

HAZIRLAYAN
GÖKHAN ATILGAN

Hazırlayan:
Gökhan Atılğan

Mühürler

TÜRKİYE SOSYALİST
HAREKETİNDEN ESERLER
MÜHÜRLER

Yordam Kitap

MÜHÜRLER

TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİNDEN ESERLER

Hazırlayan
Gökhan Atılğan

Yordam Kitap: 351 • Mühürler: Türkiye Sosyalist Hareketinden Eserler

Hazırlayan: Gökhan Atılğan • ISBN 978-605-172-348-8

Kapak Tasarım: Savaş Çekiç • Sayfa Düzeni: Gönül Göner • Düzeltme: Mustafa Çolak

Fotoğraflar: Oğuzhan Burak • Birinci Basım: Eylül 2019

© Gökhan Atılğan, 2019; © Yordam Kitap, 2019

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)

Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com

www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 44066)

Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8

Yenibosna / Bahçelievler - İstanbul

Tel: 0212 496 11 11

Massanın örtüsü mavi basma
üstünde yolsanız, gülen yüzlü,
cesur kimseleriniz durur

Nâzım Hikmet

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
TÜRKİYE'DE SOSYALİST DÜŞÜNENİN İLK ÇİZGİLERİ: 'TOPLUMSAL SINIFLAR, TÜRKİYE DEVRİMİ VE SOSYALİZM' GÖKHAN ATILGAN	11
'OSMANLI TARİHİNİN MADDESİ'NİN RUHU NECMİ ERDOĞAN	59
KONULMAYAN VİRGÜLLERİYLE ANLAMLANAN YAPIT: 'BAĞIMSIZLIK DEMOKRASİ SOSYALİZM' GÖKHAN ATILGAN	109
TARİHİN VE GÜNCELİN İŞİĞİNDE SOSYALİST STRATEJİ: 'TÜRKİYE VE SOSYALİZM SORUNLARI' CEM EROĞUL	157
TÜRKİYE DEVRİMİNİN ARİTMETİĞİ: 'MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM' GÖKHAN ATILGAN	209
ÇETİN ALTAN VE 'ONLAR UYANIRKEN': BİRLİKTE UYANIŞIN 1967 YILINDA ÇEKİLMİŞ FOTOĞRAFI METİN ÇULHAOĞLU	253
BİLİM İLE SİYASET ARASINDA 'TÜRKİYE'NİN DÜZENİ' GÖKHAN ATILGAN	279
YANITINDAN ÇOK SORUSUYLA ÖNEM KAZANAN ESER: 'DÜZENİN YABANCILAŞMASI' ATEŞ USLU, GÖKHAN ATILGAN	329
MAHİR ÇAYAN VE 'KESİNTİSİZ DEVRİM' BARIŞ YILDIRIM	365
HÜSEYİN İNAN VE 'TÜRKİYE DEVRİMİNİN YOLU' BARIŞ YILDIRIM	419
İBRAHİM KAYPAKKAYA VE PROLETER DEVRİMİN GÜNCELİĞİ ATEŞ USLU	459
'EMPERYALİZMİN ZAYIF HALKASI TÜRKİYE ÜZERİNE' HALUK YURTSEVER	497
Y A Z A R L A R	539

ÖNSÖZ

Kimi kaynaklarda *Komünist Manifesto*'nun 1894'te İstanbul'da Ermeniceye çevrilmesi Türkiye'de sosyalist düşüncenin kökenleri bakımından bir başlangıç noktası olarak gösterilir. Nâzım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı'nın eserlerinden ise sosyalizmin ilksel köklerinin çok daha gerilere, yüzyıllar öncesine uzandığını öğreniriz. Sosyalizm bu topraklarda gerek düşünsel, gerekse de siyasal açıdan güçlü ve önemli bir çizgidir. Bu çizginin önemli düşünürleri, bilginleri, bilgeleri, yazarları, hatipleri, liderleri ve neferleri vardır. Bir de sosyalizmin soyçizgisinde kalıcı izler, tezler ve etkiler bırakan eserleri... Sosyalist düşüncenin şekillenmesinde ve içsel evriminde belirleyici roller oynayan, onun değişik damarlarını derece derece ve yıllar boyunca etkilemiş olmalarıyla öne çıkan eserler... Türkiye'de sosyalist düşünceye 'mühür' vuran eserler, diyelim bunlara. Kitabımızın adı da işte buradan geliyor.

Mühürler'in bir ucunda sosyalist düşüncenin Türkiye'deki kurucularından Dr. Şefik Hüsnü'nün 1921-1925 arasında *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazıları, öteki ucunda ise R. Yürükoğlu adıyla da bilinen Nihat Akseymen'in yazıldığı dönemde (1978) 'büyük' tartışmalar yaratan 'küçük' kitapçığı var. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Çetin Altan, Doğan Avcıoğlu, İdris Küçükömer, Mahir Çayan, Hüseyin İnanc ve İbrahim Kaypakkaya'nın eserleri bu iki uca bağlanıyor.

Mühürler'de çözümlenen 12 eserin bazı ortak yanları bulunuyor: Bunlar, 'fildişi kule' metaforuna uygun konforlu mekânlar yerine, hapislerde, sürgünlerde ya da siyasal, düşünsel mücadelelerin tam ortasında yazılmış kitaplar. Arkaplanlarında farklı zamanlarda yaşamış, farklı tarihsel koşullarda yazmış, farklı kuşaklardan sosyalistlerin çözülen bir imparatorluktan doğan bir cumhuriyetin eşitlik ve özgürlük ilkelerini mülk edinen sosyalist bir cumhuriyet biçimine bürünebilmesi için adadıkları hayatları ve üstün zihinsel becerileri yatıyor.

Ekonomi ile politika, kültür ile ideoloji, birey ile toplum, yerellik ile evrensellik gibi ikilikler arasında kıvrak ve mahir ellerle dokunmuş ince mekik oyları gibi eserler üreten zihinsel beceriler...

Gözlemler ve izlenimler, tecrübeler ve yaşanmışlıklar, dikkatle takip edilen araştırmalar ve haberler, edebî eserler ve sanatsal yaratımlar ile sürekli bir etkileşim içinde devinen eserler, tezlerini kuramsal bir düşünüşün kavramlarıyla ortaya koyuyorlar.

Eserlerin yazarlarının üslupları, konuları ele alış biçimleri, teoriyi ve yöntemi kullanma yetkinlikleri, bilgi birikimleri ve beslendikleri kaynakları arasında elbette başkalıklar bulunuyor. Hatta bu eserlerde, toplum düzeninin nasıl tahlil edilebileceği, sosyalizmden ne anlaşılması gerektiği ve ona nasıl ulaşılabilceği gibi temel konularda anlayış farklılıklarına da rastlanabiliyor. Her eserde farklı sorular ve sorunların ağırlık kazandığı da bir gerçek. Buna karşılık ana sorunsal hepsinde aynı kalıyor: Türkiye eşitlik, özgürlük ve adalet ilkeleriyle temelleri atılan sosyalist bir cumhuriyete neden geçmek zorundadır ve nasıl geçebilecektir?

Mühürler'in bölümleri farklı yazarlar tarafından yazılsa bile her yazar benzer izlekleri takip ediyor. Yazarların tarzlarına göre değişik dokuma yüzeylelerine, farklı çözgü ve atkılarla nakşedilen izlekler şöyle sıralanabilir: Yazarın ve eserin Türkiye sosyalist düşünce tarihi içinde konumlandırılması; eserin bağlamının ve öneminin belirtilmesi; eserin mimarî yapısının ve kaynaklarının anlamlandırılması; eserin tezlerinin eleştirel bir biçimde sergilenmesi ve çözümlenmesi.

Türkiye'de sosyalist düşüncenin önemli eserleri, *Mühürler*'de içretilen kitaplardan ibaret değil elbette; onlar, onlarca... Fakat, bu kitaba ancak sığdırılabilenler bile Türkiye'de sosyalist düşüncenin başlıca sorularını, bu sorulara bulduğu yanıtları, soruları nasıl sordüğünü ve yanıtları nasıl, nerede bulduğunu göstermeye yetebilecek bir panorama sunabiliyorlar.

Mühürler'e makaleleriyle katkıda bulunan tüm yazarlara, fotoğraflar için Oğuzhan Burak'a ve Yordam Kitap'a teşekkürle; eserlerin yazarlarına da baki saygıyla...

Gökhan Atılgan
Ankara, Ağustos 2019

TÜRKİYE'DE
SOSYALİST DÜŞÜNÜCÜNÜN KLASİKLERİ

**Şefik
Hüsnü**

**Toplumsal
Sınıflar,
Türkiye
Devrimi ve
Sosyalizm**

İlk baskı 1971

Yayınlayan: ...

Şefik Hüsnü'nün 1921-1925 yılları arasında *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazıları ilk kez 1971 yılında Aydınlık Yayınları tarafından basıldı. Kitap, yeni bir transliterasyon ve seçme ile Yordam Kitap'ın Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Klasikleri serisinin ikinci kitabı olarak 2017 yılında yeniden yayımlandı.

TÜRKİYE'DE SOSYALİST DÜŞÜNCENİN İLK ÇİZGİLERİ: 'TOPLUMSAL SINIFLAR, TÜRKİYE DEVRİMİ VE SOSYALİZM' GÖKHAN ATILGAN

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm, Şefik Hüsnü Deymer'in *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazılarının seçilmiş bir derlemesidir.¹ Bu bakımdan, tasarlanmış ve orijinal bir kitap olduğu iddia edilemez. Lakin hep aynı ana temalar etrafında döndüğü için bir orijinal kitap vasfını kendiliğinden kazanır. Tarihin çok kritik bir evresinde şekillenen kitap, Türkiye'de Marksist düşünce-
cenin ve sosyalist hareketin kurucu isimlerinden Şefik Hüsnü'nün gözlem, saptama ve çözümlemelerini içerir. Bu gözlem, saptama ve çözümlemeler Türkiye devrimini toplumsal sınıfların mücade-
lesi ekseninde, Türkiye'yi içinde şekillendiği tarihsel dönemin ve bölgenin özellikleri içinde ve bunu da dünya kapitalizminin genel bağlamının geleceğe yönelik eğilimleri yönünde kavrar. Kitapta yer alan *gözlemlerde* dünyadan Türkiye'yi ve Türkiye'den dünyayı görebilmenin bakışımı açları, Türkiye toplumunu her yöresinden ve kesiminden insanları aracılığıyla tanımanın sıradışı zenginliği

1 Daha önce Şefik Hüsnü'nün, *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* adlı kitabında "Sunuş" olarak yayımlanan (İstanbul: Yordam Kitap, 2017, 13-64) bu makalemi önceden okuyarak eleştirileri ve önerileriyle çok değerli katkılar yapan Erden Akbulut'a, Prof. Dr. Cem Eroğlu'na, Prof. Dr. Korkut Boratav'a ve Burak Sönmez'e müteşekkirim. Yaptığım çözümle-
melerin, getirdiğim yorumlarım ve olası hatalarımın sorumluluğu bana aittir.

ve düşünceye sürekli bir derinlik kazandıran ender bir aklın açılımları hissedilir. Yazılarda yer alan çözümlemelerde maddeci tarih görüşü ve diyalektik yöntem ince ince çalıştırılır. Kitaptaki politik *saptamalarda* kendini gösteren hayret, şaşkınlık ve üzüntüler ise siyasal mücadeleyi kavrayış biçimindeki zaafı ele verir.

Yazar ve Eserin Konumu

Asıl ve tam adıyla Mehmet Şefik Hüsnü Deymer, bazı belgelere göre 1887’de, bazı belgelere göre ise 1890’da Selanik’te doğdu. 7 Nisan 1959’da sürgünde bulunduğu Manisa’da öldü.² Babası Makedonya kökenli toprak sahibi bir aileden Hüsnü Paşa’ydı. Paşa, hukuk öğrenimi görmüş, avukatlık yapmış, yanı sıra da ailesinden gelme toprakları yönetmiş ve büyüttü.

Şefik Hüsnü, ilk ve orta öğrenimini Makedonya’da yatılı olarak ve Fransızca diliyle okudu. 1905’te ‘pekiyi’ dereceyle bakalorya aldı. Aynı yıl Emile Zola’nın romanlarının çoğunu okudu. Bu romanlar, onun dikkatlerini toplumsal sorunlara ve kitle hareketlerine yöneltti. Yine aynı yıl Rusya’da meydana gelen devrimin yarattığı sonuçlar ve yankılar, kendi deyimiyle “muhayyilesini tepetaklak etti”. Kitlelerin ve devrimlerin gücü, kişilerin iktidarını ve müesses nizamları sarsıyordu.

Babası Mekteb-i Mülkiye’de okumasını istiyordu. Kendisi ise tabip olma hevesindeydi. Babasının iradesine boyun eğmek yerine yüreğinin sesine uydu ve tıp öğrenimi görmek için gizlice Paris’e kaçtı (1905). Bu tercihin, dönemin eğilimleri düşünüldüğünde tesadüf sayılamayacağını varsayabiliriz. O zamanların ihtilalcileri meslek olarak tabipliği seçerlerdi; zira böylelikle birer ‘içtimai tabip’ olacaklarına da inanırlar, kendilerini toplumsal bedenin yaralarına ve devleti acze düşüren hastalıklara deva bulmakla vazifeli kılardı.³ Paris’e gidişinin bedelini, babasının maddi desteğinden mahrum kalarak ödedi. Yükseköğrenim hayatı bu nedenle mad-

2 Şefik Hüsnü hakkındaki tüm bilgiler şu kaynaktan edinilmiştir: Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010).

3 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim, 1999), 18.

deten sıkıntılı geçti. Paris Üniversitesi'nden öncelikle fizik, kimya, biyoloji sertifikası aldı, sonra da Paris Tıp Fakültesi'ne kabul edildi. 1912'de tıp fakültesini 'pekiyi' dereceyle bitirdi. (Öğrenim dönemindeki bütün derecelerinin 'pekiyi' olmasına dikkat edelim.)

Türkiye'ye döndüğünde ülke Balkan Harbinin arifesindeydi. 1912'de askere alındı. Selanik'te Hilal-i Ahmer'in bir hastanesinde gönüllü tabip olarak çalıştı. Türkiye mağlup olunca İstanbul'a döndü ve mesleğini icra edebilmek için tâbi tutulduğu sınavı başarıyla verdi. İstanbul Tıp Fakültesi öğretim kadrosuna girmek üzereyken 1914'te Birinci Dünya Savaşı patladı. Tabip olarak yeniden askere alındı. Tüm savaş boyunca Çanakkale'deki askerî hastanede ve siperlerde görev yaptı. Neredeyse altı yıl boyunca askerî tabip olarak çalışmasının Şefik Hüsnü'ye büyük bir toplumsal tecrübe ve gözlem potansiyeli kazandırdığını düşünebiliriz. Zira askerde yurdun her bölgesinden ve her kesiminden halk çocukları çarpışır. Tabipler bu insanların her biriyle konuşabilir, her birinin hikâyesini, hissiyatını, durumunu, kökenini öğrenebilir. Bu da insanın kendi memleketi ve memleketinin insanları hakkında normal şartlarda öğrenemeyeceği kadar bilgi ve anlatıyı biriktirmesini ve bunları bir toplumsal gözlem potansiyeli olarak birleştirmesini mümkün kılabilir. Şefik Hüsnü'nün yazılarındaki izler, özellikle emekçi sınıflar hakkındaki tahlil ve tespitleri, bu varsayımı destekler.

Şefik Hüsnü, Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce 1914 yılında evlendi. Eşi, Paris yıllarında tanıştığı ve tutkuyla âşık olduğu Leokadya adlı bir Polonyalıydı. Kızları Meryem, Şefik Hüsnü askerdayken 1915'te doğdu. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanınca sivil hayata dönen Şefik Hüsnü, İstanbul'da özel bir muayenehane açtı. 1920'de İstanbul Şehremaneti kendisini büyük bir hastanenin iç hastalıkları bölümünü yönetmeye davet etti. Ancak bu görevine daha bir yıl bile geçmeden son verildi. Çünkü gitgide yoğunlaşan komünist faaliyeti kamuoyunun dikkatini üzerine çekmeye başlamıştı. Hastanedeki görevine son verildikten sonra kendi hesabına hekimlik yapmayı sürdürdü. Şefik Hüsnü'nün ikameti ve muayenehanesi İstanbul'un Şişli bölgesindeydi. Bu bölgede mukim olmanın ona Türkiye'nin yüksek sınıflarını, burjuvalarını yakın-

dan tanıma ve gözlemleme imkânı yarattığını düşünebiliriz. Ne de olsa yüzyıl başlarında Türkiye'nin yeni zenginleri ve İstanbullu burjuvalar bu muhitte otururlardı.⁴

Şefik Hüsnü'nün sosyalist fikirlerle tanışması Paris'te, Birleşik Sosyalist Parti'nin yayınlarını takip ederek, Jean Jaurès'in, Francis de Pressensé'nin ve Marcel Sembat'ın hatiplik ettiği mitinglere katılarak oldu. Okuduğu ilk ciddi siyasi eser, tutkulu bir hayranı olduğu Jaurès'in editörlüğünü yaptığı *Fransız Devriminin Sosyalist Tarihi*'ydi. O sıralarda ülkesindeki gelişmeleri takip ediyor, *l'Humanité* yazı işlerine 1908 Devrimi ile ilgili haber ve yazılar için katkı veriyordu. 1909-1910 döneminde, yani üniversite öğren-cisiyken Fransa'daki sol eğilimli gazetelerde yazılar yazmaya başladı. Gelgelelim, doğrudan doğruya Marx'ın eserlerini okumaya girişmesi üniversiteden mezun olduktan sonra (1912), Marksist kuram üzerine yoğunlaşması ise Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra (1918) olacaktı.

Almanya'da Spartakist Devrime katılmış birkaç işçi ve aydınla birlikte 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı (TİÇSF) kurdu ve genel sekreteri oldu. Bu parti, 1920'de illegaliteye geçmek zorunda kaldı. 20 Eylül 1919'da Türkçe ilk Marksist yayın olan ve ilk sayısı Almanya'da yayımlanan aylık *Kurtuluş* dergisinin çıkarılmasına öncülük etti.⁵ *Kurtuluş*'un yayımı işgal güçlerince yasaklandı. Mayıs 1920'de TİÇSF içinde Üçüncü Enternasyonal Grubu'nu (İstanbul Komünist Grubu) oluşturdu. Bu grup, Moskova'ya bir delegasyon göndererek Üçüncü Enternasyonal (Komintern) ile ilişkiye geçti. Komintern'in 4. Kongresi'nin 1922 sonlarında aldığı karar uyarınca Türkiye Birleşik Komünist Fırkası'nı kurmak üzere oluşturulan Teşkilat Bürosu'nun Genel Sekreterliğini üstlendi. Şubat 1925'te İstanbul'da yapılan kongreyle Ankara'daki Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve İstanbul'da ağırlıklı olarak Rum işçi ve komünistlerinin örgütü Beynelmilel İşçiler

4 Orhan Pamuk, *İstanbul: Hatıralar ve Şehir* (İstanbul: YKY, 2015), 64.

5 1 Mayıs 1919'da Berlin'de yayımlanmaya başlayan ve Şubat 1920'deki beşinci sayısıyla yayın hayatı sonlanan *Kurtuluş* için bkz. Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş* (İstanbul: TÜSTAV, 2007).

İttihadı ile birleşerek Türkiye Komünist Fırkası'nı kurdu. Fırka'nın Genel Sekreteri seçildi.

Haziran 1921-Şubat 1925 arasında "Partimizin ideoloğu" olarak nitelediği Sadreddin Celâl (Antel) ile legal Marksist yayın organı *Aydınlık* dergisini çıkardı. 1923'te legal siyasi gazete *Vazife*'yi, o kapatılınca da 1925'te haftalık komünist işçi organı *Orak-Çekiç*'i yayımladı. 1922'de *Komünist Partisi Manifestosu*'nu, 1927-1929 arasında da *Kapital*'in ikinci cildini Türkçeye çevirdi. Manifesto çevirisi *Aydınlık*'ta tefrika edildi. *Kapital* çevirisi ise yayımlanmadı.

17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresinde işçi komisyonunda yer aldı. 1 Mayıs 1923'te devrimci bildiri dağıtmak ve işçi gösterisi düzenlemek suçlamasıyla birkaç hafta hapis yattı. 1 Mayıs 1925'ten hemen önce broşür çıkarma, komünizm propagandası ve komünist parti kurma sebepleriyle Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Lakin tutuklamalar başlamadan birkaç gün önce yurtdışına çıkmıştı.

1924 yılında gerçekleştirilen Komintern 5. Kongresi'nde Kontrol Komisyonuna seçildi. 1926'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) üyesi oldu ve üyeliği 1954 yılına kadar sürdü. Ağustos 1927'de yeniden Türkiye'ye dönerek TKP içinde İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu gibi isimlerle birlikte paralel bir yapı oluşturdu. 1926 Viyana Konferansı'nda oluşan Merkez Komitesini dağıtıp TKP'yi yeniden etken hale getirmek için bildiri çıkarmak da dahil bir dizi etkinlik içine girdi. Eylül 1927'de TKP'ye yönelik tevkifatın Vedat Nedim Tör'e ulaşması ve onun da bildiklerini polise anlatması sonucunda Şefik Hüsnü ve Merkez Komite üyelerini içine alan büyük bir tutuklama yapılarak 1928 TKP Davası açıldı. Bu davada aldığı 4-6 ay hapis cezası bir yıl olarak değerlendirilen 1925'teki cezasıyla birleştirilince bir buçuk yıl hapisle cezalandırıldı. TKP'nin faaliyetlerini İstanbul'da hapishaneden yönlendirmeyi sürdürdüğü gerekçesiyle Yozgat Cezaevi'ne yollandı. Nisan 1929'da tahliye edildikten sonra yeniden Moskova'ya gitti. Komintern'in 6. Kongresi'nde (1928) gıyabında Yürütme Kurulu üyeliğine seçildi.

1930-1933 döneminde TKP'nin teorik yayın organı olan *İnkılâp Yolu*'nu yurtdışında çıkardı. 1925-1930 arasında Komünist

Enternasyonal dergisinde bir dizi makale yayımladı. 1931'de Anti-Emperyalist Liga'nın yayın organı olan *The Anti-Imperialist* dergisinin kuruluşuna katıldı ve bu dergide uzun yazıları yayımlandı. Anti-Emperyalist Liga'nın haber bülteni de onun denetimi ve katkılarıyla çıktı. Mart 1933'te Almanya'da Reichstag yangınıyla ve Dimitrov'la ilişkili olduğu iddiasıyla tutuklandı. Hakkındaki iddiaları reddetti. Aynı yılın temmuz ayı sonlarında serbest bırakıldı. Moskova'ya döndü ve 1937'ye kadar burada kaldı.

Şefik Hüsnü 1933'te Almanya'da tutuklanırken Türkiye'de de TKP'ye yönelik operasyonların ve tutuklamaların ardı arkası ksilmiyordu. Defterdar Konferansı olarak da bilinen TKP İkinci Konferansı'nın (1932) ardından başlayan tutuklamalarda Komintern görevlisi Greta Wilda da yakalandı. Komintern Yürütme Kurulu, bu tutuklamalarla ilgili olarak Şefik Hüsnü'ye "gizliliğe daha çok uyması gerektiği"ni tembihledi. Şefik Hüsnü, 1932'de TKP'nin desantralize edilmesi için Komünist Enternasyonal'e başvurmuştu. 29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin 10. yıldönümünde çıkartılan aflu TKP'nin ülkedeki yöneticilerinin özgürlüğüne kavuşması üzerine TKP'nin yeniden canlandırılması için girişimlerde bulundu ve TKP MK'nin genişletilmiş dış büro toplantısını düzenledi (1934). Bu toplantıda TKP Merkez Komitesi Sekreterliği'ne Reşat Fuat Baraner ve İsmail Bilen [Marat] seçildi ve Şefik Hüsnü de partinin Komintern nezdindeki temsilcisi oldu; ayrıca KUTV'da Türkiye'den gelen öğrencilere öğretmenlik yaptı. Komintern'in 1935'teki yedinci kongresine Zeki Başıtmar ile birlikte temsilci sıfatıyla katıldı ve Kontrol Komisyonu üyeliğine seçildi.

1937'de TKP hakkında tekrardan desantralizasyon kararı alındı ve Şefik Hüsnü ile Reşat Fuat'tan Türkiye'ye dönmeleri istendi. Bu istemin ardında kendisine Komintern yöneticileri tarafından yöneltilen ağır eleştirilerin bulunduğu anlaşıyordu. Mesela, 15 Nisan 1937 tarihli bir Komintern 'çok gizli rapor'unda Şefik Hüsnü'den şu şekilde söz ediliyordu:

... işinde çok ağır biridir, en basit teşkilatçı yeteneğinden ve yığın çalışması alışkanlığından yoksundur, şöhret düşkünüdür, liberaldir, sekterdir ve geçmişte parti yönetiminde tekel iddialarında bu-

lunmuş, böylece aktifleri kendinden uzaklaştırmıştır. ... bütün bu nitelikleri partiyi son derece fena etkilemiş ve parti içindeki zorlukları katmerlendirmiştir. Kuşkusuz ki onun müsamahakârlığı sayesinde fraksiyoncular ve doğrudan polis ajanları uzun yıllar boyunca TKP'yi devamlı çökertmiştir.⁶

Şefik Hüsnü 1 Kasım 1939'da Türkiye'ye döndü. Kızı Meryem'in de Türkiye'ye gelebilmesi için yaptığı girişimler sonuç vermedi. Meryem, Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilgisinden sonra 1 Ağustos 1944'te başlayıp ekime kadar süren Varşova ayaklanmasında Alman işgaline karşı savaşıırken öldürülen binlerce Polonyalı direnişçiden birisi oldu.⁷ Nisan 1940'ta Sağlık Bakanlığı'ndan ruhsat alıp Şişli'de muayenehane açarak tekrar hekimliğe başladı. 31 Ocak 1941'de Sivas'ta askere alındı. Ancak ağır mide rahatsızlığı nedeniyle Eylül 1941'de terhis edildi. Artık, desantralize edilmiş TKP içinde herhangi bir yönetici görevi yoktu. Hatta, Nisan 1941'de kendisi hakkında düzenlenmiş bir bilgi notunda "partiyle bağlantıdan ısrarla kaçındığı" belirtiliyordu. 1943 Baharından itibaren Mihri Belli aracılığıyla TKP ile yeniden bağlar kurdu ve *TKP Platform Taslağı*'nı kaleme aldı.⁸ Komintern'in kapatılması kararının ardından, 1943'te yeniden başlayan TKP faaliyetleri nedeniyle 1944'teki tutuklamalar çerçevesinde 71 sanıklı TKP Davası 3 Mart 1945'e kadar sürdü. Ayrıca başında Mihri Belli'nin bulunduğu 29 sanıklı İlerici Gençler Davası da 25 Şubat 1946'da tamamlandı.

Şefik Hüsnü, Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağının kalkmasının ardından Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni (TSEKP) kurdu. Hızlı ve geniş bir örgütlenme potansiyeli sergileyen parti, 16 Aralık 1946'da kapatıldı. Partinin üye ve yöneticileri hakkında 1947 TKP Davası açıldı. 1948'de tamamlanan davada Şefik Hüsnü

6 Akbulut, Deymer, 64.

7 Rasih Nuri İleri, "Doktor Şefik Hüsnü Değirmen", Erden Akbulut, Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010), 116.

8 Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım* (İstanbul: Doğan, 2000), 235. Mihri Belli, Taslak hakkında "Yazarın ülke ve dünya sorunlarını derinlemesine kavrayış yeteneğinin kanıtıydı" değerlendirmesini yapıyor.

beş sene hapse mahkûm edildi. Cezasını Aydın Cezaevinde çeken 15 Temmuz 1950'de Demokrat Parti (DP) iktidarı tarafından çıkarılan af kanunundan yararlanarak dışarı çıktı. Ancak bu sefer de Ekim 1951'de başlatılan TKP operasyonu çerçevesinde Şubat 1952'de tutuklandı. Tam beş sene sonra 1957'de tahliye edildi. 1958 sonbaharında sürgün cezasını çekmek üzere Manisa'ya gönderildi. 7 Nisan 1959'da hayata veda etti.

Şefik Hüsnü'nün öyküsü, Türkiye'de Marksist düşüncenin ve sosyalist hareketin öncü isimlerinden birisinin öyküsüydü. Yurtdışında öğrenim gören, uzun savaşlarda tabip olarak görev yaparak halkla hemdert olan, yıllarca hapis yatan, sürgün cezası çeken, Türkiye komünist hareketini kuran ve onu dünya komünist hareketiyle ilişkilendiren, Türkiye'nin Marksist bakış açısıyla ilk tahlillerini yapan, sosyalist programlarını yazan, zekâsı, Marksist kurama hâkimiyeti ve gözlem yeteneğiyle öne çıkan, buna karşılık siyasal mücadelede öngörülleri, adımları ve kararlarında aynı feraseti gösterebildiği hayli tartışmalı olan bir devrimcinin öyküsü...

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* dergisinde yayımlanan yazılarından seçilmiş bir derleme olduğu belirtilmişti. *Aydınlık*'ın ilk sayısı Haziran 1921'de çıktı. Dergi, 1 Aralık 1921'de çıkan 6. sayısından itibaren İngiliz işgal sansürü tarafından yasaklandı. 7. sayısını yaklaşık sekiz ay sonra 20 Temmuz 1922'de çıkarabildi. "Fevkalade Gençlik Nüshası" başlığıyla yayımlanan 31. ve son sayısı ise Şubat 1925 tarihini taşıyordu. Şefik Hüsnü'nün kendi verdiği bilgiye göre derginin önceleri bin olan baskı adedi son sayılarında iki bine çıkmıştı.⁹ Şefik Hüsnü bu son ve özel sayı haricinde bütün sayılarda en az bir yazı yazdı.

Aydınlık, TİÇSF'nin legal yayın organı görünümündeydi.¹⁰ Derginin 'mesul müdür'ü Sadreddin Celâl'di. Lakin dergiye damgasını vuran sürükleyici isim Şefik Hüsnü'yü. Derginin yazar-

9 Şefik Hüsnü, "Türkiye'de Komünist Hareket", *Komintern Belgelerinde Türkiye-5*, Şefik Hüsnü, *Yazı ve Konuşmalar* (İstanbul: Kaynak, 1995), 62-67, 62.

10 Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 1. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012), 67-68.

ları arasında; Sadreddin Celâl (Antel), Leman Sadreddin, Refik Nevzad, Nâzım Hikmet, Yaşar Nezihe (Bükülmez), Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), Kerim Sadi, Burhan Asaf (Belge) gibi isimler vardı. Bu yazar kadrosuna bakınca, sonradan *Kadro* dergisini çıkaracak ekibin önemlice bir kısmının ilk yazarlık deneyimlerini *Aydınlık*'ta kazandıklarını görmek mümkün olabiliyor.¹¹ Hatta, *Aydınlık*'ın TKP içindeki 'büyük kırılma'nın rahmi olduğunu söylemek bile mümkün.

Aydınlık, Milli Mücadele yıllarından Takrir-i Sükûn'a uzanan evrede İstanbul'da sol yayıncılığın omurgasını oluşturmasının yanı sıra (THİF yayını organı *Yeni Hayat* daha kısa süreli olarak Ankara'da aynı işlevi görmüştü) dönemin entelektüel yayınları içinde belirli bir düşünsel derinliği olan ender dergilerden biriydi. Bununla beraber belki de en önemli özelliği, "Türkiye'de Marksizmin bilimsel temellerini atan dergi" olmasıydı.¹² Bu açıdan bakıldığında Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazıları Türkiye'de Marksist düşüncenin ilk yetkin, özgün kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Aydınlık, sadece dergi yayıncılığı yapmamış, on üç tane de broşür yayımlamıştı. Bu broşürlerin yazarları ve çevirmenleri arasında Şefik Hüsnü, Ali Cevdet, Sadreddin Celâl, Ethem Nejad, Ahmet Cevat ve Şevket Süreyya bulunuyordu. Eserleri tercüme edilen yazarlar ise şunlardı: Marx, Engels, Buharin, Preobrajenski, Ö. Varga, Zinoviye, Kamanev, P. Paskal.¹³ *Aydınlık*, bu broşürlerin birinde kendisini "Türkiye'de, milli ve beynelmilel işçi hareketlerini ilmi bir surette tetkik eden ve Marksizm esaslarını izah eden *Aydınlık* mecmuası" olarak tanımlanıyordu.¹⁴ Dergi ve broşürleriyle bir bütün

11 Hatırlanacağı üzere, Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge ve Vedat Nedim Tör; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tokin ve Mehmet Şevki Yazman ile birlikte Ocak 1932-Aralık 1934 arasında 36 sayı yayımlanacak *Kadro* dergisini çıkarmışlardı. *Kadro* hakkında bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadroculan ve Kadro'yu Anlamak* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2003).

12 Zafer Toprak, "Aydınlık Dergisi [1921-1925], Marksizm ve Feminizm", *Müteferrika*, 50 (2016): 3-50.

13 Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı* (İstanbul: İletişim, 1994), 586-587.

14 A.g.e., 587.

olarak düşündüğümüzde ona Kerim Sadi gibi “Aydınlık Külliyyatı” demek uygun görünüyor.

Şefik Hüsnü’nün Marksist kuramdan beslenen kalemi, *Aydınlık*’ta ana renklerini toplumsal sınıflar üzerinden karmak suretiyle yepyeni bir Türkiye manzarası çiziyordu. Bu manzara Türkiye’yi toplumsal sınıflar perspektifiyle çözümlemeye; Kemalist Devrimin kökenlerini, halihazırdaki adımlarını ve bu adımların gelecekte nereye doğru evrilebileceğini öngörmeye; sosyalizmin Türkiye devriminin yörüngesi olmasının tarihsel ve mekânsal olasılıklarını saptamaya odaklanmıştı. Eser, Türkiye’de kendini önceleyen güçlü bir birikime ya da mirasa yaslanmıyordu; ne var ki kendinden sonra gelen Marksist yazını önemli ölçüde etkilemişti. *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*’de ortaya konulan tezler ve bu tezlere kaynaklık eden çözümlemeler ya sahiplenici bir yaklaşımla devralındı ve korundu ya da retçi bir yaklaşımla eleştirilip dışlandı. Beri yandan özellikle 1980’li yıllardan sonra kendi tarihinin yeni bir evresinde seyretmeye başlayan sosyalist sol, Türkiye’de Marksist düşüncenin bu ilk özgün kaynaklarından biriyle ne olumlu ne de olumsuz bir ilişki kurdu; âdeta tarih ile bugün, geçmiş ile şimdi arasındaki bağlantı koptu. Böylelikle Şefik Hüsnü ve eseri önemli ölçüde tarihe karıştı. Buradaki anlamıyla tarihe karışmak, tarihin içinde erimek ve şimdiki zamanla ilişkisi büyük ölçüde kesilmek anlamındadır. Buna karşılık tarihsel değeri olan her şey gibi, Şefik Hüsnü’nün ilk yazılarının da yitip gitmesi mümkün değildir. Bu yazılar, Türkiye sosyalist hareketi ve Marksist düşünce tarafından kendi doğum izleri olarak taşınacaktır.

Bağlam ve Önem

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm’deki ilk Şefik Hüsnü yazısının tarihi 1 Haziran 1921 (“Türkiye’de İçtimai Sınıflar”), son yazısının tarihi ise Şubat 1925’ti (“Türkiye’de İktisadi Mesele”). Bu iki tarih arasında yaklaşık üç buçuk yıllık bir zaman aralığı vardı. İlk yazı yayımlandığında İstanbul işgal altındaydı (13 Kasım 1918-6 Ekim 1923). Son yazı yayımlandığında ise Tahrir-i

Sükûn Kanunu çıkmak üzereydi (4 Mart 1925). Aslına bakılırsa, bu zaman aralığı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve şekilleniş dönemine denk geliyordu ve Cumhuriyet tarihinin en kritik evrelerinden biriydi. Bu kritik evrede bir yandan ulusal mücadele zafere sonuçlandırılmış, bir yandan da siyasal bir devrimin temelleri atılmıştı. Bu açıdan bakıldığında sürmekte olan bir ulusal mücadele (kurtuluş) ve sürmekte olan bir burjuva devriminin (kuruluş) *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*'in bağlamını kurduğunu söyleyebiliriz.

Kitabın bağlamını oluşturan koşullarda Türkiye proletaryası güç, örgütlülük düzeyi ve siyasal bakımdan ileri bir noktada gelişti. İstanbul'da on bine yakını vasıflı, yüz bin işçiden söz edilebiliyordu ve bunun sadece 12 bin kadarı örgütlüydü. Bunun yanı sıra Ereğli, Zonguldak ve İzmir gibi işçi şehirlerinde de örgütlenme çabaları vardı.¹⁵ Türkiye'de işçi sınıfının siyasal örgütlenmesi bakımından durum bir düzeyde canlıydı ama, aynı zamanda bölünükte de. 15 Şubat 1925'te yapılan birlik kongresine (Akaretler Kongresi) kadar işçi sınıfının siyasal örgütleri farklı yatlardan akmaktaydı.¹⁶ Kanaatimce, Türkiye burjuvazisi ise süregiden devrimde belirleyici bir ağırlığa sahipti. Bir kere ulusal direniş liderlik eden asker-sivil yönetici kadroya yön veren ideolojinin sınıfsal niteliği burjuvaydı. Beri yandan bu tabaka yeni devletin dizginlerini ele alınca burjuvazi ve daha beriden de toprak ağaları bu kadronun etrafında kümelenmişti. Böylelikle ideolojisi ve yön verici sınıfları itibarıyla devrim bir burjuva devrimi olarak şekillenip gelişti.¹⁷ Bununla beraber, o zamanlar Lenin önderliğindeki Komintern, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu az gelişmiş ve bağımlı ülkelerin, muzaffer proletaryanın yardımıyla kapitalist ekonomik gelişme aşamasını atlayarak Sovyet düzenine ve sosyalizme sıçrayabileceğini öngörüyordu. Bu bakımdan da geri kalmış ülkelerde kapitalist gelişme de-

15 Bu bilgiler, Şefik Hüsnü'nün "Türkiye'de İşçi Hareketi" başlıklı yazısından, Akbulut ve Tunçay, *Aydınlık Çevresi*, s. 78-79.

16 Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İstanbul: İletişim, 2013).

17 Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 78-80.

ğil, sınıf bilincinin gelişmesi yoluyla sosyalizm saflarına kazanılabilecek işçi ve köylülerden oluşan komünist örgütler yaratılmasının gerekliliği vurgulanıyordu.¹⁸

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in oluştuğu bağlamın bir başka özelliği İstanbul'da ve Anadolu'da esen sosyalizm ya da Bolşevizm rüzgârlarının Mustafa Kemal Paşa tarafından dikkatli ve kararlı adımlarla dindirilmesi idi. Gelin bu sürece biraz yakından bakalım.

Yunus Nadi, 6 Eylül 1920'de yayımlanan "Yeni Hayat" başlıklı makalesinde "Dünya bir inkılâbın içindedir ve biz de o inkılâbın tam ortasında bulunuyoruz. Başında Bolşevik Rusya olmak üzere bütün Şark, Garbe karşı ya kıyam etmiş ya kıyam etmek üzere bulunuyor" diye yazmıştı.¹⁹ Bu sözler, 1920 sonbaharında Anadolu'nun kalbinden dünyanın gidişatının nasıl görüldüğünün çarpıcı bir betimlemesiydi. Bu satırlardan kısa bir süre önce, Temmuz 1920'de Büyük Millet Meclisi Heyeti askerî ve siyasi ittifak talebiyle Moskova'ya gitmişti. Bir ittifak mümkün olmamışsa bile Ankara Hükümeti yüzünü Moskova'ya dönmüştü. 16 Mart 1921'de RSFSC ile Ankara Hükümeti arasında imzalanan "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" TBMM Hükümetinin büyük bir devletle imzaladığı ilk büyük antlaşmaydı. Türkiye'nin dönemin koşulları içinde en güçlü devlet olan İngiltere'ye direnebilmesi RSFSC'nin maddi, askerî ve manevi desteğiyle mümkün olabilmişti.²⁰ Bu bağlam, Bolşevizme duyulan sempatiyi artırmış Anadolu'da sosyalizm rüzgârları esmeye başlamış ve bu rüzgârlar Büyük Millet Meclisi'nin içine doğru sokulmuştu. Misal; THİF'nin en saygın ve aktif üyelerinden birisi olacak olan Nâzım Bey (Resmor) Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın ada-

18 Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923* (London: MacMillan, 1984).

19 Akal, *Paşa Hazretleri*, 223.

20 Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Agora, 2006); A. Şemsutdinov ve Y. A. Bagirov, *Bir Karagün Dostluğu: Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, çev. A. Hasanoğlu (İstanbul: Bilim, 1979); Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919-1980* (İstanbul: İletişim, 2005), 155-177; Akal, *Paşa Hazretleri*.

yı olan Refet Bey'den daha fazla oy alarak Dahiliye Vekili seçilebilmişti.²¹

RSFSC ile iyi ilişkiler ve yanı sıra da Anadolu'da esen sosyalizm rüzgârları Mustafa Kemal Paşa'nın, halkçı bir söylem tutturmaya özen göstermesini beraberinde getirmişti. Paşa, 12 Temmuz 1920'de yaptığı bir konuşmada "... bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyyesi, milletin temayülât-ı asliyyesini ispat etmiştir; o da halkçılıktır ve halk hükûmetidir. Hükûmetlerin halkın eline geçmesidir" diyerek halka yaslanan bir yönetim biçimi benimsediğini vurgulamıştı. 21 Ekim 1920'de "... Türkiye Büyük Millet Meclisi ... hayat ve istiklalini, yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı kanaatindedir" beyanatını vermişti. Nihayetinde 1 Aralık 1921 tarihli konuşmasında "... biz hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbâb-ı say'ız, zavallı bir halkız! ... heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücahedeyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız" sözleriyle emperyalizm ve kapitalizme karşı emekçi sınıfların sözcülüğünü üstlenmiş bir siyasal lider görünümüne girmişti.²²

Bir yandan Ankara-Moskova yakınlaşması ve bir yandan da dikkatlice kurulan halkçılık söylemi uzaktan bakıldığında Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki ulusal direnişin devrimci bir proletarya hareketi olarak algılanmasına dahi sebep olabiliyordu. Şefik Hüsnü, TİÇSF temsilcisi olarak Fransız Sosyalist Partisi'nin 18. Ulusal Kongresine katıldıktan sonra (Tours Kongresi olarak da bilinen bu kongre Fransız Komünist Partisi'nin kuruluşuna zemin oluşturmuştu) *l'Humanité* gazetesine 4 Ocak 1921'de yazdığı "Türkiye'de İşçi Hareketi" başlıklı yazıda bu yanılısamaya dikkati çekmişti:

Anadolu'daki Kemalist hükûmet Rusya'daki Sovyet cumhuriyetiyle dostluk ilişkileri kurmaya başladığından bu yana, Batı Avrupa

21 Akal, *Paşa Hazretleri*, 518-519.

22 Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923* (İstanbul: Doğan, 2013), 404-409.

basınında bu milliyetçi hareket ile proletarya hareketini kabul edilemez bir biçimde birbirine karıştırma eğilimi görülüyor.²³

Uzaktan bakanların Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği ulusal direnişi sanki bir proletarya hareketiymiş gibi algılamaları Türkiye'nin o zamanki atmosferini yansıtmaları bakımından önemlidir. Gelgelelim, Mustafa Kemal Paşa, Bolşevik Rusya'dan alacaklarını aldıktan sonra Anadolu solunu bitirici hamlelerini belirli bir plan dahilinde ve kararlılıkla yapacaktı. Paşa, resmî bir komünist parti kurmaktan can almaya kadar, yasak koymaktan zindana atmaya kadar her yolu kullanarak sosyalist solun soluğunu kesti. Türkiye proletaryasının bağımsız bir sınıf olarak örgütlenmesinin ve toplumsal mücadeleler sahnesinde bir ağırlık oluşturmalarının yollarını tıkadı. Toplumsal sınıfları ve bunların aralarındaki ilişkilerden doğan mücadeleleri temel alan Marksizmin kendi dünya görüşü karşısındaki biricik alternatif olduğunu biliyordu. Sınıf mücadelesi, geliştirmeye çalıştığı kapitalizm ve burjuvazinin önünde ancak bir engel olabilirdi ve o da bu engeli ortadan kaldırmak için işçi sınıfı örgütlerinin yanı sıra sosyalizmin bütün belirtilerini amansızca bertaraf etti.²⁴ Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldıktan sonra Türkiye'de işçi ve sosyalist hareketi mahvedilmiş durumdaydı.

Mustafa Kemal Paşa, aynı kararlılıkla tepeden bir burjuva siyasal devriminin adımlarını da atıyordu. Eski devlet ve rejim yıkılıyor, saltanat ve derebeyliğin kalın kabuğu kırılıyor ve Türkiye, sarsıcı adımlarla Batı'nın burjuva uygarlığının yörüngesine sokuluyordu. Paşa, işçilerden ve köylülerden mürekkep savaşçı bir kitlenin başında Sovyet işçi sınıfının desteğiyle emperyalizme karşı dövüşmüştü ama, ne bağımsız bir devlet kurmanın ötesine geçerek emperyalizmin dünya çapındaki hâkimiyetinin sona erdirilmesine yönelik bir ufuk çizmiş, ne de kapitalizm karşıtı bir tavır geliştirmişti. Bilakis Türkiye'ye emperyalist-kapitalist dünya içinde bir yer açmayı hedeflemiş, devletin yapısında ve toplumsal ilişkilerde burjuva sosyo-ekonomik bir formasyonun gelişmesinin önünü açmak için gerekli

23 Akbulut ve Tunçay, *Aydınlık Çevresi*, 78.

24 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Sarmal, 1995), 84, 91.

devrimci adımları kararlıca atmıştı.²⁵ Onun açtığı büyük kapıdan bir sosyalist devrimin uç verebileceğine ilişkin fikirlerin gelişmesi, Bolşeviklerle zorunlu olarak yaptığı antlaşmalardan ve dostane ilişkilerden, emperyalist ordulara karşı emekçilerden kurulu bir ordunun başında çarpışırken tutturduğu halkçı söylemden ve eski rejimi kararlı adımlarla tepelemesinden kaynaklanıyordu.

RSFSC açısından ise o zamanlar merkezî önemde olan şey, hemen güneyinde, emperyalist güçlerle uyuşmazlık içinde olan bir Türkiye görmek idi.²⁶ Unutmayalım; RSFSC'ye yönelik saldırının mızrak başı ve Asya'daki önde gelen emperyalist olan İngiltere, on dokuzuncu yüzyılda Rusya'ya karşı Türk bağımsızlığının hamiliği rolünü terk etmiş ve Türkiye'nin en amansız düşmanı konumuna gelmişti. Bu durumda Türkiye'nin, İngiltere'nin zayıf düşmesine ve başta Hindistan olmak üzere Müslüman ülkelerde herhangi bir biçimde engellenmesine katkıda bulunacak ulusal mücadelesinin RSFSC'nin ve dünya sosyalist devriminin değirmenine su taşıyacağı aşikârdı. Lenin'in Komintern'in İkinci Kongresinde (1921) çizdiği ufka göre dünya sosyalist devrimi, proletaryanın burjuvaziye karşı verdiği mücadelenin yanı sıra bütün geri kalmış ülkelerin emperyalizme karşı verdikleri mücadeleyle şekillenecekti.²⁷ Neresinden bakılırsa bakılsın, Türkiye'deki ulusal mücadele RSFSC tarafından desteklenmesi zorunlu bir hareket olarak görülüyordu. Hatırlayalım; Nikolay Buharin Nisan 1923 gibi geç bir tarihte, Kemal Paşa Türkiye sosyalist solunu kahreden adımlarının çoğunu atmışken bile, "Türkiye, komünistlere yapılan bütün eziyetlere rağmen devrimci bir rol oynamaktadır; çünkü bütün olarak emperyalist sistem karşısında yıkıcı bir araçtır" diyecekti.²⁸

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in hassas bir biçimde dikkate alınması gereken bağlamı, hakikaten eşi menendi olmayan bir bağlamdı: Bolşeviklerle yakınlaşan, onların desteğiyle

25 Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* (İstanbul: Yordam Kitap, 2010), 77, 120.

26 Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler 5 (1808-1980)* (İstanbul: Tekin, 1997), 352.

27 A. I. Sobolev, *Outline History of the Communist International* (Moscow: Progress, 1971), 85-87.

28 Carr, *The Bolshevik Revolution*, 484.

Batı emperyalizmine karşı galip gelen ve sonra kendi burjuva devriminin yolunda kararlılıkla yürüyen, bu yürüyüşünde de komünistleri kararlıca bertaraf eden bir lider... Bu lider öncülüğündeki burjuva devrimini, Batı emperyalizmiyle ihtilaf halinde olduğu müddetçe komünistlere yaptığı ağır baskılara rağmen desteklemeyi sosyalizmin anayurdunun hemen güneyinin güvenliği ve sosyalist dünya devriminin geleceği bakımından elzem gören bir RSCSF... Örgütlenmeye, sesini duyurmaya, ağırlığını hissettirmeye yeni yeni başlayan bir Türkiye işçi sınıfı... Anadolu ve Rumeli'de göz çevrilen ve rüzgârına yüz verilen bir sosyalizm... İşçi sınıfını örgütlemeye, harekete geçirmeye, ideolojik hegemonya mücadelesi alanında Marksist bir ağırlık oluşturmaya ve bunların süregiden devrimi etkileyebilecek bir mihrak olarak öne çıkmasını sağlayacak siyasal bir parti etrafında birleşip etkinleşmesini sağlamaya çalışan bir Şefik Hüsnü... Onun bu çabasının değişik boyutlarını yansıtan yazılardan oluşan bir eser...

Aslına bakılırsa *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*'i önemli kılan da böylesine kritik ve eşsiz bir bağlamda ortaya çıkması ve kendini önceleyen bir mirasa yaslanmamasıydı. Şefik Hüsnü, Türkiye'nin tarihsel doğrultusu, toplumsal sınıfları ve tabakaları, devrimlerinin yönsemeleri hakkında Marksist çözümlemeler, saptamalar yapar ve bunlardan siyasal sonuçlar çıkarmaya çalışırken devraldığı güçlü bir yerel düşünsel birikim yoktu.²⁹ Yazıları Marksizmin genel birikiminden esinleniyor ve büyük ölçüde Komintern'in çizdiği çerçeve içinde kurgulanıyordu. Unutmayalım; kendisi Komintern'de değişik düzeylerde görev yapmıştı ve partisi de Komintern'in 'Türkiye Şubesi' idi. Bununla beraber Marksizmin ve Komintern'in önermeleri üzerinden Türkiye'ye bakarken kendi sözünü, kendi sesiyle söylüyordu.³⁰ Türkiye için ilk

29 Bir doktrin olarak Marksizmin Türkiye'de kendini önceleyen düşünsel bir birikimin üzerine gelip oturmadığını vurgulayan önemli bir makale için bkz. Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu", *Praksis*, 2002 (6), 9-21.

30 Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın kendine has üslubuyla söylediği gibi, bu şu anlama geliyordu: Dünya devrimi savaşında filo komutanlığı Komintern'deydi, fakat her parti, savaşın değişik aşamalarına göre gereken mücadele slogan ve biçimlerini uygulayan bir tamın parçasıydı,

olmanın dezavantajlarını ve avantajlarını bir arada yükleniyordu. Kitap, Türkiye’de Marksist düşüncenin kurucu metinlerini içermek bakımından tarihî bir değer kazanırken, onun kendi içsel serüveninde geleneğin ve eleştirinin başlangıç noktası olarak kabul ediliyordu. Bazen sahip çıkılan geleneğin ecdadı, bazen de sonraki bilançonun sorumlusuydu.

Mimari Yapı

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm orijinal bir kitap olarak tasarlanıp yazılmadığı için bir bütün olarak kendine has bir mimari taşımaz. Bununla birlikte bu bahiste iki şey söylenebilir. Bunlardan birincisi editoryal düzenlemeyle ilgilidir. Şefik Hüsnü’nün *Aydınlık* yazıları, bu seçkide bir araya getirilirken konuların ağırlık eksenine göre bir tasnif yapılmıştır. Birinci kümede toplumsal sınıflar merkezli yazılar yer almaktadır. Aydınlar ve kadınlar üzerine iki önemli yazı da bu kümenin içine düşürülmüştür. İkinci kümede Türkiye Devrimi üzerine yazılar bulunmaktadır. Sonuncu küme ise sosyalizm üzerine yazılara ayrılmıştır.

Mimari bahsinde söylenecek ikinci şey, Şefik Hüsnü’nün yazma tarzıyla ilgilidir. Hangi yazısını ele alırsak alalım aşağı yukarı aynı yöntemi takip eden bir tarzdır bu. Türkiye’nin 1921-1925 dönemine yayılan çok kritik evresindeki gelişmeleri dünya ve bölge bağlamına oturtması, kapitalist dünya sisteminin eğilimlerini her an göz önünde tutması, buna karşılık sosyalizmin dünya çapındaki ilerleyişini hesaba katması, bunları da Türkiye’nin içsel gelişmeleri olarak kavraması yazılarının mimari üslubuna rengini çalan yön-

örneğin bir savaş gemisiydi. Hikmet Kıvılcımlı, *Yol 2* (İstanbul: Bibliotek, 1992), 12-13. Bu benzetmeden yola çıkarsak, Şefik Hüsnü bir savaş filosuna bağlı bulunan bir savaş gemisinin kaptanı gibiydi. Bu derlemede yer alan yazılarında ortaya koyduğu görüşlerden ötürü Komintern yetkililerince eleştirilebilmiştir. Mesela, 17 Haziran-8 Temmuz 1924 tarihlerinde Moskova’da toplanan Komintern 5. Kongresi’nde Komintern Yürütme Kurulu Üyesi D. Z. Manulski, *Aydınlık*’ı açıkça eleştirmiş, Şefik Hüsnü de bu eleştirilere yine *Aydınlık*’taki “Devlet İhbarına Niçin Taraftarız” başlıklı yazısında olgunlukla cevap vermiştir. Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu’ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi’ne 1919-1926, 2. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012), 65, 80.

temsel özellikleridir. Bu geniş perspektifi harekete geçirici saikin toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler, çelişkiler ve mücadeleler olması Şefik Hüsnü yazılarında neredeyse temel kaidedir. Bu bahiste söyleyebileceğimiz bir başka özellik de, Şefik Hüsnü'nün kibirden ve sekterlikten uzak yaklaşımıdır. Bazı yazılarında özellikle göze çarpacağı gibi, en hayati konularda aldığı eleştirileri bile sakinlikle ve akılla tartışmayı yeğleyen, eleştiriye kıymet veren, özeleştirel düşünmeyi erdemlice içselleştiren bir yaklaşımdır bu.³¹

Kaynaklar

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'de yer alan makalelerin yazım yıllarında Marksist yazında kaynak gösterme ve referans gösterme kurallarına günümüzdeki biçimiyle titizce bağlılık söz konusu değildi. Ayrıca kitle dergileri için yazılmış kısa yazılarda bunun gerekli olduğu da söylenemezdi. Bu bakımdan Şefik Hüsnü'nün kuramsal dağarcığını oluşturan kaynakları, bunlar arasındaki ilişki ve etkileşimleri tartışmaya açma imkânımız bulunmuyor. Bununla beraber Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazılarında beslendiği havzaya işaret etmek yerinde olacaktır.

Tekrar hatırlayalım; *Aydınlık* dergisi Haziran 1921 ile Şubat 1925 arasında yayımlanmıştı. Bu tarih aralığında dünya sosyalist hareketinde bir başını Stalin'in çektiği yarılma henüz söz konusu değildi. Lenin 21 Ocak 1924'te ölmüş, Marksizmin Stalinci yorumunun belirginlik kazanması ise ancak 1927'den sonra olmuştu. *Aydınlık*'ın yayım yıllarında Lenin ve Troçki'nin kuramsal yön vericiliği dünya sosyalist hareketinin çerçevesini çiziyordu. Bu çerçeve, Şefik Hüsnü'nün yazılarına, en çok da Türkiye devrimi üzerine yazılarına rengini veriyordu. Bu yazılarda aşamalı devrim mantığının izlerine rastlanmıyordu; buna karşılık sürekli devrim kavrayışının uyarlanışları, ana doğrultunun hatlarını çiziyordu.

Beri yandan, *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm* yazıları Şefik Hüsnü'nün yurt ve dünyadaki gündelik gelişmeleri

31 Özellikle, "Amele Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor?" ve "Devlet İnhisarına Niçin Tarafız?" başlıklı yazılar.

zamanın iletişim olanaklarına nazaran çok yakından takip ettiğini; bunun yanı sıra da Marksizmin kuramsal birikimine son derece hâkim olduğunu gösteriyordu.

Tezler

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm'in içinde yatan çözümlemeleri ve bu çözümlemelere yaslanan tezleri tematik bir biçimde ortaya sermek yerinde olacaktır. Temaları, kitabın adına yerleşen sıraya uygun bir şekilde dizip, önce sınıflar, sonra devrim ve sonra da sosyalizm üzerine tezlere bakabiliriz. Fakat bu bakıştan önce Şefik Hüsnü'nün toplumsal sınıflardan bahsederken aynı zamanda Türkiye devriminden, Türkiye devriminden bahsederken aynı zamanda sosyalizmden bahsettiğini aklımızın bir köşesinde tutmamız gerektiğini hatırlatalım. Onun yazılarında sınıflar, devrim ve sosyalizm birbirinin içinde erimiştir; ki bu da siyasal perspektifinin yanı sıra kullandığı diyalektik yöntemle ilişkilidir. Yazıların tema başlıkları altında toplanmış olması, sadece ve sadece onların ağırlık noktalarını gösterir; o kadar.

Toplumsal Sınıflar

Şefik Hüsnü, Türkiye'de toplumsal sınıflar ana temasında burjuvazi, işçi sınıfı, köylülük, kadınlar ve aydınların Türkiye'deki özgüllükleri üzerine tezler ileri sürer.

Şefik Hüsnü, Türkiye'de toplumsal sınıfların oluşumunun kendine özgüllükleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine özgüllükleri arasındaki uygun ilişkiyi yakalar. Buna göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun 'merkezî feodalite' olarak kabul edeceğimiz toplum yapısı ile çok dinli, çok etnili bireşimi sosyal sınıfların oluşumunda şekillendirici bir rol oynamıştır.

İmparatorluğun merkezî yapısı, toplumda imtiyazlı sınıf ve tabakaların oluşumunda en üst makam olan padişahı söz sahibi yapmış; padişah, kökenine bakmaksızın dilediğini zirveye çıkarmış, dilediğini dibe düşürmüştü. Bu, ayrıcalıklı sınıfların kaderlerinin

de padişahın iki dudağının arasına yerleşmesi anlamına geliyordu; ki Batı'daki sınıf oluşumlarından hayli farklı bir yöndü. Osmanlı'da ne kralla ittifak yaparak lordlara ve ruhbana karşı mücadele eden bir burjuvazi vardı, ne de emekçi sınıflara liderlik ederek kralı tahttan indirmeye kalkışan bir burjuvazi. Osmanlı üst sınıfları, bunun yerine, devletle ilişkilerini yüzyıllar boyunca üst makamın iradesine teslim etmişlerdi. Beri yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nda etnik birlik, sınıf birliğinden üstün geliyor, husumet ve rekabet içindeki cemaatler, dinlerini, göğüslerinde bir alametifarika gibi taşıyorlardı. Aralarında etnik kökenler ile dinsel inanış farklılaşmasına göre iş farklılaşması da olmuştu. Müslüman ve Türk olanlar için devlette memur ya da orduda kumandan olmak makbuldü, bu hedefe ulaşamayanlar ise çiftçi ya da asker olurdu. Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler ise üretimi ve tüketimi düzenleme tekeli ellerinde tutarlar, uluslararası ekonomik ilişkileri çekip çevirirlerdi. Bu bakımdan da sosyal sınıflar Türkler arasında henüz rüşeym halindeyken bile öbürlerinde gözle görülür haldeydi. Sınıflar ile üretim ve tüketim dünyasının içindeki konumlanışların hükümdara, dine ve etnisiteye göre şekillendiği Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizme özgü sınıfların belirmeleri, siyasetin ekonomi üzerindeki 'anormal' egemenliğinin sönmeye başladığı Tanzimat (1839) ile birlikte olmuş, 19. yüzyılın sonlarında ise somut bir hâl almıştı.³²

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal sınıflarla ilgili bu önemli, geliştirilmesi ve derinleştirilmesi gerekli tez, Marksist sınıf çözümlemesine kuramsal katkılar getirebileceği gibi, olgusal bir zenginlik de katabilecek ışıltıdadır.

Şefik Hüsnü'nün sosyal sınıfların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kendine özgülüklerine ilişkin keşifleri, İkinci Meşrutiyet ve Kemalist Devrim dönemleri için de aynı incelik ve özgünlükte sürer. Şefik Hüsnü'ye göre; İkinci Meşrutiyet dönemi, işbölümünde etnisite farklarının belirleyici olmaktan çıkmaya başlaması, sınıfların bilinçli üyelerinin sınıf içi birleşmelere yönelmesi ve sosyal sınıfların bütün özellikleriyle belirmesi için dönüm noktasıydı. Bu

32 "Türkiye'de İktisadi Sınıflar" 67-79.

dönüm noktasında büyük bir tarım ülkesi olan Türkiye’de sosyal sınıfların oluşum özelliklerini belirleyebilmek için onları kentlerde ve kırlarda ayrı ayrı gözlemlemek gerekiyordu.

Büyük kentlerde burjuvazi iki farklı türden aileden geliyordu. Birincisi ‘zadegân’a da benzetilebilecek, ordunun ve yönetim aygıtının zirvelerinde yer tutmuş, servet biriktirmiş meşhur ailelerden gelme burjuvalardı. Burjuvazinin, har vurup harman savura savura, günlerini gün ede ede çözölen bu kesimi en sonunda çökmeye mahkûmdu. İkincisi ise, bir tür asilzade olan birincilerin aksine işbirlikle, fırsatçılık, vurgunculuk ve karaborsacılıkla, bankerliğe ve cümle sanayi dallarına sıçrayabilen burjuvalardı. Bunlar, türlü yollarla edindikleri hükümet desteğini bir silah gibi kullanma kabiliyetindeydiler. İttihat ve Terakki’nin iktisadi stratejisiyle, Rum, Ermeni ve Yahudilerin elinde bulunan yabancı sermaye acentalığını mülk edinmişler, ecnebi finans kapitalin ortağı ve uşağı olmuşlardı. Burjuvazinin bu kanadı, cumhuriyetin kuruluş sürecinde büyük şehirlerde etken bir rol oynayarak aydınları, işçileri ve esnafı kendi sınıf çıkarlarının peşine takıp harekete geçirebilmişti. Bu sınıfın siyasi örgütü, Şefik Hüsnü’nün saptamasına göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştu. Buna karşılık, Halk Fırkası ise ulusal pazarın yabancılar tarafından sömürülmemesini, ulusal ihtiyaçların yine ulusal üretim araçlarıyla sağlanmasını, ulusal üretim kollarının birbirini tamamlamasını, dış müdahalelere mahal vermeyecek dengeli bir ulusal ekonomi kurulmasını hedefleyen sınaî sermaye zümresi yaratmaya yönelmişti. Bu yaratım için de yüzünü Anadolu küçük burjuvazisine dönmüş, hükümet desteğiyle bunların içinden sıyrılan kapitalistleri korumaya özen göstermişti.³³ Gelgelelim, Şefik Hüsnü, Halk Fırkası’nın hükümet desteğiyle elinden tuttuğu sınaî sermayenin kendi araçlarıyla kendi

33 Bülent Tanör, Mütareke döneminde toplumsal sınıflar ile siyaset arasındaki ilişkilerin İstanbul ve taşrada farklılaştığını saptarken, Şefik Hüsnü’nün on yıllar önceki gözlemleriyle uygunluk içindeydi. Tanör’e göre; Mütareke döneminde taşrada orta sınıf ve burjuva karakteri ağır basan eşraf, tüccar, serbest meslek sahipleri, din adamları, aydınlar ve memurlar siyaset sahnesinde yükselmişlerdi. 30 kadar yerel kongrede 1500 civarında delegenin ördüğü bir siyasal temsil ağı ile ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını savunmuşlar ve İstanbul Hükümeti ile onun çevresindeki teslimiyetçi varlıklı kesimlerin politikalarından tamamen ayrı düşmüşlerdi. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: YKY, 2001), 228, 233.

hedeflerine ulaşamayacağı kanısındaydı. "Muhakkak ecnebî sermayeden istiâne etmeye [yardım istemeye] mecbur olacaklardır. İster istemez beynelmilel sermaye ile uzlaşacaklar, ona karşı müsaadâta [izinlerde] bulunacaklar ve müsaadekârlığın [izin vericiliğinin] bedelini de memleketin çalışan halk kitlelerine ödetmek isteyeceklerdir" diye yazıyordu.³⁴ Bu son saptamâ, Şefik Hüsnü'yü, İttihat ve Terakki desteğiyle oluşan mali sermaye ağırlıklı burjuvazi ile Halk Fırkası desteğiyle oluşmakta olan sınai sermaye ağırlıklı burjuvazinin çıkarlarının uzun vadede birleşeceği sonucuna ulaştırıyordu.³⁵

Şefik Hüsnü'nün "İçtimai [toplumsal] hareketlerin en büyük engeli, ölü ağırlığı" olarak tanımladığı³⁶ orta sınıflar (ya da küçük burjuvazi) da kendi içlerinde ikiye ayrılıyordu. Birinci kümede yer alanlar ufak bir mülke, küçük bir sermayeye ve güvenli bir konuma sahipti. Genellikle kendileri de çalışanlar ve müreffeh bir şekilde geçinirlerdi. İkinci kümede yer alanlar ise devletten hallice maaş alan, dertleri maaşlarının ya da terfilerinin aksamaması olduğu için siyasi ve idari değişimlere karşı muhafazakârca tutum alan orta tabaka memur ve emeklilerdi.³⁷

Burjuvazi ve orta sınıflar dışında kalan, halk kitleleri, iş ve hayat koşulları ne olursa olsun, ayrı bir sınıf oluşturunuyordu Şefik Hüsnü'ye göre: proletarya. Bazen efsanevî, bazen gizemli, bazen örs, çekiç, kuvvetli pazu, sağlam bilekle imgelendirilebilen proletarya, Şefik Hüsnü için sıradan ve büyük bir topluluktı: "adalî veya dimağî [bedensel ve zihinsel] iş kabiliyetini, ancak taayyüş medar olabilecek bir bedel mukabilinde [geçime yetecek bir bedel karşılığında] başkası lehine kiralayanların heyet-i mecmuası [geneli]" Fabrikalarda omzunun emeğini kiralayan da, bir bankada yazıcılık yapan da proletaryadandı. Her ikisinde de zihinden ziyade kol emeği idi esas olan. Bununla beraber, zihin işçileri proletaryanın ikinci büyük kesimini oluşturunuyordu. Proletaryanın işte bu ikinci

34 "Türkiye'de İktisadi Mesele-1", 128-133, 133.

35 A.g.m.; "İçtimai Sınıflar"

36 A.g.m., 73-74.

37 A.g.m.

kesimine girenler Türkiye’de Batı’daki emsallerinden farklılaşıyordu. Zira, Avrupa’da bir mühendis, bir ressam ya da bir hekim sosyal piramidin en tepesinde yer bulabilirken Türkiye’de çok seçkin olan birkaçından başkası ömrünü geçim gailisiyle tüketiyordu. Ünlü olanlar bir yana bırakılırsa, Türkiye’de, şairler, edebiyatçılar, gazeteciler hep proletarya sınıfının içine giriyordu, Şefik Hüsnü’ye göre. Öyle ki; bir işçi ile bir gazeteci arasında fark bulmak hayli zordu.³⁸

Kırsal sınıflara gelince... Şefik Hüsnü kentsel sınıflara benzer bir hiyerarşilenmeyi kırsal sınıflar arasında da gözlemliyordu. Bazı özgülülükler dikkat çekerek... Mütegalibe olarak adlandırılan büyük toprak sahipleri, muhitlerindeki memurları ya hediyelere boğarak ya da zorlama ve tehditle kendilerine bağlıyorlardı. Böylelikle hem tahakkümleri altındaki köylüyü çaresiz bırakıyorlar hem de idari işleri kendi çıkarlarına göre biçimlendiriyorlardı. Bununla beraber, mütegalibe arasında şehir burjuvaları arasındaki bir ve aynı sınıftan olma bilinci ve birliği oluşmamıştı. Bilakis, birbirlerine karşı kin ve düşmanlıkla yaklaşıyorlardı. Küçük burjuvazinin köylerdeki karşılığı birkaç dönüm toprağı ekerek, birkaç sütlü hayvanı besleyerek, nalbantlık ya da dülgelik ederek, ağaların gölgesinde gölgelenerek hayat sürenlerdi. Ve nihayet, pazularından başka güvenecek varlığı olmayan ortakçı, gündelikçi, yarıcı ırgatlar tarım proletaryasını meydana getiriyorlardı. Bu sınıf, köyler okulsuz ve eğitimsiz olduğu için cehaletin pençesindeydi. Eğitim namına mahkûm olduğu imam, çoğu zaman ağaların güdümünde ve çıkarının peşinde koştuğu için dinsel eğitimin esaslarından bile mahrumlardı. Kötü baht, fukara hayat onlar için çekilecek kader gibiydi. Üstelik, toplanması, eyleme geçmesi çok zor bir sınıftı köylü sınıfı. Bu bakımdan da aydınlanma, bilinçlenme, birleşme ve harekete geçme kapasiteleri ve kabiliyetleri çok daha yüksek olan işçi örgütlerinin önderliğini kabul etmeli ve sömürücü sınıflara karşı işçi sınıfıyla birleşmeliydi.³⁹

Şefik Hüsnü, tüm emekçilerin gözlerini sosyal gerçekliğe açtıracak olan biricik sınıfın şehirlerde ortaya çıkmaya başlayan işçi

38 A.g.m.

39 A.g.m.; "Türk Köylüsünün Kurtuluşu", 120-127.

sınıfı olduğu fikrindeydi. Lakin, işçi sınıfı Türkiye’de yeni bir hayat kurulurken henüz örgütlenmiş değildi. Oysa “teşkilât bahsi sınıf mesâilinin [meselelerinin] ruhudur” diye yazıyordu Şefik Hüsnü...⁴⁰ İşçi sınıfının örgütlenme tecrübelerinin tarihçesi hakkında verdiği kayda değer bilgilerden çıkardığı sonuç; Osmanlı İmparatorluğu’nda kapitalizmle birlikte fabrika işçiliğinin, fabrika işçiliğiyle birlikte de işçi sınıfı örgütlenmesinin başladığıydı. Vaktiyle imparatorluğu bir tüketim pazarı olarak görüp mamul mal göndermekle yetinen Batı kapitalizmi, belirli bir aşamasında, ucuz işgücünü sömürmeye dayalı sınıai kuruluşlar meydana getirmenin daha kârlı olacağını görmüştü. Bu görüşle de imparatorluğun büyük şehirlerinde sınıai işletmeler ve fabrikalar kurulmuş, böylelikle fabrika işçiliği de yaygınlaşmaya başlamıştı. İkinci Meşrutiyet dönemindeki örgütlenme şenliğine işçi sınıfı da katılmıştı. Gelgelelim, işçi örgütlerinin edebî ya da siyasi kulüp ve cemiyetlerden farklı olarak bir sosyal gücü temsil ettiğinin anlaşılmasıyla onun kontrol altında tutulması girişimleri başat gitmişti. İşçi örgütlerini kontrol altında tutmaya yönelik ilk girişimler İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden gelmişti. Beri yandan burjuvazinin ve emperyalizmin çeldirici girişimleri de olmuştu işçi sınıfının örgütlenmesiyle ilgili olarak. Bütün bu tarihten ve tecrübeden sonra Şefik Hüsnü’nün işçi sınıfı örgütlenmesiyle ilgili olarak ısrarla vurguladığı iki önemli nokta vardı. Birincisi; işçi sınıfı örgütleri burjuva oluşumlardan tamamıyla bağımsız olmalı ve işçi sınıfının kendi öz ruhundan kopan atılımlarla vücuda gelmeliydi. İkincisi; işçi sınıfı Türkiye gibi ulusal bağımsızlığın söz konusu olduğu ülkelerde, bağımsızlık için bütün varlığını feda etmeye hazır bulunmalıydı.⁴¹

Şefik Hüsnü’nün aydınlar üzerine tezleri ve Türkiye aydınlarının özelliklerine ilişkin saptamaları, son derece dikkate değerdi. Bu tezler ve saptamalar, aydınların Batı Avrupa’daki toplumsal konum ve rolleriyle karşılaştırılarak çıkarılmıştı. Aydınların Batı’daki en önemli özelliği, devletten ve sermayeden bağımsız olmalarıydı. Bu

40 “Türkiye’de İktisadi Sınıflar”, 79.

41 “Memleketimizde İşçi Sınıfının Vaziyeti”, 80-91.

bağımsızlıklarını entelektüel sermayeleriyle geçinme gücüne sahip olmalarından alıyorlardı. Bu da halk kitleleriyle sürekli temas halinde olan aydınlara serbestçe düşünme, serbestçe kanaat geliştirme ve serbestçe saf tutma imkânı veriyordu. Toplumsal hareketler de aydınların desteğini bir gereklilik olarak görüyor ve bir başarı ölçütü sayıyorlardı. Türkiye’de ise bundan çok daha farklı bir durum vardı. Osmanlı İmparatorluğu’nda aydın tabaka ulema adı verilen sarıklılardan oluşuyordu. Bunlar, iktidar sahipleri kudretliyen onlara yaltaklanırlar, zayıfken de iktidara geleceğini kestirdikleri odaklar lehine türlü dolaplar çevirirlerdi. Dertleri, her hâl ve şartta kendi mevkilerini sağlama almaktı. Toplumsal işlevleri ise halkın iktidara itaatini güçlendirmeye çalışmaktı. 20. yüzyıl başlarında da durum değişmemiş, bağımsız bir aydın tabakası oluşamamıştı. Kendi bilgileri, kültürleri ve girişimleriyle müreffeh bir geçim, bağımsız bir toplumsal konum edinebilmiş aydınlar henüz yoktu. Aydın konumunda bulunanlar devlet hazinesine bağımlıydılar. Maksatları, kazanılmış mevkilerini koruma ve yeni makamlara sıçrama olduğu için de muhafazakâr bir tutumdaydılar. Üstelik bir dereceye kadar serbest olmaları mümkün olanlar da devletten kopardıkları bir memuriyetten vazgeçmiyorlardı. Sözelimi şöhretli gazetecilerin devlette bir öğretmenliği, avukatların resmî dairelerde bir vekilliği oluyordu. Bu durum, Türkiye’de gerek burjuva ve gerekse de işçi devriminin geleneksel aydınlara dayanmalarının bir anlamı bulunmadığını, kendi aydın tabakalarını yaratmakla yükümlü olduklarını gösteriyordu.⁴²

Şefik Hüsnü’den bir başka dikkate değer gözlem ve tez, kadın sorunuyla ilişkili olarak geliyordu. Türkiye’de kadın sorunu üzerine yazılmış ilk Marksist metin olarak kabul edebileceğimiz “İçtimai İnkılâp ve Kadınlarımız” başlıklı yazısı, 1921 tarihini taşımakla bile, esasları bakımından bugün (2017) bile dikkatle okunması gereken bir yazı olarak değerlendirilebilir. Yazının yazıldığı zamanda, savaşlarda mahvolmuş Türkiye şehirlerinin yüzde 80’i kadınlardan oluşuyor, köylerinde de kadınlar belirleyici bir çoğunluk

teşkil ediyordu. Bu bakımdan Şefik Hüsnü, zamanın Türkiye'sinde kadın sorununu tanımlarken "Türkiye'de kadın meselesi, şehirler halkının yüzde seksenini teşkil eden bu sınıf hemşirelerimizin ve köylü kadınlarımızın hayatını ve saadetini alakadar eden mu'dil [karmaşık] bir meseledir" diye yazıyordu.⁴³ Hatırlayalım; kadınların hayat meselesinin nasıl çözüleceğine ve saadetlerinin nasıl sağlanabileceğine ilişkin tartışmalar, Türkiye'de, 1908 Devrimi'nin ardından başlamış ve uzanımları 1920'lere varmıştı. Bu tartışmalar iki kol üzerinden ilerlemişti. Birinci kolda *İnci, Süs, Kadın Yolu* gibi dergiler bulunuyordu ve bunlar, Batı'daki feminizmin Türkiye'de kendi koşullarına göre yankı bulmuş karşılıklarıydı. Diğer kolda ise *Sebilürreşad* başta olmak üzere İslamcı dergiler bulunuyordu. Bunlar da 'asrileşme' sürecindeki kadın hareketini bir 'özenti' olarak değerlendiriyor ve çareyi İslam normlarının dışına çıkmamak olarak gösteriyorlardı.⁴⁴ Şefik Hüsnü'nün Marksist yaklaşımı ise seçkin kadınlar, amatör gazeteciler ve mütedeyyin yazarlar tarafından geliştirilen yaklaşımlardan radikal bir biçimde farklıydı. Zariflik ve kibarlık veyahut softalık gereği kadın sorunundan bahsetmenin moda haline geldiği bir zamanda, Şefik Hüsnü, sınıflı toplumların belirmesi, kapitalizmin gelişmesi, bu düzene özgü sınıfların oluşması ve kapitalizm koşullarında meydana çıkan dünya tarihsel eğilimlerin bağlamında tartışıyordu meseleyi. "Kadın, neden erkeğin hâkimiyeti altına düşmüştür?" kök sorusunun yanıtı özel mülkiyetti Şefik Hüsnü'ye göre. Özel mülkiyet, büyük sermayedarlığa evrildikçe, yani kapitalizm geliştikçe kadının mevkii daha da berbatlaşıyordu. Önceden aile içi esarete maruz kalan kadın şimdi hem ailede, hem işyerinde ve hem de siyasal hayatta esaret içindeydi. Kadının, kocasının, patronunun ve siyasi yöneticisinin tahakkümünden kurtulması ise sadece hukuk önünde değil, ancak ve sadece fiilî eşitlikle mümkün olabilirdi. Bu da iki koşulla sağlanabilirdi. Birinci koşul: üretim araçları üzerinden bireysel mülkiyetin ilgası. İkinci koşul: esaret ve istismarın hiçbir türüne imkân verme-

43 "İçtimai İnkılâp ve Kadınlarımız", 134-146.

44 Toprak, "Aydınlık"

yen toplumsal bir yönetimin tesisi. Kadınlar için hayatın meselesi ve saadetin belirişi, erkeklerle her manada eşit olmasıyla, yeteneklerini sınırsızca ortaya serebilme ve geliştirme imkânlarına sahip bulunmasıyla, özgürlüğünü sınırlayan zincirlerden kurtulmasıyla mümkün olabilecekti. İşte bu nedenlerdir ki; kadınlar, yüzyıl başında birinci dalga feminizmin (Şefik Hüsnü, bu dalga feminizme burjuvazinin “kızb [yalan] ve riyasının [ikiyüzlülüğünün] bir nevi tezahürü”⁴⁵ diyordu) esintileri yerine sosyalizmin rüzgârlarına kapılmaya eğilim gösteriyorlardı.⁴⁶

Toplumsal Sınıflar ve Siyaset

Şefik Hüsnü’nün *Aydınlık* yazılarında özel olarak dikkat edilmesi gereken temalardan biri de toplumsal sınıflar ile siyaset arasındaki ilişkileri ele alırken yürüttüğü çözümlemeydi. İkinci Meşrutiyet ve sonrasında ortaya çıkan siyasal akımların, bunların gelişim seyirlerinin, parçalanma ve yok olma süreçlerinin, ve nihayetinde gelecekte ilerleyebilecekleri konumların sınıfsal dayanaklarıyla ilişkisinin incelikli bir çözümlemesiydi, bu. Şefik Hüsnü’nün zihni, her partinin bir sınıfı temsil edeceği önermesinden yola çıkarak zamanın tüm partilerine elindeki mühürlerden birini vurmak şeklinde çalışmıyordu.

Şefik Hüsnü, aklının ışığını, döneminin siyasi partileri ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilere düşürmeden önce, kuramsal bir düzlem kurar. Buna göre; siyasi partiler illa belli bir sınıfın çıkarlarını savunmak üzere kurulmazlar, hatta genellikle bu şekilde kurulmazlar. Sözgelisi hâkim sınıf partileri kendi azınlık çıkarlarını değil, toplumun çoğunluğunu oluşturan sınıfların lehine çalıştıkları sanısını uyandırarak doğarlar ki; kendilerine geniş bir toplumsal temel bulabilsinler. Beri yandan, hiçbir toplumsal sınıfın çıkarlarıyla bağlı olmadıklarını, yalnızca savundukları ilkelerin gücüne inandıklarını ilan edenlerin samimi olmadıkları-

45 “Kadınlarımız”, 144.

46 A.g.m.

ni düşünmek için de bir neden yoktur. Bunlar samimi olabilirler ama, toplumsal bir taban üzerine basamadıkları sürece ayakta ve hayatta kalamazlar. Olayların akışı, bu biçimdeki pek çok partiyi bir sel gibi önüne katıp süpürür. Beri yandan, siyasi partiler eğer ölen bir sınıfa dayanıyorlarsa dayandığı sınıfla birlikte yok olmaya mahkûmdular.⁴⁷

Şefik Hüsnü, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) uyanmakta olan küçük burjuvazinin, üzerindeki baskı ve tahakküme karşı verdiği mücadele sürecinde doğmuş bir siyasi örgüt olduğunu sap-tıyordu. Sosyo-tarihsel koşulların zorlamasıyla henüz olgunlaşma-dan iktidara geçen İTC, kalkınmayı bir ülke sorunu değil, bireysel girişimlerin selameti gibi görmeye başlamış ve bu noktadan sonra içinden neşet ettiği sınıfı değil, şehirli sermayedarlar sınıfını tem-sil eder olmuştu. Şehirli sermayedarlar, Cihan Harbi başladığında, çıkarlarının savaşa tutuşan emperyalist güçlerden birinin yanında saftutmakta yattığını görmüşlerdi. Oysa küçük burjuvazinin çıkarı tarafsız kalmak ve varlığı tehlikeye düşmedikçe savaşa girmemektir. İTC bu nedenle ülkeyi savaşın içine ancak bir istibdat rejimi kura-rak çekebildi. Savaş ve istibdat koşulları ise şehirli sermayedarlara büyük servetler kazandırdı; bu servetler de onun iktisadi temeli oldu. Gelgelelim, savaşta uğranan bozgun, İTC'yi yeni arayışlara itmiş ve burjuvazinin sağlam bir sınıf bilincine sahip olan kesimi çareyi İtilaf ile ittifakta bulmuştu. İzmir'in işgalinden sonra değil çıkarları, varlıklarının dahi tehlikeye girdiğini gören Anadolu kü-çük burjuvazisi ise istiklal mücadelesine girişti. Şefik Hüsnü'nün çözümlemesine göre İTC içinde başlayan 'aile kavgası', aslında, sı-nıf çıkarlarının gerektirdiği stratejik tutumlardan kaynaklanan ve siyasi uzanımları olan bir sınıf içi kavgaydı. Kavganın beri yanın-da kalan Anadolu küçük burjuvazisinin önce Müdafaa-i Hukuk ve sonra da Halk Fırkası adı altında siyasi örgütlerini yaratmış olması işte bu sınıf içi kavgayla alakalıydı.⁴⁸

47 "Memleketimizde Siyasi Fırkalarla Sınıflar Arasındaki Münasebet", 112-119.

48 "Türk Burjuvazisinin Aile Kavgaları", 101-111.

Türkiye Devrimi

Yukarıda, Şefik Hüsnü'nün yazılarında toplumsal sınıflar ile devrim⁴⁹ ve sosyalizm arasında kopmaz bağlar bulunduğunu, Türkiye Devrimi üzerine çözümleme ve tezlerini okurken bunların aynı zamanda toplumsal sınıflar üzerine çözümleme ve tezler olduğunu aklımızın baş köşesinde tutmamız gerektiğini belirtmiştik. Aşağıda, Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devrimi üzerine tezlerini bazı temalar etrafında ortaya sermeye çalışacağız. Lakin, bundan daha önce yapmamız gereken şey, Şefik Hüsnü'nün nasıl bir devrim kuramını benimsediğini belirtmektir. Bu, hayati bir önemdedir. Zira, Türkiye sosyalist solunun neredeyse bütün tarihi devrim kuramı üzerine yaptığı tartışmalarla mühürlenmiştir. Şefik Hüsnü'nün aşağıda sergileyeceğimiz devrim kuramı bu tarihî tartışmanın mukaddimesidir.

Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* yazılarında süregiden Türkiye Devrimini bazen 'siyasi devrim', bazen 'halkçı devrim' ve bazen de 'burjuva devrimi' olarak nitelendirdiğini, bunların hepsini aynı anlama gelmek üzere kullandığını ve ondan ayrı olarak kendisinin sahiplendiği, benimsediği ve katıldığı bir de 'toplumsal devrim'den [içtimai inkılâp] bahsettiğini belirterek başlayalım. Bu durumda her iki devrimin de tarihsel anlamları, sınıfsal dayanakları ve ulaşmak istedikleri menzillerin yanı sıra birbirleriyle nasıl ilişkilendiklerine ilişkin sorulara verdiği yanıtlar, Şefik Hüsnü'nün devrim kuramının ana hatlarını ortaya çıkaracaktır.

Şefik Hüsnü, devrim kuramını iki ana kaide üzerine inşa etmişti. Birinci kaide, kapitalizmin bir dünya sistemi olduğuydu. İkinci kaide ise kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişeceğine ilişkin tarih görüşüydü. Bu iki ana kaide üzerinde şekillendirilen devrim kuramının esas niteliği ise 'sürekli devrim'di. Gelin önce Şefik Hüsnü'nün

49 Batı dillerindeki 'revolution' sözcüğü Türkçede üç farklı sözcükle karşılanabiliyor; 'inkılâp', 'ihtilâl' ve 'devrim'. Bu sözcüklerin her birinin ayrı tarihsel serüvenleri ve bu serüvenlerde edindikleri farklılaşan anlamları var. Bu konuda okunabilecek en güzel yazı: Niyazi Berkes, "İhtilâl, 'İnkılâp' ve 'Devrim' ", *Atatürk ve Devrimler* (İstanbul: Adam, 1983), 128-151. Şefik Hüsnü, yazılarında bazen 'ihtilâl', bazen de 'inkılâp' sözcüğünü kullanıyor. Burada, her iki sözcüğü karşılamak üzere 'devrim' sözcüğü tercih ediliyor.

Türkiye Devrimine ilişkin tezlerini ortaya sermeden önce bu tezlerin esinlendiği genel kuramsal çerçeveyi ana hatlarıyla sergilemeye çalışalım.

Kapitalizmi bir dünya sistemi olarak tahayyül etmenin devrim kuramıyla nasıl bir ilişkisi olabilir? Bu bahiste iki düşünme yolu söz konusudur. Birinci yolda, bütünün içindeki her bir parçayı kendi başına bir bütün olarak görürsünüz. Bu durumda her ülkenin kapitalist düzeni ve o düzen içinde süregiden sınıf mücadelesi kendi başına bir bütünlük olarak değerlendirilir. Böylelikle, işçi sınıfının, kendi ülkesinin burjuvazisini alt edip kendi sosyalist düzenini kuracak kadar güçlenmediği koşullarda sosyalist bir devrim başlatamayacağı varsayılır. Proletaryanın kendi devrimini başlatarak güçlenmesi kapitalizmin belli bir olgunluğa erişmesine, bu olgunluk da güçlü bir proletarya yaratması şartına bağlanır.

Oysa kapitalizmi ve sınıf mücadelesini dünya çapında bir süreç ve ilişki olarak tahayyül etmenin sonuçları bambaşkadır. Bu durumda her ülkenin kapitalizmi ve toplum sınıfları ancak dünya kapitalizmi ve dünya ölçeğindeki sınıf mücadelesinin parçası olarak değerlendirilir. Çünkü tüm ülkeleri birbirine bağlayan kapitalizm, dünyayı tek bir iktisadi ve siyasi organizmaya dönüştürmüştür.⁵⁰ Bu diyalektik bakış açısına göre; içinde devindiği bütünle bir anlam kazanan her bir parça, bütünü oluşturan diğer parçalarla olan ilişkilerini de bünyesinde taşır. Ayrıca bu ilişkiler her bir parçanın ne olduğunun asli unsurları olarak anlaşılır. Böylelikle, organik bir bütünün belirli bir zaman aralığındaki bütün süreçleri birlikte evrilir.⁵¹

Kapitalizmin bir dünya sistemi olmasının birinci anlamı; bütünlüğe ait tüm süreçlerinin birlikte evrilmesi ve sistemin bütün parçalarıyla bileşik olarak gelişmesidir. Bu da, bir ülkenin gelişme biçiminin başkaları tarafından tekrarının ihtimal dışı olması anlamına gelir. Yani, belli bir ülkedeki maddi ve düşünsel kazanımlar başkaları tarafından yeniden keşif ya da icat edilmez, sahiplenilir ve

50 Michael Löwy, *Sürekli Devrim Kuramı: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı, 2016), 73.

51 Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, çev. Cenk Saraçoğlu (İstanbul: Yordam, 2008), 65-66.

uyarlanır. Kapitalizmin bir dünya sistemi olmasının ikinci anlamı ise; bileşik gelişmenin aynı zamanda eşitsiz olmasıdır. Parçalardan bazıları ileri gitmişken bazıları geride kalmıştır, bazıları hızla dönüşürken bazıları daha yavaş seyreder. Troçki'nin belirttiği gibi "tarihsel sürecin en genel yasası ... ritim eşitsizliğidir."⁵² En arkaik biçimlerle en yeni biçimler birbirine eklemlenmiştir, iç içedir. Farklı evreler birleşmiş, düzçizgisel tarih anlayışı altüst olmuş, ani sıçramalar ve çelişkili birleşmelerle ilerleme esas hâle gelmiştir. Geri kalmış hayatlar, iktisadi ve kültürel kapasitelerinin sınırlarına bağlı olarak bazı aşamaları atlamaya ve sıçrayarak ilerlemeye mecbur kalmıştır. Bunun devrim kuramı bakımından anlamı, geri ülkelerde burjuva demokratik devrimini proletaryanın iktidar mücadelesi başlamadan önce tamamlanması gereken bir süreç olarak gören dogmatik bakış açısının inkârıdır.⁵³ Bilakis, geri kalmış bir ülkede demokratik görevler ile sosyalist görevler iç içe geçer ve proletarya devrimi burjuva demokratik devriminin sonuna kadar tamamlanmasının ardından değil, ondan önce veya onunla birlikte gerçekleşir. Bu devrim kuramında azgelişmiş ülkeler için ayrı ayrı aşamalara bölünmüş devrimler yoktur; durmaksızın sosyalist devrime dönüşecek bir demokratik devrim imkânı vardır.

Gelin şimdi Şefik Hüsnü'nün Türkiye'de devrim üzerine fikirlerini kurarken başta belirttiğimiz dünya kapitalizmi ile eşitsiz ve bileşik gelişme perspektiflerini nasıl devreye aldığını görelim.

Şefik Hüsnü, bir keresinde, "biz hududlarımız dahilinde kendi kendisine yeten bir küll [bütün] olarak değil, fakat iktisadi cihandan bir cüz [parça] olarak, içtimai vaziyetimizi tahlil etmek ıztırasında [mecburiyetindeyiz]" demişti.⁵⁴ Şefik Hüsnü, aynı makalesinde kapitalizmin bir dünya sistemi olarak kavranmamasının, toplumsal devrim için burjuvazinin büyük sanayiye geliştirmesini, devrimin ekonomik koşullarını hazırlamasını beklemek gerek-

52 Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi, Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi* (İstanbul: Yazın, 1998), 16.

53 Löwy, *Sürekli Devrim*, 128-129.

54 "Türkiye'de İnkılâbın Şekli", 174-183-178.

tiğini düşünmek anlamına geleceğine dikkati çekmiş ve bu bekleyişin toplumsal sonuçlarına işaret etmişti. Şefik Hüsnü'ye göre, az gelişmiş bir ülkenin, toplumsal bir devrime girişmesi için sanki kendi başına bir bütünmüş gibi kapitalizmi ve sanayiye geliştirecek burjuvaziyi beklemesinin iki yıkıcı sonucu olabilirdi. Burjuvaziyi beklemenin birinci sonucu işçi ve köylüleri tarihin şimdiye dek kaydettiğinden daha feci bir akıbete maruz bırakmak olurdu. Zira, iş köleliği Doğu'da Batı'dakinden misliyle çetindi. İkinci sonuç ise, dünya devriminin gecikmesine yol açmak olabilirdi. Zira Batılı işçinin Doğulu işçinin sömürsünden beslenmesi onun kapitalizmi aşma silkinişini erteleyecek bir potansiyel yaratabilirdi.⁵⁵

Şefik Hüsnü'nün fikriyatında dünya kapitalizmi ile dünya devrimi perspektifi birleşiyordu. Dünya kapitalizminin yarattığı dünya savaşı, toplumsal ve ekonomik buhranlara yol açmış ve bunlar da "yeryüzünde, umumî bir vaziyet-i inkılâbiye [devrimci durum] ihdas etmişti".⁵⁶ İşte bu "genel devrim" ortamı Türkiye'de devrim için de bir imkân yaratmıştı. Lakin bu imkân, yalnızca, Marx'ın devrim için gerekli saydığı maddi koşullara ve proleterya içinde uyanan sınıf bilincine bakılarak görülemezdi. Onu görebilmek ve yakalayabilmek için iki önemli noktayı yakalamak gerekliydi. Bunlardan birincisi Türkiye'nin toplumsal koşullarının içinde yatıyordu. Türkiye'de ahalinin kahir çoğunluğu fakir işçi ve köylüydü. Sınıfların ilgası, ortak mülkiyet düzeni ve emeğin egemenliği bunların ancak öz çıkarınaydı. Böylesi bir yeni hayattan zarar görebilecek ve buna karşı çıkabilecek kesimler ise ihmal edilebilecek kadar azdı. Bu toplumsal koşullar, toplumsal bir devrimin güvencesi ve zorlayıcısıydı. Türkiye'de toplumsal devrim imkânının bir başka dayanağı ise dünyadaki ve bölgedeki gelişmelerde yatıyordu. Şefik Hüsnü'nün bakış açısı gayetle sarih: dünyadaki cereyanlardan bağımsız olarak Türkiye'nin devrim bayrağını kaldırması onu Cervantes'in kahramanı kadar gülünç kılardı. O, devrimle "Türkiye'nin adımlarını dünyanın gidişine uydurmak

55 A.g.m.

56 "Türkiye'de İnkılâbın Lüzumu", 163-173-168.

ihtiyacında bulunduğunu anlatmakta”ydı.⁵⁷ Dünyadaki devrim mayalanmasının ve kalkışmalarının yanı sıra Türkiye’nin yanı başında, Bulgaristan’da, Yugoslavya’da, Yunanistan’da ve biraz ötesinde İtalya, İspanya, Fransa ve Polonya’daki devrimci gelişmeler, “Türkiye’yi müteakıl tesirleri [karşılıklı etkileri] altında tutan başlıca âmiller”di.⁵⁸ İşin özü, açık bir şekilde şöyle görülmüştü Şefik Hüsnü tarafından: Dünya bir toplumsal devrim yangınıyla tutuşur ve bölge devrimci bir altüst oluşla sarsılırken, Türkiye, toplumsal bir devrim için uslu uslu kendi burjuvazisinin emekçileri sömüre sömüre kendi sanayisini geliştirmesini bekleyemezdi.

Şefik Hüsnü’yü bu çıkarıma ulaştıran şey, onun dünya devrimi perspektifi ile eşitsiz ve bileşik gelişmeyi kavrayışındaki ferasetti. Kaleminden dökülen şu satırlar, onun eşitsiz ve bileşik gelişme yasasını kavrayışının mükemmel bir ifadesiydi:

dünyada proletarya inkılâbı başlayınca, bu hareket yalnız bir sınıf, bir millet namına yapılmayıp, bütün beşeriyetin en meşru haklarına ve menfaatlerine taalluk ettiği [ilişik olduğu] için, geri kalmış milletler, tarihi merhalelerde pek az müddet tevakkuf ederek [bekleyerek], kuvvetli bir burjuvazinin teessüsüne [oluşmasına] meydan vermeden, davasını kazanmış proletaryaların numunelerinden aldıkları cesaret ve onlardan gördükleri muavenetle [yardımla], sosyalizmin ihzarı [hazırlığı] şeklinde bir hükümet kurmaya muvaffak olurlar.⁵⁹

Görünen oydu ki, Şefik Hüsnü, Türkiye devrimine dünya kapitalizmi ve dünya devrimi perspektifiyle bakıyordu. Peki ya kâh halkçı, kâh burjuva devrimi olarak nitelendirdiği sürmekte olan devrim ile tahayyül ettiği devrim arasındaki ilişkiyi, yani burjuva devrimi ile toplumsal devrim arasındaki ilişkiyi, kuramsal düzeyde nasıl kuruyordu? Sorunun cevabı, Şefik Hüsnü’nün sosyalistlerin amacını açıkladığı şu satırlarının içindeydi: “Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta hâlli sınıflar lehine inkılâbımızı derinleştirmek, inkişaf ettirmek ve onu müşterek mülkiyete müstenid [dayalı] bir

57 “İnkılâbın Lüzumu”, 171.

58 A.g.m., 173.

59 “İnkılâbımızın İnkişâfı”, 202-215-212.

ictimai inkılâba [toplumsal devrime] müntehi kılmak [eriştirmek] ...”⁶⁰ Devrim emekçi sınıflar lehine derinleştirilecek, geliştirilecek ve ortak mülkiyete dayalı bir devrimle tamamlanacak. Dikkatlice bakılırsa bu ifade burjuva devrimini toplumsal devrimden önce tamamlanması gereken bir aşama olarak görür gibi durmuyor. Burjuva devrimi ile toplumsal devrimi iki ayrı aşama olarak değerlendirmeye uygun bir bakış açısının izlerini taşıyor. Burjuva devriminin kendi evrimini tamamlamasını beklemeksizin ve durmaksızın sosyalist devrime dönüşüm bakış açısını barındırıyor.

Şefik Hüsnü’nün daha cumhuriyet kurulmakta iken Türkiye Devrimine ‘dünya kapitalizmi’, ‘eşitsiz ve bileşik gelişme’, ‘sürekli devrim’ perspektifleriyle uyumlu bir biçimde yaklaşması son derece çarpıcı. Zira Türkiye sosyalist hareketinin kendi yoluna aşamalı devrim kavrayışıyla revan olduğuna ilişkin kanaatin bir ‘galat-ı meşhur’dan ibaret olduğunu ortaya koyuyor. Bununla beraber, Şefik Hüsnü’nün burada ortaya koyduğumuz yaklaşımı bazı önemli soruları da gündeme getiriyor. Bu sorular, şu merkezî sorunun etrafında dolanıyor: Burjuva devriminin derinleştirilmesi, toplumsal bir devrime dönüştürülmesi nasıl kotarılacaktır?

Devrimci dönüşümün dinamosu, Şefik Hüsnü açısından, toplumsal sınıflar arasındaki mücadeleydi. Lakin Türkiye’de sınıf mücadelesinin kendine özgü bir niteliği vardı. O da sınıf mücadelesi ile ulusal mücadelenin üst üste çakışmasıydı. Sınıf mücadelesinin ulusal mücadeleye feda edilmesine ilişkin çağrışımlar yüklenen ve bu bakımdan ilk başta son derece tehlikeliymiş gibi görünen bu tespitin temel bir dayanağı vardı: Türkiye’de kapitalist burjuvazinin küçük ve zayıf bir azınlık teşkil etmesi ve ulusal bir yöneliş içinde olmaktansa Avrupa kapitalistlerinin “arabasına asılması”, buna karşılık ulusun kahir çoğunluğunun işçi ve köylü sınıflarından oluşması. Bu durumda Türkiye’nin çelimsiz kapitalist burjuvaları, eşrafı ve servet sahiplerinin çıkarlarıyla Avrupa kapitalizminin çıkarları birleşmekte ve bunlar hep birlikte aynı safta toplanmaktaydı. Hepsinin karşısındaki safta ise memleketin fakir işçi

ve köylülerinden mürekkep emekçi sınıfları duruyordu. Bu özgül durumun anlamı şuydu: Ulus ile emekçi sınıflar bir ve aynı kümeyi oluştururken emperyalistler ile kapitalistler ve servet sahipleri de karışık kutuptaki kümeyi oluşturuyordu. Böylelikle emekçi sınıflardan mürekkep ulusun emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi bir sınıf mücadelesi şekline bürünüyordu.⁶¹ Milli mücadele dönemi için de aynı şey geçerliydi. O, görünüşte bir devlet mücadelesiydi ama, özünde sınıf mücadelesinden bir farkı yoktu. Zira, zulme uğramış fakir halk İtilaf kapitalizmine hücum ediyor, zengin tabaka ise hükümdarla birlikte düşman saflarında yer alıyordu. Sonuç da bir sınıf mücadelesinin sonucu gibiydi: Mücadele, bir siyasi devrimle sonuçlanmıştı.⁶²

Gelin şimdi de Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devrimine karşı nasıl bir konum belirlediğine bakalım. Bunun için birbiriyle bakışımı üç adım atmamız gerekiyor. Birinci adım, Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devriminin niteliğini nasıl saptadığıyla ilgili. İkinci adım, Şefik Hüsnü'nün uluslararası durumun Türkiye Devriminin önüne çıkardığı seçenekleri nasıl tahlil ettiğiyle ilgili. Üçüncü adım da Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devriminin dönüşüm imkânlarını nasıl gördüğüyle ilgili.

Şefik Hüsnü'nün Türkiye Devrimine bazen 'halkçı devrim', bazen de 'burjuva devrimi' dediğini yukarıda belirtmiştik. Bu ni-telemeyle kasıt; monarşik ve teokratik bir nitelik taşıyan Osmanlı İmparatorluğu'nun devrilerek yerine bağımsız, halk egemenliğine dayalı ve dinden ayrılmış bir devletin kurulmasıydı. Feodalizm ve hükümdarlıktan gelen siyasal formların radikal bir şekilde tahrip edilerek halkın devlet yönetimine katılmasının ilke edinilmesi, egemenliğin gökyüzünden yeryüzüne indirilmesi, sultandan alınıp halka verilmesi burjuva halkçılığı anlamına geliyordu. Siyasal hayatın bu ilke ekseninde yeniden kurulması bir siyasal devrim niteliğindeydi. Lakin, kendi dairesinde bazı duraksamalar, tutukluluklar ve çelişkilerle malul bir siyasal devrimdi bu. Şefik Hüsnü'nün

61 "Sosyalizm Cereyanları ve Türkiye", 247-258.

62 "Harb-i Umumi'nin Doğurduğu İçtimai Hareketler", 282-289.

tanımlamasıyla cumhuriyet ve halkçılık “halkın serbest tecemmu ettiği [toplandığı], bilâ-kayd-ü-şart teşkilâtlanabildiği [kayıtsız ve şartsız örgütlenebildiği] bir hükümet şekli demek”ti. Gelgelelim, emekçi sınıfların kollarını bağlayan cemiyet ve grev yasaları Meşrutiyet’ten; seçim yasası ise Mithat Paşa devrinden yadigârdı. Devrim, eski devlet düzenini kahretmiş, buna karşılık onun halkçılık karşıtı yasalarını alıkoymuştu. Yıkıcılıkta kararlıydı ama, yapıcılıkta aynı kararlılığı gösterememiş, çelişkili ve çapraşık adımlarla ilerlemişti.⁶³

Sonuçta, Türkiye Devrimi çelişkili bir süreçti ve Şefik Hüsnü, çelişkili bir süreç olarak kavradığı Türkiye Devrimine, başında bulunduğu sosyalist hareket adına uzunca bir dönem için sabırla “geniş bir kredi” açmıştı.⁶⁴

Böylesi “geniş bir kredi” açışın ardında bazı nedenler vardı: i) Devrim önderlerinin siyasi inanç ve sınıfsal niteliklerinin henüz billurlaşmamış ülkücüler olması. Uluslararası koşulların baskısı altında, siyasi bağımsızlık ile Avrupa ve Amerika kapitalizmine karşı ekonomik bağımsızlığın sağlanması arasında pozitif ilişkiyi kurmaya (sınıfsal ve toplumsal temelleri nedeniyle son derece çelişkili olsa da) yatkınlık göstermeleri.⁶⁵ ii) İzmir İktisat Kongresi’nde yüzü aşkın işçi delegenin hazırladığı raporun belli başlı maddelerinin kongre genel kurulunda kabul edilmesi. Bu örneğin esinlediği gibi işçi sınıfına siyasal ve toplumsal hayatta genişçe bir alan açılabileceğine dair imkânların belirmesi. iii) Cumhuriyetin ilanından henüz birkaç ay önce yazdığı bir yazıda belirttiği üzere (Haziran 1923)⁶⁶ devlet adamları arasında İktisat ve Sağlık Bakanları gibi Marksist düşünceyle hareket etmeye meyyal bakanların bulunması.⁶⁷ Bu örneğin gösterdiği gibi hükümetin azınlıktaki servet

63 “Menfi Halkçılıktan Müsbet Halkçılığa”, 290-296, 292.

64 “Amele Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor”, 272-281.

65 A.g.m.

66 “Sosyalizm Cereyanları”

67 Mete Tunçay, bunlardan İktisat Vekili’nin Mahmut Esat (Bozkurt) ve Sıhhiye Vekili’nin Tevfik Rüştü (Aras) olduğunu saptıyor. *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1* (İstanbul: İletişim, 2009), 749.

sahiplerinin değil, çoğunluktaki emek sahiplerinin tarafında yer alacağına dair alametlerin bulunması.⁶⁸ iv) Türkiye Devriminin, uluslararası arenada RSFSC önderliğinde genişlemekte olan işçi ve halk cephesi ile emperyalist-kapitalist cephe arasında bir seçimle yüz yüze kalan, her iki yana geçmesi de mümkün olan bir devrim olması. Emperyalizme karşı emekçi sınıflardan oluşan bir ulus halinde savaştığı için birinci yana; önderliği, nihayetinde, burjuva bir karakter taşıdığı için ikinci yana salınabilecek potansiyeller göstermesi. Emperyalist Avrupa'nın Türkiye'yi serbest bırakmayacağını aşikâr olması, buna karşılık Rus işçi sınıfının Kurtuluş Savaşı'na şartsızca arka çıkmasının birinci ihtimali kuvvetlendirmesi.⁶⁹

Şefik Hüsnü, siyasal stratejisini, bu çelişkili süreci işçi sınıfı ve sosyalizm lehine çevirebilmek üzerine inşa etmiş ve bunun için birbirini destekleyen adımlar atmayı denemişti. Şimdi gelin aralarında öncelik, sonralık sıralaması gözetmeksizin bu adımları takip edelim.

Birinci adım: Siyasal devrimi gerçekleştirmiş ve yaşatmaya azmetmiş olan siyasal cereyan ile sosyalist cereyan arasında, "derebeylik bakayası olan an'anelere ve Hanedan-ı Âl-i Osman'a merbut olanları etrafında toplayan irticakâr cereyan"a karşı ittifak yapmak.⁷⁰ Lakin bu ittifakı eleştirel bir biçimde sürdürmek. Ulus namına yapılacak işlerde ve devletin örgütlenmesinde işçi sınıfının sözünü söyleme ve eleştirisini açıkça dile getirme hak ve görevini her an mahfuz tutmak.⁷¹ Cumhuriyet hükümetini ileri adımlar atmak için cesaretlendirmek, teşvik etmek ve zorlamak.⁷²

İkinci adım: Cumhuriyet yönetimi üzerinde toplumsal hareketi sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak; yepyeni bir seçim, iş ve sendikalar kanunu çıkarmak doğrultusunda olumlu bir baskı oluşturmak.⁷³

68 "Yeni Millet Meclisinden Halk Ne Bekliyor?", 239-246.

69 "Hakikî İnkılâba Doğru", 191-201; "Devlet İnhisarına Niçin Tafaftarız?", 297-303; "Harbi Umumi'nin Doğurduğu İçtimai Hareketler", 282-289.

70 "İntihabat Ve Yoksul ve Orta Halli Sınıflar", 226-231.

71 "Hakikî İnkılâp"

72 "Cumhuriyet Hakkında"

73 "Menfi Halkçılık"

Üçüncü adım: Siyasal ve toplumsal hayatta belirgin bir ağırlık oluşturmaları ve haklarını sonuna kadar savunmaları için işçi sınıfının yerel ve ulusal düzeyde örgütlenmesine önderlik etmek ve bunun için bütün imkânları seferber etmek.⁷⁴

Dördüncü adım: Parlamentoda Marksizme meyyal bakanların varlığını ve çalışmalarını desteklemek; yanı sıra da işçi sınıfının istediği, güvendiği, “içtimai inkılâba en mütemayıl, en ileri fikirli ve sa’yin hukukuna en hürmetkâr” kişilerin parlamentoya girmesi için çalışmak.⁷⁵

Beşinci adım: Aydınları işçi sınıfının “karanlık talihine al-kadar ederek, cihan-şümül [dünya çapında] bir mesele olan ame-le kurtuluşunun ihzarıyla [hazırlığıyla] meşgul olmalarını temin etmek”.⁷⁶

Altıncı adım: Türkiye’nin nihai kurtuluşunun ancak toplum-sal bir devrim ve onun getireceği kolektif biçimlerle mümkün olabileceği konusunda bir kamuoyu oluşturmak. Kendi sözleriyle: “...kat’î kurtuluşumuzun, milli felâh [kurtuluş] ve necatımızın [selâmetimizin] ancak içtimai inkılâp [toplumsal devrim] ile ve bunun icab ettiği iştirakî [ortaklaşa] şekillerle kabil olduğu ... [esas-ları] etrafında, ... efkâr-ı umumiyeyi [kamuoyunu], ... tenvir [aydın-latma] vazifesini deruhde etmek”.⁷⁷

Yedinci adım: “Türkiye’de bir mevcudiyet-i resmiyeye malik, yoksul ve orta halli sınıflara dayanan ve onların menafiini müdafaa eden yegâne siyasi fırka Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi”ni güçlendirmek ve siyasal hayatta etken kılmak için sürekli çaba göstermek.”⁷⁸

Şimdi, kritik bir soruya geliyoruz: Şefik Hüsnü’nün, önderlik ettiği komünist hareket ve işçi gruplarıyla birlikte bu adımları eş-güdümlü olarak atmak için çırpınmaktaki muradı neydi? Sorunun

74 “Türkiye’de Cemiyet Birliklerinin Teşekkülü”, 232-238.

75 “İntihabat”.

76 “İşçi Sınıfının Vaziyeti”, 85.

77 “Yeni Millet Meclisinden Halk Ne Bekliyor?”, 239-246, 242.

78 “İntihabat”.

cevabı özünde şöyleydi: Siyasal devrimi ortak mülkiyete dayalı bir toplumsal devrimle tamama erdirmek. Onun ümidine göre; toplumsal hareketi sınırlayan engeller kaldırılınca, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinin ve ulus çapındaki birliğinin kapıları açılınca, seçim yasası değişip halkın devlet yönetimine katılımının kanalları genişleyince, sosyalist dünya görüşü aydınlar arasında tutunup yaygınlaşınca, sosyalist parti işçi ve emekçi sınıflar içinde kökleşince, toplumsal devrim fikri kamuoyunda belli bir ağırlık kazanınca, parlamentoda sosyalizm cereyanı etkili bir hâl alınca işçi ve emekçi sınıflar, “iktisadi şerâit [şartlar], henüz bir sosyalist idare tesisine tamamıyla müsaid bulunmasa bile, ilk eline geçen fırsattan istifade [yararlanarak] iktidarı ele geçirecek”ler, “kendi mukadderatlarını bizzat ele almak için lazım gelen kabiliyet ve ehliyeti elde” edeceklerdi.⁷⁹

Şefik Hüsnü’nün ümidi, aşırı bir iyimserliğe dayanmıyor mu?⁸⁰ Toplumsal devrimi sınıflar arasındaki mücadelenin değil, dostane ilişkilerin bir sonucu olacakmış gibi görmek, siyasal devrim önderlerinin toplumsal devrimin yol açıcıları olarak işlev göreceğini ummak ve bütün siyasal stratejisini bunun üzerine kurmak eski deyimle ‘nikbinlik’ anlamına gelmiyor mu? Bir burjuva devriminin önderlerine Şefik Hüsnü’nün kendi deyimiyle “bu kadar geniş bir kredi açmak”, onların karşıt sınıfın temsilcileri olduğunu görmezden gelmekle bir olmuyor mu?

Şefik Hüsnü’nün, bu soruların cevabının en baştan belli olmadığını, süreç içinde meydana çıktığını düşündüğünü ve sürecin sonunda cevapların katılığı ve merhametsizliğiyle yüzleştiğini söyleyebiliriz. *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*’deki yazıların dikkatli bir takibi bu varsayımı açıkça destekler. “Amele

79 “Sosyalizm Cereyanları”, 255.

80 Türkiye Devrimi ve Mustafa Kemal Paşa hakkında iyimser beklentilerin, bunun yanı sıra da Türkiye sosyalizmi için imkânların azımsanamayacak düzeyde olabileceğine ilişkin yorumların Komintern perspektiflerinde de etkin olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Sözgelisi, 1922 başında Ankara’daki Sovyet elçiliğinde görevlendirilen Komintern yetkilisi Golman, Mart 1922 tarihli bir raporunda, Türkiye hakkında “Savaş sona erdikten sonra, daha radikal ve yarı-sosyalist bir hükümet kurulması olanak dışı değildir” diye yazıyordu. Erden Akbulut-Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası [1920-1923]* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2007), 188.

Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor?” başlıklı makalesinde, “geçen seneki 1 Mayıs’ta [1923] hükümetin gösterdiği haşin muamele, ameleyi tatlı rüyasından uyandıran bir soğuk duş tesiri icra etti” diye yazar Şefik Hüsnü ve ekler: “Bundan sonra ameleyi gittikçe derin bir sukut-ı hayale [hayal kırıklığına] düşüren bir silsile-i vekayi [olaylar zinciri], bütün ümidleri, bütün nikbinlikleri [iyimserlikleri] izale [yok] etti.”⁸¹ Şefik Hüsnü’nün bahsettiği 1 Mayıs, *Aydınlık* çevresinin Ankara Hükümetinden yediği ilk darbedir ve bu darbeye Şefik Hüsnü’nün kendisi başta olmak üzere TİÇSF’nin yönetici ve üyelerinden yirmiye yakın kişi tutuklanmıştır.⁸² Bu tutuklamalardan sonra bile Şefik Hüsnü’nün Ankara Hükümetine açtığı kredi azalmamış, ümidi sona ermemiştir. Zira Şefik Hüsnü ilk önce bu tutuklamaları, bir “münasebetsizlik”, “çirkin bir manzara” olarak değerlendirmiş, “kanun-u mahsusun bazı tabirlerini su-i tefsir eden malûmât-ı hukukiyesi noksan zabıta memurlarının takibatı”na bağlamış ve hiçbir biçimde Ankara Hükümetini sorumlu tutmamıştı. Hatta, Ankara Hükümetinin geniş işçi ve köylü kitlelerine dayanarak faaliyette bulunacağına ilişkin kanı ve ümidini koruduğunu yazmıştı.⁸³

Gelgelelim, süreç, hiç de Şefik Hüsnü’nün ümit ettiği, beklediği veyahut umduğu gibi ilerlemedi. Tam aksi istikamette seyretti. Gelin şimdi de bu kritik sürecin başlıca uğraklarına bakalım: i) Devrimin önderlerinin siyasi inanç ve sınıfsal nitelikleri süreç içinde iyice belirginleşti. Kendi tahayyül ettiği modern, burjuva Türkiye’ye karşı biricik alternatifin işçi sınıfından ve sosyalizm cereyanından geleceğini bilen Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Ankara Hükümetinin işçi ve sosyalist hareketini bastırmak için attığı adımlar birbirini takip etti. Şefik Hüsnü’nün kendisinin verdiği bilgilere göre; grevler yasaklandı, işçi sınıfından yana tavır koyan yönetici ve siyasetçiler görevden alındı, işçi örgütleri kapatıldı, işçi ve sosyalist partileri taraftarları zindana atıldı, hükümet

81 “Cumhuriyet Hakkında”, 274.

82 Tunçay, *Sol Akımlar 1*, 734.

83 “Halk Ne Bekliyor?”

güdümünde olmayan işçi kuruluşları feshedildi, iş ve sendika kanunları gündeme bile alınmadı.⁸⁴ ii) Böylelikle Şefik Hüsnü'nün oluşumuna var gücüyle katkı yapmaya çalıştığı İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi'nin kuruluşuna imkân verilmedi. iii) İktisat Kongresinde kabul edilen işçi raporundan maddeler sadece kâğıt üzerinde kaldı. iv) Yeni seçim, iş ve sendikalar kanunu siyasal tartışmalara konu bile olmadı. Amelenin hukukunu koruyucu bir iş kanunu hazırlığında olan ve serbest sendikalardan yana olan Mahmut Esat Bey bakanlıktan istifa ettirildi. v) Aydınları işçi sınıfı sorunlarına duyarlı ve ilgili kılacak sosyalist yayıncılık faaliyeti Heyet-i Vekile tarafından durduruldu; *Aydınlık* ve *Orak Çekiç* Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında 12 Mart 1925'te kapatıldı.⁸⁵ vi) Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi 1924'te feshedildi⁸⁶ ya da sönümlendi.⁸⁷ viii) Nihayet, sosyalist yayınları çıkaran ve 1 Mayıs 1925 gösterilerini düzenleyen bütün komünist militanlar Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanmak üzere tutuklanmaya başlarken Şefik Hüsnü'nün kendisi tutuklamalardan birkaç gün önce yurtdışına kaçtı.⁸⁸

Bu sürecin sonu, Şefik Hüsnü'nün uğrunda çabaladığı gibi siyasal devrimin toplumsal devrime doğru derinleşmesiyle değil, toplumsal devrim ümidinin inkârı ve ilgasıyla sonuçlandı. 1925 yılında Türkiye'de toplumsal devrimin savunuculuğunu yapan sosyalizm cereyanı namına hemen hiçbir şey kalmamış, Kemal Paşa Hükümeti tarafından kahredilmişti. Şefik Hüsnü, bu sürecin belirli bir noktasında gidişatı fark etmişti. Mesela Cumhuriyetin ilanından çok kısa bir süre önce, İkinci Meclisin, İlk Meclisi harekete

84 Şefik Hüsnü, "Amele Sınıfı Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyor?" başlıklı yazısında bunları tek tek sıralıyor.

85 Tunçay, *Sol Akımlar* 1, 779.

86 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, [Cilt: II Mütareke Dönemi] (İstanbul: Hürriyet, 1989), s. 499

87 Tunaya, TİÇSF'nin 1924'te feshine ilişkin bilgiyi Fethi Tevetoğlu'na dayandırıyor. Mete Tunçay ise Fırka'nın 1924 başlarında (eğer daha önce kapatılmamışsa) "faaliyetten men edildiği"nin düşünülebileceğini belirtiyor, *Sol Akımlar*, 1, 754.

88 Akbulut, *Deymer*, s. 57; Tunçay, *Sol Akımlar* 1, 780.

geçiren devrimci ruhtan yoksun olarak işe koyulduğunu yazmış; Meclis Hükümeti sisteminin terk edilerek cumhuriyet hükümeti sistemine geçiş yönündeki adımları “Türkiye’yi, hanedansız birer hükümdarlıktan başka bir şey olmayan Avrupa ve Amerika’da mevcut cumhuriyetlere benzetmek” olarak değerlendirmişti.⁸⁹ Beri yandan Mayıs 1924’te Cumhuriyet Hükümetini oluşturan milletvekillerinin kahir çoğunluğunun sınıf kökünün küçük burjuvazi olduğunu saptayan Şefik Hüsnü, bunları harekete geçiren zembereğin “memleketin iktisadi inkişafında mühim bir âmil olmak, büyük sermayedar mevkiine yükselmek hırısı” olduğunu vurguluyordu. Son derece sarıh bir biçimde kaleminden şu satırlar dökülüyordu: “Bir kelime ile bugünkü hâkim sınıf sermayedarlık âleminde tarihî bir rol oynamaya kendisini namzed addeden [aday sayan] Anadolu’nun mutavassıt [aracı] zenginlerinden ve bunlarla teşrik-i mesâî eden münevverlerden terekküb etmektedir [bileşmektedir].” Ve bu gözlemin finali, 1925’teki trajik sonucu önceden haber veriyordu: “Bu sınıf tabiatıyla amele hareketlerini hoş göremez.”⁹⁰

Şefik Hüsnü’nün Marksist kurama hâkimiyeti, sınıf çözümlemesini kullanmadaki yetkinliği, diyalektik becerileri ve toplumsal gözlem kabiliyetiyle orantısız siyasal kurgusu, 1925’te hayatın kendisi tarafından geçersiz kılındı. Mustafa Kemal Paşa ise temsil ettiği burjuva dünyasına uygun adımları atarken temsil ettiği sınıflar için büyük bir liderlik performansı gösterdi. Aslına bakılırsa galip gelen kendi devriminin başındaki Mustafa Kemal ile burjuvazi, mağlup olan da Şefik Hüsnü ile Türkiye proletaryası ve toplumsal devrim imkânıydı.

Son olarak Şefik Hüsnü’nün Mustafa Kemal Paşa’nın liderlik ettiği siyasal devrimle ilgili bir başka yanılığını daha belirtmek gerekiyor. Şefik Hüsnü, Aralık 1924’te, sermayedar burjuvazi muhitlerinde hüküm süren, din ve saltanat kurumlarını baltalayan, taassuba, yerleşik ananelere savaş ilan eden devrim hükümetinin “cahil halk kitlelerinin husumetini celb ettiğine” ilişkin görüşün

89 “İnkılâp Esasatının Tadili”, 259-264, 261.

90 “Cumhuriyet Hakkında”, 278.

yanlış olduğunu savunuyordu. Ona göre; Anadolu köylüsü ve kasabalısı “tapındığı ruhani müessesatın yıkılmasından belki biraz da şaşalamış, müteessir” olmuştu ama, kısa süre sonra değişikliklerin kendi zararına olmadığını anlamıştı.⁹¹ Oysa bugünden (2017) baktığımızda halk kitlelerinin bitmeyen husumetinin Türkiye Devriminin başlıca paradoksu olduğunu ve yıllar boyunca çözülmediğini, söyleyebiliriz. Böyle söylediğimizde de Şefik Hüsnü’nün yanılığının hayli derin olduğunu iddia edebiliriz. Gelgelelim, bu iddiayı haklı çıkaran şey, halkın ne yapılırsa yapılsın devam eden ve edecek olan taassubu değildi, burjuva devrimi henüz kemikleşmeden sosyalist devrime geçilememiş olmasıydı. Geçilebilseydi (ki Şefik Hüsnü’nün beklentisi oydu), bugün Şefik Hüsnü’ye hak vercektik.

Sosyalizm

Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm’in sosyalizme ilişkin tezleri hakkında birkaç noktaya işaret ederek sonlandıralım.

Şefik Hüsnü’nün yazılarında sosyalizm bahsinde üç önemli noktanın öne çıktığını söyleyebiliriz.

Birinci nota, sosyalizmin vaat ettiği özgürlük dünyasının ancak bir hayal olabileceğine, bu hayallerin de insan doğasının kusurlarından ötürü gerçekleşemeyeceğine ilişkin tereddütler hakkındadır. Bu tereddütlerden biri, mesela şöyledir: Sosyalizmde de kolay ve zor, hoş ve nahoş işler olacaktır. Özgürlük gereği herkes hoş ve kolay işlere eğilim gösterecek, fakat o zaman zor ve nahoş olmakla birlikte kamu yararına olan işlerin de yapılma zorunluluğu, eşitlik ilkesini zedeleyecektir. Şefik Hüsnü, ancak ve sadece kapitalist dünyanın kozasından bakılınca anlamlı olabilecek bu tereddüdün toplumsal yapısı ve ilişkileri bambaşka şekilde işleyecek olan sosyalist toplum için anlamını yitireceği kanaatindedir. Geleceğin sosyalist toplumunda işleri, hoş mu kolay mı, yoksa nahoş mu zor mu olduğuna odaklanan hasis düşüncelerle değil, kamusal açıdan yararlı

bir görev olup olmadığına ilişkin şevklerle değerlendirmek mümkün olacaktır. Böylesi bir toplumcu bakış açısını kazanan insanlar, haftalarının veya aylarının belirli günlerini bu işlere ayıracaklar ya da askerî yükümlülük benzeri bir örgütlenme aracılığıyla nöbetleşe olarak bu kamusal işleri üstleneceklerdir. Her iki durumda da kamusal açıdan zorunlu olmakla birlikte nahoş işler ile bireysel bakımdan özgürce tercih edilen hoş işler aynı özgürlük ve kamuculuk bilinciyle yapılabilir. ⁹²

İkinci nokta, sosyalizmin İslam âleminde ve kaynaklarındaki dayanakları hakkındadır. Sosyalist dünya görüşünün ve toplum biçiminin İslamın kaynaklarına ve geleneklerine tamamen aykırı ve yabancı olduğuna ilişkin yaymacanın mazisi ve etki gücü iyi bilinir. Beri yandan Batılı yazarların İslam âlemindeki eşitlikçi ve kolektivist hareketlere karşı kayda değer bir duyarlılık göstermedikleri de aşîkârdır. Şefik Hüsnü, bunların bilincinde olarak İslam âleminden sosyalizme dayanaklık edebilecek atılımların hatırlatılmasında ve bunların birer köken olarak belirtilmesinde önem ve yarar görmüştür. Mazdak ve Babek mezhepleri ile Karamita Hareketinin zalimlere karşı mücadelelerini; sarayların ihtişamına, zenginlerin zevküsefa ve israfına karşı isyanlarını; ve sosyalist bir toplumu çağrıştırıcı yaşayışlarını işte bu yaklaşımla vurgulamıştır. ⁹³

Üçüncü nokta, sosyalist toplumun inşasının izleyeceği yöntemle ilgilidir. Şefik Hüsnü, Türkiye’de ilerici aydınların Osmanlı’dan beri toplumsal değişme konusunu ele alırken sihirli anahtarı ya hukukta, ya eğitimde ya da dinde bulmasından çıkarılacak tecrübeye ilişkin anlamlı bir ışık düşürmüştür. Mükemmel okulların eğiteceği mükemmel kişilerin toplumu cennete çevireceğine; iyi yasaların bütün kusurları bertaraf edeceğine veyahut da devletten ve siyasetten ayrılarak halk arasında yordamınca çalışacak dinin toplumsal düzeyi yükselteceğine ilişkin eğilimlerin tutarlı olduğu kadar hayatla da sınanmış bir eleştirisini yapmıştır. Ona göre hukuk, eğitim ve itikat, toplumsal ilişkilere çerçeve ve yön veren temellerin değiş-

92 "Mübhem Noktaları Tenvir", 333-336.

93 "İslam Âleminde İctimai İnkılâbın Menşeleri", 337-344.

mesiyle değişebilecek ve bu değişimle etkileşime girebileceklerdir. Oysa kendi başlarına toplumu değiştiremeyeceklerdir.⁹⁴

Kaynakça

- A. I. Sobolev, *Outline History of the Communist International* (Moscow: Progress, 1971).
- A. Şemsutdinov ve Y. A. Bagirov, *Bir Karagün Dostluğu: Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, çev. A. Hasanoğlu (İstanbul: Bilim, 1979).
- Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).
- Bertell Ollman, *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, çev. Cenk Saraçoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2008).
- Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Agora, 2006).
- Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: YKY, 2001).
- Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923* (London: MacMillan, 1984).
- Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İstanbul: İletişim, 2013).
- Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası [1920-1923]* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2007).
- Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 1. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012).
- Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926, 2. Cilt* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2012).
- Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010).
- Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919-1980* (İstanbul: İletişim, 2005), 155-177.
- Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Sarmal, 1995).
- Hikmet Kıvılcımlı, *Yol 2* (İstanbul: Bibliotek, 1992).
- İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2003).
- Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi, Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, çev. Bülent Tanatar (İstanbul: Yazın, 1998).
- Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 1* (İstanbul: İletişim, 2009).
- Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Cilt 2* (İstanbul: İletişim, 2009).
- Metin Çulhaoğlu, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu", *Praksis*, 2002 (6), 9-21.

Michael Löwy, *Sürekli Devrim Kuramı: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti*, çev. Aslı Önal (İstanbul: Ayrıntı, 2016).

Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım* (İstanbul: Doğan, 2000).

Niyazi Berkes, "İhtilâl, 'İnkılâp' ve 'Devrim'", *Atatürk ve Devrimler* (İstanbul: Adam, 1983), 128-151.

Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş* (İstanbul: TÜSTAV, 2007).

Rasih Nuri İleri, "Doktor Şefik Hüsnü Değimer", Erden Akbulut, *Dr. Şefik Hüsnü Deymer: Yaşamı, Vazife Yazıları* (İstanbul: Sosyal Tarih, 2010), 109-116.

Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri* (İstanbul: Yordam Kitap, 2010).

Şefik Hüsnü, "Türkiye'de Komünist Hareket", *Komintern Belgelerinde Türkiye-5*, Şefik Hüsnü, *Yazı ve Konuşmalar* (İstanbul: Kaynak, 1995), 62-67.

Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908* (İstanbul: İletişim, 1999).

Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, [Cilt: II Mütareke Dönemi] (İstanbul: Hürriyet, 1989).

Zafer Toprak, "Aydınlık Dergisi [1921-1925], Marksizm ve Feminizm", *Müteferrika*, 50 (2016): 3-50.

Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923* (İstanbul: Doğan, 2013).

DR. HİKMET KIVILCIMLI

OSMANLI
TARİHİNİN
MADDESİ
cilt - 1

YATIRIMCI KİTAPLARI YAYINLARI

Osmanlı Tarihinin Maddesi'nin kökenleri 1940'lı yılların başlarına uzanır. Ancak kitabın ilk baskısı Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulan Tarihsel Maddecilik Yayınları'nca 1974 yılında iki cilt hâlinde yapıldı. Daha sonra değişik yayınevlerince farklı baskıları yapılan Eser, 2019 yılında, Yordam Kitap'ın Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Klasikleri serisinin dördüncü kitabı olarak Necmi Erdoğan'ın "Sunuş"uyla yayımlandı.

'OSMANLI TARİHİNİN MADDESİ'NİN RUHU

NECMİ EROOĞAN

Hikmet Kıvılcımlı'nın ünlü “tarih tezi”nin Osmanlı'ya uygulanması olarak görülebilecek olan *Osmanlı Tarihinin Maddesi*¹, Türkiye sosyalist siyasal düşünce tarihinde çapı ve ayarı bakımından benzeri nadir olan bir Osmanlı analizidir. Bilindiği üzere, Engels, Morgan, İbn Haldun gibi figürlerin metinlerinden esinlenen Kıvılcımlı, barbarlık ve medeniyet, “tarihsel devrim” ve “sosyal devrim” gibi kavram çiftlerinden hareketle, ilkel komünal kan örgütünden devlet örgütüne, ilkel sosyalizmden sınıflı topluma geçişi tarih tezinin odağına oturtur. Onun Osmanlı analizi de, bu problematikten hareketle ve ilk Osmanlılardan başlayarak Osmanlı toplumsal formasyonunda devletleşme ve sınıflaşma süreçlerini konu alır. Ama aynı zamanda “eşit kankardeşliği” hatırasının bu tarihin “gözenekleri içinde” nasıl depreştiğini de göstermeyi hedefler. Çok sonra gün ışığına çıksa da ilk versiyonlarının 1930'lar ve 1940'larda yazıldığı anlaşılan bu analizin –onun diğer birçok metni gibi– Türkiye solunda kapsamlı bir tartışmaya ve eleştiriye konu edildiğini söylemek mümkün değildir. Bir otodidakt –ve fakat otodidaktlığın eleştirisini yapmayı da bilen bir figür²– olarak Kıvılcımlı'nın bu metni,

1 Bundan böyle OTM kısaltması ile anılacak ve yalnızca kendisine verilen referanslar parantez içinde belirtilecektir. Sayfa numaraları kitabın Yordam Kitap tarafından yapılan ve bu metnin “Sunuş” olarak yer aldığı basımındaki numaralardır.

2 Hikmet Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyarmak İçin Uyarmalı: İşçi Partisine Teklif* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1966]), 33-4.

Osmanlı toplumsal tarihine ilişkin en ciddi argümanlardan birini ortaya koymasına karşın, “meslekten tarihçilerin” de ilgisini çekmemiştir. Kıvılcımlı’nın fikriyatı ile ilgili olarak bir başka yazıda kullandığım ifadeye başvurursam, bu metnin görmezden gelinmesi hem sosyalist siyasal düşünce tarihi ve hem de Osmanlı tarihçiliğinin kendi tarihi açısından semptomatiktir ve bu tarihler içinde Doktor’un fikriyatı Althusserci bir deyişle “yokluğuyla vardır”.³

Kıvılcımlı’nın bu eserini de, diğer birçok eseri gibi ağır yaşam (=cezaevi) koşullarında kaleme aldığını ve hatta ilk versiyonları imha edildikten sonra yeniden yazmak zorunda kaldığını, buna karşın erişebildiği birincil kaynakları bile titizlikle incelediğini vurgulamalıyız. Eser, ele aldığı temalar hakkında sonradan gelişmiş olan zengin tarih literatürü düşünüldüğünde, zayıf veya yetersiz bulunabilir. Hatta Kıvılcımlı’nın toplumsal tarih ile ilgili eserlerine analitik bir önem atfedilemeyeceği bile iddia edilebilir. Böyle bile olsa, onun bu ve ilgili diğer eserlerinin sosyalist bir siyasal perspektiften “tarihi yeniden yazmak” ve tarihsel-kültürel geleneği icat etmek üzere ilk ve en sistematik girişim olmalarının kendi başına önemli olduğu teslim edilmelidir.

Biyografi 1: Kısa ve Yavan Bir Ansiklopedik Giriş

Kıvılcımlı, 1902 Priştine doğumludur.⁴ Posta-Telgraf Müdürü Hüseyin Bey ile Münire Hanımın oğludur. Çocukluğunda 1908 Devriminin yarattığı hürriyet coşkusunu ve Balkan Savaşlarının acılarını yaşadı. Aç kalmamak için hamallık ve çıraklık yaptı. İlk gençliği Makedonya, İstanbul, Kuşadası ve Muğla’da geçti.

3 Necmi Erdoğan, “Kıvılcımlı Söyleminin Uğrakları: Tarih, Gelenek ve ‘Kutsal İhtilalcilik’,” *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 180.

4 Emin Karaca, *İnadın ve Direncin Adı: Hikmet Kıvılcımlı* (İstanbul: Destek, 2011); Cenk Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı* (İstanbul: Sosyal İnsan, 2010); Cenk Ağcabay, *Doktor Hikmet: Savaşçı Bir Hayat* (İstanbul: Sosyal İnsan, 2015); Tarkan Tufan, *Hikmet Kıvılcımlı: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Nota Kitap, 2008); Tanıl Bora, “Trajedisinden Başka...”, *Türkiye Solundan Portrelér*, der. Emirali Türkmen ve Ümit Özger (Ankara: Dipnot Yayınevi, 2016), 201-233.

Gönüllü olarak Kuvvayı Milliye'ye katıldı. İlk yazıları Kuvvayı Milliye günlerinde *Menteşe* gazetesinde yayımlandı. İstanbul'daki Vefa Lisesi'nden mezun olduktan sonra Askerî Tıbbiye'yi kazandı. Askerî Tıbbiye öğrencileri o yıllarda Ekim Devrimi ve sosyalizm üzerine konuşmalar yapıyorlar, istibdat ve zulme karşı hürriyet ve adaleti savunuyorlardı. Hikmet Kıvılcımlı, bu ortamda *L'Humanite* gazetesini okuyarak sosyalist düşüncelerle tanıştı. Okulundaki politik eylemlerde ve protestolarda aktif olarak yer aldı.

Şefik Hüsnü'nün öncülük ettiği İstanbul'daki *Aydınlık* dergisi çevresinde örgütlenen komünist harekete 1921 yılında, henüz 19 yaşındayken katıldı. *Aydınlık*'ın "Fevkalade Gençlik Nüshası"nın çıkarılmasına önayak oldu. Bu yayında yer alan "Türkiye'de Gençliğin Sınıflı Mevkii" başlıklı yazının onun kaleminden çıktığı kabul edilir. Şubat 1925'te Dr. Şefik Hüsnü'nün İstanbul Akaretler'deki evinde yapılan TKP kongresinde yedi kişiden oluşan 'icra komitesi'ne seçildi. Aynı yıl TKP'ye yönelik tutuklamalarda içeriye atıldı ve 14 ay cezaevinde kaldı. 1926 sonlarında yapılan TKP konferansına gençlik sorumlusu olarak katıldı. 1927'de tekrar tutuklanarak üç yıl hapse mahkûm edildi. 1928'de kısa bir süre Haydarpaşa Psikiyatri Kliğinde asistan olarak çalıştı. Mart 1929'daki TKP davasında bir kez daha tutuklandı. Elazığ Cezaevini bir üniversiteye çevirircesine yoğun bir teorik çalışma sürecine girdi. TKP'ye bir strateji çizmek amacını taşıyan dokuz ciltlik *Yol*'u bu dönemde yazdı. Ancak *Yol*'un tam metin olarak yayımlanışı 1978 ve sonrasında mümkün oldu.

1933 Ekiminde Cumhuriyetin ilanının onuncu yılında çıkarılan af kanunundan yararlanarak haptiden çıktı. Serbest bırakılmasının ardından durmayan baskılar altında 1935'te legal yayıncılık faaliyetini başlattı. Marksizm Bibliyoteği ve Emekçi Kütüphanesi yayınevleri aracılığıyla bir dizi telif ve çeviri kitap yayımladı. Bunlar arasında Karl Marx'ın *Kapital*'inin formalar hâlindeki kısmî bir Türkçe çevirisi de vardı. 1938'de Nâzım Hikmet ile birlikte yargılandığı Donanma Davasında 17 yıl hapse mahkûm oldu. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti tarafından çıkarılan af yasasıyla tahliye edildi.

29 Ekim 1954'te Vatan Partisi'ni kurdu ve genel başkanlığını üstlendi. 1955'te parti gazetesi olan *Vatandaş*'ı çıkarmaya başladı. Vatan Partisi 1957'de yapılan erken seçimlere İstanbul ve İzmir'den katıldı. Kıvılcımlı, partisinin düzenlediği mitinglerde halka hitap etti. Ünlü Eyüp Konuşmasını da bu kapsamda yaptı. Bu konuşma nedeniyle "dini siyasete alet etmekle" suçlandı. Kıvılcımlı ve partili arkadaşları tutuklandı ve Vatan Partisi hakkında da kapatma davası açıldı. Ancak iki yıl süren yargılama beraatla sonuçlandı.

27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi'ne "İkinci Kuvvayı Milliye gazalarının kutlu olmasını" dileyen bir telgraf çekti ve bir de anayasa teklifinde bulundu. 1965'te Tarihsel Maddecilik Yayınları'nı kurdu. Bu yayınevinin etiketiyle çok sayıda kitap yayımladı. Aynı yıl *Çaltı* adlı dergide yazdığı yazıları *Uyarmak İçin Uyanmalı*, *Uyanmak İçin Uyarmalı* adlı bir kitapta bir araya getirdi. 1967'de maddi imkânsızlıklar nedeniyle ancak yedi sayı yayımlanabilen *Sosyalist Gazetesi*'ni çıkardı. Kasım 1968'de Mihri Belli'nin öncülüğünde çıkarılan *Türk Solu* dergisinde makaleler yazdı. Aynı yıl İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nin kuruluşuna önyak oldu. Aralık 1970'te *Sosyalist Gazetesi*'ni tekrar çıkarmaya başladı. 12 Mart 1971 Askerî Darbesini "Ordu Kılıcını Attı" başlıklı tartışmalı bir metinle karşıladı. O sıralarda prostat kanserine yakalandı. Arananlar listesinde adı çıkınca yurt dışına çıktı. TKP'den atıldığı gerekçesiyle "sosyalist" ülkelere kabul edilmedi. Hayatını sosyalizm mücadelesine adanmış ve bunun çilesini çok çekmiş bir devrimci olarak karşı karşıya kaldığı bu muamelenin dramatik bir eleştirisini "Brejnev'e Mektup"unda yaptı. Kıbrıs'tan Suriye'ye, Arnavutluk'tan Yugoslavya'ya uzanan acılı yolculuğunun sonunda 11 Ekim 1971 günü Belgrad'da bu dünyaya veda etti.

Hikmet Kıvılcımlı'nın hayatı ve siyasal mücadelesinden yola çıkılarak edebî karakterler de geliştirildi. Nâzım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndaki Mahkûm Halil ve Vedat Türkalî'nin *Bir Gün Tek Başına* adlı romanındaki Baba ve Reşit Ataşlı karakterleri bu yöndeki örneklerdendir.

Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinden devrim stratejisine, Şeyh Bedreddin'den Bergson felsefesine, İslam dininden Kürt sorununa,

toplumsal cinsiyetten Türkçenin üreme yollarına kadar çok çeşitli konuları kapsayan ve önemli bir kısmı ölümünden çok sonra keşfedilmiş olan eserler yazdı. Telif ve çeviri eserlerinin kitap ve broşür olarak sayısı 100'ü aşmaktadır.⁵ Eserlerinden bazıları yayımlanış yıllarına göre şunlardır: *Edebiyatı Cedide'nin Otopsis* (1935), *Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı* (1935), *İnkılâpçı Münevver Nedir?* (1935), *İmperyalizm: Geberen Kapitalizm* (1935), *Demokrasi: Bugünkü Türkiye Ekonomi-Politikası* (1937), *Fetih ve Medeniyet* (1953), *Soğan Ekmek Kongresi* (1955), *Kuvayımilliyeciliğimiz [Gerekçe]* (1957), *Anayasa Teklifi* (1960), *Tarih-Devrim-Sosyalizm* (1965), *Kuvayımilliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayımilliyeciliğimiz* (1965), *Karl Marx'ın Özel Dünyası* (1966), *Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı* (1966), *Türkçenin Üreme Yolları ve Dil Devrimciliğimiz* (1966), *Metafizik Sosyoloji Eleştirileri* (1970), *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu (Marx-Engels Çağı), 27 Mayıs ve Yön Hareketi'nin Sınıfsal Eleştirisi* (1970), *Oportünizm Nedir* (1970), *Halk Savaşının Planları* (1970), *Devrim Zorlaması ve Demokratik Zortlama* (1970), *Kısaca Marksizm Düşünüşü [Gerçek Bilim]* (1974), *Diyalektik Materyalizm* (1974), *Osmanlı Tarihinin Maddesi* (1974), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* (1974), *Allah-Peygamber-Kitap* (1999).

Biyografi 2: "Sınıf Örgütü"nde Sınıf Karşılaşmaları

Kıvılcımlı'nın kuru ve yavan bir biyografisiyle yetinmenin onun ve onun metinlerinin ruhuna yakışmayacağı kanısındayım. Sözgelimi OTM'ye yazdığı önsözün "ruhunu" anlamak için, onun otobiyografik metinleri ve pasajlarında olduğu gibi, örgütsel tartışma ve analizlerinde de bariz bir şekilde kendini gösteren bir "derdin" açılması şarttır. Kıvılcımlı hakkında şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı ve ciddi taramaya dayalı biyografik incelemenin sahibi olan Ağcabay'ın, Kıvılcımlı'nın eski tüfek sosyalistler arasındaki istisnai konumunu "sınıfsal köken farklılığı" ekseninde düşünmek gerektiği yolundaki argümanının bu açıdan önemli

5 Kıvılcımlı külliyyatı hakkında bkz.. Ahmet Kale, *Kıvılcımlı Külliyyatı: Ayrıntılı Bibliyografya* (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2014).

olduğunu söyleyebiliriz: “Bu paşa ve bey çocukları, yaşamları boyunca, alt sınıftan gelen birinin teori üretme ve harekete önderlik etme konumunu kazanmasını hazmedemiyorlar. Bilinçleri kabul etse bile, bu kez bilinçaltıları harekete geçiyor.”⁶ Ağcabay, TKP’nin geniş emekçi kitleler içinde kök salamamasını da, “burjuva ve küçük burjuva sınıf yapısından doğan düşünce ve davranışların” hâkim olmasına bağlıyor.

Bu argüman, Kıvılcımlı’nın kendisinin de çeşitli metinlerde kısa değinmelerle dillendirdiği bir argümandır. Kıvılcımlı’nın çoğu zaman dokundurmakla yetindiği bu sınıfsallık, Vedat Türkalî’nin edebî tanıklık anlatısında keskin bir vurgu kazanır:

Doktor Hikmet’in acılı sonuna yaklaştığı günlerde yazdıklarında açık seçik sınıfsal bir kızgınlık vardı, bu bey, paşa oğullarına. Şefik Hüsnü’nün aile ağırlıklı ilişkiler içinde, cezaevinden kurtulur kurtulmaz kolayca pasaport alıp çıkmasına da takılıyordu. Onun böyle bir şey sağlaması olası mıdır? Dul işçi kadının oğlu Hikmet’e kim verir pasaport? Kuşku yok ki, sınıf kökeni yazgısını etkilediği gibi, kişiyi kişi yapan tüm davranışlarına çoğu kez silinmez biçimde damgasını da vuruyor. Şefik Hüsnü’yü düşünüyordu... (B)ir emekli büyükelçi ya da benzeri bir yüksek bürokrat değil de, komünist partisi önderi olduğuna kolay inanılmazdı. Konuşmaya başlayınca, söylediklerinin özü olmasa, sözcükleri özenle seçişinde, ağır ağır söyleyişindeki o soylu, diplomatça biçim daha da artırabilirdi kuşkunuzu! Ya o tam bir Fransız vurgulamasıyla kullandığı Fransızca sözcükler!.. “Doktor da bütün Katolik yortularını bilir de, ‘Kadir Gecesi’ni bilmez! Bırak onu, Doktor daha Üsküdar’ı bilmez!” demişti anasının gözü ‘Tayyareci’ Celâl! Kimler gelip geçmiş bu partiden!.. Daha Üsküdar’ı bilmeyen siyasal önderin toplumuna, halkına bu yabancılaşması acaba hiç mi bir şey ödetmedi T.K.P.’ye?”

Türkalî, Şefik Hüsnü bağlamında aynı vurguyu içeren bir başka tanıklığı daha önceki bir pasajda da kaydeder:

Şefik Hüsnü’nün evine bir hastasıymış gibi gittiğimde şaşalamıştım. Doktor’un konuşması bana geçmişteki bir şeyleri anımsatıyordu. Çıkardım sonunda, 30’lu yıllarda yayınlanmış TKP prog-

6 Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi*, 87.

7 Vedat Türkalî, *Tek Kişilik Ölüm* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 188-9.

ramının, Türkiye üzerine yazılmış imzasız tezlerin, bazı önemli bildirilerin dili, biçemiyle konuşuyordu doktor. Kongra, Evropa, Anatoli diye yazılması daha o yazıları okuduğum günler gözüme, kulağıma batmıştı. Frenk'de yetişmiş Osmanlı aydınının ağzıydı bu... Mustafa Kemal de Osmanlı paşası gibi konuşuyor daha. Dil Kurumu'nu sonra, ulusçuluğu geliştirince düşünecek. Kemal'in dili tam Osmanlı, Şefik Hüsnü'nünki Fransızcayla tanışmış Osmanlı kırması!⁸

Kıvılcımlı'nın TKP anlatısında, Türkali ve Ağcabay'ın argümanını destekleyen birçok anı, tanıklık ve ifade bulabiliriz. Bunlar arasında, Şefik Hüsnü hakkında yazdıklarındaki sınıfsal vurgu dikkat çeker: Şefik Hüsnü, "paşa çocuğu Selânikli insan" dır.⁹ Ondan "kara patron" diye söz ettiği olduğu gibi, "Şefik Ağa" diye bile söz ettiği olur.¹⁰ Şefik Hüsnü'nün Nazilerin elinden kurtulmasından bahsederken "İstanbul Sosyetaesi de Selânikli ve üstelik Paşazâde olmanın verdiği özel aile ilişkilerini" kullandığını belirtir.¹¹ Çeyrek yüzyıl sonra görüştüğü Ş. Hüsnü'nün "epey beklettikten sonra ekâbir stili çıkageldiğini" söyler.¹² Çok sonra, Reşat Fuat'ın ölümünün ardından yazdığı ve onunla birlikte Şefik Hüsnü'yü "seğirtmeci" burjuva sosyalizminin karşısındaki "proletarya sosyalistleri" arasına yerleştirerek olumlu bir profil çizdiği yazıda bile bu sınıfsallık saklıdır (Kıvılcımlı'nın "burjuva sosyalizmi" vurgusu OTM'de de karşımıza çıkacak): "Şefik Hüsnü, pembe paşa çocuğu yüzünde hiç tükenmeyen uslu iyimserliği ile gülümsedi. Tanınmamak için uzattığı sivri 'müsyü' sakalını sıvazladı. Sarı 'Makedonya bıyıklarının' arasından, dost Selânik şivesiyle yavaşça fısıldadı."¹³ Şefik Hüsnü'nün "Gençlik Başkanı" olduğunu polise söylediği hâlde "bir yol 'beni ele verdin!' demediğini" belirterek, "küçük bir pürüzü de halletmek üzere" yurtdışına gelmesini isteyen mektubundan söz ederken, "her

8 A.g.e., 71-2.

9 Hikmet Kıvılcımlı, *Anılar* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1978]), 202.

10 Hikmet Kıvılcımlı, *Yol Anıları* (İstanbul: Derleniş Yayınları, 1998), 304.

11 Kıvılcımlı, *Yol Anıları*, 198.

12 A.g.e., 296.

13 Hikmet Kıvılcımlı, "Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat Üzerine," *Türk Solu* 40 (1968), 6.

zamanki madde ve teknik olanaklarıyla zahmet edip Türkiye'ye gelmeyi" doğru bulmadığını vurguluyor ve devam ediyor:

Ama ben ne haldeyim? Paşababamın çiftliğinden, yahut emlak ve akarından gelirim şöyle dursun, dımdızlak olanaksızım. Gün ışığı görmeyen Tekke odacığında, 1 kadın işçi çalışıp 4 canı beslemese açlıktan ölebilirim. O zamanki parayla bir pasaport ve Avrupa gezisi ne tutar, bilmem. Bu lokmaları sayılı kadınlardan on para istemek aklımın ve vicdanımın işi değil. Nasıl öyle samedani bir lüks çağrıyla kendi olanaklarımdan pay ayırabilirim? Onu efendinin bilmemesi hiçbir belgeyle ispatlanamaz. Biliyor da çağırıyorsa: alay mı ediyor adamlar?¹⁴

Kendisinin Partiden atılmasının Şefik Hüsnü'nün işi olup olmadığını düşünürken de, onu "Bay Diplomat" sayanlar olmakla birlikte buna pek ihtimal vermediğini belirtiyor. Ama bir yandan da cezasını çekmesini isteyen Şefik Hüsnü'ye "babamın çiftliğinde ben de dinlenmek isterdim" diye cevap göndermesini hatırlayarak, onu "baba çiftliğinde parazit saymasına" içerleyerek bunu yapmış olup olamayacağını da soruyor.¹⁵ Ölüm döşeginde, yine aynı konuyla ilgili olarak, "Ömründe iki ay Hitler'in, iki yıl Mustafa Kemal'in cezaevinde yatmamış insan, doğruysa, o zamana dek de, en çok yatmış çileli bana: 'Dön 15 yılını tamamla' diyebilmiş midir?" diye sorarken de "deriş-şövalye"nin aynı içerlemesini duyarız.¹⁶

Kıvılcımlı'nın yazdıklarının doğruluğu veya isabetliliği bir tarafta, kendi örgütsel ilişkilerini sınıfsal olarak anlamlandırmasının kendisi kayda değerdir. Kıvılcımlı'ya göre, Nâzım Hikmet de "paşazadelik taslamada ondan aşağı kalmamıştır."¹⁷ Sınıfsallık yalnızca kökenden türeyen bir habitus da değildir: "İşçi geçindiği" hâlde hâlen örgütlü olanların dışında kimseyi örgütleyemediğini belirttiği Laz İsmail ile vapura binmelerini anlatırken, kendi biletinin her zamanki gibi ikinci mevki olduğunu, Laz İsmail'i ise "birinciden aşağısının kurtarmadığını" kaydediyor. Laz İsmail'in kendisinden ayrılıp

14 Kıvılcımlı, *Yol Anıları*, 276-7.

15 A.g.e., s. 301.

16 A.g.e., 312.

17 A.g.e., 283.

Kadıköy'e gitmesi hakkında ise şöyle diyor: "Oğlanın o zamandan kibarlığa hevesli olduğunu şimdi düşündüm. O zamanki Kadıköy (hâlâ da az çok öyledir): İstanbul kibar tayfasının yatağı idi."¹⁸

Kıvılcımlı'nın sınıfsallık algısını ve onunla bitişik (içerleme gibi) duyguları dillendirmenin ötesine gittiğini ve erken dönem metinlerinden itibaren siyasal analizinin ve eleştirisinin asli bir konusu kıldığını vurgulamalıyız. Nitekim 1930'ların başlarında kaleme aldığı *Yol* kitap dizisinin en temel tartışma noktalarından biri, partinin sınıfsal profili ve bunun siyasal sonuç ve içerimleridir. *Parti'de Konaklar ve Konuklar*'da "sınıf körlüğü" ve "sınıf kaygısızlığı", temel argümanı oluşturur. Ona göre, sözgelimi Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) işçi sınıfına dayanmamıştı ve "bir takım ne idüğü belirsiz burjuva ve küçük burjuva elemanlarla" doluydu.¹⁹ *Parti ve Fraksiyon* cildinde ise, TKP davalarında tutuklananların listeleri ve hatta Parti kongresine katılanlar hakkında aklında kalanlardan hareketle, kaba da olsa bir istatistik çıkarmaya girişmiş ve Parti içinde işçi, aydın ve kadın oranlarının 1923'ten 1932'ye kadar olan dönemde nasıl değiştiğini tablolarla ve grafiklerle göstermiştir. Bolşeviklere ve Menşeviklere de atıfla, "bir partinin sınıfça bileşiminin oldukça anlamlı bir şekilde, o partinin devrimcilik derecesini belirlediğini" vurgulayarak, "mücadelede kalanlar" ile "mücadeleden kaçanların" sınıfsal profilini kurcalamıştır. Ona göre "Parti yapısında, aydınlar kadar işçi aristokrasisi de istikrar-sızlık nedenidir."²⁰ Hakeza *Legaliteyi İstismar*'da da temel vurgu "köksüz bir kütük gibi kalmamak," "yığın işiyle" "yığın güveni" kazanmaktır: "Ya yığın partisi oluruz, ya da partilikten çıkarız."²¹

Dolayısıyla, Kıvılcımlı'nın *Yol*'da yazdıkları ile anıları arasında açık bir uyum vardır. *Parti ve Fraksiyon*'da 1927 tevkifatını anlatır görünen ve "disiplinsizlik" başlığı altında yer alan şu pasajı ele ala-

18 Kıvılcımlı, *Anılar*, 296-7. Laz İsmail'in, polis sorgusunda, bu görüşmede Kıvılcımlı aleyhine - kendisini Merkez Komiteden atma kararını tebliğ ettiği yollu- ifade verdiğini de not edelim.

19 Hikmet Kıvılcımlı, *Parti'de Konaklar ve Konuklar* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009), 39.

20 Hikmet Kıvılcımlı, *Parti ve Fraksiyon* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009), 94.

21 Hikmet Kıvılcımlı, *Legaliteyi İstismar* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009), 79-80.

lım: “(Ö)rgütün kıyametli bir gününde bir köşeye kapanıp partililer ve işçilerle alay edercesine barbar küçük burjuva suiistimallerini yaparken, bir sapık ‘ahbap çavuşlar meclisi’ne, içinde komünizmle ilgisi olmayan ‘ayın’ler yapılan bir ‘sinagog’ demek, softalarımızın ‘milliyetçilik mi yapılıyor’ yaygarasını kopartır. Çünkü buna benzer bir başka ‘ahbap çavuşlar meclisi’ne de kendileri yazılıdılar ve bu ikinci meclise bir işçi ‘lordlar kamarası’ adını vermiştir!”²² Bu kapalı ifadeler, Kıvılcımlı’nın “Parti Anılarım” metnindeki İzmir tutuklamlaması günlerinden söz eden kısımla tamamen örtüşüyor. Kıvılcımlı, İzmir tevkifatında beraber olduğu ve babasının “eski Osmanlı büyüklerinden” olduğunu belirttiği Ferit Kalmuk ile cezaevinde yaşadıklarını yazarken şöyle diyor:

Robert milyoner ve Nesimaçi bezirgan adlı Yahudi yoldaşlar, ırklarının karaborsacı becerisi ile, ‘Komuna’dan gizli kaçak yeme içmeye giriştiler. O zaman, Ferit, düzgün Fransızcasının kuşdili yardımını kullanarak, Sinagog’ta esrarengiz (kaçak) yeme içme ‘gizli ayın’lerine kaçamaklar yapmaktan kendini alamamıştı. O davranışı, ona verdiğim nottan bir kaçını kırmama yol açtı. Herkes beylik fasulyanın tanesini sayarak paylaşıırken, alttan alta, beni atlatıyoruz sanarak, Sinagog’ta türlü besi şölenleri yapılması hoş kaçmıyordu. Ferit’in o şölenlerden sofraya artığı yahut sus payı uçlanmasını ona yakıştıramıyordum. Şimdi, çıplak, renksiz büstü gözüm önüne geliyor. Çocuk, oralardan üç beş yağlı lokma aşırımla hayatını kurtarmaya çalışmıyor muydu?²³

Böylece işçinin “lordlar kamarası” ile neyi kastettiği ve “küçük burjuva suiistimalin” ne olduğu açıklık kazanıyor. Tam da bu açıdan Kıvılcımlı’nın Partinin sınıfsal profili ve onun sonuçları ile meşgul olmasının siyasal pratik anlamı ortaya çıkıyor.

Kıvılcımlı, 1936 sonunda Nâzım Hikmet ile birlikte tutuklandıktan sonra hapsedildikleri Sultanahmet Cezaevinde Nâzım’la nasıl komün kurduklarını anlatırken de, onun “hot sosyeteden” hısımlar akrabası ve ahabplarının yiyecek getirmelerinden, (yine) “İstanbul zenginlerinin yatağı” olan Kadıköy’de oturmasından ve ana tarafının “paşalarla dolu” olmasından dem vuruyor. Dahası

22 Kıvılcımlı, *Parti ve Fraksiyon*, 61.

23 Kıvılcımlı, *Anılar*, 302.

kendine gelen yiyecekleri bölüşürlerken, ona gelen yiyeceklerin en az yarısının yolda eridiğini, hazımsızlıktan şikâyet etmesine "Aileden zengin sofralısınız da ondan" diye cevap verdiğini, sonrasında kendi tütün işçisi teyzesinin ücretiyle hem aileyi, hem de ikisini beslemek zorunda kalması üzerine sonunda böyle devam edemeyeceklerini söylediğini ve bunun üzerine Nâzım'ın komünü ayırıp evden kendisine ayrı yemek getirtmeye karar verdiğini belirtiyor. Komün varken ekonomi yapıp "öteki çocuklara" da pay verebilecekleri hâlde vermemelerinden ve "Bastoncu fukarası"nın açlıktan ölse bir şey istememesinden söz ederek kendilerinin tıka basa yemelerinin "gücüne gittiğini" vurguluyor. Sonuç olarak da İzmir vakasına benzer bir yargıya varıyor: "'Yüksek' edebiyat ve ideoloji göklerinden yeme içme tabanına düştük mü: İdealizm, sosyalist eşitlik, hiç değilse adalet aksıyor."²⁴

Kıvılcımlı'nın örgütsel bağlamda sınıfsallığı dert etmesinin isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Zira onun erken dönem Türkiye sosyalizmi hakkındaki bu argümanını destekleyen başka örnekler de vermek mümkündür. Sözgelimi, onun İzmir cezaevi anlatısının, tütün işçisi TKP'li Mustafa Özçelik'in 1946 tevkifatı sonrasındaki cezaevi anlatısında yankılandığını görüyoruz:

İktisadi durumu iyi olan arkadaşlar pek sıkıntı çekmediler. Fakat tütün işçileri, ben de dâhil olmak üzere, aç kaldık. Gelen karavana yemeklerine biraz yağ koyarak yiyorduk. Çok acıdır ki, bizim sıkıntı çekmemizi cezaevi yöneticileri istiyorlardı. Fakat bizim partili arkadaşlarımız da kendinde olan yiyecekleri küflendiriyor, yiyeceği olmayan kimselere vermiyorlardı. Bugüne kadar aklımın almadığıydı bu. Bir devrimci, diğer devrimci arkadaşlarının aç kalmasına nasıl göz yumar. Esef edilecek bir durum.²⁵

Hulusi Dosdoğru'nun aynı tevkifat hakkında anlattıkları Özçelik'in anlatısını doğruluyor: Dosdoğru, sayıları kabarık olan Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nden (TSEKP) tütün işçilerinin kaynayacak kazana para verememeleri üzerine, "hâli vakti

24 A.g.e., 256-9.

25 Mustafa Özçelik, *1930-1950 Arasında Tütüncülerin Tarihi* (İstanbul: TÜSTAV, 2003), 49-50.

yerinde" olan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve TSKEP'lilerin ortak yemekten ayrıldıklarını ve bunun ortak yiyenlerin durumunu daha da kötüleştirdiğini belirtiyor ve ekliyor: "Çok geçmeden bu durum mahkemeye kadar yansıdı. Mahpushane kantininden alışveriş edenlere sosyalist, etmeyenlere komünist denmeye başlandı!"²⁶ Dolayısıyla, Kıvılcımlı'nın daha 1930'ların başlarında yaptığı "lordlar kamarası" vurgusunun çok isabetli olduğu anlaşıyor.

Partinin "işçi sınıfı diye, bula bula tütüncüleri bulduğunu" söyleyen Raci Dinçer'in sözleri ise örgüt içi bu sınıf karşılaşmasındaki gerilimin yalnızca ortak yemekle ilgili olmayan bir sınıfsal-kültürel farka dayandığını açıkça ifade ediyor: "(M)ünevverlerin çoğunda işçiyi beğenmemek tavrı vardı. Tütüncülerde de bu münevverlere karşı bir aşağılık kompleksi vardı... Bunların bir kısmı Moskova'ya gitmişlerdi. İçlerinde öyleleri vardı ki, kendine hayrı yoktu. Bunlar için hapishane bir kurtuluştur âdeta. Biz çıkmaya can atarken, onlar biraz daha kalalım diye bakarlardı. Çünkü burada hazır yemek vardı. Yani bunlar Moskova'ya gitseler ne olacak, gitmeseler ne olacak?"²⁷ Tam da Dinçer'in "Moskova'ya gitseler ne olacak?" diyerek küçümser görüldüğü işçiler arasında Özçelik'in ve onunla yakın arkadaş olan Zehra Kosova'nın da olduğunu not edelim. Kosova ise, 1951 tevkifatında cezaevi hayatını anlatırken komün kurulduğunu ve ortaklaşa iş yaptıklarını söylüyor.²⁸ Ancak Kosova'nın anılarının Kıvılcımlı'nın kurduğu Vatan Partisi tevkiyatı ile ilgili kısmına geldiğimizde, bir başka çarpıcı sınıf karşılaşması karşımıza çıkıyor:

Birlikte kaldığımız Fatma Yalçı biraz kendini beğenmiş birisiydi. Aramıza hep bir mesafe koyuyordu, kendisi okumuş yazmış eğitim görmüş, üniversite mezunu biri, ben ise sıradan bir işçi. Bu farkı hep koruyordu, kendince bir ilişki düzeni kurmuştu. Kendime geldikten sonra yemekleri ortak yemeye başladık, bana Esmâ olsun

26 Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: "Eski Tüfek" Sosyalistler* (İstanbul: İletişim, 1989), 93-4.

27 A.g.e., 116.

28 Zehra Kosova, *Ben İşçiyim* (İstanbul: İletişim, 1996), 151.

diğer arkadaşların olsun gönderdiklerini birlikte paylaşıyorduk. Ama ona ziyarete gelen annesi yemek getirmiyor, sadece para bırakıyordu. Paranın tek kuruşunu harcamadığı gibi biraz kendime gelmeye başlayınca beni de bir hizmetçi gibi kullanmaya başladı. O oturup, yazı yazacak, düşünecek ben ise yemek yapacağım, bulaşık ve çamaşır yıkayacağım. Bir süre sonra bu işler bana ağır gelmeye başladı ve aramızda bir tartışma çıktı. Fatma Yalçı bana küfretti, ben de karşılık verdim. Bir odanın içinde birbiriyle konuşmayan iki insan olduk. Ama dayanamadı, beni müdüre şikâyet etti... Doğrusu ona çok kırılmıştım, bir aydının böyle mi yapması gerekirdi? Üstelik bu kendini işçilerin davasına adanmış bir münevverdi... (B)ir bayramda erkek arkadaşlardan Hasan Erim helva göndermiş, üzerine de benim adımı yazmıştı.. (V)ay efendim, niye onun adına gelmemiş, ben kimmişim? Helvadan ağzına koymadığı gibi etmediği küfrü bırakmadı, terbiyemi bozmadan itiraz ederek 'siz münevverler kendi menfaatiniz için işçi davasını istismar ediyorsunuz' sözlerime çok kızdı, bana ağza gelinmeyecek sözler söyledi.²⁹ (Kosova, anlatısının devamında gittiği yeni koğuştaki adli tutuklular için ise "Bunlar en azından halkın bir parçasıydılar... İçlerindeki duygular, yaklaşımlar daha gerçekçiydi" diyor.)

Aktardığım pasaja atıfta bulunan Sarioğlu bu Yalçı portresinin doğruyu ne kadar yansıttığını söylemenin kolay olmadığını belirtiyor.³⁰ Ancak Özçelik'in 1946 tevkifatındaki erkekler koğuşu anlatısını da hesaba katınca, Kosova'nın çizdiği Yalçı portresi doğru olmasa bile, sınıfsallığın örgüt içi ilişkilerde gerilim yarattığı aşikâr hâle geliyor. Doğru olduğu ölçüde de, Kıvılcımlı'nın eleştirisini yaptığı sınıfsallığın onun uzun yıllar yoldaşlığını yapmış ve onunla beraber yazılar yazmış olan Yalçı'nın gündelik hayatında da tezahür etmiş olması, bu eleştirel bakışı onun açısından fazlasıyla dramatik bir şekilde haklılaştırıyor.

Sadık Göksu'nun Doktor'un eşi Emine Kıvılcımlı ile ilgili anısı ise bu dramatikliği perçinliyor.³¹ Emine Hanım'ın yüksek düzey-

29 A.g.e., 162-3.

30 Hikmet Sarioğlu, "Bütün Ömrünü Devrime Adanmış Bir Komünist ve Vatan Partisi Üyesi Fatma Nudiye Yalçı: Sosyalist Mücadele Tarihinde Kadınların Görünmeyen Emeği," *Bildiriler -Dr. Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu* (İstanbul: Köxüz Yayınları, 2013), 120.

31 Sadık Göksu, *Kıvılcımlı Yazılar: Bilinmeyen Yönleriyle Dr. H. Kıvılcımlı Yoldaş* (İstanbul: El

deki banka görevinden aldığı emekli ikramiyesi ile arka sokağında Celal Bayar'ın evinin de olduğu bir yerde, Göztepe'de kat almasının aralarında çok konuşulduğunu yazan Göksu, eve gittiğinde “âdeta şoke olduğunu” zira evin öğrenciliği zamanında gittiği burjuva kız arkadaşlarının evlerinden pek farklı olmadığını belirtiyor. Bunun üzerine Kıvılcımlı'ya “TİP'e Teklif kitabınızı yakacaksınız, değil mi?” dediğini, onun da “Eşin almışsa ne yaparsın?” diye yanıt verdiğini söylüyor. Göksu, “Emine Hanım'ın, Kıvılcımlı (Yoldaş)ın düşüncesi ile yaşantısı arasına, hem de Usta'nın TİP milletvekillerinin gecekondü bölgesinde oturması ve maaşlarının büyük bir bölümünü partiye vermesi önerisi yaptığı sırada, böyle bir çelişki sokmasının” kendi aralarında çok konuşulduğunu ve TİP yöneticilerinin bunu kullanmasından korktuğunu da ekliyor. Gerçekten de Kıvılcımlı, bahsi geçen metinde “halkla aynı kaptan yemek yemek, aynı damın altında yatmak, aynı toprakta uğraşmak ilk şarttır” demektedir ve TİP milletvekillerine “bulundukları yerin en lüks otel ve apartmanlarında değil, gecekondü semtinde, komşuları seviyesinde barınıp geçinme erdemine erişmeyi” salık vermektedir.³² Yani Kıvılcımlı, kendi iradesi hilafına ve karısının tavrı nedeniyle de olsa, Laz İsmail'i eleştirdiği konuma düşmüş görünmektedir. Bu anlatıların doğruluğunu varsayarsak, Kıvılcımlı'nın bu sınıf habitus'unu kendi kişisel tecrübesinin başka anlarında yakalamamış olmasının mümkün olmadığını da düşünmek gerekir. (Bu da demektir ki Kıvılcımlı “velut” olduğu kadar ketum da bir figür.)

Son olarak, konumuz olmasa da, sınıfsallığın kendiliğinden ideoloji olarak işleminin, Türkiye sosyalist/devrimci hareketinin sonraki tarihinde, her yerde ve tümüyle değilse de, büyük ölçüde aşıldığını ve onu kitleselleştiren temel bir faktörün de halk kitlelerinden gelen kadroların ezici çoğunluğu oluşturması olduğunu belirterek bu faslı kapatalım. Ama bu sosyalist/devrimci örgüt ve hareketlerin kendi içlerinde sınıfsallığın hiç işlemediği anlamına

Yayınevi, 2006), 434-5.

32 Hikmet Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı: İşçi Partisine Teklif* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1966]), 46, 59.

gelmediği gibi, sınıf profilinin çıkarılmasının önemini de ortadan kaldırmaz. Kıvılcımlı'nın daha 1930'larda giriştiği sınıfsal profil analizi ve tartışmasını, Türkiye sosyalist/devrimci hareketinin sonraki dönemlerinde onun yaptığı gibi ciddiyetle yapmanın örnekleri olduğunu sanmıyorum ya da en azından ben bilmiyorum. Oysaki sistematik analize tabi tutulmamış olsa da, örgüt kültüründen siyasal dile ve stratejiye kadar uzanan bir dizi hat boyunca, toplumsal-sınıfsal kompozisyonun sosyalist/devrimci örgüt ve hareketler açısından önemli bir rol oynadığı söylenmiş ve anlatılmıştır.

Bu başlık altında yaptığımız tartışmanın, özgül olarak OTM metni ile ilgisini aşağıda açacak olmakla birlikte, Kıvılcımlı'nın içinde yer aldığı harekete bakarken yaptığı "burjuva sosyalizmi" eleştirisini, aynı zamanda metni yazmasının temel saiki olarak da sunduğunu şimdiden belirtmiş olalım.

Biyografi 3: Metinler ve Gündelik Hayat

Kıvılcımlı biyografisi bahsi açılınca onun sıklıkla akla ilk getirilen edimlerine, yani 12 Mart'ı "Ordu kılıcını attı" diye karşılaması, MBK ile ilişki kurmaya çalışması ve "İkinci Kuvayımiliyeciliğimiz" programı ekseninde yeni bir anayasa taslağı sunması vb'lerine konuyu dağıtmamak için burada girmeyeceğim. Ancak gerek ciddi bir Yön eleştirisi yapmış olması, gerek hem 27 Mayıs ve hem de 12 Mart sonrasında orduyla ilgili yazdığı kimi yazılarda kurum içi gerilimlere ve sınıfsal dinamiklere işaret etmiş olması ve gerekse de İslami addedilen "çevre"nin kültürel geleneğini sosyalizme ekleme çabası hesaba katılırsa, Kıvılcımlı söylemini "Kuvayımiliyecilik" ve "vurucu güç" gibi uğrakları nedeniyle "sol Kemalizm" in basit bir türevine indirgemenin büyük bir haksızlık olacağını da vurgulayım.

Kıvılcımlı'nın hayatının yazmakla ve siyasal mücadeleyle geçtiğini söylemeye bile gerek yoktur. Onun metinleri ile gündelik hayatı arasındaki ilişki düşünüldüğünde, bunlar arasında imrenilecek bir uyum olduğu, Althusser'in felsefe için kullandığı terimlerle "teoride sınıf mücadelesi" ile gündelik hayatta sınıf mücadelesini iç

içe geçirdiği de aşikârdır. Öte yandan, Kıvılcımlı'nın OTM'de olduğu gibi, *Allah-Peygamber-Kitap, Dinin Türk Toplumuna Etkileri* ve *Cennet Nedir?* gibi metinlerinde de yürüttüğü İslam ve dinsellik tartışması ve İslam geleneğini bir politik-ideolojik öge olarak kendi söylemine ekleme arayışının, onun *Eyüp Sultan Konuşması* ve Vatan Partisi programında olduğu gibi siyasal pratiğinde de karşılık bulduğunu vurgulamak gerekir. Bu bakımdan da, sosyalist söylemin tarihinde ayrıksı bir konuma sahiptir.³³

Kıvılcımlı biyografisi düşünüldüğünde, onun İslam ile kurduğu ilişkinin yalnızca metinlerinde kendini göstermediğini de kaydetmek elzemdir. Zira onun gündelik hayat pratiklerinde de İslamî ritüeller en azından kısmen yer bulur. Çocukluğunu anlatırken “teravihten sonra namaz kıla kıla sahura kadar camide uyuyakaldığını,” Askerî Tıbbiye günlerini anlatırken de “imamın arkasındaki tek sadık cemaat” olduğunu belirtir. Bu ritüeller sonraki sosyalist mücadele yıllarında da kendini gösterir. Sözgelimi Kundakçı'nın anlattıklarından, bizzat Kıvılcımlı'nın okuttuğu söylentisi doğru olmasa bile, Vatan Partili tutukluların (Mümin Kökre ve Osman Kamucu) Sultanahmet Cezaevi'nde defalarca diğer koğuşlara giderek mevlit okuduklarını anlıyoruz. Kundakçı'nın söylediklerine bakalım: “[Kamucu] sık sık ilahiler okurdu, Kur'an'dan ayetler okuyarak bir konuyu anlatırdı. Hepimiz ağzımızı açarak dinlerdik Osman Kamucu'yu. Bana da birkaç ayet öğretmiştir. Yani din aleyhtarlığı, Kemalist laisizm gibi bir tavır içinde hiç değildik.” Dahası Kıvılcımlı bayramlaşmaları da “çok ciddiye almış”: Erkenden kalkıp en temiz elbisesini giyer, yakasına kırmızı bir gül takar ve sabah saat 7'de bayramlaşmaya hazır olurmuş.³⁴ Nitekim Anadolu da, Kıvılcımlı'nın bayram kutlaması karşısında herkesin şaşırıldığını, onun ise bunu “bir yenilenme, bir işkenceden, sıkıntıdan yıkanıp arınma” olarak gördüğünü söylüyor.³⁵ Benzer şekilde, Kıvılcımlı,

33 Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Erdoğan, “Kıvılcımlı Söyleminin Uğrakları.”

34 S. Şükrü Kundakçı, *Bir Ömür Bir Sohbet* (İstanbul: TÜSTAV, 2005), 153.

35 T. Zihni Anadolu, “Dr. Hikmet Kıvılcımlı İçin,” *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği* (İstanbul: Alaz Yayıncılık, 1994), 209.

Reşat Fuat Baraner'in cenaze namazını kılar.³⁶ Hatta İleri'nin anlat-
tığına göre, safa girmek istemeyen arkadaşlarına "Bırakın bu küçük
burjuva radikalizmini. Bizim geleneğimiz ölülerimizin ardından
musalla taşı karşısında safta durmaktır" diyerek onları da namaza
durdurur.³⁷

Kıvılcımlı'nın İslamî referansları "bir istismar olarak değil, bir
reçete olarak değil, gerçekten o sözlerin doğruluğuna kendisi inan-
dığı için" kullandığını belirten Kundakçı, Doktor'un "yaşantısının
böyle olduğunu", diğer komünistlerden çok farklı, "bohem" olma-
yan bir hayat yaşadığını söylüyor.³⁸ Bu bakıma, Doktor'un devrim-
ciliğinde dervişane bir yön olduğunu söyleyebiliriz. Zira Korcan'ın
belirttiği gibi, "derviş dedelerimizin hayranı"dır ve onlar gibi "ih
demedem" çile doldurmuştur.³⁹ Nitekim kendisi de, kaçak ve hasta
olduğu son döneminde koruyucusu olan delikanlıya "Biz dervişiz,
yavrum... Çile doldurmak vız gelir bize" der ve kendisini "yaban
illerde Veysel Karani"ye benzeter.⁴⁰ İlginçtir ki, Kıvılcımlı, Türk
muhafazakârlığının önemli bir figürü olan ve "gerçek, ama ger-
çek komünistlerin Peygamber sofrasında yeri vardır" dediği riva-
yet edilen Nurettin Topçu ile de görüşür ve *Sosyalist* gazetesinde
Topçu'nun bir konferansı "haber yapılır". Bu buluşma, her ikisi de
kendi cenahlarından "İslam" ve "sosyalizm" ile bağ kuran müstesna
figürlerin istisnai bir buluşmasıdır. Kıvılcımlı'nın dervişane çilesi
ile "millet mistiği"nin "mukaddes azap"ı arasındaki tını ortaklığı
tesadüfi olmasa gerektir.

Kıvılcımlı'nın İslami ritüeller ile kurduğu bu bağın anlamı açı-
sından, yukarıda İleri'ye atıfla aktardığımız "küçük burjuva radi-
kalizmi" eleştirisi ve "bizim geleneğimiz" vurgusu belirleyicidir.
Böyle olduğu ölçüde, sınıfsallık ve "burjuva sosyalizmi" karşısında
aldığı konum onun gündelik hayat pratiklerinde de maddileşmiştir.

36 Kundakçı, *Bir Ömür*, 146.

37 Bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği içindeki söyleşi, 183.

38 Kundakçı, *Bir Ömür*, 152-4.

39 Kerim Korcan, "Doktor Yeniden Doğuyor," Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği, 196.

40 Kıvılcımlı, *Yol Anıları*, 23.

Osmanlı Tarihinin Maddesi'nin Hikâyesi Yahut "Farelerin Kemirici Eleştirisi"

OTM, Kıvılcımlı'nın başka birçok metni gibi uzun yıllar boyunca yayımlanmadan ve bilinmeden kalmış, "bilinir" hâle geldiği durumlarda da imha edildiği için yeniden yazılmak zorunda kalmıştır. Nitekim Kıvılcımlı, *Tarih Yazıları*'nın önsözü olarak yayımlanan metinde, antika tarihle ilgili olarak 1926'dan beri yeri geldikçe araştırmalar yaptığını belirtiyor ve tarih tezini ne zaman geliştirdiği ve bu arada OTM'yi ne zaman kaleme aldığı konusunda şunları söylüyor:

1940 yılı konuyu yazılı biçime soktuk. Araştırmalarımıza 'Tarih Tezi' demiştik. O tez açısından, gerek Türkiye gerekse İslam Tarihleri çok ilginç teorik ve pratik açıklamalara kavuştu. Bu açıklamaların yazılı biçimlerine: 'İslam Tarihinin Maddesi' ve 'Osmanlı Tarihinin Maddesi' adlarını vermiştik. Hatta 1935 yılları kurulan 'Marksizm bibliyoteği' (Tarihi Maddecilik Kütüphanesi) serisinde bu son iki kitabı yayınlamak üzere basılı biçimde ilan bile edip sıraya koyduk. 1939 [1938] Yavuz davasında gerek Osmanlı, gerek İslam 'Tarihinin Maddesi' üzerine olan el yazmaları gizli polisçe birer suç belgesi imişçe gaspedildi. Ve bir daha, o el yazmalarının tek tük, eksik taslaklarından başka izini tozunu bulamadık. Hele Kuran-ı Kerim'i satır satır izleyerek özenle temiz ettiğimiz 'İslam Tarihinin Maddesi' kitabının birinci cildi, bağırta çağırta yok edildi. Söz verilmişken, yıllarca sonra bulunamadığı gerekçesiyle geri verilmedi. Böylece 1926'dan 1965 yılına dek 39 yıllık emekler ya gizli polisin, yahut Marx ve Engels'in, Alman İdeolojisi adlı yazıları için söyledikleri gibi - 'Farelerin Kemirici Eleştirisine' bırakıldı. Kendimiz kurbanlık koçtuk, yazılarımız, emeklerimiz mi kurtarıldı? Ancak 1965 yılı son bir çaba ile, 'Tarih Tezi'nin 'Bakıyyetüs Suyûf'unu (Kılıç artıklarını) bin telaş ve acele ortasında yayınlama fırsatını kaçırmadık. Çıkan kitap: 'Tarih-Devrim-Sosyalizm' oldu. Kimi gençler, kitabın "şok etkisi" yapacağını ummuşlardı. Kendilerine: 'görürsünüz!' demiştim. Beklediğim oldu: Tez bir zindan kuyusunun yaş ve taş duvarına vurulmuş yumruk gibi yankısız kaldı.

Kıvılcımlı, *OTM* için yazıp da kullanmadığı sunuş yazısında da yine Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'ni "farelerin kemirici eleştirisine" bırakmalarına atıfta bulunarak diyor ki:

Bizim Osmanlı Tarihinin Maddesi incelememiz aşağı yukarı biraz öyle oldu. Bir 'Tarih Tezi' bulduğumuza inanıyorduk. Bu tezin doğruluğunu yahut yanlışlığını bize en iyi gösterecek 'tecrübe tahtası' aslında araştırmamıza giriş noktası olan Osmanlı Tarihinden başka ne olabilirdi? Uzun yıllar boyu, nankör pratikten beş saniye buldukça hep o 'Gözü yaşlı, bağıri taşlı Tarih Tezciği'miz uğruna, yakalayabildiğimiz son kerteye dek dağınık ve örtbas edilmiş malzeme kırıntılarıyla, Osmanlı Tarihi üzerinde araştırmalar yaptık. Bunların en son sarı defter kâğıdı üzerinde çift nüsha olarak formüllendirilişini 1940 yılı Çankırı Üniversitesinde; (Şair'i Azam'la, Muharrir'i Mufahhan'ın yaygaraları ortasında) kaleme aldık... İşte 'Gözüyaşlı bağıri taşlı Tarih Tezi' gibi 'Osmanlı Tarihinin Maddesi' yazıları da bu allak bullak baskın, sürgün, işkence, müsadere, angarya ve hepsinden üstün sık sık casuslayıcı arama tarama yollarından perseküsyonun [eziyetin, zulmün] en inanılmazlarıyla 'kovuşturuluyor'du. Onları değil yayınlamak, günışığında tutmak bile, bir cinayet saatli bombası olarak, önce gasp, sonra yok etmeye kaptırmak olurdu. Bıraktık Tezleri ve Maddeyi zamanın ve 'zula'nın çürütücü ve 'kemirici' sıçan dişlerine.⁴¹

Gerçekten de Kıvılcımlı'nın genç döneminden itibaren Osmanlı tarihini birincil kaynaklardan araştırdığı anlaşılıyor. Sözgelimi daha *Yol*'un ikinci cildinde bu tarihin uzunca bir analizine girişiyor. Burada tüccarlığa yüklenen anlamın 19. yüzyılın başı ile sonu arasında nasıl değiştiğini göstermek için atıfta bulunduğu Koca Sekbanbaşı'nın risalesini *OTM*'de de kullandığını görüyoruz.⁴² Bunun yanı sıra, 1930'ların ikinci yarısında "Osmanlı Tarihinin Materyalizmi" adlı incelemesinin yayına hazırlandığı ilanını veriyor.⁴³ İstanbul'un fethinin 500. yılında yazdığı "Fetih ve Medeniyet"

41 Hikmet Kıvılcımlı, "Osmanlı Tarihinin Maddesi İçin Yazılıp Kullanılmamış Bir Sunuş Yazısı," *Tarih Yazıları* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1974]), 227.

42 454; ayrıca bkz. Hikmet Kıvılcımlı, *Yakın Tarihten Birkaç Madde* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları), 22n.

43 Bkz. Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi*, 330.

başlıklı tebliğ ise OTM’de geliştirdiği argümanların yayınlanmış ilk işaretlerini sunuyor: “Osmanlı erlerinin yüzyılları aşan güçlerinin sırrı”nı “demokrat ruh kerameti”nde bulan Kıvılcımlı’ya göre, “Demokrasiyi biz kaybetmişiz. Batılılar bulmuş. Şimdi hayatta kaybettiğimizi kitapta araştırmakla ömür törpülüyoruz. Çünkü demokrasi, ilk Osmanlılarda süslü bir laf değil, basitçe yaşanan bir hayattı.”⁴⁴

Ayrıca Kıvılcımlı’nın metnin birkaç yerinde kullandığı ifadelerden, sonradan revize etmiş olsa da, ilk hâlinin 1940’ların başlarında yazıldığı anlaşıyor. Sözgelimi köylünün yaşamaktan kaçışı başlığının altında “Bir zaman (bu satırlar yazılırken), Nazi bilimi, Türkiye’de 18 milyon nüfus yaşadığını... öne sürerek...” diyor (404). Bir başka yerde de, 1948’de başbakan yardımcısı olan Faik Ahmet Barutçu’nun mal beyanı kanununun “şimdiye kadar nasıl uygulandığına” ilişkin cevabını aktarırken kullandığı ifade ise en azından o kısmın 1948’de yazıldığını gösteriyor (642).

Bunların yanı sıra, Kıvılcımlı’nın, “Bu emek ilk yazıldığı günlerde, benzer konular üzerine (hiç değilse Türkiye’de) yapılmış hiçbir deneme yoktu” ifadesinin de altını çizmek gerekiyor. Zira yazıldığı dönem Osmanlı tarihine ilişkin tarihsel materyalist bir perspektifin geliştirilmiş olmasından söz edemeyeceğimiz, geleneksel-milliyetçi tarihyazımının bile pek gelişmemiş hâlde bulunduğu bir dönem. Sonrasında ve hele hele de yakın dönemde gelişen Osmanlı toplumsal tarihi literatüründen geriye doğru bakınca, Kıvılcımlı’nın incelemesinin çok çeşitli yönlerinin eksik-yetersiz kaldığı iddia edilebilir. Ama metnin anlamının, hikâyesinde saklı tarihten bağımsız düşünülmemesi de gerekir. Dahası acımasız bir geriye dönük bakışa karşı, Kıvılcımlı’nın metnin hâlâ daha önemli bir perspektif sunmaya devam ettiğini iddia edebiliriz; ki bu konuya daha sonra gireceğiz.

Kıvılcımlı’nın tarih tezinin, yukarıda kendisinden aktardığımız üzere “bir zindan kuyusunun yaş ve taş duvarına vurulmuş yumruk gibi yankısız kalması”, en çok da tezin en önemli ve en

geliştirilmiş parçası olarak görülebilecek olan OTM için geçerli olmuştur. Kıvılcımlı'nın ölümünden ve metnin yayımlanmasından sonraki dönemde de çok büyük ölçüde “yankısız kalmaya” devam ettiğini söyleyebiliriz ki bu durumun “entelektüel” yönüne aşağıda işaret edeceğiz.

Entelektüel “Susuş Kumkuması” ve Ümit Hassan İstisnası

Kıvılcımlı, Marx'tan aldığı ifadeyle “susuş kumkumasından” sık sık yakınmıştır. Onun eserleri hakkındaki bu suskunluk doğrudan siyasal planda olduğu kadar, entelektüel-akademik planda da yaşanmıştır. Ona göre bunun örneklerinden biri Kemal Tahir'in kendi fikirlerini çarpıtıp bozarak kendine mal etmesidir. Nitekim bu kitap için yazdığı anlaşılan ama kullanılmayan sunuş yazısında, Ağcabay'ın Kemal Tahir'in fikirleri ile Kıvılcımlı arasındaki ilişki hakkındaki argümanını⁴⁵ doğrular bir şekilde şöyle yazar: “Tezlerin asılları nasıl olsa yeryüzüne çıkacağına benzemiyorlardı. Onları üst üste yıllarca ağızdan dinlemiş ve yazılı biçimlerinden okumuş bir ‘Romancı’ neden orman kanununa uğratabilirdi? Hiç aslını diline almaksızın, konu üzerine kulaktan ne kapabildiyse onunla, tüm Tarihe değilse bile, bari Osmanlı Tarihine ‘edebî’ bir ‘orijinal’ araştırma çarşısı verilemez miydi?”⁴⁶ Küçük bir başka örneği Göksu aktarıyor: Garaudy'nin *Sosyalizm ve İslamiyet*'ini ondan ödünç alıp okuyan Kıvılcımlı, kitabın Mihri Belli tarafından yazılan önsözünün kenarına “İyi ki Garaudy söyledi!” notu düşmüştü.⁴⁷ Tabii onun bu yakınmalarını, yine Ağcabay'ın şu soruları ve aradaki yorumu ile birlikte düşünmek gerekiyor:

Kemal Tahir'in romanlarının ‘olay yarattığı,’ İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması*'nin ‘çığır açtığı’ bir ortamda, *Tarih Devrim Sosyализm*'in sessizlikle geçiştirilmesi anlamlı değil midir? ... Dr. Hikmet'in küçük burjuva aydın çevreler tarafından yok sayılmasının nedeni de ortaya koyduğu düşünce ve davranış bü-

45 Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi*, 329-331.

46 Kıvılcımlı, “Osmanlı Tarihinin Maddesi İçin,” 229.

47 Göksu, *Kıvılcımlı Yazılar*, 86.

t n l   n n sınıfsal içeriğinden kaynaklanmaktadır. Başka türlü, Godelier'in sıca ı sıca ına çevrilip, yayınlanması ve konu üzerine tartışmaların açılması karşısında, *Tarih Devrim Sosyalizm*'in üzerini kaplayan susu  sessizli inin herhangi bir açıklaması olabilir mi? Asya Tipi  retim Tarzı bahsinde onlarca  eviri ve telif çalışmaya imza atan Selahattin Hilav'ın, Dr. Hikmet'in tezlerine ancak Kemal Tahir bağlamında bir paragrafla de inmesi anlamlı bir olgu değil midir?⁴⁸

Nitekim Kuvilcımli'nın kendisi de, feodalizm-ATÜT tartışmalarının ba ladı ı koşullarda yazdığı anlaşılan yayımlanmamış sunuş yazısında, karşı karşıya kaldığı susu  kumkumasının yalnızca sosyalistler arasında değil, akademik çevreler için de geçerli olduğunu vurgular: "Bizim 'sol' 'mütefekkir ve münevver insanlık' mal bulmuş Ma ribiye döndüler. Kimi ATÜT dedi, kimi AT B dedi. Osmanlı Tarihi  zerine bir heyecan furyası kapladı ki ortalığı: can dayanmaz. Eline kalemi alan  niversite heveslisi Asya Tipi  retim ve Osmanlı Tarihi adına eserler d  eyip dayadı. Kim varmış, yani, 'bu memlekette' baştan bilim yapacak? 'Batılı'ya sözümüz yok. İlla bir Türkiye'nin Türk'  çıkıp, 'Batı'dan intihal etmediği yorum yapmaya kalkı ırsa, o, haddini bilmemek ki, Had: Batı biliminden intihal sınırında dola malıydı. O sınırın tekeli ise ancak Akademik kariyerin elinde tanınırdı. Onlar hadlerini bilirlerdi." Bu sunu un devamında ise akademisyenlerin yaptığı "kompilasyonları" k t lemedi ini, "boş durmaktansa, iyi, geniş, doğru, kompilasyonlar olsun yapmaları" hâlinde "mumla malzeme aramakla, kan kusmu  Eneski sosyalistler"ın bunlardan yararlanmayı ka ırmayacaklarını belirterek ekliyor: "Ancak, bu Emek, bir compilation, k rkambar eseri değildir."⁴⁹

A a ıda göreceğimiz üzere, Hassan, Osmanlı devlet formasyonu sürecine ilişkin    mlemesinin temel bir düşünsel dayanağını Kuvilcımli'nın metinlerinde bulurken, aynı konudaki akademik literatürün diğer kaynaklarının çok büyük kısmında Kuvilcımli'ya atıfta bile bulunulmaması ve bulunanların da do-

48 A cabay, *Türkiye Komünist Partisi*, 367.

49 "Osmanlı Tarihinin Maddesi için", 230-1.

kunup geçmesi dikkat çekicidir.⁵⁰ Sözelimi *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşı: Efsaneler ve Gerçekler*'de, yalnızca bir atıf vardır. O atıf da Kılıçbay'ın Osmanlı kuruluşu hakkındaki efsaneleri sıralarken, Kılıvcımlı'nın da bunlara "Antika Roma İmparatorluğu'na karşı taze barbar kanı" efsanesiyle dahil olduğunu satır arasında ima ettiğı cümleden ibarettir.⁵¹ Bir diğ er önemli eser olan *Söğüt'ten İstanbul'a*'nın girişinde, "standart Osmanlı tarihçiliğ inin," bu tarihe Marksist tarihyazımının temel kavramları ve analiz yöntemleriyle yaklaş an baş ta Ernst Werner, Halil Berktaş ve Sencer Divitçioğ lu gibi sosyal bilimcilerin çalışmalarını dikkate almadığı vurgulanır ama burada da Kılıvcımlı'nın adı anılmaz.⁵²

Yakın dönemin önemli tarihçilerinden biri olan ve söz konusu sürece ilişkin en kayda değ er çalışmalardan birini yapan Kafadar'ın metnindeki şu pasajlara bakalım:

[Osmanlılar] kısa bir süre sonra, İbn Haldun'un özlü bir şekilde ortaya koyduğı, devlet kurucularına dönüş en savaşçı aşiretlerin hali ile karşı karşıya kaldılar: Yani bu başarılı girişimin liderleri, idari mekanizmaları ve imparatorluk yapılarının ş aşı alı debdebesini benimsedikçe, savaşçılar arasında var olan dayanışmanın gevş emesi. Diğ er bir deyiş le Osman'ın Ailesi (Al-i Osman) ortaya çıkmakta olan idari denetim ağ ının baş ında bulunan bir hanedana dönüş mekteyken, gazi önderlerinden oluş an nispeten eş itlikçi topluluk, merkezî güç ve ona tâbi beyler arasında gittikçe büyüyen bir hiyerarşik mesafeye yol açmaktaydı.⁵³

Buna şu pasajı da ekleyebiliriz:

Gazi-derviş-fakih üslubuyla yazılmış anlatıları birbirine bağlayan bağ, Osmanlı hükümdarının, saltanat yönetimi lehine daha ön-

50 İstisnai de olsa doğrudan doğruya Kılıvcımlı'nın eserini değ erlendiren bir metin: Uğur Kara, "Göçebelikten Devletleşmeye Geçiş Üzerine Bir Tahlil: Hikmet Kılıvcımlı'nın Tarih Tezi İş ış ında Osmanlı Devletleşmesi", *SBF Dergisi* 69 (2014).

51 M. Ali Kılıçbay, "Osmanlı Kuruluşunun Efsanevi Yanı", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşı: Efsaneler ve Gerçekler*, der. A. Yaş ar Ocak vd. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002), 27.

52 Oktay Özel ve Mehmet Öz, "Giriş," *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşı Üzerine Tartış malar*, Oktay Özel ve Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000), 25.

53 Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde: Osmanlı Devletinin Kuruluşı* (Ankara: Birleş ik Yayınevi, 1995), 22.

ceki ve eşitlikçi sınır toplumunun dünyasına gittikçe yabancılaşmasıydı. Anonim kroniklerde ve Aşıkpaşazade tarihinde, bu durumun temelini teşkil eden ahlaki çöküntü duygusunu ya da İbni Haldun'un tercih edeceği ifade ile, *asabiyya* (grup dayanışması)'nın zayıflamasını fark etmemek zordur.⁵⁴

Kıvılcımlı metinlerine aşına olan biri için bu argümanlar hiç de yeni sayılmaz. Ama burada da Kıvılcımlı'ya atıf yoktur. Nitekim Kafadar, son pasaja düştüğü dipnotta, E. Gellner'in *Muslim Society* (1980) adlı kitabına atıfla İbn Haldun paradigmasının Osmanlı deneyiminin ele alınmasında uygunluğunu tartışır ama çok daha önceden bu paradigmayı tarihsel materyalizm içinde yedirerek Osmanlı incelemesine girişmiş olan Kıvılcımlı'dan haberdar görünmez.⁵⁵

Görece yakın dönemde yayımlanmış olan bir başka çalışma olan Ünlü'nün eserinde ise, Kıvılcımlı'dan yalnızca bir yerde, kardeş katlinin kandaşlığın ölümü anlamına geldiğini söylemesi bağlamında söz edilir.⁵⁶ Böyle bir kısa atıf doğal da sayılabilir. Ancak eserin Osmanlı hakkındaki temel bir argümanı, göçebelik-barbarlığın fethettiği yerleşiklik-uygarlığın "içinde eridiği ama ona da bir rönesans yaşattığı" dır⁵⁷ ki hem bu argüman ve hem de burada kullanılan –rönesans terimi dahil– terminoloji insanın aklına Kıvılcımlı'yı ve tabii OTM'yi getirir. Eserin İbn Haldun'u temel bir referans olarak alarak Osmanlı'yı incelemeye girişen ve ayrıca Kıvılcımlı'dan hareket ettiğini vurgulayan Hassan'ın çalışmalarına da atıflarda bulunan bir eser olduğunu düşündüğünüzde, Kıvılcımlı'nın Osmanlı analizini muhatap almaması tuhaf görünür. "Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu üzerine olan modern literatürde İbn Haldun'un yok denecek kadar az zikredilmesini anlamak zordur"⁵⁸ diye yazan birinin tezinin sacayaklarından biri İbn

54 A.g.e., 174

55 A.g.e., 200, n. 142.

56 Barış Ünlü, *Osmanlı: Bir Dünya İmparatorluğunun Soykütüğü* (Ankara: Dipnot Yayınevi, 2011), 203.

57 A.g.e., 214.

58 A.g.e., 40.

Haldun olan –ve İbn Haldun tartışmasındaki önemi kendisinin de atıfta bulunduğu Hassan'ın İbn Haldun hakkındaki çalışmasında sıklıkla dillendirilen– Kıvılcımlı'yı “yok denecek kadar az zikretmesini” anlamak da zordur.⁵⁹

Öte yandan, Berktaş, “AÜT’çülüğe akraba bir konumda” olduğunu düşündüğü Kıvılcımlı'nın “Osmanlı hâkim sınıflarından devralınan, Kemalizmin en radikal döneminde bile silinmeyen, milliyetçi tarihçiliğin gericileşmesi ile tekrar büyüyen o benzer-sizlik / devletkuruculuk / sınıfların ve sömürünün yokluğu yerli ideolojisinin doğrudan doğruya hegemonyası altında” olduğunu ve “İslamiyet-öncesine tutkunluğu, askerî demokrasiyi fetişleştirmesi, orduya tanıdığı müstesna rol bakımından ‘Türk tarih tezi’nden izler taşıdığını” iddia eder.⁶⁰ Berktaş'ın Kıvılcımlı'nın metinlerini ciddiyle okumadığı varsayılabilir ise, ATÜT eleştirisi de, kendine özgülük eleştirisi de yapmış, sınıf ilişkilerinin nasıl geliştiğini inceleyen çok sayıda metni bulunan Kıvılcımlı hakkında böylesi temelsiz hükümler kurmasını neye yoracağımız sorusunun cevabı başka yerde aranmalıdır. Oysa Kara'nın ifadesiyle, onun “barbarlığın yukarı evrelerindeki askerî demokrasiye” dikkat çeken analizinde Kıvılcımlı'nın “dolaylı etkisi” açıktır. Gerçekten de, “yeryüzündeki tüm halklar gibi Türkler de kabile toplumunu, kandaş birimler içinde geçerli bir ilkel kolektivizmin saf ve bozulmamış şeklini tanıdılar; ardından, barbarlığın yukarı evrelerinde, özel mülkiyetin, sınıfların ve sömürünün belirlediği fakat devletin henüz doğmadığı bir askerî demokrasiye ulaşmışlardır”⁶¹ diyen ve ardından 11. yüzyıldan itibaren tarihlediği bir sınıflara bölünme, tahakküm mekanizmalarının gelişmesi, devletin zuhuru ve artı ürüne

59 İbn Haldun ve *Mukaddime*'si konusunda önemli bir uzman olan Süleyman Uludağ'ın, çevirisinin uzun girişinde ve metne düştüğü dipnotta İbn Haldun'un devletin ömrüne yaklaşımını yorumlarken Kıvılcımlı'nın *Tarih Devrim Sosyalizm*'ine başvurduğunu hatırlatmak yerinde olur: Süleyman Uludağ, “Giriş”, İbn Haldun, *Mukaddime I*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 131 ve ayrıca 395n.

60 Halil Berktaş, “İktisat Tarihi: Osmanlı Devletinin Yükselişine Kadar Türklerin İktisadi ve Toplumsal Tarihi”, *Türkiye Tarihi 1: Osmanlı Devletine Kadar Türkler*, der. Ümit Hassan vd. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 123-4.

61 A.g.e., 107.

sistemlice elkoyma yöntemlerinin olgunlaşması sürecinin yaşandığını öne süren bir tarihçinin, analizinin kimi farklı yönleri olduğu açık olmakla birlikte, Kıvılcımlı'dan aldıklarını teslim etmemesi pek "anlaşılır gibi değildir".

Bu arada, Berktaş'ın Kıvılcımlı'nın yaklaşımını benzersizlik ve "yerli ideolojisi" ekseninde düşünmekte yalnız olmadığını not edelim. Aydın da Kıvılcımlı'yı "özgücü sol" içinde değerlendirirken, Osmanlı'nın kendine özgü veya farklı olduğunu düşündüğünü ve "ezel-ebed toplum/devlet algısıyla hareket ettiğini" öne sürer.⁶² Buna karşı, Kıvılcımlı'nın, Ağcabay'ın gösterdiği ve benim de daha önce değindiğim üzere "özgüllükler" ile meşgul olduğunu söyleyebiliriz.⁶³ OTM'nin –ve daha başka Kıvılcımlı metinlerinin– dikkatle okunması hâlinde özgücülüğün reddedildiği anlaşılır. Nitekim Kıvılcımlı, toprak düzeninin "evrensel bir toplum determinizmi taşıdığını anlamak için Osmanlılığa girerken Fransa'ya bakmak gerektiğini" vurgulamaktadır. Ona göre dirlik düzeninin Frenklerdeki karşılığı "benefice," kesim düzeninin karşılığı ise "fief"tir. Kıvılcımlı, miri toprak düzenini "nev'i şahsına münhasır bir Osmanlı olayı" olarak görmediğini de vurgular (482). "Malikane sisteminden sipahi tımarına" geçiş argümanı ile ilgili olarak Barkan'ı eleştirirken de açıkça özgücülüğe karşı çıkar: "Dünyadaki gidişlerden bambaşka olduğu sanılan bu Osmanlı gelişimi, politika cambazlarının '*biz bize benzeriz*' palavralarına yem olacak Türkiye'nin bir '*orijinalligi*' gibi keşfedilmiş duruma sokuluyor" (473). Bu noktada, OTM'nin yukarıda değindiğimiz üzere feodalizm-ATÜT tartışmasının başlamasından önce yazılmış olmasını akılda tutmak gerekir. Nitekim Kıvılcımlı da bu tartışmaya kaynaklık eden *Grundrisse*'yi daha sonra okuduğunu belirtir. Ancak ona göre, tezini revize etmesini gerektirecek bir durum yoktur: "Biz araştırmamızı bitirdiğimiz gün *Grundrisse* Türkçe'ye çevrildi. Ne var ki, *Grundrisse*'de tezimizi değiştirmeye yol açacak

62 Suavi Aydın, "Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, Cilt 8: Sol (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 542-3, 572.

63 Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi*, 339-45; Erdoğan, "Kıvılcımlı Söyleminin Uğrakları".

bir tek satır görmedik.”⁶⁴ Kıvılcımlı’nın, ATÜT’ü “klişe söz” olarak gördüğünü ve eleştirisine giriştiğini de belirtelim.⁶⁵ Hakeza elinizdeki metinde de, Kıvılcımlı İlk Osmanlı Devletini “bütün ortaçağ Avrupa *Feodal* devletleri gibi, ‘melez’ bir sosyal-politik tip” olarak gördüğünü ve “böyle geçit-melez düzenlerde, ne ‘dillere destan’ olmuş ‘Asya Tipi Üretim’ ne de ‘Mutlak Müstebit Şark’ hükümdarı bulunamayacağını” vurguluyor (229). Yine dikkatle okunduğunda, ATÜT tezlerini eleştiren Behice Boran’ın Osmanlı’nın feodal olduğu yönündeki argümanında başvurduğu referans çerçevesinin Kıvılcımlı’nın zaten kullanmış olduğu bir çerçeve olduğu da görülür.

Kıvılcımlı’nın fazlasıyla tartışmalı ve çekişmeli görünen siyasal mirasını bir tarafa koyarsak, tarih alanındaki çalışmalarının entelektüel mirasına sahip çıkan ve hakkını da layıkıyla veren neredeyse tek bilginimizin Ümit Hassan olduğu su götürmez. Diyebiliriz ki, “bilimsel yazı yazmaktan hoşlanmayan” Hassan’ın açıkça Kıvılcımlı’ya atıfta bulunmadığı *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler* adlı eseri de dâhil olmak üzere külliyatında işe koştugu bir “alet çantasından” söz edilebilirse, Kıvılcımlı’nın metinleri o çantanın en vazgeçilmez ve asli aletlerinden biri işlevi görmüştür.⁶⁶ Hassan, İbn Haldun üzerine incelemesi boyunca defalarca Kıvılcımlı’ya atıfta bulunur. Örneğin, “Hikmet Kıvılcımlı’nın tez(ler)inde işlediği üzere, İslam, yukarı barbarlık’ın (kent) öncülüğünde orta barbarlık bedeviliğinin gücü ile büyük bir orijinal uygarlık doğurmuştur.”⁶⁷ Hassan, ilk olarak 2006’da yayımlanan ve sonra İbn Haldun incelemesine eklenen makalesinde, Kıvılcımlı’ya olan düşünsel borcunu da tekrar tekrar vurgular: “Engels/Marx ->> Kıvılcımlı -> Morgan -> gene Marx/Engels akışı fikri bağlamında, İbn Haldun zuhur etti. Gidiş, Dr.

64 Hikmet Kıvılcımlı, *Toplum Biçimlerinin Gelişimi* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1970]), 11.

65 Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi*, 329.

66 Bkz. Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1985); İbn Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, 4. Baskı); *Osmanlı: Örgüt-İnanç-Davranış’tan Hukuk-İdeoloji’ye* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001).

67 Hassan, *İbn Haldun*, 225.

Kıvılcımlı'nın işaretleriyle başlamış oldu"⁶⁸; "Dr. Kıvılcımlı'nın, *Alman İdeolojisi*'nden kaynaklanan Üretici Güçler Teorisi ile tanışılmasa, İbn Haldun'un incelenmesini mümkün kılacak bir teorik çerçevenin oluşturulmasında, Morgan saptamaları ve terminolojisinin açıklanmasına girişilebilir miydi?"⁶⁹ Hassan, "insan topluluğunun varlığı/eyleyişi öngeldiğine göre, başlangıçta, Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki *Zusammenwirken* (kolektif aksiyon) temel kavramıyla yola koyulmasının anlamını" vurgularken de, "bunların kaydedilmesini mümkün kılmış Dr. Kıvılcımlı'nın temel örgüsünü" derhal hatırlatır.⁷⁰

Hassan, başka çalışmalarında olduğu gibi, Osmanlı hakkındaki çalışmasında da Kıvılcımlı'nın payını teslim eder: Osmanlı devletleşmesi bağlamında kurduğu teorik cihaz, "Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın eserlerindeki bazı tesbit ve akıl yürütmelerden kaynaklanmıştır."⁷¹ Ona göre, Kıvılcımlı'nın Osmanlı analizi, Fatih Kanunnamesi'nin analizinden Bizans etkisi tartışmasına kadar çeşitli özgül konularda kayda değer argümanlara sahiptir. Hassan, Kıvılcımlı'nın Kanunname'de "arz"ın ve padişaha "yanaşma"nın rolünü vurgulamasına işaret ederek, devlet kurumlaşması ve hükümdarın simgesel yükselişi açısından bu vurguları önemli bulur.⁷² Osmanlı kurumları üzerindeki Bizans etkisinin rolü tartışmalarında adı pek anılmayan Kıvılcımlı'nın bu etkiyi kurumsal mekanizmaların yanı sıra hiyerarşinin katılaşması ve padişah unvanları planlarında bile bulmasına da dikkat çeker.⁷³

Hassan'ın Osmanlı devletinin kuruluşu tartışmasına kritik bir müdahalede bulunduğu bu çalışmasının sonu bile Kıvılcımlı alıntısı ve hatta onu devam ettiren bir Kıvılcımlı dipnotu ile biter.⁷⁴

68 Hassan, "Mukaddime'ye Dair ve Sair", *Toplum ve Bilim* 107 (2006); gözden geçirilmiş ve burada kullanılan yeniden basımı: Hassan, *İbn Haldun* içinde, 297.

69 A.g.e., 307.

70 A.g.e., 310.

71 Hassan, *Osmanlı*, 105n.

72 A.g.e., 219n.

73 A.g.e., 206.

74 A.g.e., 242.

Onun bu eserini, OTM'nin Osmanlı devletleşmesi bağlamındaki tartışmasının güncellenmiş ve yetkin bir devamı olarak görmek mümkündür. Bu toprakların Kıvılcımlı'ya entelektüel bir borcu olduğunu düşünebilirsek, bu borcu hakkıyla ve mahirane bir şekilde ödeyebilenin yalnızca Hassan olduğunu teslim etmek de bizim ona olan borcumuzdur.

Son olarak, sözünü ettiğimiz hâkim entelektüel suskunluğun, Kıvılcımlı'nın bilgiyle kurduğu ilişkinin "akademik" değil, politik ve teorik-politik olmasının *homo academicus* açısından huzursuz edici olmasıyla da ilgisi olabileceğini not edelim. Kıvılcımlı da zaten temel derdinin siyasal niteliğini yayımlanmamış önsözünde akademizmi elinin tersiyle iterek ortaya koyuyor:

Zaten amacımız bir tez, herhangi bir 'Tez' ve 'Madde' gösterisi değildi. Sınıflar savaşı pratiğimizde, som gerçekliğimizce aydınlanmaktı. Vardığımız genel tarihcil sonuçlar, Türkiye'nin Ekonomi ve Toplum karakteristik özelliğine yeterince ışık tutmuştu. Bizim için [amaç], 'Bilginlerin kulaklarına üfürülecek' soyut bilimden çok, savaşın anlamına ve biçimine yön verecek sonuçlardı.⁷⁵

Metnin Ruhu, Tarihin Maddesi⁷⁶

Kıvılcımlı, bu metninde, ilk Osmanlılardan Devlet sınıflarına, Fatih Kanunnamesi'nden İslam'da toprak sorununa, dirlik düzeninden kesim düzenine, dinsel ritüellerden Celali isyanlarına kadar uzanan geniş bir alanı tarayarak, Osmanlı toplumsal formasyonunun tarihsel materyalist bir analizini yapmaya girişir. Klasik Marksizmin yanı sıra, "İslâm Marx'ı"⁷⁷ ve "kadim çağın Müslüman Marx'ı"⁷⁸ olarak niteleyerek dönemi için özgün bir tarihsel materyalist yorumunu yaptığı İbn Haldun'u da takip ederek, şu temel argümanını geliştirir: "Göçebe Osmanlı uygarlaş-

75 Kıvılcımlı, "Osmanlı Tarihinin Maddesi İçin", 228.

76 Bu ve bundan sonraki bölümde yer yer daha önce yazdığım şu yazıdan yararlandım: "Kıvılcımlı Söyleminin Uğrakları."

77 Tarih Devrim Sosyalizm, 60.

78 Hikmet Kıvılcımlı, *Metafizik Sosyolojiler* (İstanbul: Bibliotek Yayınları, 1989), 28.

tıkça, hem kendi peygamber-insan üstü karakterini yitirir; hem kamu mülkü miri toprakları, kişi özel mülküne tapan uygar düzene doğru malikaneleştirir” (485); “Bir defa oturuk hayata yerleşip, hâkim sınıf-üst insan olmanın zehirleyici zevkine ve rahatına alışınca, eski idealist gaziler, dünyada ‘ipiyle kuşağından’ başka şeye değer vermeyen dövüşken ilbler, efendileşmeye başladılar... Eski eşit insan anlayışlı göçebe ilbler olmaktan çıkıp, yavaş yavaş imtiyazlı kast haline geldiler... Neticede; Osmanlı topluluğu değil sosyalizme, hatta kapitalizme dahi gidemedi. Kendine has bir derebeyliğe yuvarlandı” (536). Hassan’ın devam ettirip geliştirdiği bu analizin yerindeliği elbette tartışmaya açıktır. Ancak onun gerisinde yatan problematik veya “derdi” anlamak için “tarihin maddesini ve ruhunu” ele alan metnin kendisinin “ruhunu” kuralamamız gerekiyor.

OTM metninin bir “ruhu” olduğu söylenebilirse, bu ruh Kıvılcımlı’nın metne yazdığı önsözün sonunda açıkça ortaya konur:

Düpedüz *Burjuva Sosyalizmi* görevini yerine getiriyor. ‘Türk Milleti’nin, anadan doğma sosyalizm düşmanı olduğunu ispatlamak için onun başka silahı yoktur. Asıl maskeli haydut, açık burjuva ideolojisinden çok, burjuva sosyalizmidir ki, Türkiye halkının gelenek-göreneklerini sosyalizme aykırı göstermekte başarı kazanabilir. Burjuva sosyalizminden de daha kancık ve tehlikeli olan ‘susuş kumkuması’, ‘küçük burjuva sosyalizmi’nin keskin, çok ‘Bilimsel’, olağanüstü ‘devrimci’ kalleşlikleridir. Bu küçük burjuva sosyalizmi, Osmanlı Tarihinin Maddesini ve Ruhunu: ‘Ortaçağ şövalye ruhuna körü körüne hayranlık’ gibi gösterme hokkabazlığıyla, kendisine Marks’ı da yalancı şahit göstermek sabotajını yapıyor. Bu sabotaj için, köstebek yuvalarından kaçarak, her delikten bir kapma ‘proletarya sosyalizmi’ bayrağı uzatmaktan da sıkılmıyor. O zaman ne oluyor? Bir yığın genç enerjiler, küçük-burjuva bilmişliklerini abartarak, birbirleriyle alafranga sosyalizm düellosu yaparak yırtınıyor, parçalanıyorlar. İşçinin, köylünün anlamadığı soğanlı sarımsaklı ‘slogan’ atmasyonlarıyla hareketi yığınlara yabancılaştırıyor. Değil milletin tarih derinliklerinden kalma gelenek-göreneklerinden yararlanmak, kırk yıllık en namuslu yakın hareket biçim ve parolalarımızı, Frenkçe’ye çevirip, sözde Öztürkçeyle makyajlayarak örtbas edebileceğini umuyor.

Benim okumama göre, metnin bizi çıkardığı uzun ve dolambaçlı yolculuğun anlamı burada yatıyor. “Problematic”in “soruların sorusu” olduğunu düşünürsek, Kıvılcımlı’nın Osmanlı toplumsal tarihine ilişkin sorduğu soruları niye sorduğunun yanıtı, kendi deyişiyle, “köksüz ve dolayısıyla da etkisiz kalmaya mahkûm” olmayan, “burjuva katırlığının kaplamadığı” bir sosyalizm fikrinde düğümleniyor. İşte tam da bu nedenle, yukarıda Kıvılcımlı biyografisi bağlamında vurguladığımız sınıfsallık ile OTM’nin temel derdi arasında kopmaz bir bağ vardır.

Önsöz, Kıvılcımlı’nın tarihi “yeniden yazmasının” ardındaki temel saikin Türkiye solunu tarihsel bir kökene dayandırmak ve popüler kültürel geleneğe bağlamak kaygısını da açıkça ortaya koyuyor. Hobsbawm’ın işaret ettiği üzere, devrimci hareketler de dâhil çok çeşitli siyasal hareketler “halkın geçmişi”ne, popüler kültürel geleneklere, sembolere, anlatılara, kahramanlara başvurarak kendilerine bir tarihsel köken bulmuşlar⁷⁹ ve yaratmak istedikleri “yeni insan”ı –Gramsci’nin terimleriyle “yeni kolektif iradeyi”– bu kökende temellendirmişlerdir. Popüler-kültürel geleneklerin seçilerek, ayıklanarak, işlenerek ve yeni bir bağlamda yeni bir söylemsel komplekse yerleştirilerek icat edilmesi, bir hegemonik pratik olarak, ideolojik-politik söylemlerin –yine Gramsci’nin terimleriyle– “ortakduyu”yla rezonansını hedefler. Türkiye sosyalist hareketi düşünüldüğünde bunun örnekleri arasında “Türk halkının tarihsel direniş geleneği”nin ikonları olarak Şeyh Bedreddin, Pir Sultan Abdal ve Koroğlu gibi figürler sayılabilir.

Tarihin sol bir yeniden yazımı ve sol bir kültürel geleneğin icadı açısından, Nâzım Hikmet’in ünlü Destan’ıyla yayılan Şeyh Bedreddin imgesinin başlangıç noktasını oluşturduğunu düşünebiliriz. Benzer bir imge çok az bilinse de Kıvılcımlı’nın ilk olarak 1966’da yayımlanan yazısında karşımıza çıkar.⁸⁰ Bu metin incelendiğinde, Kıvılcımlı’nın daha 1935 yılında Bedreddin üzerine

79 Eric Hobsbawm, “Introduction: Inventing Traditions”, *The Invention of Tradition*, der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 13.

80 Hikmet Kıvılcımlı, “Kadı İsrailoğlu Simavnalı Şeyh Bedreddin”, *Sosyalist*, 20 Ocak 1966-22 Aralık 1970.

araştırma yaptığı anlaşılır. "Daha önce hiçbir yerde adını işitmediği" şeyhin torunu Molla Halil Hafız'ın el yazması Menakıb'ının 1935'te "ansızın eline geçtiğini" ve bu metni 1937'de İnkılap Müzesindeki elyazmasından işlediğini belirtiyor. Nâzım'ın Destan'ının 1936'da yayımlandığını düşündüğümüzde ikisi arasında nasıl bir bağ olduğu sorusu zihinde uyanıyor. Böyle bir tarih perspektifi ve tarihin yeniden yazımının Nâzım'ın metinleri açısından istisnailiğini ve Nâzım ile Kuvvâcılımlı arasındaki malum bağı düşünürsek, destanın Kuvvâcılımlı'nın düşüncesinden esinlenmiş olması ihtimal dâhilindedir. Ne var ki başvurduğu kaynaklardan söz etmeyi ihmal etmeyen Nâzım Hikmet'in metninde buna ilişkin bir ima bile yok gibidir.⁸¹

81 Ama Kuvvâcılımlı'nın anılarından biliyoruz ki, 1935 yılında "müteferrika"da beraber tutulduklarında Nâzım, Doktor'un "tarih tezi" olduğunu öğreniyor ve ona "henüz başlangıcında olduğunu" söylediği tezini kalabalık bir grup önünde anlatıyor. Doktor da "İslam tarihi ile başladığını" yazıyor (*Anılar*, 245-6). Tam da bu noktada hatırlatmak gerekiyor ki, Nâzım Hikmet, hapishane geceleri doldurduğu hatıra defterini gözden geçirirken, Destan'a bir "zeyl" yazmak mecburiyeti hissettiğini söylüyor. Bu ek, Nâzım'ın Destan'ın sonundaki "Ahmet'in Hikâyesi" faslı hakkındadır. Nâzım'ın cezaevinde dinlediği anlatılan hikâyeye göre, Ahmet, "Balkan savaşından önce, dokuz yaşındayken" dedesiyle Rumeli'de "Bedreddin Kulu" bir köylüye misafir olduklarında kuşaktan kuşağa aktarılan Bedreddin hikâyesini dinliyor ve Bedreddin'in geri döneceğine inandığını söyleyen köylü gibi kendisinin de "otuz bu yaşında" inanmaya devam ettiğini söylüyor. Nâzım, yazdığı ekte, Ahmet'in kendisine "bir Bedreddin destanı isteriz" dediğini ve anlattığı hikâyeyi kitabın sonuna koymasını istediğini belirterek, kendisinin de "istenenin ancak bir karalamasını becerebildiğini" söylüyor. Dahası Ahmet'e Bedreddin'den "milli bir gurur" duyduğu izlenimi edindiğini söylediğinde, onun bunu Lenin'in *Sosyal Demokrat*'ın 35. sayısındaki yazısına atıfla haklılaştırdığını belirttiği gibi, "aşağı yukarı bütün Lenin külliyyatının ana fikirlerini sayfaları ve satırlarıyla" hafızasında taşıdığını söylüyor. Nâzım'ın yazdığı ekte çizdiği profilin –yaşından Lenin bilgisine kadar– Kuvvâcılımlı'ya uyduğunu ve destanın yayımından önce bile Kuvvâcılımlı'nın Bedreddin üzerine araştırma yapmaya başlamış olduğunu düşünürsek, Ahmet'in Kuvvâcılımlı'ya verilmiş bir ad olması hiç de küçük bir ihtimal gibi durmuyor. Tümöyle spekülâtif de olsa, Metin Kayaoğlu'nun Emin Karaca'nın "Ağrı Dağı Eteklerinde İsyan: Bir Kürt Ayaklanmasının Anatomisi" (1991) başlıklı kitabındaki alıntıya atıfla tartıştığı ve TKP İstanbul İl Komitesinin yayın organı olan *Kızıl İstanbul*'da 1930'da yayımlanmış "Şarkta Köylü Harekatı" başlıklı yazıdaki imzanın "Ahmet" olduğunu da not edelim (Metin Kayaoğlu, "Kuvvâcılımlı: Teorik-Politik Bir Marksizm İçin", *Teori ve Politika* 40 (2006), 14-20). Kayaoğlu, Ağrı İsyanı hakkındaki bu yazıda Ahmet'in Kemalist rejimin Kürdistan'ı sömürge olarak kullandığı değerlendirmesinin, Kuvvâcılımlı'nın 1933'te *Yol*'da yaptığı değerlendirme ile –kimi önemli farklara rağmen– aynı olduğunu, Kuvvâcılımlı metninin çok daha sistematik ve politik olarak net olduğunu vurguluyor. Her ne kadar bahsi geçen yazının yayımlandığı tarihte Kuvvâcılımlı cezaevinde ise de, müellifinin Kuvvâcılımlı olması

Metnin yukarıda vurguladığımız ruhu ile yakından ilişkili olarak, Kıvılcımlı için “Osmanlı tarihinin maddesi”nin altında yatan “ruh”, toplumsal sınıf bölünmelerini ve üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti tanımayan eşit kankardeşliğinde temelleniyordu. “Atalarımız” ilkel sosyalist idiler ve zengin-efendilerin özel mülkiyetli topraklarını fethedip –“Mülk Tanrınıdır” diyen “ilk Müslüman uluları” gibi– sosyalistçe dağıtmışlardı (69). İlk Osmanlılar “askercil demokrasi’nin elverdiği ölçüde her zaman halkla birlikte ve halk için ‘fiysebiylilah’ (tanrı uğruna) savaşan ilkel komüna yiğitleriydiler” (191). Müslümanlığın ilk günlerine has “temiz insan demokrasisini” ve “Toprak-Mülkiyet-Sosyal adalet prensiplerini” kendilerine bayrak edinmişlerdi.⁸² “Ülkücü Müslüman rönesansı” olarak Osmanlılık, soysuz özel mülkiyeti toplum mülkiyetine çevirmesi sayesinde kitleleri yanına çekmişti (386).

Kıvılcımlı’ya göre, Osmanlı’daki tımar sistemi (dirlik düzeni) ve miri toprak rejimi özel mülkiyeti hiçe saydığı için, “ilkel de olsa bir sosyalizm gelenek-göreneği”dir. Zira ilk Osmanlılar, toprak üzerinde özel mülkiyeti bilmeyen göçebe gelenekleri ile “Hulefâ’yı Râşidîn” çağında kurulmuş düzenin ilkelerini birleştirmişlerdi.⁸³ Zaten “beytül mal’i müslimin” mülkiyeti de kolektivizme işaret etmektedir. Bu perspektiften, Osmanlı dirlik düzeninin ruhunu “demokratik sosyal adalet” oluşturunuyordu ve Osmanlı, bu düzen sınıfları kaldırdığı için yükselebilmisti. İlk dirlikçiler veya tımarlı sipahiler “aza kanaat eden, gözü toprakta olmayan millet fedaisi bir halk memuru ‘şövalye’ – İlb”ler idiler. Ne var ki, kesim düzeni-

bana imkânsız görünmüyor. Nâzım’ın hikâyesindeki Ahmet ile bu yazıdaki imzanın sahibi Ahmet’in Kıvılcımlı’nın hakkında eserler verdiği konularda kullanılan adlar olması bu ihtimali düşündürüyor. (Bu arada, Kıvılcımlı’nın 1920’lerde, *Aydınlık*’ın özel gençlik sayılarında “Ahmet Tevfik” takma adıyla yazılar yazmış olması da not edilmelidir.) Bu akıl yürütmenin tümüyle yersiz olduğu gösterilse bile, Bedreddin imgesinde kendini gösteren eşitlikçi kültürel gelenek sahiplenmesinin ve “kurtuluş perspektifi” veya “umut ilkesi” ile tarihe bakışın, Kıvılcımlı’nın *OTM*’de olduğu gibi, “Cennet Nedir?” ve “Türk Köyü ve Sosyalizm” gibi metinlerini de karakterize ettiği –aşağıda tartışacağımız üzere– açıktır. Böyle olduğu ölçüde de, onun düşüncesinde temellerini bulduklarını söylemek yanlış olmaz.

82 Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Devrim Sosyalizm* (İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965), 83.

83 237; Kıvılcımlı, *Tarih Devrim Sosyalizm*, 184.

nin yerleşmesiyle birlikte, dirlik düzeninin “ölkücü, sapına kadar Müslüman gaziler”i derebeyleşmeye başlamışlardı.

Kıvılcımlı, ilk bakışta çelişkili görünebilecek bir şekilde, bir yandan Hulefâ'yı Râşidîn çağına özgü bir “İslam sosyalizmi”nden söz ederken, öte yandan da Osmanlı toplumunda sınıf oluşumunu İslama bağlar: “Müslümanlık, Türk toplumunda, o zamana dek yaşayan sınıfsız toplum davranış ve düşüncelerini, sosyal sınıflı toplum davranış ve düşüncelerine doğru değiştirdi. İlkel Sosyalizm çağı olarak sosyal sınıfları bulunmayan Türk toplumunun yazılmamış kuralları: *kankardeşliği anayasası* idi. İslamlıkla birlikte, o yazılmamış Türk Töresi'nin yerine, sosyal sınıf münasebetlerini haklı çıkarıp düzenleyen yazılı Dogma'lar, Nas'lar geçti.”⁸⁴ Ancak, İslamın hem sosyalizme ve kolektivistliğe işaret etmesi, hem de sınıf oluşumu sürecinde rol oynaması Kıvılcımlı söylemi açısından çelişki oluşturmaz. Çünkü Kıvılcımlı, tarih tezinden hareketle okuduğu İslam tarihini barbarlıktan medeniyete ve ilkel komünal kan örgütünden devlet örgütüne çelişkili bir geçiş süreci olarak düşünür. Benzer bir çelişkili geçiş Osmanlı tarihinin maddesinde de yeniden cisimleşecektir. Zira Kıvılcımlı, “eşit kankardeşliği”ni her iki tarihsel uğrakta da hem korunan, hem de yadsınan “ruh” olarak görür.

Kıvılcımlı, başka bir metninde İslam, Osmanlı tarihinin maddesi ve modern Türkiye'yi bir arada düşündüğünü ortaya koyar ve Hz. Muhammed'e atıfla der ki: “Biz ondan yüzlerce yıl sonra bile onun kadar tarafsız-laik olabiliyor muyuz? Ne gezer! Sağlar, koyu bir İslam tapıncı ve Nihilizmiyle ve bir o kadar da bezirgân ikiyüzlülüğüyle kudurup kudurtulurken; sollar da ateist afur tafurları ve tafralarıyla konunun üzerinden atlayıp geçiyorlar veya geçtiklerini sanıyorlar. Oysa İslam Türkiye'dir, Türkiye İslam'dır. Ve Cumhuriyet Türkiye'si'nin toprak ekonomisi olsun-köylülüğü olsun oradan çıkagelir ve başkalaşır durur”⁸⁵. Bu metinde Kur'an'ın surelerini tarihsel maddeci bir perspektiften tek tek “tefsir” etmeye

84 Hikmet Kıvılcımlı, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri, İslam'da Toprak Sorunu* vd. (İstanbul: Diyalektik Yayınları, 1994), 71.

85 Hikmet Kıvılcımlı, *Allah-Peygamber-Kitap / Tarih Tezi Işığında* (İstanbul: Bumerang Yayınları, 1999).

girişir ve İslam tarihinde “kutsal ihtilalcilik” olarak nitelediği bir damar bulur. Ona göre, “Hz. Muhammed rejimi antik çağın kent komünasından sınıflı topluma geçiş zincirinin son halkası olmaklığı hesabıyla müthiş birikim ve sentezlere sahiptir.” Kıvılcımlı, “işin aslına, yani Kur’ancasına’ bakıldığında İslam’ın sosyalizme dek vardığı kanısındadır. Ona göre, toprağın ortak mülkiyeti teoride İslamlığa aykırı olamaz; hatta “Hz. Muhammed’in temsil ettiği ilk İslamlık ve Şeriat” fethedilen toprakları ve hatta taşınır ganimetleri Müslümanlar arasında ortaklaşa benimseme ilkesine göre düzenlemiştir. Enfal Suresinin “Ganimet Tanrı’nın ve Peygamberindir” ayetine atıfta bulunan Kıvılcımlı, böylece ganimetin bütünüyle Allah’a adandığı, “yani ortak *Müslüman mülkü* yapıldığını” söyler. “Kur’an ortada” diyerek de, “gözü kararmış vurguncu, derebeği ezgici olmıyan” Müslümanları bu ayeti “bir, bir daha namusluca okuyup anlamaya” davet eder (395).

Ancak Kıvılcımlı ilk İslamlığı düpedüz idealize de etmez. Çünkü ona göre İslam “ilkel sosyalizmi hem kaldırmak, hem sürdürmek gibi çelişkili bir sistem kurma doktrinidir” ve “nesnel olarak ilkel komünayı kaldırırken, öznel olarak ilkel komünanın yazılı olmayan anayasasını bir kerteye dek yazılı biçime sokmaya çalışır”. Yine Enfal Suresinin ganimetin “beşte biri Allah’ındır” diyen bir başka ayetini hatırlatarak, bir ayette ilân edilen hükmün bir başka ayette “rötuş edilmesi”nin bu çelişkili gerçekliğin kutsal metinde bulunduğu yankı olduğunu düşünür. Zira İslam, bir yandan Arap toplumunun barbarlıktan medeniyete, ilkel komünadan sınıflı topluma geçişini sağlarken, bir yandan da ilkel komünanın sosyalist gelenek-göreneklerini yaşatmaya çalışmıştır: “Medeniyet ‘tefecibezirgân sermaye’nin ‘veledi zinası’yken, Kur’an’daki en yalın kılinç ‘Mekki’ surelerin hepsinde boyuna ‘rıbâ’nın (tefeciliğin) en ağır günah sayılması bundandır. Bu ekonomi temeli üzerinde zekât gibi, sadaka gibi, fitre gibi, beşte bir ‘Müslümanların mal evine pay’ gibi, dula-yetime-yolcuya resmen yardım gibi, hatta hacılık gibi ve daha yüzlerce başka üstyapı farzları-vâcipleri-sünnetleri-helâlleri-haramları (tabuları) hep o yitirileceği sezilen ilkel komünanın yaşatılması için konulmuş tedbirlerdir” (398).

İlk Osmanlıları “İlkel komüna yiğitleri” olarak tanımlayan Kıvılcımlı, İlkel komünal kan örgütünün aldığı kurumsal biçimler arasında “at sırtında devlet”, “açık çadır” gibi şeylerin yanı sıra namaz, oruç, cami ve cumayı da sayar. Kıvılcımlı’ya göre, bir tören olarak namaz “şahın (devlet başkanının) da, gedanın (dilencinin) de, efendinin de, kölenin de en ön safta-yan yana-eşitçe yer alıp kutsal törende bir hizaya gelmesidir.” “Sınıf, zenginlik, rütbe ayırdı bilmeksizin bir hizada boy göstermek” olarak da “sosyal sınıflı toplum vurguncusunun” pek göze alamayacağı bir “demokrasi”dir. Bu toplumun şölenu ise oruçtur ve ilkesi, “yemek çevresinde bütün Müslümanların bir askercil demokrasi demir disiplinine uyarak hep birden (şah-geda-efendi-köle) gündüz aç ve susuz kalıp, gece İftar-Sahur şölenine katılmasıdır” (192). Araplar ile Türklerin ilk toplum yapısının namaz ve oruç açısından tıpatıp uygun düştüğünü düşünen Kıvılcımlı, Osmanlı toplumunun “İlkel komünizm gelenek-göreneğinin kılına dokunduramamaya sonuna dek önem verdiğini” savunur. Ona göre, İlkel komünanın armağanı olan ilk Osmanlı demokrasisi, namaz biçiminde organize edilmişti. Kıvılcımlı namaza böyle bir rol atfederken, sonradan ezbere yatıp kalkma şeklinde soysuzlaştırıldığını ve onun “asıl kutsal anlamının” “herkesin, bu arada devlet başkanıyla halkın birbirlerini karşılıklı olarak yoklaması” olduğunu belirtir. Böyle bir perspektiften, Cuma namazı ise, özellikle “cemaat (komünite) hâlinde kılınan” bir namaz olarak, “devlet başkanının bizzat Müslümanlara o hafta içinde geçenler üzerinde hesap vermesi”ni içeriyordu. Kıvılcımlı’ya göre okunan “hutbe” sonradan soysuzlaştırılmış ve “Arapça bir tekerleme övgü”ye dönüştürülmüş olsa da, aslında devlet başkanının halk önünde hesap vermesine işaret ediyordu.

Kıvılcımlı, Türkiye halkının “bu dünyayı değil, ahireti (öbür dünyayı) özlediğini” ve “yaşama çabası dururken, beş vakit namazlarında, cennete kavuşmanın hasretini tespih gibi çektiğini” söylüyor.⁸⁶ Tam da bu ahiret inancı Kıvılcımlı’nın söyleminde bir

86 2000’lerin başlarında *Yoksulluk Halleri* için yaptığımız mülakatlarda, Kıvılcımlı’nın bu bakışını destekleyen bir mahşeri düzleme-eşitleme tahayyülünün izlerine rastlamıştık. Sözgelimi Sincanlı yoksul bir ailenin yeni yetme kızı olan ve “rabbimizi görmek için” başını örttüğünü

bakıma Batı'daki halk hareketlerinde görülen mileneryanizmin (binyılcılığın) karşılığı gibi görünüyor:

Neresidir o 'ahiret'? Zengin, fakir, sultan, dilenci, ağa, köylü, herkesin anadan doğduğu gibi eşit olduğu bir ülkücü yaşantı evrenidir. Bu evrenin düzeni, İslam toprak ekonomisindeki dirlik anayasa veren şeriatça kurulmuştur. Bunu aklından çıkaramıyor köylümüz. Şu dünyada bulamadığı 'mahşer' devrimini ve 'mizan' sosyal adaletini başka dünyada olsun aramak zorunda kalıyor (404).

Kıvılcımlı, "kadın sosyal 'sınıfımız'"ı tartışırken bile, "gericilik"e karşı "İslamlığın kutsal ihtilalciliği"ni vurgular. Kıvılcımlı'nın gericilik eleştirisi, finans-kapitalin oyuncağı olmanın yanı sıra, "Hulefâ'yı Râşidîn geleneğini çamura boğmak" üzerinde de odaklanır: Mahşeri tahayyülde devrimci bir özlemin ve "umudun" izlerini bulan böyle bir perspektifin Cumhuriyet Türkiye'sinde İslam ve laiklik tartışmalarının odağında yer alan İmam-Hatiplere ilişkin yaklaşımı da oldukça farklıdır. Kıvılcımlı'ya göre, anti-komünizmle özdeşleştirilen İmam-Hatipli "dünyasından geçmiş yılğın fakir köylünün, işçi sınıfı içine yuvarlanan, yaşamak isteyen yavrusudur" ve Batı'daki "İşçi Papazları" gibi, Türkiye'de de "Marksizmi tartışan" İmam-Hatipli gençler yetişiyor ve yetişecektir: "[İmam-Hatipliler] Bir gün 'Mülk Tanrınıdır' diyen, Tefeciliği (Rıba'yı) birinci haram sayan Kuran'ı Kerim'i dikkatle okuyup anlıyacaktır. Yavaş yavaş: Finans -Kapital ile Tefeci- Bezirgânlığın vurguncu iratçılık, faizcilik (Rıbâ) olduğunu öğrendi mi, gençler ve işçilerle arasına kan sokmuş soyguncuların canavar yüzlerine Allah'ın emriyle tükürecektir.⁸⁷

Kıvılcımlı, Al-i İmran suresini incelerken de, "Allah'ı da olabildiğince tanınmaz hâle getirip 'Komoniz' düşmanı yapan" din bezirgânlarına karşı, İmam-Hatip'lerde Marksizmi de tartışan "fakir-fukara İslam çocukları"nın kendilerini maşa olarak kullanan elleri birgün yakacaklarını söyler.⁸⁸ Geriye dönüp bakıldığında,

söyleyen Cennet, cenneti "yetmiş bin tane sofra, giysiler, yani istediğimiz herşey" şeklinde tarif etmişti. Bkz. Necmi Erdoğan, "Fark Yaraları," *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 2003).

87 Hikmet Kıvılcımlı, "Ve Millet Cinayetlerin Hesabını Soracaktır!", *Sosyalist*, 5 Ocak 1971.

88 Kıvılcımlı, *Allah-Peygamber-Kitap*.

Kıvılcımlı'nın İmam-Hatiplere ilişkin bu umudunun "ham hayal" olduğu düşünülebilir elbette. Ancak bu sözler, bugün bize bir tarihsel zorunluluk olarak gerçekleşmiş (veya gerçekleşmemiş) gibi görünen şeylerin bir nebze de olsa olumsal bir tarafı da olduğunu hatırlatıyor. (Nitekim Devrimci Yol'un 1970'lerin sonlarında Karadeniz'in kimi yerlerindeki İmam-Hatip okullarında güç kazanabilmiş olması buna delalet eder.) Kıvılcımlı'yı orijinal kılan şeylerden biri de, geliştirmeye çalıştığı devrim stratejisinde "fakir-fukara İslam çocukları"nı insiyaki bir şekilde dışlamak yerine, dâhil etmeyi öngörmesidir. Bu çocuklar, Kıvılcımlı söyleminin "kutsal ihtilalci" uğrağının failleri gibi tasavvur edilirler.

Kıvılcımlı'nın Tarihe Bakışına "Teori"yle Yeniden Bakmak: Deleuze, Gramsci, Bloch, Benjamin...

Kıvılcımlı'nın tarih tezinin ve özel olarak da Osmanlı tarihi hakkındaki argümanlarının özcülük gibi teorik sorunlarla malul olduğu, hele hele günümüz toplumsal tarih literatürü düşünüldüğünde "zayıf" kaldığı öne sürülebilir. Sözgelimi, barbarlık-medeniyet analizinde barbarlığın Hegelci bir idealist diyalektik ekseninde formüle edildiğini iddia etmek ilk bakışta mümkün görünüyor. Ancak, Kıvılcımlı'nın özellikle Osmanlı tarihinin maddesi ve ruhu hakkındaki analizine bakıldığında, barbarlığın hep kendine dönen bir öz olarak kurulduğunu söylemek de zor. Bu noktada, Deleuze ve Guattari'nin hiç de Hegelci olmayan göçebibilim analizindeki "göçebe savaş makinesi" ile "devlet makinesi" kavramlaştırmaları ile Kıvılcımlı'nın analizi arasında ilginç bir ortak zemin bulabiliriz.⁸⁹ Her iki durumda da sorun, devlet formasyonu ve bu formasyonda "göçebe"nin yersizyurtsuzlaştırıcı ve yeniden yerliyurtlulaştırıcı rolü etrafında dögümlenir. İlginç olan, Deleuze ve Guattari'nin analizinde de, Kıvılcımlı'ninki ile aynı ağırlıkta olmasa da, İbn Haldun'un temel bir referans noktası olmasıdır. Dikkate değer bir

89 Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (Londra: Athlone Press, 1988).

nokta, Kıvılcımlı'nın Osmanlı analizinde –Hassan'ın da altını çizdiği– şu vurguda kendini gösterir:

Osmanlı için Devlet, ta İbn Haldun'dan, daha doğrusu Hazreti Muhammed'den beri: *Toplum* demektir. Devlet-Osmanlılığı: bir *Payitaht*, bir de *Memleket* biçiminde iki ayrı dünya'dır. Bu ayrımı yapmakta Osmanlı'nın suçu yoktur. Antika Tarihte, Büyük Devletler ve İmparatorluklar kurabilmiş olan yıldız *Kent*'ler onu icat etmişlerdir. Kent dünyayı fethedince: Kendisini *Başkent-Payitaht* yapmış fethedilen yerleri de *Kuyrukkent-Memleket* saymıştır... Çevrelerine bağladıkları bütün ülkeler ve insanlar, toptan: *Memleket* olmuştu. Memlekette herkes Payitahta bakacaktı. Devlet o idi. 'Sınıf'lar orada varlıklarını tartışabilirlerdi. Memleketin ne *Sınıflaşmak*, ne *Sınıflar Savaşı* gütmek haddi değildi. O hak Devletlû'larındı. Bu böyle gelmişti, böyle gidecekti. Osmanlı o çıkırı açmamış, o çıkıra girmişti... Nasıl olur? Sosyal Sınıflar dışında Devlet olur mu? Olmaz. Ama, ya Osmanlı'da görüldüğü gibi, Sosyal Sınıflar kurulup keskin sınırlar edinmeden önce *Devlet* kuruldu ise? Ve *Memleket* bu *Devletleşme* kemikleşmesi sırasındaki Fütuhatla biçimlenmişse? (136).

İlginç bir şekilde, Deleuze ve Guattari de, Marx'ın Asyatik formasyon analizini tartışırken –Çatal Höyük'e de atıfta bulunarak-evrimciliğe karşı benzer bir iddiada bulunurlar: “Kenti gitgide ilerleyen bir şekilde yaratan kır değildir; kırı yaratan kenttir. Devlet bir üretim tarzını önvarsaymaz; tam tersine üretimi bir ‘tarz’ yapan devlettir”.⁹⁰ Bu noktaya dikkat çekerken, basitçe Kıvılcımlı'nın Deleuzecü bir okumasını önermiyorum. Elbette ki “tarih tezi” ile “göçebebilim,” Kıvılcımlı'nın “barbarlık”ı ile Deleuze'ün “göçebe makinesi” bir ve aynı teorik bağlama oturmuyor; Kıvılcımlı'nın kapitalizme özgü “göçebe vektörleri” layıkıyla analiz edebildiğini de söyleyemeyiz. Yine de, ikisinin beraber okunması Türkiye toplumsal tarihini düşünürken oldukça verimli olabilir.

Öte yandan, Kıvılcımlı'nın tarih tezinin en çok dikkat çeken ve eleştirilen yönlerinden biri, “klasik Marksizm”de söz konusu olmayan bir şekilde, “gelenek-görenekler”i ve “kolektif aksiyon”u (zor ve

şiddet anlamıyla gücü) “üretici güçler”in birer parçası saymasıdır.⁹¹ Kıvılcımlı’nın, tam da bu yolla, bir yandan Bloch’un ütopyayı “nesnel olarak gerçek bir olasılık” olarak görmesine benzer bir şekilde “iradeciliğe” nesnel-toplumsal bir yer açtığını, diğer yandan da kendinden sonraki (neo-)Marksist literatürün siyasal-kültürel yapıların “özerkliği”, “özgül ritmi” ve “tarihsel etkililiği”ne yaptığı vurguyu kendince formüle etmeye çalıştığını düşünebiliriz. Kıvılcımlı’nın medeni ve barbar kategorilerinin bir özcülük ve idealizm ile malul olduğunu söylesek bile, Marksist sınıf analizini bilen ve Türkiye’yi de bu perspektifle analiz etmeye girişen Kıvılcımlı’nın neden bu “Marksist olmayan” kategorilere ısrarla başvurduğu üzerinde düşünmeye değer. Bu açıdan, Kıvılcımlı’nın “elinin altında bulunan” teorik problematiğin sınırlarını çelişkilerle de olsa zorlayarak, sınıf oluşumunda ve tarihsel süreçlerde gelenek-göreneklerin özgül rolünü ve etkililiğini kavramaya çalıştığını düşünebiliriz.

Kıvılcımlı’nın kültürel alanın özgüllüğünü anlama çabası daha 1930’larda Kerim Sadi’yi eleştirirken kendini göstermeye başlar:

Marks, ‘*Hayatlarının sosyal üretimi içinde*’ der... Marks’ın murat ettiği, üretim ilişkileri ile birlikte insanın bütün sosyal varlığı anlamına gelir. İnsanlar üretim ilişkileri içinde sadece yaşama amaçlarını değil, bizzat kendi hayatlarını ve bütün sosyal ilişkileri de yaratmış olurlar. Üretimin yalnız maddi yönleri ele alınırsa, üretim ilişkilerinin uygun düştüğü üretim güçlerinin de yalnız teknik olduğunu kabul etmek sonucuna varılır ki, bu, üretim güçlerinin en önemli toplumsal unsuru olan iş gücünü hiç dikkate almamak... kısaca mekanik materyalizme batmak demektir.⁹²

Kendi dönemi açısından eşsiz olan kültürel alanın özgüllüğü ve etkililiği düşüncesi, Kıvılcımlı’yı dinselikten dile uzanan bir tartışmaya götürür. Nitekim Kıvılcımlı’nın sınıflaşma analizi artık ürüne el koyma biçimlerini içerdiği gibi, dile kadar da uzanır:

Sosyal kabuk değiştirme, ister istemez sözcüklere de bulaştı. Devletleşildikçe, Türklerden önce sosyal sınıflaşmaya ve devletleşmeye girmiş toplumların dillerinden sözcükler aktarıldı. Beşe,

91 Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Tezi* (İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınevi, 1974), 47-8.

92 Hikmet Kıvılcımlı, *Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1936]), 40-1.

paşa oldu; paşa, vezire döndü. Hükümet genişledikçe bir paşa ve bir vezir bütün hükümet demek olmaktan çıktı. Paşadan ve vezirden, alt basamaktan hükümet başları türedi. Onlara da bir ad arandı: Ağa bulundu (267).

Burada verdiği örnekler etimolojik olarak tartışmalı bulunsa bile, dil ile sınıf arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışması dikkate değerdir ve kendisinden sonra gelen ve Türkiye'nin sınıf analizini yapanların hâlâ daha kurcalamamış oldukları bir sorundur. Öte yandan, Kıvılcımlı düşüncesinin sistematığını anlamak açısından, yalnızca dilde sınıflaşmaya işaret etmediğini, aynı zamanda Türkçe hakkındaki önemli incelemesinde, “Ş kapısı” adını verdiği dilsel kural üzerinde durarak dildeki eşitlikçi damarı ortaya koyduğunu da not etmeliyiz.⁹³

Kıvılcımlı kültürel gelenek ve kodları sabit bir öz ekseninde düşünmez ve onların maddi üretim ilişkileri ile eklemlenmesine de vurgu yapar. “Şark kurnazlığı” bahsi bunlardan sadece biridir:

“‘Şark politikacılığı,’ ‘Şark kurnazlığı’ dediğimiz kahpece ikiyüzlülüğün temeli, bu çeşit toprak münasebetlerinden gelir.” Ama bu kurnazlık mülkiyet ilişkileri üzerinde etkili de olur: “Bütün toplumu saran genel bir hileyi şer’iyye sahtekârlığı ve Allah’ın emrine karşı gelindiği için vicdanları bozup çürüten memleket ölçüsünde bir vurgunculuk idare-i maslahatçılığı, insan maneviyatının canına okuyan şark ikiyüzlülüğü ve ortaçağ yalancılığını ebedileştiren Asyalı kurnazlığı, miri toprakları yavaş yavaş aşındırabildi” (617).

Kıvılcımlı’nın analizindeki kültürel vurgular, önceki bölümde atıfta bulunduğumuz üzere, onun düşüncesi ile Gramsci arasındaki paralellikleri kurcalamayı gerektirir. Ağcabay’ın yerinde bir şekilde ortaya koyduğu gibi, Kıvılcımlı daha 1930’larda Gramsci’nin en önemli esin kaynaklarından biri olan Labriola’ya atıfta bulunur ve Hegel’le ilgili yayımlanmamış çalışmasında da Gramsci’nin tartıştığı Croce’nin Hegel metnini kullanır.⁹⁴ Tam da bu noktada, Gramsci’nin hegemonik kültürel değişmeyi “daha önce birincil

93 Hikmet Kıvılcımlı, *Türkçenin Üreme Yolları ve Dil Devrimciliğimiz* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009).

94 Bkz. Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi*, 178-84.

olanların ikincil, daha önce ikincil olanların ise birincil hâle geldiği” bir farklılaşma ve dönüşüm, eklemsizleştirme ve yeniden eklemleme süreci olarak gördüğünü akla getirmemiz gerekiyor.⁹⁵ Ve tabii onu takip eden Hall’un geleneğin muhafazakârlığın tekeline görülmesine itirazını.⁹⁶

Bununla doğrudan ilişkili bir nokta, Osmanlı tarihini ilkel sosyalizmden sınıf toplumuna geçiş ekseninde okuyan Kıvılcımlı’nın yaşadığı dönemin toplumunun “gözeneklerinde” de ilkel sosyalizmin izlerini bulmasıdır. Böyle olduğu ölçüde de, Kıvılcımlı’nın argümanları yalnızca geçmişi –sözelimi Osmanlı devletleşmesini– açıklama gücünün olup olmadığı tartışmasıyla sınırlı olarak ele alınamaz. Nitekim ona göre Türk köyü, hem ziyaret ederek incelediği Karaözü örneğinde olduğu üzere “eşit kankardeşliğini” bağrında yaşatarak “40 yıldır özlemle avunduklarımızı gerçekleştirmiş”tir ve hem de “nükleer dev gücü mavallarla uyuşturulmuş” bir hâldedir⁹⁷. “Sosyal nükleer bilim”in onun “atom çekirdeğini” bulup çözerek, enerjisini açığa çıkarması gerekmektedir. Hakeza Kıvılcımlı’ya göre Türkçe, yukarıdaki dil analizi bahsinde değindiğimiz gibi, bir yandan daha Osmanlı’da sınıflaşmanın etkilerine maruz kalmışken, bir yandan da ortaklaşmacı dilsel kuralları hâlâ içinde barındırıyor. Öte yandan “Köy Kadınları Sınıfı”nı ele aldığı anda, köyün her ne kadar ilkel sosyalist geleneği hâlâ yaşattığını düşünse de, toplumsal cin-

95 Kıvılcımlı’ya hakkını verdiğini söylediğimiz Hassan’ın eski Türk toplumu hakkındaki çalışmasının sonsözü de bu bağlamda düşünülebilir: “Kandaş toplum değiştirilmeye çalışılırken, kitle desteği ya da kitlenin seferber edilmesi, kandaş toplum ‘töre’sine dayandırılır ve bu geleneğin çıkartılan ‘şiar’larla gerçekleştirilir. Şiar, açık ya da üstü kapalı, toplumsal farkı korumaya ya da derinleştirmeye yöneldiği ölçüde, ister istemez, sentetik bir hal alır... ‘[B]izler’ fikrinin benimsenmesi yoluyla... ‘eski’nin, kandaşlığın bir yönünün parçalanarak ve kalıp değiştirilerek kitleye sunulması söz konusu olur... [Ş]iarlaştırılan ‘gelenek’ler daha ‘yeni’ tarihin ürünü olacaktır” (Hassan, *Eski Türk Toplumu*, 321-2.) Hassan’ın bu sonsözü, Kıvılcımlı perspektifini özlüce ortaya koyduğu gibi, bu perspektife yönelik özcülük eleştirisinin yersiz ve yüzeysel olduğunu gösteren bir cevap olarak da okunabilir.

96 Stuart Hall, “Notes on Deconstructing ‘the Popular’”, *People’s History and Socialist Theory*, der. R. Samuel (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1981).

97 Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye Köyü ve Sosyalizm* (İstanbul: Derleniş Yayınları, 1980), 40. Alevi-Bektaşî geleneğinin sosyalizm ile aynı “öz’e sahip olduğuna ilişkin ilk siyasal analizlerden biri Kıvılcımlı’nın bu metnidir. Hatta sonrası için değilse de, 1960’lar ve 1970’ler itibarıyla bu ilişkinin kendiliğinden gelişen bir pratik olmanın ötesinde “teorize” edilmesinin de ilk örneklerinden biridir.

siyet açısından geleneğin “bütün olumlu yanlarının” yitirildiğinin altını çiziyor.⁹⁸ Dolayısıyla, tarihsel-kültürel gelenekler, Kıvılcımlı söyleminde tayin edici uğraklar olarak ortaya çıkmakla birlikte, seçici bir şekilde, tali ve hatta kalıntısall olanlarının yeniden öne çıkarılması ve yeniden telaffuz edilmesi yoluyla yeniden eklemlenir.⁹⁹

OTM metninin –ve aslında bütün bir Kıvılcımlı külliyatının– yüzeysel bir okumayla veya ilk bakışta çelişkili argümanlar veya önermeler içerdiği düşünülebilir: Sanki Kıvılcımlı bu tarih içinde sosyalizmin varlığı ile yokluğu arasında salınıp durmaktadır. Nitekim *Tarih Devrim Sosyalizm*’in son cümleleri şöyledir:

Tarihin hiçbir yerinde Sosyalizm yok: çünkü Medeniyet, İlkel Sosyalizmin bittiği, Sınıflı Toplumun başladığı yerde gelişmiştir. Bu bakımdan Tarih: insanlığın İlkel Sosyalizmi nerede bulursa orada gittikçe yok edisidir. Tarihin her yerinde Sosyalizm var: çünkü bütün o sonsuz ‘imha’ çabalarına rağmen, İlkel Sosyalizmin Gelenek-Görenek ve Kollektif Aksiyon güçleri, Tarihin gidişinden bir türlü silinememiştir. Bütün “Medeniyetler Tarihi” boyunca ilkel de olsa Sosyalizm, insanlığın mesamelerinde [gözeneklerinde] yaşamış ve en son Bilimsel Sosyalizm için katalizör, ana-maya rolünü oynamıştır.¹⁰⁰

Ben bunun çelişkili bir tarih perspektifi değil, aksine bütün bir tarihi ve o arada Osmanlı toplumsal tarihini sosyalizmin varlığı/yokluğu diyalektiği ve Bloch’un terimleriyle “kültürel artık” ekseninde okumayı esas alan bir bakış olarak düşünülmesi gerektiği kanısındayım.¹⁰¹ Onun tarihsel-kültürel gelenek ile kurmaya çalıştığı ilişkinin gerisinde de bu diyalektiğin durduğunu söyleyebiliriz. Eşitlikçi damar, betimleyici bir sözce olarak “işte orada”dır, gözeneklerinde “vardır”; edimsel bir sözce olarak ise eksiktir, bastırılmıştır, yağmalanmıştır, kenara itilmiştir; açığa çıkarılmayı ve gerçekleştirilmeyi beklemektedir. Kültürel gelenek, egemen veya

98 Kıvılcımlı, *Kadın Sosyal Sınıfımız*.

99 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks* (Londra: Lawrence and Wishart, 1971), 195.

100 *Tarih Devrim Sosyalizm*, 266.

101 Tanıl Bora da Kıvılcımlı’nın Bloch’u akla getirmesine dikkat çekmiştir: Bkz. Bora, “Trajedisinden Başka...”

hegemonik ideolojinin yürüttüğü bütün işlemlere rağmen tümüyle temellük edemediği bir “artık”ı dönüşen biçimlerde de olsa çatlakları arasında yaşatmaya devam etmektedir.

Tam da bu bakımdan diyebiliriz ki, Kıvılcımlı’nın geriye dönük bakışı, şimdiye ve geleceğe dönük bakışıyla iç içedir. Tarih tezinin ve Türkiye’ye ilişkin tarihsel analizlerinin açıkça işlenmiş bir tarih felsefesine değilse de, pratik olarak işleyen bir tarih felsefesine dayandığını öne sürebiliriz. “Mesyanik bir Marksist” olduğu kesinlikle söylenemezse de, onun geriye dönük bakışında Benjaminci ve Bloch’çu bir ruh vardır. Zira geçmiş, onun düşüncesinde de “kurtuluşa işaret eden bir zamansal endeks” ekseninde düşünülür.¹⁰² Yukarıda alıntıladığım “sonsöz”, onun problematiğinin gerisinde de “umut ilkesi”nin durduğunu gösteriyor. İslam tarihi okumasının da, tümüyle olgunlaştıramadığı bir “ütopik işlev” fikrine dayandığını öne sürebiliriz.¹⁰³ OTM’nin önsözü de, geleneği muhafazakârlığın tekelinde gören bakışın sert bir eleştirisini yaparken, “kurtuluş perspektifinin” kültürel mirasın orasında burasında “henüz bilincine varılmamış” veya “henüz gerçekleşmemiş” bir hâlde de olsa nasıl kendini gösterdiğini, tarihin orasında burasında nasıl “bir an için parlayıp söndüğünü” ortaya koymanın arayışını dillendiriyor.

Hülasa “Osmanlı tarihinin materyalizmi”ni ortaya koymayı dert etmiş olan Kıvılcımlı, idealize etmek bir tarafa, tarihin Benjamin’in terimleriyle– bir “felaketler zinciri,” hatta “tek bir felaket” olduğunun fazlasıyla farkındadır. Ona düşen rol, yıkıntılar–Osmanlı ve İslam tarihinin ören yerleri– arasında toplanmaya ve geleceğin inşasında kullanılmaya değer şeyleri bulup çıkarmak olmuştur. Ancak o, bu arayışında yapayalnız kalmış bir figürdür de. Bu yalnızlık ise bizi, arkaplanındaki başka ideolojik-politik etkenlerin yanı sıra onun biyografisindeki tartışmamıza, sınıf analizi ve sınıf siyasetinin kendisinin sınıfsallığı sorununa geri götürür.

102 Walter Benjamin, “Theses on the Philosophy of History”, *Illuminations* (Londra: Fontana, 1973), 245.

103 Ernst Bloch, *Umut İlkesi*, Cilt 1, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).

Kaynakça

Ahmet Kale, *Kıvılcımlı Külliyyatı: Ayrıntılı Bibliyografya* (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2014).

Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks* (Londra: Lawrence and Wishart, 1971).

Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: "Eski Tüfek" Sosyalistler* (İstanbul: İletişim, 1989).

Barış Ünlü, *Osmanlı: Bir Dünya İmparatorluğunun Soykütüğü* (Ankara: Dipnot Yayınevi, 2011).

Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde: Osmanlı Devletinin Kuruluşu* (Ankara: Birleşik Yayınevi, 1995).

Cenk Ağcabay, *Doktor Hikmet: Savaşçı Bir Hayat* (İstanbul: Sosyal İnsan, 2015).

Cenk Ağcabay, *Türkiye Komünist Partisi ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı* (İstanbul: Sosyal İnsan, 2010).

Emin Karaca, *İnadın ve Direncin Adı: Hikmet Kıvılcımlı* (İstanbul: Destek, 2011).

Eric Hobsbawm, "Introduction: Inventing Traditions", *The Invention of Tradition*, der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

Ernst Bloch, *Umut İlkesi, Cilt 1*, çev. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).

Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (Londra: Athlone Press, 1988).

Halil Berktaş, "İktisat Tarihi: Osmanlı Devletinin Yükselişine Kadar Türklerin İktisadi ve Toplumsal Tarihi", *Türkiye Tarihi 1: Osmanlı Devletine Kadar Türkler*, der. Ümit Hassan vd. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997).

Hikmet Kıvılcımlı, *Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1936]).

Hikmet Kıvılcımlı, *Fetih ve Medeniyet* (İstanbul: Derleniş Yayınları, tarihsiz [1953]).

Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Devrim Sosyalizm* (İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1965).

Hikmet Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı: İşçi Partisine Teklif* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1966]).

Hikmet Kıvılcımlı, "Kadı İsrailoğlu Simavnalı Şeyh Bedreddin", *Sosyalist* 20 Ocak 1966-22 Aralık 1970.

Hikmet Kıvılcımlı, "Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat Üzerine", *Türk Solu* 40 (1968), 6.

Hikmet Kıvılcımlı, *Toplum Biçimlerinin Gelişimi* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1970]).

Hikmet Kıvılcımlı, "Ve Millet Cinayetlerin Hesabını Soracaktır!", *Sosyalist*, 5 Ocak 1971.

Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Tezi* (İstanbul: Tarih ve Devrim Yayınevi, 1974).

Hikmet Kıvılcımlı, "Osmanlı Tarihinin Maddesi İçin Yazılıp Kullanılmamış Bir Sunuş Yazısı", *Tarih Yazıları* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1974]).

Hikmet Kıvılcımlı, *Anılar* (Köxüz Yayınları, tarihsiz [1978]).

Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye Köyü ve Sosyalizm* (İstanbul: Derleniş Yayınları, 1980).

Hikmet Kıvılcımlı, *Metafizik Sosyolojiler* (İstanbul: Bibliotek Yayınları, 1989).

Hikmet Kıvılcımlı, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri, İslam'da Toprak Sorunu vd.* (İstanbul: Diyaletik Yayınları, 1994).

Hikmet Kıvılcımlı, *Yol Anıları* (İstanbul: Derleniş Yayınları, 1998).

Hikmet Kıvılcımlı, *Allah-Peygamber-Kitap / Tarih Tezi Işığında* (İstanbul: Bumerang Yayınları, 1999).

Hikmet Kıvılcımlı, *Legaliteyi İstismar* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009).

Hikmet Kıvılcımlı, *Parti ve Fraksiyon* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009).

Hikmet Kıvılcımlı, *Parti'de Konaklar ve Konuklar* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009).

Hikmet Kıvılcımlı, *Türkçenin Üreme Yolları ve Dil Devrimciliğimiz* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları, 2009).

Hikmet Kıvılcımlı, *Yakın Tarihden Birkaç Madde* (İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları).

Hikmet Sarıoğlu, "‘Bütün Ömrünü Devrime Adanmış’ Bir Komünist ve Vatan Partisi Üyesi Fatma Nudiye Yalçı: Sosyalist Mücadele Tarihinde Kadınların Görünmeyen Emeği," *Bildiriler* –Dr. Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu (İstanbul: Köxüz Yayınları, 2013).

Kerim Korcan, "Doktor Yeniden Doğuyor," *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği* (İstanbul: Alaz Yayıncılık, 1994).

M. Ali Kılıçbay, "Osmanlı Kuruluşunun Efsanevi Yanı," *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu: Efsaneler ve Gerçekler*, der. A. Yaşar Ocak vd. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2002).

Metin Kayaoğlu, "Kıvılcımlı: Teorik-Politik Bir Marksizm İçin," *Teori ve Politika* 40 (2006), 14-20.

Mustafa Özçelik, *1930-1950 Arasında Tütüncülerin Tarihi* (İstanbul: TÜSTAV, 2003).

Necmi Erdoğan, "Fark Yaraları," *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 2003).

Necmi Erdoğan, "Kıvılcımlı Söyleminin Uğrakları: Tarih, Gelenek ve 'Kutsal İhtilalcilik'," *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 9: Dönemler ve Zihniyetler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).

Oktay Özel ve Mehmet Öz, "Giriş," *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Oktay Özel ve Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2000).

S. Şükrü Kundakçı, *Bir Ömür Bir Sohbet* (İstanbul: TÜSTAV, 2005).

Sadık Göksu, *Kıvılcımlı Yazılar: Bilinmeyen Yönleriyle Dr. H. Kıvılcımlı Yoldaş* (İstanbul: El Yayınevi, 2006).

Stuart Hall, "Notes on Deconstructing 'the Popular'," *People's History and Socialist Theory*, der. R. Samuel (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1981).

Suavi Aydın, "Türkiye Solunda Özgüçülük ve Milliyetçilik," *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 8: Sol* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).

Süleyman Uludağ, "Giriş," *İbn Haldun, Mukaddime I*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005).

T. Zihni Anadol, "Dr. Hikmet Kıvılcımlı İçin," *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Devrimci Hareketin Genel Otokritiği* (İstanbul: Alaz Yayıncılık, 1994).

Tanıl Bora, "Trajedisinden Başka...", *Türkiye Solundan Portreler*, der. Emirali Türkmen ve Ümit Özger (Ankara: Dipnot Yayınevi, 2016), 201-233.

Tarkan Tufan, *Hikmet Kıvılcımlı: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Nota Kitap, 2008).

Uğur Kara, "Göçebelikten Devletleşmeye Geçiş Üzerine Bir Tahlil: Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi Işığında Osmanlı Devletleşmesi," *SBF Dergisi* 69 (2014).

Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1985).

Ümit Hassan, *Osmanlı: Örgüt-İnanç-Davranış'tan Hukuk-İdeoloji'ye* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001).

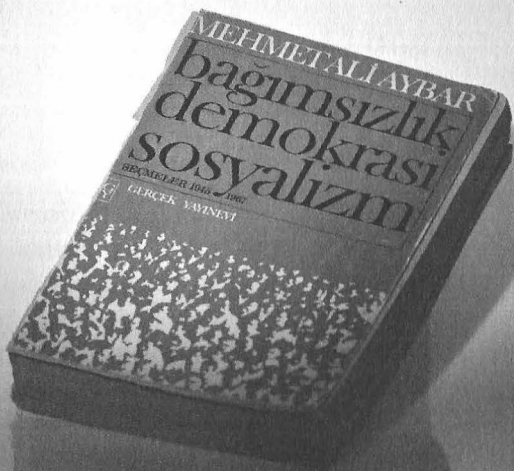
Ümit Hassan, "Mukaddime'ye Dair ve Sair," *Toplum ve Bilim* 107 (2006).

Ümit Hassan, *İbn Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi*, 4. baskı (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010).

Vedat Türkali, *Tek Kişilik Ölüm* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015).

Walter Benjamin, "Theses on the Philosophy of History," *Illuminations* (Londra: Fontana, 1973), 245.

Zehra Kosova, *Ben İşçiyim* (İstanbul: İletişim, 1996).

Mehmet Ali Aybar'ın 1945-1968 dönemi yazılarından oluşan *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* Şubat 1968'de Gerçek Yayınevi tarafından yayımlandı. İlk baskı hızla tükenmesine rağmen dönemin siyasal koşulları nedeniyle ikinci baskısı yapılamadı.

KONULMAYAN VİRGÜLLERİYLE ANLAMLANAN YAPIT: 'BAĞIMSIZLIK DEMOKRASİ SOSYALİZM' GÖKHAN ATILGAN

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, bir kitap adı olarak virgülsüz yazılır. Sesler arasına perdelerle konulan sınırları aşmak ve ses geçişlerini sonsuzlaştırmak için gitardan perdeleri kesip atmaya benzer bu. *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, Mehmet Ali Aybar'ın düşünce haritasını 'kalın çizgiler'le resmeder. 1968'le gelen sosyalist düşüncenin temel eserleri serisinin ilk kitabıdır. Sosyalist bir aydınının Türkiye üzerine sosyolojik ve kültürel gözlemlerini içermesi bakımından tarihî bir değer taşır. Marksist düşünce içindeki temel konuları cesurca tartışmaya açan cüretkâr bir yapıttır. Kitapta Marksizm, sosyalizm ve Türkiye üzerine geliştirilen bakış açıları, Aybar'ın sonradan yerli yerine oturttuğu düşüncelerinin temellerini kurmakla kalmamış, Türkiye'de sosyalist düşüncenin Marksist olmayan bir sol damarını yıllar boyunca beslemiştir.

Yazar

Mehmet Ali Aybar, 5 Ekim 1908'de İstanbul'da doğdu. Kendi deyimiyle "ikinci sınıf bey takımı"ndandı. Hareket Ordusu kumandanlarından ve Ayan Meclisi üyelerinden Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğlu olan babası Tahsin Bey, Kurtuluş Savaşı kumandanlarından

Ali Fuat Cebesoy ile kardeş çocuğuydu. Tahsin Bey, Birinci Dünya Savaşında ve Kurtuluş Savaşı'nda piyade yarbayıydı. Mehmet Ali Aybar'ın annesi, matematikçi Gelenbevi İsmail Efendi'nin torunuydu. Annesinin babası Dr. Hüsamettin, bir paşaydı. Dayısı Sait Gelenbevioğlu 1912'de Ahmet Muhtar Paşa, Mütareke döneminde de Damat Ferit Paşa ve Ali Rıza Paşa hükümetlerinde maarif nazıydı. Baba tarafı siyaseten İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne meyyaldi. Mehmet Ali Aybar, Nâzım Hikmet ile anne tarafından kardeş torunuydu.¹ Sabahattin Ali ile yine anne tarafından akrabaydı.² Son çocukluk ve ilk gençlik yıllarını işgal altındaki İstanbul'da (13 Mart 1918-6 Ekim 1923) yaşadı. Bu durum, onun siyasal kişiliğindeki bağımsızlıkçılığın ve anti-emperyalizmin temellerini attı.³ Galatasaray Ticaret Lisesinden 1928'de, Musevi Lisesinden 1929'da mezun oldu.⁴ Marksizmle lise yıllarında, henüz 18 yaşındayken *Komünist Parti Manifestosu*'nu okuyarak tanıştı.⁵ Gençliğinde değişik rekorlara imza atan milli bir atletti.⁶

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1934-1935 döneminde mezun oldu. 1936'da aynı fakültede Anayasa Hukuku asistanı olarak göreve başladı. Asistanı olduğu Profesör, Türk Sağının önemli isimlerinden Ali Fuad Başgil'di. *Hukuki Mecburiyet ve Pozitif Zihniyet* başlıklı teziyle 1939'da hukuk doktoru unvanını aldı. Bu dönemde bariz bir biçimde pozitivist düşüncenin etkisi altındaydı. Aynı yıl doktora sonrası araştırmalar yapmak üzere Paris Hukuk Fakültesi'ne gönderildi. Ancak Paris'in işgali nedeniyle çalışmalarını yarıda keserek Türkiye'ye dönmek zorunda kaldı. 1942'de *Devletler Hukuku Karşısında Fert* başlıklı teziyle doçent oldu.⁷

1 Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi: Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm* (İstanbul: Tekin, 1986), 34-35.

2 Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar* (İstanbul: İletişim, 2002), 32.

3 Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar (1961-1971): Anılar-Belgeler I* (İstanbul: Felis, 2001), 336-337.

4 Ünlü, *Aybar*, 32.

5 Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: 'Eski Tüfek' Sosyalistler* (İstanbul: İletişim, 1989), 135.

6 Mumcu, *Söyleşi*, 66-68.

7 A.g.e., 30; Ünlü, *Aybar*, 41-44.

1945 yazında Ahmet Emin Yalman'ın davetiyle *Vatan* gazetesinde yazmaya başladı. Yazılarının hedefi, kendi deyimiyle, "tek parti rejiminin sistematik biçimde eleştirisi"ydi.⁸ Bu yazıları nedeniyle dönemin tek parti rejiminin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in emriyle üniversitedeki görevine son verildi. Buna rağmen tek parti yönetimini cesurca eleştirmeyi sürdürdü. Bu muhalif tavrından ötürü Demokrat Parti (DP) liderlerinin ilgisini çekti. DP'nin 1946 genel seçimlerindeki milletvekilliği adaylığını kabul etmese de bu partinin listesinden Bursa bağımsız milletvekili aday oldu; seçilemedi. İstanbul'da 1 Şubat 1947'den itibaren yayımlanmaya başladığı *Hür* gazetesi, altı sayı sonra Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. Bunun üzerine 5 Nisan 1947'de İzmir'de *Zincirli Hürriyet*'i çıkarmaya başladı. Bu dergisi üç sayı çıktıktan sonra Tan Baskını'nı andıran bir linçle susturuldu.⁹ Aybar, *Zincirli Hürriyet*'teki bir yazısında hükümetin manevi şahsına ve İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'a *Zincirli Hürriyet* baskınıyla ilgili yazdığı açık mektupta da Cumhurbaşkanı İnönü'ye hakaret ettiği gerekçesiyle üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1950'de ilan edilen genel af tan yararlanıp serbest bırakılana dek Üsküdar Paşakapısı Cezaevinde yatı. Mahpus yoldaşlarından biri Nâzım Hikmet'ti. Cezaevindeyken değişik yayın organlarında kendi imzasıyla, imzasız, veya takma adlarla yazılar yazmayı, fikirlerini açıklamayı ve iktidarla mücadeleyi sürdürdü.¹⁰

DP iktidarının izlediği otoriter politikalar nedeniyle 1950'li yıllarda çaresizce suskunluğa çekilen ve serbest avukatlık yapan Aybar, bu partinin son dönemlerinde artan baskılara karşı temel hak ve özgürlükleri savunmak için solcu avukat arkadaşlarıyla bir dernek kurma çalışmaları başlattı. Dernek, Temel Hakları Yaşatma Derneği adıyla ancak 1962 yılında kurulabildi.¹¹ 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra (19 Kasım'da) Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e

8 Mumcu, *Söyleşi*, 30.

9 Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* (İstanbul: Gerçek, 1968), 83.

10 Aybar, *Bağımsızlık*, 129.

11 Mumcu, *Aybar ile Söyleşi*, 28-29.

bir mektup yazarak gerçek bir demokrasinin yeni anayasanın emekçilerin serbestçe örgütlenmesine imkân vermesiyle, yanı sıra da sol fikirleri ve hareketleri yasak olmaktan çıkarmasıyla mümkün olabileceğini belirtti. Bu fikirlerini bir basın toplantısı düzenleyerek kamuoyuyla da paylaştı. Bundan ötürü Sıkıyönetim makamlarınca “komünizm propagandası yapmak” suçlamasıyla mahkemeye verildi. Sonuçta beraat etti.¹² O sıralarda arkadaşlarıyla birlikte sosyalist bir parti kurmaya yönelik görüşmeler de yapıyordu. Ancak işçi sendikacıların Türkiye İşçi Partisi’ni (TİP) kurma hazırlıklarından haberdar olunca ayrı parti kurma girişimlerini durdurdu. 9 Şubat 1962 günü TİP kurucularının davetiyle bu partinin genel başkanlığına getirildi.¹³ TİP, Aybar’ın genel başkan olmasının ardından sosyalist bir hüviyet kazanma, örgütlenme, toplumsallaşma, meşrulaşma gibi yönlerden büyük bir atılım içine girdi ve 1965’te parlamentoda grup kurmayı başardı. Aybar, 1966 yılında Bertrand Russell’in ön ayak olmasıyla kurulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi’ne üye olarak seçildi. Temmuz-Ağustos 1967 arasında ABD’nin Vietnam’da işlediği savaş suçlarını yerinde inceledi ve bu incelemeler sırasındaki gözlemlerini günlük şeklinde kaydetti.¹⁴

1968 yılında başını Sadun Aren ve Behice Boran gibi TİP liderliğinden önemli isimlerin çektiği bir grup, bazı kuramsal, siyasal ve örgütsel görüş ayrılıkları nedeniyle Aybar’a karşı muhalefet başlattı. TİP, bu muhalefet sürecinde zorlu bir viraja girdi. Aybar 15 Kasım 1969’da TİP genel başkanlığından ve 14 Şubat 1971’de de TİP üyeliğinden istifa etti. Ekim 1969 genel seçimlerinde İstanbul milletvekili seçilen Aybar, 12 Mart’tan sonra parlamentodaki tek aktif sosyalist parlamenterdi. Nihat Erim başkanlığında kurulan ilk hükümete güvenoyu verse bile parlamentoda temel hakları, solu, sosyalizmi savunan, idamları, gözaltı ve işkenceleri eleştiren konuşmalar yaptı. Bu konuşmalarını *12 Mart’tan Sonra* başlıklı bir kitapta topladı.¹⁵

12 Aybar, *Bağımsızlık*, 177.

13 A.g.e., 188.

14 Mehmet Ali Aybar, *Vietnam Günlüğü* (İstanbul: İletişim, 2012).

15 Mehmet Ali Aybar, *12 Mart’tan Sonra: Meclis Konuşmaları* (İstanbul: Sinan, 1973).

12 Mart Darbesinden sonra sosyalistler ile sosyal demokratların birlikte çıkardığı *Ortam* dergisinde yazdı. 1973 milletvekili genel seçimlerinde Türkiye Birlik Partisi (TBP) İstanbul bağımsız milletvekili adayı olduysa da seçilemedi. 1974 yılında *Olay* dergisinde sosyalizm üzerine düşüncelerini sergileyen bir makale serisi yayımlandı. 30 Mayıs 1975'te Sosyalist Parti'nin kuruluşuna ön ayak oldu, 1977'de Sosyalist Devrim Partisi (SDP) adını alacak olan bu partinin genel başkanlığını üstlendi. SDP'nin örgütlenme şekli ve ilkelerini, "burjuva model"de olarak tanımladığı Leninist parti modelinden farklılaştırmaya özel bir dikkat gösterdi. Sosyalist bir partinin örgütlenme biçiminin Leninist bir formda olamayacağına ilişkin fikirlerini önce *Cumhuriyet* gazetesinde dizi yazı olarak yayımladı, daha sonra da kitaplaştırdı.¹⁶

12 Eylül Darbesinden sonra SDP de diğer siyasal partiler gibi kapatıldı. Aybar bu dönemde bir yandan entelektüel üretimini sürdürdü; TİP tarihini konu alan üç ciltlik çalışmasını okuyucuyla buluşturdu.¹⁷ Bunun yanı sıra *Neden Sosyalizm* başlıklı kitabını çıkardı.¹⁸ Bir yandan DİSK davasının ve solcu, sosyalist aydınların avukatlığını yaptı. Bir yandan da sosyalistleri bir çatı altında solda toplayarak yeni bir parti kurulmasına yol açmaya çalıştı. 10 Temmuz 1995'te, 87 yaşında bu dünyaya veda etti.

Eser

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, gerek dünyada, gerekse de Türkiye'de işçiler, köylüler, ezilen halklar ve gençler çok kritik bir eşiğin üzerindeyken yayımlandı. 1968 yılı henüz yeni başlamışken Şubat ayında okuyucularıyla buluştu. O yıl içinde sosyalist dünya görüşüne yaslanarak veya ondan esinlenerek peş peşe yayımlanacak olan kitapların ilkiydi. Heybetli görünümü, karizmatik lider-

16 Mehmet Ali Aybar, *Marksizmden Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (İstanbul: Yayıncı, 1979).

17 Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi 1* (İstanbul: BDS, 1988); Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi 2* (İstanbul: BDS, 1988); Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi 3* (İstanbul: BDS, 1988).

18 Mehmet Ali Aybar, *Neden Sosyalizm* (İstanbul: BDS, 1987).

liği, azimkâr kişiliği, etkileyici hitabeti, engin bilgi birikimi, korkusuz eleştirelliği ve güven aşılayan tavrıyla fevkalbeşer bir siyasetçinin kaleminden çıkan, dudağından dökülen, aklından süzülen fikirlerinin bir araya getirilmesinden meydana gelen bir kitaptı, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*. Yıllara yayılan bir yapıttı, hem de. Neredeyse eyrek yüzyıllık birikimin mahsulyd: İçindeki metinlerin ilki 24 Ağustos 1945 tarihini taşıyordu; en sonuncusunun noktası 15 şubat 1968’de konmuştu. Türkiye’de sosyalist düşüncenin meşruiyet kazanmasında ve toplumsallaşmasında büyük emekleri olan bir sosyalist aydının, bir sosyalist liderin kitabıydı. Yıllarca demokratik, bağımsızlıkçı ve sosyalist düşüncelerin halka anlatılması için çabalamış, baskılara maruz kalmış, tehditlere ve saldırılara uğramış, mahkemelerde yargılanmış, hapislerde yatmış, sonunda hayatını adadığı işçilerin kendi başlarına kurdukları siyasi partinin başına getirilmış bir sosyalist aydının kitabıydı. İşçiler tarafından kurulmuş mütevazı bir partinin çok g koşullarda toplumsallaşabilmesinde, parlamentoda temsil edilebilmesinde ve adını dünyaya duyurabilmesinde belirleyici emeği olan, Russell Mahkemesine davet edilecek kadar şhretlenmiş bir sosyalist aydının kitabı...

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, şubat 1968’de okuyucularıyla buluştu. Kitap, o yıl, Türkiye’nin yapısal ve tarihsel sorunlarına ışık düşürmeyi, kurulu düzenin nasıl aşılabileceğine ilişkin strateji geliştirmeyi amaçlayan ve birbiri ardı sıra çıkacak olan kitapların birincisiydi. Onu, Behice Boran’ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Doğan Avcıoğlu’nun *Türkiye’nin Düzeni*, İdris Küçükömer’in *Düzenin Yabancılaşması* gibi kitapları takip etti. 1968’e kadar dergiler, eviri kitaplar, küçük broşürlerle başlayan ve Türkiyeli sosyalistlerin kendi özgün kitaplarıyla süregiden sosyalist düşünce canlılığı, o yıl doruğa ulaşacaktı. *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, ilk çıktığında sosyalist çevrelerde bir heyecan dalgası yarattı. Kitabı yayımlayan Gerçek Yayınevi, *Cumhuriyet* gazetesine verdiği ilanda *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*’i “Türk sosyalistlerinin başucu kitabı” olarak tanımladı. İlan, kitabın bütün Türk sosyalistleri tarafından “derhal ama derhal” alınması gerektiğini salık veriyor

ve okurlara “bu uyarmanın bir reklam olmadığına inanınız!” diye sesleniyordu.¹⁹ *TİP Haberleri* ise, 16 Nisan 1968 tarihli 12. sayısında, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*’i “Her devrimcinin mutlaka okuması gereken kitap” olarak anons ediyor, kitabın “büyük bir ilgiyle karşılandığını”, “kısa süre içinde pek çoğu satılan kitaptan az miktarda kaldığını” bildiriyordu.²⁰

Mehmet Ali Aybar kitabın telif gelirlerini tamamen TİP’e bırakmıştı. Kitabın oluşumunda büyük katkısı olan derleyiciler Kemal Sülker ve Turhan Tükel de bu işi bir parti görevi olarak yapmışlar, emeklerinin karşılığını TİP’e bağışlamışlardı. Böylelikle, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* TİP’in bir varlığı hâline gelmişti. İçindeki fikirlerle, yarattığı heyecanla, kurduğu ilişkilerle ve kazandığı gelirle...

Kitap yayımlandığında Mehmet Ali Aybar, siyasal kariyerinin zirvesindeydi. Ancak zirve, onun için inişe geçişin başlangıcı olacaktı. Aybar’ın kitapta öne sürdüğü fikirlerin şekillendirdiği tezleri, kendi partisi içinde ve sosyalist kamuoyunda tartışmaya açılacak, ağır eleştirilere uğrayacaktı. Bu sürecin sonunda Mehmet Ali Aybar önce partisinin genel başkanlığından, sonra da üyeliğinden istifa edecek, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* de yeni baskıları yapılmadan kalakalacaktı.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, tek parti rejiminin boğucu atmosferinde muhalefet bayrağı kaldırmanın cesaretinden, DP’nin baskıcı rejimi altında kısılan demokratik seslerin hüznünden, 1960’lı yıllarda sosyalizmin atağa geçişinin coşkusundan izler taşıyordu. Türkiye’nin bağımsız bir ülke olmasının ancak emperyalizmden kopmasıyla, demokratik olmasının ancak kapitalist ve feodal sınıfların hâkimiyetinden kurtulmasıyla ve sosyalist olmasının da emekçi sınıfların bağımsızlık ve demokrasiyi kazanmasıyla mümkün olabileceğini savunuyordu. Bu üçü arasında zamansal bir sıralama, tarihsel bir aşama, kategorik bir hiyerarşi kurmuyordu.

19 Cumhuriyet, 04.03.1968, 2.

20 *TİP Haberleri*, “Her Devrimcinin Mutlaka Okuması Gereken Kitap: *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*”, 12 (1968), 16.

Hepsi için verilecek mücadelenin iç içe, eşzamanlı ve birlikte verilmesi gerektiğini ileri sürüyor, hepsinin birlikte kaybedildiğini ve ancak birlikte kazanılabileceğini ortaya koyuyordu. Bu yüzden de adını araya virgül koymadan yazıyordu.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'in çıkış tarihi öyle bir momente denk gelmişti ki, kitap yazılmaya başlandığında, yani 1945 yılında toplumun üzerine çöken sessizlik, kitap çıktığında yani 1968 kışında ülkenin dört bir yanından yükselen volkanik bir haykırışa dönüşmüştü. Türkiye'nin emekçi sınıfları yeni bir âlem ve yeni bir hayat arayışındaydı. Bağımlılık, antidemokratiklik ve sömürçülük altında çektikleri çilelerin sorumlularını biraz el yordamıyla biraz bilinçle, biraz kendiliğinden biraz rehberlikle, biraz gözlemle biraz mücadeleyle bulmuşlardı. Emperyalizmi, kapitalizmi, siyasi iktidarı ve devleti mevcut durumlarının olumsuzluklarından sorumlu tutuyorlar, bunların tümünü her bakımdan eleştirmeye yelteniyorlardı. Kırlarda ve şehirlerde, tarlalarda ve fabrikalarda, köylerde ve kasabalarda ayağa kalkmışlardı. Toprağın dağılımını, ücretin oranını, eğitimin müfredatını... her şeyi sorguluyorlardı. Yaratanın kendileri olduğunun farkına varmışlardı. Bu bilinç onlara kahreden de ancak ve sadece kendileri olabileceği fikrini aşılamıştı.²¹ Ağaları, patronları, Amerikan askerlerini, bunların sözcülüğünü yapan siyasi liderleri ve onların yönlendirdiği hınç dolu grupları karşlarına almışlar, yollara, sokaklara ve meydanlara dökülmüşlerdi.

1968 sembolik gücü yüksek bir yıld, ama onun anlattığı öykü ne o yıl başlamış, ne de o yıl bitmişti. Öncesi ve sonrası vardı. Mehmet Ali Aybar, bu süreçte dergi ve gazete sayfalarında, parlamento ve miting kürsülerinde, fabrika önlerinde ve köy meydanlarında, üniversite içlerinde ve radyo hoparlörlerinde dünyanın gidişatı, memleketin ahvali ve kurtuluş düşü hakkında çok şey söylemişti. Tarih ile gelecek, dün ile an, ekonomi ile siyaset, kültür ile sanat, iç politika ile dış politika Aybar'ın konuşmalarında, yazılarında sistematik bir biçimde eleştiriliyor, her biri için ayrı ayrı ve hepsi için topluca

alternatiflerin ana çizgileri geliştirilmeye çalışılıyordu. Onun yıllar boyunca aklını yorduğu, fikirlerini yoğunlaştırdığı temel sorun; Türkiye'nin özgüllüklerini keşfetmek ve bu özgüllüklere uyarlı bir sosyalizm modeli geliştirmekti.

Mehmet Ali Aybar'ın siyasi karakterine işlemiş bağımsızlıkçı tavır, kuram düzeyinde de geçerliydi. Kitaplara bakarak, başka ülkeler için geliştirilmiş modellere öykünerek tahliller yapmak ve bu tahlillerden Türkiye için bir sosyalist stratejiye ulaşmak Aybar için kabul edilebilir bir tutum değildi. Beri yandan dünya sosyalist hareketinin merkezleri olarak belirlenmiş mahfillerde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu azgelişmiş ülkeler için sosyalizm yolları çizmek de kabul edilemezdi, Aybar için. Türkiyeli sosyalistler kendi ülkelerini kendi gözlemlerine dayanarak tahlil etmeli, kuramlarını bu tahlil ve gözlemlerden çıkarmalı, bu kuramların yön gösterdiği sosyalizm yolunu ve biçimini kendileri bulmalı, buldukları yolda da kendi yordamlarıyla yürümeliydiler. Aşağıda eleştirel bir biçimde tartışacağımız gibi, Aybar açısından 'Türk sosyalizmi' kendine özgü bir sosyalizm olabilirdi ve bu nevi şahsına münhasır sosyalizmin kitabını da "(a)dan (z)ye kadar ancak Türkiyeli sosyalistler" yazabilirdi.²²

Mehmet Ali Aybar'ın 'Türk sosyalizmi'nin kendine özgü olması gerektiğine ilişkin fikri, Türkiye'yi geçmişiyle ve bugünüyle ancak kendisine benzeyen bir ülke olarak kurgulamasından kaynaklanıyordu. Türkiye'nin geçmişi olan İmparatorluk Batı'daki feodal ülkelere benzemediği gibi, Türkiye'nin bugünü olan Cumhuriyet de Batı'daki kapitalist ülkelere daha başkaydı. Öyleyse Türkiye, Batı ülkelerinde ve Batı ülkeleri gözlemlenerek geliştirilmiş kuramlara yaslanarak çözümlenemez, bu çözümlemelerden yarının sosyalist Türkiye'sine ilişkin gerçekçi sonuçlar çıkarılamaz, bu sonuçlara dayanarak bir uzun yol haritası çizilemezdi. Türkiye, sosyalist devrimin ilk anavatanı olan Rusya'dan da hem geçmişiyle hem de bugünüyle farklı bir ülkeydi. Dolayısıyla Rusya da Türkiye için ne

22 Aybar, *Bağımsızlık*, 479. Bu çok kritik ifadeyi, olduğu gibi kitaptan aktarmakta fayda var: "Türk sosyalizminin KİTABINI, (a)dan (z)ye kadar, her günkü mücadelemizle, bizler yani Türkiye İşçi Partileri hep beraber yazacağız. Ve yazmaktayız" [vurgular aslında].

teorik ne de pratik bir model olabilirdi. Türkiye'nin modeli yalnızca ve ancak kendisi olabilir, bu model de yalnızca Türkiye işçi sınıfı ve sosyalistleri tarafından geliştirilebilirdi.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm kısa yazılar ve konuşmalardan oluşmuş büyük bir derleme olduğu için, içinde yatan fikirlerin hangi düşünürlerden, yazarlardan, akımlardan ve düşünce geleneklerinden esinlendiği veya beslendiğine ilişkin çıkarsamalar yapmaya imkân verecek bir kaynakçayı barındırmaz. Ancak bu kaynaklara, kitabın içindeki fikirlerden yola çıkılarak kabaca ulaşılabilir. Bu kaynaklar pozitivist düşünce geleneği ile sosyalist düşünce geleneğinin kaynaştırılmasını, toplumsal sınıflar kuramı ile liberal demokrasi kuramının ilişkilendirilmesini mümkün kılan kaynaklardı. Böylesi bir kaynakça Aybar'a yerellik ile evrensellik, özgüllük ile genellik, tekillik ile tümellik arasındaki gerilimli ilişkileri birinciler lehine eğen, Türkiye sosyalizmini daha ziyade yerelliği, özgüllüğü ve tekilliği içinde kavramayı tembihleyen bir yol çizmişti. Beri yandan 'Sovyet Marksizmi' ile 'Batı Marksizmi' arasındaki ayrımlarda Aybar'ın daha yakın durduğu kaynaklar Batı Marksizmi kaynaklarıydı. Söz gelimi Aybar'ın bu kitapta formüle ettiği 'güler yüzlü sosyalizm' kavramı, Batı Marksizminin o zamanki söyleminden Türkçeye nefasetle tercüme edilmiş bir kavramdı.²³

Kitabın kendine has bir mimari yapısının olduğu söylenemez; nihayetinde derlenmiş bir kitaptı. Ancak derlemenin kendine özgü bir mantığı vardı. Bu mantık da derleyicilerin hünerinden kaynaklanıyordu. Kemal Sülker ve Turhan Tükel, Aybar'ın yıllar boyunca yazdığı veya sonradan yazıya dökülmüş metinlerini özenle seçerek kronolojik bir sıraya sokmuşlardı. Ancak bu sıralama bir peş peşe ekleme şeklinde değildi. Genel olarak her dönemin ve her dönemecin, özel olarak da kendi başına tarihî bir değer taşıyan her metnin başına açıklayıcı notlar, gerekli gördüklerinde de metnin

23 Çoğunlukla Mehmet Ali Aybar'ın bir 'icadı' sanılan 'güler yüzlü sosyalizm'in dünya Marksist literatüründe çok sık geçen 'socialism with a human face'in güzel Türkçesi olduğuna dikkati çeken kaynak: Nail Satılğan, "Avrupa Komünizmi ile Klasik Marksizm Arasında Mehmet Ali Aybar", *Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002: Özgürleşmenin Sorunları*, ed. Gündüz Vassaf (İstanbul: Tarih Vakfı, 2003), 29-34.

içlerine dipnotlar koymuşlardı. Özellikle açıklayıcı notlar, okura bağlamı ve bağlam içindeki önemi belirten, yanı sıra da Aybar'ın o sıradaki konumunu hatırlatan yönleriyle başlı başına bir değerdı. Derleyicilerin bu yönlendiriciliği kitabı herhangi bir derleme olmaktan çıkarmış, iyi eklemlenmiş, gereksiz tekrarlardan ayıklanmış, temaları birbirine bağlanmış bütünlüklü bir eser hâline getirmişti. Bu mimari yapı, kitabın hem Türkiye'nin tarihine ilişkin gözlemler ve bilgiler manzumesi olarak; hem dikkatli olduğu kadar zeki, zeki olduğu kadar da cesur bir aydının çözümlemeleri olarak; hem de Türkiye'de sosyalist düşüncenin gelişim hatlarının dikkate değer çizgileri olarak okunması mümkün bir kaynak olmasını sağlamıştı. Bütün bu bakımlardan düşünüldüğünde *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'in sosyalist hareket ve düşüncenin önemli bir yapıtı hâline gelmesinde derleyicilerin payı büyüktü.

Tezler

Mehmet Ali Aybar'ın *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de geliştirdiği tezleri kitabının kronolojik mantığının aksine tematik bir biçimde izlemek hem daha uygun, hem de daha anlamlı olacaktır. Kitaptaki fikirler şu temaların ekseninde incelenebilir: Metodoloji, siyasette biçimler, demokrasi, bağımsızlık ve antiemperyalizm, Kemalizm ve ulusal kurtuluş savaşı, Türkiye'nin kendine özgüllükleri, sosyalizm ve sosyalist strateji. Ancak burada unutulmaması gereken bir yöne dikkati çekmemiz gerekir. Mehmet Ali Aybar'ın *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de ortaya serdiği tezlerin önemlice bir kısmı, nihai hâllerine bu kitapta erişmiş değildir. Ama ilk kez bu kitapta yer alan metinlerde formüle edilmişler ve Aybar'ın daha sonraki eserlerinde geliştirilmişlerdir. İlk olmanın hem yenilikçi ve coşkun üslubunu, hem de henüz olgunlaşmamış tadını taşırlar. Aşağıdaki tezleri bunları aklımızın bir köşesinde tutarak izlemek gerekecektir.

Metodoloji

Mehmet Ali Aybar'ın tarihe ve topluma bakışında kullandığı metodolojinin değişik boyutları vardır. Aybar, özellikle doktora tezini yazdığı ve bilimsel bakış açısının şekillenmeye başladığı dönemlerde pozitivist metodolojinin etkisi altındadır. Gerek o dönemde yazdığı makalelerine, gerekse de doktora tezine pozitivist metodoloji yön vermiştir. Aybar, bir yazısında "bir dâhi" olarak tanımladığı Auguste Comte'un "üç tarihsel zorunlu aşama" tezinin titiz bir takipçisi olmuş, tarihte olayların sırasıyla teoloji, metafizik ve bilimle açıklandığını bir hareket noktası olarak kavramıştır.²⁴ Aybar'ın tarihe ve topluma pozitivist metodolojiyle yaklaşımı *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de de belirli ölçülerde devam eder. Misal; şöyle der Aybar bir yazısında:

Dünyanın Sosyalizme girmesi zaten mukadderdi. Tarihin akışında ve içtimai müesseselerin tekâmülünde tesadüfe yer yoktur. İnsanlığı Hürriyet ve Eşitliğe götüren yolda Din ve Hukuk merhaleleri aşıldıktan sonra; Hürriyet ve Eşitliğin gerçek şekline kavuşulması mukadderdi. ... Hürriyet ve eşitliğin 'Teolojik' ve 'Metafizik' şekilleri ... idrak edilmiş olunca, artık nasıl olsa bir gün bunlardan müsbet devreye geçilecekti. Bir çeyrek asırdır bu intikal devresini yaşıyoruz.²⁵

Buradaki düşünce biçimi, Comte'un aşamalar şemasını tekrarlar: İnsanlık önce teolojik, sonra metafizik aşamalardan geçerek pozitif, yani bilimsel, yani sosyalist bir aşamaya girmektedir. Aybar'ın tarih görüşü de kullandığı metodolojiyle uygunluk gösterir. Tarih kendi 'tunç yasalar'ıyla ilerler ve bu ilerleme kural olarak düz bir çizgi gibi ileriye doğrudur. Teleolojik tarih görüşünün Aybar tarafından nasıl içselleştirildiği *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de kendini zaman zaman değil, çoğu zaman gösterir. Bu gösterme, sözgelimi şu tür tümcelerle olur: "Tarihin akışını kimse durduramaz."²⁶ Nasıl ki, insanlık belli başlı üç bilgi aşamasından

24 Ünlü, Aybar, 36, 40-41.

25 Aybar, *Bağımsızlık*, 77.

26 A.g.e., 633.

geçmişse, tıpkı onun gibi belirli toplum biçimlerinden geçerek en sonuncu uğrağa varır. Nasıl ki bilgide bilim son uğraksa, toplum biçimlerinde de sosyalizm son uğraktır. Bu akış, önüne geçilemez, durdurulamaz, aksatılamaz, yolundan saptırılamaz bir akıştır.

Siyasette Biçimler

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'in ayırt edici yanlarından biri, siyaset yapma biçimleri konusunda yaptığı ayrımlar ve bu ayrımlar hakkındaki iyi ve ikna edici izahlardır, diyebiliriz. Siyaset yapma biçimleriyle ilgili sorun, aslında çok eski bir tartışma konusudur. Bu konuda Aybar'ın katkısı ise, tepeden siyaset yapma biçimlerinin, bunun yanı sıra katılımcılığı dışlayan bir öncülük anlayışının sosyalist açıdan tutarlı bir eleştirisini yapması ve sosyalist siyaset için aşağıdan ve katılımcı bir gelenek oluşturmanın gerekliliğine ilişkin bir bilinç inşa etmenin sancaktarlığını yapmış olmasıdır. Aybar'ın bu konudaki tezleri *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'in içine saçılmış ve ona ana rengini vermiştir.

İnkılaplar, toplumsal dönüşümler, devrimler ya da yeni siyasal düzenlerin inşa edilmesi hangi biçimlerde gerçekleştirilebilir? Genel olarak sol siyaset içinde tartışılan iki biçim, tarihsel olarak birbirinden ayırt edilebilir. Biçimlerden biri: halkın çıkarlarını, iyiliğini, refahını düşünen ve belirli çareler üreten öncülerin halkın bilincinden, yönelişinden ve tercihinden ayrı, hatta bunlara karşıt olarak bir toplumsal dönüşüme kalkışmış olmalarıdır. Genellikle 'tepeden inmecilik' olarak adlandırılan bu tip dönüşümler, ancak iktidar aygıtları kullanılarak kotarılabileceği için öncelikle devletin mülk edinilmesini ve bir toplumsal manivela gibi kullanılmasını gerektirir. Ancak bundan sonra ve bu sayede toplumsal bir dönüşüm başlatılabilir ve bu dönüşümün gerekliliği, doğruluğu ve iyiliği halka anlatılır. Eğer halkta bir direnme eğilimi görülürse bu direniş gerekli şekillerde kırılır; bazen tedip [yola getirme] ile bazen de tenkil [ibretlik ceza] ile. Biçimlerden diğeri: Halkın çıkarına, iyiliğine, refahına uygun işlerin farkında olan ve bunların nasıl gerçekleştirilebileceğinin bilgisiyle donanan aydınların, halkın dönüştürücü

potansiyelinin açığa çıkarılabilmesi için uzun ve sabırlı bir yürüyüşe ön ayak olmasıyla şekillenir. Genellikle 'aşağıdanlık' olarak adlandırılan bu biçimde aydınların rolü, halkla birlikte düşünmek, halkla birlikte öğrenmek ve halkla birlikte eylemek şeklindedir. Aydınlar ile halk arasında oluşan organik birleşme uzunca bir sürece yayılan toplumsal dönüşümün belirleyici uğraklarından biridir. İktidar öncesinde oluşan, nihayetinde siyasal iktidarın elde edilmesiyle birlikte tüm toplumun dönüşümünü hedefleyen bir biçimdir bu. Burada dönüştürücü güç, aydınlaşan halk ve halksallaşan aydınlardır. Yani artık aydınlar ve halk iki ayrı varlık değildir; süreç içinde kaynaşmışlardır.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm başından sonuna kadar ilk biçimin kararlı bir eleştirmenliğini, ikinci biçimin ise tutkulu bir savunuculuğunu yapar.

Sözgelimi daha 1945'teki bir yazısında şöyle der, Mehmet Ali Aybar:

inanıyorum ki, en çetin inkılâpları bile demokratça usullerle başarmak mümkündür. Bu hamlelerin doğruyu, iyiyi ve ileriye anlatmak ve sevdirmek suretile, halka yaptırılması kabildir ve halkın bizzat yaptığı inkılâplar tepeden inme olanlara kıyasen mutlaka daha canlı ve uzun ömürlü olurlar.²⁷

Henüz siyasi kariyerinin başlarındayken toplumun dönüştürücü faili olarak halktan gayrı bir faile, dönüşümün biçimi olarak da aşağıdan ve demokratça bir biçimden gayrı bir biçime meyil vermeyen Aybar "halk için hükümet", "halkın sevgisine dayanan hükümet" gibi siyasal formüllerin "halkın bizzat hükmetmesi" formülünün yerine konamayacağını da kararlılıkla savunur.²⁸

Türkiye, çok partili siyasal hayata henüz geçmişken, 1946 yılında, Aybar, siyasetin yalnızca devlet büyüklerinin işi olabileceğinin, toplumsal sorunların sadece onlar tarafından bilinebileceğinin kabul edildiği bilinç biçimlerini inkâr eder ve bu ön kabulün yanlışlığına dikkat çeker:

27 Aybar, *Bağımsızlık*, 24.

28 A.g.e., 26.

Büyüklerimiz dediğimiz kimselerin elbet bir düşündükleri vardır. Fakat asıl mes'ele sizin bir düşündüğünüz olmasında; sizin, benim, hepimizin bir düşündüğümüz bulunmasındadır. Hakiki mânâda siyasi hayatın başlaması, efkârı umumiyenin boş bir söz olmaktan çıkması, millet işlerinin milletçe çevrilmesi ve milletçe murakabe edilmesi [denetlenmesi] işte hep buna bağlıdır: sizin, benim, hepimizin her şeyi düşünmemize.²⁹

Bu kritik satırlar, 'siyasi hayat' konusunda Aybar'ın *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de geliştirdiği tahayyülünün düğüm noktasına işaret eder. Aybar'ın işlerin yüksek temsilciler eliyle değil, halkın bizzat kendi eliyle çekip çevrilmesi ve denetlenmesi gerektiğine ilişkin vurgusu temsili demokrasinin reddini ima ettiği gibi, onun doğrudan demokrasi arayışlarına göndermede bulunur. Zira Aybar, bu konuyu daha da açık hâle getirmek için şöyle yazar:

Demokratik gelişme yukarıdan aşağı olmaz, olamaz. Çünkü yukarıdan aşağı gelen hareketlerde daima antidemokratik bir karakter vardır. Elbette yukarıdan gelen hareketlerin de halka teşebbüsü ele almak imkânları hazırladığı için, dolayısıyla faydaları olur. Fakat ... bunların hakiki kıymet kazanmaları için halk tarafından desteklenmeleri şarttır.³⁰

Bu kritik pasajda, Aybar'ın, öncülük fikrinin ister istemez bu-yurgan imalar taşıdığına ilişkin sezgisine dair önemli ipuçları vardır. Bu ipuçları Aybar'ın daha sonra sosyalist siyasetin öncülük fikrini tümüyle terk etmesi gerektiğine ilişkin tezinin³¹ ilk tohumları olarak değerlendirilebilir.

Aşağıdan toplumsal dönüşümün siyasal ifadesi olarak kavranan ve ancak halkın içinde yaşadığı çağın maddi ve manevi nimetlerine malik olmasıyla mümkün olabilecek demokrasinin tarifi *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de halkın "iştirak ve denetimi altında işleyen hükümet ve demokrasi şekli" olarak formüle edilmiştir. Doğrudan katılım ve doğrudan denetim ilkelerinin, demokra-

29 A.g.e., 50.

30 A.g.e., 82.

31 Mehmet Ali Aybar, *Marksizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (İstanbul: Yayla, 1979).

siyi doğrudanlaştırmaya ilişkin gönderilen oklar olduğu ortadadır. Mehmet Ali Aybar'ın, Türkiye çok partili hayatı yeni yeni deneyimlerken gerek CHP'nin gerekse DP'nin kaldırdığı temsili demokrasi bayrağına karşı hariçten söylenmiş bu sözleri, henüz sınıfsal bir karakter ve sosyalist bir üslup taşımasa bile kendi zamanının liberal kabuğunu çatlatmaya yönelik önemli bir teşebbüstür.

Mehmet Ali Aybar'ın katılıma ve denetime sonuna kadar açık demokrasi vurgularında yepyeni fikir cevherleri olduğunu söylemek fazla ileri gitmek olur. Ancak Aybar'ın bu türden bir siyasal biçim savunuculuğunun bazı özelliklerine işaret etmek gerekir. Aybar, siyasetin yalnızca yüksek devlet adamlarının işi olabildiği ve ancak tepeden bir buyurganlık biçimine bürünebildiği bir dönemde katılımcı, denetimci ve aşağıdan gelişen bir siyaset biçiminin savunuculuğunu yaparak Türkiye siyasetine yeni bir pencere açmak için gayret etmiştir. İkinci olarak, üzerine çullanan her türlü baskıya rağmen bu fikirlerini yılmaksızın savunmuştur. Son olarak da demokratik siyasete bakışlarını Türkiye'nin tarihinden, dönemin şartlarından ve dünyanın ahvalinden devşirdiği gözlemlerle canlandırmıştır. Bu fikirlerin, halkın siyasetin başlıca ve biricik faili olabileceğinin hayal bile edilemediği bir devirde savunulması ve halka aktarılması için verilen mücadele kadar, bu yolda çekilen zahmet ve takınılan dirençli tutum da göz alıcıdır.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'de yer alan yazıların kronolojik bir takibi 1940'lı ve 1950'li yıllarda halkın siyasete katılımı ve denetimine ilişkin fikrin 1960'lı yıllarda sınıfsal bir içeriğe büründürüldüğünü gösterir. Aybar daha TİP Genel Başkanı olduğu gün "çalışan halk kütleleri yurt işlerinde söz ve karar sahibi olacak şekilde politik bir kuvvet hâline gelmedikçe" memleket meselelerinin çözülemeyeceğini vurgular. Çalışan halk kütlelerinin politik örgütlenmesinin ise "Türk işçi sınıfının aydınlarla iş ve kader birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında teşkilatlanmasıyla" mümkün olabileceğini savunur.³² Böylelikle *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, Türkiye'nin içinde yaşadığı düzeni aşabil-

mesine yol açacak siyasal örgütlenme tartışmalarına yeni bir pencere açar. Bu pencereden bakıldığında görünen şey aydın ile halk kanatları arasındaki ikilik veya yukarıdan dayatılan biçimler değildir. “İleri bir toplum düzeninin” der Aybar, “yukarıdan aşağıya zorla kurulabileceğine inanmıyoruz.”³³ *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*’de veciz bir şekilde ifade edildiği ve kerelerce tekrarlandığı gibi “halkın şevkli ve inanlı çabası” olmadıkça, emekçi sınıf işleri “bizzat ele almadıkça” yeni bir toplum düzeninin kurulamayacağı, kitabın manifestosu gibidir. Bu manifesto, kendisini örneğin şu gibi haykırışlarla dile getirir: “... bizim gibi yüzyıllarca yukarıdan aşağı yönetilmiş, halkı yukarıdan her gelene sakınca ile bakan toplumlarda, toplumcu düzeni halka zorla benimsetmek ve tam verimle işletmek asla mümkün değildir.”³⁴ *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, aydın ile halk ikiliğini de şöyle bir ufukla aşar:

Toplumcu bir düzen kurmak için halkı aydınlatacağız, halkı eğiteceğiz, inandıracağız. Bunun için halktan olacağız. Biz de halkın ışığından nasibimizi alacağız. Onun hayattan gelme bilgilerinden bir şeyler öğreneceğiz. Ne biz aydınlar halkın önünde, ne de halk ve işçi sınıfı bizim önümüzde; birbirimizin yanında, hepimiz hareketin içinde birbirimizle kaynaşmış olarak, insanca yaşama şartlarına hep birlikte kavuşacağız.³⁵

Bu yaklaşım, devrimciliğin aydın öncülüğü ve devlet iktidarının en kestirme biçimde elde edilmesi olarak anlaşıldığı bir devirde büyük bir önem kazanmış, Türkiye’nin siyasal atmosferinde yeni kurulacak bir eksenin amentüsü olmuştur. Aybar, bu perspektifini katıldığı her toplantıda, yazdığı her yazıda ve verdiği her söylevde ısrarla tekrarlamış, liderlik ettiği grubun bu perspektifle ufuklanmasını, rakip siyasal grupların ise bu ufkun karşısında konumlandırılarak geriletilmesini istemiştir.

33 A.g.e., 252-253.

34 A.g.e., 253.

35 A.g.e., 253,

Bağımsızlık ve Anti-Emperyalizm

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'de bağımsızlık ve emperyalizm karşıtlığına ilişkin vurgular yer yer haykırıışlara dönüşecek kadar kuvvetlidir. Bağımsızlıkçılık veya aynı anlama gelmek üzere 'istiklalcilik' kitapta bazen 'taasupla', bazen de 'kıskançlıkla' nitelemeleriyle kullanılacak kadar önemsenir. Ülkenin istiklali, her türlü tartışmanın dışında tutularak aşırı bir düşkünlükle ve can pahasına savunulur. Çünkü kitapta yer alan yazılardan birinin başlığında da ifade edildiği gibi istiklal "her şeyden evvel ve her şeyin üstünde"dir.³⁶ Söz konusu olan istiklal olunca Mehmet Ali Aybar, her türlü bedeli göze alarak onu savunmak kararındadır. Türkiye 1945'te çok partili hayata geçme kararı alır ve Marshall Yardımı ve Truman Doktrini bağlarıyla ABD yörüngesine bağlanırken, ve Amerikan yardımlarının istiklali kıracağını söylemek hemencecik "Sovyetler'in adamı" damgası vurularak şeytanlaştırılmaya vesile olurken, Mehmet Ali Aybar, en ağır bedelleri ve hatta "harcanmayı" dahi göze alarak istiklal bayrağını bir başına göndere çekmeye cüret eder. Şöyle yazar:

İstiklâl göz göre göre elden giderken, bu millet başkaları uğruna savaşı sürüklenirken insan nasıl susabilir? Söylemek; hakikatleri haykırmak lâzım. Dinletmek ve inandırmak lâzım. Bugünkü şartlar içinde bunun pek güç bir iş olduğunu bilmez değilim. Üstelik elimde bir haftalık gazeteden başka vasıta yoktur. Ve karşı tarafta radyosiyle, günlük gazeteleriyle, hitabet kürsüleriyle bütün bir teşkilat vardır. Ve daha kötüsü 'Sovyet' damgası yemek vardır. Fakat buna rağmen susmak olmaz! Her şeyi göze alıp bildiklerimi söyleyeceğim. Harcanırsam, bir ben harcanırım. Millet sağ olsun, amma buna karşılık üç vatandaşına, beş vatandaşına hakikatleri olduğu gibi gösterebilirsem, kendimi vazifemi yapmış sayacağım.³⁷

Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'in 1940'lara ve 1950'lere yayılan yazılarında Türkiye'nin Marshall Planı ve Truman Doktrini aracılığıyla ABD emperyalizminin yörüngesine monte edilmesine

36 A.g.e., 97.

37 A.g.e., 104.

yüreklice karşı çıkar ama, buradaki tavrı duygularla bir duyarlılık yaratmanın yanı sıra olgularla bir bilinç inşa etmeye da dayalıdır. Aybar, konuyla ilgili yazılarında Marshall Planı ve Truman Doktrini kapsamında Türkiye'ye yapılan yardım ve hibeleri yeni tipte bir kapitülasyon; milli gurura açılan bir yara, aldığımızdan çok kaybettiğimiz zararına bir ticaret, hürriyet ve demokrasiyi hâkim sınıfların eline veren, Türkiye'nin bağımsızlığını ise kendi eline alan emperyalist bir siyasal operasyon olarak değerlendirir. Bunların hepsini ikna edici bir üslupla, olgulara dayandıran bir biçimle, yorulmadan anlatır.

1960'lara gelindiğinde ise Aybar artık tek parti yönetimine veya DP iktidarına karşı demokrasiyi, hürriyeti, halkın siyasete katılımını ve bağımsızlığı savunan bir aydın olmaktan ziyade bir işçi sınıfı partisinin lideri, sosyalist bir siyasetçidir. Bu bakımdan da istiklalci veya bağımsızlıkçı söyleminde, anti-emperyalist vurgularında sınıfsal yönler ön plana çıkarılır. Başında olduğu TİP'i "bağımsızlığı her şeyin üstünde tutan" bir parti olarak tanımlayan tüzük maddesini (madde 3/f)³⁸ doğrudan kendisi yazan Aybar açısından bağımsızlık, artık "sosyalizmin vazgeçilmez bir unsuru"dur. Sosyalizm ile kaynaşık hâle getirilmesi, bağımsızlık ilkesine genişlik kazandırır. Onu, sadece bir dış siyaset sorunu olmaktan çıkarır, içselleştirir. Bağımsızlık, böylelikle, Türkiye'nin toplumsal hayatını "tümüyle saran, etkileyen, şekillendiren bir kavram" olarak ele alınır. Onun kazanılması ve korunması emperyalizme karşı kazanılacak politik ve askerî zaferin ötesine geçer ve emperyalizmin yurdun içindeki ekonomik, sosyal ve kültürel dayanaklarının yıkılmasını gerekli kılar.³⁹ Emperyalizmden kurtuluş ya da aynı anlama gelmek üzere bağımsızlık mücadelesi burjuvazinin ya da "ara tabakalar"ın öncülüğünde yürütülen bir mücadele olarak gelişir ise, zafere ulaşsa bile eninde sonunda yeniden emperyalizme bağlanır. Çünkü hem burjuvazinin, hem de "emekçi halk kütlelerinin politik ağırlığından yoksun kalan aydınlar"ın çıkarı emperyalizmle işbirliği

38 *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü* (İstanbul: 1962, İstanbul Matbaası), 7.

39 Aybar, *Bağımsızlık*, 494.

yapmaktadır. Bu bakımdan bağımsızlık ancak ve sadece sosyalizm yönelişinin bir veçhesi ve emekçi sınıfların eylemi olduğu müddetçe kalıcı bir nitelik kazanabilir.⁴⁰

Aybar, bu son noktayı gerekçelendirirken sosyalistler arasındaki çok önemli bir tartışmada kritik bir açılım yapar. Bu açılım da emperyalizm ile kapitalizmin iki ayrı şey olmadığına ilişkindir. Başka bir şekilde söylenecek olursa, Aybar'ın kuramsal bakışında dışarıdaki emperyalizm ile içerideki kapitalizm bir ve aynı şeydir. *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de ifade edildiği şekliyle "Dış ve iç sömürü birbiri içine geçmiş tek bir sistem vücade getirir."⁴¹ Bu yaklaşım, emperyalizme karşı mücadeleyi sadece yurt bağımsızlığını kazanma boyutundan kurtarır ve onu sömürden kurtulma eksenine oturtur. Böylelikle de emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi sömürden özgürleşme mücadelesine dönüşür. Sömürden kurtulmak bütün sömürücü sınıflara karşı bir mücadele olduğu için de emekçi sınıfların hâkim sınıflara karşı mücadelesi ile emperyalizme karşı mücadele aynılaşır. Gelin bu yaklaşımı, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'in kendi sözcükleriyle de okuyalım:

Milli kurtuluş mücadelesi, sosyal sınıflar açısından, ancak emekçi sınıfların yürüttüğü bir mücadeledir. Çünkü milli kurtuluş mücadelesi, son tahlilde; sömürden kurtulma savaşıdır. Ve bundan dolayı da, aynı zamanda sosyalizm için mücadeledir.⁴²

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'de bağımsızlık konusunun hayati bir mesele olarak değil, bir hayat meselesi olarak⁴³ ele alındığı görülür. Sanki Mustafa Kemal Paşa'nın "ya istiklal, ya ölüm!" vecizesini hatırlatır gibi, Aybar açısından bağımsızlık hayat verirken, bağımlılık ölümü çağırır. Bu çağrışımlar da, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'in Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki ulusal

40 A.g.e., 494-495.

41 A.g.e., 607.

42 A.g.e., 607.

43 *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de bağımsızlık "insanca yaşamının ilk ve temel şartı" olarak görülür. A.g.e., 155.

kurtuluş savaşına ve Kemalizme nasıl yaklaştığına ilişkin merakımızı tetikler.

Kemalizm ve Ulusal Kurtuluş Savaşı

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, Mustafa Kemal Paşa'ya, onun önderlik ettiği Kurtuluş Savaşı'na ve onun düşünce ufkunu çerçeveleyen Kemalizme sahiplenici bir eleştirelilik geliştirir. Her üçünü de samimiyetle mülk edinir⁴⁴ ama, her üçünün de menzillerini görür. Türkiye'nin bu menzilin ötelere nasıl sıçrayabileceğini göstermeye çalışır. Ötelerde sosyalizm vardır.

Mehmet Ali Aybar, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasının ve Kurtuluş Savaşı'nın zafere ulaşmasının evrensel çapta bir değere sahip olduğuna kanidir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasını, "sömürgeci devletlerin kurduğu baskı ve ezgi düzenini altüst edecek bir oluşun ilk adımı" olarak değerlendirir. Zira TBMM Hükümeti, "emperyalizme karşı savaşan bir yarı sömürge halkının kurduğu ilk ulusal devlet"tir ona göre. Kurtuluş Savaşı da, "emperyalizme karşı açılan ve insanlık tarihinin şüphesiz dönüm noktalarından birini teşkil eden, zincirleme kurtuluş savaşlarının birincisi"dir.⁴⁵ Bu çığır açıcı adımları, mazlum milletlerin emperyalist zincirin halkalarını ilk koparışı olarak kavrar ve bir 'ulusal gurur' kaynağı olarak görür Aybar. Bu konuda şunları yazar:

... halkayı ilk koparmanın ve birbirini izleyen öteki kopuşlara yol açmanın paha biçilmez şerefi, Türk halkına ve onun ölümsüz başkumandanı Gazi Mustafa Kemal'e, büyük Atatürk'e ve "Kuvayı Milliyeci" aydınlar kadrosuna aittir.⁴⁶

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, buradaki "ölümsüz Mustafa Kemal", "büyük Atatürk" vurgularını Kurtuluş Savaşı'nın anti-em-

44 Mehmet Ali Aybar, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasım'da, TBMM'nin kuruluş tarihi olan 23 Nisan'da, Büyük Zafer günü olan 30 Ağustosta ve Cumhuriyetin kuruluş günü olan 29 Ekim'de özel yazılar yazmıştır. *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, bu yazıları içermiştir.

45 A.g.e., 269.

46 A.g.e., 269.

peryalist ve bağımsızlıkçı söylemlerinden türetilir. Şöyle ki, kitapta Birinci TBMM'nin istiklalci ve emperyalizm karşıtı belgeleri titizlikle öne çıkarılır. Sözgelimi, yeri geldikçe TBMM 2 Kasım 1920 tarihli "Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli hudutlar dahilinde hayat ve istiklalini temin ahdiyle teşekkül etmiştir. ... Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtarmakla irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasil olacağı kanaatindedir" bildirisine benzer belgelerini ve yeri geldikçe Mustafa Kemal Paşa'nın "Biz, hayatını ve istikâlini korumak için çalışan erbabı sa'yız (emekçileriz), zavallı bir halkız. Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyeye mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız" şeklindeki sözlerini alıntılar⁴⁷, yeniden hatırlatır, yeniden yorumlar ve her vesileyle yeniden gündeme taşır. Mehmet Ali Aybar, böylelikle, Cumhuriyetin kuruluş temellerinde bağımsızlık ilkesinin, emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığının bulunduğunu akıllara sokmak ve bu mayanın Mustafa Kemal Paşa tarafından çalındığını vurgulamak ister. Bu vurgular, Cumhuriyetin ve Kemalizmin gerçek sahiplerinin bu ilkeleri, Aybar terminolojisiyle söyleyecek olursak, "kıskançlıkla", "taassupla" savunmayı sürdüren sosyalistler olduğunu belirtmek üzere yapılır. Zira, Atatürk'ün ölümünden sonra bu ilkeler sosyalistlerden gayrı bütün siyasal cenahlar tarafından terk edilmiş ve fiiliyatta da bütün cumhuriyetçi ve Atatürkçü makyaja rağmen ülke emperyalizme yeniden bağlanıp, kapitalist sömürünün çarkları içine verilmiştir.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'de bu hazin tablo yer yer duygu yüklü bir üslupla tarif edilir. Mesela şöyle denir:

Büyük zaferden sonra 15 yıl, hiçbir yabancı devletin nüfuzu altına girmeden bağımsız yaşadık. 15 yıl sözüne kulak verilen, dostun düşmanın saydığı itibarlı bir varlık olduk. Türkiye 15 yıl esir milletlerin umut gözü ile baktığı bir ülke oldu.

On beş yıl, yedisinden yetmişine mutlu yaşadık. ... Atatürk hayatı iken her şey yolunda imiş göründü. Fakat onun ağırlığı ortadan

kalkınca sihir bozuldu. Yavaş yavaş emperyalizmin boyunduruğu altına yeniden girdik.⁴⁸

Bu satırlardaki mazi hasretiyle yüklü duyguların ağırlığına rağmen Cumhuriyetin nihayetinde emperyalizme bağımlı hâle gelme sonucuna nasıl ulaştığı maddeci tarih görüşünün açısıyla analiz edilir kitapta. Türkiye'nin emperyalizmin yörüngesine girmesi, genç Cumhuriyetin tam ondan kurtuluyormuş gibi görüldüğü tarihsel uğrakta kapitalizmin kurallarını ve ahlakını kendisine yön veren temel ilkeler olarak seçmesine bağlanır. Bunun temeline de yönetici kadronun burjuva karakteri ve bu karakterin doğası gereği emekçi sınıfları devlet yönetimden dışlama tutumu yerleştirilir. Atatürk ne kadar halkı seven güçlü bir karakter ve ne kadar yüzü halka dönük bir lider olsa bile, sınıf karşıtlıklarının tarihin gidişatı üzerindeki belirleyiciliğinin eninde sonunda hükmünü icra ettiğine dikkat çekilir. Dikkatler bu yöne çekildikten sonra cumhuriyetin, seçtiği kapitalist güzergâhtan geçerek emperyalizmin yörüngesine yeniden oturduğu belirtilir.⁴⁹ Kısacası kapitalizmi reddetmeyen bir emperyalizmden bağımsızlık, kalıcı bir bağımsızlık olamamış, kapitalizm inşa edildikçe emperyalizme yeniden bağlanışın kanalları açılmıştır.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, çözümlemelerinin ulaştığı bu kritik momentte, ileriye doğru büyük bir sıçrama yapabilmek için en başa, yani Kurtuluş Savaşı'nın emperyalizmi ve kapitalizmi kahretmeye meyyal ve istiklale meftun sınırlarına geri çekilmeyi önerir. Kurtuluş Savaşı ikinci kez başlatılacaktır. Lakin "İkinci milli kurtuluş mücadelesi" kırdaki ağalar ile şehirdeki burjuvaların değil, kırdaki köylüler ile şehirdeki işçilerin kaynaşık mücadelesiyle kazanılacak, kurtuluşu kapitalizmde değil, onun tam tersi olan sosyalizmde arayacaktır. Şu satırların netliğine dikkatlice bakalım:

... kazandığımız milli kurtuluş savaşını, sosyalizm için de savaşmadığımızdan dolayı kaybettığımızı biliyoruz. Aynı hatayı bir daha işlemeyeceğiz. Milli kurtuluş savaşları hangi sosyal sınıfın

48 A.g.e., 601.

49 A.g.e., 602-603.

yönetiminde yönetilirse onun damgasını taşır. milli kurtuluş savaşları aynı zamanda kapitalist sömürü düzenini değiştirmeyi hedef almazsa, bir süre sonra emperyalizmin yeniden boyunduruğuna düşülmesi mukadderdir.⁵⁰

Başlangıç sınırlarına geri çekilmek, sadece yeni ve başka bir yön seçmeyi değil, başlangıç fikirlerini de bu yöne uyarlı bir biçimde yeniden yorumlamayı gerektirir. Bu, Kemalist fikirlerin sosyalist bir perspektifle yeniden karılması anlamına gelir. Mehmet Ali Aybar, “Türkiye İşçi Partisi tarihimizin bütün ilerici hamlelerinin mirasçısıdır. Atatürkçülüğe o sahip çıkmıştır. Atatürk ilkeleri onun elinde gelişecek, taşlaştırılmış kalıplar olmaktan, onun elinde kurtarılacaktır” derken parmağını tam olarak bu noktaya basar.⁵¹

Bütün bu tahlillerin ulaştığı sonuç kısaca şöyle formüle edilebilir: Birinci Milli Kurtuluş savaşı nasıl ki kapitalist bir güzergâhtan ilerleyerek emperyalizmin yörüngesine oturmuşsa, İkinci Milli Kurtuluş savaşı, sosyalist bir güzergâhtan geçerek emperyalizmin yörüngesinden çıkacaktır.

Sosyalizm

Gerek emperyalizme ve gerekse de kapitalizme karşı verilecek mücadelenin varacağı yer olarak tarif edilen sosyalizm üzerine düşünceler, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*’de önemli bir yer tutar. Bu önem, sadece sosyalizm için ayrılan sayfaların çokluğundan ya da ona siyaseten merkezî bir rol biçilmesinden kaynaklanmaz, aynı zamanda sosyalizme yeni ve muteber bir çehre kazandırmak amacıyla gösterilen entelektüel çabanın yoğunluğundan da kaynaklanır. İşin bu son kısmında sosyalizmin Türkiye’nin hâkim sınıfları ve ideologları tarafından tanıtılma biçimindeki çarpıklık kadar, başta SSCB olmak üzere sosyalist toplum düzenini deneyimleyen ülkelere yönelik olarak sosyalistlerin kendi içlerinden gelen eleştirilerin itilim kazandırdığı yeniden düşünme çabalarının da etkisi hissedilir.

50 A.g.e., 606.

51 A.ge., 233.

Mehmet Ali Aybar'ın *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de sosyalizm tasavvurunun bazı özellikleri vardır. Bu özellikleri adım adım görmek, Aybar'ın nasıl bir sosyalizm hayal ettiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'deki sosyalizm tasavvurunun özelliklerinden biri, yansıtıldığının ya da düşünüldüğünün aksine bireyi önemseyen, önemsemekten de öte onu merkeze çeken bir sosyalizm anlayışı olmasıdır. Sosyalizm, kitapta, bireyin mutluluğunu hedefleyen, onu yabancılaştıran ilişkilere son veren ve onu özgürleştiren bir toplum düzeni olarak tasvir edilir.

Daha 1946 gibi erken bir tarihte Mehmet Ali Aybar, sosyalizmin temel hak ve hürriyetleri kısıtlayan, daraltan ya da yok eden bir düzen olamayacağına, bilakis sosyalizmin, burjuva çağının bu kazanımlarını mülk edinmesi gerektiğine işaret eder. Onun gözünde sosyalizm, bireyin toplumun genel çıkarları için haklarından ve hürriyetlerinden vazgeçtiği bir düzen değildir. Sosyalizm, bunun tam aksine, gerçek ve somut insanların mutluluğunu hedefleyen bir düzendir. Öyleyse bireyi görmezden gelmek, önemsizleştirmek, değersizleştirmek yerine, daima bireyi göz önünde tutar, en çok onu önemser ve en çok ona değer verir. Elbette bireyi ziyadesiyle öne çıkaran bu anlayış, zamanın sosyalist bakış açıları için haddinden fazla radikaldir. Zira devrin sosyalizm anlayışına rengini çalan birey-toplum ikiliğinde öne çıkarılan ve belirleyici önem atfedilen toplumdur. Bireyin, hiçbir kişisel çıkar gözetmeksizin kendini toplumun genel çıkarı için feda etmesi makbul olandır. Aybar bu kanatın hâkim olduğu bir devirde hayli cesurca birey odaklı sosyalizm fikrinin savunuculuğunu yapar: "... barışmaz iki kelimeyi korkmadan birleştirerek diyelim ki: Fertçi bir sosyalizm tatbik edeceğiz. İşte benim tahayyül ettiğim gerçek hürriyet rejimi."⁵² Bu alıntıda yer alan sözler, Aybar'ın liberalizm ile Marksizmi uzlaştırmaya ya da birleştirmeye çalıştığı şeklinde de yorumlanabilir. Tırnak içindeki sözler, Aybar, sanki liberalizmin bireyciliği ile sosyalizmin toplumculuğunu eklemlemeye çalışıyormuş gibi tınılar.

Bununla beraber, Aybar'ın bu konudaki görüşlerini dikkatlice takip etmeye devam edersek daha farklı bir tabloyla karşılaşırız. Aybar, yukarıda alıntılanan sözlerinden tam 22 yıl sonra, 1968 yılında "fartçılık"ten ne anladığını daha açık anlatacaktır. Aybar'ın öne çıkarmaya çalıştığı şey, sosyalizmin bir ekonomi sistemi olarak algılanışındaki yanlışlamalardır. Gelin şu paragrafta ifade edilen düşünceyi dikkatle takip edelim:

Sosyalizm bir ekonomi sisteminden ibaret değildir. Sosyalizm bir ahlak anlayışı, bir hayat felsefesidir. İnsan Sosyalizm için değil Sosyalizm insan içindir. İç dünyası, inançları, düşünceleri, zevkleri, hayalleri, acıları, sevinçleri, sonuna kadar mutlu, sonuna kadar özgür olma hakları ile somut ve gerçek insan, bir dakika olsun gözden uzak kalmamalıdır. Emekçi sınıfların iktidarı amaç değil araçtır. Hasanları, Ayşeleri, Recepleri, Fatmaları, yani gerçek, somut, özgür, mutlu, dopdolu yaşama olanaklarına kavuşturmak için bir araç...⁵³

Burada, makineleri, sanayi tesislerini, devleti, ideolojiyi değil, insanı yücelten bir sosyalizm anlayışının vurguları bariz bir şekilde kendini gösterir. Bunların hepsi kendi başlarına amaç değil, adlarıyla ve ümitleriyle insanı mutlu etmek, yüceltmek için vardır Aybar'ın sosyalizm tasavvurunda. Bu bakımdan onun sosyalizm anlayışı, 'insancıl' ve 'güleryüzlü'dür. Aybar, yarının sosyalist Türkiye'sini "insanların, çocukların gülererek yaşadıkları güzel Türkiye" olarak hayal eder.⁵⁴

*Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'*de insanı ve bireyi merkeze yerleştiren bir sosyalizm anlayışının geliştirilmesinin nedeni, aslında kapitalist toplumun insanı ve bireyi yabancılaştıran yapısının bir eleştirisinden türetilir. Aybar, yabancılaşmış bireyin özgürleşiminin sadece bir teknik mesele olarak görülemeyeceğini, bunun aynı zamanda bir "toplum felsefesi", bir "ahlaki amaç" olduğunu vurgular. Bu perspektif, Aybar tarafından bireyin yabancılaşmasının elim sonuçlarından kazanılır. Aybar'a göre insan, kapitalist toplumlarda, en yüce değeri olan emeğine yabancılaşır. Yani insan "en güzel tara-

53 A.g.e., 661.

54 A.g.e., 475.

fını", "en yüce değerini" yitirir. Aybar'ın bu çok önemli, çok hassas meseleyi nasıl dile getirdiğini kendi kaleminden okuyalım:

Sömürülenler insanlığını kaybetmiş, kendi kendine yabancı düşmüş insanlardır. Binaenaleyh emeğin mahsulü ile çekişme hâlinededir: Çabası kendisine yabancıdır. Çalışma şartlarını kendisinin dışında tayin ederler. Çalışma kendisine zehir olur. En güzel tarafımız bize yabancılaşmış olur. Toplumculuğun asıl amacı işte bunu önlemek, insanın kendi kendisini bulmasını sağlamaktır.⁵⁵

"En güzel tarafımızın", yani emeğin, çalışmanın, üretmenin bize yabancılaşması ve insanın kendi kendini yitirmesi kapitalist sömürünün bir sonucudur, Aybar'a göre. Bu sömürüye son verecek olan sosyalizm, insanı yabancılaşmanın zincirlerinden kurtaracak, yitirdiği insanlığını yeniden bulmasını sağlayacaktır. Mehmet Ali Aybar'ın bir keresinde çok açıkça ifade ettiği gibi sosyalizmin gayesi "insanı daha üst planda bir hürriyet içinde insanlığa kavuşturmaktır."⁵⁶ Dikkat edersek kaybolan ferdin yeniden fert, kaybolan insanlığın yeniden insanlık olduğu bir toplum düzeni olarak kurgular Aybar sosyalizmi. Bu da onu, sosyalizmi gerek bir düşünce biçimi, gerekse de bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak emekçi insanın, halkın kendi yaşantısında, ilişkilerinde ve düşünüş biçimlerinde aramaya sevk eder.

Bu son nokta, bizi Aybar'ın sosyalizm tasavvurunun bir başka özelliğine götürür. Hani Aybar sosyalizmin sadece bir ekonomi tekniği olmadığını vurgulamış ve onun bir hayat felsefesi, bir başka ahlak olduğuna da dikkati çekmişti. İşte Aybar, bu hayat felsefesinin, bu başka ahlakın kökenlerini, daha doğrusunu söyleyelim, 'maya'sını emekçi halkın yaşantısında ve kendisinde görür. Mesela, sosyalizm için "halkın dünya görüşü ve ahlakıdır. Halk sosyalizmi doğuştan damarlarında taşır" der.⁵⁷ Burada, aydınlar tarafından kurgulanan bir felsefenin, ahlakın ve toplum düzeninin emekçi halka benimsetilmesinden ve sosyalizmin böylece inşa edilme-

55 A.g.e., 308.

56 A.g.e., 311.

57 A.g.e., 474.

sinden tamamen farklı bir perspektif vardır. Sosyalizmin maddesi halkın kendisindedir; yaşantısında, yöneliminde, düşüncesinde, ilişkilerinde... Şöyle de söyleyebiliriz; sosyalizm bir sınıfın ilişkilerinden neşet eder, ondan ayrı doğup ona mal edilemez. Bu görme biçimi, hiçbir şekilde aydınların sosyalizmdeki rolünü hakir görmez. Tersine, Aybar, “Sosyalizmin kuruluşunda aydınlara büyük ödevler düşmektedir. Sosyalizmin nazariyesini bilen onlardır. Sosyalist hareket de nazariyesiz yürütülemez” der ve ekler: “Ama aydınların bildiği sosyalizm nazariyesi aslında işçi sınıfının ve bütün emekçi sınıfların ideolojisidir. Ve bu ideoloji emekçi sınıfların yaşantısını yansıtarak daima gelişmektedir.”⁵⁸ Burada feneri özellikle son tümcenin üzerine turalım. Aybar, sosyalizmin teorisinde aydınların büyük bir işlevi olacağını kabul etmesinin yanı sıra, sosyalizmin ideolojisinin emekçi sınıfların yaşantısından çıkarılabileceğini işaret parmağıyla gösteriyor.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm’de geliştirilen sosyalizm tasavvurunun bir başka çok önemli özelliği, halkın kendi öz yaşantısından doğurduğu sosyalizmde “efendi” olacak olmasıdır. Bu, şu anlama gelir: sosyalizmde, devlet ve toplum işlerinin çekip çevrilmesinde söz ve karar sahibi olacak olan belirleyici güç emekçi halktır. Halk sadece sözün ve kararın sahibi değil, bolluğun ve özgürlüğün de sahibidir. Aybar’ın kendi kelimeleriyle: “Sosyalizm, halkın efendiliği, devlet yönetiminde söz ve karar sahibi olması, bugününün ve yarınının emin yaşaması, mal mülk sahibi olması, toprağa kavuşması demektir.”⁵⁹ Buradaki yaklaşım, halkın kendini yönetmesi, kendi kararlarını vermesi ve kendi sözünü söylemesinde dolayım mekanizmalarından ziyade doğrudanlığı esas alır ve Aybar’ın yukarıda çözümlemeye çalıştığımız demokrasi anlayışıyla da uyum gösterir.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm’de geliştirilen sosyalizm tasavvurunun bir başka özelliği, toplumda karşılığı olan güçlü ide-

58 A.g.e., 501.

59 A.g.e., 553. Buradaki mal, mülk ve toprak sahibi olmak vurgusu halkın bolluğa erişmesi anlamına gelir ve son derece açıktır.

olojik cereyanlarla çatışık olmak yerine barışık olmayı esas alan perspektiftir. Aybar açısından sosyalizm Türkiye'nin güçlü ideolojik damarları olan Kemalizm ile, milliyetçilik ile ve İslamcılık ile olumlu ilişki kurabilir ve kurmalıdır da. Bu perspektifte, Aybar'ın sosyalizmi "yerli bir doktrin" olarak sergileme kaygusu ağırlık taşır. Sözelimi, başında bulunduğu sosyalist parti için "Türkiye İşçi Partisi Atatürkçülükten hareket ettiği ve ilhamını günümüz gerçeklerinden aldığı için ... yüzde yüz yerli bir doktrin partisidir" der.⁶⁰ Buradaki "yüzde yüz yerli doktrin partisi" vurgusunda Türk sağının sosyalizme yönelttiği 'kökü dışarıdalık' suçlaması karşısında içeride bir kök gösterme refleksinin izleri vardır. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi Kemalizme karşı eleştirel bir sahipleniciliğin samimiyeti de vardır. Beri yandan Aybar, sosyalizmin sosyal adalet fikri ile Müslümanlığın yüzyıllar öncesinin şartları içinde geliştirdiği zekât'ın sosyal adaleti sağlayamaya yarayan bir müessese oluşu arasında bir ortak kanı, bir ortak eğilim bulur.⁶¹ Böylelikle İslam ile sosyalizmi karşı karşıya koymak yerine yan yana koyabilmenin imkânlarını arar. Aybar'ın, bağımsızlık ilkesiyle ilişkilendirilmiş milliyetçilikle de olumlu bir ilişki kurduğu görülür. "Bağımsızlık ve milliyetçilik, sosyalizmin temel direkleridir"⁶² derken haddinden fazla ileri gidiyormuş gibi görünür Aybar. Ancak burada milliyetçilik kavramını nasıl içeriklendirdiğine hemencecik açıklık getirir:

burada söz konusu olan milliyetçiliğin, başka milletleri aşağı gören, ezilmelerini, köleleştirilmelerini emreden faşist millet anlayışı ile ve şovenlikle bir ilişkisi yoktur. Emperyalizmle dövüşen ve sosyalizme yürüyen bütün mazlum milletler, mücadele güçlerini, insancıl bir milliyetçilik duygusundan alıyorlar. Yabancı tahakkümünden kurtulmak, kültürlerini, ekonomilerini geliştirmek istiyorlar. Fukara halklarını, memleketin efendisi yapmak istiyorlar.⁶³

60 A.g.e., 222.

61 A.g.e., 374.

62 A.g.e., 621.

63 A.g.e., 621.

Fark edilebileceği gibi, Aybar'ın sosyalizmle ilişkilendirdiği hâliyle milliyetçilik ezme-ezilme ilişkisinden azade, emperyalizm karşıtlığı, bağımsızlık, halkçılık gibi kavramlarla yorumlanmış bir milliyetçiliktir. Bundan da öte, sömürü düzenine karşı olmakla yeni bir form kazandırılmış bir tür 'sosyalist milliyetçilik'tir.⁶⁴ *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'deki şu satırlar, sosyalist olunmadan milliyetçi olunamayacağına ilişkin önermenin özlü bir ifadesi gibi durur:

Geri kalmış ülkelerde milliyetçilik sömürü düzenine karşı olmak, sömürüyle savaşmak demektir. Milletini sevmenin onu yükseltmenin başka yolu yoktur. Sömürü düzeni muhafaza edildikçe, ona karşı çıkılmadıkça, yani sosyalist olmadıkça, ne milliyetçi olunur, ne de Amerika yurttan atılır.⁶⁵

Bireye ve emekçi halka verdiği önemi her şeyin üstünde tutan, bağımsızlığa ve yerelliğe, bu anlamda da milliyetçiliğe vazgeçilmez vurgular yapan bir sosyalizm anlayışının Sovyet sosyalizmiyle mesafeli durması sanki doğal bir sonuçmuş gibidir. Ama, elbette doğal değil, tarihseldir; bunu aşağıda göreceğiz. Ama şimdilik, bu mesafenin *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de adım adım ve kronolojik olarak kurulduğunu belirtelim. Kitabın ilk yazılarından birinde, 'Sovyet sosyalizmi' sosyalizmin tek biçimi olarak değil, biçimlerinden biri olarak görülür. "Sovyetizm" der Aybar, "sosyalizmin gerçekleşen şekillerinden biridir; fakat gerçekleşebilecek tek şekli değildir. Sosyalizme dayanan başka hükümet ve idare şekilleri de bulunabilir."⁶⁶ 1946 gibi çok erken bir tarihte, yani Sovyet modelinin sosyalizmin biricik modeli olarak kabul edilme eğilimi son derece güçlüyken ve Avrupa Komünizmi henüz Batı'da uç vermemişken Sovyet sosyalizmine karşı konan mesafe çağı için son derece radikal bir tavır olarak değerlendirilebilir. Mehmet Ali Aybar, bu tavrını 1965 yılında, sosyalist bir siyasetçi olarak kariyerinin

64 'Sosyalist milliyetçilik'in Türkiye'deki damarları üzerine yaptığım bir inceleme için bkz.: Gökhan Atılğan, "Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye: 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2009 (3): 1-26.

65 A.g.e., 590.

66 A.g.e., 78.

zirvesindeyken daha da ilerletir. Ancak o arada Palmiro Togliatti gibi Avrupa komünizminin öncü isimlerinden de etkilenmeye başlamıştır. O yıl yaptığı ve *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'e dahil edilen bir konuşmasında doğrudan Togliatti'ye referans vererek Üçüncü Enternasyonal'in öngördüğü dünya sosyalist hareketinin merkezden yönetim ilkesinin yanlışlığına işaret eder, komünist partilerin önce kendi uluslarının çıkarlarını savunmaları gerektiğini belirtir ve sosyalist uluslar arasındaki dayanışmanın da tam demokratik bir forma bürünmesinin zorunluluğunu vurgular.⁶⁷

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'de geliştirilen sosyalizm tasavvurunun en önemli veçhelerinden biri de Aybar'ın her ülkenin kendi sosyalizm yolunu kendisinin bulması gerektiğine ilişkin ısrardan türer. Bu ısrar, her ülkenin kendine özgü bir ülke olduğuna yönelik kuvvetli bir ön kabulden kaynaklanır. Gelin şimdi bu kendine özgülük meselesinin kitapta nasıl tartışıldığına bakalım.

Türkiye'nin Kendine Özgülükleri

Marksistlerin ve sosyalist liderlerin kendi ülkelerindeki iktidarın sınıf karakterinin nasıl değiştirileceğine ve sosyalizmin nasıl inşa edileceğine ilişkin kritik sorulara verecekleri yanıtlar, ülkeleri hakkında yapacakları tarihsel ve toplumsal çözümlemelerin üzerinde yükselir. Ancak bu çözümlemelerin nasıl yapılabileceği ayrı bir sorun oluşturur. Bu düzlemde üç farklı eğilim belirir. Birincisi, ülkenin kendine özgülüklerini ve toplum düzeni bakımından aynı kategoride yer aldığı ülkelerle benzerliklerini göz ardı ederek ona tamamen evrensel özellikleri açısından bakma eğilimidir. Sözgelimi Türkiye kapitalist bir ülkedir ve onun dünyadaki hangi kapitalist ülkelerle aynı kümede yer aldığının, tarihinden ve toplum yapısından gelen kendine özgü niteliklerinin neler olduğunun hiçbir önemi yoktur. İkinci eğilim, ülkenin evrensel niteliklerini ve kendine özgülüklerini ihmal ederek sadece toplum düzeninin gelişmişlik düzeyi bakımından içinde yer aldığı kümenin nitelikle-

rine konsantre olur. Bu eğilimde ülke örneğin az gelişmiş kapitalist ülkeler kategorisindedir, bu kategori için geçerli olan her şey ülke için de geçerlidir; onun genel kapitalist özellikleri ve kendine özgülükleri fazlaca bir önem arz etmez. Nihayet üçüncü eğilim, ülkenin evrensel ve tarihsel olarak bulunduğu konumu hiçe sayarak sadece onun kendine özgülüklerine odaklanır. Bu eğilimde ülke eski bir deyimle 'nevi şahsına münhasır' bir ülke olarak değerlendirilir. O, biriciktir ve sadece kendine benzer.

Türkiye'deki Marksist yazarlar ve sosyalist liderler arasında her üç eğilime de rastlanır. Bunlardan bazıları Türkiye'nin kendine özgülüklerini, bazıları ülkenin hangi kümede bulunduğunu, bazıları da evrensel özelliklerini ihmal etmiştir. Bir başka açıdan baktığımızda da, kimisi Türkiye'nin sadece evrensel özelliklerine, kimisi sadece tarihsel özelliklerine ve kimi de sadece kendine özgülüklerine yoğunlaşmıştır. Bu üç farklı konum, kuramla kurulan ilişkilerde de belirgin bir farklılaşmayı getirmiştir. Birinci eğilimde olanlar ülkelerindeki iktidarın sınıf karakterinin nasıl değiştirileceğini ve sosyalizmin ne şekilde inşa edileceğini sadece Marksizmin klasik eserlerine bakarak çıkarmaya çalışırlar. İkinci eğilimdekiler, ülkelerinin içinde bulunduğu benzer toplum düzenindeki kümeye ilişkin yapılmış saptama ve çözümlemelerin aynen kendi ülkeleri için de geçerli olduğunu varsayarlar. Üçüncü eğilimde olanlar ise ne Marksizmin klasik eserlerinin, ne Marksistlerin dünyadaki kapitalist ülkeleri yerleştirdikleri kümelere ilişkin tahlillerinin kendi ülkeleri için açıklayıcı olabileceğine inanırlar. Bu durumda, kendi ülkelerini açıklayacak kuramı kendilerinin imal etmeleri gerektiğini düşünüp ona göre hareket ederler.

Bu farklı eğilimleri Anıl Varel'in yaptığı gibi⁶⁸ Hegelci bir üçlemeye yaslanarak da konumlandırabiliriz. Hegel'in üçlemesini kısaca hatırlayalım: parçaların tümünü içine alan, külli olan anlamında 'tümel' (*totality*); kısmi olan ve benzer ya da ilişkili parçaları birlikte düşünmek anlamında tikel (*particularity*); sadece belirli bir par-

68 Anıl Varel, "Osmanlı-Türkiye Modernleşme Tartışmalarında Yöntem Sorunsalı" (yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, 2018).

ça ya da nesneye ait olan anlamında tekil (*singularity*). Hegel'in bu üçlemesi, bize kapitalist dünyadaki bir ülkenin nasıl çözümlemesi gerektiği konusunda geniş bir perspektif kazandırır. Ülkenin hem tekilliğini, yani kendine özgülüklerini; hem tikelliğini, yani aynı kümede yer aldığı başka ülkelerle benzer özelliklerini; hem de tümelliğini, yani evrensel niteliklerini birlikte düşünmeyi mümkün kılan genişçe bir perspektiftir bu.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'de Türkiye'nin nasıl ele alındığını bu çerçeveden takip ettiğimizde Aybar'ın tümel ve tikel olan yanlara zaman zaman işaret ettiğini, ancak tekil olana aşırı derecede odaklandığını ve vurgularının belirleyici ağırlığını bu alana kaydardığını görürüz. Bu da onu bir tür 'özgücülük'e sürükler ve en nihayetinde Marksizmin kuramsal çerçevesinden uzaklaştırarak 'Türkiye'ye özgü bir sosyalizm' icadına yönlendirir. Bu yöneliş içinde Aybar, Türkiye'nin biricik, yani kendisinden başka hiçbir ülkeye benzemeyen bir ülke olduğu önkabulünden hareket eder ve en nihayetinde 'Türkiye için sosyalizm'in kitabının ancak onun eşsizliğini bilen, anlayan, fark eden ve kavrayan Türkiyeli sosyalistler tarafından yazılabileceğini iddia edecek kadar ileriye gider. Gelin şimdi bu durumu adım adım izlemeye çalışalım.

Konuyla ilgili olarak kitapta yer alan en önemli metinlerden biri Ağustos 1966 tarihini taşır. Mehmet Ali Aybar, bu metinde (ki bir siyasal söylevin yazıya dökülmüş hâlidir), bu konudaki görüşlerini özlü bir şekilde verir. Aybar, yukarıda tartıştığımız meseleyi burada şöyle ele alır: i) Her toplum, genel çizgilerle bir tür ekonomik-sosyal kategoriye dahildir (örneğin geri kalmış toplumlar kategorisine dahil olmak gibi); ii) bununla beraber her toplum, tarihinden gelen birtakım özelliklere sahiptir; iii) bu özellikler, tarihsel gelişmede çoğu zaman genel şartlardan daha etken olur.⁶⁹ Mehmet Ali Aybar'ın, burada tümel'i (daha az olmakla birlikte) tikel'i ve tekil'i birlikte ele aldığı bellidir. Ancak, vurgunun tekil olanda özel bir ağırlık taşıdığı, fenerin esas olarak tekil olanın üzerine doğrultulduğu görülür.

Bu ağırlık, işin kuram yönü tartışılırken daha da artar. İşin bu kısmı Aybar tarafından şu şekilde ortaya konmuştur: i) Sosyalist düşünce bilime dayanır ve bilim metodu kullanır. Bu nedenle sosyalizmin temel kanunlarını şüphesiz kitaplardan öğreneceğiz, ii) ama sosyalizmi kurmak için kitaplarda yazılı olanları aynen uygulamaya çalışmak sosyalist düşüncenin kendisine de yabancı, yetersiz ve zararlı sonuçlar veren bir yaklaşımdır; iii) “Türk sosyalizminin KİTABINI, (a)dan (z)ye kadar, her günkü mücadelemizle, bizler yani Türkiye İşçi Partililer hep beraber yazacağız.”⁷⁰

Görüldüğü üzere Aybar, Marksizmin kitaplığını terk etmez, onu kıymetsizleştirmez, onu yok saymaz. Ancak Marksizmin Türkiye’nin özgüllüklerinin kavranmasında metod dışında bir katkı sağlamayacağını ima eder. Bu bakımdan ‘Türk sosyalizmi’ olarak adlandırdığı Türkiye’ye özgü sosyalizmin kitabının baştan sona kadar Türk sosyalistleri tarafından yazılması gerektiğini ileri sürer. Aslında buradaki ‘Türk sosyalizmi’ (bazen ‘Türkiye sosyalizmi’) teriminin, vurgunun tekilliğe, yerelliğe, özgüllüğe, eşsizliğe kaydırılmasından doğduğu fark edilir. Özellikle “a’dan z’ye” seçimi, bu kaymayı daha da belirgin hâle getirir. Üstelik, bu kritik alıntıda ‘biz Türkiye İşçi Partililer’ göndermesi kitabı yazacak öznenin ancak ve sadece Türkiye İşçi Partililer olabileceğini anımsatır ve Türkiye sosyalist hareketinin geçmiş bütün birikimini dışarıda bırakır. Böylelikle TİP’ten önce Türk sosyalistlerince Türkiye üzerine yapılmış çözümlemeler miras olarak devralınmaz. Zaten Aybar, bir başka söylevinde “Bizce eski sosyalist partiler hata ve sevdaları ile devirlerini kapamışlardır. Bunlar memleketimizin, bugüne göre çok değişik şartları içinde faaliyet göstermişlerdir. Başarıları da, başarısızlıkları da artık maziye mal olmuştur” der.⁷¹ Bu tümcede sosyalistçe bir saygı kendini göstermekle birlikte, geçmiş birikim devralınmak yerine mazi kabrine yollanır.

Mehmet Ali Aybar’ın Türkiye’nin özgüllüğüyle ilgili çektiği sınırlarda Marksizmin kitaplığı ve Türkiye sosyalist hareketinin

70 A.g.e. 479.

71 A.g.e., 496

birikimine karşı belirgin bir mesafe konur. Aybar bu sınır çekme işlemini metaforik olarak açıklarken daha kalınca bir kalem kullanır ve şunları yazar:

Kitaplar bir bakıma fotoğraflara benzer. Fotoğraflar gibi kitaplar da, bir durumu, bir anı tespit ederler; nazariye olarak hikâye olarak ister istemez gelişimin canlı akışını dondururlar. Bilim, bütün bu çabaların kitaplar halinde birbirini tamamlamasıyla meydana gelen bir sinema şeridine benzer. Varlığın, hayatın hareketi maziden istikbale uzanan bu nazariyeler silsilesinde ancak yansımış, kavranmış olur.⁷²

Buradaki çelişkiye dikkat edelim. Aybar, film kareleri gibi birleştirilmesi, ilişkilendirilmesi gereken kitaplardan bahseder ama, önceden yazılmış kitapları filme dahil etmez (sosyalizmin geçmiş mirası mazi kabrine gönderilmiştir). Böylelikle, onun merceğinden beyazperdeye yansıyan, sanki tek sahnelik bir film olur. Türkiye sosyalist hareketinde daha önceden tümelliğe ve tikelliğe yapılan aşırı vurgular Aybar'ın söyleminde tersine çevrilir ve bu kez tekillik aşırı derecede vurgulanır. Böylelikle de Türkiye, Aybar'ın perspektifine 'nevi şahsına münhasır' (tekil) bir ülke olarak yerleşir. Türkiye nevi şahsına münhasır bir ülke olarak görülünce, onun üzerinde inşa edilecek sosyalizm de başka hiçbir sosyalizme benzemeyen, kendine özgü bir sosyalizm olarak tasavvur edilir.⁷³ Nitekim *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de bu konuda şunlar yazılıdır:

'Türkiye Sosyalizmi' ithal malı değildir. Bu, ne Batı'daki, ne Doğu'daki örneklerle benzer. Çünkü Türkiye ne Batı'dır, ne Doğu'dur. Türkiye kendine özgü koşulları olan bir ülkedir. Koca bir imparatorluktan yarı sömürge durumuna düşmüş; milli kurtuluş savaşıyla politik bağımsızlığına kavuştuysa da, bunu da yitirmiş bir benzeri galiba bulunmayan, geri kalmış bir toplumdur.⁷⁴

72 A.g.e., 479-480.

73 Bu konuda Aybar'a yöneltilen tutarlı bir Marksist eleştiri için bkz. Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 48-50.

74 Aybar, *Bağımsızlık*, 516.

Buradaki yaklaşımda, Türkiye sosyalist hareketinde daha sonra belirecek olmakla birlikte bu dönemde nüveleri ortaya çıkmış bir eğilime karşıt bir eğilim oluşturduğu görülür. Aybar, Türkiye'nin izleyeceği sosyalizm yolu konusunda sözgelimi Çin, sözgelimi Küba, sözgelimi Arnavutluk, sözgelimi Sovyetler Birliği gibi ülkeleri taklit etme ya da model alma eğilimini doğru bulmaz, ama bu sefer de dünya sosyalizminin bütün yönelişlerini, deneyimlerini ve birikimlerini hiçe saymak gibi bir başka köşeye kaçır. Türkiye'nin sadece kendisine benzeyen, eşsiz bir ülke olduğuna ilişkin vurgular, yalnızca Türkiye'ye uyacak bir sosyalizm arayışını ister istemez beraberinde getirir.

Gelin şimdi, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de aşırı derecede vurgulanan tekillik ya da özgüllüklerin Türkiye için nasıl gösterildiğini izlemeye çalışalım. Üzerinden geçmekte olduğumuz kritik eşikte Mehmet Ali Aybar'ın (yukarıda gösterdiğimiz gibi) önce Türkiye'yi tekil özelliklerinin belirleyici olduğu nevi şahsına münhasır bir ülke olarak tarif ettiğini, sonra da Türkiye'yi eşsiz kılan özelliklerin neler olduğunu aramaya başladığını belirtelim. Yani Aybar, topladığı verilerden bir saptamaya ulaşmaz, yaptığı saptamaya uygun veriler toplamak gibi bir yol izler.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm'de Türkiye'nin bazı kendine has özelliklerinin emek ile sermaye arasındaki çelişkiden daha etkili olabileceği savunulur. Bu kendine has özelliklerden bazıları şöyle sıralanır: i) Türkiye işçi sınıfı henüz sınıf bilincine ulaşmamıştır; ii) Türkiye köylerindeki darboğazlar köylüyü devrimci bir ortama getirmiştir; iii) tutucu ve batıl inançlar halk arasında yaygındır; iv) Türkiye emperyalizme karşı milli kurtuluş savaşı vermiş, zafer kazanmış ve daha sonra onun boyunduruğu altına düşmüştür; v) Türkiye halkı demokratik haklarına sahip çıkmış bir halktır; vi) Türkiye'de halktan yana demokratik bir anayasa vardır [1961 Anayasası].⁷⁵

Aybar'ın Türkiye'de kapitalist üretim tarzının genel özelliklerinden, az gelişmiş ülkelerde ortaklaşan niteliklerden daha başka

ne gibi özgöl nitelikler bulunduğunu dert etmesi, bunlar üzerine düşünmesi ve bu özgüllükler üzerine tartışmayı, araştırmayı teşvik etmesi, anlaşılabilir. Fakat, bu özgöl niteliklerden yola çıkarak Türkiye'yi tekil bir ölke olarak ele alması, ancak ve sadece 'Türkiye'ye özgöl' olan bir sosyalizmin peşine düşmesi ve kendi deyimiyle bunu sadece sosyalist bir iktidar için değil, ileride kurulacak olan 'sosyalist düzen' için de kurgulaması⁷⁶ Marksist kuram ve yöntem bakımından açıkça ve önemlice bir sorun olarak belirir. Tekillöğe yapılan aşırı vurgunun Türkiye'ye özgöl bir 'sosyalist düzen' arayışına kadar götürölmesi Aybar'ı tekelliğin ve tümelliğin yok sayılmasına kadar götürölür.

Aybar, Türkiye'nin sadece kendine benzeyen bir ölke olduğunu kanıtlamaya çabalarken başka kuramsal ve yöntemsel hatalar da yapar. Sözgelimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilmiye, seyfiye ve kalemiye mensuplarından meydana gelen kadroyu 'su generis egemen sınıf' olarak kabul eder ve onun tarih boyunca egemen sınıf olma özelliğini sürdürdölüğölü savunur. Böylelikle Aybar, 'kamu yöneticisi' ya da 'devlet yöneticisi' ile 'yönetici sınıf' ayrımını ortadan kaldıran bir kuramsal hataya düşer. Bunun yanı sıra da bürokrasiyi ebedi bir egemen sınıf sayarak toplumsal değişmenin dışında tutmak gibi yöntemsel bir yanlışa sürüklenir.⁷⁷ Beri yandan, 'Osmanlı tipi devlet' adını verdiğöl 'merkezci, tekelci, ceberut' devletin "bir üretim ve yönetim biçimi" meydana getirdiğini ve "halkın dışında ve üstündeki yönetim biçiminin 1960'lı yıllar Türkiye'sinde de yaşamaya devam ettiğini ileri sürer.⁷⁸ Aybar böylelikle, hem devleti 'geleneğe sahip bir özne' olarak konumlandırmakla sınıf mücadelelerinin ve toplumsal değişimlerin dışına iter, hem de devleti bir üretim biçimi olarak tanımlayarak bir başka kuramsal hataya imza atar.

76 A.g.e., 641.

77 Bu konuyu bir başka çalışmamda daha ayrıntılı bir şekilde sergilemiş ve tartışmıştım: Gökhan Atılğan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* (İstanbul: Yordam Kitap, 2009), 432-441.

78 Aybar, *Bağımsızlık*, 639-640.

Sonuçta *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de tümel, tikel ve tekil arasındaki denge tekil lehine öyle çok eğilir ki, Aybar hiçbir şeyi hiçbir ülkeye benzemeyen bir Türkiye ve hiçbir şeyi hiçbir kimseye benzemeyecek bir sosyalizm icat etmeye soyunur. Bu da onu kuramsal ve yöntemsel hatalar yapmaya zorlayan bir çıkmaz sokak olur.

Sosyalist Strateji

Şimdi, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de Türkiye'de sosyalist iktidar için nasıl bir strateji  nerildiğine bakalım. Bu aşamada *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*   soruya yanıt aramamız gerekir. Birinci soru: Sosyalist mücadelenin farklı yönleri arasındaki (bağımsızlık mücadelesi, demokrasi mücadelesi ve kapitalizmi açma mücadelesi) ilişki nasıl kurulmaktadır? Sınıf mücadelelerini ko ullayan karşıtlıklar nasıl konulmakta ve sınıflar arasında nasıl bir ilişki öngörülmektedir? Hangi mücadele biçimleri esas alınmaktadır?

 lk sorudan ba layalım.

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm kendi adıyla sosyalist mücadelenin farklı yönlerinin neler olabileceğini ve bunlar arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiğini ima eder. Sosyalist mücadele emperyalizme karşı bağımsızlık, sermayenin siyasal hâkimiyetine karşı demokrasi ve kapitalizme karşı da sosyalizm için verilen mücadelelerin bile kesinden oluşur. Bunlar, sosyalist solda geleneksel olarak yapıldığı gibi farklı dönemlerde çözülmesi gereken sorunlarmı  veyahut da biri çözülmeden öteki çözülemeyecek sorunlarmı  gibi ayrı ayrı ele alınmazlar. Bu geleneksel yaklaşıma göre demokrasinin kazanılması için önce emperyalizmin bağımlılık ağlarından kurtulmak, sosyalizmin gündeme gelebilmesi için de önce demokratik bir nizamın tesis edilmesi zorunludur. Oysa daha adının yazılı  biçiminden de anlaşılabileceği gibi *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* bu a amacı anlayışın reddine dayalıdır ve tam tersini savunur. Bağımsızlık mücadelesi, demokrasi mücadelesi ve sosyalizm mücadelesi birlikte, e  zamanlı ve kayna ık olarak verilir. Aralarında bariyerler, aşamalar, hiyerar iler ve sıralar yoktur.

Mehmet Ali Aybar, tek parti devrinde demokrasi ve hürriyet mücadelesinin bayraktarlığını yapan bir aydın iken, hürriyet ve demokrasi ile bağımsızlık arasında organik bir ilişki kurmuştu. Bu ilişki kurma biçimine göre demokrasi ve hürriyet mücadelesi emperyalizmi hedeflemeden başarıya ulaşamaz, bağımsızlık mücadelesi hürriyet ve demokrasi mücadelesinden ayrı düşünülemezdi.⁷⁹ Aybar, sosyalist hareketin bir lideri ve sosyalist bir partinin genel başkanıyken siyasal mücadeleler arasındaki ilişkiyi yeniden, ama aynı mantıkla formüle eder. Demokrasi, hürriyet, istiklal hedefleri, bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm hâline gelir. Kitapta bu üçünün birbirinden ayrılamayacağı ve ayrı düşünülemeyeceği kerelerce vurgulanır. Aybar, bu vurgularında zaman zaman, tek parti döneminde geliştirdiği yaklaşımına da referans verir. Sözelimi, “İkinci Milli Kurtuluş Hareketinin bayrağını, tehlikeyi ta 1947’de işaret etmiş olanlar ve kurulduğu günden beri bu yolda savaşan Türkiye İşçi Partisi taşımaktadır,” der. Sonra mücadelenin üç yönü arasına neden virgül konulamayacağını şöyle izah eder:

İlerlememiz, hızla kalkınmamız Amerika’yı yurdumuzdan çıkarmaya ve Türkiye’imizde bundan böyle ne Amerikan, ne Rus, ne de herhangi bir başka devletin nüfuz sahibi olmasına asla meydan vermemeğe bağlıdır. Bu da ancak emekçi halkımızın dış ve iç sömürücülerin nüfuz ve etkilerine kesinlikle son vermesine, yani demokratik sosyalizmi kendi elleriyle kurmasına bağlıdır. Geri kalmış Türkiye’nin Milli Kurtuluş Savaşı şartları içinde bulunması, fukara emekçi halkımızın bağımsızlıkla birlikte sosyalizmi de kurmasını zorunlu kılıyor. Meselenin önce Milli Kurtuluş, sonra sosyalizm şeklinde konması temelden yanlıştır.⁸⁰

Aybar’ın buradaki yaklaşımına rengini çalan şey, emperyalizm ile kapitalizm arasında kurulmuş olan organik ilişkidir. Yukarıda da alıntıladığımız gibi, şöyle yazar Aybar: “Dış ve iç sömürü birbiri içine geçmiş tek bir sistem vücutte getirir.”⁸¹ Bu şu anlama gelir: Mevcut düzen, emperyalizm ile yerli hâkim sınıfların ortak eseri,

79 A.g.e., 142.

80 A.g.e., 463.

81 A.g.e., 607.

ortak sömürü ve ortak iktidar alanıdır. Bağımlılığı doğuran emperyalizm, sömürüyü doğuran hâkim sınıflar ve antidemokratik bir siyasal sistemi doğuran geri bırakılmış kapitalizm aynı ilişkidir ve bu ilişkinin kendisi parça parça değil, tümünden reddedilmelidir. Aybar'ın bir keresinde belirttiği gibi Türkiye'nin "tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir toplum" olması ancak "sosyalist Türkiye" olmasıyla mümkündür.⁸²

Öyleyse, bu bileşik mücadelede sınıfsal karşıtlıklar ve ittifaklar nasıl kurulacaktır? Kitapta bu sorunun yanıtı, toplumsal sınıf dizilimi yine bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm üçlüsüne göre inşa edilerek verilir. Bağımlılığı yaratanlar, demokrasinin önünde engel olanlar ve kapitalist düzeni çekip çevirenler ile bağımsızlıktan, demokrasiden ve kapitalizmin aşılmasından çıkarı olanlar arasında bir karşıtlık kurulur. Bu karşıtlığın birinci yanında yerli ve yabancı sermaye, işbirlikçi aydınlar ve bürokratlar, topraktaki hâkim sınıflar yani tüm sömürücüler bulunur. İkinci tarafında ise ırgatlar, yoksul köylüler, küçük esnaf ve zanaatkâr, aylıklı ve ücretli emekçiler, arkasız memurlar, dar gelirli serbest meslek sahipleri, ilerici gençlik ve toplumcu aydınlar yer alır.⁸³

Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde yer alacak toplumsal sınıf ve katmanlar içinde hangisinin 'öncü' olacağı Aybar'ın düşüncesinde de önemli bir sorundur. Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* yayımlandığı yıllarda emekçi kitleler içinde sayısal ağırlığı köylülük oluşturmaya rağmen işçi sınıfının öncülüğünde diretir. Toplumsal hareketlerde kalabalıkların ağırlığını ve önemini inkâr etmez, ancak kalabalıkları yönlendirenin bilinçli ve örgütlü sınıflar olduğunu hem evrensel hem de yerel tecrübelerle kavrar. Osmanlı-Türkiye toplumunun tarihine dönüp baktığında da toplumsal öncülük kapasitesi bakımından rüştünü ispat eden sınıfın işçi sınıfı olduğunu görür. Aybar, Türkiye işçi sınıfının bilinen ilk grevini 1872 yılında yapan, 20. yüzyılın başından itibaren özellikle yabancı imtiyaz şirketlerine karşı cesaretle savaşı

82 A.g.e., 486.

83 A.g.e., 231, 473-474.

ve nihayet 27 Mayıs'tan sonra da en öndeki toplumsal sınıf olarak kendini gösteren bir sınıf olduğunu hatırlatır. Böylelikle işçi sınıfının öncülük potansiyelini birinci olarak tarihte görür. Beri yandan, Aybar, emekçi sınıf ve tabakalar arasında en örgütlü sınıfın işçi sınıfı olduğuna dikkati çeker ve yanı sıra da köylülükten geldiği için sosyalizmin köye girişine de ancak işçi sınıfının kanal açabileceğini savunur. Aybar, böylelikle, işçi sınıfının öncülük potansiyelini ikinci olarak da örgütlenme kabiliyetinde bulur. Ve nihayet Aybar, işçi sınıfının tarihin yarattığı son sınıf olmanın bazı avantajlarına sahip olduğuna dikkati çeker. Çağdaş tekniğin, bilimin yarattığı en ileri araçları kullanan işçi sınıfı, en ileri düşüncelere açık olan sınıftır. Aybar, son olarak, işçi sınıfının öncülük potansiyelini çağdaşlığında bulur.⁸⁴

Sosyalist harekete öncülük konusunda Mehmet Ali Aybar'ın özgün bir şeyler söylediğini söylemek zordur. Gelgelelim, öncülüğün nasıl olacağı konusundaki vurguları özellikle dikkat çekicidir. Aybar için işçi sınıfının öncülüğü mutlak surette 'demokratik öncülük'tür. İşçi sınıfı adına, zorlamaya dayalı ve yukarıdan gelen öncülük biçimleri Aybar tarafından kesinlikle reddedilir ve *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* bu yöndeki izahlarla doludur. Öncülük, ikna ile, birlikte yapma ile, katılımcılık ile, denetime açıklık ile gerçekleştiği zaman demokratik olur.⁸⁵ 'Aşağıdanlık' Aybar'ın benimsediği sosyalist stratejinin vazgeçilmez bir yönüdür. Aşağıdanlık, halkın dışında ve halka zorla dayatılarak kurulmak istenen sosyalizm anlayışının, o zamanki bir deyimle 'tepeden inmecilik'in tam karşıtıdır. Aybar'ın bir formülasyonu ile söyleyecek olursak, bu, "emekçi halkın itici, yönetici ve düzenleyici biricik güç" olduğu bir sosyalist mücadele ve kuruluş anlamına gelir.⁸⁶

Şimdi de, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*'de çizilen sosyalist stratejinin esas aldığı mücadele biçimlerini görelim. Bu mücadele biçimleri parlamenter, anayasal ve pasif mücadele biçimleridir.

84 A.g.e., 252.

85 A.g.e., 231.

86 A.g.e., 428.

Bunlara bir de nezakete ya da saygıya dayalı mücadele biçimlerini ekleyebiliriz.

Mehmet Ali Aybar, Türkiye’de sosyalizmin ancak halkın oyuyla iktidara gelebileceğini, sosyalist iktidarın ancak böyle anlamlı, geçerli ve kalıcı olabileceğini ve halkın oyu kaybedilince de iktidardan ayrılacağını *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*’de hiç durmadan vurgular. Der ki; “amaçları[mızı], eğittiğimiz halk yığınlarının oyu ile iktidara geldiğimiz takdirde gerçekleştireceğimizi, halkın oyunu kaybedince de iktidardan çekileceğimizi ilân ediyoruz.”⁸⁷ Bu ilanın ardında halkın tercihinin derin bir saygı ve seçimine kesin bir güven vardır. Aybar, bu saygı ve güveni şöyle ifade eder: “Halkın sahip çıkmadığı bir toplumculuk, hilkat ucubesidir.”⁸⁸

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm’de çizilen sosyalist stratejinin esaslarından biri de sosyalizmin iktidar mücadelesinin anayasa çerçevesine oturtulmasıdır. Aybar, partisini ve sosyalist hareketi anayasa dışında göstermeye ya da anayasa dışına çıkarmaya çalışan tüm girişimlere, nereden gelmiş olursa olsun, şiddetle ve kararlılıkla karşı çıkar. Şöyle der: “Türkiye İşçi Partisi sosyalizmi Anayasa çerçevesi içinde gerçekleştirmek azmindedir.”⁸⁹

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, gerek emperyalizme, gerekse de yerli hâkim sınıflara karşı mücadelede şiddete dayalı biçimlerin ve yanı sıra da yasadışı mücadele biçimlerinin kesinlikle karşısında durur. Kitapta daha çok pasif ama etkili mücadele biçimlerinin sonuç alıcılığından ve etki gücünün yüksekliğinden dem vurulur. Anti-emperyalist mücadele için dönemin devrimci gençlerinin yaptığı gibi 6. Filo’yu adım adım kovalamak ve denize dökmek, ABD Büyükelçisi Komer’in arabasını ters çevirip yakmak, uzun bağımsızlık yürüyüşleri düzenlemek, sokaklara dökülmek gibi eylemlere sıcak bakılmaz. Bunun yerine Türkiye’deki Amerikalıların bir “yalnızlık çemberi” içine alınması önerilir. Aybar, bu önerisini şöyle açar:

87 A.g.e., 232.

88 A.g.e., 368.

89 A.g.e., 507.

Sokakta, nakil vasıtalarında, köyde, kentte, her rastladığımız Amerika'lıya gözlerimizle nefretimizi anlatacağız. Şoför kardeşim, Amerika'lıyı arabasına almayacak; berber kardeşim, Amerika'lı bayanın saçını taramayacak; bakkal, zerzevatçı, kasap kardeşlerim, Amerika'lıya bir şey satmayacaklar. Amerika'lıya evimizi kiralamayacağız, Amerika'lının yanında çalışmayacağız. Ta ki, gittikçe daralan bu yalnızlık çemberi Amerika'lıya selâmetin, Türkiye'den çıkıp gitmek olduğunu anlatsın.⁹⁰

Anti-emperyalist mücadelenin bu şekilde verilmesi gerektiğine inanan Aybar'ın, ODTÜ'de Amerikan Büyükelçisi Komer'in arabasını yakan devrimci gençlere "Ben olsam arabayı yakmaz; rektörle yemek yerken Komer'e: 'Siz bizim davetlimiz değilsiniz; bir elçinin davetsiz misafir olamayacağını elbet takdir edersiniz' derdim" dediğini de kaydedelim.⁹¹

Bu noktada beliren ipucunu takip ettiğimizde Mehmet Ali Aybar'ın sınıf mücadelesinin karşılıklı saygıya dayalı bir şekilde yürütülmesi gerektiğine inandığı sonucuna doğru ilerleriz. Nitekim kendisi, bir keresinde "Kapitalist iktidar sosyalist muhalefetin hesaba, kitaba, ilme dayanan tenkitlerine alışacaktır. Ve de tartışmalarda en az sosyalistler kadar doğrulara saygılı ve terbiyeli olmasını bilecektir. Böyle davranmakta bizzat kapitalistler için menfaat vardır," demiştir.⁹²

Mücadele biçimleriyle ilgili bu tablo Aybar'ın yasadışı örgütlenme ve mücadele biçimlerine yönelik tavrının ne olabileceğine ilişkin de fikir verir. Şöyle yazar Aybar: "Demokrasiyi bırakıp yeraldına inmek için çılgın olmak gerekir. Bizim aklımız başımızda; toprak ağalarının ve kapkaççıların gözlerinin içine baka baka, halkın oylarını alacağız ve iktidara bu yoldan geleceğiz."⁹³

90 A.g.e., 473.

91 Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi 3* (İstanbul: BDS, 1988), 9.

92 Aybar, *Bağımsızlık*, 448.

93 A.g.e., 387.

Sonuç

Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm Türkiye’de sosyalist düşüncenin gelişimi bakımından bazı yönleriyle özellikle öne çıkan bir yapıttır. Kitap, siyaseti aydınların, okumuşların, bürokratların, üst kesimlerin bir etkinliği olarak görmek yerine bizzat emekçi halkın kendisinin bir etkinliği olarak kavrar. Emekçi halkın katıldığı, belirlediği, denetlediği, inşa ettiği ve sürdürdüğü bir siyaset modeli kitapta kararlılıkla savunulur. Siyaset ancak böyle demokratikleşebilir ve ancak böyle halksallaşabilir. Yukarıdan aşağıya doğru tasarlanan toplumsal dönüşüm, yeniden inşa ve devrimcilik biçimleri kitapta kesin olarak reddedilir. Kitabın bir başka öne çıkan yanı bağımsızlık konusuna hassasiyetle, titizlikle ve can alıcı bir önemle eğilmesidir. Bağımsızlık sadece ülkeler için değil, partiler ve bireyler için de hayati bir konudur. Bir ülke için bağımsız yönetilmek, bir parti için bağımsız örgütlenmek ve bir birey için bağımsız düşünmek varlık yokluk sorunu olarak konur kitapta. *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* sosyalist gelenekte farklı mücadeleleri farklı zamanlarda ve ardışık biçimde vererek sonuca ilerleme fikrini külliye reddetmesi bakımından da önemli bir eserdir. Kitapta, önce bağımsızlığın, sonra demokrasinin ve sonra da sosyalizmin parça parça ve sırayla kazanılabileceği fikri radikal bir biçimde eleştirilir. Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizmin ancak birlikte kazanılabileceği, bu bakımından da eş zamanlı ve eş güdümlü mücadelelerin konusu olabileceği ısrarla vurgulanır.

Aybar sosyalist Türkiye’nin belirleyici ilişkilerinin nasıl olabileceğini daha bugünden düşünmeye meyyal bir düşünür olduğu için, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* geleceğin sosyalist toplumu hakkında perspektifler geliştirmek bakımından müstesna eserlerden biridir. Kitapta sosyalist mücadele konusunda çizilen hat ise parlamentoculuğun, anayasacılığın ve pasifizmin sınırlarına dayanır. *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*’in en tartışmalı yönü ‘özgücülük’ konusundadır. Aybar Türkiye’ye özgü sosyalizm konusunda gerek kuramsal açıdan, gerekse de yöntemsel açıdan Marksizmden ayrı bir güzergâhı takip eder. Son olarak, kitapta devlet ve bürokrasi ko-

nusunda geliştirilen tahliller, Türkiye’de ‘güçlü devlet geleneği’ olarak bilinen bir tezi önceler.⁹⁴ Hatırlanacağı üzere bu tez, sol liberal siyasetin amentülerinden biridir.

Kaynakça

- Anıl Varel, “Osmanlı-Türkiye Modernleşme Tartışmalarında Yöntem Sorunsalı” (yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).
- Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: ‘Eski Tüfek’ Sosyalistler* (İstanbul: İletişim, 1989).
- BarışÜnlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar* (İstanbul: İletişim, 2002).
- Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul: Tekin, 1970), 6-7.
- Demet Dinler, “Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi”, *Praksis* 2003 (9) 17-54.
- Gökhan Atılğan, “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye: 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2009 (3): 1-26.
- Gökhan Atılğan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* (İstanbul: Yordam Kitap, 2009).
- Mehmet Ali Aybar, *12 Mart’tan Sonra: Meclis Konuşmaları* (İstanbul: Sinan, 1973).
- Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* (İstanbul: Gerçek, 1968).
- Mehmet Ali Aybar, *Marksizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (İstanbul: Yaylacık, 1979).
- Mehmet Ali Aybar, *Neden Sosyalizm* (İstanbul: BDS, 1987).
- Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi 1* (İstanbul: BDS, 1988)
- Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi 2* (İstanbul: BDS, 1988)
- Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi 3* (İstanbul: BDS, 1988).
- Mehmet Ali Aybar, *Vietnam Günlüğü* (İstanbul: İletişim, 2012).
- Nail Satılğan, “Avrupa Komünizmi ile Klasik Marksizm Arasında Mehmet Ali Aybar”, *Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002: Özgürleşmenin Sorunları*, ed. Gündüz Vassaf (İstanbul: Tarih Vakfı, 2003), 29-34.
- Nihat Sargın, *TİP’li Yıllar (1961-1971): Anılar-Belgeler I* (İstanbul: Felis, 2001).
- Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü (İstanbul: 1962, İstanbul Matbaası).
- Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi: Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm* (İstanbul: Tekin, 1986).

94 ‘Güçlü devlet geleneği’ tezinin önemli bir eleştirisi için bkz.: Demet Dinler, “Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi”, *Praksis* 2003 (9) 17-54.

Türkiye ve BEHİCE BORAN Sosyalizm Sorunları

TÜRKİYEİN TARİHSEL DOĞRULTUSU
27 MAYIS 1960'DAN SONRA TÜRK SOSYALİST HAREKETİ
DÜNYA KAPİTALİZMİ VE SOSYALİZMİ KARŞISINDA TÜRKİYE
TOPLUM KAPISI AÇISINDAN SOSYALİST HAREKET
SOSYAL SINIFLAR VE BÖLGESEL FARKLAR - DÜŞÜ YERİNE
ANAYASA VE SOSYALİZM - DİN ANAYASA VE SOSYALİZM
KALKINMA YÖNTEMİ - TÜRKİYEİN DİŞ İZLENİ

 GÜN YAYINLARI

Türkiye ve Sosyalizm Sorunları ilk kez Mayıs 1968'de Gün Yayınları tarafından basıldı. Kitabın ikinci baskısı 1970'te Tekin Yayınevi tarafından yapıldı. Kitap, 2016'da Yordam Kitap'ın Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Klasikleri serisinin ilk eseri olarak Cem Eroğul'un "Sunuş"uyla yeniden okuyucuyla buluşturuldu.

TARİHİN VE GÜNCELİN IŞIĞINDA SOSYALİST STRATEJİ: 'TÜRKİYE VE SOSYALİZM SORUNLARI'

CEM EROĞUL

Yazar ve Eserin Konumu

1968 yılının Mayıs ayında, İstanbul'da, Gün Yayınları'ndan çıkan bu kitap, Türkiye'nin siyasal mücadele tarihinde son derece önemli bir stratejik tercihin temel belgesidir. Tercih, demokrasi ve tam bağımsızlık için mücadeleyi, işçi sınıfı öncülüğündeki bir ilerici sınıf ve katmanlar blokuna oturtmak, böylece bu iki mücadeleyi, kurulması ancak uzun vadede mümkün olacak sosyalizme yönelik mücadeleyle birlikte ve tamamen yasal bir çerçeve içinde yürütmektir.

Kitap yazıldığı sırada Behice Boran, 56-57 yaşlarındadır.¹ 1930'lu yılların sonunda, ABD'de sosyoloji doktorasını tamamladıktan sonra, çok iyi yetişmiş bir Marksist düşünür olarak ülkeye dönmüştür. 1939 yılında göreve başladığı DTCF sosyoloji kürsüsünde, köylerde toplumsal yapı değişimi konusunda öncü saha araştırmaları yapmış, *Yurt ve Dünya*, *Adımlar* dergilerinde² Türkiye'de toplumsal değişim ve şehirleşme olgularını tartışmış, toplumbilim, edebiyat ve sanat konularında yazılar yazmış, hepsi daha sonra adı-

1 Boran hakkında en varıl kaynak için bkz. Gökhan Atılğan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* 3. baskı (İstanbul: Yordam Kitap, 2019).

2 Bu dönemde, başka dergilerde de (*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *Söz*, *American Journal of Sociology*) ve kapanmadan önce *Tan* gazetesinde de yazıları çıkmıştır.

nı dünya çapında duyuracak Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes'ten oluşan küçük bir öğretim üyesi grubuyla birlikte, DTCF'de, Türkiye düşünce yaşamına ışık saçı bir bilimsel araştırma ve inceleme odağı yaratmıştır. II. Dünya Savaşı tamamlandıktan ve Türkiye'nin egemen güçleri kesinlikle emperyalizme kapılanmaya karar verdikten sonra, DTCF'de parlamaya başlayan bu ışık hukuk dışı zorlu bir mücadeleyle söndürölmüş, bu ışığı yaratanlar 1948 yılında üniversiteden uzaklaştırılmışlardır.³ Dünyanın önemli merkezlerinde kendilerine yer bulan öteki düşünürlerin aksine, Behice Boran, yürekli bir Marksist düşünür olarak ölkede kalıp mücadelesini burada sürdürme yolunu seçmiştir. 1946'dan itibaren CHP iktidarının, 1950'den başlayarak da Demokrat Parti iktidarının yürüttüğü tutkulu emperyalizm yandaşlığı, Behice Boran'ın mücadele kararlılığının bedelini yükseltmiştir. Nitekim, kurduğı Barışseverler Cemiyeti'nin başında Kore savaşına katılmamıza cesaretle karşı çıkması, o yıllarda estirilen azgın milliyetçi hava içinde, 1950 yılında, 15 ay hapis cezasıyla cezalandırılmasına yol açmış, tek çocuğunu hapishane koşullarında doğurmuştur. Hapisten çıktıktan sonra ise Demokrat Parti'nin yarattığı ve bugün tahayyöl edilmesi güç ideolojik baskı ortamında, Türkiye'nin bütün öteki solcu düşünürleri gibi tam bir nefessizliğe ve suskunluğa mahkûm olmuştur.

27 Mayıs 1960 darbesi ve özellikle 1961 Anayasası, Türkiye'nin II. Meşrutiyette ve Cumhuriyetin başında çok kısa sürelerle yaşadığı görece düşünce özgürlüğü dönemlerinden sonra, ölkeye ilk kez Batılı bir demokrasinin hukuk koşullarını getirmiştir. Bu da, en azından II. Meşrutiyetten beri ciddi sınıfsal mücadeleye başlamış olan, 1919'dan itibaren büyük çabalarla partileşmeye çalışan ve Haziran 1921'den Şubat 1925'e dek, Marksist düşünür Şefik Hüsnü Değmer'in öncülüğünde çok değerli bir ideolojik mücadele yürüten, 1925-1945 arasında amansız biçimde baskılandıktan sonra, çokpartili düzene geçişten yararlanarak kendi bağımsız parti ve

3 Muzaffer Şerif Başoğlu, 1944'te komünistlik suçlamasıyla tutuklanıp serbest bırakıldıktan sonra, Şubat 1945'te ABD'ye yerleşmişti. Baskıların gitgide artması karşısında, 1952 yılında, Boratav Fransa'ya, Berkes de Kanada'ya gitti.

sendikalarını yeniden kurmaya çalışan, 1947'den itibaren mücadelesi yeniden boğulan işçi sınıfına, tarihimizde ilk kez yasal mücadelenin kapılarının açıldığı anlamına gelmiştir. Bunun en önemli sonucu, Şubat 1961'de, on iki sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıdır.

TİP, ancak Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar genel başkanlığa getirildikten sonra ciddi olarak partileşme sürecine girebilmiştir. Aybar'dan sonra aralarında Behice Boran'ın da bulunduğu birçok aydın partiye girmiş, tüzük kabul edilmiş, örgütlenme başlamış, kısacası parti oluşmuştur. Aralık 1961'de etkili bir kamuoyu çalışmasıyla yayın hayatına başlayan *Yön* dergisi, genellikle TİP'e karşı eleştirel bir tavır takınmış, dahası Türk-İş'in katılımıyla alternatif bir Çalışanlar Partisi yaratılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla o sıralarda TİP, henüz, sol hareketi temsilde öncülüğü elde etmiş değildir. TİP'in programı, ancak Nisan 1964'e dek uzanan bir süreç içinde hazırlanıp İzmir'de, Birinci Büyük Kongrede kabul edilebilmiştir. TİP'e rakip bir başka akım da, özellikle Mihri Belli'nin önderliğiyle anılan Milli Demokratik Devrim stratejisidir. İşçi sınıfı öncülüğüne kuşkuyla yaklaşan *Yön* akımı ile sosyalist mücadeleyi anti-emperyalist mücadelenin sonrasına erteleyen *milli demokratik devrim* (MDD) akımı karşısında, TİP'in o yıllar için geliştirdiği özgün stratejiyi, en derli toplu, en inandırıcı biçimde gözler önüne seren ve en güçlü bir biçimde savunan temel belge, işte Behice Boran'ın burada tanıtmaya çalıştığı *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabıdır.⁴ Behice Boran'ın bu işi böylesine bir yetkinlikle başarmış ol-

4 Bu kitaba özel bir ilgi duymamın kişisel nedenleri de var. Başka yerde de anlattığım gibi, TİP'te Behice Boran'la çalışan bir genç olarak bir gün kendisine, niye bizim parti yöneticilerimizin, ünlü yabancı partilerde olduğu gibi, kuramsal yapıtlarının olmadığını sormuştum. Kitabını bana imzalarlarken şöyle yazmış: "Cem kardeşime, Yazılmasını istediğiniz kitaba acaba bu yaklaşabildi mi? Behice Boran, 10-6-1968" Kitaba özel ilgimin ikinci kişisel nedeni ise, bunu da başka yerde anlattığım gibi, bu kitapla, başta Demokrat Parti'nin sınıfsal ve ideolojik özellikleri, ayrıca da, Türkiye'nin sınıfsal geçmişi ve o günkü toplumsal yapısı konularında, nihayet Türkiye'nin niye kapitalist yoldan kalkınamayacağı konusunda, benim o sırada yazmakta olduğum ve ertesi yıl doktora tezi olarak sunduğum *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi* kitabım arasında, ayrıntılara dek inen bir çakışma bulunmasıydı. O yıllarda karşılıklı olarak bu iki kitabı yazmakta olduğumuz konusunda kesinlikle aramızda hiçbir bilgi alışverişi olmadı. Bu çakışmayı fark etmek, yazdıklarımı Behice Hanım'ın kitabında bulmak

masının nedeni, kendisinin birinci TİP döneminin, kuşkusuz en parlak, Marksizmi en iyi özümsemiş düşünürü ve siyasal eylemcisi olmasıdır.⁵

Kitabın Bağlamı

1968, hem dünya, hem de Türkiye için kritik bir yıldır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist blok oluşmuş, Doğu Avrupa'da Sovyet nüfuzu altında bir dizi halk demokrasisi kurulmuş, 1949'da Çin Komünist Partisi iktidara gelmiş, 1959'da Küba'da devrim olmuş, 1955 yılında başlayıp 1975'te ABD'nin kesin yenilgisiyle sonuçlanan Vietnam Savaşı, dünya çapında Amerikan aleyhtarlığının baş kaynağı haline gelmişti. Nisan 1961'de, uzaya çıkıp dünyanın çevresinde tur atan ilk insanın, Yuri Gagarin'in Sovyet yurttaşı olması, sosyalist blokun bilim ve teknoloji alanında da çok güçlendiğinin işareti olarak algılanmıştı.⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürgelerin bağımsızlık kazanması süreci neredeyse karşı konulmaz bir güç kazanmış ve bunun hızı gitgide artmıştı. 1955 Bandung Konferansı ile kurulan Bağılantısızlar grubu, dünya siyasetinde büyük bir ağırlık kazanmış⁷ ve "tarafsızlık ahlaksızlıktır" görüşünü savunan ABD'nin kar-

beni son derece heyecanlandırmış, kendisinden otuz dört yaş küçük genç bir düşünür olarak, Marksizmi doğru kavradığımı konusunda bana büyük bir güven vermişti. Aradan elli bir yıl geçtikten sonra, kitabı tekrar okuduğumda, beni bu denli etkileyen bu kitap hakkındaki hayranlığımda hiçbir eksilme olmadığını gördüm. Bugünden geriye baktığımda da, bu kitabın, o günkü koşullarda işçi sınıfı mücadelesi için en doğru stratejiyi savunduğu konusundaki kesin kanaatimin aynen sürdüğünü mutlulukla söyleyebilirim.

5 Daha sonraki gelişmelerde, Behice Boran, bu çözümleme gücünü aynı ölçüde koruyamamıştır. Daha kitabının çıktığı yıl, Türkiye'de ve dünyada önemli değişimler yaşanmaya başlandı. Özellikle 1971 darbesinden sonra, hiç kuşkusuz, artık kitabın savunduğu stratejiyi olduğu gibi yürütme olanağı kalmamıştı. Behice Boran, sanki bir şey olmamış gibi, TİP'i bıraktığı yerden yeniden ayağa kaldırabileceğini ve savunduğu eski stratejinin hâlâ geçerliğini koruduğunu sandı. Yanıldı.

6 Sonraki gelişmeler, bu algının tartışmalı olduğunu kanıtladı. Nitekim, Temmuz 1969'da Ay'a adım atan ilk insanın adı Neil Armstrong'du ve Amerikalıydı. Daha önemlisi, ilerleyen yıllarda Sovyetler Birliği, bilişim devriminde, ABD karşısında yarışı kaybetti.

7 Bu ülkelerin toplam nüfusu dünya nüfusunun yarısını aşıyordu.

şısında, SSCB'nin etkin desteğini elde etmişti. Dünya sola kayıyor gibiydi. 1967'de Che Guevara'nın Bolivya'da öldürülmesi bu süreci durduramayacak gibiydi.⁸

ABD büyük çalkantılar içindeydi. 1955'te başlayan ırk ayrımına karşı kitlesel demokratik direniş, eşitlik yasalarının 1964-1965'te çıkmaya başlamasıyla önemli kazanımlar elde etmiş ve gücünü bütün ABD'ye yaymaya başlamıştı.⁹ Vietnam Savaşı, ulusal güçlerin Ocak 1968'de gerçekleştirdikleri Tet Saldırısı ile, ABD için tam bir karabasana dönüşme sürecine girmişti. 1968'in en önemli gelişmesi ise, Paris'teki Mayıs patlaması oldu. Elli yıldır ilk kez, Batı'da bir işçi devrimi, çok ciddi bir olasılık olarak belirdi. Nitekim, Komünist Partisi devrimi engellemek için bütün gücüyle çalışmasaydı,¹⁰ o günlerde Batı Avrupa'da pekâlâ sosyalist bir düzene geçilmeye başlanabilirdi.

1968 yılı Türkiye için de bir kırılma yılı oldu. "Siyasal güçler içinde hızlı bir ayrışma süreci başladı. O yıl: solcu gençlik savaşkan bir niteliğe büründü; ilk üniversite işgali yaşandı; ilk öğrenci ölümü görüldü; Zonguldak ve İstanbul'da işçiler büyük gösteriler düzenlediler; işçiler ilk kez fabrika işgal ettiler; sağcı gençleri örgütlemek üzere 'Ülkü Ocakları' kurulmaya başlandı;¹¹ gösteri niteliğinde ilk toplu namaz kılındı. Kısacası, çatışmanın tarafları yerlerini aldılar. Buna koşturarak, kolluk güçleri de alabildiğine sertleşti."¹² 1968 yılının başında, TİP artık solda önder durumundaydı. İşçi sınıfının öncülüğünü kabul etmeyen Yön 1967'de kapanmış, 13 Şubat 1967'de, TİP'in kuruluş yıldönümünde DİSK kurulmuştu. TİP'in yönetimine muhalif olan MDD çizgisi, 1966'da Malatya'da top-

8 Bu da yanlış bir değerlendirmeydi. Nitekim, Kasım 1970'te, halkın oyuyla Şili devlet başkanlığına seçilen Salvador Allende, Eylül 1973'te, Amerika'nın desteklediği kanlı bir darbeyeyle alaşağı edildi.

9 Bu mücadelenin en önemli önderi olan Martin Luther King'in 1968'de öldürülmesi, ırkçılık karşıtı direnişin zafer kazanmasını engelleyemedi.

10 Komünist Partisi bunun bedelini çok ağır ödedi. O günlerde, oyların dörtte birini alan en büyük Fransız partisi iken, tabanı adım adım eridi ve marjinal bir parti haline geldi.

11 Ülkücü harekete bağlı ilk komando kampı da 1968'de açılmıştır.

12 Cem Eroğul, *Anatüze Giriş*, gözden geçirilmiş 15. bası (Ankara: İmaj Yayınevi, 2016), 286.

lanan İkinci Büyük Kongrede yenilmişti. TİP, Ekim 1965'te yapılan milletvekili genel seçiminde, milli bakiye sistemi sayesinde¹³ on beş milletvekili çıkarmış ve hemen meclis kürsüsünü etkili bir propaganda aracına dönüştürmüştü. O günkü oy yüzdesi sadece %2,83'tü. Ama Haziran 1968'de yapılan Senato kısmi yenileme seçiminde bu oran %4,37'ye çıktı. Behice Boran'ın kitabı tam o yılın Mayıs'ında yayımlandı. Konjonktüre tümüyle uygundu. Ne var ki, Temmuz ayından itibaren kitabın savunduğu yasallık ilkesini gitgide imkânsızlaştıracak olan kanlı süreç başladı.¹⁴ Bu kitabın çıktığı 1968 yılı, dünyada ve Türkiye'de, sol için hem en büyük umutların, hem de en acı düş kırıklıklarının yaşandığı yıl oldu.

Kitabın Önemi

Bu kitap çıkıncaya dek, eğitimden toprak sorununa, şehirleşmeden dış borçlara dek Türkiye'nin çeşitli sorunları hakkında birçok araştırma, inceleme yapılmış, tartışma yürütülmüştü. Yukarıda belirtildiği gibi, Behice Boran'ın kendisi de, DTCF'de görev yaptığı sırada bu çabaya omuz vermişti. Ancak Behice Boran'ın incelediğimiz

13 Bu sistem, partilerin ülke çapında aldıkları bütün oyların milletvekili dağılımında etkili olması esasına dayanıyordu.

14 15 Temmuz 1968'de 6. Filoyu protesto hareketi gerçekleşti ve kolluk güçlerinin saldırısı sonucunda, üniversite öğrencisi Vedat Demircioğlu hayatını kaybetti. Ağustos 1968'de ise, Mayıs-Haziran kalkışmasının yenilgisinden sonra, sol için ikinci en büyük hayal kırıklığı yaşandı. İnsancıl bir sosyalizm uygulamasını savunan Prag Baharı hareketi, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, Varşova Paketi ülkelerinin tankları altında ezildi. Bu olayın şoku altında Aybar Marksizmden vazgeçti! Bunun üzerine, TİP'te, hiç kimsenin beklemediği ve son derece yıpratıcı olan bir iç mücadele başladı. (Ekim 1969 milletvekili genel seçiminde, TİP'in oy oranı %2,56'ya düştü.) Sonunda Aybar mücadeleyi kaybetti ve Kasım 1969'da genel başkanlıktan, Şubat 1971'de ise TİP'ten ayrıldı. (Bu arada, Rıza Kuas'la birlikte, TİP listesinden İstanbul milletvekili seçilmişti.) 1968 yılının ortalarından itibaren, TİP'in gençlik içindeki etkisi hızla azalmaya başladı. 16 Şubat 1969'daki "Kanlı Pazar'da iki kişinin gericilerce bıçaklanarak öldürülmesi ve Adalet Partisi iktidarının bunun hesabını sormaya yanaşmaması, gençlerde TİP'in yasalcılığına karşı tepkiyi büyüttü. Ekim 1969'da, FKF (Fikir Kulüpleri Federasyonu) DEV-GENÇ haline geldi. Özellikle genç aydınlar arasında, TİP'in savunduğu stratejiye karşı MDD stratejisi hızla taraftar kazanmaya başladı. Kısacası, Ekim 1971'de toplanan Dördüncü Büyük Kongrede genel başkan seçildiğinde, Behice Boran'ın savunduğu yasallık stratejisinin toplumsal dayanakları artık hızla çökmekteydi.

bu kitapta altını çizdiği gibi, bütün bu çalışmaların temel bir eksiği vardı: “Bu inceleme ve eleştirme hareketinin zayıf yanı, bozukluğu ve değiştirilmesi gereği üzerinde mutabık kalınan bugünkü kapkaççı düzenin hangi yöntemlerle, tedbirlerle ve özellikle hangi politik güçlerle değiştirilebileceği konusunun ve bunun yerini alacak düzenin niteliğinin ortaya konmaması idi. Bu işi, yani bugünkü çıkmazdan Türkiye’nin nasıl kurtulacağı, hangi yoldan, toplumda hangi güçlere dayanarak kalkınabileceği ve nasıl bir düzen meydana geleceği sorununu çözmek işini Türkiye İşçi Partisi başaracaktı” (123).¹⁵ Nitekim öyle oldu. Parti programı, partinin çıkardığı dergiler, partili düşünürlerin yazıları, bu temel eksiğin giderilmesine katkıda bulundu. Ancak, hiç kuşkusuz, bu alandaki en önemli katkı, Behice Boran’ın burada incelenen kitabından geldi.

Tarihimizde ilk kez bir kitap, Türkiye’nin var olma ve gelişme sorununu, diyalektik bir bakış açısıyla, hem bütüncül hem de gerektiğinde ayrıntısıyla ele alıyor, geçmişimizi ve günümüzü hep sınıf esasına göre irdeleyip açıklıyor, geleceğimizi de sınıf esasına göre tasarlamaya çalışıyordu. Bu tartışmaları yürütürken yazarın savunduğu temel görüşler, aşağıda, *Kitabın Tezleri* başlığı altında özetlenecek. Ancak kitabın önemini açıkça kavrayabilmek için, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* başlığının hakkını tam olarak verdiğini görmek gerekir. Bunu başarabilmesinin sırrı, her konuyu en özlü biçimde incelemesi, sonuçta da, aşağı yukarı 400 sayfa içinde, değinilmesi gereken bütün önemli sorunlara el atabilmesidir. Yazar, incelediği her konuyu, kendi tarihi ve bağlantılarının bütününde ele alıyor. Türkiye’nin tarihsel gelişimini, hem iç yapısı hem de imparatorluğun dünya kapitalist sistemiyle ilişkileri çerçevesinde açıklıyor, yeni Türkiye’nin, hangi dış koşullarda hangi iç güçlere dayanarak kurulduğunu ortaya koyuyor, izlenen siyasetleri sınıf tabanıyla ilişkilendiriyor, birçok başarıya karşın ana sorunda, sanayileşme sorununda niye başarısız kalındığını yine bu sınıf tabanının özellikleriyle açıklıyor. Kitabın yazıldığı yıllardaki Türkiye’yi

15 Alıntı sonlarında verilen sayfa numaraları, kitabın Yordam Kitap’ın gerçekleştirdiği son basımındaki numaralardır.

de, yine bir bağılantılar sistemi içinde ele alıp inceliyor. Türkiye'nin temel gerçeğinin emperyalizme bağımlılık olduğunu belirledikten sonra, bu bağımlılık karşısında toplumun çeşitli sınıf ve katmanlarının durumunu araştırıyor ve bunun ışığında, çözümün hangi sınıf ve ittifaklara dayanabileceğini ortaya koyuyor.

Kitap hiçbir yerde ezberciliğe, kalıpcılığa ödün vermiyor. Okuru nicel verilere boğmadan, ele aldığı her konuda, son derece yalın, açık ve anlaşılır bir nitel çözümleme yürütüyor. Gününün Türkiye'si'nin sınıfsal yapısını, aydınların ve gençliğin rolünü, şehirleşmeyi, Kürt nüfusun sorunlarını, aydınlık bir kafa ve cesaretle ortaya koyuyor. Engin Marksist kültürünün ve siyasal mücadele birikiminin donanımıyla, birçok alanda, alanın uzmanlarını yaya bırakacak bir ustalık sergiliyor. Örneğin, o günün anayasasını sosyalizm ve kapitalizm açısından değerlendirirken, değme anayasa hukukçusunu imrendirecek bir çözümleme gücü sergiliyor. Hukuktan sonra, çok önemli bir üstyapı kurumu olarak dini ele alıyor, laikliğin kişi özgürlüğü ve toplumsal düzen açısından anlamını ve önemini ortaya koyuyor, dinin hukuk düzeni içindeki yerini araştırıyor ve dinle ilgili sosyalist siyasetin nasıl olması gerektiğini açıklıyor. TİP'in izleyeceği kalkınma yöntemini anlatırken de, genellemecilikten ve kestirmecilikten, kısacası yüzeysellikten uzak durmasını biliyor. Dış ticaretin, bankacılığın ve sigortacılığın devletleştirilmesinin gerekçelerini ayrıntısıyla anlatıyor, planın özel kesim için de bağlayıcı olmasının ne anlama geldiğini somut sorunlara değinerek gözler önüne seriyor, devletleştirmenin ölçütlerini çok net biçimde ortaya koyup gerekçelerini anlatıyor, karma ekonominin sosyalizmin temellerini inşadaki rolünü tartışıyor, doğabilecek sorunları araştırıyor, devletin hangi faaliyetlere nasıl destek olabileceğini sorguluyor, kısacası, kalkınma sorunumuzu yetkin bir iktisatçı gibi tartışıyor. Nihayet, dış ilişkilerimizi masaya yatırırken, Türkiye'nin bağımlılık temel gerçeğinin somutta nasıl yansıdığını ve güvenliğimizle ulusal çıkarlarımız açısından ne gibi tehlikeler yarattığını, NATO'yu, NATO'nun güvenliğimize bir katkısı olup olmadığını, o günlerdeki Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimizi, topluluğa katılmamızın yaratabileceği sorunları, borçlanma siyasetimizin

tehlikelerini, hem sosyalist ülkelerle devletten devlete ilişkilerimizi, hem de uluslararası işçi hareketine karşı durumumuzu cesaretle tartışıyor ve hem emperyalizme karşı hem de başka işçi hareketleri karşısında, niye tam bağımsız olmamız gerektiğini inandırıcı bir biçimde anlatıyor.

Kitabın son olarak vurgulanması gereken çok önemli bir özelliği de, Behice Boran'ın en hassas sayılabilecek sorunları bile açık yürekle ele alıp kendine göre çözümlemeye çalışması. Örneğin, Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki çekişmeyi, içinde bulundukları evrelerin farkına göre açıklamaya çalışıyor ve her tutumun kendine göre bir işlevselliği olduğunu ortaya koyuyor. Kürt sorunundan gençliğin tutumuna dek, yazar hep "sorun kovalıyor" Daha önce ortaya konmuş sorularla yetinmeyip hep işin daha başka ne yönleri olabileceğini araştırıyor. Bu da, Behice Boran'ın, bilim insanlığı ile sosyalist eylemci özelliklerini son derece başarılı bir biçimde birleştirebilmiş olmasından kaynaklanıyor. Tezler bölümünde belirtileceği gibi, Behice Boran için bilimselliğin olmazsa olmaz koşulları var. Ama Marksist bir düşünür olarak Behice Boran'ın eşsiz değeri, sosyalizm için mücadelenin ancak bilimsellikle desteklendiği ölçüde başarılı olacağına bütün içtenliğiyle inanması. Nitekim, yazdığı bu kitap, gerçekte, yetkin bir bilimsel araştırma. Öyle olduğu içindir ki bunu gönül rahatlığıyla parti arkadaşlarına ithaf edebiliyor: "Tüm zorluklara ve baskılara rağmen yurdun dört bucağında sosyalizmin ışığını sürdüren partili arkadaşlarıma", diyor ithafında.

Kitabın Mimarisi

Kitap sekiz bölümden oluşuyor. Bu bölümleme biçimi, yazarın diyalektik mantığının gereği. Bilindiği gibi diyalektik, olguların tarihsel süreç içinde, hep karşılıklı bağlantıları göz önünde tutularak, belli bir bütünlük içinde ele alınmasını gerektirir. Kitabın ana konusu, "sosyalizm bağlamında Türkiye". Bağlamın sosyalizm olmasının kaçınılmaz sonucu olarak, imparatorluktan o günlere dek Türkiye'nin gelişim süreci, hep sınıf esası üzerinden inceleniyor. Bunun amacı, Türkiye'nin gelişiminin "tarihsel doğrultusunu"

doğru saptamak. Bunun için, önce imparatorluktan cumhuriyete geçişin, imparatorluğun toplumsal yapısının sonucu olarak nasıl dış baskıyla tetiklenen bir sürecin ürünü olduğu, imparatorluğun başlattığı tepeden inme kapitalistleşmenin yarattığı temel toplumsal ve kültürel sorunlar ortaya konuyor. Sonra, Ulusal Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in öncü kadrolarının sınıfsal niteliği ve o günkü Türkiye'de imparatorluktan miras kalan sınıf yapısının etkisi üzerinde duruluyor. Böylece, 1923-1960 arasında önce liberalizm, sonra da devletçilik biçiminde yürütülen kapitalist siyasetin, sınıfsal tabanı nedeniyle niye başarısızlığa mahkûm olduğu açıklanıyor. Nihayet, bu başarısızlığın yarattığı bir kırılma olan 27 Mayıs hareketinin sınıfsal ve toplumsal anlamı ortaya konuyor. Birinci bölüm bu biçimde tamamlandıktan sonra ise, ikinci bölümde, 27 Mayıs'ın yarattığı yeni sınıfsal dengede, sosyalist hareketin durumu inceleniyor. Bu amaçla, yine diyalektik yöntemle uygun olarak, daha imparatorluk döneminde başlayan işçi sınıfı mücadeleleri kısaca özetleniyor, Türkiye sanayileşmiş bir ülke olmadığı için işçi kitlelerinin görece ağırlığı Batı'ya göre daha az olmakla birlikte, cumhuriyet dönemi boyunca da işçi sınıfının kendi sınıfsal çıkarları için mücadelesini nasıl inatla sürdürdüğü anımsatılıyor. Böylece, sosyalizm açısından o günün en önemli konusuna, 27 Mayıs'ın ve 1961 Anayasası'nın açtığı yeni olanakların sosyalizm için nasıl kullanılabileceği sorununa geliniyor. Üçüncü Dünya küçük burjuva sosyalizminin çok etkili olduğu o günlerde, sol kamuoyunda işçi sınıfının öncülüğü konusunda önemli tereddütler vardı. Behice Boran'ın yürüttüğü irdelemenin temel amacı, tarihsel gerçekleri vurgulayarak sosyalizmin nasıl ancak işçi sınıfı tarafından omuzlanabileceğini gözler önüne sermek. Bunun için, kolaya kaçıp kuramdan hareket edeceğine, gerçeklerden yola çıkıyor: Şubat 1961'de TİP'in nasıl, hiçbir aydın katılımı olmadan işçilikten gelen sendikacılar tarafından kurulduğunu, bir yıllık bir çabadan sonra bu sendikacıların aydın desteğine ihtiyaçları olduğunu gördükten sonra, işçi sınıfına gerçekten hizmet edecek bir genel başkan bulmak için nasıl titiz davrandıklarını, başkanlığa seçtikleri Mehmet Ali Aybar'ın, partide işçilerin gücünü sürekli olarak koruyabilmek için nasıl çifte

sandık kuralını¹⁶ getirdiğini, parti tüzük ve programının nasıl işçi sınıfının öncülüğünü öngördüğünü, bu tercihin Türkiye tarihinde ilk kez sosyalizmi nasıl TBMM’de de temsil edilen ulusal çapta bir akım haline getirdiğini gözler önüne seriyor. Böylece, TİP’in stratejisinde somutlaşan işçi sınıfı öncülüğünün sosyalizm için nasıl en temel kural olduğunu, Türkiye’nin o günkü somut koşulları içinde apaçık bir biçimde ortaya koymuş oluyor.

Diyalektiğin gereği olan tarihsel bakış açısı böylece oturtulduktan sonra, üçüncü bölümde, yine diyalektiğin öteki büyük gereği olarak olguları, karşılıklı bağlantıları içinde bir bütün olarak çözümleme işine giriliyor. Yazar burada Türkiye’yi, dünya sisteminin ve bu sistemin altsistemlerinin bir parçası olarak ele alıyor. İncelenen ilk altsistem, kapitalist sistem. Kitap, emperyalizmin özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra karşılaştığı sorunları, bu sorunların altından kalkabilmek için uygulanan yeni emperyalizm siyasetinin mahiyetini, buna tepki olarak ortaya çıkan Bağlantısızlar hareketinin niteliklerini ve nihayet, pazar genişletme ihtiyacına yanıt olarak oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun emperyalist ülkelerin iç ilişkileri bakımından ne gibi etkiler yaratabileceğini araştırıyor. İkinci altsistem, uluslararası işçi sınıfı hareketi. Behice Boran burada, dünya sosyalist sisteminin yaşadığı sorunları açıklığa kavuşturma kaygısıyla, on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak uluslararası işçi sınıfı hareketinin tarihsel gelişimini ve o gün ulaşılan aşamayı bir Marksist sosyolog gözüyle masaya yatırıyor. Bu çözümleme ona, işçi sınıfı bütünleşmesinin henüz ulus temelini aşmadığını, bu gerçeğin de hareketin farklı aşamalarında bulunan işçi sınıflarının siyasetleri arasında nasıl farklılıklar yarattığını gösterme olanağını veriyor. Bu otuz yedi sayfalık ayrıntılı inceleme, kitabın en güçlü altbölümlerinden biri. Dünya sosyalist sisteminin ancak bu incelemeden sonra ele alınması, sorunların çok daha açık bir biçimde anlaşılmasına, enternasyonalizmde baskıcılığın fiilen kötü sonuç verdiğinin gösterilmesine, dayanışma içinde olsalar da,

16 Partinin bütün organlarında işçi gücünün temsilini güvenceye almak için getirilen bu kurala göre, TİP’te seçimler hep iki liste halinde yapılmış, üyeler, işçi ya da sendikacı olanlar için bir sandıkta, geri kalanlar için ise ikinci bir sandıkta oy kullanmışlardır.

bütün işçi sınıfı hareketlerinin ancak bağımsız olmakla en iyi sonuçları alabileceklerinin ortaya konmasına olanak veriyor.¹⁷

Türkiye'nin gelişiminin tarihsel doğrultusu, ulaşılan aşama ve dünya altsistemleriyle bağlantıları bir bütün olarak ortaya konmakla, esas konunun anlaşılması için zorunlu olan "bağlam"ın kurulması tamamlanıyor. Esas konu: Sosyalist Türkiye. İzleyen beş bölüm, sorunun belli başlı yönlerini, ayrıntısıyla ve sistemli bir biçimde ele alıyor. Dördüncü bölümün konusu, Türkiye'nin toplumsal yapısı. Deneyimli bir sosyolog olarak Behice Boran, bu yapı incelemesini, hem dikey boyutta, hem de yatay boyutta yürütüyor. Dikey çözümlemenin konusu, sınıflar ve katmanlar. Yazar, başta işçi sınıfı olmak üzere, topraksız köylülerle devam ederek, emekçi sınıfları sırasıyla inceleyip özelliklerini ortaya koyuyor. Sonunda, belirli koşullarda emekçilerle işbirliğine girebilecek olan sınıfların durumuna değiniyor. Bu çerçevede, aydınlar ve üniversite gençliği katmanlarını da ele alıyor. Amaç, sosyalist mücadelede ve bu mücadelenin ayrılmaz parçası olan anti-emperyalist ve demokratik mücadelede işçi sınıfına hangi sınıf ve katmanların hangi yönlerden, ne ölçüde destek olabileceğini ortaya çıkarmak. Behice Boran'ın toplam altmış iki sayfa içinde yürüttüğü ayrıntılı sınıf çözümlemesi, kitabın belki de en güçlü altbölümü. Yatay boyutta ise ele alınan esas sorunlar, şehirleşme, bölgesel dengesizlikler ve özellikle Kürt sorunu. Yazar, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasının nasıl bölgeler arası farklarda kendisini gösterdiğinin altını çiziyor, türlü bölgelerin başat özelliklerini ortaya koyduktan sonra, Doğu ve Güneydoğu'da azgelişmişliğin yanı sıra ağalığın ve şeyhliğin yarattığı sorunlara değiniyor. Nihayet yürekli bir Marksist sosyolog ve dürüst bir siyaset insanı olarak, Kürt sorununun, bütün bu yapısal sorunların ötesinde, çok önemli bir kimlik sorunu olduğunu da orta koyuyor.

Beşinci bölümün konusu anayasa. TİP'in yasal mücadele stratejisini benimsediği göz önüne alınırsa, bu konunun önemi ko-

17 Uluslararası ilişkilerin çözümlendiği bu bölümün, küreselleşme çağından ve sosyalist blokun dağılmasından çok önce yazıldığı göz önünde tutulmalıdır.

laylıkla anlaşılır. Anayasanın “sosyalizme kapalı” olduğu iddiası karşısında, Boran, anayasanın sınıf gerçeğini nasıl kabul ettiğini, üstelik, sınıflar arasında eşitsizlik bulunduğu gerekçesiyle sosyal devlet ilkesini, devletin temel ilkeleri arasına aldığını; sosyal devletin iktisadi ve sosyal haklarla desteklendiğini, anayasanın topraksız köylüyü topraklandırmak için toprak reformuna kapıları açık tuttuğunu son derece inandırıcı bir biçimde gözler önüne seriyor. Sonra anayasaya bir de kapitalizm açısından bakıp mülkiyet, miras ve özel teşebbüs hakkının korunduğunu saptıyor. Ancak, bu hakların sınırsız olmadığını, örneğin anayasaya göre, mülkiyet hakkının kamu yararına aykırı bir biçimde kullanılamayacağını belirtiyor. Nihayet anayasaya göre siyasal partilerin demokrasinin vazgeçilmez araçları olduğunu, sosyolojik olarak sınıf temsilcisi olan siyasal partilerin yasa karşısında eşit olduğunu, dolayısıyla, partilerin seçim yoluyla iktidara gelmelerini öngören anayasanın, işçi sınıfının partisi olan TİP’e de bu olanağı tanıdığına hiçbir kuşku bulunmadığını savunuyor. Böylece, Aybar’ın ısrarla yinelediği “anayasayı eksiksiz, tastamam uygulama” talebini, inandırıcı bir biçimde gerekçelendirmiş oluyor.

Kitabın altıncı bölümü, yine sosyalizm açısından, bu kez din konusunu ele alıyor. Solculara karşı en kolay ve en yaygın suçlamanın din düşmanlığı olduğu biliniyor. Behice Boran, din kurumunun bir özel bir de toplumsal-kamusal yönü olduğunu saptıyor ve bu iki yöne ilişkin olarak anayasanın getirdiği düzenlemeleri onaylayıcı bir biçimde açıklıyor. Özel yönden din, tam bir inanç özgürlüğü, ibadet serbestisi, dinsel inançlarını açıklamaya zorlanmama, ayrıca da, şu ya da bu dinsel inanç ya da ibadet yönünde baskıya uğramama hakkını içerir. Anayasa bütün bu hak ve özgürlükleri koruyor. Ama bunlar da sınırsız değil. Kişisel inançlar topluma-kamuya giydirilmeye çalışıldığında, bu kez de başkalarına baskı yapılması tehlikesi doğuyor. Anayasadaki laiklik ilkesi, toplum düzeninin kısmen de olsa din esaslarına dayandırılmasını yasaklarken işte bu gerçeği göz önünde tutuyor. Anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görevi de, yurttaşların din özgürlüğünden yararlanmalarını, ama birinin özgürlüğünün bir başkasına baskı-

ya dönüşmemesini sağlamak. Bu arada, Behice Boran, sosyalizm halka anlatılırken, sosyalizmin din özgürlüğüne saygılı olacağını söylemekle yetinmenin eksik kalacağını belirterek, TİP'in uygulayacağı program ortaya konurken, "programın, başarmak istediği işlerin Müslümanlığın esaslarına, öğretilerine aykırı olmadığı da açıklanmalıdır" (365-66) diyor.

Kitabın kalkınma yöntemine ayrılmış bulunan yedinci bölümü, eserin "ağır toplarından" biri. Burada TİP'in uygulayacağı iktisat siyaseti, bunun için bankacılığın, sigortacılığın ve dış ticaretin devletleştirilmesinin niye gerekli olduğu, planlamanın devlet kesimi ile özel kesim için nasıl işleyeceği, hangi yatırımlara öncelik verileceği, işletmelerin yönetiminde işçi temsili, toprak reformunun hangi esaslara göre ve nasıl uygulanacağı, tarımın nasıl modernleştirileceği, yalnızca alım-satım değil üretim kooperatifçiliğinin de nasıl destekleneceği, devlet kredileri, özel teşebbüsün anayasal hakları korunarak nasıl yönlendirileceği, devletleştirmenin uyacağı ilkeler, doğabilecek sorunlara da değinilerek açık yürekle anlatılıyor. Burada güdülen amaç çok açık: TİP'in öngördüğü kalkınma yönteminin, sosyalizme yönelik olduğu için, bizim gibi azgelişmiş bir ülkede başarı şansı bulunan biricik program olduğunu ve bunun, anayasa kurallarıyla tam bir uyum içinde bulunduğunu ortaya koymak.

Kitabın sekizinci ve son bölümünün dış ilişkilere ayrılmasıyla bir bakıma başa dönülerek diyalektik sunuş programı tamamlanıyor. İlk bölümde, imparatorluğun son döneminde, dünya kapitalist sisteminin yarattığı baskının toplumsal değişimi nasıl zorladığı, bu zorlamayla başlatılan tepeden inme kapitalistleşme sürecinin cumhuriyette nasıl sürdürüldüğü anlatılmıştı. Bu son bölümde, kapitalist kuşatma ve zorlamanın somut olarak nasıl işlediği, Türkiye'nin hangi yollardan emperyalizmin kısılcına alındığı ve burada nasıl tutulduğu, başta Amerika'yla imzalanan ikili antlaşmaların ve NATO ittifakının emperyalizme bağımlılığın hukuk çerçevesini nasıl kurduğu, dış "yardımların", kredilerin, yabancı sermaye yatırımlarının nasıl bir sömürü düzeneği oluşturduğu ayrıntıları ile ortaya konuyor. NATO ittifakının, ikili antlaşmaların ve uzun

vadede Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin Türkiye'nin bağımsızlığını nasıl tehlikeye düşürdüğü gözler önüne seriliyor. NATO'nun "topyekûn mukabele" yerine "esnek mukabele" stratejisini benimsemesiyle, SSCB'yle sınırdaş bir ülke olan Türkiye'nin güvenliğinin nasıl büyük bir tehdit altında bırakıldığı, ABD'yle imzalanan ve hiçbir NATO ülkesinin benzerini imzalamadığı 5 Mart 1959 tarihli "işbirliği" antlaşmasının, kukla bir hükümetin, uluslararası komünizmin "bilvasıta" [dolaylı] tecavüzüne uğradığı bahanesiyle Türkiye'ye nasıl Amerikan silahlı güçlerini davet edebileceği gösteriliyor. Bütün bu tehlikelere işaret edildikten sonra da, Türkiye'nin bağımsızlığını ve güvenliğini sağlayacak bir dış siyasetle savunma siyasetinin hangi esaslara dayanması gerektiği anlatılıyor. Bu arada, böyle bir dış siyasetin nasıl bir silahlı güç gerektirdiği de açıklanıyor.

Kitabın Kaynakları

Behice Boran'ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabının, yazarın köklü Marksizm ve Türkiye bilgisi ile güçlü çözümleme yeteneği dışında, kullandığı kaynak sayısı son derece az. Bunları kitapta verilmiş sırasına göre sayıyorum:

Einstein and Y. Infeld, *The Evolution of Physics*, Simon and Schuster, W.Y. (65).

Oscar Lange, *Political Economy*, vol. I, *General Problems*, Pergamon Press, 1963 (66).

Behice Boran, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet", *Yön*, 28 Kasım 1962 (67).

Ömer Celâl Sarç, *Tanzimat ve Sanayimiz*, M.V. Maarif Matbaası, İstanbul, 1940 (72).

Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku Dersleri*, Fasıl I, 1958 (76).

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı *Tarih*, cilt IV (87, 109).

İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1964-65, Yayın No: 510 (300).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 56. B., 17-2-1967 (423).

İsmail Soysal, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara (425).

Memduh Yaşa, *Devlet Borçları*, 1965 (440).

TİP Bilim ve Araştırma Bürosu'nun yaptığı araştırmalar (238, 263, 428, 443, 445).

Yıllık Ekonomik Rapor, 1968, Tablo IV, 1 (447)

Sadun Aren'in 1968 Bütçe Kanun Tasarısı üzerinde Meclis'te yaptığı konuşma (449).

Bu sayının azlığının iki büyük nedeni var. Birincisi, Behice Boran'ın kitabının, kendi türünde, Türkiye'de çıkmış ilk kitap olması. İkincisi ise, yararlanabileceği kaynakların nesnel azlığı.

Kitabın Tezleri¹⁸

Behice Boran'ın bu kitapta savunduğu görüşleri, konularına göre kümelendirerek ve olabildiğince kendi metninden alıntı yaparak, aşağıda sıralıyorum:

1) Sosyalizm için *ideolojik* mücadelenin temeli *bilimdir*. Bilim de bağınazlıkla uyuşmaz. "Hakikatin mihenginin [ölçütünün] objektif gerçeğe uygunluk olduğu ve bu gerçeğe ait yeni buluşlar karşısında bilim adamının, ne kadar uzun süre benimsemiş, kendisi için ne kadar değer taşımış olsa da eski görüş, varsayım ve teorilerde saplanıp kalmaması gereği bilimsel metodun temel kuralıdır" (58). "Sosyalist hareket bilimsel yönünü hiçbir zaman yitirmemelidir. Sorunların üzerine tam bir fikir özgürlüğü ve açıklığı ile yürümek, bunu yaparken de hata etmekten korkmamak gerekir. Özgürce düşünüp de hata etmekten daha tehlikeli olan şey, düşüncenin kalıplaşması, donmasıdır" (59).

"Sosyalizmin hem bir toplumbilim, hem de bir sınıf ideolojisi olmasının ortaya çıkardığı ikinci sorun şudur: bilimin gelişmesi, insan kafasının yaratıcı faaliyeti, yeni buluşlara, görüşlere varması

18 Buraya kadar bu yazı, Behice Boran'ın Yordam Kitap tarafından yeniden basılan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabı için yazdığım sunuş yazısının aynısı. Bundan sonrasını, yani "Tezleri", orada çok daha kısaltarak verdim.

ile olur. Bu ise çok geniş bir muhayyile gücü, sınırsız bir düşünce özgürlüğü gerektirir. ... Metodolojik bir şüphecilik vardır bilimde... Bilim, objektif gerçeğin –deneylerin, gözlemlerin, eylemin– var-sayımları, teoriyi ispatlaması veya cerhetmesi [çürütmesi] şartından başka sınır tanımaz. Oysa ideoloji, ... bir değerler sistemi ve bu değerlerin davranış eğilimleri, psikolojik vaziyet-alışlar (atitüdler) olarak kişilere yerleşmesidir. Metodolojik şüpheciliğin burada yeri yoktur. ... Ayrıca bilimsel sosyalizmin doğrularını bir ideoloji olarak kitlelere benimsetebilmek, bu doğruların, ince ayrımları bir tarafa bırakıp, açık ve kesin formüller, sloganlar haline getirilmesini gerektirir. Bu da zamanla düşüncelerde kalıplaşmalara yol açar (199). Uzun sürede sosyalizmin bilimsel yanı ile ideolojik yanı birbirine bağlıdır ve karşılıklı olarak birbirini etkiler. Bilim eyleme ışık tutar, eylemde alınan sonuçlar da bilimi, teoriyi etkiler, geliştirilmesine yol açar. Ama kısa vadede sosyalizmin bu iki yanı arasında diyalektik bir çelişki vardır, bu da normaldir” (200).

Bilimsel araştırmada en önemli nokta, sorunun doğru konmasıdır. Bunun için temel adım, incelenen toplumun tarihsel gelişim çizgisini doğru kavramaktır. Bütün dalgalanmaların ötesinde, bu çizginin “bir determinizmi ve belirli bir doğrultusu (63) vardır” (64). Bu doğrultuyu yakalayabilmek için *toplumsal yapıyı* incelemek gerekir. “Meseleleri toplum yapısı açısından görmek demek, onlara, üretim güçleri, üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sosyal sınıflar açısından bakmak demektir. Batılılaşma, modernleşme, ilericilik, gericilik kavramları ve sorunları bu açıdan ele alınıp incelendiği zaman gerçek bir muhteva kazanır ve rayına oturur” (66).

“Çok karmaşık ve hareketli olan somut gerçekler incelendiğinde, bilimsel metod, gerçeğe önce bir ilk yaklaşma (approximation) yapmak, en temel, zorunlu ilişkileri, durumu ortaya koyan bir ilk model meydana getirmektir. Sonra bir ikinci yakınlaşma ile ilk model temeli üzerine, o yapılırken usulen bir kenara itilen, yokmuş farz edilen şartlar durumun içine sokularak bir ikinci model kurulur. Bu, birinci modelin artık geçerli olmadığı, ortadan kalktığı anlamına gelmez. Temel, zorunlu ilişkiler devam eder, ama somut

bir yer ve zaman noktasında daha özel, bilimde ‘müdahale edici şartlar’ denilen, şart ve durumların etkisi temel ve zorunlu ilişkilerin kendilerini somutta daha açık seçik göstermesini önler” (247).

Toplumsal gelişmede tek taraflı bir *teknolojik determinizm* yoktur. “Bir toplumda mevcut teknolojinin kullanılış derecesini ve etkenliğini üretim ve mübadele sistemi, sosyal gelenekler etkiler, hatta tayin edebilir. Üretim ve mübadele sistemindeki gelişmelerin teknolojik değişmeye yol açtığı da olur. Ama insan toplumları bütünlüğünde ve somut, tarihsel zamanda değil, ‘evrimsel zamanda’, yani toplum tiplerinin evrim safhalarına göre sıralanışında, ele alındığı takdirde, insan-tabiat temel ilişkisi arasına giren teknoloji ‘bağımsız değişken faktör’ sayılabilir” (68, n. 5).

2) Batı, dıştan zorlamayla değil, kendi iç gelişmesinin sonucu olarak sanayileşmiştir. Azgelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye ise “Türk toplumundan daha ileri safhada, bir başka sosyal düzende olan Batılı toplumların askerî, siyasi ve ekonomik baskısı” altında *değişmeye zorlanmıştır*. “Türk toplumu, askerî yenilgilere uğramanın, politik ve ekonomik bakımdan bağımlı hale gelmenin tepkisi olarak değişmiştir. Dış baskılar altında ve yarı bağımlı olmak durumu bugün de sürmektedir. Türk toplumunun sorunları incelenir ve çözüm yolları aranırken bu durum ilk dikkate alınması gereken temel faktördür” (66).

3) *Derebeylik* toplumlarında “temel servet şekli topraktır, temel üretim tarımdır ve temel gelir şekli ranttır.” Rant, “âşar, aynî vergiler, angarya-emek gibi çeşitli şekillerde belirebilir” (67). “Mülkiyet hakkı parçalanmış ve aynı toprak parçaları üzerinde bir haklar silsilesi –hiyerarşisi– halinde kurulmuştur. Derebeylik toplum yapısının bir başka temel kategorisi de ‘serf’lik, yani toprağa bağlı tarım emekçisidir. ... teknoloji bakımından ise derebeylik toplumu organik enerjiden (insan ve hayvan gücü) ve bu gücün kullanılabileceği aletlerden ve ampirik, geleneksel teknik bilgiden ibarettir. ... Osmanlı toplum düzenine ister derebeylik denilsin, ister başka bir isim kullanılsın, şu yukarıda belirttiğimiz temel niteliklerin onda var olduğu bir gerçektir. Batı’daki örneklerinden kendine özgü önemli farklar göstermekle beraber, Osmanlı toplumu sözünü et-

tiğimiz bu temel niteliklere sahip olduğu için ben onu derebeylik toplum düzeninin bir çeşidi olarak kabul ediyor ve bu sıfatı kullanıyorum” (68). Batı’da kapitalizm kurulurken, “biz genç bir toplumun bütün enerjisiyle merkezî feodal bir imparatorluk” (70) kurduk.

4) Batı kapitalizminin Akdeniz merkezli olmaktan çıkması bizi *dünya kapitalist ilişkilerinin* ana yolunun *dışında* bıraktı. Merkezi imparatorluk istilacılığımız, dini fetihçiliğimiz, bizi batıda oluşan ulusal topluluklara düşman etti. Askerî gücümüze dayanarak onlara sırt çevirdik. Batı hammadde elde etmek ve pazar genişletmek için üzerimize baskı yapınca, askeri zayıflığımız ortaya çıktı. Bunun üzerine, 18. yy’da, *içten değil dıştan* gelen bir baskıyla değişim gereğini duymaya başladık. “Osmanlı İmparatorluğu’nda toplumsal değişme böyle dış baskı ve zorlamalara tepki olarak toplumun üstyapısında ve bu yapının askerî-idari mekanizmasında başladığı için, toplumun değişmesi *yukarıdan aşağıya, tepeden inme* olmuş ve bu değişimde devlet ve onu somutta temsil eden askerî-sivil kadrolar önemli rol oynamışlardır” (73). “Batı kapitalizminin getirdiği veya imparatorluk idaresini yapmaya zorladığı yenilikler, en çok tarımdaki üst sınıfların işine yarıyordu” (75).

5) “Milli Kurtuluş Savaşımız iki yönlü bir savaştı: Dışa dönük yönüyle, ... anti-empyrialist bir savaştı.” “İçe dönük yönü ile Milli Kurtuluş Savaşı bir ihtilâl hareketiydi, az gelişmiş ülkelere özgü bir burjuva ihtilâli” (78). Savaş bitince işçi işine, köylü köyüne döndü (79). Egemen *bürokrat tabakanın* çevresinde, yeni palazlanan *burjuvazi* (tüccar, müteahhit, ikinci derecede sanayici ve bankacı) ile *büyük toprak sahipleri* kaldı (80). Sınıf farkları henüz çok derinleşmediği için Halk Partisi, herkesin partisi olma iddiasıyla ortaya çıktı. “Bir parti aynı zamanda bütün sınıfların partisi olamazdı. (87) Yönetici kadro toplum yapısının değişmesini tarım, ticaret, sanayi ve bankacılıkta kapitalist üretim ve mübadele ilişkilerinin gelişmesine bırakıyordu. Bu gelişme olursa Türkiye ‘muasır medeniyete’ ulaşmış olacaktı” (88). Önce liberalizm denendi. O yürümeyince 1930’lardan başlayarak devletçilik uygulandı. *Toprak reformu* yapılmadığı için, tarımı geliştirmek için alınan “tedbirler, esasen toprağa sahip olanların –ve ne kadar toprağı varsa, zenginse, o ka-

dar fazla- işine yaramıştır. 1930-45 arası devlet eliyle sanayileşme bir yandan yerli sanayicilerin ve iç ticaret erbabının gelişmesine yol açarken, öte yandan mamullerin fiyat yüksekliği köylü ve kentli emekçi halkın geçimini zorlaştırıyordu. Sanayileşmenin, sermaye birikiminin yükünü köylü-kentli emekçi halk kitleleri taşıyordu.

İrticaa karşı geçirilen Tahriri Sükûn Kanunu ve 1925'ten sonra başlayıp 1930'larda güçlenen, Atatürk'ün ölümünden sonra 1940-1946 arası en sert şeklini alan tek parti yönetimi irtica kadar, hat-ta ondan da fazla, sol siyasi hareketleri, işçi hareketlerini bastırdı. 1925'ten ... tâ 1960 sonrasına kadar sol hareket ... hep şiddetli baskı altında tutularak yeraltı faaliyetlerine itelendi" (91).

6) 1940'tan sonraki *savaş yılları*, her ne kadar Türkiye bu sava-şın dışında kaldıysa da, "Türk toplumunu etkilemekte gecikmedi. Bu etki her şeyden önce dış ticarete kendisini gösterdi. İthal mal-ları darlığı içte istifçiliğe, vurgunculuğa ve bazı malların yerli ima-line yol açtı. Emlak, arsa spekülasyonu aldı yürüdü. Böylece burju-vazide bir *sermaye birikimi*, palazlanma oldu" (92.) Savaştan sonra CHP, dış ve iç baskılar sonucunda çokpartili düzene geçme gereğini duydu (96-97). ... CHP'ye karşı kurulan Demokrat Parti, "palazlan-mış olan burjuvazi ile toprak ağalarının, kasaba eşrafının devleti doğrudan doğruya kendi ellerine geçirmeleri, bürokratik tabakayı ikinci plana iterek ona üstün bir duruma gelmeleri çabasını ifade ediyordu. Bunun için de DP daha liberal bir ekonomi politikasına taraftardı" (97). Ancak bu iki parti, "temel bir gerçeği unutuyor-lar veya unutturmak istiyorlardı. Sol kanadı, sol partileri olmayan bir Batı demokrasisi örneği yoktu ve olamazdı da" (98-99). Ne var ki, çokpartili düzende halkın "oy hakkını ciddiye alıp ona sahip çıkması ve kendini ezen, horlayan, dertlerine çare bulmayan bir devlet yönetiminin temsilcisi ve sorumlusu olarak gördüğü CHP'yi alaşağı etmesi politik alanda devrimci bir davranıştı" (105). "1950-60 arasındaki DP-CHP mücadelesi ... güçlenen şehir burjuvazisi ve burjuvalaşan büyük toprak sahipleriyle yönetici kadro, bürokrasi arasında bir iktidar mücadelesiydi" (107).

"1945-1960 döneminde, özetleyegeldiğimiz bu iç mücadele-ler ve gelişmeler olurken, Türkiye'nin dış siyasetinde de temelden

bir değişme oldu. Bu değişiklik Türkiye'nin iç durumunun, sosyal yapısının dış politikada yansımasıydı" (107). "Türkiye'nin, başta Amerika olmak üzere kapitalist dünyaya kapılanışının, bu uğurda milli bağımsızlık ve egemenlik haklarından fedakârlığa kadar gidişinin temel nedeninin toplum yapısından, gelmiş geçmiş iktidarların sosyal sınıf muhtevasından ileri geldiği 1952'de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun ve 1954'te Petrol Kanunu'nun geçirilmesinden de bellidir. Sovyetler'in saldırganlığına karşı bağımsızlığımızı korumak için ikili anlaşmaları yaptığımızı, NATO'ya girdiğimizi iddia edenler, bu kanunların da aynı maksatla, Sovyetler'e karşı bağımsızlığımızı savunmak üzere geçirildiğini söyleyemezler herhalde" (111).

7) "27 Mayıs 1960 hareketi bürokrasinin ve onunla birlikte 'Aydın' orta tabakanın, iktidar mücadelesinde, ordunun müdahalesiyle, komprador burjuvaziyi ve toprak ağalarını DP'nin şahsında alt etmesiydi" (112). "27 Mayıs hareketinin verdiği en önemli sonuç yeni anayasa ve yarattığı fikir ve söz özgürlüğü ortamı oldu" (114). "27 Mayıs 1960'tan sonradır ki, sosyalizm, ilk defa kanun çerçevesinde, meşru bir fikir akımı ve politik hareket olarak ortaya çıkmak ve kendisini ifade etmek fırsatını bulmuştur" (122). "Türk işçi sınıfının 19. yüzyılın ilk yarısına kadar geriye uzanan bir mücadele tarihi vardır"(125). "Bütün bu olgular karşısında, Türk işçi sınıfı haklarını mücadele ile almamıştır, bu haklar ona ilerici yönetici aydın kadro tarafından tüm kendi isteğiyle, bir ihsan gibi, verildi demek, sosyolojik anlayış ve değerlendirme yeteneksizliğini ifade eder" (126). ... "Böyle geniş, tarihsel ve sosyal açıdan bakıldığı zaman TİP'in kuruluşunun memleketin genel politik gelişme seyrinde ve özellikle işçi sınıfı hareketinin tarihsel çizgisinde aldığı yer açıkça belli olur" (126). "Türkiye'nin şartlarında sosyalist hareketi yukarıdan aşağıya bir aydınlar hareketi olarak başlatmak mümkün değildi" (127). "1965'te TİP'ten on beş kişiyi milletvekili seçmekle emekçi halkımız ilk kez kendi temsilcilerini, Millet Meclisine sokmuş ve orada sesini duyurmaya başlamıştır" (132). *Sosyalizm için mücadelede*, "bir memlekette, o memleketin şartlarına uygun, doğru ve geçerli bir tek sosyalist politika çizgisi vardır, bu çizgiden

sapmalar, görünüşte ister sol, ister sağ yönde olsun, aslında hep üst üste düşer ve mutlaka sağcı niteliktedir” (139).

8) *Enternasyonalizm* konusunu değerlendirirken, her konuda olduğu gibi öncelikle sosyal yapıya bakmak gerekir. Gerçek şudur ki, “her ülkenin işçi sınıfı dünya olaylarından, milletlerarası ilişkilerin izlediği seyirden, birinci derecede, kendi toplumu, ekonomisi yoluyla etkilenir, doğrudan doğruya değil” (188). “Milli ekonominin ve bu ekonomiler üzerine kurulu toplumsal yapıların yeryüzünde temel birimler olduğu gerçeği ağırlığını belli etti” (203). “Sosyalist enternasyonalizmi, milli bağımsızlık ve egemenlik haklarına saygı temeli üzerinden gerçekleşecekse, zaten bir sosyalist ülkenin şartlarını, ihtiyaçlarını, imkânlarını en iyi bilecek ve en geçerli politikayı uygulayabilecek durumda olan o ülkenin işçi sınıfının kendi partisi ise, dıştan müdahaleler, bir faydası olmayacağından başka, tersine zararlı olacak ise, o takdirde, çoğunluğun kararı azınlığı bağlar kuralı sosyalist ülkeler ve partileri arasında uygulanamaz; muhalefette veya azınlıkta kalan ülke veya ülkeler çoğunluğun kararına uymaya çeşitli maddi ve manevi baskı yollarıyla zorlanamaz” (211). “İşçi ve emekçi sınıfları hareketlerinin kendi ülkelerindeki amaç ve hedeflerinin, milli ekonomilerinin kalkınıp güçlenmesinin ön plana alınması ve milletlerarası ilişkilerde mutlak eşitlik ve bağımsızlık ilkelerinin uygulanması, son kararın her ülkenin kendisine bırakılması tezi ‘burjuva milliyetçiliği’ olarak nitelendirilmemelidir. Bu zorunluluk, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, millet topluluklarının temel birimler olması objektif gereğinden doğmaktadır” (225).

9) “Kişi olarak insanlar, sınıf olarak işçi ve emekçi sınıflar, kendi giriştikleri eylemlerle tecrübe, bilgi ve bilinç kazandıkları gibi, toplumlar da, başka toplumların tecrübelerinden, bilimsel birikimden ne kadar yararlansalar da, son tahlilde kendi eylemleriyle tecrübe kazanırlar, gerçekleri ve hakikati öğrenirler. *En kısa ve en hatasız yol budur*” (221). “Teoride ve pratikte hata etmekten korkulmamalıdır. Öğrenme, ister kişinin, ister toplumsal grupların öğrenimi söz konusu olsun, deneme –hata etme– hatayı düzelterip yeniden deneme süreci şeklinde yer alır. Öğrenmede hatanın böyle olumlu bir görevi

(fonksiyonu) vardır. Dikkat edilecek nokta hatanın düzeltilmeyecek kadar büyük olmaması ve hatalardan ders alınmasının bilimesidir” (223).

10) “Türkiye’de sosyal sınıflar ve sınıflararası ilişkiler elbette sanayileşmiş Batılı toplumlarınkinden farklı bir durum” (238) gösterir. ... “En büyük fark, Türkiye’nin kapitalist-emperyalist toplumların sömürüsü altında bağımlı bir ekonomi oluşundan doğuyor (238). Bu dış sömürü ve ona karşı mücadele bütün işçi-emekçi sınıfları mücadelelerinde birleştirici bir faktör rolünü oynuyor ve gittikçe daha da oynayacaktır. ... İthalatçı-ihracatçı sınıfları yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık halindedir ve bu durumda olmayan unsurları dahi yabancı sermayeden ve yabancı kredilerden yanadır; kredilerden faydalanmak ve yabancı sermayenin memlekete gelmesini isterler. Ağır borçlanmaya yol açan, özel şartlı dış krediler ve yabancı sermaye aslında yerli sanayici burjuvazinin gelişmesini de kösteklemektedir, ama yerli burjuvazi iç pazarı kendi başına geliştiremediğinden, sanayileşmeyi ve tarımın kalkınmasını sağlayamadığından yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık edip şimdikinden daha üstün kâr sağlamaya razı gelmektedir. Bu nedenle sanayici burjuvazi de komprador (yabancı sermayenin aracısı) haline gelmektedir. Bu durumda dış sömürü ile iç sömürü sistemleri birbirine geçmiş haldedir. Türkiye’nin başta gelen temel sorunu şüphesiz dış sömürüden, ekonomik bağımlılıktan ve bununla birlikte siyasi-askerî bağımlılıktan kurtulmaktır; ne var ki, bu kurtuluş içte ekonomik düzenin, iktidarın sınıf muhtevasının değişmesine bağlıdır” (239). “Dış sömürünün ve dışa bağımlılığın yerli egemen sınıflar aracılığıyla sürdürülmesi ... *Türkiye’de esas sınıfsal kutuplaşmanın, derin ayrımın, temel çelişkinin ... tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında olması sonucunu doğurmaktadır*” (240).

11) “Bütün toplumlarda işçileri sömürüye karşı direnme yönünde toplu mücadeleye ve daha sonra sosyalizme iten şartlar Türkiye için de doğrudur ve aynı yönde etki gösterir. İşçi apaçık, dolaysız (direkt) bir sömürü ilişkisi içinde olduğu ve bu sömürünün kaynağı (241) olarak da karşısındaki somut işvereni gördüğü için ücretini

yükseltmek, çalışma saatlerini kısaltmak, işyerindeki tehlikeli şartları düzeltmek vb. amaçlar için işverene karşı mücadeleye girişir. Bu mücadele zamanla örgütlenerek ... birleşik mücadele şeklini alabilir. Bu nedenle, bütün emekçi sınıflar içinde işçi sınıfı toplu ve örgütlü mücadeleye en yatkın, en müsait sınıftır" (242). "Bundan başka, işçiler üretim araçlarından tüm kopmuşlardır, emekgüçlerinden başka üretim unsuruna sahip değildirler ve bu emekgücünden başka pazarda satacak bir şeyleri yoktur. Küçük toprak parçalarını işleyen yoksul köylüler, dar gelirli küçük esnaf ve sanatkârlar ise kendi mülkleri olarak (242) veya kira ile kendileri işledikleri toprağa ya da dükkâna, işyerine tasarruf ederler ve pazara doğrudan doğruya emekgüçlerini değil, kendi emekleriyle meydana getirdikleri ürünü, malı ya da bir hizmeti satarlar. Sömürülmeleri dolaylıdır. Bu nedenle de yoksul köylü ve kentli emekçiler ideolojik ufukları, emelleri bakımından kapitalizme dönüktürler. Yoksul köylü toprak sahibi olmak, eldeki toprağını daha da geliştirmek, imkân bulsa kendisi de yanında ırgatlar çalıştırmak ister. Topraksız köylüler ve ırgatlar bile aynı özlem içindedirler. Küçük sanatkâr ve esnafın da gönlünde işini büyütüp büyük patron, büyük tüccar olmak arzusu yatar. Oysa en bilinçlenmemiş işçi bile kendisinin 'işveren', fabrika sahibi olma imkânı, ihtimali bulunmadığını bilir, işçi olma durumunu kabul eder, istekleri, daha yüksek ücret, çalışma şartlarının düzeltilmesi, sosyal güvenlik gibi işçi olma niteliğini, işçi sınıfına mensubiyeti değiştirmeyecek isteklerdir. Daha da bilinçlenip, sömürülmesinin kaynağının nerede olduğunu öğrenince, sömürünün temelden kalkması için üretim araçlarının kamuya mal edilmesini, kendi sınıfının kontrol ve denetiminde bu araçların üretimde kullanılmasını ister, sosyalist olur" (243). "İşçi sınıfı öncülüğü, ona sosyalist teorice veya partilerce tanınmış bir imtiyaz değil, toplum yapısının, gelişme kanunlarının incelenmesi sonucu yapacağı öngörülen -ve umulan- tarihsel bir görevdir. ... İşçi sınıfını daha büyük sayılarda sosyalist hareket içine katmak, bu hareket içinde onun en bilinçli, en disiplinli ve mücadelecisi unsur haline gelmesini, kadroları yetenekli bir şekilde doldurmasını sağlamaya çalışmak şüphe yok ki TİP'in başta gelen amaç ve ödevlerinden biri olmak gerekir" (245).

12) “Şimdi gelelim öbür emekçi sınıflara. Topraksız ya da az topraklı yoksul köylü kitlelerinin az gelişmiş ülkelerde ve de Türkiye’de sosyalist hareketlerde önemli rol oynadıklarını ya da oynayabilecek durumda olduklarını daha önce belirtmiştim. Yoksul köylü kitleleri önce sayılarının kabarıklığı ile ağır basmaktadırlar. İkincisi, az gelişmiş topluma özgü şartlar dolayısıyla hareketli, sosyal değişimlere yatkın ve istekli durumdadırlar. Bu durumun sosyolojik açıdan en genel ve teorik izahı şudur: Toplumlarda değişimler ve ilerlemeler toplum yapısının ve toplumun yer üstünde örgütlenmesinin, yerleşiminin, her kesiminde aynı zamanda ve aynı hızla meydana gelmez. Örneğin Türkiye’de sanayi ve ticaret alanlarında kapitalist ilişkiler daha gelişmiş ve bu işlerle uğraşan nüfus daha burjuvallaşmış, tarım ise henüz derebeyliği artıklarını bile tüm tasfiye edemediği için geri teknikli bir üretim düzeyinde kalmıştır; yani ticaret ve sanayi tarımdan daha ileri bir safhadadır. Buna paralel olarak da ekonomik ve sosyal bakımdan büyük farklar gösteren şehir-köy ayrımı meydana gelmiştir. Hâl böyle olunca, toplumun gelişmesinde en büyük tıkanıklık, en dar boğaz tarım kesiminde ve tarıma dayanan köysel topluluklardadır” (256). “İkincisi, nüfusun hızla artışı ve büyük çoğunluğun tarım kesiminde, köylerde toplanmış olması gittikçe şiddetlenen toprak darlığına yol açmıştır. Artan sayılarda topraktan kopan nüfus, köksüz, tedirgin, huzursuz, değişikliği arzulayan ve ona hazır hale gelmiştir. Tarımda büyük kapitalist işletmeciliğin baş göstermesi köylü nüfusun topraktan kopuşunun hızlanmasına yol açmıştır. ... Bu durum bir yandan yoksul, topraksız bölgelerden kapitalist işletmeciliğin yapıldığı bölgelere mevsimlik nüfus hareketleri, öte yandan iş aramak için şehirlere göçme akımları doğurmuştur. Son on beş yirmi yılda yollar şebekesinin genişlemesi, karayolları taşıtlarının uzak köşelere kadar ulaşabilmesi de bu hareketliliğin artmasına yardımcı olmuştur” (257). ...”Köylü nüfus içinde huzursuz, halinden şikâyetçi bir başka sınıf da ancak geçinecek kadar toprağı olan ya da kiralayabilen, pazar için yüksek değerde ürünler yetiştiren, fakat bunları düşük fiyattan elden çıkarmak zorunda kalan küçük üreticilerdir. Kredi yokluğu veya yetersizliği bu küçük çiftçileri, ürünlerini daha tarlada iken tüccara

kapatmak, ya da kasabalardaki tefecilere ağır şartlarla borçlanmak, ihtiyaçlarını karşılamak için esnaftan veresiye alışveriş etmek zorunda bırakmaktadır. Toprak kiralalarının yüksekliği de bir başka ezilme konusudur. Bu orta (257) halli köylü kitleleri de durumlarından son derecede şikâyetçidirler. Çok yüksek faizli, kısa vadeli tefeci kredisi özellikle bu sınıf üreticileri ezmektedir. İhracatçı tüccarın ve aracılarn şiddetli baskı ve sömürüsü de bu üreticiler üzerindedir (258). ... TİP dış ticareti devletleştirme, ürünleri doğrudan doğruya üreticilerden alıp ihraç etme, içte de, üretici ile tüketici arasındaki ilişkileri kontrol ve düzenleme, kooperatifleştirme programı ile bu orta köylü tabakalarının da hayati ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Köylü kitlelerinin sosyalist harekete katılmalarını kolaylaştıran bir yardımcı faktör de köylülerin işçiler gibi, günlük geçimlerini sağlamak bakımından doğrudan doğruya bir 'patron'a bağlı olmamalarıdır. ... Bütün bu nedenlerle köylü kitleleri *bu safhada* sosyalist harekette çok önemli rol oynayabilirler, *sayı açısından* hareketin temeli, dayanağı olabilirler. Ama bu, köylü sınıfının sosyalist harekette öncülüğü anlamına gelmez ve köklü bir toprak reformu yapılp tarımsal üretimin ilk yeniden örgütlenişi başarıldıktan, köylü kitlelerinin durumu bugüne kıyasla düzeltildikten sonra onları sosyalist hareket içinde tutmak, toplumun sosyalist bir düzene doğru gelişmesine katılmalarını sağlamak için özel teşvik edici tedbirler almak, politik eğitimlerine önem vermek (258) gerekecektir" (259).

"Küçük sanatkâr ve esnaf sınıfı aslında bir önceki düzenden kalan bir sınıftır. Eski lonca sistemi artık ortadan kalkmıştır; küçük sanat ve ticaretle uğraşmak babadan oğula geçen geleneksel işler olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır, ama üretim ilişkileri sistemindeki yerleri bakımından bir önceki sistemin devamı olarak yaşamaktalar. İşyerlerine, yani dükkânlarına ve donatımına sahip olma bakımından 'sermayeci' -kapitalist- sınıfla bir benzerlik gösterir, kendi işinde bedenlen çalışmak ve dolaylı şekilde büyük sermaye tarafından sömürölmek bakımından da işçi sınıfı paraleline düşer (259). ... Çalışma, yaşama şartları ve gelir açısından, işçilere yakın olan bir düzeyden kapitalist üretimin eşiğindeki, modern donatım-

lı küçük sanayi ve orta ticaret düzeyine kadar uzanır. Sınırları kesin ve açık olmayan bu sınıfın üst düzeyinde olanlar orta burjuvazi durumundadırlar ve Anadolu kasabalarında köylü ile sıkı temasları vardır. Veresiye satış yapmak ve hasat zamanı faiziyle ödenmek üzere borç vermek yollarından köylüyü ekonomik bakımdan kendilerine bağlarlar ve bu yoldan köylüyü politik etki, hatta nüfuz altında da tutarlar (259). Bununla beraber, küçük kasabalarda ve şehirlerin kenar mahallelerinde, küçük sanatkâr ve esnaf sınıfının sayıları bilinmeyen büyük bir kısmı çok zor durumdadır. Büyük sermayenin baskısı altındadır, kredi, ucuz ve kaliteli iptidai madde bulmak ve mamullerini piyasaya sürmek zorlukları içindedir” (260). “Özellikle Anadolu kasabalarında ve ilçelerinde bu sınıftan insanlar sosyalizmle ilgilenmekte, Türkiye İşçi Partisi’nde faal rol oynamaktadırlar. (262) Bunlar için alınacak tedbirler farklı olacaksa bile, TİP iktidara geldiğinde bir karma ekonomi sistemi uygulayacağına göre hepsinin Plan çerçevesi içinde düzenlenmesi ve değişik ölçülerde korunması gerekecektir” (263).

13) “Son olarak, ‘aydınlar’ın sosyalist harekette yeri ve rolü nedir sorusunu cevaplandırmak gerekiyor. ... sosyalist teoriyi ve bilimsel metodunu ilk geliştirenler burjuvaziden kopmuş, işçi sınıfı ile kader birliği yapmış aydınlardır. Sosyalizmin o günden bugüne her toplumda önce aydınlar arasında bir fikir akımı olarak tutulduğu ve sosyalizmi işçilere öğretmede, hareketi başlatıp yürütmede aydınların faal rol oynadığı görülmüştür. Bu durum toplumdaki işbölümü sisteminin sonucudur. Felsefe, bilim, teori ile uğraşmak aydınların görevi, bir uzmanlık işi olagelmıştır (266). ... İşçilikten de gelip yetişse, bir kişi bilimsel ve teorik çalışmalara verdi mi kendisini, dikkatini ve vaktini daha çok bu çalışmalar üzerinde (266) toplamak zorunda kalacaktır, her ne kadar eylem içinde görev almış olsa da. Teori ile pratik birbirini etkileyerek birlikte yürümekle beraber, nispi bir işbölümü olacaktır. Kaldı ki, sosyalist eylemin programlaştırılması için sadece toplum bilimleri alanlarında bilgiye ve bunun için de uzmanlara ihtiyaç yoktur, başka alanlarda da, örneğin teknolojide, jeolojide, nüfus sorunlarında (demografi) da uzmanlara, inceleme ve araştırmalara lüzum vardır. Ayrıca

sosyalizm için mücadelenin sadece politika ve ekonomi alanlarında değil, fikir, sanat, edebiyat alanlarında da yapılması gereklidir” (267). “Fikir, bilim, sanat çalışmaları içinse bir özgürlük ortamı şarttır; yani gelişmelerin olabilmesi için en aykırı görüşlerin, varsayımların düşünülebilmesi, denenebilmesi imkânı olmalıdır. Ne var ki, bu düşünceler geliştirilir, denemeler dış engellemeler olmaksızın özgürlük içinde yapılırken nihai mihengin [ölçütün] toplumun bütünüyle ve bu bütünün ilerlemesiyle uyumluluk olduğunun bu işlerle uğraşanlarca gözden uzak tutulmaması gerekir.” *“Burada da mesele, özgürlükle eylemin gerektirdiği disiplin –zora dayanan bir disiplin değil, içten, özgürce kabul edilmiş bir disiplin– arasında en verimli bir denge çizgisini tutturabilmektedir”* (268).

“Aydın tabakasının devlet yönetimiyle sıkı ilişkiler kurması bu tabakaya toplumda hem ilerici, hem tutucu bir nitelik (268) kazandırmıştır” (269). “Devlet mekanizmasında yer alan yönetici kadrolarla, memur tabakasıyla halk arasındaki ayrılık ve çelişkiyi yukarıda belirtmiştim. Bu ayrılığı ve çelişkiyi ortadan kaldırmak, iki tarafı bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm davasında birleştirmek önemli bir sorundur” (271). “Aydınlar tabakası, toplumdaki temel sınıflardan bağımsız değildir; kendi başına topluma hâkim olacak, onu yönetecek gücü yoktur. Yönetimi ele aldığını ve denetimini, otoritesini bütün toplum katlarına hâkim kıldığını farz etsek bile, son tahlilde ya burjuvaziye ve ağa sınıfına dayanacak, yürüttüğü politika bu sınıfların hizmetinde olacaktır –ki Türkiye’de böyle olagelmıştır– ya da işçi-emekçi sınıflara dayanacaktır. Halka dayanmak da, zorlu usullerle iktidara gelip iktidarda kalmak ve tepeden inme, halk yararına saydıkları işleri yapmak, dönüşümlere girişmekle gerçekleşmez. Halkın bilinçli, örgütlü gücünün iktidara katılmasıyla, memleket yönetiminde söz ve karar sahibi olmasıyla, kalkınmada inançlı, şevkli, gönülden çabasını sağlamakla olur” (272).

“Aydınlar konusuyla ilgili olarak, gençlik hareketleri üzerinde de durmak isterim” (284). “Okuyan gençlik arasında memleket sorunlarına ve hele sosyalizme ilginin artması doğaldır. Hem genç, hem de okuyor olduğu için bu grup nüfusun en uyanık, en canlı, dinamik bir kesimini teşkil eder. Bu nedenle toplumdan gelen et-

kilere aşıktır gençlik" (285). "Gençlik eski kuşaklardan koptu, onlara güveni yok, cihan savaşları ve atom silahlarıyla genç kuşaklara bıraktıkları dünyayı beğenmiyor gençlik, deniliyor. Doğrudur da, ama bu kopuş neden? Sosyal değişimin çok hızlanmış olmasından" (286). "Bu hızlı değişme temposu sonucu bir önceki kuşakla bir sonraki kuşağın içinde yaşadığı toplum-içi ve dünya ortamı birbirinden çok farklı olmaktadır. Bu farklı ortamlar kuşaklar arasında görüş, inanç, değerayrımları yaratmaktadır"(287). "Bugünkü gençlik hareketinin niteliği savaşa karşı, barıştan yana olmaktadır. Özgürlük, eşitlik, gerçekleri öğrenme, aldatılmama, mürailikten [ikiyüzlülüktən] uzak, tabii ve sade bir yaşam başta gelen istekler olarak görölmektedir. ... Gençliğin istekleriyle emekçi halk kitlelerinin, işçi sınıfının, henüz farkına varmış olsunlar veya olmasınlar, gerçek ihtiyaçları ve istekleri aynı paraleldedir. Bu iki sosyal gücün özgürce disiplinli, yani bireyin kendi iradesiyle gönülden kabul ettiği bir disiplinle disiplinli, (289) hoşgörölü, insancıl -hümanist- bir sosyalist hareket içinde birleşerek bozuk sosyal düzenleri değiştirmesi hem gençliğin, hem halkların sorunlarını çözecektir" (290).

14) "Sosyal sınıf ve tabakalar arası farkları toplum yapısının dikey farklılaşması, nüfusun toprak üstünde şekillenmiş yerleşimine göre farkları da yatay farklılaşma kabul edersek, bu ikinci çeşit farklılaşma şehirle köy, büyük merkezlerle küçük kasabalar arasında belirttiği gibi bölgeler arasında da belirlemektedir. Kapitalist sistem, sınıflar arası farklar, kutuplaşmalar ve şehir-köy ayrımı gibi, bölgeler arası dengesizlikler, kutuplaşma denecek derecede keskin farklar da yaratmaktadır" (295). "Bu ekonomik gelişme farkına bağılı olarak, nüfus başına düşen gelirden, sağıık, ulaştırma, eğitim ve kültür hizmetlerinde de büyük farklar meydana gelmiştir. Ekonomik ve kültürel gelişmenin Doğıu ve Güneydoğıu bölgelerinde öbür bölgelere kıyasla geri kalmış olması bu bölgelerle öbür bölgeler arasında sosyal yapı bakımından da büyük farkların doğmasına yol açmıştır. Tarımda derebeyi artığı üretim ilişkileri sistemi ve buna ilişkin sosyal-politik ilişkiler en güçlü bir şekilde bu bölgelerde devam etmektedir. ... Büyük toprak mülkiyetinin ortakılığın çeşitli şekilleriyle geri teknikli küçük aile işletmeleri halinde ekilip biçil-

mesi bu bölgelerde devam etmektedir. Ağaların köylüler üzerinde politik nüfuzu tamdır. ... Ağalık sisteminden ayrı, fakat onunla iç içe geçmiş bir düzen olarak şeyhlik de sürüp gitmektedir ve bu da halkı sömürmenin bir başka yoludur. ... Doğu ve Güneydoğuda, derebeylik safhasından da geri bir toplum safhasına ait aşiret örgütleri ve gelenekleri de hâlâ yaşamaktadır” (298). “Bununla beraber, öbür bölgelerden daha yavaş tempoda, daha geriden izleyerek de olsa, son kuşakta, yani 25-30 yıldır, Doğu ve Güneydoğu da değişmiş, eskiye kıyasla bir gelişme göstermiştir. Tarıma makine girmeye başlamıştır. ... Daha bozuk, daha yetersiz de olsa karayolları şebekesi illeri ve belli başlı ilçeleri birbirine bağlamaktadır. ... Motorlu karayolu araçları, hele cipler, bozuk yollarda dahi gidip gelmektedirler. Cumhuriyet döneminde demiryolu inşaatı ana hatlarla buralara kadar uzanmıştır. ... Bütün bunlar bu bölgelerin kendi içine kapalı sosyal düzeninin dışı açılması, yeni sosyal, politik etkilere maruz kalması demektir” (299). “Bütün bu değişme ve gelişmeler sonucu bu bölgelerde belli bir eğitim görmüş, bu yazılarda tanımladığım anlamda bir aydınlar tabakası, bir küçük burjuvazi meydana gelmiştir ve gelmektedir. ... Geri kalmışlığının, ihtiyaçlarının farkındadır, bundan şikâyetçidir, yalnız şikâyet emekle kalmayıp bunların giderilmesi isteğindedir Doğulu” (300).

“Bu noktada, ekonomik-sosyal faktörler dışı bir başka faktör, bilimsel anlamda ‘müdahale edici bir faktör’, yani temel sosyal sebepten ilişkilerine müdahale eden bir etken duruma karışmaktadır. O da bu bölgeler halkının çoğunluğunun ana dilinin Türkçe olmayışıdır. Büyük çoğunluğu Kürtçe, bir kısmı da Arapça konuşmaktadır” (300). “Doğu’daki yurttaşların konuştukları dil dolayısıyla baskıya, horlanmaya, terslenmeye maruz kaldıkları da bir gerçektir” (302). “Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin ekonomik-sosyal sorunlarından söz etmek, bunların çözülmesini istemek, dil farkı dolayısıyla farklı muamele görmekten, baskılara maruz kalmaktan şikâyet etmek ve bunun düzeltilmesini bir yurttaşlık hakkı olarak istemek hemen bölücülük, Kürtçülük olarak damgalanıp suçlanmış, polis baskısı usulleri kullanılmıştır ve halen de kullanılmaktadır. Bu ise bindiği dalı kesme, fasit bir daire yaratma politikasından

başka bir şey değildir” (303). “Böylece fasit bir dairenin içine girilmiş olur ve böyle kör bir politika korkulanın başa gelmesi sonucunu doğurabilir” (304). “Benim görebildiğim kadarıyla bugün Doğu ve Güneydoğudaki halk ve aydın tabaka indinde [gözünde] manevi baskı ve eziyet, yani ayrı bir yurttaş kategorisiymiş gibi muamele görme, ana dili başka olduğu için suçlanma, horlanma ve dilini serbestçe kullanamama durumu, yoksulluktan, geçim sıkıntısından da daha ağır basmaktadır, ya da ona eşittir” (307).

15) “İlk baştan belirteyim ki, sosyalizm açısından temel bir gerçek olan toplumun sosyal sınıflardan meydana geldiğini anayasamız kabul ediyor. Anayasanın 4. ve 12. maddeleri hükümleri bunu açıkça belirtiyor. ... Sosyal sınıflar var ki, anayasa, milli egemenlik bu sınıflardan birine bırakılamaz, hiçbir sınıfa imtiyaz tanınamaz, diyor. Bu iki madde her şekli ve çeşidi ile dikta rejimini yasaklıyor. ... Anayasa genellikle sınıf diktatörlüğünü yasaklıyor. İşçi sınıfı diktatörlüğünü öngören komünizm kadar, burjuva sınıfının diktatörlüğü demek olan faşizmi de yasaklar. Kendisinde bütün fenalıkları bir anda yok etmek kudretinin bulunduğunu vehmedenlerin diktası veya dikta teşebbüsleri de ... yine bu yasağın kapsamına girer” (314).

“Anayasanın kabul ettiği ‘Sosyal Devlet’ ilkesinin ve bu devletin niteliği konusunda gerekçede belirtilen hususların sosyal sınıflar açısından önemli noktası şudur: Anayasa, kanun karşısında eşit olmalarını öngördüğü sınıfların maddi hayat şartları, geçimleri, yaşama seviyesi bakımından eşit olmadıklarını kabul ediyor. ‘Sosyal Devlet’e bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması için açıkça vazifeler yüklüyor. Bu demektir ki, politik anlamda demokrasi, ekonomik anlamda gerçek bir demokrasiye dayanmadan, halk kitlelerini insanca yaşama düzeyine çıkarmadan, politik bir rejim olarak da bir anlam ifade etmez ve aslında gerçekleşmez de” (315). “Hürriyet konusunda önemli olan sadece yasakların bulunmaması değil, fiili imkânların mevcut olmasıdır” (316). “Kişilerin kanun önünde eşitliği fiilen sağlayabilmeleri de idari ve adli makamlar nezdinde –devlet dairelerinde ve mahkemelerde– haklarını sonuna kadar izleyip, savunup elde edebilmeleri de bir imkân meselesidir. Yoksul

ve eğitimden yoksun bırakılmış halk için bu imkân büyük ölçüde mevcut değildir” (318). Anayasanın öngördüğü ‘sosyal devlet’ ilkesinin gerçekleşmesi, bu ilkenin gözettiği işçi sınıfını ve emekçi halkı temsil eden bir siyasi partinin devlette güç kazanmasına bağlıdır. Anayasa, siyasi partileri demokrasinin ‘vazgeçilmez unsurları’ saymakla bu imkânı güvenceye almıştır. Kaldı ki demokrasi, bir ‘denge rejimi’dir. Denge de, sömürülenlerin kendi haklarını her türlü yasal yoldan savunabilmelerine, bu arada, iktidar için yasal olarak mücadele edebilmelerine bağlıdır.

Öte yandan, ‘milli irade’ *sadece çoğunluğun* iradesi demek olsaydı, “yasama organlarında, parlamentoda, muhalefet partilerinin yer almasının bir anlamı kalmazdı. ... Kabul edilmiş kurallar çerçevesi içinde muhalefet iktidarın karşısına çıkacak, onunla çatışacak ve kararlar bu karşılaşma ve çatışmanın *muhasalası* [bileşkesi] olarak çıkacaktır” (322). Zaten, oturmuş demokrasilerde, iktidarlar, “Parlamento içi ve dışı muhalefeti, kamuoyunun, toplumun çeşitli kesimlerinin muhtemel tepkilerini hesaba katarlar. ... Hasılı [kısacası], iktidar partisine oy veren seçmenler kadar muhalefet partisine oy veren seçmenler de aynı ülkenin yurttaşları olduklarına ve ikincilerin oyları da birincilerin oyları kadar geçerli olduğuna göre, ‘milli irade’ kavramı yalınkat, eş türden bir gerçeğin veya durumun değil, mürekkep [bileşik] bir gerçeğin ifadesidir” (323).

“Bütün bu incelemelerden ortaya çıkıyor ki, Anayasa halktan yana bir anayasadır. Gerek getirdiği ‘sosyal devlet’ ilkesi ve gerekçe-de bu konuda yaptığı açıklama, gerekse [İkinci Kısım] 3. Bölümde emekçilere tanıdığı iktisadi ve sosyal haklar bunu hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır. İkincisi, Anayasa üretim araçlarında özel mülkiyet ve özel teşebbüs kurma hakkını tanımakla beraber, iktisadi hayatı, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların, özel teşebbüs sahiplerinin kâr gayesiyle ... girişecekleri faaliyetler arasında rekabetle veya serbest piyasa mekanizması ile meydana gelecek dengelenmeye dayandırmamakta, kaynakların yatırım alanları arasında dağılımını ve milli gelirin sınıf ve tabakalar arasında bölüşümünü, böyle bir sistemin kâr ve rekabet esasına bırakmamaktadır. Özel mülkiyet ve özel teşebbüs konularında

‘kamu yararını’ şaşmaz bir ölçü olarak almaktadır ve ekonominin planlı bir şekilde devletçe düzenlenmesini emretmektedir. Bu düzenleme, özel teşebbüsün rekabet ve kâr esası üzerinden değil, sosyal adalet ve tam çalışma esası üzerinden ve herkese insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla devletçe yapılacaktır. Bu düzenlemenin aracı Plan ve kanunlardır. Plan ve kanunlar da elbette ki Anayasanın koyduğu ilkelere, esaslara, amaçlara uygun bir plan ve kanunlar olacaktır. Anayasa hükümleri ışığında Plan, özel sektör için de (332) mutlaka *bağlayıcı* olmak zorundadır, sadece bir kılavuz, ‘endikatif’ bir plan değil” (333).

“Halktan yana Anayasamıza halk kitleleri tam sahip çıktığı, anayasal hak ve hürriyetleri için bilinçli mücadele verdiği, örgütlü politik ağırlığını memleket yönetimine koyduğu gün Anayasa toplumda gerçek, objektif rayına oturup eksiksiz tastamam uygulanma yoluna girecektir. O zaman çok partili demokratik rejim de toplum yapısında temel güçlerin, sosyal sınıfların, politik alanda dengelenmesi rejimi olarak gerçek niteliğiyle ortaya çıkacaktır” (334).

“Egemen sınıflar ve arkalarını dayadıkları Amerika, sosyalist partinin seçimlerle iktidara gelmesine müsaade eder mi?” (335) “... egemen sınıflar ve onların iktidarı, Anayasa çerçevesi içinde seçimler yoluyla iktidarı almaya namzet (336) hale gelmiş sosyalist TİP’in seçimleri kazanmasını önlemeye kalkışırsa ne olur? O zaman iktidar açık ve kesin şekilde ‘Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlar’a yönelmiş olur ve meşruluğunu kaybeder. Anayasanın öngördüğü direnme hakkı belirir. Mücadele büsbütün başka bir şekil alır. O andaki karşılıklı sınıf güçlerinin ağırlığına, niceliğine göre ya egemen sınıflar Anayasayı kaldırıp apaçık, teröre dayanan bir faşizme giderler, ya da emekçi halk ve ilerici güçler anayasal hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak meşruluğunu kaybetmiş iktidarı alaşağı ederler” (337).

16) “Sosyolojik açıdan din söz konusu olduğunda, dinin birbirine geçmekle (tedahül etmekle) beraber birbirinden ayırt edilebilen iki cephesini göz önünde tutmak, ayrı incelemek gerekir. Bir sosyal açıdan, tabiat ve insanlar üzerine bir ilkeler, inançlar, izahlar sistemi ve bunun toplumda uygulanması, etkin kılınması için az ya da

çok örgütlenmiş bir sosyal müessese olarak din; bir de kişisel açıdan, kişinin Tanrıya, ya da eski çağların toplumlarında olduğu gibi çok tanrıya, inancını ve dinsel inançlarını ibadet ve diğer dinsel fiil ve hareketlerle ifadesi şeklinde, Tanrı karşısında kişinin davranışı olarak din” (351).

“Çağdaş toplumlar genellikle laiktir. ... Kişi, dinsel inançlara sahip olmak, ibadet etmek, dinsel tören ve ayinlere katılmakta özgürdür. İnanmamak ve ibadet etmemek, dinsel törenlere katılmamak da serbesttir. Bu, kişinin kendi iradesine bağlı, kendi sorumluluğu içinde bir iştir. Laikliğin ilk kuralı budur. Toplum-içi ilişkileri düzenleyen bir sosyal müessese olarak din söz konusu olduğu zaman ise, dinin, devletin sosyal, ekonomik, (352) siyasal ve hukukî düzenine müdahale etmesine, bunu kontrol ve idare etmesine müsaade olunmaz. Laikliğin ikinci kuralı da budur. Bizim Anayasamızın 19. maddesi de dini böyle iki veçhesiyle ele alıp yukarıda açıkladığımız laikliğin iki kuralına uygun şekilde hükümler getirir” (353).

“Toplumu değişmeye zorlayan şartlar belirip bu zorunlulukları karşılamak üzere Osmanlı Devleti yönetici kadrosu yenilikler, ‘ıslahat’ yapmaya girişince, siyasi ve dinî otoriteyi, idareyi ve dinsel hukuku kendinde birleştirmiş olan Osmanlı Devletinde bir ikilik meydana gelmeye ve devlet-din ayrımı baş göstermeye başladı. ... Din müessesesi ve dinsel çevreler bu ayrıma karşı direnme gösterdi. Bu ayrım teokratik devlet bünyesine, tabiatına aykırı olduğu için geleneksel düzenin, bu düzeni temsil eden veya ona bağlı olan çevrelerin bu direnişi tabii idi. Öte yandan, Osmanlı Devletinin maki-neleşmeden önceki teknolojiye, el sanatlarına dayanan ekonomik yapısı, hızla gelişmekte olan kapitalist devletlerin baskısı ile dışa açıldığından kapitalist ekonomilerle rekabet edemez hale gelmiş, hızla çözülmeye ve çökmeye başlamıştı. Devlet de, halk da, özellikle (356) şehirler halkı, büyük ekonomik ve mali sıkıntı içindeydi.

İçine düştüğü çıkmazdan onu kurtaracak olumlu, geçerli, gerçek yolları bulamayınca halk, kabahati, eski düzenin bozulmasının nedeni olarak gördüğü, yapılan veya yapılmak istenen yeniliklere buluyor ve kurtuluş yolunu eski düzene dönmekte görüyordu. Bozulmuş ve gittikçe kötüleşen ekonomik durumu ve hayat şartları

karşısında halkın direnmesi, dertlerine çare bulamayan iktidara başkaldırması normal ve haklıydı; bu direniş kendi başına bir gericilik değildi; ama toplum yapısında ileriye doğru bir çıkar yol olmadığı için eskiye dönülmesini istemesi ve bunu ‘Şeriat elden gidiyor, şeriat isteriz!’ diye, işin bilincine varamadığından, tevil etmesi [başka bir anlama kaydırması] halkın bu haklı direnişine gerici bir nitelik kazandırıyordu. Çok yakın bir zamana kadar aydınlarımız –daha halen de büyük bir kısmı– halkın bu davranışlarının, yeniliklere karşı direnişinin kökteki nedenlerine inmeden, dış görünüşe bakarak, halkı ve halk hareketlerini gerici saymışlar ve yine aynı nedenle gericiliği dinsel nitelikte bir olay olarak görmüş ve göstermişlerdir. Gericilik meselesi toplum yapısı ve sosyal sınıflar ilişkileri açısından ele alınmadıkça doğru bir teşhise ve geçerli bir çözüm yoluna varılamaz” (357).

“Bugün memleketimizde ekonomik ve sosyal anlamda gericilik, hâlâ, bir yanı ile sözde din, gerçekte yobazlık kisvesine bürünerek kendi çıkarlarına, büyük halk kitlelerinin ise zararına işleyen bugünkü bozuk düzeni sürdürmeye çabalamaktadırlar. Bu çaba uzun vadede başarısızlığa mahkûm olmakla beraber, şimdiki halde başarısız olduğu söylenemez. Nedenlerine gelince: Gittikçe sıkıntıya düşen, yoksullaşan halk kitleleri için olumlu çıkar yolları hâlâ büyük ölçüde kapalıdır, çünkü memleket hızlı bir kalkınma, gelişme yoluna girememiştir. Eğitim ve öğretimden yoksun bırakılmış halk sıkıntısını çektiği durumu, bildiği biricik fikir sistemi olan din açısından değerlendiren ve izah etmekte veya bu yoldaki izahlara yatkın bulunmaktadır. ... Öbür yönden, halk kendi sıkıntılı, geçim darlığı içinde geçen hayatı ile bir azınlığın refahlı, rahat hayatı arasındaki farkı görmektedir ve ... burjuvazinin dış görünüşüyle ‘Batılılaşmış’ hayatına, tüketimdeki israfına kızmakta, bunu da dinsel açıdan değerlendirip yermektedir (362). Bu iki nedenle halk kitleleri yeni yeni türeyen sözde dinsel akımlara, örgütlere ... meyletmekte, çıkar yolu bu akım ve örgütlerde aramaktadır. ... Bu örgütlerin ileride, dış ve iç sömürücülerin hesapları gerektirdiğinde, iç kargaşalıklar çıkarmada, Anayasa hak ve hürriyetlerini, özellikle sosyalizmi bastırmada sözde bir halk hareketinin aletleri gibi kullanılması ihtimali vardır” (363).

“Anayasanın laiklik ilkesi üzerinde getirdiği hükümler Türkiye’de sosyalizm açısından da geçerlidir, bu hükümler burada izah ettiğimiz şekilde anlaşılacak ve uygulanmak şartıyla. Oysa bugünkü uygulama ve izlenen din eğitimi politikası Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olmaktan uzaktır. Dinin siyasete alet edilmesine her şekliyle müsaade olunmaktadır (363). Politikacılar oy toplama amacıyla kendi davranışlarında ‘dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar’ ettiklerinden başka, camilerde vaizlerin apaçık politik telkinlerde, muhalif partilere, özellikle sosyalistlere ve solculara hücumlarda bulunmalarına müsaade olunmakta, İmam Hatip Okulları ve diğer dinî eğitim müesseselerinin öğrencileri iktidarın elinde sosyalistlere karşı bir baskı ve saldırı vasıtası olarak kullanılmaktadır. Sözü ettiğimiz, görünüşte dinsel, aslında yobaz ve art niyetli örgüt ve akımların varlığı ve gün geçtikçe memlekette yayıldığı bilindiği halde bunlara karşı hiçbir tedbir alınmamaktadır. Dinsel açıdan partizanlık devlet dairelerine kadar sokulmaya başlanmıştır” (364). “Halka bir yandan kendi yoksul, perişan durumunun gerçek nedenlerini, öte yandan da dinin bu şekilde neden siyasete alet edilmek istendiğini açık seçik, somut delilleriyle anlatmak gerekir. Sosyalizmin, Türkiye’nin kalkınma yolu olarak getirdiği (365) programın, başarmak istediği işlerin Müslümanlığın esaslarına, öğretilerine aykırı olmadığı da açıklanmalıdır. Türkiye’de sosyalizmi dinsel temellere dayandırmak söz konusu değildir. Ama dinin, sosyalizme kapalı olmadığı, egemen sınıflar tarafından kendi çıkarlarına göre yorumlanıp kendi çıkarıcı düzenlerini sürdürmek için bir sınıf mücadelesi aracı olarak kullanıldığı, bu şekilde dinin siyasete alet edildiği de kesin bir açıklığa kavuşturulmalıdır” (366).

17) *Kalkınma yöntemi*, ancak toplumsal gelişimin tarihsel doğrultusuna uygun olursa başarılı olabilir. Cumhuriyetin ilanının üzerinden neredeyse yarım yüzyıl geçmiş olmasına rağmen Türkiye azgelişmişlik çemberini hâlâ kıramamıştır. Evet, “her yıl birtakım yeni fabrikalar, işyerleri, okullar, hastaneler açılmakta, yollar ve daha başka işler yapılmaktadır. Bundan dolayı Türkiye’ye kalkınıyor diyebilir miyiz? Üzerinde durulması gereken soru,

Türkiye, sahip olduğu tabii kaynakların, emek gücünün, teknik kadrolarının potansiyel imkânlarının müsaade edebileceği azami ölçüde kalkınıyor mu? Gelişmiş toplumlarla arayı makul bir sürede kapatacak hızda kalkınıyor mu? Ve nihayet, sosyal adalete uygun, büyük halk çoğunluğunun refahını, mutluluğunu sağlayacak şekilde kalkınıyor mu?” (372).

“Toplumların genel evrim şemasında sosyalist tipin kapitalist tipten sonra gelişi, bugün gelişmiş bir kapitalist sisteme sahip olmayan ‘azgelişmiş’lerin sosyalizme ulaşmadan önce mutlaka kapitalist safhadan geçmek zorunluğunda olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, bu ülkeler kapitalist yoldan kalkınıp çağdaş uygarlık düzeyine erişemezler, çünkü bu azgelişmiş ülkelerin dünyadaki diğer toplumlarla ilişkileri ve kendi iç şartları 18. ve 19. yüzyıldaki Batılı toplumların dış ilişkilerinden ve iç şartlarından tümüyle farklıdır. Batı’da kapitalizm gelişirken, insanlık tarihinde ilk defa beliren ve o zamanın en ileri, en üstün toplum düzeni olarak geliyordu. Kapitalizmin geliştiği Batılı toplumlara hâkim ekonomilere sahip, onları sömüren, daha ileri bir evrim safhasında başka toplumlar yoktu. Tersine, Batı’da kapitalizm, ilk ticari kapitalizm safhasından itibaren dış ülkeleri, çok eşitsiz mübadele, talan, hile ve desiselerle [düzenlerle] avantajlar elde etme, geniş bölgeleri sömürge olarak imparatorluklarına ilhak etme [katma] yollarından sömürmüşlerdir” (373). “İçte de Devletin, kapitalizmin gelişmesini kolaylaştırmak için aldığı koruyucu tedbirler, sağladığı imtiyazlı haklar da ilk sermaye birikimine yardımcı olmuştur. Sermaye birikiminin üçüncü kaynağı, içte emekgücünün insafsızca, azami ölçüde sömürülmesi olmuştur. Derebeylik düzeninin yıkılması ile topraklardan kovulan köylülerin şehirlere yığılışı ve orada, eski sanatlarını sürdüremez duruma düşmüş kentli emekçilerle birlikte fabrikalarda çalıştırılmaları havsalanın alamayacağı kadar ağır şartlarda yapılmıştır. Böylece Batılı toplumlar, sanayileşme, kalkınma için gerekli ilk sermaye birikimini hızla başarmışlardır. Şimdi de Batılı kapitalist ülkeler, başta Amerika, dünya kapitalizminin daralmış alanının daha da daralmasını önlemek için sosyalist kampın dışındaki ülkeleri yeni emperyalizm usulleriyle sömürmekte ve kendilerine

bağlı tutmaktadırlar” (374). Azgelişmiş ülkelerin çok büyük çoğunluğu ve bu arada Türkiye için bundan sonra bu şartların gerçekleşmesi tümüyle imkân dışıdır. Dolayısıyla kapitalist yoldan kalkınma imkânı artık ortadan kalkmıştır.

“Türkiye ve azgelişmiş ülkeler kapitalist yoldan kalkınamazlar ama, doğrudan doğruya sosyalist bir düzene de geçemezler; çünkü sosyalist bir toplum düzeninin gerektirdiği ön şartlar yoktur. Bu toplumlar öyle bir kalkınma yöntemi uygulamak zorundadırlar ki, bu, hem (1) Batı’da kapitalizmin başardığı tarihsel görevi başarmalı, yani derebeylik kalıntılarını tasfiye etmeli, yeterli sermaye birikimini sağlamalı, sanayileşmeyi hızla başarmalı, toplumu modern teknoloji ile donatmalıdır; (2) hem de bu toplumların özel niteliğine, şartlarına uygun olmalıdır; sosyal adalet sağlanmalı, emekçi kitleler korunmalıdır” (377).

“Azgelişmiş ülkelerin sanayileşip kalkınmasına başlıca engel olarak, bu ülkelerin milli gelirlerinin düşük oluşu ve bu yüzden de yatırımlar için gerekli hızlı sermaye birikiminin gerçekleşmemesi gösterilmektedir. Böylece, içinden çıkılmaz, kırılmaz bir fasit daire meydana gelmektedir” (377). Oysa bu “fasit daire, azgelişmişliğin zorunlu, kaçınılmaz bir sonucu değil, mevcut ekonomik-politik düzenin yarattığı bir durumdur. İthalatçı-ihracatçı ticaret burjuvazisinin, yabancı sermaye ile işbirlikçi kapkaççı sanayiciler sınıfının, büyük toprak ağalarının, tefecilerin, büyük müteahhitlerin ülkenin ekonomik politik hayatında hâkim rol oynadığı bir düzenin sonucudur bu durum. ... Bu sınıf ve zümreler azami kazanç ve günlerini gün etme peşindedirler. Bunun için de gelirlerinin önemli kısmını kendi tüketimlerine harcarlar, kolay ve ‘tatlı kâr’ sağlayan apartman inşaatı, montaj sanayii, ithalat ve ihracat gibi işlerle meşgul olurlar. Yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık etmekte, devleti ağır borçlar altına sokmakta bir sakınca şöyle dursun, kendileri için çıkar görürler. Böyle bir düzen içinde devlet sektörü de, bir devlet kapitalizmi olarak, devlet eliyle bir burjuvazi (378) yaratmak, onu güçlendirmek amacına hizmet eder. Sözü geçen sınıf ve zümrelerin hâkim bir rol oynadığı düzende toprak ve tarım reformu da gerçekleşmez, tefecilik ortadan kaldırılmaz ve bunun sonucu olarak da,

tarımda sermaye birikimi ve bunun sanayiye aktarılması mümkün olmaz. ... Bu nedenlerle kalkınma sorununun çözümü politikadan geçer, bir politik iktidar sorunudur aslında" (379). Kalkınma ancak emekçi sınıfların partisinin iktidara gelmesiyle gerçekleşebilir.

"İlk yapılacak iş, mevcut devlet sektörünün muhtevasını değiştirmek, onu devlet kapitalizmi olmaktan çıkarıp halkın denetim ve hizmetinde bir sektör haline getirmek, yani ona sosyalist bir muhteva kazandırmaktır. Bu amaçla da: [1] Devlet sektörü ihtiyacı olanı, doğrudan doğruya esas satıcıdan alacak, araya komisyoncu sokmadan, mamullerini de doğrudan doğruya kendisi müstehlike [tüketiciye] satacaktır... Devlet mallarının da taşınması yine devlet ulaştırma teşekküllerince [kuruluşlarınca] yapılacaktır. ...hem müteahhitleri zengin eden, hem de bu müteahhitlerle yüksek kademedeki memurlar arasında çıkar ilişkileri kurulmasına yol açan ihale usulü kaldırılacaktır" (380). Devletle özel sermayenin ortak şirket kurmasına da son verilecektir. [2] "İktisadi devlet teşekküllerinin yönetici kadroları, idare meclisleri, burjuvazinin ve iktidardakilerin adamları için bir yemlik haline getirilmekten kurtarılacaktır. Bu işletmeler, rasyonel ekonomik işletmecilik esasları üzerinden yeniden örgütlendirilip düzenlenecektir. [3] Devletin memurlarını koruması, onlara sosyal hizmetler sağlaması tabii bir görevi olmakla beraber, memurların özel imtiyazlı, halka tepeden bakan bir zümre haline gelmesine müsaade olunamaz. ... Şüphesiz sosyalist düzende de bir fabrika müdürü, bir mühendis, bir teknisyenden, bir teknisyen de bir vasıfsız işçiden daha fazla ücret alacak ve bundan ötürü de yaşama düzeyinde bir farklılık olacaktır. Ama bu emeğe göre gelir uygulamasının tabii bir sonucu olacağından, bir imtiyazlı ayırım, büro personeli ile işçiler arasında bir kutuplaşma ve zıtlaşma yaratmayacak oranlar sınırı içinde kalacaktır. [4] Devlet teşekküllerinde ve özel sektör işletmelerinde işçiler ve bürolarda çalışan küçük memurlar kendi işletmelerinin yönetimine, Plan'ın o işletme ile ilgili kısmının hazırlanışına ve uygulanmasına aktif bir şekilde katılacaklardır. Devlet işletmelerinin yıllık toplam gelirlerinden masraflar, yeni yatırımlar ve sosyal hizmetler için gerekli fonlar, gerekli başka devlet giderlerine yapılacak katkılar çıkarıldıktan sonra

geri kalan toplam, işçi ve memurlar arasında maaş ve ücret olarak dağıtılır. Şüphesiz yeni kurulan tesisler 'kâr'a geçecek ve kendi kendini (381) finanse edecek hale gelinceye kadar bunların giderleri devlet bütçesinden karşılanacaktır. ... [5] Devlet yatırımları öncelikle temel ağır sanayiinin kurulmasına yönelecektir. Madencilik, metal sanayii, enerji sanayii (petrol, elektrik, gaz), harp sanayii, bunlar arasındadır. Ekonomik bağımsızlık, dolayısıyla siyasi bağımsızlık için bu temel sanayi kollarının halkın hizmetinde ve denetiminde bir devlet tarafından kurulup işletilmesi şarttır. Bu yapılmadıkça hem diğer sanayi kolları, hem de tarım sektörü dışa bağımlı olmaktan kurtulamaz. Kamyon, traktör, biçer-döver ve sair tarım aletleri, kumaş, züccaciye eşyası [cam, porselen vb.'den yapılmış eşya], çimento, şeker vb. tüketim maddeleri imal eden makineler ve savaş silah ve araçları sanayiinde kullanılan makineler dışarıdan ithal edildikçe, hem milli sanayi dışa bağlı kalır, hem de teknolojik ilerlemeye göre tesisleri, makineleri yenileştirmek mümkün olmaz. Bu makineleri yapan makine sanayii ve bu sanayi kollarında kullanılan kimyevi maddeleri üreten temel kimya sanayii kurulmak gerekir. [6] Devlet sektöründe emeğin ve mamullerin değeri, serbest piyasa mekanizmasının tayin ettiği ücret ve fiyatlar olarak değil, Plan'ın tespit edeceği fiyat ve ücretler olarak belirecektir. Üretim masraflarının ve işçi ücretlerinin tayininde işçiler, örgütlenmiş olarak, elbette rol oynayacaklar, söz sahibi olacaklardır" (382). ... "[7] Dış ticaret, bankacılık, sigortacılığın devletleştirilmesi ekonominin bu dallarını da kapitalist ilişkiler çerçevesi dışına çıkartacak, sosyalist ilkeler esası üzerinden yeniden örgütlenmiş devlet sektörünü genişletecek, güçlendirecektir. ... Böylece devlet sektörü, milli ekonominin hâkim, düzenleyici, itici gücü haline gelecektir" (383).

"Özel sektör ne olacaktır? Bir kez şu açıkça bilinmelidir ki, TİP özel sektörden söz ederken, sermaye ile emekgücünün birbirinden tamamen ayrıldığı, sermaye sahiplerinin üretim faaliyetlerine katılmadığı, sahip oldukları üretim araçlarında ücretle işçi çalıştırdıkları, modern araçlarla -makinelerle- üretimde bulunan, nispeten büyük sermayeli işletmeleri kastetmektedir. ... Küçük zanaatkâr ve esnaf ve hatta küçük ve orta sanayi işletmeleri devletleştirilmeye-

cektir, çünkü bunları devletleştirmekte kamu yararı yoktur, tersine bunların devletleştirilmesi devletin başına bir sürü kırtasiyecilik işleri, ıvır zıvırla uğraşma durumu açacaktır” (383). “Şimdiden hangi somut özel sektör işletmelerinin devletleştirileceği söylenemez.

Yabancı şirketlerin devletleştirilmesi ilk ağızda yapılacak işlerdendir. ... Üretim güçleri gelişip ekonomik faaliyetler büyük birimler halinde bütünleştikçe bir noktaya gelinecektir ki, orada, söz konusu faaliyetler kamu hizmeti niteliğini kazanacak ve bu büyük birimlerin kamulaştırılması kamu yararına olacaktır” (384). “Halka açık anonim şirketler kurmak suretiyle üretim araçlarını, özel teşebbüsleri halka mal etme iddiası gerçekte dayanağı olmayan, saçma bir iddiadır. Bir kez, hisse senetlerini alanlar, alabilenler, yine üst ve orta tabakadan kişilerdir. ... İkincisi, bir şirketin hisse senedine sahip bir kimse söz konusu şirketin, tesislerinin mülkiyetine hissesi oranında gerçekten sahip değildir, çünkü hiçbir ölçüde bu mülkiyet üzerinden gerçek tasarruflarda bulunmak imkânına, yeteneğine sahip değildir. ... Anonim şirketler usulü, tüm şirket hisse senetlerinin küçük bir oranına –yüzde iki, üç– sahip olanlara şirketi, yatırım ve üretim politikasını, hatta hisse senetleri temettülerine ayrılan kâr paylarını istedikleri gibi kontrol etme imkân ve yeteneğini sağlar. Öteki hisse senet sahiplerinin tüm şirket hisselerine oranı o kadar daha küçüktür ki, yüzde iki, üç hisseye sahip olmak bu kontrol imkân ve yeteneğini sağlar. Bu (385) yüzde iki, üç hisse sahipleri büyük kapitalistlerdir; sermayelerini çeşitli şirketler arasında bu şekilde bölerek ve fiilî kontrolleri altında olan şirketleri de aynı küçük oranlarda diğer şirketlere hissedar ederek, zincirleme biçimde ekonominin önemli, büyük sektörlerine hâkim duruma gelirler. Hasılı, anonim şirket usulü, büyük sermaye sahiplerine –kapitalistlere– başkalarının sermayelerini bir araya toplayıp kendi sermayeleriymiş gibi kullanmak, büyük kârlar sağlamak fırsatını verir” (386).

“Toprak ve tarım reformu bir arada yürütülecektir. Toprak reformu, büyük toprak mülkiyetini sınırlayacağı için, toprak ağaları sınıfının ülkenin ekonomik ve politik hayatındaki zararlı, tutucu, hatta gerici nüfuzlarını büyük ölçüde tasfiye edecektir. ... TİP 500

dönümden yukarı toprakları ilk ağızda kamulaştıracaktır. Sonra toprağın ve tarım üretiminin çeşidine göre tespit edilecek bölgelerin her birinde bir aileyi geçindirebilecek toprak yüzölçümünü tespit edecektir. Böylece bir aileye bırakılan toprak beş yüz dönümden de aşağı inebilecektir” (387). “TİP iktidara geldiği zaman toprak reformunun uygulanması için yetenekli uzmanlardan kurulu bir merkezî örgüt ve bunun mahalli şubeleri kurulacaktır. Bu devlet örgütünün başında ve arkasında emekçi sınıflar partisinin iktidarı bulunacağı için resmî kişilerin, memurların, mahalli nüfuz sahipleriyle anlaşması, yetkilerini kötüye kullanmaları ihtimali ortadan kalkacaktır. İkinci bir emniyet tedbiri olarak, topraksız ve az topraklı köylülerden serbest gizli seçimle köy kurulları meydana getirilecek ve her bölgede toprakların sınırlandırılması ve dağıtımı, uzmanlarla köy kurullarının işbirliği ile gerçekleştirilecektir. Toprağa sahip olmanın şevkiyle köylü, bütün aile fertlerini seferber ederek canla başla uğraşacak, topraktan azami geliri sağlamaya çalışacaktır” (388). “Bütün Türkiye’de baştan başa devlet tarım istasyonları kurulacaktır. Bu istasyonlarla üreticiler devamlı temas halinde bulunacaklardır. Bu yoldan köylüye hem daha verimli üretim ve tarımsal mücadele usulleri öğretilecek, hem de tarımsal ilaçlar, gübre, tarım makineleri şimdi özel firmaların ve şahısların sattıkları, kiraladıkları fiyat ve ücretlerden çok daha düşük bedeller karşılığı köylüye sağlanacaktır. Tefecilik ortadan kaldırılacak, kredi kaynakları küçük üreticilere yöneltilecektir. ... Toprağa kavuşan köylü işletmelerinin toplam üretiminin yükselişi, tefeciliğin ve aracı tüccarın sömürsünün yok oluşu ile tarımda sermaye birikiminin artması ve bunun sanayi yatırımlarına yönelmesi mümkün olacaktır” (389).

“Ve nihayet sosyalizm, yalnız bir ekonomi tekniği değildir. Bütün bir sosyal değerler sistemi ve sosyal-kültürel müesseseleriyle bir toplum düzeni ve felsefesidir. Temel ilkesi ve amacı insana, somut kişi olarak insana saygı ve onu mutlu kılmaktır. Bugün ekonomik sistem ve sorunlar üzerinde öncelikle ve en çok duruyorsak bu, ekonomik sistemin ve sorunların temel konu olmasındandır, bunlar çözülmeden, sosyal, kültürel, beşerî sorunların çözülme-

yeceği, amaçların gerçekleştirilemeyeceği içindir. Halkı maddi refaha ulaştırmak ilk amaçtır, insanca yaşamının temel ön şartı olarak. Ama maddi sıkıntı ve güvensizliklerden kurtulmuş olmak, 'rahat yaşamak', insanca yaşamak değildir kendi başına. Bu, temel, zorunlu bir şart olmakla (394) beraber, insanca yaşamak, insanın kişiliğini, insana özgü, başka yaratıklarda bulunmayan yeteneklerini, istidatlarını sürekli olarak geliştirmesi, kendi kendini aşı aşı, insanlığını gittikçe yüksek düzeylerde gerçekleştire gerçekleştire yaşaması demektir. Sosyalizm, en gerçek, en yüksek, en geniş anlamda ahlaki –moral– bir sistemdir" (395).

18) "Milli bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadele ile birlikte yürütülür olunca, bağımsızlıktan yana olup da sosyalist olmayan güçler itilmiş, dışarıda bırakılmış olur iddiasının hiç tutar bir tarafı yoktur. Bütün sosyal hareketler, bu arada bağımsızlık ve sosyalizm hareketi, bir kümelenme şeklinde yürür. Hareketin en bilinçli, en aktif, en mücadelecisi bir çekirdeği, mihrakı olur ve onun çevresinde derece derece bilinçli ve aktif ikinci, üçüncü planda merkezler, çevreler bulunur. Bir başka benzetmeyle hareket, iç içe geçmiş, içten dışa doğru genişleyen daireler şeklinde yürür. Bağımsızlık için mücadeleyi sosyalizm için mücadele ile birlikte yürütecek, ikisi arasındaki bağlantıları kurup anlatacak, açıklayacak olan güç, hareketin mihrakı [odağı], merkez noktasında olan güçtür, burada söz konusu edilen hadisede, sosyalist politik örgüttür, TİP'tir. 'Ya bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadeledir, dersin ve o zaman tekeli, dar bir hareket içine kendini hapsetmiş, diğer ilerici güçleri uzaklaştırmış, milli güçlerin işbirliğini reddetmiş olursun, ya da işbirliği, dayanışma, milli cephe dersin, o takdirde de sosyalizm için mücadeleyi bağımsızlıktan sonraya bırakırsın, işçi-emekçi sınıfının bu safhada öncülüğünden vazgeçersin', gibi birbiriyle uzlaşmaz, biri öbürünü yok eden, hariç bırakan iki görüş ve tutumdan birini tercih etmek zorunluğu yoktur. Ya o, ya bu şeklinde değil, hem o, hem bu şeklinde düşünmek ve davranmak gerekir. Hareketin diyalektiği (404) böyledir. Hem mihrak noktasında, en bilinçli, disiplinli, mücadelecisi iç dairede, yani sosyalist parti hareketinde, bağımsız-

lık için mücadele ile sosyalizm için mücadeleyi bir tutarsın ve bu iç daireyi –sosyalist hareketi– mütemadiyen [hiç ara vermeksizin] genişletmeye, çevreyi etkilemeye çalışırsın, hem de henüz sosyalist bilinçlenme düzeyine erişmemiş güçler, çevreler, kişilerle somut hedefler için somut davranışlarla işbirliği eder, dayanışırsın. İlerici, demokratik, milli güçlerin en geniş birlik hareketi içinde sosyalist örgütün kişiliğini, bağımsızlığını, teşebbüs kabiliyetini, gittikçe gelişip genişlemesini sürdürmektir mesele” (405). “Sonuç: Bugün Türkiye’de demokrasi ve bağımsızlık hareketi gittikçe sosyalist harekete dönüşmektedir. Bu iki yönlü harekette en ileri, en cesur, en tutarlı ve sebatlı davranışı işçi-emekçi sınıfların partisi TİP göstermektedir. *Türkiye’de bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadele ile birleşmektedir*” (406).

19) “Milletlerarası ilişkilerde ağır basan unsur ‘çıkar’dır. Her devlet kendi çıkarına uygun gördüğü ve koparabileceğini tahmin ettiği istekleri her zaman bir başka devlete karşı ileri sürebilir, hele birincisi büyük, ikincisi ise küçük bir devlet olursa. Devlet adamı ona denir ki karşılaştığı bu çeşit istekleri yüzeydeki, lafzî ifadeleriyle [sözleriyle] değil, karşı tarafın bunları gerçekleştirebilme imkân ve vasıtaları açısından doğru değerlendirebilsin. Sovyetler Birliği askerî müdahale veya müdahale tehdidiyle taleplerinin arkasını getirmedigi gibi, getirebilecek durumda da değildi zaten. ... Kaldı ki, milli bağımsızlık bütün yabancı devletlere karşı korunur. Milli bağımsızlık söz konusu olduğunda, sol taraftaki komşuya karşı koruyacağım gerekçesiyle sağ taraftakilere kayıtsız şartsız denecek biçimde teslim olunmaz. Bugün artık Amerika ile ikili anlaşmaların ve NATO’nun milli bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı nasıl kısıtladığı biliniyor. ‘O zaman böyle olacağını kestirememiştik’ veya ‘ilkin böyle değildi, bu durum sonradan, özellikle 1950’den sonra meydana geldi’ de denemez. Amerika ile daha 1945-50 arası yapılan anlaşmalarda öyle hükümler vardı ki, bunların savunma ile yakından uzaktan ilgisini görmek mümkün değildir, Amerika’nın askerî, mali, kültürel yönden Türkiye’ye girmekte olduğunun ise açık ifadesidir” (411). “1947 anlaşmasının hükümleri de milli bağımsızlık konusunda insanı dehşete düşürecek niteliktedir. Bir kez

yardımın Amerikan Parlamentosunun 22 Mayıs 1947’de kabul ettiği Kongre Kanununa ve bunun ileriye matuf tadilatına [ilerideki değişikliklerine] ve ek kanunlarına göre yapılacağı belirtiliyordu. Milletlerarası bir anlaşmada bir tarafın iç mevzuatının esas alınması, hatta bu mevzuatta ileride yapılacak tadilatı dahi diğer tarafın önceden kabullenışı devletler hukuku bakımından cevaz verilecek [onaylanabilecek] bir husus değildir. Ayrıca 2. maddede Türkiye’ye bir Amerikan Misyon Şefi ve temsilcileri gönderileceği öngörülüyor ve Türkiye bu Misyon Şefine ve temsilcilerine ‘yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahade [gözlem] şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı’ sağlamayı taahhüt ediyordu. Böylece Türkiye’ye Amerikan askerî yardım heyeti geldi, yerleşti ve askerî konularda yetkili kişilerin şimdi belirttikleri üzere, ordumuzun iç talimatname ve tabyasından eğitime, üniformasına kadar her şey değiştirilip Amerikanlaştırıldı. Amerikan ‘askerî uzmanları’ tümenlerimize kadar sokuldular ve Harp Akademimizde hangi kursların okutulması gerektiği veya gerekmediği konusuna bile müdahale ettiler” (412). “Ayrıca Türkiye, ‘bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye’de tam ve devamlı yayın yapacaktır’; kısacası Türk kamuoyuna Amerikan propagandasını yapmayı da kabullenmiştir. ... Ve nihayet bu anlaşmanın 4. maddesinin ikinci fıkrasında Türkiye aldığı maddelerin ‘verildikleri gayelerden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir’ hükmü getirilmiştir. 1964 yazında Kıbrıs buhranında Başkan Johnson’un İnönü’ye gönderdiği mektupta Türkiye’nin elindeki silah ve araçları Kıbrıs’a askerî müdahalede kullanamayacağını ihtar etmesi de bu anlaşmanın bu maddesine dayandırılmıştır. 4 Temmuz 1948 ‘Ekonomik İşbirliği’ anlaşmasıyla da Türkiye’ye ayrı bir Amerikan misyonu geldi. Amerika yapacağı yardımı kendi parlamentosunun –Kongrenin– geçirdiği ‘Ekonomik İşbirliği Kanunu, bunu tadil eden ve tamamlayan mevzuat ve müteferri [ilgili] tahsisat kanunlarının ahkâmı mucibince [hükümleri gereğince] ve bunların vazettikleri bütün kayıt, şart ve nihayet verme ahkâmına tâbi olarak temin edecektir.’ Burada da yine anlaşmaya taraf devletlerden birinin iç huku-

kuna göre bir milletlerarası anlaşma yapılıyor ve bu iç hukuka göre anlaşmayı âkit [anlaşmayla bağlaşan] iki devletten biri tek taraflı olarak sona erdirebiliyordu” (413). “Gerek anlaşmanın âkit taraflardan birinin iç hukukuna dayandırılması, gerekse *mütekabiliyet* [karşılıklılık] esasının bulunmayışı devletler hukukuna aykırı bir durumdu. Türkiye bu yardıma karşılık olarak ‘Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nın çalışmalarına faal olarak iştirak ve 1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Kanunu’nun [Amerikan Kanunu] maksatları ve siyasetine iltihaka [katılmaya] devam etmek hususundaki niyetini teyit’ ediyordu. Türkiye Amerikan yardımı alabilmek için bu 4 Temmuz 1948 anlaşmasından üç ay kadar önce Avrupa İşbirliği Mukavelesi’ni imzalamıştı. Şimdi söz konusu anlaşmada buna atıf yapılıyordu. Türkiye yardımın kullanılacağı maksatları cetvellerle tespit etmeyi ve bu gayelere kullanılmasını temin için tedbirler almayı, Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilatı tarafından tasvip edilen müessir [etkili] bir takip [izleme] sistemiyle bu gibi kaynakların kullanılmasını tespit ve tayin etmeyi, sözü geçen teşkilatın göstereceği istihsal [üretim] hedefleri için, özellikle gıda ve kömür istihsalini artırmak için, projeler hazırlamayı da yükleniyordu. Türkiye, parasının istikrarını, mali istikrarı, temin etmek, muteber kambiyo rayiçleri tespit etmek ve bütçesini denkleştirmekle de yükümlüydü. Ve nihayet Türkiye, Amerika’nın ‘kaynaklarındaki mevcut veya muhtemel noksanlıkları dolayısıyla ihtiyaç duyacağı maddeleri’ ona temin edecektir. Bu, krom ihracatımızın Amerika’ya inhisar ettirilmesi [Amerika’nın tekeline verilmesi], Amerika’nın bazı ihraç maddelerimize tahditler [sınırlamalar] koyması sonucunu doğuracaktı. Türkiye ayrıca tasarladığı veya kabul ettiği projeler, programlar, tedbirler hakkında ve Amerika’nın talep edeceği herhangi bir konuda bilgi vermeyi, her üç ayda bir rapor sunmayı kabul ediyordu” (414). “Açıktır ki, bütün bunlar, yani gerek askerî gerekse iktisadi yardım ve Avrupa İşbirliği konularında kabul edilen şartlar ve tanınan imtiyazlar, Sovyetler’in muhtemel bir saldırısına karşı Amerikan yardımını sağlamak amacını çok aşan şeylerdi. Düpedüz Türkiye üzerinde Amerikan nüfuz ve kontrolünün demir pençesini kabul etmekte; Türkiye’nin milli savunmasını, ekonomi-

sini ve bunun sonucu olarak dış politikasını Amerika'ya ve ikinci dereceden de Avrupalı kapitalist devletlere bağımlı kılmaktı" (415).

"NATO'nun en göze çarpan yönü askerî teşkilatı ve tesisleri olduğu için NATO dar anlamda bir askerî antlaşma sanılır. Oysa NATO antlaşmasının dayandığı ilkeleri belirten baş kısmında, antlaşmaya taraf olan devletlerin 'milletlerin, demokrasi prensipleriyle fert hürriyetleri ve hukukun hükümlerine' (417) müesses bulunan hürriyetlerini, müşterek miraslarını ve medeniyetlerini korumaya karar vererek' (Giriş, ikinci paragraf) Kuzey Atlantik Antlaşması üzerinde mutabık kaldıkları yazılıdır. Yani amaç ortak toplum düzenlerini –kapitalist sistemi– korumaktır" (418). NATO, o zamana kadar yapılan askerî ittifaklardan farklı olarak, daha barış zamanında bir askerî işbirliği örgütlenmesini öngörüyor. "Antlaşmanın 3. maddesi bu anlama gelmektedir: 'Taraflar, kendi hususi vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müctemian [tek tek ve toplu olarak], devamlı ve fiilî olarak hareket edip bir silahlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit edeceklerdir [sürdürüp artıracaklardır]' (419). "1950'den sonra, sözde NATO'nun yukarıda belirttiğim 3. maddesine dayanılarak (şimdi böyle savunuluyor) Amerika ile birbiri ardına ikili anlaşmalar yapıldı ve Türkiye'de bu devlete eski kapitülasyonlara rahmet okutacak imtiyazlar verildi" (420). Bu anlaşmaların "çoğunun metni ve muhtevası kamuoyunca, hatta Büyük Millet Meclisi'nce, bilinmiyor. Bunlar NATO Antlaşması'nın 3. maddesi gereğince yapılmış 'uygulama' anlaşmalarıdır gerekçeyle Büyük Millet Meclisi'nden geçirilmemiştir. Oysa uygulama anlaşmaları esas ana antlaşmanın çerçevesini aşamaz. Söz konusu 3. madde yukarıya aldığımız metninden anlaşılacağı üzere gayet genel ve yuvarlak hükümlerden ibarettir, ikili anlaşmalar ise uygulamalardaki belirtilerden görüldüğü kadarıyla bile, 3. maddenin kapsam ve içleminden istidlal olunamayacak [çıkarsanamayacak] haklar ve imtiyazlar tanımıştır Amerika'ya. Örneğin, NATO personeline ait eşyanın gümrükten muaf oluşu, suç işleyen bu personelin Amerikan mahkemelerince yargılanması, Amerikan üs-

lerinde radyo yayınları yapılması ile ilgili ikili anlaşmalar bir ‘silahlı tecavüze (420) karşı’ direnme güçlerini sürdürmek ve artırmak hükmünden nasıl istidlal olunur [çıkarsanır], buna nasıl dayandırılır?” (421).

“İkili anlaşmalar ve bunlara ve NATO antlaşmalarına dayanarak meydana getirilmiş üsler sorunu o kadar çok tartışıldı ki bir iki yıldır, bu konu üzerinde fazla durmayacağım. Yalnız çok önemli gördüğüm bir iki hususu belirtmekle yetineceğim. Bir kez üslerin tam sayısı ve bunların ne kadarının Amerikan, ne kadarının NATO üssü olduğu ne kamuoyunca, ne biz Parlamento üyelerince tam bilinmiyor. Ne var ki, NATO üslerinin de aslında Amerikan üssü olduğu anlaşılıyor. Bu üslerin sahasını Türkiye sağlıyor, altyapısını (yollar, uçak alanları, petrol boruları vb.) ve bina ve tesislerini NATO yapıyor. Sonra bunların fiilen işletilmesi ve idaresi buna talip olan antlaşmalara taraf ülkelerden birine NATO Konseyi’nin kararıyla bırakılıyor. Bu üsleri kullanmaya hep Amerika talip olmuş ve Konsey oybirliğiyle üslerin ‘operasyonu’nu bu devlete vermiş. Bu üslerde mahalli güvenliği sağlamak üzere Türk askerî birlikleri bulunmakla beraber Amerika’nın önem verdiği esas silahların, bombaların, uçakların bulunduğu iç üs alanlarına Amerikalıların müsaadesi olmadan girilemediği bilinmektedir. 1958’de, 1960’ta ve 1965’[te] ... üç olay olmuştur (421) ki, üslerdeki faaliyetleri Türk komutanlığının denetlemediğini, hatta hükümetin bu faaliyetlerden haberi bile olmadığını açığa vurmuştur. 1958’de Lübnan’a askerî müdahalede bulunmak için Amerika İncirlik üssünü kullanmıştır. 1960’ta Sovyetler Birliği üzerinde düşürülen meşhur U-2 casus uçağının yine İncirlik’ten kalktığı sonradan meydana çıkmıştır. 1965’[te] ... Samsun açıklarında Karadeniz’e düşen –veya düşürülen– Amerikan uçağının da Türkiye’deki bir üsten kalktığı anlaşılmıştır. Amerika’ya verilen üslerin 35 milyon metrekare tuttuğu basında ve Mecliste defalarca açıklanmıştır. Oysa bu sadece üsler için istimlak edilmiş [kamulaştırılmış] toprakların yüzölçümüdür. İstimlake lüzum kalmadan devlet toprakları olarak verilen sahaların yüzölçümü bilinmemektedir. Demek oluyor ki, biz Amerika’ya, Türk kanunlarına ve resmî makamların denetimine tâbi olmayan

geniş sahalar üzerinde ‘memleket-dışı’ (ekstra teritoryal) imtiyazlar, haklar tanımışız” (422).

“Şimdi” bütün bunlara karşılık, “NATO’nun, iddia edildiği gibi bizi Sovyetler’den gelecek bir saldırıya karşı otomatik olarak koruyup korumadığı sorununu ele alacağım... (424) “... NATO Antlaşması’nın saldırı ve askerî hareketle yardım konusuna ilişkin 5. maddesine göre, taraflardan birine veya birkaçına saldırıldığı takdirde bu, hepsine yapılmış bir saldırı sayılacak ve NATO üyelerinin her biri ‘silahlı kuvvet istimali [kullanımı] de dahil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete, münferiden ve diğer taraflarla mutabakat halinde, hemen tevessül etmek [girişmek] suretiyle tecavüze uğrayan taraf veya taraflara yardım’ edecektir. Görülüyor ki, saldırıya uğrayan devlete diğer üye devletlerin derhal ve otomatik olarak silahlı yardımda bulunmaları zorunluğu yoktur. Bir üye devletin ‘lüzumlu’ göreceği hareket, sıhhi malzeme ve doktor yollamak, ekonomik baskı ve abluka da olabilir, bir tümen göndermek veya termonükleer silahlarla saldırıya mukabele de olabilir. Askerî hareketle yardımın zorunlu olmadığını Başkan Johnson 1964’te İnönü’ye gönderdiği mahut [bilinen] mektubunda belirtmiş, barışçı hal yolları tükenmemiştir, Türkiye Kıbrıs’a askerî müdahalede bulunur, Sovyetler de buna karşı çıkarsa NATO üyesi devletler Türkiye’ye yardım edip etmemeyi düşünür, demiştir. NATO fiili askerî bir teşkilat olarak da Türkiye’nin korunmasını, savunulmasını teminat altına almıyor, çünkü NATO’nun, Amerika’dan ayrı, bağımsız bir teşkilat olarak bir karar alabilmesine ve harekete geçebilmesine imkân yoktur” (427). “Amerika bir taraftan NATO teşkilatına hâkim olurken, öbür taraftan bağımsız bir devlet olarak kendi milli savunma politikasını, stratejisini kendi başına tespit etmek ve buna göre hareket etmek serbestliğini de muhafaza etmektedir” (428). Özetle NATO, Türkiye’yi korumak bir yana, güvenliğini tehlikeye atmaktadır.

20) “Türkiye, sosyolojik açıdan, yani toplum yapısı ve dünyadaki toplumlararası ilişkilerdeki yeri açısından, Üçüncü Dünya Devletleri kategorisindedir. Uzun tarihsel tecrübesi, geçirdiği gelişme safhaları dolayısıyla da bu kategorideki toplumların lideri

olabilecek durumdadır. Türk sosyalist hareketi başarıya ulaşır ve Türkiye'yi sosyalizme götürecek bir kalkınma rotasına oturabilirse, (461) Türkiye, dünyadaki sömürülen, ezilen milletler arasında ilk milli kurtuluş savaşını vermiş olmanın şerefine, kendi şartlarına özgü, bağımsız ve demokratik yoldan sosyalizmi gerçekleştirmenin ilk örneğini verme şerefini de eklemiş olacaktır. Bunu başarmak, Türk sosyalist hareketinin hem Türk halkına karşı milli görevi, hem de yeni bağımsızlığına kavuşmuş veya kavuşmakta olan dünya milletlerine ve sosyalizme karşı tarihsel görevidir” (462).

Kaynakça

- Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).
- Cem Eroğul, *Anatüzeye Giriş*, gözden geçirilmiş 15. bası (Ankara: İmaj Yayınevi, 2016).
- Gökhan Atılğan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* 2. baskı (İstanbul: Yordam Kitap, 2009).

Milli Demokratik Devrim'in kökeni Mihri Belli'nin E. Tüfekçi imzasıyla Yön dergisinde yayımladığı "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı" başlıklı risaleye dayanır. Bu risale revize edilerek Kasım 1968'de Türk Solu dergisinin ilavesi olarak Milli Demokratik Devrim başlığıyla imzasız olarak yayımlandı. Nisan 1970'te ise Aydınlık Yayınları'ndan Mihri Belli'nin kendi imzasıyla ve genişletilmiş hâliyle kitapçık olarak çıktı.

TÜRKİYE DEVRİMİNİN ARİTMETİĞİ: 'MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM' GÖKHAN ATILGAN

Milli Demokratik Devrim, Türkiye’de sosyalist düşünceye mührünü vuran eserler arasında hacimce en küçük, ama etki gücü bakımından en büyük eserlerden biridir. Türkiye’ye uyarlanmış aşamalı devrim kuramının kurucu metinlerindendir. Gerek yazıldığı dönemde, gerek sonraki on yıllarda devrim stratejisi tartışmalarının ana referans noktalarından biri olmuştur. Aşamalı devrim savunucusu siyasal akımlar, kendi tezlerini *Milli Demokratik Devrim*’den devşirmişler, ondan esinlenmişler ve onu aşarak ilerlemeye çalışmışlardır. Sosyalist devrim savunucusu akımlar ise kendi tezlerini onun eleştirisi üzerinden şekillendirmişlerdir. Eser, basit mantığı, yalın ve gündelik dili, şematik kurgusu, heyecanlı retoriği, doktrinerliği ve kısalığıyla dikkati çeker.

Yazar

Mihri Belli, 1915 yılında, Silivri’de doğdu.¹ Babası Mahmut Hayrettin Bey, Urfalıydı, bir yargıçtı. Birinci Dünya Savaşı’na

1 Mihri Belli’nin hayat hikâyesine ilişkin bilgiler, metin içinde ayrıca belirtilmemişse şu kaynağa dayanıyor: Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000). Bu kısmında ayrıca daha önceki bir çalışmamdan da yararlanıyorum: Gökhan Atılğan, “Mihri Belli”, ed. Murat Gültekinçil, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt 8: Sol* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 548-570.

mülazım-ı evvel [yüzbaşı] olarak katılmıştı. Çatalca-Silivri yöresinde milli mücadeleyi perde arkasından yönlendiren kişilerdendi. 1919 seçimleriyle İstanbul Meclis-i Mebusanı'na milletvekili seçilmişti. Aynı zamanda Trakya Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin bir yöneticisiydi. İstanbul'un işgalinden sonra siyasal faaliyetlerini illegal olarak yürütmek zorunda kalmış, ailesini de Silivri'den İstanbul'a taşımıştı. Mihri Belli'nin ilk çocukluk yılları işgal altındaki İstanbul'da, kapısında İngiliz askeri ve Osmanlı polisi bekleyen bir evde geçti. Babası eve ancak nadiren ve gizlice uğrayabiliyordu. Aile, 1924'te, yani zaferden sonra Edirne'ye taşındı. Böylelikle, Mihri Belli'nin çocukluğunun bir kısmı, Sinan'ın kubbelerinin gölgesinde geçti. Cesur, karizmatik ve biraz da esrarengiz bir babanın oğlu olan Mihri Belli, ilkokulu Silivri, İstanbul ve Edirne'deki değişik okullarda tamamladı. İlköğretimi sırasında o vakitler Türkiye'deki birincil yabancı dil olan Fransızca'yı öğrendi. İlkokuldan sonra İngilizce de öğrenebilmesi için İstanbul'daki Amerikan Kolejine gönderildi. Babasında gördüğü eylemci-lider imgesini o sıralarda kendi öz yaşamında canlandırmaya başladı. Robert Kolej yıllarında, okulun yemek işlerinin Ruslardan alınıp Türklere verilmesi için bir boykot örgütledi. Bu boykot hakkında "... bize eylem gerekti. Eyleme girişmek için bir bahane. Bizden yukarı sınıftakilere de söz geçirir durumdaydık" diyecekti.² Kolej yönetimi bu eylemden ötürü onun okula yatılı olarak devam etmesine karar verdi. Bu karar, Mihri Belli'nin Robert Kolej'deki son yıllarını o zamanlar pansiyon olarak kiraya verilen Tefik Fikret'in Aşyan adlı evinde geçirmesini sağladı. Sinan'ın kubbelerinden sonra, şimdi de Fikret'in çatısı altındaydı.

1936'da iktisat okumak üzere ABD'ye gitti. Hayatında yeni bir evre başlarken yanında işgal altındaki İstanbul'da edindiği yurtseverliğini, Tefik Fikret'in evinde ve Sinan'ın kubbelerinin gölgesinde geçirdiği çocukluğunu, kahraman babasının hatırasını, ilk eylemini örgütlediği kolej yıllarını, Türkiye Kurtuluş Savaşına verdiği destekten ötürü sempati duyduğu Lenin'in odasının duvarına

yapıştırdığı fotoğrafını, okuyup etkilendiği Fransızca romanlarından geriye kalan düşleri ve Nâzım Hikmet'in şiirlerinden esinlediği halkçı ve sosyalizan fikirleri de götürüyordu.

Iowa Üniversitesi'ne başladığı ilk günlerde Marksizmle tanıştı. Üniversite kütüphanesinde sosyalizmle ilgili kitapları hemencecik keşfetmiş, kendi deyimiyle "*Kapital*'e yumulmuştu."³ Akşamları boks antrenmanlarından gelince elinde Marx'ın *Kapital*'iyle uyu-yakalıyordu. Bir yandan Amerikalı arkadaşlarıyla, içkiyi Türkler mi daha iyi kaldırır yoksa Amerikalılar mı yarışmasına girip "kamu huzurunu bozmak ve sarhoşluk" suçundan hapse giriyor, bir yandan da öğrenciler arasında 'komünist' olarak nam salıyordu. Biraz sergüzeştçi, biraz militandı. Hem gündelik hayatta hem de siyasal alanda uçlarda yaşamayı seviyordu. Amerikalı bir öğrencinin kendisine yönelttiği "anladık sen komünistsin, ama hangisisin, Stalinist mi yoksa Troçkist mi" sorusuna, "hangisi daha soldaysa ondanım" cevabını veriyordu.⁴ Tercihlerini yaparken aklının değil, yüreğinin sesine kulak vermeye meyyaldi. Sarhoşlukta en çok içen, komünistlikte en solda konumlanan, derslerinde başarısız olan ama okulunda yapılan IQ testinde birinci gelen bir genç olarak hayat denizinde pupa yelken gidiyordu...

Birleşik Devletler'deki yükseköğrenimi sırasında, yeraltı devrimciliğine yöneldi. Mississippi kırlarında illegal çalışan Komünist Parti'nin bir militanı olarak toprak emekçileri arasındaki faaliyetlere katıldı. Bu, örgütlü siyasal çalışmaya attığı ilk adımıydı. Kendisi, buna "siyasal vaftiz" diyecekti.⁵

1940 yılında Türkiye'ye döndü. Dönüşünde ilk önce milliyetçi çevrelerin dikkatini çekti. Onun siyasi söyleminde ileriki yıllarda da varlığını sürdürecektir olan millici ton, ilk yazılarında kolayca sezilebiliyordu. Ahmet Emin Yalman yönetimindeki *Vatan*'da tefrika ettiği Amerika hatıratı, bariz bir milliyetçi ana tema etrafında örülmüştü. Bu tefrikayı okuyan Türkçüler, onu *Gökbörü* ve *Çınaraltı*

3 A.g.e., 103.

4 A.g.e., 104-105.

5 A.g.e., 129.

dergilerinde yazmaya davet etmişler ve kendisine “sende konulara derin bir milliyetçi yaklaşım var” demişlerdi.⁶

1940'ta Reşat Fuat Baraner ile tanışıp Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) girdi. 1943 başlarında TKP Merkez Komite üyeliğine 'koopte edildi'. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistan oldu. Ancak, geleceğini akademisyenlikte görmüyordu. “Bu işte iğreti olduğum duygusunu taşıyordum” diyecekti.⁷ TKP'nin gençlik örgütü olan İleri Gençler Birliği (İGB) davasının sanığı olarak 1944 güzünde tutuklandı. İki yıl hapis ve sürgün cezasına mahkûm oldu. İGB davasından aldığı cezaları tamamladıktan sonra 1946 Kasımında yurtdışına çıktı. 1947 baharında Demokratik Ordu saflarında Yunanistan İç Savaşına katıldı. Bu savaşa katılan tek yabancı kişiydi.

Demokrat Parti (DP) iktidarının çıkardığı aftan hemen sonra yurda döndü. Yurtdışına kaçak olarak çıkmak suçundan iki ay kadar adli tutuklu olarak hapis yattıktan sonra serbest bırakıldı. 1951 Ekiminde TKP tevkifatında yakalandı. İşkenceye karşı direngen tavrıyla dikkat çekti. Cezasını tamamladıktan sonra bir süre tercümanlık yaptı. 27 Mayıs darbesinden sonra *Yeni Yol* adlı dergide toprak reformu üzerine yazdığı bir yazı nedeniyle kısa bir süre tutuklandı. 1962'de Yön Hareketi ile TİP arasında başlayan “sosyalizm tartışmaları”na Mehmet Doğu takma adı ile yazdığı bir okuyucu mektubu ile katıldı. Bu yazısı, ileriki yıllarda kuramlaştıracığı milli demokratik devrimin ana fikirlerini sergiliyordu.

Solun gerçek “take-off”unun yaşandığı 1961 sonrasında⁸ sosyalist hareketin bütün geçmiş geleneğinin mirasçısı olarak siyasal alana çıkmaya hazırlanıyordu. Gelgelelim, 1961 Ağustosunda yurtdışına çıkan Zeki Başımar, SBKP'nin 22. Kongresi'ne TKP Temsilcisi olarak katılarak SSCB'nin desteğini kazanmış, “teşekkül eden” TKP Dış Bürosu'nun başına geçmişti.⁹ Mihri Belli, bu

6 A.g.e., 173.

7 A.g.e., 242.

8 Metin Çulhaoğlu, *Doğruda Durmanın Felsefesi 2: Seçme Yazılar 1970-2000* (İstanbul: YGS, 2002), 670.

9 TÜSTAV, *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı* (İstanbul: TÜSTAV, 2002), 7.

durumda SSCB'den beklediği desteği alamadı. Ayrıca Türkiye İşçi Partisi'nden (TİP) de hüsnü kabul görmedi. 1964 yılında, eşi Sevim Belli'nin hekim olarak gittiği Cezayir'e yerleşmek istediye de pasaport alamayınca bu planı da gerçekleşmedi.

Türkiye sosyalist hareketi içindeki altın yıllarını *Türk Solu* ve *Aydınlık Sosyalist Dergi*'nin yayımlanmaya başladığı 1967 yılından 1970 yılına kadar geçen dönemde yaşadı. Bu başarının sırrı; TİP'in, 1968 yılında yükselen öğrenci hareketleri ve büyük anti-emperyalist dalganın gerisinde kalması, buna karşılık Mihri Belli'nin bu hareket ve dalganın önüne düşmeyi başarabilmesiydi. Belli'nin, öğrenci hareketinin yanı sıra bütün anti-emperyalist eylemleri çekip çeviren devrimci gençlik liderlerini etrafında toplayabilmesi, kuramsal bir üstünlükten ziyade kararlı, tecrübeli ve efsanevi bir militan imgesini yaratabilmiş olmasından kaynaklanıyordu.¹⁰ Bununla beraber, bu dönemde Mihri Belli'nin etrafında toplanan ve artık "MDD'ciler" olarak adlandırılan geniş çevre, gelecekte farklı akımlar hâlinde örgütlenecek kümelerin bir koalisyonu görünümündeydi. MDD içinde, Mihri Belli ve öteki "eski tüfekler" in temsil ettiği birinci kümenin dışında kalan belli başlı kümeler şunlardı: İleride *Sosyalist* dergisi etrafında örgütlenecek olan Hikmet Kıvılcımlı liderliğindeki küme; THKP-C'yi kuracak olan Mahir Çayan ve arkadaşlarının oluşturduğu küme; *Proleter Devrimci Aydınlık* (PDA) çevresini oluşturacak olan Doğu Perinçek'in önderlik ettiği küme; ve nihayet THKO'yu kuracak olan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının temsil ettiği küme.

1971 yılına gelindiğinde bir süreliğine kendi etrafında tutmayı başardığı bu kümelerin her birinin ayrı ayrı gerekçelerle kendisinden kopmasına engel olamayan Mihri Belli, 12 Mart 1971 darbesinden sonra gizlice yurtdışına çıktı ve bir süre Filistin'de kaldı. Uğur Celasun'un söyledikleri doğruysa, Eylül 1971'de İncirlik Amerikan Üssünü basmak üzere yurda dönerken¹¹ Suriye askerî

10 Gün Zileli, *Yarılma (1954-1972)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 332.

11 Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı I: MDD-Yön Tartışmaları, Sosyalist Aydınlık Davası* (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1976a), 210-213

istihbaratı tarafından tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra tekrar yurda dönerek Haziran Hareketi adlı siyasi oluşumun kuruluşuna öncülük etti.¹² Haziran Hareketi'ne yönelik operasyonların başlamasıyla tekrar yurtdışına çıktı ve Almanya'da yayımlanan *Yurtsever* adlı derginin çalışmalarına katıldı.

1973 sonbaharında yeniden Türkiye'ye döndü. 1974 affından yararlanarak Türkiye Emekçi Partisi'ni (TEP) kurdu. TEP'e, kuruluşundan kısa bir süre sonra "komünist ve Kürtçü hedefler güttüğü" isnadıyla soruşturma açıldı. TEP Genel Başkanı Mihri Belli, partinin kayıt defterlerini savcılığa teslim etmediği ve kendisine yöneltilen soruları cevaplamadığı için altı ay süreyle tutuklandı. TEP döneminde yayımladığı *Emekçi* ve *Bağımsız Türkiye* dergilerinde MDD tezlerini savunmayı sürdüren Mihri Belli, 1979 Nisanında uğradığı silahlı saldırıdan ağır yaralı olarak kurtuldu.

12 Eylül darbesinden sonra tekrar yurtdışına çıktı. TEP davasının beraatla sonuçlanmasını takiben 1987 yılında yeniden yurda döndü. Önce, Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), sonra da Sosyalist Devrim Partisi (SDP) yönetiminde yer aldı. 16 Ağustos 2011'de, 96 yaşındayken İstanbul'da hayata veda etti. Sosyalist ideallerini ve devrimci kimliğini ömrünün sonuna kadar kararlı bir şekilde korudu.

Belli başlı eserleri şunlardır: *Eine Analyse der Türkischen Linken*, (Türk Solu: Dün, Bugün), *Türkiye: Yapı, Ulusal Sorun, Savcı Konuştu Söz Sanığıdır* (1962), *Milli Demokratik Devrim* (1968), *Yazılar* (1969), *Devrimci Hareketimizin Eleştirisi 1961-1971* (1977), *TKP'nin Tarihsel Konumu* (1978), *Solda Birlik İçin* (1978), *Türkiye Emekçi Partisi Davası* (1980), *Yunan İç Savaşından Gerilla Anıları: Rigas'ın Dediği* (1987), *İnsanlar Tanıdım* (2000), *Esas Hadise O Kiraz Ağaçları* (2003), *Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi* (2004), *Hapishaneden Çizgiler* (2005).

12 Belli, İnsanlar, 666-667; Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı II: Marksist-Leninist Haziran Hareketi* (İstanbul: Anadolu Yayınları).

Milli Demokratik Devrim, maceralı bir kitaptır. Aslında ona bir 'kitapçık' demek bile daha doğru olur. İlk yola çıkışı *Yön* dergisinin okuyucu mektubu sayfalarında 1962'de yayımlanan "Sosyalizm Tartışmaları" başlıklı kısa yazıya kadar uzanır. Mihri Belli, 'Mehmet Doğu' imzasını kullandığı bu kısa yazısında, Türkiye'nin önünde anti-emperyalist ve antifeodal bir milli demokratik devrim bulunduğunu; bunun "en geniş anlamda emekçi kitlelerinin, küçük burjuvazinin ve hatta bağımsız bir Türkiye'yi özleyen burjuvazinin bir kısmının" devrimi olabileceğini; milli demokratik devrim için bir "milli cephe" kurulması gerektiğini; bu devrimde işçi sınıfı öncülüğü meselesini ortaya atmanın ancak sekterlik ve dogmacılık olarak adlandırılabileceğini; Türkiye'nin demokratik devriminde "işçi sınıfı ile doğrudan doğruya ilgisi bulunmayan ilerici çevrelerin politik gelişme üzerinde etkin rol oynayabileceğini" savunuyordu.¹³ Henüz önüne "milli" sözcüğü getirilmemiş olan 'demokratik devrim' hakkında bu mektupta savunulan tezler, dönemin 'sosyalizm tartışmaları' bakımından önemliydi ve Doğan Avcıoğlu'nun başını çektiği Yön hareketini destekler nitelikteydi. Ancak, bu tip tartışmalarda söz kadar onu söyleyene de bakıldığı için mektup önemli bir etki yaratmadı. Mehmet Doğu'nun kim olduğunu kimse bilmiyordu ki... Bu isim, muhtemelen *Yön* dergisi çıkarıcıları tarafından da tanınmıyordu; ona yazar muamelesi yapılmamış, yazısı sıradan bir okuyucu mektubu olarak kıymetlendirilmişti. Üstelik de derginin o sayısında yayımlanan iki okuyucu mektubundan birincisi olarak bile sıraya konmamıştı. Arkasında sürüklediği damgalı geçmişi ve sadece adı bile mahkeme edilmeye yeterli eski bir komünist militanın bir takma adla kendine sosyalist kamuoyunda yer açma çabası bu kısa mektupla başlamıştı. Bu adın ardındaki gerçek kişinin sosyalist kamuoyundaki devrim tartışmalarında kural koyan ve gündem belirleyen bir figür olduğunu görebilmek için birkaç yıl daha beklemek gerekecekti.

Milli Demokratik Devrim'in asıl belirleyici kökeni, yine *Yön* dergisi sayfalarında yayımlanan "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı" başlıklı risaleydi.¹⁴ Risale, 1966 Ağustosunda yayımlandığında sol cenahtaki 1965 milletvekili genel seçimlerinin ardından başlayan devrim strateji tartışmalarının üstüne bir şimşek gibi inmişti. Zamanın tartışması, özünde, Türkiye'nin sosyalizme iki farklı devrimle mi, yoksa tek bir devrimle mi geçebileceğine ilişkindi. Tartışmanın tarafları da sol Kemalizmin çok önemli bir kürsüsü durumundaki *Yön* dergisinin başyazarları ile sosyalist solun biricik siyasal örgütü konumundaki Türkiye İşçi Partisi'nin liderleriydi. Kemalist kökten gelmekle birlikte sosyalist düşünceye son derece açık aydınlar ile sosyalist kökenden gelmekle birlikte Kemalizme samimi bir yakınlık duyan aydınlar arasındaki bu canlı devrim stratejisi tartışması, 1965 Ekiminde yapılan milletvekili genel seçimlerinden sonra ivmelenmiş ve uzunca bir süre devam etmişti. "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı" başlıklı risale işte bu tartışmaya müdahale etmek amacıyla yazılmıştı. Risalede Mihri Belli'nin kendi imzası yine yoktu. Yine bir takma isim kullanılmıştı. Bu isim, E. Tüfekçi, yani 'Eski Tüfek'ti ve sosyalizm üzerine yapılan tartışmalarda son sözü söyleme selahiyetine sahip bir imza olma imasındaydı: Eğer sonuca bağlanamayan bir tartışma varsa, sonuca bağlayıcı sözü söyleme hakkı ancak ve sadece 'Eski Tüfek'in olabilir. Çünkü Türkiye sosyalist hareketinin tarihi onun bedeninde, onun özgeçmişinde, onun sözünde ve onun aklında yaşamaktaydı. En azından kendisi böyle düşünüyor, etrafında topladığı yoldaşlarıyla birlikte Türkiye sosyalizm tarihinin mirasını omuzlarında taşıdığına inanıyordu.

Mihri Belli, "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı" başlıklı iki sayfalık risalesinde, "sosyalizmin bilimi" adına konuşuyor, Türkiye'nin önündeki devrimci adımın "toplumdaki hangi güçlere dayanılarak, hangi güçlere karşı atılacağını" sorun-sallaştırıyordu. Bu metinde de 'milli demokratik devrim' yerine

14 E. Tüfekçi [Mihri Belli], "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı", *Yön*, 175 (1966), 10-11.

‘demokratik devrim’ tercih edilmişti. Metne göre, Türkiye’nin önündeki devrimci adım emperyalizme karşı bağımsızlığı, feodalizme karşı “milli birlik içinde özgür Türk ulusunu” hedeflemeliydi. Bunlar demokratik devrimin iki temel göreviydi. Demokratik devrim sosyalizme götüren zorunlu bir aşamaydı. Bu aşama işbirlikçi sermaye ile feodal ağanın dışında kalan Türkiye halkının tümünün devrimi olacaktı. Yazının en önemli özelliği, en geniş yerini ve çözümlemesinin belirleyici kısmını ‘asker-sivil aydın zümre’ye ayırmış olmasıydı. Mihri Belli, asker-sivil aydın zümre ile demokratik devrimin hedefindeki işbirlikçi sermaye ve feodal mütegalibe arasında gerek maddi, gerekse de manevi bakımdan “derin bir sınıf çelişkisi” bulunduğunu belirtiyor, bu zümrenin ideolojisi olan Kemalizmin emperyalizm ve feodalizm ile uzlaşmayacağını savunuyordu. “Orduda olsun, devlet mekanizmasında olsun, kilit noktaları elinde tutan” ve “Türkiye tarihindeki gelişmelere damga vuran” asker-sivil aydın zümrenin demokratik devrimdeki rolünü görmezden gelmeyi ise “yerli Kautskicilik”, “sol gevezelik” ve “oportünizm” olarak niteliyordu.

Sosyalizm hakkındaki tartışmaların kritik bir uğrağında bir ‘Eski Tüfek’in açıkça Kemalizmden gelen sosyalistlerin yanında saf tutması ve tıpkı onların Türkiye için öngördüğü gibi aşamalı devrimi savunması bir anda bütün dengeleri değiştirdi. O arada Mihri Belli, 17 Aralık 1967’de Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde “Bugünün Türkiye’sinde Devrimci Eylem Nedir?” konulu bir konferans verdi. Kasım 1967’de *Türk Solu* dergisinin çıkarılmasına ön ayak oldu. Kasım 1968’de *Aydınlık Sosyalist Dergi*’nin çıkarılmasında belirleyici bir rol oynadı. Bunun hemen ardından da “Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı” yazısını, genişletilip derinleştirilerek *Türk Solu* dergisinin 19 Kasım 1968 tarihli 53. sayısının ilavesi olarak bir broşür şeklinde okuyucularıyla buluşturdu.¹⁵ Bu süreç, Mihri Belli’nin sosyalist siyasette kendine bir yer açmasının ardışık adımları ya da hamleleri gibiydi. Adımlar atıldıkça yer genişliyor, yer genişledikçe yeni adımlar geliyor, bu bütünleşik geli-

şim de onu özellikle devrimci gençlik için âdeta bir kutup yıldızı hâline getiriyordu.

Milli Demokratik Devrim broşür olarak imzasız yayımlandı. Broşürde konuşan özne için seçilen kişi zamiri birinci tekil şahıs değil, birinci çoğul şahıstı. Mihri Belli'nin 'ben' yerine 'biz' demeyi tercih etmesinin, kişi olarak öne çıkmak yerine anonimleşmeyi seçmesinin, kişinin görüşü yerine bir akımın, bir geleneğin görüşünü orta sürmeyi doğru bulmasının rolü olabilir. Broşür 32 sayfaydı. Rahminden doğduğu risaleye göre biraz genişletilmiş, biraz derinleştirilmişti. Broşürdeki en büyük terminolojik değişiklik, 'demokratik devrim'in artık 'milli demokratik devrim' olarak zikredilmeye başlanmasıydı. Bunun ana gerekçesi demokratik devrimini yapmamış ülkelerde devrime öncülük edecek kadar devrimci bir burjuvazinin bulunmamasıydı. Emperyalizme ve feodalizme karşı gerçekleştirilecek devrim, bağımsız bir millet olmayı hedeflediği için 'milli demokratik devrim' olarak adlandırılmalıydı. Bu devrimin çelişkisi, emperyalizm ve yerli ortaklarıyla tüm millet arasındaydı. Aşağıda göreceğimiz gibi emperyalizmin işbirlikçileri de 'millet'in dışında sayılıyordu.¹⁶ Bunun yanı sıra, broşürde, 'milli burjuvazi' ile asker-sivil aydın zümreye risaledekinden daha geniş yer ayrılmıştı.

Milli Demokratik Devrim aradan yaklaşık bir buçuk yıl geçtikten sonra, Nisan 1970'te Aydınlik Yayınları'nın üç numaralı yayını olarak kitapçık şeklinde yayımlandı. Yayımlanmadan önce *Aydınlik Sosyalist Dergi*'de çıkan ilanlarda kitapçığın adı *İlk Adım: Milli Demokratik Devrim* olarak duyuruldu. Fakat kitapçık İlk Adım ibaresi olmaksızın okuyucu karşısına çıktı. *Milli Demokratik Devrim* kitapçık haline bürününce gerçek bir imzaya da kavuşmuş oldu. O, artık Mihri Belli'nin kendi imzasını taşıyordu. Bu sürüm, broşür olarak yayımlanan hâlinin üzerinde önemli tadilatlar yapılarak hazırlanmış, kapsamı genişletilmiş ve sayfa sayısı da 78'e çıkmıştı. Kitapçık, basıldıktan bir ay sonra tükendi, hemen ardından da ikinci baskısı yapıldı. Kitapçığın broşürden en önemli farkı

‘devrimci hegemonya’ konusu için ayrı bir başlık açılması ve broşürde küçük burjuvaziye dahil edilen yoksul köylülüğün ayrı bir bölüm olarak ele alınmasıydı.

Milli Demokratik Devrim, Haziran 1970’te Mihri Belli’nin 1965-1970 arasındaki yazılarının bir derlemesi olan *Yazılar*¹⁷ kitabına bir bölüm olarak dahil edildi. Sırasıyla okur mektubu, risale, broşür ve kitapçık formları böylelikle nihai hâline ulaştı.

Milli Demokratik Devrim’in broşür olarak yani bağımsız bir yayın olarak çıkıp bir dergi yazısından öte yeni bir eğilimin, yeni bir akımın sesi olarak belirdiği sırada sosyalist yayın dünyasında neler oluyordu? Bu soruya yanıt vermek anlamlı olabilir. O yıl sosyalist liderlerin çok önemli yapıtları birbiri ardı sıra yayımlanmaya başlamıştı. İlk kitap Mehmet Ali Aybar imzasını taşıyordu. *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, Şubat 1968’de çıkmıştı. Mayıs 1968’de Behice Boran’ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabı okurla buluşmuştu. Bu manzaraya göre, Sosyalist Devrim kuramcıları olan Aybar ve Boran ‘kitaplı sosyalistler’ olarak hummalı devrim stratejisi tartışmalarında bir üstünlük sağlamışlardı. İşte *Milli Demokratik Devrim* bu alana bir müdahale gibi de düşünülebilecek bir zamanlamayla Kasım 1968’de kendi başına bir yayın olarak dolaşıma sokuldu. Onu, bir diğer milli demokratik devrim kuramcısı olan Doğan Avcıoğlu’nun *Türkiye’nin Düzeni* kitabı takip etti (Aralık 1968). Bu kitaplar arasında kuramsal, tarihsel ve olgusal yönlerden zayıf, sayfaca az, ancak üslupça keskin, yalın, ajitatif, kurguca basit ve şematik olan eser *Milli Demokratik Devrim*’di. Onda ne Aybar’ın kitabındaki gibi bağımsız bir fikir kurma gayreti, ne Boran’ın kitabındaki gibi bilimsel çerçeveler ile olgusal gerçekler arasında incelikli etkileşimler kurma hüneri, ne Avcıoğlu’nun kitabındaki gibi enerji yüklü bir araştırmacının elde ettiği sonuçları siyasetin diline tercüme etme ustalığı vardı. Lakin Mihri Belli’nin sözü billur, sesi tok ve özgüveni sonsuzdu. O, bir kural koyucu konumundan konuşuyor, siyasal çözümlemeyi matematiksel bir kesinlikle yapıyordu.

Milli Demokratik Devrim'in sürekli biçim değiştirmesi, biçim değiştirdikçe de içerik olarak farklılaşması üzerinde durulmayı hak eden bir durumdur. *Milli Demokratik Devrim*'in küçük ve önemsiz bir okuyucu mektubundan bir kitapçığa dönüşmesinin elbette nedenleri vardı. Bu nedenler, kendisine yöneltilen eleştirilerden doğmuştu. *Milli Demokratik Devrim*'e Mihri Belli'nin eski TKP'li yoldaşlarından gelen çok önemli eleştiriler vardı.¹⁸ Bunlardan biri Zeki Başımar, diğeri de Hikmet Kıvılcımlı tarafından yazılmıştı. Kitapçık, bunun yanı sıra genç kuşak sosyalistlerden de ağır eleştiriler almıştı. Sözgelimi, Mihri Belli'nin ocağından yetiştikten sonra Doğu Perinçek yörüngesinde *Proleter Devrimci Aydınlik* dergisini çıkaran isimlerden biri olan Şahin Alpay'ın kaleme aldığı "İşçi Sınıfı ve Milli Demokratik Devrim" başlıklı makale, geniş bir *Milli Demokratik Devrim* eleştirisiydi. Bu eleştirilerden hiçbiri milli demokratik devrimden gayrı bir devrim stratejisini savunmuyordu. Ama ortak bir noktaları vardı. O da Mihri Belli'nin devrim için sınıf tahlili, ittifakı ve konumlanması konusunda Marksist bir hatta yer almadığını ileri sürmeleri, demokratik devrim sorununu Lenin'in kavradığı gibi kavramadığına inanmalarıydı.

Zeki Başımar (Yakup Demir), *Milli Demokratik Devrim* Kasım 1968'de broşür olarak yayımlandığında TKP Yurtdışı Bürosu'nun sorumlusuydu. Onun tarafından kaleme alındığı anlaşılan ve Türkiye'de el altından teksir edilmiş bir kitapçık hâlinde dağıtılan *Milli Demokratik Devrim ve İcyüzü* adlı broşürde¹⁹ Mihri Belli

18 *Milli Demokratik Devrim* Üzerine bir 'eleştiri' de, yine Mihri Belli'nin eski yoldaşlarından olmakla birlikte TKP'ye yönelik 1951 tutuklamalarında itirafçılığı seçen ve sonrasında antikomünist bir dünya görüşü içinde hareket eden Aclan Sayılğan'dan geldi. Sayılğan, konuyla ilgili kitabında, Mihri Belli'nin milli demokratik devrim ile ilgili tezlerini kendince özetliyor ve bu tezler üzerine yürütülen tartışmaları sergiliyordu. Ancak, kitabın esas konsantrasyonu milli demokratik devrim stratejisinin anayasaya aykırı olduğunu ispatlamaktı. Bu konsantrasyonun nedeni de, Mihri Belli'nin 17 Aralık 1967 günü Siyasal Bilgiler Fakültesi Talebe Derneği'nin davetlisi olarak bu fakültede yaptığı milli demokratik devrim sunuşundan ötürü Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesi tarafından mahkûm edilmesi, buna karşılık Yargıtay'ın mahkûmiyet kararını oybirliğiyle ve esastan bozmasıydı. Böylelikle milli demokratik devrimi savunmanın suç teşkil etmeyeceğine ilişkin hukuki bir zemin doğmuştu. Aclan Sayılğan'ın çabasının bu zemini ortadan kaldırmaya yönelik olduğu anlaşıyordu. Bkz. Aclan Sayılğan, *Yeni Kavga: Milli Demokratik Devrim* (Ankara: Kardeş Matbaası, 1970).

19 Uyarı Yayınları, *Milli Demokratik Devrim ve İcyüzü* (Yersiz: Tarihsiz).

ve lideri olduğu *Aydınlık Sosyalist Dergi* çevresi çok ağır bir eleştiriyeye tâbi tutuldu. Aslında, bu broşür pek çok bakımdan ilginçti. Şöyle ki, broşürde TİP tarafından savunulan Sosyalist Devrim görüşü paylaşılmıyor, o zamanki Dünya Komünist Hareketinin geri kalmış ülkeler için önerdiği milli demokratik devrim modelinin Türkiye için doğru ve geçerli olduğu kabul ediliyordu. Broşür, Mihri Belli'nin savunduğu devrim stratejisiyle (önemli eleştirilerine rağmen) bu bakımdan aynı saftaydı, ancak siyasal olarak TİP'e destek veriyordu. Böylelikle, 'Eski Tüfek' namıyla, devrim stratejisi konusunda son sözü söyleme hakkının sadece kendisinde olabileceğini düşünen Mihri Belli, başka bir 'Eski Tüfek' tarafından tekzip edilmiş oluyordu. Üstelik onu tekzip eden 'Eski Tüfek', SSCB tarafından tanınan bir Türkiyeli komünistti.

Zeki Baştımar'ın broşürü, Mihri Belli'nin *Milli Demokratik Devrim*'ini üç yönden topa tutuyordu. Birinci eleştiri, TİP'i yermenin, halkın gözünden düşürmenin ve uluorta eleştirmenin kesinlikle yanlış olduğuna ilişkindi. Bazı görüşleri ve siyasal pratikleri paylaşılmasa bile TİP'i desteklemenin bütün sosyalistlerin, ilericilerin ve yurtseverlerin görevi olduğu savunuluyordu, broşürde. Böylesi bir tutum takınmayan Mihri Belli çevresi ise "likidatör-provokatör" olarak tanımlanıyordu.²⁰ İkinci eleştiri, Komünist ve İşçi Partileri Temsilcilerinin Toplantısı (Moskova, 1960) tarafından yayımlanan bildirgede geri kalmış kapitalist ülkeler için öngörülen milli demokratik devrim ile Mihri Belli'nin savunduğu milli demokratik devrim arasında terminolojik bir benzerlik bulunmakla birlikte, esasa ilişkin bir konuda açık bir karşıtlık bulunduğu ilişkindi. Bildirgede milli demokratik devrimin sosyalizme ulaşmasının işçi sınıfının köylülüğün desteğini alarak oynayacağı role bağlı olduğu vurgulanmasına rağmen Mihri Belli'nin *Milli Demokratik Devrim*'inde işçi sınıfına merkezî bir rol atfedilmiyordu. Bu yaklaşım, işçi sınıfına güvensizliğin ve onu burjuvazinin kuyruğuna takma çabalarının belirtisi olarak niteleniyor ve vaktiyle TKP'den ayrılarak *Kadro* dergisini kuran aydınların yaklaşımıy-

la ilişkilendiriliyordu.²¹ Broşüre göre, milli kurtuluş devriminin “en aktif ve sonuna kadar devrimci kuvveti, işçi sınıfı” olmalıydı.²² Üçüncü eleştiri ise Mihri Belli’nin ‘milli hareket’ ile ‘milliyetçilik hareketi’ni birbirine karıştırması ve böylelikle burjuvazinin milliyetçiliğini proletaryanın enternasyonalizmine tercih etmesiyle ilişkililiydi. Broşüre göre milliyetçilik “tamamıyla olumsuz ve gerici bir nitelik” taşıyordu.²³ Sonuçta, broşürün söylediği üç söz vardı: *Milli Demokratik Devrim* Türkiye’deki sosyalist hareketi baltalayan, işçi sınıfını önemsizleştiren, işçi sınıfının enternasyonalizmi yerine burjuvazinin milliyetçiliğini mihver edinen bir konumdaydı.

Henüz broşür halindeyken *Milli Demokratik Devrim*’e yöneltilen ikinci önemli eleştiri Şahin Alpay’ın kaleminden çıkmış ve *Proleter Devrimci Aydınlik*’ta yayımlanmıştı. Bu eleştiri *Milli Demokratik Devrim* “işçi sınıfına güvenmeyen ve küçük burjuva aydınlara bel bağlayan sağ bir çizgi”²⁴ olarak tanımlanıyordu. Mihri Belli’nin milli demokratik devrim modeli, küçük burjuvaziye milli demokratik devrimi yönetebilecek ve toplumu sosyalist bir devrimin eşğine götürebilecek bir rol atfediyor, böylelikle de işçi sınıfının ideolojik, politik ve örgütsel önderliğini reddederek küçük burjuvaziye teslim oluyordu, Şahin Alpay’a göre.²⁵

Milli Demokratik Devrim’e üçüncü eleştiri Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından yazılmıştı. Dr. Kıvılcımlı TKP’nin, Mihri Belli’den daha ‘eski’ bir üyesi, bir yöneticisiydi ve ona göre kendisini ‘eski’ olarak tanıtan Mihri Belli ancak ‘yeni sosyalistler’ sınıfındandı. Kıvılcımlı, 1970 Ekiminde, yani *Milli Demokratik Devrim* kitapçık olarak çıktıktan hemen sonra *Devrim Zorlaması: Demokratik Zortlama* başlıklı kitabını yayımladı.²⁶ Kitapta, *Milli Demokratik Devrim*’in

21 A.g.e., 13-14.

22 A.g.e., 16.

23 A.g.e., 37.

24 Şahin Alpay, “İşçi Sınıfı ve Milli Demokratik Devrim”, *Proleter Devrimci Aydınlik* 17 (1970), 353-392, 383.

25 A.g.e., 391.

26 Hikmet Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması: Demokratik Zortlama* (İstanbul: Tarihsele Maddecilik Yayınları, 1970).

bütün sürümleri birlikte ele alınıyor ve çok ciddi bir eleştiriye tâbi tutuluyordu. Dr. Kıvılcımlı'ya göre, Mihri Belli'nin formüle ettiği milli demokratik devrim ile Marksizmdeki 'demokratik devrim' iki farklı şeydi. Mihri Belli, ne TKP'nin 1930'lardaki programında yer alan 'demokratik inkılâb'a, ne de Lenin'in *İki Taktik* adlı eserinde geliştirilen demokratik devrime ilişkin 'proleter görüş'e sadık kalmıştı, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya göre. Bunun yerine, "hiç kimse-nin görmediği ve bilmediği bir strateji baltası"nı "keşif ve icat" etmiş ve "kendine göre velvelelice ortaya atmış"tı.²⁷ Dr. Kıvılcımlı, *İki Taktik*'in özünün burjuva demokratik devrime hangi sınıfın önderlik edeceğinde düğümlendiğine dikkati çekiyor, Mihri Belli'nin 'sınıf pusulası'nı elden kaçırdığını öne sürüyor, demokratik devrimde iktidarı "küçük burjuvazinin malıymış gibi" ortaya koymanın bir tür yeni 'Kadroculuk' olduğunu savunuyordu.²⁸ Hatırlanacağı üzere Zeki Başımar da Mihri Belli'nin milli demokratik devrim kuramını 'Kadroculuk'la ilişkilendirmişti.

Bu eleştirilerin en öne çıkan yanı, Mihri Belli'nin kendi etrafında inşa ettiği siyasal akıma 'proleter devrimci' adını yakıştırmasına rağmen, geliştirdiği devrim stratejisinde proletaryaya devrimci bir rol biçmemesiydi. Broşürden kitapçığa geçişte, belli ki bu eleştirilerin de etkisiyle, 'Devrimde Hegemonya' konulu bir bölüm eklenmiş, işçi sınıfı vurguları artırılmış ancak yine de yaklaşımındaki özsel yanlışlığın giderildiğine ilişkin bir kanaat oluşturulamamıştı. Sözgelimi, Dr. Kıvılcımlı, bu "teyellenmiş" "katkı"nın itiraf edilmeyen yanlışı gidermeye yetmediğine işaret etmişti.²⁹

Bağlam

Milli Demokratik Devrim'in yazıldığı bağlam, gerek Türkiye'nin gerekse de sosyalist hareketin özellikli bir uğrağıdır. Bütün dünyada devrimci ve sosyalist hareketlerin yükselişe geçtiği, doğuda

27 A.g.e., 58.

28 A.g.e., 92, 151, 165, 183

29 A.g.e., 151.

ve batıda, güneyde ve kuzeyde devrimci bayrakların havaya kaldırıldığı yıllarda tarihsel bir uğraktır bu. Askerî bir darbenin ardından ekonomisi sanayi kapitalizmine, siyaseti görelî bir liberal demokrasiye, d   politikası görelî bir tarafsızlığa, kültürü de görelî bir sol yükselişe açılan Türkiye ise iki darbe (1960, 1971) arasında her bakımdan muazzam bir canlılık ya amı tır.    i sınıfı, başta grev olmak üzere bütün hakları için kendi tarihinde hiç görülmemiş bir atılganlıkla toplumsal hayata ağırlığını koymuş, fakir köylülük köy yollarında, kasaba meydanlarında ve şehirlerde sesini tüm ülkeye duyurmuştur. Aydınlar genel olarak sol ve sosyalist fikirlere y nelmi ler, düşünce dünyasında sosyalist fikirler bariz bir üstünlük kazanmıştır. Üniversite  ğrencileri ‘devrim’ fikrine odaklanmı lar, ‘eğitimde devrim’ için başlattıkları eylemlerini süreç içinde ‘devrim için eğitim’e d n  t rm  lerdir. Devrimci eylem ve devrimci düşünceler  niversite gençliğini sarmı ,  niversiteler, meydanlar, caddeler, şehirler ve kırlar, gençliğin devrimci y neli lerinin yatağı olmuştur. Sinemada, tiyatrodan, müzikte, resimde, romanda, şiirde ve  y k de muhalif olanın, halktan gelenin, yeni bir dünya arayışı içine girenin sesi, nefesi ve sureti olmak, baskın bir eğilim hâline gelmiştir. Alevilerin ve Kürtlerin siyasal derleni i bu dönemde ya anmı , kültür dernekleri ve dergileriyle ba layan siyasal serüvenleri siyasal partilere ve örgütlerle evrilmiştir. Kadınların toplumsal hareketinin ilk u veri leri 1960’ların capcanlı dünyasında ortaya çıkmıştır. Yeni bir düzen arayı larıyla toprakları altüst olan Türkiye’de bu y neli leri durdurmak ve sonlandırmak için karşıt hamleler de e  zamanlı olarak doğmuştur.  slamcı, milliyetçi, muhafazak ar örgütlenmeler ve partiler kapitalist düzenin korunması konusunda ortakla mı lar ve antikomünizmi ament leri olarak belirlemişlerdir. Böylelikle bir yandan devlet, bir yandan da müesses nizamı korumayı hedefleyen siyasal parti çevreleri gitgide çoğalan, genişleyen ve derinleşen toplumsal muhalefete karşı i  ve güç birliği yapmışlardır. Baskınlar, suikastlar, silahlı, sopalı saldırılar, toplu linç girişimleri, kaçırmalar, tutuklamalar, işkenceler, mahkemeler ve nihayet idamlar gibi türlü yollarla para-militer ve militer güçler büyük bir

çaba içine girmişlerdir. Bu yolla durdurulamayan toplumsal muhalefet ancak bir askerî müdahaleyle ertelenebilmiştir.

Milli Demokratik Devrim'in yazıldığı öznel bağlamı, yani sosyalist solun gelişim süreçlerini de hatırlayalım: Türkiye'de sosyalist hareketin kökenleri 20. yüzyılın ilk başlarına uzanır. Ancak sosyalist hareket ilk ve gerçek toplumsallaşmasını 1960'lı yıllarda yaşamıştır. Gelgelelim geçmiş zamanların biricik partisi TKP bu toplumsallaşma döneminde örgütsel olarak ve objektif olarak dışarıda kalmıştır. İki ana hareket solun yükselişinde belirleyici rolleri oynamıştır. Bunlardan biri TİP, öteki ise Yön-Devrim Hareketidir. TİP'in bazı önde gelen isimleri geçmişte TKP ile ilişkili olsa bile, bu parti örgütsel olarak TKP'den bağımsız olarak doğmuş ve onunla organik olarak ilişkilenebilmeye özel bir hassasiyet göstermiştir. Bu bakımdan da başta Hikmet Kıvılcımlı ve Mihri Belli olmak üzere TKP'nin eski yöneticilerini kendisinden uzak tutmuş, bu kişilerin partide etkin olma çabalarını da ısrarla engellemiştir. TİP, yurt dışında hızla örgütlenmeyi başararak ve 1965 Ekiminde yapılan milletvekili genel seçimlerinde parlamentoda grup kurmayı başararak sosyalizmin toplumsallaşmasında çok önemli bir merhale katetmiştir. Yön-Devrim Hareketi ise Kemalist kökenden gelen aydınların inşa ettiği bir siyasal akımdır. Yön-Devrim Hareketi özellikle yayıncılık faaliyetiyle aydın kesiminin bütün tabakalarında sol, sosyalist, anti-emperyalist, anti-kapitalist fikirlerin yayılmasında ve tutunmasında ender rastlanan bir hüner ve başarı göstermiştir. Yön-Devrim Hareketine öncülük eden aydınlar, Kemalizmin kendine yeten bir ideoloji olduğuna inanan siyasal akrabalarından farklı olarak ona sosyalist bir aşı yapmak gerektiğine inanmışlardır. Kemalizm ile Marksizmin eklemlenmesinden edinecekleri düşünsel haritayla Türkiye'nin belirli aşamalardan geçerek sosyalizme ulaşabileceğini düşünmüşlerdir. Bu Hareket, işçi sınıfı öncülüğünü ön plana çıkarmadıkları, 'asker-sivil aydın zümre'nin devrimci atılğanlığını küçümsemedikleri, Kemalizmin tarihsel değerini ve anlamını geri plana itmedikleri, emperyalizme karşı milli güçleri dağıtıcı bir hat izlemedikleri sürece bütün sosyalistlere karşı açık bir konum benimsemişlerdir. TİP'te kendisine bir yer bulamayan

Mihri Belli, böylelikle siyasal alana *Yön* dergisi aracılığıyla girmiş, daha sonra kendi yörüngesinde siyasal bir yapılanma yaratmıştır.

Önem

Aslında burada ilgi çekici olan bir durum vardır: İstemesine rağmen TİP'e giremeyen, *Yön*'de kendisine yer bulabilmesine rağmen oraya da sığamayan Mihri Belli, kendi liderliğinde bir siyasal hareket yaratmaya en son soyunmuş ve siyasal alana bu anlamda en geç girmiş kişi olarak 1968'den itibaren özellikle devrimci gençliği etkileme gücü bakımından en öne fırlamış sosyalist figür olmuştur. *Milli Demokratik Devrim* bu ileri fırlayışın bayrağı gibidir, bir bakıma. Sahici bir devrimin peşinden koşan devrimci gençliğin gözlerini çevirdiği, peşinden yürüdüğü bayraktar Mihri Belli ise, taşıdığı bayrak da *Milli Demokratik Devrim*'dir.

Milli Demokratik Devrim'in Türkiye'de sosyalist düşüncedeki önemi de buradan kaynaklanır. Ne Behice Boran'ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabı, ne Mehmet Ali Aybar'ın *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm* derlemesi, ne Hikmet Kıvılcımlı'nın büyük külliyyatı ve ne de Doğan Avcıoğlu'nun kült eseri ve perspektifi 1968'de ayağa kalkan devrimci gençliğe *Milli Demokratik Devrim* kadar cazip gelebilmiştir. *Milli Demokratik Devrim* rakipleriyle karşılaştırıldığında son derece zayıf ve küçük görünmesine rağmen Türkiye siyasal tarihinin çok özel bir döneminin en etkili eseri olmuştur. Gerek 1968'den sonra doğan radikal sosyalist örgütler, gerek 1970'li yılların devrimci, sosyalist hareketleri TİP'in Sosyalist Devrim kuramını değil, Mihri Belli'nin Milli Demokratik Devrimi'ni rehber edinmişler, programlarını onun ortaya koyduğu perspektifte revizyonlar yaparak inşa etmişlerdir. Sosyalist Devrim, Türkiye sosyalist hareketinin küçük bir bölümünü etkileyebilmişken, *Milli Demokratik Devrim* on yıllar boyunca ana kaynak olmuştur. Bunun yanı sıra milli demokratik devrim stratejisini savunan kişiler, örgütler, gruplar da kendi farklarını hep Mihri Belli'nin *Milli Demokratik Devrim*'i üzerinden inşa etmişlerdir. *Milli Demokratik Devrim*, böylelikle gerek karşı, gerekse de yan ce-

nahların ana referans kaynağı olmuştur. Yazıldığı dönemi, dönemi içindeki tartışmalardaki konumu ve bu konumdan edindiği yönlendirici kapasitesi düşünüldüğünde *Milli Demokratik Devrim*'in Türkiye'de sosyalist düşüncenin en önemli eserlerinden biri olduğu söylenebilir.

Mimari Yapı

Milli Demokratik Devrim'in mimari yapısı son derece basit ve şematiktir. İlk önce Türkiye'nin dünyadaki konumu ortaya serilir ve onun sömürülen bir ülke olduğu saptanır. Sömürülen bir ülke olmaya yol veren iktisadi yapı kısaca tasvir edildikten sonra, ekonominin aynasında siyasal ve kültürel özellikler yansıtılır. Bağımlı bir ülke olan Türkiye; ekonomisi batık, politikası çıkmazda, kültürü yoz ve dışsal tehditlere karşı savunmasız bir ülke olarak çıkmaz bir sokağın sonunda gösterilir. Bu durum tasvirinin ardından Türkiye'nin bu çıkmaz sokaktan nasıl bir devrimci adımla çıkabileceği parmakla gösterilir gibi gösterilir. "Önümüzdeki Devrimci Adım" başlıklı ikinci bölüm bu konuya hasredilmiştir. Üçüncü bölümde devrimci adımı birlikte atacak olan toplumsal güçler üzerinde durulur ve bunların nasıl dizilecekleri belirginleştirilir. Ve nihayet dördüncü ve son bölüm olan 'Stratejimiz' başlıklı bölümde Türkiye için önerilen strateji özet geçilir. *Milli Demokratik Devrim*, son derece ajitatif bir "Sonsöz"le sonlandırılır.

Kaynaklar

Milli Demokratik Devrim'in kullandığı kaynaklar arasında Türkiye'ye ilişkin istatistikler, gözlemler, söylevler, belgeler ve rivayetler belirli bir yer tutar. Kuramsal açıdan ise iki kaynaktan söz edilebilir. Birinci kaynak Marx ve Lenin'dir. İkinci kaynak ise dünya komünist hareketinin dokümanlarıdır. Marx'ın doğrudan referans verilen tek eseri *Louis Bonaparte'nın 18 Brumaire'i*'dir. Bu referans da *Milli Demokratik Devrim*'in risale biçiminde yayımlanan sürümünde küçük burjuvaziye özel bir önem vermenin sosya-

list kurama aykırı olmadığını kanıtlamak için verilmiş, Marx'ın 19. yüzyıl ortalarında Fransa'daki devlet memuru kesiminin üzerinde özellikle durulması gerektiğine ilişkin vurgusu öne çıkarılmıştır.³⁰ *Komünist Manifesto*, *Milli Demokratik Devrim*'in gönderme yaptığı bir başka Marx eseridir. Bir kez, bu eserin sonunda yer alan "Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır" sözüne gönderme yapılmıştır. Lenin'in *Ne Yapmalı* adlı eseri *Milli Demokratik Devrim*'de bir referans noktası işlevi görür. *Milli Demokratik Devrim*'in emperyalizm tanımında esas aldığı eser, Lenin'in, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı kitabıdır. Ayrıca *Sovyetler Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi Tarihi* de gönderme yapılan kitaplardandır. Hiçbir yerinde doğrudan referans verilme bile *Milli Demokratik Devrim*'in ana dayanaklarından biri Komünist ve İşçi Partileri Temsilcilerinin Kasım 1960'ta Moskova'daki toplantılarının ardından yayımlanan 'Bildirge'dir.³¹ Son olarak, Mihri Belli'nin *Milli Demokratik Devrim*'de doğrudan gönderme yapmadığı bir kaynaktan daha yararlandığını belirtelim. Belli, milli demokratik devrim tezlerini "geniş ölçüde Şefik Hüsnü arkadaşın sözlerinden ve davranışlarından alınan esinlerle geliştirdiğini" söylemiştir.³²

Bu kaynaklara bakıldığında Mihri Belli'nin söz dağarcığı Marx, Lenin ve Dünya Komünist Hareketinin belgeleri dışında bir yere bağlanmaz. Beri yandan bu referanslar onun tarafından birer anahatar gibi kullanılmaz, bilakis tartışmayı kapatmaya yarayan birer kilit gibi rollendirilir. Mihri Belli'nin *Milli Demokratik Devrim*'de kullandığı fiil yapıları, bunu gösterir. Ona göre, bilimsel sosyalizm "emreder", 'sosyalizmin bilimi' herhangi bir toplumsal ya da siyasal soruna nasıl bakmak 'zorunda olduğumuzu' gösterir. Emirlerin ve zorunlulukların ruhunu verdiği bir metin, yeni tartışmaları teşvik etmek yerine, bütün devrim tartışmasının son sözü olma iddiasın-

30 Belli, "Kiminle Beraber", 10.

31 *Komünist ve İşçi Partilerinin 4 Toplantısı*, çev. Savaş Erdoğan (İstanbul: Ürün Yayınları, 1976), 23-101.

32 Mihri Belli "Özeleştir", Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı III: Öz Eleştirisi*, Türkiye Emekçi Partisi (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1976), 887-1061: 926.

dadır. Bu iddiada, metnin nihai hâli Mihri Belli'nin imzasını taşısa bile onun yanı başındaki Marksist sosyalistlerin de katkılarıyla “kolektif çalışma ürünü” olarak takdim edilmesinin de etkisi vardır. Eski Tüfekler aralarında düşünmüşler, tartışmışlar, konuşmuşlar ve Türkiye'nin devrim stratejisinin ne olması gerektiğini kararlaştırmışlardır.

Tezler

Milli Demokratik Devrim, ürettiği orijinal tezleri olan bir eser olmaktan ziyade, sosyalist düşünce içinde var olan tezleri tekrar söylemede orijinallikler gösteren bir eserdir. Eserin sorunsal şöyle formüle edilebilir: Ekonomisi, siyaseti, kültürü, milli savunması bakımından emperyalist sistem içinde bir çıkmaza sürüklenen Türkiye'nin bu çıkmazdan çıkış için önündeki devrimci adım nedir? Aslında bu sorunsal, *Milli Demokratik Devrim*'in ortaya koyup teşhis ettiği, sonra da çözümler ürettiği temaları kolayca ele verir. Bu temalar; emperyalizm, azgelişmişlik, millet, asker-sivil aydın zümre, Kemalizm ve devrim gibi temalar ve bu temaların içine gömülen Türkiye tahlilleridir. Bunları adım adım göreceğiz. Fakat bundan önce kitabın ana tezinin, azgelişmiş ülkelerin sosyalizme ancak belirli aşamaları tamamlayarak ve her aşama için de ayrı devrimler yaparak ulaşabileceği olduğunu hemencecik vurgulayalım.

Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Millet Sorunu

Milli Demokratik Devrim, emperyalizm tanımı konusunda Lenin'in meşhur tanımını tekrarlar.³³ Hatırlanacağı üzere Lenin, ‘tekelci kapitalizm’ olarak tanımladığı emperyalizmin bazı tanımsal belirtilelerinden söz eder. Bu belirtiler şunlardır: Tekellerin gelişmiş kapitalist ülkelerde egemenlik kurması; kartelleşmiş sanayi ile kartelleşmemiş sanayi arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın keskinleşmesi; banka

sermayesi ile sanayi sermayesinin iç içe geçmesi; uluslararası tekelci kapitalistlerin dünyayı aralarında bölüşmek için birlikler kurması; dünyanın en büyük kapitalist güçlerce toprak bakımından bölüşülmesinin tamamlanması.³⁴ Mihri Belli, bu belirtileri hatırlatır ve emperyalizmin bir 'dünya sistemi' olduğunu vurgular. Ancak sorun tam da o anda başlar. Zira *Milli Demokratik Devrim*'de bir dünya sistemi olan emperyalizmin 'bütün'ün tüm 'parçaları' bakımından içselliği göz ardı edilir. Diyalektik açıdan bakıldığında, bir sistem olarak kavranan emperyalizmin ilişkili her parçasında içselleştiği, yani emperyalizmin ilişkiye girdiği sistemin bütün parçalarının ne olduğunun asli bir özelliği hâline geldiği açıktır. Buna karşılık *Milli Demokratik Devrim*'de emperyalizm ile sömürdüğü ülkeler, aralarında dışsal ilişki bulunan iki ayrı 'şey' olarak değerlendirilir. Bu değerlendirme biçiminin sonucu da emperyalizmin dışındaki geri ülkelere kendi politikalarını zorlama yoluyla kabul ettirdiğine ilişkin bir hükme varmaktır. Sözgelimi, *Milli Demokratik Devrim*'de, emperyalizmin, "sömürü alanı olan ülkelere, bu ülkelerin gerçek çıkarına aykırı olan tekelci kapitalizmin çıkarları ile bağdaşan bir işbölümünü kabul ettirdiği" savunulur.³⁵

Bu diyalektik olmayan kavrayışın bazı çok önemli siyasal sonuçları vardır.

Birinci sonuç, emperyalizm ile kapitalizmin iki ayrı şey olarak değerlendirilmesidir. Kitapta, emperyalizmin, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkelerde ulusal kapitalizmin gelişmesini önlediği³⁶, feodalizme özgü sınıflarla ittifak yaptığı³⁷, böylelikle uluslaşmayı (ya da milletleşmeyi) ve demokratik gelişmeyi engellediği³⁸ belirtilir. Bunun sonucu geri ülkelerin kalkınamamaları, kendi öz sınıai kapitalizmlerini inşa edememeleri ve buna uygun sınıflarını tarih sahnesine çıkaramamalarıdır. Bu durumda azge-

34 V. İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya (Ankara: Sol, 1992), 95-96, 131.

35 Belli, *Yazılar*, 202.

36 A.g.e., 203.

37 A.g.e., 206.

38 A.g.e., 222.

lišmiş ölkelerin önce kalkınmaları, sınai bir kapitalizm inşa etmeleri, feodalizmin zincirlerinden kurtulmaları, kapitalizme özgü uluslaşmalarını, demokratikleşmelerini tamamlamaları ve modern sınıflarını meydana çıkarmaları zorunludur. Bu zorunluluk ancak emperyalizmden kopmakla, onunla ittifak hâlinde olan ve 'milletin dışında' kalan toplumsal sınıfların hâkimiyetlerine son vermekle mümkündür. Daha açığı şöyle söylenebilir: Emperyalizm ile birlikte kapitalizmin işbirlikçi olan türü ve feodalizm dışarı atılırken, kapitalizmin işbirlikçi olmayan türü içeri çekilir. Kapitalizmin işbirlikçi olmayan milli türü 20. yüzyılda burjuvazi önderliğinde inşa edilemeyeceği için o ancak 'burjuvazisiz kapitalizm', başka şekilde söylenecek olursa 'kapitalist olmayan bir kapitalizm' olur. Mihri Belli'nin ve ona benzer perspektiflere sahip düşünürlerin bu gelişme yolunu 'kapitalist olmayan yol' olarak tanımlamaları bundandır. Bu yol sosyalist değildir, çünkü sosyalizmin inşasını hedeflemez. Üretim araçlarının mülkiyetinin toplumsallaştırılması, artık-değer sömürüsü mekanizmalarının külliye ilga edilmesi, mevcut devlet aygıtının kırılıp atılması ve emek esaslarına göre yeniden inşa edilmesi gibi hedeflere odaklanmaz. Ama bu yol bildik bir kapitalist yol da değildir; çünkü burjuvazi önderliğinde inşa edilemez. Hedef bir tür 'devlet kapitalizmi'; amaç kapitalist modernleşme; beklenen sonuç sosyalizmin üzerinde yükseleceği bir zeminin yaratılmasıdır. En nihayetinde bu diyalektik olmayan emperyalizm tahlilinin çarpıcı sonucu, emperyalizmin olumsuzlanması, buna karşılık kapitalizmin olumlulanmasıdır. Zira az gelişmiş ölkeler kapitalizm aşamasını atlayarak asla sosyalizme varamazlar. Sosyalizmin koşullarını yaratacak olan kapitalizm iyiyken, onun gelişmesini önleyen emperyalizm kötüdür. Oysa Mihri Belli'nin de referans olarak kullandığı Lenin'in emperyalizm tahlili, bu görme biçiminden daha başka bir bakış açısına dayanır. Lenin'e göre emperyalizm demek, kapitalizm demektir. Bu kavrayış, eserinin adına bile aşk edilmiş, emperyalizm, kapitalizmin "en yüksek aşaması" olarak tanımlanmıştır. Oysa *Milli Demokratik Devrim*, bu organik bütünlüğü sentetik bir biçimde ayırır, 'yüksek aşama'nın kahredilmesini, 'alçak aşama'nın ise inşa edilmesini önerir. Gelin *Milli*

Demokratik Devrim'de kapitalizmin nasıl olumlandığını şu satırlardan takip edelim:

... Kim ... Türkiye'de, sanayide olsun tarımda olsun her türlü kapitalist sömürüyü hemen ortadan kaldıracak olan sosyalizasyonu öğütüyorsa, böylesi Türkiye'nin gerçeklerinden habersiz ve bize, toplumların aşamalardan geçerek devrimci yollarını izlediğini öğreten sosyalist bilimin cahili bir sekterden, sol gevezeden başka bir şey değildir.³⁹

Bu kritik alıntı, görüldüğü üzere, gerideki ülkelerin kapitalist aşamayı tamamlamadan sosyalizme varamayacaklarını, bu bakımdan milli demokratik devrimin de kapitalist sömürüyü kaldırmayı hedeflemeyeceğini açıkça belirtir. Beri yandan da kemale ermiş bir kapitalizmin sosyalizmin zorunlu ön koşulu olduğuna işaret eder.

Diyalektik olmayan emperyalizm kavrayışının ikinci sonucu, toplumsal sınıflarla ilgilidir. Emperyalizm dışsal bir olgu olarak kavrandığı için onunla ilişki ve işbirliği içinde olan sınıflar ile onunla işbirliği içinde olmayan sınıflar ayırımına gidilir. Biraz daha farklı bir şekilde söylemeyi denersek, Türkiye'deki sınıflar 'milli olan sınıflar' ve 'milli olmayan sınıflar' olarak ikiye ayrılır. 'Gayrimilli sınıflar', 'işbirlikçi sermaye' ve 'feodal mütegalibe' olarak tanımlanırken, bu iki sınıf dışında kalan tüm sınıflar 'milli' kategorisine yerleştirilir. 'İşbirlikçi sermaye', "emperyalizme doğrudan doğruya bağlı dış ticaret alanını, bankacılığı, sigortacılığı, montaj ve ambalaj sanayiini elinde tutan ... emperyalizme doğrudan doğruya bağlı kapitalistler" olarak tanımlanır. 'Feodal mütegalibe' ise katmanlı bir sınıf olarak kavranır. Bu sınıfın birinci katmanında "derebey-toprak kölesi ilişkileri içinde sömürsünü sürdürebilen feodal ağalar", ikinci katmanında "kapitalist tarım işletmesi görünümü altında feodal izler taşıyan bir tahakkümü sürdüren ... büyük toprak sahipleri" ve üçüncü katmanında da "işbirlikçi sermayenin taşradaki en güvenilir dayanağı tefeci-bezirgân" sermayesi yer alır.⁴⁰ Bu iki sınıf dışındaki tüm sınıf ve kesimlere ise 'milli'lik atfedilir.

39 Belli, *Milli Demokratik Devrim* [Broşür], 11-12.

40 Belli, *Yazılar*, 225.

‘Milli sınıflar’ arasında dikkati çeken ve burada özellikle üzerinde durulması gereken bir sınıf vardır: ‘milli burjuvazi’.

Milli Demokratik Devrim’in en tartışmalı yönlerinden biri ‘milli burjuvazi’ kavramlaştırması ve bu sınıfa yüklediği misyondur. Mihri Belli açısından ‘milli burjuvazi’nin varlığı, Türkiye ekonomisinin çelişkili yapısından kaynaklanır. Bu çelişkili yapının bir yanında “emperyalizmin denetimi altında yabancılarla ortak sermaye yatırımları” vardır. Diğer yanında ise “milli nitelik taşıyan ve ekonomimizin bağımlı durumundan zarar gören sermaye” vardır.⁴¹ Mihri Belli, ‘milli burjuvazi’nin “emperyalizm tarafından ezildiği” kanaatindedir ve bu bakımdan “milli demokratik devrimden yana, yani bağımsız ve demokratik bir Türkiye’nin kurulmasından yana” olabileceğini savunur. Beri yandan, milli demokratik devrim aşaması tamamlanıp kapitalist sömürü sisteminin ortadan kaldırılması söz konusu olduğunda sosyalizme karşı çıkacağını, bu öngörüyle milli demokratik devrime katılmakta da “duraksamalı hareket edeceğini” iddia eder. “İşbirlikçi sermaye karşısında boynu bükük” bir burjuva kesimi olarak tanımladığı ‘milli burjuvazi’ye yaklaşım bakımından önerisi ise şöyledir: “Milli burjuvaziye, bağımsız ve demokratik Türkiye uğruna mücadeleye katıldığı sürece saflarımızda yeri olduğunu usanmadan belirt[mek] ve devrimci saflara katılmaya razı olmadığı takdirde de, “hiç değilse bu sınıfı tarafsızlaştırmak için elimizden geleni yap[mak].”⁴²

Burada, kuramsal bir zorlama yapıldığı apaçıktır. ‘Emperyalizm tarafından ezilen’, ‘işbirlikçi sermaye karşısında boynu bükük duran’ milli burjuvazi sınıfı olgusal bir gerçekliğe dayandırılmamış, olgusal karşılıkları gösterilerek kavramlaştırılmamıştır. Bunun yerine, emperyalizmden kopmayı hedefleyen, buna karşılık kapitalizmi aşmayı amaçlamayan bir devrim stratejisi için ‘imal edilmiş’tir. Emperyalizm, Türkiye kapitalizminin içsel bir ilişkisi olarak görülme yerine, dışsal bir ‘şey’ olarak tahlil edildiği için, ‘iç’te, ‘dış’tan ayrı bir burjuvazi aranmış, ulusal bir kapitalizm için buna uygun

41 A.g.e., 258.

42 A.g.e., 258, 259.

bir burjuvazi arayışına girilmiş, bulunamayınca da 'icat edilmiş'tir. Mihri Belli, 'milli burjuvazi'nin kim olduğuna, ne türden işler yaptığına, nasıl ilişkileri taşıdığına ilişkin tek bir örnek, tek bir bilgi, tek bir ipucu bile vermez *Milli Demokratik Devrim*'de. Sadece onun teorisini yapar. Bu da, diyalektik olmayan bir emperyalizm kavrayışının sonuçlarından biridir.

Diyalektik olmayan emperyalizm kavrayışının üçüncü sonucu, Türkiye'nin iktisadi yapısının tahliliyle ilişkilidir. *Milli Demokratik Devrim*'de emperyalizmin sömürü ve tahakküm altında tuttuğu ülkelerin "gerçek bir iktisadi kalkınma", "gerçek sanayileşme" görmelerinin mümkün olmadığı iddia edilir.⁴³ Çünkü emperyalizm "sanayileşmiş, sanayi mamulü satabilen rakip ülkelerin ortaya çıkmasını ön[ler]".⁴⁴ *Milli Demokratik Devrim*'in konumlandığı bu perspektif, kapitalist dünya sisteminde gelişmenin eşitsiz ve bileşik olabileceğini göz ardı eder. Denklem sadece eşitsiz tarafına bakar. Bu bakış açısı da geride kalan ülkeler için gelişmeyi, kalkınmayı, sanayileşmeyi ve ileri sıçramayı mümkünsüz kılar. Bu ülkeler, geri bir konumda yaşamaya yazgılanmış olurlar. Mihri Belli, bu sonuçlara varan tahlilinden ötürü Türkiye kapitalizminin gerçeklerini yeterince göremez. *Milli Demokratik Devrim*'in yazıldığı yıllarda Türkiye "sanayi kapitalizminin şafağında" hızla yol alırken⁴⁵, Mihri Belli, "Türkiye toprağından feodalizm fışkırmaktadır" diye yazar.⁴⁶ Türkiye kapitalizmini küçümserken, feodalizmi haddinden fazla abartır. Bu da Marksist kuramın kazandırdığı perspektiflerle Türkiye'nin somut gerçekliğine bakmak yerine, Türkiye'nin somut gerçekliğini Marksizmin belirli bir yorumundan elde edilmiş devrim kuramının içine sığdırmaya çabalamasından kaynaklanır.

Diyalektik olmayan emperyalizm kavrayışının dördüncü sonucu, 'millet' ya da 'ulus' kavramının hatalı bir tanımlamasına va-

43 A.g.e., 207

44 A.g.e., 214.

45 Türkiye kapitalizminin 1960'lı yıllarına ilişkin bir çalışmam için bkz. Gökhan Atılğan, "Sanayi Kapitalizminin Şafağında", haz. Gökhan Atılğan vd. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 521-662.

46 Belli, *Yazılar*, 230.

rılmasıdır. *Milli Demokratik Devrim*'de 'millet' modern kapitalist toplumların gerçekliği olan bir bütün olarak kavranmak yerine, emperyalizm karşısındaki konuma göre parçalanır ve yeniden tanımlanır. İşbirlikçi sermaye ve feodal mütegalibe emperyalizmin işbirlikçileri olduğu için "ulusal topluluğumuz dışında sayılır".⁴⁷ Bunun dışında kalan tüm sınıf ve tabakalar (doğal olarak milli burjuvazi de) ulusal topluluğun içinde tutulur. Böylelikle yeni bir 'ulus' tanımına varılır. Gelgelelim, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın belirttiği gibi "millet, kapitalist ekonominin yaratığıdır. Ne üst-egemen, ne alt-güdülen sosyal sınıf, zümre, tabakalardan hiçbirisi, beğenmediği ötekisini lafla 'millet dışı' edemez. Millet bir sosyal gerçekliktir. Kişi buyrultusu ile ne kurulur, ne dağılır."⁴⁸ Mihri Belli'nin, bazı sınıfları lafla 'millet dışı' etme çabası, 'demokratik devrim'e 'milli' sıfatını ekleme hamlesinden kaynaklanır. Yukarıda dikkat çekildiği üzere, Mihri Belli savunduğu devrimine önce 'demokratik devrim' demiş, sonra bunu 'milli demokratik devrim'e çevirmişti. Savunduğu devrim, dışarıda emperyalizmi ve içeride de işbirlikçi burjuvazi ve feodal mütegalibeyi hedefleyeceği için millet bu üçünün karşısında, bu üçü de milletin dışında konumlandırılmalıydı. İşbirlikçi sermaye ve feodal mütegalibe 'millet' kavramının dışına atılınca iş kolaylaşabiliyor, "milli demokratik devrim bütün milli sınıf ve zümrelerin devrimi" olarak tanımlanabiliyordu.⁴⁹ Gelgelelim, Mihri Belli'nin, savunduğu devrim kuramının icap ettirdiği şekilde bir millet kavramı kurma gayreti yapay olduğu kadar, ikna edici de olamıyordu. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, işte bu nedenle onu " 'milli' demek 'burjuva' demektir. Kelime oyunu yapma" diyerek paylamıştı.⁵⁰

47 A.g.e., 231.

48 Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması*, 144-145.

49 Belli, *Yazılar*, 215.

50 Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması*, 92.

Asker-Sivil Aydın Zümre ve Kemalizm

Milli Demokratik Devrim gibi kısa bir eserin en dikkat çekici yanlarından biri, siyasal ideoloji olarak Kemalizme ve toplumsal tabaka olarak da bu ideolojinin taşıyıcısı olduğu varsayılan ‘asker-sivil aydın zümre’ye ziyadesiyle yer verilmiş olmasıdır. Bu ziyadesiyle yer verme hadisesi de Mihri Belli’nin devrim kuramı perspektifinden kaynaklanır. Şöyle ki: *Milli Demokratik Devrim*’de Marx’ın ve Lenin’in ‘burjuva demokratik devrim’ olarak adlandırdığı devrimin emperyalizm çağında geçerliliğini yitirdiği savunulur. Zira, Batı’da vaktiyle “burjuvalar sınıfının feodal düzene karşı bütün güçlerin başına geçmesiyle ve bu güçleri devrim yoluna yöneltmesiyle gerçekleştirilen” devrim çağı kapanmıştır.⁵¹ Mihri Belli açısından, artık, “demokratik devrimini yapmamış olan ülkelerde, devrime önderlik edecek kadar devrimci nitelik taşıyan bir burjuva sınıfı yoktur ve olamaz.”⁵² Gelgelelim, sosyalizme ulaşmak için de demokratik devrim şarttır. O hâlde, demokratik devrime burjuvazi öncülük edemeyecekse kim öncülük edecektir? Öncülük, işçi sınıfından ya da proletaryadan gelemez, Mihri Belli’ye göre. Proletarya ancak ve ancak “gerçekten demokratik bir ortamda”, “Türkiye toplumunda en devrimci güç olarak yerini alacaktır.”⁵³ Ama şimdi, “tarihinde hiçbir zaman gerçek bir kapitalist gelişme görmemiş”, “feodal ilişkilerle bağdaştırılmaya çalışılan bağımlı, kısır bir kapitalist ekonomide proleterin yerinin iğretiliği” bir hakikat iken, ondan devrime öncülük etmesi beklenemez.⁵⁴ Burjuvazi de, proletarya da demokratik devrime öncülük edemeyeceğine göre, öyleyse geriye öncülük için tek bir seçenek kalır, o da ‘asker-sivil aydın zümre’dir.

Milli Demokratik Devrim’de, ‘asker-sivil aydın zümre’nin küçük burjuva kökenden gelme asker ve sivil aydınların yanı sıra, “öğrenci gençliğin geniş çevreleri”, “meslek erbabının burjuvallaşmamış

51 Belli, *Yazılar*, 212.

52 A.g.e. 212.

53 Belli, *Milli Demokratik Devrim* [Broşür], 19.

54 A.g.e., 18.

çoğunluğu”, “Türkiye aydınlarının hemen hemen tümü”, “az çok eğitim görmüşlerin büyük çoğunluğu”ndan oluştuğu belirtilir.⁵⁵ Bu zümre Türkiye’nin önündeki ilk devrimci adımın öncü öznesi olacağına göre, ona bazı kendine özgü özellikler atfedilir ve ona bazı gelenekler icat edilir. Sözgelimi, Türkiye’nin asker-sivil aydın zümresi Batı’nınkine benzemez; orada kayıtsız şartsız burjuvazinin emrinde olmuş iken, Türkiye’de “zaman zaman egemen sınıflara karşı, bu sınıflardan ayrı bir güç olarak demokratik gelişmeye müdahale etmiş” bir zümredir. Mesela 1908’de, ‘Atatürk Devrimi’nde ve 27 Mayıs’ta. Daha kritik ve daha önemlisi, bu zümre Türkiye’de “orduda olsun, mülki mekanizmada olsun, eğitim alanında olsun, önemli noktaları elinde tutmaktadır.” Bu zümre Tanzimat’tan bu yana Türkiye’nin yönetiminde önemli rol oynamış ve Türkiye’nin tarihindeki gelişmelere damga vurmuştur.⁵⁶

Mihri Belli, asker-sivil aydın zümre için bir tür eşsizlik ve bir tür gelenek yaratırken, bu eşsizliğin ve bu geleneğin ‘milli demokratik devrim’de neden yeniden canlanabileceğine ilişkin soruya yanıt vermek zorunda kalır. Zira, Marksist açıdan düşünüldüğünde tarihsel ve toplumsal ilişkilerden, değişimlerden bağımsız bir şekilde özelliğini ve konumunu sabit tutabilen ve tutabilecek olan bir küçük burjuvaziden ya da bürokrasiden söz edilemez. Asker-sivil aydın zümre, ezeli ve ebedi bir devrimci kesim olarak ele alınamaz. Ama Mihri Belli’nin gözünden bakıldığında hep ilerici, hep devrimci bir güç olan bu kesim, şimdi de öyle olacaktır. Bir Marksistin bunu söyleyebilmesi için, böylesi bir ‘ruh’ analizinin yanına bir madde analizi koyması gerekir. *Milli Demokratik Devrim*’de bu analiz şöyle yapılır: Bu kesim, maddeten işbirlikçi sermaye ve feodal mütegalibe ile uzlaşamaz. Zira, bu sınıflar Türkiye’de üretimi önemli ölçüde artıramazlar. Böylelikle de nimetler daima sınırlı kalır. Bu nimetlerin bölüşümünde de en alttaki tüccar en üstteki bürokrattan daha fazlasını alır. Dolayısıyla, bu zümre ancak üretimin önünde engel olan sınıflar ve onların ardındaki emperyaliz-

55 A.g.e., 250.

56 A.g.e., 251.

min hâkimiyetine son verilmesiyle maddi bir refaha erebilir. Bu da ancak devrimle mümkün olur.

Beri yandan, *Milli Demokratik Devrim*'de asker-sivil aydın zümrenin ideolojisi olarak tanımlanan 'Atatürkçülük'ün de emperyalizm ve işbirlikçi sınıfların dünya görüşleriyle uzlaşamayacağı ileri sürülür. İleri sürülen bu iddia, yine tarihe ve geleneğe dayandırılır. "Yüz yıldan uzun bir süredir Türkiye'nin kaderine hükmetmiş olan asker-sivil aydın zümre, bir geçmişin, bir geleneğin temsilcisidir" dendikten sonra⁵⁷ Çanakkale Savaşı'na, Kurtuluş Savaşı'na göndermeler yapılır. Mustafa Kemal Paşa'nın henüz Birinci Büyük Millet Meclisi Reisi iken söylediği halkçı, emperyalizm ve kapitalizm karşıtı sözler ve sosyalist devrim bayrağını yükselten Sovyetler Birliği'ne yönelik olumlu tümceleri alıntılanır? Bütün bunların sebebi, "Mustafa Kemal geleneği[nin], işbirlikçiler ittifakı ile asker-sivil aydın zümre arasında uzun süreli bir uzlaşmayı imkânsız kılacak kadar güçlü" olduğunu⁵⁸ ispatlama çabasıdır. Gelgelelim, Mihri Belli, 'demokratik devrim' olarak adlandırdığı Kemalist Devrimin dizginlerinin küçük burjuva kökenli asker-sivil aydın zümrenin elinde bulunması nedeniyle duraksamalar geçirdiğini hatırlatır ve bu devrimin siyasi bağımsızlığı gerçekleştirmekle birlikte emperyalizmin "iktisadi tahakküm ve sömürsünün kökünü kazıma yolunu" tutmadığına dikkati çeker. Bunların yanı sıra, bu devrimin feodal mütegalibeye karşı mücadelesinin ideolojik alanla sınırlı kaldığını, emekçi sınıfların ülkenin kaderinde söz sahibi olmasını engellediğini kaydeder.⁵⁹ *Milli Demokratik Devrim*'de Türkiye'nin önünde duran milli demokratik devrimin aynı duraksamaları yaşamaması, aynı hataları tekrarlamaması için öncülüğün sosyalist devrimcilerle paylaşılması gerektiği savunulur. Öncülük için formül net bir şekilde, sanki tahtaya yazılır gibi yazılır: "Kemalizm kolundan gelen devrimcilerle sosyalizm kolundan gelen devrim-

57 A.g.e., 252.

58 A.g. e., 254.

59 A.g.e., 216.

ciler arasında güçbirliği".⁶⁰ Bu formül, ne sosyalizm kolundan gelen devrimcilerin, ne de Kemalizm kolundan gelen devrimcilerin tek başına milli demokratik devrime öncülük edebilecekleri hesabından çıkarılmıştır. Lakin bütün bu hesaplara rağmen, Mihri Belli'nin temsil ettiği akım ya da genel olarak devrimci, sosyalist hareket Kemalizm kolundan gelen devrimciler tarafından makbul karşılanmamış, fırsatı bulunduğu tepelenmiştir. Hatta, Doğan Avcıoğlu örneğinde olduğu gibi Kemalizm kolundan gelenler, kendi bağırılarından çıkan devrimcileri yemekten bile çekinmemişlerdir. Tarih, *Milli Demokratik Devrim* yazarı Mihri Belli'yi teyit etmemiştir.

Devrim Kuramı

Milli Demokratik Devrim'in en önemli yanı içindeki devrim kuramıdır. Bu devrim kuramı, büyük ölçüde Lenin'in kısaca *İki Taktik*⁶¹ olarak bilinen eserindeki perspektiflerden beslenir. Ancak bu eserdeki perspektifin bazı açılarını göz ardı eder. Beri yandan, Lenin'in 1914 yılından itibaren geliştirdiği devrim kuramını yok saymayı tercih eder.

Milli Demokratik Devrim'in içinde nasıl bir devrim kuramı yatığını sergilemeden önce bu devrim kuramının sırtını yasladığı tarih görüşünü hatırlayalım.

Milli Demokratik Devrim'e ruhunu veren tarih görüşü düzciz-gizel bir mantığa sahiptir. Buna göre, toplumsal gelişmede belirli aşamalar vardır. Bu aşamalardan her biri kendinden öncekine göre daha ileridedir. Kapitalizmin feodalizme göre ileri bir aşamayı temsil etmesi gibi, sosyalizm de kapitalizme göre daha ileri bir aşamayı temsil eder. Tarih sahnesine çıkan her toplumsal sınıf, temsil ettiği düzen kadar devrimci ya da ilericidir. Burjuvazi feodalizmin egemen sınıflarına göre, işçi sınıfı da kapitalizmin egemen sınıfı olan burjuvaziye göre daha devrimcidir. Her toplumsal düzen ve

60 A.ge.e., 256.

61 V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*, çev. Muzaffer Ardos, 5. Baskı (Ankara: Sol Yayınları, 1978).

onun sınıfı, tarihin içine doğar, onun içinde büyür ve vakti gelince devrilir gider, ancak yok olmadan önce devrimcilik bayrağını kendi karşıtı olarak yarattığı sınıfa devreder. Her yeni toplum düzeni kendisini mümkün kılan toplum düzeninin içinden filizlenir. Feodalizm kapitalizmin, kapitalizm de sosyalizmin rahmidir. Feodalizmin rahminden sosyalizmin doğabileceğini düşünmek hayal bile edilemez. Beri yandan bir toplum düzeninin doğumu ancak vakti gelince, yani o toplum düzeni belirli bir olgunluğa erişince söz konusu olabilir. Kapitalizm gelişebildiği kadar gelişmeden sosyalizm kurulamaz, nasıl ki feodalizm ancak tarihin kendisine tanıdığı son ana kadar yaşamadan kapitalist toplumlar kurulamadıysa.⁶² Bu bakış açısına göre tarih tunçtan basamakları olan bir merdivendir. Basamaklar ancak sırayla ve sadece birer birer çıkılır. Gecenin karanlığı iyice çökmeden gün doğmaz, kış ilkbahardan sonra gelmez... Aslında bir başka çalışmamda gösterdiğim gibi⁶³, bu tarih görüşü 20. yüzyıldaki sosyalist düşüncenin çok önemli bir bölümüne mührünü vurmuştur. Dolayısıyla, Mihri Belli'nin, bağlı olduğu komünist geleneğin de benimsediği bu tarih görüşünün dışında bir bakış açısına sahip olmasını beklemek zaten pek mümkün değildir. Ancak burada bizi ilgilendiren şey, bu tarih görüşünün belirli bir devrim kuramını da koşullandırdığıdır.

Düzçizgisel tarih görüşü, aşamalı devrim kuramının doğduğu göze gibidir. Nasıl ki bu tarih görüşünde toplum düzenleri birbirini takip eder ve bu da belli bir sıraya göre olursa, aşamalı devrim kuramında da aynı mantık geçerlidir. Mesela, önce feodalizmin hâkim sınıflarına karşı burjuvazi önderliğinde bir devrim olur. Bu devrim yeni bir toplum düzeninin ve buna uygun siyasal, kültürel biçimlerin kurulmasını mümkün kılar. Ardından sıra işçi sınıfına gelir. Burjuva dünyasında doğup yetişen işçi sınıfı, koşullar olgunlaşınca kendi devrimini yapar ve kendi dünya görüşüne uygun yeni bir düzen inşa eder. Toplumların olduğu gibi devrimlerin de bir

62 Belli, *Yazılar*, 213, 223.

63 Gökhan Atılğan, "Ekim ve Devrim Kuramları: Türkiye'deki İzdüşümler", 100. Yılında Ekim Devrimi, haz. Gökhan Atılğan (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 251-274.

sırası, bir zamanı vardır. Bu sıra atlanamaz, vakitsiz devrim bayrağı kaldırılamaz. Gelin bu devrim aritmetiğinin nasıl bir mantığa sahip olduğunu Mihri Belli'nin kendi cümlelerinden izleyelim:

... kim derebeylik ilişkilerini barındıran bağımlı bir ülkede, yani milli demokratik devrim aşamasında olan bir ülkede, bu devrimi atlayarak, öncelikle çözümlenecek ilişkiyi “proleter-kapitalist çelişkisi” olarak gösteriyor ve böyle bir ülkede sanayide olsun, tarımda olsun, tüm kapitalist ilişkileri kaldıracak olan sosyalist devrimi öğütlüyorsa, böylesi, toplumların devrim yolunu aşamalardan geçerek izlediklerini bize öğreten bilimsel sosyalizmden ... habersiz sol gevezeden başka bir şey değildir.⁶⁴

Takip edilebileceği gibi bu devrim kuramında devrim denkleminin problemleri unsur unsur, parça parça, çözüle çözüle gider. Sırayı bozmak, atlamak veya iki problemi birleştirmek hem mümkün değildir, hem de bilimsel değildir. Öyleyse önce sıradaki devrimi yapmak, tarihin bu devrime yüklediği görevlerin gerçekleşmesini sonuna kadar beklemek gerekir. Mihri Belli'nin kendi sözleriyle: “Bir toplumun sosyalist devrimin eşiğine varabilmesi için milli demokratik devrimin bütün görevlerini yerine getirmiş olması şarttır.”⁶⁵

Milli Demokratik Devrim'de emperyalizm çağında kabaca iki tip devrim olduğu savunulur. Gelişmiş kapitalist ülkelerin gündeminde sosyalist devrim, gelişmemiş kapitalist ülkelerin gündeminde ise (milli) demokratik devrim vardır. Yukarıdaki son alıntıdan görülebileceği gibi, milli demokratik devrim bu ülkeleri sosyalist devrimin eşiğine vardırır. Bu devrim temelde iki tarihsel görevi yüklenir. Birinci görev ‘bağımsızlık’tır. Ülkenin bağımsızlığını kazanmak amacıyla “milli bağımsızlıkla çelişen ekonomi kollarının milli niteliğe kavuşturulmasını” hedefleyen milli demokratik devrimde, “emperyalist tekellerin ve işbirlikçi sermayenin kaleleri milli güçler tarafından zapt edilir”.⁶⁶ Ancak

64 Belli, *Yazılar*, 223.

65 A.g.e., 212.

66 A.g.e., 221.

bu devrim “retim araçlarını toplumun ortak mülkiyeti hâline getirmeyi ve insanın insan tarafından sömürülmesi olanağının ortadan kaldırılmasını amaç” edinmez.⁶⁷ Bunun anlamı, milli demokratik devrimin özel mülkiyete son vermeksizin ve artık değeri sömürüsünü mümkün kılan mekanizmaları ilga etmeksizin bağımsız (milli) bir devlet kapitalizmi inş edecek olmasıdır. Milli demokratik devrimin ikinci görevi ‘demokrasi’dir. Birinci görev emperyalizm ve baş dayanaklarından biri olan işbirlikçi sermayeyi tasfiye etmeye odaklanırken, ikinci görev de hüküm sürdüğü hâliyle feodal düzeni ve emperyalizmin diğeri dayanağı olan feodal mtegalibeyi tasfiye etmeye odaklanır. Feodalizmin tasfiyesi, “uluslaşma sürecini tamamlamak” anlamına gelir.⁶⁸ Bu da burjuva bireyselliğinin ve burjuva demokrasisinin inş edilmesiyle mümkün olur. Mihri Belli’nin kendisi bunu, “Bu devrim, Filipin demokrasiciliğine son verecek ve bütün ulusal güçlerin bilinçli, örgütlü olarak ülkenin kaderine tayinde rol oynayabilecekleri demokratik düzeni gerçekleştirecektir” sözleriyle izah eder.⁶⁹ Milli bir sınai kapitalizm modern sınıfların oluşumunu ve daha ileri bir toplumun maddi temelini yaratacak, liberal demokrasi de emekçi sınıfların geriliğinin zincirlerinden kurtuluşunu mümkün kılarak onları yeni bir toplum kuracak düzeye getirecektir. Böylelikle toplum, ikinci devrimin “eşiğine” gelmiş olacaktır. İkinci devrim olan sosyalist devrim, birinci devrimden farklı olarak, kapitalizmin ilgasını hedefleyecek, özel mülkiyeti yok edecek, insanın insan tarafından sömürülmesi imkânına son verecektir.⁷⁰

Görüldüğü gibi demokratik devrim ve sosyalist devrim farklı tarihsel görevler sırtlanan, farklı amaçlara odaklanan, farklı zamanlarda gerçekleşen ve farklı güçler tarafından kotarılan iki ayrı devrimdir. Biri bitince öteki başlar, biri olmadan öteki olmaz, birinci ötekinin koşullarını yaratır, ikinci birincinin yarattığı ze-

67 A.g.e., 221

68 A.g.e., 222.

69 A.g.e., 222.

70 A.g.e., 211.

min üzerinde yükselir. *Milli Demokratik Devrim*'de ısrarla vurgulanan, bazen öfkeyle, bazen de telkinle anlatılan şey, iki devrimin birbirine karıştırılmaması gerektiğidir. Hatırlanacağı üzere TİP liderleri aşamalı devrim fikrini reddetmişler, bağımsızlık-demokrasi-sosyalizm mücadelesinin organik bir bütün oluşturduğunu vurgulamışlar, demokratik görevlerle sosyalist görevlerin kaynaşık olduğunu savunmuşlardı. *Milli Demokratik Devrim* de "devrimci safları bölen ve sosyalist hareketi tecrit eden sloganlara karşı"⁷¹ bir polemik eseri olarak yazılmış, bu bakımdan da TİP liderlerini he-deflemiştir.

Mihri Belli'nin bir siyasal kuramcı ve bir sosyalist militan olarak en büyük meziyeti giriştiği polemiklerde sorunu olabildiğine basit, olabildiğine net, olabildiğine tartışmaya kapatıcı örneklerle anlatabilmesiydi. Devrim stratejisi tartışmasında da böyle bir vurucu örneği vardı. Gelin bu örneğe şöyle bir bakalım:

Mihri Belli, bu örneğinde Türkiye'nin durumunu yabancı bitkilerin sardığı üzüm bağına benzetir. Bu bağdan üzüm elde edebilmek için önce yabancı bitkilerin temizlenmesi, bağın sürülüp hazırlanması gerekir. Bağ ancak ondan sonra gübrelenebilir ve üzüm fideleri dikilebilir. Ardından bağbozumuna ve üzümün tadılmasına sıra gelir. Mihri Belli, bu örnekteki ilk aşamayı milli demokratik devrime, ikinci aşamayı da sosyalist devrime benzetir. Bağı saran yabancı bitkiler temizlenmeden, bağın toprağı sürülmeden yani toprak hazırlanmadan gübrelenmez, üzüm fidesi dikilmez ve sulama yapılmaz. Tıpkı bunun gibi, demokratik devrim kotarıp tamamlanmadan, sosyalist devrim başlayamaz. Öyküyü Mihri Belli'nin kendi kaleminden de okuyalım:

Bağın üzümünü yemek isteyen, pekmezinden, şarabından tatmak isteyen kimse, ilk önce yabancı bitkileri köklemek, tarlayı temizlemek ve gerektiği gibi sürmek; ve böylelikle bir sonraki aşamaya, fidelerin dikilmesi aşamasına ulaşmak zorundadır. Nasıl ki, sosyalist düzende gerçek mutluluğu tatmak isteyen bir toplum, ilk önce milli demokratik devrimi gerçekleştirerek ülkeyi bağımsız ve

demokratik bir ülke haline getirmek ve sosyalist devrimin eşiğine varmak zorundaydı.⁷²

Bu örnek ilk bakışta akla yatkın görünür. Zira, doğada ve hayatta her iş sırasıyla yapılır. Sırayı karıştırmaksa iyi yönden bakıldığında acemilik, kötü yönden bakıldığında bozgunculuk olur. Nitekim Mihri Belli, devrim sırasını karıştırdığını düşündüğü sosyalistlere çok ağır laflar eder, kahredici suçlamalar yöneltir. Gelgelelim, toplumların hayatı her zaman tabiatın hayatına benzemez. Doğa kanunları kadar kesin hükümlerle inşa edilmiş aşamalı devrim kuramı çok önemli sorunlar taşır. Şimdi bu sorunlara işaret edelim.

Birinci sorun, *Milli Demokratik Devrim*'de Kemalist Devrimin nasıl tanımlandığıyla ilişkilidir. Kemalist Devrim bir burjuva devrimi olarak değerlendirilirse, Türkiye için öngörülen iki aşamalı devrimin birinci aşamasının gerçekleşmiş sayılması gerekir. O zaman da Türkiye için sosyalist devrimin geçerliliği teyit edilmelidir. *Milli Demokratik Devrim*'de Kemalist Devrim 'devrim' denir; ancak o ne '(burjuva) demokratik devrim', ne de 'milli demokratik devrim' olarak tanımlanır. Şöyle denir Kemalist Devrim için: "Kemalist Türkiye'yi gerçekleştiren devrim, küçük burjuva radikalizminin o dönemdeki anlayış sınırları içinde, milli bağımsızlık ilkesine sıkı sıkıya bağlı bir devrimdi."⁷³ Bu sözlerin tanımsal karşılığı Kemalist Devrimin bir 'küçük burjuva devrimi' olduğu yönündedir. Kemalist Devrimin Türkiye'yi modern bir burjuva toplumu olarak kurma işini sırtlandığı apaçıkken, ona 'küçük burjuva devrimi' demek, bir Marksistin dilinde biraz tuhaf, biraz eğreti durur. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli'nin bu tuhaf tanımlaması karşısında biraz şaşırır ve haklı olarak biraz da kızar. Kıvılcımlı, Kemalist Devrimde burjuvazinin egemenliğini inkâr etmenin "tarih ötesi bir tez" olduğunu kaydeder ve Mihri Belli'nin bu tarih ötesi tezi neden icat ettiğini sorar. Bu kritik sorunun cevabını da yine kendisi verir: "Buna muhtaçtılar. İkinci Milli Kurtuluş Savaşında Asker-Sivil Aydınların çok aktif rollerini Türkiye'de *Küçükburjuvazi*'yi

72 Belli, *Yazılar*, 224-225.

73 Belli, *Yazılar*, 217.

‘ileri bir sınıf’ sayacak kertede abartmak için gerekçe yaptıklarından, buna muhtaçtılar.”⁷⁴ Bu sözler, *Milli Demokratik Devrim*’deki bir saklanması sobeler. Onun küçük burjuvaziyi burjuva karşıtı bir sosyal kesimmiş gibi göstermesinin ve küçük burjuvazinin yakasına ‘ilerici’ arması takmasının kesinlikle hatalı olduğunu bir ünlem işaretiyle mimler.

İkinci sorun, *Milli Demokratik Devrim*’deki bağ hikâyesinin cazibesinin üzerini örttüğü bir sorundur. Hani Mihri Belli ‘önce bağı temizleyeceğiz, yabancı otlardan arındıracağız, sonra bağı sürüp üzüm fidelerini dikeceğiz. Nihayet de üzümü tadacak, pekmezi yiyecek ve şarabı içeceğiz’ diyordu. Lakin ilk aşamanın işleri yapılırken bağın mülkiyetinin kimde olacağından hiç söz etmiyordu. Oysa Marksist açıdan sorunun can alıcı noktası tam da burasıdır. Bu devrimde iktidar kimde olacaktır? Bu sorun, Lenin’in *İki Taktik* adlı eserinin de düğüm noktasıdır. Lenin, bu eserinde Rus Marksizminin kurucu atalarının aşamalı devrim kuramı çerçevesine genel olarak sadık kalmakla birlikte devrimde önderlik ve iktidar sorunu konusunda bu çerçeveyi yıkıp geçer. Plehanovculuğun tam kalbine gönderdiği iki ok vardır Lenin’in. Birincisi, proletaryanın, burjuva devriminde önderliği eline alması ve asla burjuvaziye kaptırmaması gerektiğidir. İkincisi devrimin zaferinin ancak ve sadece “proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü” ile gelebileceğidir.⁷⁵ Mihri Belli, *İki Taktik*’e dayandırdığı milli demokratik devrim kuramında Lenin’in kuramının bu iki öldürücü yanını görmezden gelir. Milli demokratik devrime neden asker-sivil aydın zümrenin önderlik etmesi gerektiği konusunda müthiş bir manevra yapar ve devrimde deyim uygunsa bir başka aşama daha icat eder. Gelin bu manevrayı dikkatle izleyelim:

27 Mayıs 1960’ı izleyen pek kısa bir süre hariç, çeyrek yüzyılı aşan bir tarihî dönem boyunca, Türkiye’nin gidişi karşı-devrim doğrultusunda bir gidiştir. Onun için Türkiye toplumunun önündeki devrimci adım, Atatürk Türkiye’sinin 1930’larda bulunduğu nok-

74 Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması*, 147-148.

75 Lenin, *İki Taktik*, 53, 101.

tadan hareketle devrimin daha ileri aşamalarına geçmek olmaz. O noktadan bu yana karşı-devrimin bize kaybettirdiği devrim doğrultusundaki mesafeyi yeniden kazanmamız ve ancak ondan sonra daha ileriki devrimci adımları atmamız söz konusudur.⁷⁶

Bu satırlar, Mihri Belli'nin, Lenin'in söylediği gibi işçi sınıfının önderlik ettiği ve iktidarın işçi-köylü ittifakında olduğu bir demokratik devrim modelinden imtina ediş gerekçesidir. Mihri Belli, önce Atatürk Türkiye'sinin kazanımlarını geri kazanacak bir devrimi, sonra Lenin'in önerdiği gibi devrimin mümkün olacağını savunur. Sosyalist devrim de daha ondan sonra gelecektir. Bir tür 'aşamanın aşaması' teorizasyonudur bu. Gelgelelim, Türkiye'de İkinci Cihan Harbi yıllarında başlayıp 27 Mayıs'a kadar süregiden karşı-devrim'in neyi devirdiğini ve yerine neyi diktiğini açıklayamayan bir teori...

Devrim kuramı bahsinde burada değineceğimiz en son sorun da şudur: *Milli Demokratik Devrim*, Lenin'in sadece *İki Taktik* kitabının düğüm noktalarını göz ardı etmekle kalmaz. Lenin'in kendi devrim kuramında gerçekleşen evrilişleri ve bu evrilişler içindeki sıçramaları yok sayar.⁷⁷ Hatırlanacağı üzere Birinci Cihan Harbi, Lenin için siyasal olduğu kadar kuramsal açıdan da bir dönüm noktası olmuştu. Lenin, bu dönüm noktasında bütün enerjisiyle Hegel diyalektiğine yönelmişti. Hegel'in doğuşu ve yok oluşu aşamalı bir ortaya çıkış ve kayboluş olarak tahayyül eden düşüncüyü "sıradan" olarak nitelemesindeki felsefi derinliği yakalamış, onun bu konudaki açıklamalarının yanına "Sıçramalar! Aşamalılıkta kırılmalar! Sıçramalar! Sıçramalar!" notunu düşmüştü.⁷⁸ Dünya, savaşın ateşleriyle kavrulurken yaptığı Hegel okumaları, Lenin'e yepyeni bir perspektif kazandırmıştı. Evrimci, doğalcı, parçaların yan yana gelmesinden oluşan bir bütünlük anlayışından daha başka bir perspektifti bu. Devrimi ülke ölçeğinde değil, dünya öl-

76 Belli, *Yazılar*, 217.

77 Lenin'in devrim kuramındaki dönüşümü bir başka çalışmamda daha ayrıntılı bir şekilde göstermeye çalışmıştım. Bkz. Atılın, "Devrim Kuramları"

78 V.İ. Lenin, *Collected Works*, cilt 38: *Philosophical Notebooks*, 4. Basım (Moskova: Progress, 1976), 123.

çeğinde kurgulayan; geride olanın en ilerilere sıçrama imkânlarını görebilen, gelişmenin eşitsiz ama bileşik olduğunu kavrayabilen, toplumsal olguların karşıtlarına dönüşebildiğini fark edebilen bir perspektif... Lenin'in bu perspektifle yazdığı eserler öncekilerden bambaşka bir dinamizme sahiptir ve benzetme uygunsu 'devrimin cebiri' niteliği taşır. 'Devrimin cebiri', 'devrimin aritmetiği'nden çok farklıdır; dört işlemle ilerlemek yerine soyutlamalarla sıçar. Lenin, mesela, *Nisan Tezleri*'nde, "... burjuva devrimini 'tamam-lama' sorununu ortaya atmak, canlı Marksizmi ölü metinlere feda etmektir" der.⁷⁹ Ulusal sorun üzerine yazdığı bir metinde, "geri ülkelerin, kapitalist aşamayı geçmek zorunda kalmaksızın, ileri ülkeler proletaryasının yardımıyla Sovyet sistemine ve belli gelişme aşamalarından sonra komünizme ulaşabileceği"ni savunur.⁸⁰ Bu tezler, elbette 'önce bağı bir temizleyelim, sonra sürer, fideleri dikeriz' şeklindeki düşünce stilinden çok daha başka bir diyalektiğe dayanır. Gelgelelim, Lenin devrim kuramının içinde çalıştırdığı devrimci diyalektiğin Türkiye sosyalist hareketine kendini tanıtabilmesi için *Milli Demokratik Devrim*'in yayımlanışından sonra yıllar ve yıllar gerekecektir. O zamana kadar da *Milli Demokratik Devrim*, Türkiye sosyalist hareketinin 'aritmetik cüzü' olarak kalacaktır.

Sonuç

Milli Demokratik Devrim Türkiye'de sosyalist düşünceyi şekillendirmiş ve etkilemiş en önemli eserlerinden biridir. Yalınkat mantığı, sade üslubu, devrimci ruhu ve ajitatif retorisiyle emsali olan yapıtlardan çok daha fazla ilgi çekmiş, çok daha çekici olmuştur. *Milli Demokratik Devrim*, aşamalı devrim kuramının belirli bir yorumla Türkiye'ye uyarlanması üzerine kuruludur. Emperyalizm, toplumsal sınıflar, millet, azgelişmişlik, devrim, demokrasi ve bağımsızlık gibi kavramlarla yoğrulan metin, Türkiye için önce Kemalist devrimciler ve sosyalist devrimciler liderliğinde bir devrim önerir. Bu

79 V. İ. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. M. Ardos, 3. Basım (Ankara: Sol, 1989), 13.

80 V. İ. Lenin, *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, çev. Muzaffer Ardos, 7. Baskı (Ankara: Sol, 1989), 237.

devrim kapitalizme özgü sınıai bir kalkınmayı, modern sınıfların ortaya çıkışını, liberal bir demokrasinin derinleştirilmesini hedefler. Bu hedeflere varılınca işçi sınıfının kendi devrimi için kolları sıvayabileceğini, kendi devrimini kotardıktan sonra sosyalist Türkiye'nin inşasına başlayabileceğini savunur. Kuramsal açıdan değerlendirdiğimizde Lenin'in 1902'de yayımlanan *Ne Yapmalı* kitabından ilham alır. Fakat *Ne Yapmalı*'nın bazı can alıcı yönlerini ve Lenin'in devrim kuramında daha sonra ortaya çıkan sıçrayışları göz ardı eder. *Milli Demokratik Devrim*, Türkiye devriminin aritmetiğidir.

Kaynakça

- Aclan Sayılan, *Yeni Kavga: Milli Demokratik Devrim* (Ankara: Kardeş Matbaası, 1970).
- E. Tüfekçi [Mihri Belli], "Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı", *Yön*, 175 (1966), 10-11.
- Gökhan Atılğan, "Ekim ve Devrim Kuramları: Türkiye'deki İzdüşümler", *100. Yılında Ekim Devrimi*, haz. Gökhan Atılğan (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 251-274.
- Gökhan Atılğan, "Mihri Belli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol*, ed. Murat Gültekin-gil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 548-570.
- Gökhan Atılğan, "Sanayi Kapitalizminin Şafağında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, haz. Gökhan Atılğan vd. (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 521-662.
- Gün Zileli, *Yarılma (1954-1972)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).
- Hikmet Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması: Demokratik Zortlama* (İstanbul: Tarihsele Maddecilik Yayınları, 1970).
- Komünist ve İşçi Partilerinin 4 Toplantısı, çev. Savaş Erdoğan (İstanbul: Ürün Yayınları, 1976), 23-101.
- Mehmet Doğu [Mihri Belli], "Sosyalizm Tartışmaları", *Yön* 48 (1962), 2.
- Metin Çulhaoğlu, *Doğruda Durmanın Felsefesi 2: Seçme Yazılar 1970-2000* (İstanbul: YGS, 2002).
- Mihri Belli "Özeleştirir", Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı III: Öz Eleştirir, Türkiye Emekçi Partisi* (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1976), 887-1061: 926.
- Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2000).
- Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı I: MDD-Yön Tartışmaları, Sosyalist Aydınlik Davası* (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1976).

Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli Olayı II: Marksist-Leninist Haziran Hareketi* (İstanbul: Anadolu Yayınları, 1976).

Şahin Alpay, "İşçi Sınıfı ve Milli Demokratik Devrim", *Proleter Devrimci Aydınlik* 17 (1970), 353-392.

TÜSTAV, *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı* (İstanbul: TÜSTAV, 2002).

Uyarı Yayınları, *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü* (Yersiz: Tarihsiz).

V. İ. Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*, çev. Muzaffer Ardos, 5. baskı (Ankara: Sol Yayınları, 1978).

V. İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya (Ankara: Sol, 1992).

V. İ. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. M. Ardos, 3. basım (Ankara: Sol, 1989).

V. İ. Lenin, *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, çev. Muzaffer Ardos, 7. baskı (Ankara: Sol, 1989).

V.İ. Lenin, *Collected Works, cilt 38: Philosophical Notebooks*, 4. basım (Moskova: Progress, 1976).

Onlar Uyanırken'in ilk baskısı 1967 yılında Ararat Yayınevi tarafından yapıldı. 13 bin kopya çoğaltılan kitap 24 saatte tükendi. Bir hafta sonra ikinci kez basılan kitap yine hızla tükendi ve daha bir ay geçmeden üçüncü baskı yapıldı. *Onlar Uyanırken*, 2017 yılında Yordam Kitap tarafından Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Klasikleri serisinin üçüncü kitabı olarak Metin Çulhaoğlu'nun sunuşuyla yeniden yayımlandı.

ÇETİN ALTAN VE 'ONLAR UYANIRKEN' BİRLİKTE UYANIŞIN 1967 YILINDA ÇEKİLMİŞ FOTOĞRAFI METİN ÇULHAOĞLU

Türkiye’de sosyalist düşüncenin, hareketin ve örgütlenmenin “kendine özgü”, saymakla bitmeyecek sorunları vardır.¹ Bunlardan biri de genel olarak “kuşaklar arası kopukluk” şeklinde tanımlayabileceğimiz sorundur.

Bu genel sorunun özel yüzlerinden biri, sosyalist düşüncenin ve hareketin gelişiminde önemli yerleri olan kişilerin daha sonra yalnızca adlarıyla bilinmeleri, zamanında ne yazıp söylediklerinin ise neredeyse hiç bilinmemesi, dahası buna pek ilgi de duyulmamasıdır.

Bugün pek çok kişinin ülkedeki sosyalist düşünce ve hareket açısından özel bir yere koyduğu, “görmekli” gibi sıfatlarla tanımladığı 1961-1971 dönemini düşünelim. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu bu dönemin tartışmalarına ve yönelimlerine yazdıklarıyla damga vurmuş kişilerdir. “Yazılanlar” diyorsak, dönemin sonunda genç yaşlardaki Mahir Çayan’ı da görürüz.

Bugün adları hatırlanır da zamanında ne dedikleri, ne yazdıkları; neden, hangi ortamlarda, ne için yazdıkları bilinir mi? Özel akademik çalışmalar dışında ilgi duyanların, merak edenlerin sayısı iki elin parmaklarını geçer mi?

1 Bu makale daha önce, *Onlar Uyanırken*’in Yordam Kitap tarafından yapılan yeni basımında “Sunuş” olarak yayımlanmıştır. Bkz.: Çetin Altan, *Onlar Uyanırken: Türk Sosyalistlerinin El Kitabı* (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 13-38.

1960'larda Bir Milletvekili ve "Köşe Yazarı"

Bu yazının konusu, yukarıda sayılanların arasında yer almayan bir kişi ve onun "çok özel" denebilecek bir çalışması. Hemen belirtmek olursak, 1961-1971 döneminin bir alt dönemi, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Meclis'te 14 vekille yer bulduğu 1965-1969 arası söz konusu olduğunda bu kişi, yazdıklarıyla ve söyledikleriyle az önce sıralanan isimlerin istisnasız hepsinden daha geniş bir kesime hitap etmiştir. Daha önemlisi ise, bu hitap alanının aynı zamanda çeşitlilik taşımasıdır. Yalnızca aydınlar, akademisyenler, öğrencilerden değil, doğrudan "halktan" kişilerden söz ediyoruz: fabrika işçileri, kırsal kesimdeki ırgatlar, Anadolu'nun çeşitli kent ve kasabalarındaki emekçiler, küçük esnaf, zanaatkârlar vb.

Sözünü ettiğimiz kişi Çetin Altan'dır.

Asıl etkisini gazetelerdeki (özellikle dönemin *Akşam* gazetesi) köşe yazılarıyla yaratan Altan 1965-1969 döneminde Meclis'te TİP milletvekili olarak görev yapmış, milletvekili sıfatıyla ülkeyi dolaşmış, Meclis kürsüsünü kullanmış, bu mekânda olsun, dışarıda olsun çeşitli saldırılara maruz kalmıştır.

Aradan tam 50 yıl geçtikten sonra burada değerlendirmeye çalışacağımız kitabının adı *Onlar Uyanırken*'dir.

İki bölümden oluşan kitap 1967 yılında Ararat Yayınevi'nden çıkmıştır. *Onlar Uyanırken* başlığının hemen altında ise *Türk Sosyalistlerinin El Kitabı* ibaresi yer almaktadır. Künyesinde verilen bilgiye göre ilk baskısı 1 Temmuz 1967 tarihinde yapılan kitap, bir hafta sonra, 8 Temmuz 1967 tarihinde ikinci baskısını görmüştür.

Küçük boy, 175 sayfadır. Kitabın ilk bölümünde Altan'ın önsözünü izleyen giriş yazısı 71 sayfadır. Daha sonra Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan emekçilerden Altan'a gelen mektuplara yer verilmektedir ve bu mektuplar kitabın sonraki 74 sayfasını oluşturmaktadır.

Yazarın verdiği bilgiye göre bunlar kendisine gelen binlerce mektup arasından kurayla seçilmiştir ve yazar mektuplarda “nokta, virgül, imla hiçbir değişiklik yapmamaya” özellikle dikkat etmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde 80 mektuba yer verilmiştir.

İlk bölümde, Çetin Altan’ın Türkiye’ye, ülkenin toplumsal ve siyasal durumuna, sorunlarına ve bir çözüm olarak sosyalizme ilişkin görüş ve değerlendirmeleri yer almaktadır.

Bu tanıtımda biz de kitaptaki bölümlemeyi izleyip çalışmayı iki ana başlık altında ele alacağız.

A-1960’LI YILLARDA ALTAN’A GÖRE TÜRKİYE ve SOSYALİZM

1960’lar...

Bir tarafta Cumhuriyet döneminin ürünü sayılması gereken, belirli bir formasyona sahip aydınlar, okul bitirmiş eğitim ve sağlık emekçileri, memurlar, 1960’lı yılların ortamında sosyalizme ilgi duyan, kendini sosyalist olarak tanımlayan akademisyenler ve öğrenmeye iştahlı, ancak ince dokuyup sık elemeye meraklı, her şeye eleştirel gözle bakabilen gençler, öğrenciler...

Diğer tarafta 1965 seçimlerinde TİP’e oy vermiş ya da vermemiş, kırsal kesimi de kapsamak üzere ülkenin dört bir yanındaki emekçiler: işçisi, ırgatı, küçük köylüsü, şoförü, bakkalı, berberi, terzi. .. Bu tarafta bir “uyanış” söz konusudur; tek parti döneminin ardından siyasetin belirli bir alanına ancak 1946’dan sonra katılabilen, bir dönemi iki parti arasındaki çekişmelerle geçiren insanlar şimdi farklı seslere kulak vermeye başlamıştır...

İki tarafı da kapsamak üzere bu insanlar, 1923-1960 döneminin soluna ilişkin olarak Nâzım Hikmet ve şiirleri dışında pek fazla şey bilmeden şimdi sosyalizmle tanışmaktadır. Tanışmada yollar, referanslar, kaynaklar vb. elbette farklıdır; ama her iki kesimin de sosyalizmle bu dönemde tanıştığını söylemekte sakınca yoktur.

Onlar Uyanırken yazarı ve derleyicisi Çetin Altan ise elbette tek başına değil, ama bu iki tarafa da ulaşabilen, onları bir yerde buluşturabilen, birinin dilini diğerine aktarabilen halka konumundadır.

“Tek başına değil” dedik, ama özellikle bu dönemde çok “özel” bir konumda yer aldığı kesindir.

1960’lar söz konusu olduğunda Çetin Altan ve *Onlar Uyanırken*, böyle olduğu, yani bu yeri tutup iki kesimi buluşturabildiği için önem ve değer taşır. Bu kez, “iki uç” demeyeceğiz. O dönemde mevcut birikim açısından bakıldığında “uç”, belirli ortodokside titizlenmek ve direktmek olamazdı; ancak şu olabilirdi: TİP’in aldığı 300 bine yakın oy, halkın teveccühü, emekçi ilgisi gibi verilerden hareketle sosyalizmin vülgerleştirilmesi, geçmişteki sosyalizm deneyimlerine dudak bükülmesi, sosyalizmin evrensel geçerlilik taşıyan ilkelerinin eğilip bükülmesi ve “sosyalizm” adına yepyeni şeyler icadı...

O dönemin ortam ve koşullarında bu olabilirdi, ama olmamış, yapılmamıştır.

Soğuk savaşın sürdüğü, ülkede anti-komünist histeri rüzgârı estirildiği, 141. ve 142. maddeleriyle TCK’nın yürürlükte olduğu bir dönemde bunun yapılmaması bizce son derece önemlidir ve kitabın ilk bölümünden hareketle özellikle öne çıkarılması gereken nokta da budur.

Onlar Uyanırken’de Anti-Komünizm Yoktur

Sosyalizmi savunan bir yazarın değerlendirmelerinde anti-komünizm olmaması başlı başına bir “özellik” sayılmayabilir, “bir de olacak mıydı” denebilir.

Ancak, dönemin ortamı ve koşulları unutulmamalıdır. Detantın kimi emareleri görülse bile soğuk savaş henüz sürmektedir; Ceza Kanunu’nda ünlü 141. ve 142. maddeler vardır. Temsil ve hitap edilenler de büyük kentlerin aydın-öğrenci kesimlerinin ötesinde, 20 yıllık yoğun bir anti-komünist propaganda döneminin çıkıp gelen, Türkiye’nin dört bir yanındaki işçiler, emekçiler, ağırlıklı olarak eğitimsiz kesimlerdir.

Altan, halka sürekli gösterilen o ünlü “öcü”, komünizmi, şöyle tanımlamaktadır:

“Komünizmin ne olduğu konusunda ise ciddi bir tarif yapmaya, bilimsel bir açıklamada bulunmaya asla yanaşmazlar...

“Komünizm Rus casusluğu, Allahsızlık, aile düşmanlığı ve hatta ve hatta ‘Pezevenklik’ olarak anlatılır halk kütlelerine...

“Komünizmin işçilerle köylülerin elele vererek kendilerini sömüren burjuva sınıfını ihtilalle yok edip bir proletarya diktası kurmaları ve devletin siyasetiyle iktisadiyatına bizzat el koymaları demek olduğu katiyen söylenmez” (61).²

Daha sonra, aynı bağlamda şunları okuyoruz:

“Komünizm ithamlarının da suyu çıkmaya başlamıştı. Komünizmin emekçilerin burjuva sınıfını ihtilalle yok ederek kendi sınıf diktasını kurmak demek olduğu açıklanmıştı... Kompradorlar Rusya’ya, Rusya’da emekçi sınıfı böyle bir ihtilal yaparak burjuva sınıfını alaşağı ettiği için kızıyorlardı” (70).

Dönemin koşullarında hayli ustalıkla bir formülasyon olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Altan kuşkusuz “komünizm en iyisidir, zaten biz de komünistiz” demiyor, diyemezdi. Ancak, komünizmin anti-komünizm içermeyen tanımını yapabilmiş, bu tanımları yaparken de zorunlu olması halinde başvurulabilecek özel sözcüklerin “imasını” kullanmıştır: “İhtilal”, “yok etme”, “dikta kurma”, “el koyma”... Çağrışım yoluyla ve sırasıyla “ihtilal yapmayacağız”, “yok etmeyeceğiz”, “dikta kurmayacağız”, “el koymayacağız” gibi...

Dönem için, bundan ileriye mümkün değildi; saygıyla karşılanması gerekir.

Buna karşılık “sosyalizm programı” nettir ve bugünden 50 yıl geriye bakıldığında o dönem için eklenecek fazla şey bulmak güçtür: Mutlak bağımsızlık; toprak reformu ve toprak ağalığının tasfiyesi; bankaların emekçi halkın denetiminde millileştirilmesi; ithalat ve ihracat işlemlerinin “kompradorların” elinden alınması; sigortaların millileştirilmesi ve ağır sanayinin gene emekçi halkın denetimi altında millileştirilmesi (81-82).

1960'lı yıllar Türkiye'de sosyalist mücadele açısından "buzların çözüldüğü" bir dönemse, bu çözülme sürecinde en başta Türkiye İşçi Partisi'nin rolü bir kenara kaydedilmelidir. TİP'in bu rolünde "popüler yazar" olarak Altan'ın özel bir yeri olmuştur. Sosyalizmi anti-komünizme gitmeden anlatabilme, dönemin ortamı ve koşulları açısından ciddi bir ustalık ve başarı sayılmalıdır.

Dikkat Çekici Bir Özellik Olarak Özgüven

Günümüzde siyasal değerlendirmelerde, sol içi tartışmalarda Türkiye'nin bir "muz cumhuriyeti" olmadığı söylenir. Ülkede siyaset geleneği, modernleşme süreçleri, çeşitli ideolojik oluşumlar "üçüncü dünyadan" sayılan başka ülkelere göre daha gelişkindir. Dahası, Türkiye emperyalizme karşı kurtuluş savaşı verip başarıya ulaşan ilk ülkelerden biri kabul edilir.

1923 yılında Cumhuriyet dönemine geçmiştir.

"Özgüven", özellikle 1930'ların tek parti döneminde yukarıdan bilinçli olarak pompalanmıştır. Ancak daha sonra, soğuk savaşın dünyanın üzerine çökmesi, Türkiye'nin "Batı blokuna" tam bağlılığa yönelmesi ve NATO üyesi olmasıyla bu özgüven yerini başta ABD olmak üzere "Batılı müttefiklere" duyulan güvene bırakmıştır. Türkiye, özellikle 1950'li yıllarda üçüncü dünya ülkelerini yakından ilgilendiren Bandung Konferansı, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler ve daha sonra Cezayir'in bağımsızlığı gibi konularda izlediği politikalarla bir zamanlar kendisine bakan üçüncü dünya ülkelerinin nefret nesnesi haline gelmiştir.

1960'lı yılları ise Türkiye'nin yeni bir özgüven inşa dönemi olarak görmek mümkündür. Sermaye sınıfı güçlenmektedir; ülkeyi yöneten partiler kuşkusuz gene Batı'ya angajedir, ama artık sağa sola daha fazla bakmaya başlamıştır; düşünsel üretim âdeta önceki kuru dönemlerin acısını çıkarırcasına bir arayış içindedir; işçi sınıfı nicel gelişmenin ötesinde sınıfsal konumunun da farkına varmaktadır...

Bu ortamın solu ise Kurtuluş Savaşı döneminin özgüvenini ve üçüncü dünya ülkeleri gözündeki itibarını arama çabasındadır. Bu

ortamda Çetin Altan da Türkiye'nin "ikinci milli kurtuluş savaşında" zafere nasıl ulaşabileceğini değerlendirmektedir (76).

Altan'a göre bu "ikinci" kurtuluş, ülkenin sahiplerinin kimler olacağı açısından ilkinden farklı olacaktır. Daha sonra göreceğimiz gibi "anti-emperyalist mücadele ile anti-kapitalist mücadelenin birlikte yürüyeceği" süreç sonucunda ulaşılacak zaferle Türkiye uluslararası toplulukta bambaşka bir konuma yerleşecektir.

"(Kompradorlar) ille de satmak üstüne bir âlemde yaşıyorlardı ve herkesi o âlem içinde sanıyorlardı. Bilmiyorlardı ki Türkiye sosyalizme döndüğü zaman Rusya'nın uydusu değil, belki de üçüncü dünya liderliğinde rakibi olur" (78).

"Türkiye daha bu yüzyılın içinde kendisinin gerçek yerini alacaktır. Bu yer ilk bağımsızlık savaşını vererek bütün geri kalmış ülkelere öncülük ettiği yerdir. Türkiye bütün gelişimiyle üçüncü dünyanın tabii lideridir" (89).

Yukarıda söylenenleri, bir tür "sol milliyetçiliğin" ya da Türk aydınının öteden beri damgasını vuran sosyal Darvinizmin yansımaları saymak yerine belirli bir özgüvenin dışa vurumu olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Lenin, daha 1900'lerin başında Rus proletaryasının kendi ülkesinde zafere ulaşmasının Avrupa ölçeğinde sürükleyici bir etken olabileceği görüşünü ortaya atarken herhalde "milliyetçilik" yapmıyordu.

Bir de üçüncü dünya liderliğinde "Rusya"nın rakibi olma perspektifi var ki Sovyetler hiçbir zaman üçüncü dünyanın lideri olmadığından dil sürçmesi sayılmalıdır. Gene de hatırlatalım: On yıl sonra, 1977 yılında yazılmış olsaydı bu sözler büyük olasılıkla "anti-Sovyetizm" ya da "Sovyetler'e şirk koşma" olarak değerlendirilirdi...

Türkiye'nin "liderliği"?

II. Abdülhamit döneminden bu yana gündeme gelen bir başlıktır. Osmanlı, can çekişirken bile halifelik kurumu temelinde kendini İslam dünyasının lideri olarak görmüştü. Kurtuluş Savaşı "maz-

lum milletlere” yol gösteren bir ışık olarak değerlendirilmişti. Genç Cumhuriyet’in atılımları aynı yolu izleyecek başka uluslara örnek, model olacaktı. Ardından “küçük Amerika”, “büyük Türkiye”, “21. yüzyılın Türk yüzyılı olması”, “kıskanılan” ve “tutulamayan Türkiye” ve yeniden İslam âleminin liderliği gündeme gelmiştir.

Kurtuluş Savaşı dönemi dışında düzen içi ve karşılıksız olan bu özgüven, ilk kez 1960’lı yıllarda, bu kez “sosyalist Türkiye” perspektifiyle bir anlamda tersine çevrilmiştir.

Yarınlar için de tartışmaya değer bir konudur.

Türkiye Kapitalizmi: O Kadar Eğreti mi

Altan’ın Türkiye kapitalizmine ya da Türkiye’deki kapitalizme yönelik yargıları ve değerlendirmeleri çok kesin, sert ve acımasızdır.

Ancak burada eleştirilerin sertliğinin, Altan’ın dönemin Türkiye kapitalizmini “gerçek kapitalizm” saymamasından kaynaklandığını belirtmek gerekiyor. Altan, Türkiye’deki kapitalizmi, merkezi “Bizans” olmak üzere bir “komprador kapitalizmi” olarak görmektedir:

“Komprador burjuvazisi tam bir burjuvazi değildir. Büyük endüstri kuracak ve tam bir kapitalizm uygulayacak kadar sermayesi yoktur komprador burjuvazisinin” (60).

Sonuçta Türkiye burjuvazisi, büyük emperyalist ülkelerin işbirlikçisi, “komisyoncusu” olmaktan öteye gitmez...

“(Türkiye burjuvazisinin) en büyük açıkları, talancılığı kapitalist ölçülere dahi sokacak yetenekten yoksun oluşlarıydı... Yani bizim kompradorları kapitalist ülkelerin de polisi yakalardı” (79).

Altan bundan yarım yüzyıl önceki Türkiye kapitalizminden söz ediyor olsa bile, karşı çıkıldığından, alternatifinin arandığından hiç kuşku duyulamayacak kapitalizme bir “rasyonalite”, “kurallılık”, belirli bir “düzen” atfettiği açıktır.

Ancak talanın, soygunun, kuralsızlığın, düzensizliğin ya da hepsini karşılamak üzere “vahşiliğin” kapitalizmin kendi özüne ve doğasına göre “aykırılık”, bir “anomali” oluşturduğunu söylemek,

bu üretim tarzının hangi tarihsel dönemi için olursa olsun doğru değildir. Özle biçim ancak soyutlama, analiz düzleminde birbirinden ayrılabilir. Her biçim, mutlaka ve mutlaka bir özle ilgilidir, onunla bütünlük oluşturur.

Altan, “gerçeğini” de istemese bile “gerçek kapitalizm bu değil” demektedir; günümüze ularsak, biraz malum çevrelerin “gerçek İslam bu değil” sözünü çağrıştırmaktadır.

Burada, Altan’ın, uluslararası Marksist çevrelerde “bağımlılık okulu” olarak bilinen okulun belirli bir damarının etkisi altında olduğunu söylemek mümkün görünüyor. Bu damar, emperyalist sistemin, egemenliği altındaki gelişmemiş ülkeleri yalnızca hammadde kaynağı ve pazar konumunda tutup gerçek anlamda bir gelişmeye (kapitalistleşmeye) olanak tanımadığı görüşünü savunmuştur.

Ardından bu görüş gene Marksist çevrelerce eleştirilmiş, “azgelişmişliğin gelişmesi” kavramı ortaya atılmıştır. Günümüzün gerçeklerine bakıldığında ise “mutlak azgelişmişlik” yaklaşımının aşıldığını, geride kaldığını vurgulamak gerekmektedir.

Sonuç olarak, 1960’lı yılların “komprador kapitalizmi” nitelimesinin o dönem için bile tartışmalı olduğunu, bugün büsbütün aşıldığını, ancak Altan’ın bu kapitalizme yönelik sert eleştirilerinin bugün “öyle olmayan” Türkiye kapitalizmi için de aynen geçerlilik taşıdığını söyleyebiliriz.

"Hâkim Üretim Tarzı" Tartışmaları

Bu ara başlık, Türkiye’deki sosyalizm tartışmalarının tarihçesi açısından üzerinde durmayı gerektiriyor.

1960’lı yıllardaki ana tartışma başlıklarından birini en genel anlamda “Türkiye’nin yapısı”, özel olarak da Türkiye’de kapitalizmin gelişkinlik düzeyi oluşturmuştur. Kabaca özetlenirse, o dönemde Türkiye’nin gerçek anlamda kapitalizme geçmemiş olduğunu, ülkeye henüz feodalizmin (en azından onun kalıntılarının) damga vurduğunu ileri sürenler bu görüşten hareketle “milli demokratik devrim” (MDD) tezini savunuyorlardı. Karşısında yer alan “sosyalist devrim” (SD) görüşü ise mevcut feodal kalıntılara rağmen ülke-

de kapitalizmin hâkim üretim tarzı olduğunu, işçi sınıfının nicelik anlamında yeterince geliştiğini, dolayısıyla sosyalist mücadelenin ve sosyalist devrim hedefinin gerçekçi olduğunu ileri sürüyordu.

1960'lı yılların bu tartışması, bugün en azından kapitalizmin ve işçi sınıfının varlığı bağlamında çoktan aşılmıştır.

Onlar Uyanırken bağlamında söylenebilecek olan ise şudur: 1960'lı yıllarda, özellikle bu dönemin ikinci yarısında "sosyalist devrim" görüşünü savunan TİP'le birlikte hareket eden Çetin Altan'ın ülkedeki kapitalizme ilişkin değerlendirmeleri, dönemin MDD tezlerine daha fazla oturmaktadır. Bununla birlikte Altan hiçbir zaman Türkiye kapitalizminin verili durumundan hareketle ayrı-ön bir devrim aşaması öngörmemiştir.

TİP, SD görüşünü ya da tezini geliştirirken ülkedeki kapitalizmin "çarpık" gelişimine ve yapısına işaret etmiş, bu tanımlamayı 1975 yılındaki ikinci kuruluşunda da korumuştur. Çetin Altan'ın 1967 yılı değerlendirmeleri ise "çarpık gelişmenin" de berisinde, "gerçek kapitalizm" saymadığı bir yapıya işaret etmektedir.

Altan'ın bu konumuna karşın MDD dememesinin, başka bir hassas konuyla ilişkili olduğunu düşünüyoruz.

Bu konu, yeni bir alt başlığın açılmasını gerektirmektedir.

Aydınlar, "Zinde Güçler" ve Emekçiler

Farklı içerik ve adlandırmalarla bugün de süren "ilericilik-gericilik" tartışması, Türkiye solunun köklü gündem maddelerinden biridir. 19. yüzyılda başlamış; reformlar, birinci meşrutiyet, ikinci meşrutiyet, Cumhuriyet'in kuruluşu ve sonrası derken günümüze kadar gelmiştir.

Tartışma, sosyalizmin etkisinin ve ağırlığının hemen hemen hiç hissedilmediği dönemlerde sınıfsal temellerinden ayrı, salt ilerici, aydınlanmacı ve modernleşmeci kesimlerle değişime direnen tutucular, gericiler ve "yobazlar" arasındaki mücadele şeklinde ele alınmıştır.

"İlerici" olarak kabul edilen kesimlerin kapitalizme ve emperyalizme pek itirazlarının olmayabileceği, buna karşın "gerici" olarak

tanımlananlar arasında “aslında” eşitsizlik, adaletsizlik ve sömürü gibi olgulara tepki duyup bu tepkiyi “dinsellik” dışı vuran geniş bir kesimin var olabileceği fikri ilk kez 1960’lı yıllarda gündeme gelmiştir.

1960’lı yıllarda TİP’in, bu eski tartışmada özel bir yer tutmaya ve bu yeri korumaya çalıştığı görülmektedir.

Bir kere TİP, o dönemdeki önderliğiyle, aydın-akademisyen kadrolarıyla ve gençleriyle tartışmasız biçimde Türkiye’nin “gele-
neksel” ilerici, modernleşmeci ve aydınlanmacı birikiminin temsil-
cisi ve sürdürücüsüdür. Ancak aynı TİP, dönemin başlarında *Yön*
dergisi ve Doğan Avcıoğlu tarafından temsil edilen, daha sonra
MDD tezinin kimi versiyonlarında da görülebilecek “zinde güçler”
ısrarına da karşı durma kararlılığındadır.

“Zinde güçler”, ne kadar zinde olduğunu 27 Mayıs ihtilali ile
de gösterdiği düşünülen ordu dahil olmak üzere Türkiye’nin iler-
ici ve modernleşmeci birikimini temsil eden ve sürdüren kesime
işaret eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Harbiyeli öğrenciler
ve ilerici subaylar, Mülkiyeli öğrenciler ve “mülki erkân”, Tıbbiyeli
öğrenciler ve hekimlerin yanı sıra yüksek yargı organlarındaki bü-
rokratlar da bu kesime dahil sayılmaktadır.

Özetle, sosyalizmse, bu yolun açılması için söz konusu kesimin
bu kez 27 Mayıs’ı da aşan yeni bir hamlesine gerek olduğu düşünül-
müştür.

Tekrarlarsak, 1960’lı yılların TİP’i kendi sosyalizm anlayışın-
daki modernleşmeci ve aydınlanmacı yönleri korurken “zinde güç-
lere” ve bu güçlerin yapabileceklerine ağırlık tanıyan sol karşısında
kendine yer tanımlama uğraşı vermiştir.

Çetin Altan ve *Onlar Uyanırken* bu uğraşta da belirli bir yere
sahiptir.

Bir ek daha: 1960’lı yıllar (ve öncesi) söz konusu olduğunda,
Sovyetler Birliği, sosyalist blok ve o zamanlar henüz “uluslararası
bilim merkezleri” adı verilmemiş olan Sovyet siyasi akademiyası
Türkiye gibi ülkeler için MDD’ye ve “zinde güçlere” önem ve ağırlık
tanıyan bir çizgi tutturmuştu.

Dolayısıyla, söz konusu dönemde TİP'in zorladığı çizgi, ana akım Sovyet tezleriyle pek örtüşmüyordu; Maocu versiyonları hariç, "zinde güçlerin" öncülüğünde milli demokratik devrim tezi, Sovyetler'in genel tutumuna daha uygun düşüyordu...

"Ortodoksluk" ve Özgünlük Arayışları

Burada yeri gelmişken, Altan'ın o dönemdeki görüşlerinin ne kadar kendi kişisel görüşleri olduğu, TİP içindeki belirli bir "kolektifin" ortak denebilecek görüşlerini yansıtıp yansıtmadığı üzerinde durulabilir.

1965-1969 döneminde Altan kuşkusuz TİP'in "yıldızı", geniş çevreler üzerinde en fazla etkisi olan temsilcisiydi. Kendi entelektüel formasyonunu, kıvrak zekâsını da teslim edelim. Bununla birlikte, kendi tahminimiz, Altan'ın görüşlerinin o dönemdeki yakın siyasal çevresinden etkilendiği, böyle oluştuğu ve bu anlamda bir "kolektiviteyi" yansıttığı yönündedir. İsim de verelim: Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve İdris Küçükömer gibi isimlerin bu kolektivitede özel bir yeri olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

"Zinde güçler-halk" tartışmaları açısından Altan'ın *Onlar Uyanırken*'de bir yanda Behice Boran "ortodoksisi" ile, diğer yanda Aybar ile İdris Küçükömer'in eğilimli olduğu bir başka yaklaşım arasında durduğu anlaşılıyor. Aybar, "ceberut devlet" vurgusu ve sömürü yerine "horlanma/horlanmışlık" temasını öne çıkarmasıyla belirli bir yerde durmaktadır. Küçükömer ise 1969 yılında yayımlanan *Düzenin Yabancılaşması* başlıklı çalışmasıyla sürmekte olan tartışmayı olabilecek en uç noktaya taşımış, ülkede sol olarak bilinenin aslında sağ, sağ olarak bilinenin de aslında sol olduğu sonucuna varmıştır.

Altan'a dönersek, şöyle diyor:

"Sosyalizm ile halkın yine burjuvaziye kızgınlığının bir başka görüntüsü olan dinsel akımlar aslında kaynağını aynı ezilen sınıftan alıyordu. Sadece birincisi bilimsel bir karşı çıkma, ikincisi ise bilinçsiz bir kızgınlığın metafizik olarak şekillenmesiydi (...)

Herhalde halk işçiyle köylüye, zanaatçıya, fakir memura gâvur demiyordu... Gâvur diye bal gibi komprador burjuvalarına öfkeleniyordu” (66).

Devam etmeden, önemli bir noktanın altını çizmek gerekiyor. Altan’ın kurgusunda bir tarafta “gerici”, “dinci” vb. yaftalanan halk vardır, ama diğer tarafa yerleştirilen kesim “bürokratik” ve/ya da “Jakoben” elitler değil doğrudan doğruya burjuvazinin kendisi, Altan’ın o dönemdeki adlandırmasıyla “komprador burjuvazi”dir. Buna karşılık, hemen ardından Küçükömer tarafından ileri sürülen tezlerde olsun, yakın dönemin siyasal tartışmalarında olsun denklemin bir tarafındaki burjuvazi oradan alınıp halkın da yer aldığı tarafa aktarılmış, “bürokratik elitler” kendi tarafında yalnız bırakılmıştır. Başka bir deyişle Altan’ın kurgusu, kimi boşluklarına karşın, Türkiye’de 2000-2010 döneminde liberal kesim tarafından ortaya atılan kurguya göre sınıfsal temele daha fazla oturmaktadır.

“(…) kompradorlar bu usta oyun sayesinde aydınları halka karşı halkı da aydınlara karşı kullanıyorlardı. Aydınlar, halkı gerici diye damgaladıkça, halk da aydınları gâvur kafilesinin arasına sokuyor ve birbirine iyice kenetlenmesi gereken aydınlarla halk birbirinden iyice kopuyordu (...) Bu suretle pek ters şekilde ortaya konan İlerici-Gerici çatışması halkla aydınların arasını açtıkça açıyordu” (67).

Toparlarsak, Altan 1960’lı yılların Türkiye’sinde ilericilik-gericilik tartışmalarına sınıfsal bir boyut katmaya çalışmıştır. Ne var ki bu “katma” işleminde belirgin bir indirgemecilik olduğunu da eklemek gerekmektedir. Sınıflar-sınıfsal ayrımlar ve ideolojiler gibi kapsamlı bir başlığa girilmesini gerektirdiğinden burada ayrıntı bir değerlendirme yapmamız mümkün değil. Ancak, üst ve orta sınıfların geleneksel muhafazakârlığı dışında, özellikle emekçi kesimlerdeki “dinci”, “gerici” olarak tanımlanan ideolojik ve siyasal yönelimlerin sadece “yanılsama” bağlamında ele alınması, “aslında” kapitalizme karşı olan tepkilerin burjuvazi tarafından çarpıtılarak başka bir mecraya yerleştirilmesi, bir yerden sonra zorlama kaçmaktadır.

Buna karşın, bir kez daha tekrarlırsak, Altan'ın sınıfsallık vurgusunun, Küçükömer'den başlayarak günümüze kadar uzanan "sivil toplum" eksenli yer değiştirmelerden, "merkez-çevre kuramı" açıklamalarından görece daha sağlıklı olduğu kabul edilmelidir.

Bu arada, unutup geçmek olmaz: Altan'ın asıl kaygısının, emekçi sınıfların katılmadıkları, onlara dayanmayan, ancak aydın kesim eliyle gerçekleştirilebileceği düşünülen "sosyalizm" anlayışları olduğu görülmektedir:

"Böylece yönetiminde emekçi sınıfının ağır basmadığı bir devletçilik başlayacak ve bu devletçilik halkın sırtından burjuva alışkanlıkları ve eğilimleri taşıyan belalı bir yeni sınıfyaratacaktır (...) Biz ise sosyalizmi önce aydınların iktidara kavuşacağı ve sonra da halka öğreteceği bir sistem olarak görmüyoruz" (84-85).

Altan'ın bu kaygılarının yersiz sayılamayacağı açıktır. Aynı kaygılarda uluslararası komünist hareketin kimi çıktılarının, örneğin Yugoslav Milovan Djilas'ın *Yeni Sınıf*'ının (1957), Aybar'ın, hatta Behice Boran'ın görüşlerinin ne kadar etkili olduğu ise bugün kesin yargıda bulunmanın mümkün görünmediği bir başka başlıktır.

Anti-emperyalist ve Anti-kapitalist Mücadelenin Birlikteliği

Türkiye'de 1960'ların sol tartışmalarında gündeme gelen önemli bir başka başlık anti-emperyalist mücadele ile anti-kapitalist mücadele arasındaki ilişkiler, bu iki hedef arasında bir "sıralama" yapılmasının zorunlu olup olmadığıyla ilgiliydi.

Önemine karşın, "jenerik" değil "türev" bir başlık olduğunu hemen belirtmek gerekiyor. Çünkü bu başlıktaki tartışmalar, Türkiye'nin ekonomik-toplumsal yapısıyla ilgili olarak daha önce değinilen saflaşmanın doğrudan uzantısıdır. Doğal olarak, Türkiye'yi feodal ya da yarı-feodal yapıda, emperyalizme bağımlı bir ülke olarak görenler bu yapıya uygun milli demokratik devrim mücadelesinde "iç pazarı emperyalist ülkelerin tekelleriyle paylaşmak istemeyen" milli burjuvaziye de yer biçtiklerinden anti-kapitalist mücadeleyi henüz yersiz ve zamansız sayıyorlardı. TİP tarafın-

dan temsil edilen SD tezinde ise ülkenin emperyalizme bağımlılığı elbette kabul ediliyor, ancak ülkede kapitalist üretim tarzının ve ücretli emek sömürsünün başat olduğu tespitinden hareketle anti-kapitalist mücadeleye vurgu yapılıyordu.

Burada, döneme (hatta daha sonrasına da) damgasını vuran bir anlayışa ilişkin küçük bir not düşelim: 1960'lı yıllarda sosyalizm ve sosyalist mücadele, anti-kapitalist mücadelenin zorunlu sonucu, giderek eş anlamlısı sayılmıştır. Kuşkusuz burada "mücadele" kavramına ve mücadeleyi veren özneye özel önem verilmesi gerekir. Örneğin işçi sınıfı anti-kapitalist bir mücadele içinde olabilir ya da toplumun çeşitli kesimlerinde anti-kapitalist tepkiler belirli bir birikime ulaşabilir. Ancak, ne işçi sınıfının anti-kapitalist mücadelesinin, ne de toplumda birikmiş anti-kapitalist tepkilerin "sosyalist" içerik taşıması ya da sosyalizme yönelmesi bir zorunluluk değildir.

Kısacası, "anti-kapitalizm" olabilir; ama bunun aynı zamanda sosyalist içerik taşıması bir kural değildir.

Bu küçük notun ardından devam edelim.

"Emperyalizme karşı çıkmak, ister istemez kapitalizme de karşı çıkmakla mümkündür. Geri ülkelerde emperyalizme sarılmamış bir kapitalizm olamaz çünkü. Kapitalizme samimi olarak karşı çıkabilecek tek varlık da tüketimi üretiminden daha az olan emekçi sınıfıdır (...) Dış sömürüye karşı çıkanlar, iç sömürüye göz yumarak yürütemezler bu davayı. Sömürü bir bütündür. Ve iç sömürüyle dış sömürü birbiri sayesinde devam etmektedir. İç sömürüye boş verip dış sömürüye karşı çıkmak hevesine kapılanlar, emekçi halka da dayanmak istemediklerine göre yine sonunda ya iç sömürücülere dayanacaklar, o yoldan emperyalizme taviz verecekler; ya bizzat bir dikta rejimi kurmaya çalışarak bilinmez bir serüvene atılacaklardır (...) Sosyalist gelişmeyi iki etapta görenler ve önce sınıfsız bir anti-emperyalist cephe kurulmasını isteyenler bizce aldanmaktadır. Çünkü bu önce dış sömürüye karşı çıkalım, sonra da iç sömürüye karşı çıkarız anlamına gelmektedir. Sömürü ise içiyle dışıyla bir tek sömürüdür" (86-87).

Altan'ın bu değerlendirmeleri, emekçi sınıfın "tüketimi üretiminden daha az olan sınıf" şeklinde tanımlanması dışında (artı değer sömürsüne hiç girilmediğinden böyle bir ulama düşünülmüş

olabilir) bizce doğru ve yerindedir. Ayrıca “halkın anlayacağı dilde” (!) ifade edilmiş olsa da, diğer tarafın önüne konulan ya “iç sömürücülere dayanma ve emperyalizme o yoldan taviz verme” ya da “dikta rejimi kurmaya çalışarak bilinmez bir serüvene atılma” ikilemi, geçerliliğini bugün de koruyan isabetli bir tespittir.

O dönemde dile getirilişinde eksiklikler ve zaaflar olsa bile, en azından anti-emperyalist mücadele ile anti-kapitalist mücadelenin birlikteliği konusunda TİP, kendisine göre çok daha “ortodoks” ya da eski Üçüncü Enternasyonal çizgisinde görünen solun diğer kesimlerine göre daha gerçekçi, hatta bir bakıma daha “solda” olmayı başarmıştır.

Esasen, sosyalist düşünce ve hareketin daha sonraki dönemlerinde bu iki mücadelenin “ayrı” olması gerektiğini savunmakta ısrar eden ciddi bir akım da görülmemiştir.

B-MEKTUPLAR

Başta da belirtildiği gibi kitabın ikinci bölümünde yer alan mektuplar Altan’a gelenler arasından rastgele seçilmiş, mektupların içeriğine ve yazımına hiç dokunulmamıştır. Kitabın bu bölümünde 80 mektup yer almaktadır.

80 mektuptan sekizinin nereden geldiği belirtilmediği gibi içeriğinden de anlaşılmamaktadır. İllere göre bakıldığında nereden gönderildiği belli olan 72 mektup 24 ayrı ilden (bir de Almanya’dan) gelmiştir: Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, İstanbul, İzmir, Konya, Manisa, Mersin, Muğla, Rize, Sakarya, Sivas, Tekirdağ ve Yozgat.

İllere göre bir döküm yapıldığında belirli illerin öne çıktığı görülmektedir. Örneğin kitapta yer verilen mektupların yüzde 40’ı 4 ilden gelmiştir: İzmir, Adana, Manisa ve Hatay. Başka bir deyişle, mektupların yüzde 40’ı illerin yüzde 16’sından gelmiştir. İstanbul’dan gelen mektup sayısının azlığı dikkat çekicidir ve Altan’ın bu konuda bir açıklaması bulunmamaktadır.

Mektuplarda dile getirilen konuların ve sorunların dökümü ise şöyle bir sonuç vermektedir:

Genel olarak yolsuzluk, eşitsizlik, haksızlık;

Özellikle kırsal kesimde yoksulluk, sömürü, ağılık, vb.

TİP'lilere, TİP'e oy verenlere ve kendini sosyalist olarak tanımlayanlara yönelik baskılar;

TİP'lilere yönelik "komünistlik" suçlamaları;

"Atatürkçülük" ve sosyalizm arasındaki ilişkiler;

Emperyalist ülkeler, ABD ve emperyalizm karşıtlığı.

Yukarıda sıralanan konulardan ilk ikisi (iç içe geçmelerle birlikte) mektupların yarısından fazlasında öne çıkmaktadır.

Bu arada, 1960'lı yıllarda Türkiye nüfusunun yüzde 65'inin kırsal kesimde yaşadığını, tarım sektörünün işgücü içindeki payının yüzde 70, gayrisafi yurt içi hasıladaki payının ise yüzde 50 civarında olduğunu unutmamak gerekir

Kitabın ilk bölümünü oluşturan, Altan'ın kendisinin Türkiye'ye ve sosyalizme ilişkin değerlendirmelerini daha önce ele almıştık.

Bizce, kitabın ikinci bölümünü oluşturan "mektuplar", belirli bir açıdan bakıldığında ilk bölümden daha büyük önem taşımaktadır. 1960'lı yılların eli kalem tutan sosyalistlerinin yazdıkları günümüze ulaşmıştır. Bugün, bu belgelerden hareketle dönemin önde gelen sosyalistlerinin ne düşündükleri, dünyayı ve Türkiye'yi nasıl değerlendirdikleri, sosyalizmi nasıl algıladıkları vb. incelenebilir, tartışılabilir ve eleştirilebilir.

İlk bölümde yapmaya çalıştığımız da Çetin Altan "özelinde" buydu.

Ancak, Altan'a gönderilen ve kitapta yer alan mektuplar, "dönemin ruhunu" o dönemin emekçileri açısından yansıtmasıyla özel bir değer taşımaktadır. Bunlar, bir dönemin sosyalist aydınlarının o dönemde yaptıkları değerlendirmeler değildir; aynı kişilerin ya da başkalarının geriye dönük çözümlemeleri değildir; dahası o dönemi yaşamış kişilerin daha sonra kaleme aldıkları anılar da

değildir. Mektuplar, Edirne’den Diyarbakır’a, Rize’den Muğla’ya Türkiye’deki emekçilerin, Orhan Kemal’in deyimiyle “küçük insanların”, Altan’ın “uyaniş” olarak tanımladığı duygularını, düşüncelerini, algılarını, yorumlarını ve sosyalizm anlayışlarını “gerçek zamanda” yansıtmaktadır.

Altan, “onların” uyanışından söz etmektedir; “onlar” ise kendi uyanışlarını şöyle anlatmaktadır: “Şimdi ise üçüncü cemre yere düşer nasıl haşarat dışarı çıkarsa benzetmek olmasın ama bizlerde yeni yeni merak sardı...” (100). [Özgün yazım burada ve sonra aktarılan mektuplarda aynen korunmuştur, M.Ç].

Mektuplar bu açıdan özel “belgesel değer” taşımaktadır.

Biraz daha ileri giderek söylersek, mektuplar, kendi başına akademik çalışma konusu olabilecek zenginliğe, çeşitliliğe ve yer yer de şaşırtıcılığa sahiptir. Bizim burada, bu tanıtım yazısının sınırları içinde yapabileceğimiz ise mektuplarda önemli bulduğumuz, coğrafi ve sınıfsal ayrımlara rağmen pek çok mektupta görülen “ortak temalara” değinmektir.

TİP Propagandasının Etkileri

Türkiye İşçi Partisi’nin 1960’lı yıllarda parti açıklamaları, radyo konuşmaları, gazete yazıları, miting ve toplantılar, saha çalışmaları gibi yollardan gerçekleştirdiği propaganda çalışmalarında başvurduğu kimi söylem ve motiflerin halkta karşılık bulduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda özellikle “35 milyon metrekare vatan toprağının Amerikan işgali altında olması” (üsler kastediliyor), “ikinci kurtuluş savaşı” ve “insanın insanı sömürmesi” gibi motiflerin çeşitli mektuplarda tekrarlanması kayda değer bir noktadır.

Günümüzün kitle iletişim araçlarının, bu arada televizyonun olmadığı bir dönemde gazete okurluğunun Türkiye gibi insanların okumaya pek ilgi duymadıkları bir ülkede bile önemli bir etken olduğu anlaşıyor. Mektup yazarların gazete haberlerine, bu arada Altan’ın köşe yazılarına sıkça atıfta bulunmaları basılı medyanın o dönemdeki önemine işaret etmektedir.

Geçerken, 1965-1969 döneminde TİP'in düzenli aralıklarla çıkan, kendi yayın organının olmadığını da hatırlatalım.

Kurtuluş, Cumhuriyet ve Süreklilik

Mektuplarda dikkat çeken bir başka özellik, bu ülkenin tarihindeki özgürlük mücadelelerine, bu arada Namık Kemal'den başlamak üzere bu mücadelenin önde gelen kişilerine yönelik saygı ve sahip lenmedir.

Hep vurguladığımız gibi bu mektupları yazarlar Anadolu'nun çeşitli kesimlerindeki işçiler, köylüler, terziler, berberler, seyyar satıcılar, şoförler vb.'dir. Önemli olan ise bu insanların Türkiye İşçi Partisi'nin uğraşlarını bu tarihsel mücadelenin bir uzantısı, günümüzdeki sürdürücüsü olarak görmeleri, bu arada Çetin Altan'ı da Namık Kemal'den başlayıp Mustafa Kemal'le süren bir çizginin temsilcisi saymalarıdır.

Pek çok mektupta Mustafa Kemal'e (ya da Atatürk'e) olumlu atıflar görülmektedir. Ancak dönemin başlarında aydın çevrelerde zaman zaman tartışılan "Mustafa Kemal sosyalist miydi?" sorusuna bu mektuplarda rastlanmamaktadır. Kuşkusuz net bir bilgi ve bilinçle ifade edilmemektedir; ancak mektup yazarlarının Mustafa Kemal'in zamanında yaptıklarıyla TİP'ten o gün bekledikleri arasında hem bir ayrım hem de süreklilik görebildiklerini söylemek mümkün görünmektedir.

En azından mektuplara bakıldığında, mektup yazarlarının dönemin aydınları arasında zaman zaman gündeme gelen "Atatürk aslında sosyalistti" ya da "İngilizlerin/Vahdettin'in ajanıydı" gibi uç tartışmaların uzağında kaldıkları anlaşılıyor.

Yeri gelmişken iki mektupta Çetin Altan'a "ikinci büyük önder" olarak hitap edildiğini de ekleyelim (bkz. 116 ve s. 138).

"Bize Komünist Diyorlar!"

Mektupları yazarlar arasında, çevrelerinde kendilerine "komünist" dendiğini dile getirenler de vardır.

Yazılanlardan net biçimde anlaşılacağı gibi bu insanlar sosyalizmi benimsemekte, sahiplenmekte ve savunmakta, ancak “işte ona karşıyız” demeseler bile komünizmin bambaşka, büsbütün yabancı bir şey olduğunu düşünmektedir. O dönemin algısında “sosyalizm” ve “komünizm” terimlerinin siyasal içeriğiyle tanımlanmasına olanak verecek bilgi temeli yoktur. Daha doğrusu “sosyalizm”, baskının, sömürünün, açlığın, yoksulluğun, yolsuzluğun, zorbalığın, yobazlığın vb. olmadığı bir toplumla özdeşleştirilirken “komünizm” dar anlamda “Rusya’daki rejim” şeklinde algılanmaktadır.

“Size ve arkadaşlarınıza, Kiralık gazeteleri vasıtasıyla sıkılmadan ‘Komünist’ damgasını vuruyorlar (...) Sizlere Komünist damgasını vuranları bu sütundan vatan haini olarak ilân ediyorum” (110).

“Bir takım iblis ruhlu zavallıların kahpece taktıkları bu kulpun adı da komünistlik koyacaklar” (128-129).

Çetin Altan’ın yazının başlarında değinilen “komünizm tanımlarının” da bu bağlamda, yani halkın o dönemdeki algıları açısından değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Sert, Belki de “Vülger” Eşitsizlik Vurguları!

“Korkunç bir eşitsizlik. İnleyen bir sınıf. Üzeri gazyağı tenekeleleriyle örtülü aç kişiler. 21. kat da Paris’ten gelen ünlü şarkıcıyı dinleyen kişiler. Gecede 2000 lira hesap ödeyen kişiler. 450 lira maaş alan memurun sırtından” (105).

“Sütyenleriyle dudak rujlarının bile parasını bizden aldıkları halde, bize, evlerindeki köpekler kadar yaşama hakkı tanımayan bir avuç hain sürüsünün haksızlığına karşı koyamayan kendi halimize ağlarım” (198).

Yukarıdaki ikinci alıntıya bugün “kadın düşmanlığı” yorumu yapılabileceğini bir yana koyarak vurgulayalım: Bizce sosyalizm topluma mal olacaksa, başta işçi sınıfı geniş bir kesim tarafından sahiplenilecekse ve bu anlamda “kitleselleşecekse”, kimilerinin “vülger” bulacakları plebyen tepkiler kaçınılmazdır. Bu açıdan, 1960’ların, günümüzün ve geleceğin Türkiye’sinde özde temel bir farklılık

yoktur, olmayacaktır. Başka bir deyişle, dünkü, bugünkü ve yarınki eşitsizlik dışavurumları/tezahürleri farklı biçimler alabilir, ama gerek algıda gerekse tepkide “rafine” olmayan, plebyen ögeler mutlaka ağır basacaktır.

50 yıl öncesinden günümüze gelirsek, “tuhaf” ya da belki de “trajik” denebilecek gerçek, dün emekçi halkla özdeşleşen “rafine” sayılmayacak ya da plebyen tepkilerin, sosyalizmin bugünkü güçsüz ve etkisiz durumunda bu kez sosyalizmin okumuş yazmış, aydın adayı genç kuşaklarınca sahiplenilmiş olmasıdır.

Tarımda Sömürü

Daha önce de değindiğimiz gibi, 1960’lı yıllarda Türkiye, kapitalizmin ve meta ilişkilerinin gelişip yaygınlaşmasına karşın hâlâ tarım ağırlıklı bir ülkeydi.

Altan’a gelen mektuplarda tarım sektöründeki eşitsizliklerin ve sömürünün belirli bir yer tutması bu açıdan olağan sayılmalıdır.

“Akhisar’da, hayatını tütün ekimi ile sağlayan yirbin üretici aile vardır bunların % 60 sının kendi toprağı hiç yoktur. 1 Dönüm yerin icarı 200 Türk lirasıdır. Akhisarda kendi kendine terk edilmiş binlerce göçmen, tarım proletaryasında vardır bunlar hepsi, sayıları beş yüz haneyi geçmeyen yerli mantar burjuvazi tarafından insafsızca istismar edilir” (114).

“Köyümüzde ekilir arazi olarak 80.000 dönüm arazi vardır. Fakat, ancak bunun 20.000 dönümü kayıtlı olup; 60.000 dönümü ise vergisiz olarak 30 kişinin tasarrufundadır. Bu azınlık teşkil eden birkaç kişi binlerce dönüm araziye yıllar boyu devlete bir kuruş ödemeden çalıştırmaktadırlar” (157).³

Türkiye’de daha sonra hızlanan kentleşme süreçlerinin sol-sosyalist hareket açısından neler getirdiğı (ve götürdüğü) ayrı ve derinlemesine analizler gerektiren bir konudur. Ancak, 1960’lı yıllara

3 Mektup, Yozgat Boğazlıyan ilçesi Bektaşlı köyü “halkı adına” gönderilmiştir. Öğrendiğimize göre daha önce Yenifakılı ilçesi sınırlarında belediyesi olan bu yerleşim yeri 2012 yılında köy statüsüne geçirilmiştir. TİP’in 1965 seçimlerinde Yozgat’taki oy oranı yüzde 5,3’tür ve Türkiye ortalamasının hayli üzerindedir.

ilişkin bir gerçek apaçık ortadadır: TİP'e verilen oyların, Altan'a gelen mektupların dışında, o dönemin sonlarına doğru TİP'ten kopup başka yollar arayan sosyalist örgütlenmeler de ağırlıklı olarak hep kırsal kesime bakmış, oraya yönelmiştir.

"Hayatın İçinden": Halk Birini Tuttu mu Nasıl Tutar?

"İşte Abi Ogünden bugüne zaman benim lehime işledi 1965 seçimlerinde köyümde 15 sosyalist oyu çıktı umarımki bu seçimde 60 veya 100 olacak senin tavsiyen ile aldığım Feti Nacinin emperyalizm nedir. A. Kadirin 1938 Harp Okulu Olayları Necmi Onurun Mezarlarında Yaşayanları Halil Aytekinin Doğu'da Kıtık Var Aşık İhsaninin Ağalı Danyası elden ele dolaşüyor ve herkes Türkiyede kimlerin nasıl yaşadığını emperyalizme neden Düşman Olunması gerektiğini iyice anlıyor" (132, İzmir Kemalpaşa Aşağıkızılca köyünden).

"Orta ikideki çocuğum iki gün önce şöyle dedi (Baba Çetin Altan'ı hapis ederlerse ona para gönderelim dedi) Hanım da şu lafı etti (eğer bileyim öyle bir duruma düşsün altımdaki yatağı satar yardım ederim dedi) içim doldu gözüm doldu çaktırmadım. Ceketini aldığım gibi Soluğu meyhanede aldım. İçimden Şerefine Çetin Altan Bey dedim" (150-151, Adapazarı'ndan).

Sonuçta, halk bir siyasiyi tuttu mu böyle tutar ve bu başlıkta 1960'lardan bu yana değişen fazla bir şey olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Toparlama

Onlar Uyanırken, bir dönemin milletvekili, aydını ve yazarı olarak Çetin Altan'ın ülkeye ve sosyalizme ilişkin görüşlerinin ötesinde, aynı dönemin sola ve sosyalizme eğilimli halktan insanların duygu ve düşüncelerini, giderek bir dönemin siyasal atmosferini yansıtmaları açısından özel belgesel değere sahiptir.

Daha önce de değinmiştik: Durum tespiti, değerlendirme, çözümleme ya da kişisel anılar ötesinde bir "hakikilik" değeri taşımaktadır. Mektuplar özel kişiler tarafından kaleme alınmıştır; ama

öbür yanıyla bir “anonimliği”, bir toplu durumu da yansıtmaktadır. Bu açıdan, burada yapılmaya çalışılanın ötesinde, daha ayrıntılı ve derinlemesine çalışmaları hak etmektedir.

Bugünden bakıldığında, Türkiye’nin o dönemdeki “farklılığı-nı” ya da “başkalığını” belirli bir noktadan vurgulamak mümkündür: Altan’ın da belirttiği gibi kurayla seçilen mektuplar ülkenin dört bir yanından gelmiştir. Dahası, 1965 seçimlerine bakıldığında Türkiye İşçi Partisi oylarının ülke sathına az çok “üniform” (yeknesak) bir yayılım gösterdiği görülmektedir. Örneğin mektupların geldiği iller arasında TİP’in en yüksek oy oranına ulaştığı il yüzde 8 ile Diyarbakır’ken en düşük olduğu il yüzde 1,8 ile Giresun’dur. İlki ülke ortalamasının 5 puan üzerinde, ikincisi ise 1,2 puan altındadır.

Türkiye geneline baktığımızda ise TİP 1965 seçimlerine o zamanki 67 ilin 54’ünde girmiş ve yüzde 3 oranında oy almıştır. En düşük oy oranları, Trabzon (1,2), Mardin (1,7), Bolu (1,8) ve Giresun’da (1,8), en yüksek oranlar ise Diyarbakır (8,0) ve İstanbul’da (7,9) görülmektedir. Türkiye’de siyasal coğrafyanın 50 yıl içindeki değişimini görmek için, 2015 Kasım seçimlerinde örneğin CHP’nin oy oranı “uçlarına” bakılabilir: Özel durumu olan Güneydoğu illerini bir yana bırakırsak, Edirne’de yüzde 57, Bayburt’ta yüzde 2...

Türkiye’de geçtiğimiz 50 yıl içinde siyaset coğrafyası açısından bir tür “gettolaşma” yaşandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Çetin Altan’ın *Onlar Uyanırken*’de dile getirdiği kimi görüşler gerekli güncellemelerle geçerliliğini bugün de koruyor olsa bile, ayrıca Türkiye’de sosyalizm halka yayılıp sahiplenildiğinde Altan’a gönderilen mektuplarda görülen duygu ve düşünce dünyasının bir benzeri tekrarlanacak olsa da, siyasal coğrafyadaki değişimin tersine çevrilmesi bugünden bakıldığında pek mümkün görünmemektedir.

EK Mektupların Geldiği İllerde TİP'In 1965 Seçimli Oy Oranları	
<i>TİP'in Türkiye genelindeki oy oranı: %3</i>	
İL	OY ORANI %
Adana	3,2
Afyon	1,9
Ankara	4,3
Balıkesir	3,7
Bursa	2,2
Çanakkale	2,1
Denizli	1,9
Diyarbakır	8,0
Eskişehir	2,7
Gaziantep	3,4
Giresun	1,8
Hatay	4,6
Mersin	2,8
İstanbul	7,9
İzmir	3,9
Konya	2,2
Manisa	2,6
Muğla	2,8
Rize	Girmedi
Sakarya	2,2
Sivas	2,6
Tekirdağ	2,9
Yozgat	5,3
Kaynak: www.tuik.gov.tr/icerikGetir.do?lstab_id=152	

Doğ'an Avcıoğlu
**Türkiye'nin
Düzeni**
(Dün-Bugün-Yarın)

bilgi yayıncılık

Türkiye'nin Düzeni ilk kez 1968 yılında Bilgi Yayınevi tarafından tek cilt olarak basıldı. Yerli ve yabancı basında büyük ilgi gören kitap, 1968-1969 Yunus Nadi Araştırma Ödülü'nü kazandı. *Türkiye'nin Düzeni* yıllar içinde farklı yayınevleri tarafından kerelerce yayımlandı.

BİLİM İLE SİYASET ARASINDA 'TÜRKİYE'NİN DÜZENİ'

GÖKHAN ATILGAN

Türkiye'nin Düzeni, Türkiye siyasal hayatının bütün zamanlarının en etkili yapıtlarından biridir.¹ Yayımlandığı dönemde satış rekorları kırmış, ödüller almış, banka memurelerinden üst rütbeli subaylara, sağcı münevverlerden solcu teorisyenlere kadar geniş bir kesim tarafından okunmuş ve tartışılmıştır. *Türkiye'nin Düzeni* hacminde ve ağırlığında hiçbir yapıt adından onun kadar söz ettirememiştir. Eser, hem Kemalist hem de sosyalist düşünce için başlıca referans kitaplarından biri olmuştur. Sağcı siyasal akımlar ise Türkiye üzerine ortaya koyacakları yorumları *Türkiye'nin Düzeni*'ne karşıt bir şekilde oluşturmuşlardır. Bir sosyal bilim çalışmasının çekim gücü yüksek bir üslupla da yazılabileceğini, hacimli bir siyasal kitabın heyecanla da okunabileceğini gösteren en önemli örneklerden biri olmayı başaran *Türkiye'nin Düzeni*, bütün bu özellikleriyle yıllara meydan okuyabilmiştir.

1 Bu makale, daha önce Yön-Devrim Hareketi ve Doğan Avcıoğlu üzerine yazdığım makale ve kitaplardan yer yer etkileniyor, yer yer onları tekrar ediyor ve yer yer de onlara katkılar sağlıyor. Bu yöndeki çalışmalarım: Gökhan Atılğan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön Devrim Hareketi*, 3. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2018); Gökhan Atılğan, "Doğan Avcıoğlu: Geleneksel Aydınların Son Çiğliği", *Türkiye Solundan Portreler*, haz. Emirali Türkmen ve Ümit Özger (Ankara: Dipnot Yayınları, 2016), 425-472.

Doğan Avcıoğlu, 1926 yılında Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde doğdu. Asıl adı Mehmet Erdoğan Avcıoğlu'dur.² Annesi top-
rak ağası, babası öğretmendi. İlk, orta ve lise eğitimini Bursa'da
tamamladı. Bu yıllarda hedefi öğretmen olmaktı. Anadolu'da bir
köye gidecek, orada köylüleri aydınlatarak yurt kalkınmasına hiz-
met edecekti. Kendisi, o yıllara ilişkin şunları söyler: "... çocukken
üniversiteyi bitirince köye gidip, kendimi köye vakfetme hayaliyle
yaşardım. Yaş ilerleyince daha faydalı işler yapabileceğim düşünce-
siyle, bu çocukluk hayalimden vazgeçtim."³

Öğretmenlikten ve köyleri aydınlatma fikrinden vazgeçince
yönünü Türkiye toplumunda etkili bir meslek olan hukukçuluğa
ve şehirlere döndü. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt
yaptırdı. Gelgelelim enerjisi öyle yüksek, ufukları o kadar genişti ki
kısa adımlar, dar sınırlar ona yetmiyordu. Dünyaya açılmaya karar
verdi ve hukuk öğrenimini yarıda bıraktı. İkinci Dünya Savaşı'nın
bitiminin ardından Paris'e gitti. Siyasal Bilimler Enstitüsü'nün si-
yasal bilimler ve ekonomi bölümüne kayıt yaptırdı. Öğrenimi sı-
rasında değişik ülkelerde denenen kalkınma modellerini inceleme
fırsatı buldu. Paris yıllarında etkisi altında kaldığı iki isim var-
dı. Bunlardan birincisi, önce Radikal Sosyalist Parti'nin sonra da
Birleşik Sosyalist Parti'nin önderlerinden olan ve 1954'te Fransız
hükümetinin başkanırken mekanizmaları hızlı çalışan bir hükü-
met yapısı oluşturmayı deneyen Pierre Mendès-France'ti. Diğeri ise
Batı demokrasilerinin az gelişmiş ülkelerde işleyemeyeceğine iliş-
kin tezleriyle ünlenen siyaset bilimci Maurice Duverger idi.

Marksizmle Paris yıllarında tanıştı. Dünyada süregiden kal-
kınma yarışında sosyalist yönelişli ülkelerin daha önde koştuğunu

2 Doğan Avcıoğlu'nun yaşam öyküsüne ilişkin verdiğimiz bilgiler şu kaynaklara dayan-
maktadır: Sevil Avcıoğlu [Yurdakul], "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 3 Eylül
2000; Doğan Yurdakul, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 3 Eylül 2000; Tarık Ziya
Ekinci, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", İstanbul, 26 Eylül 2000; Metin Toker, "Doğan
Avcıoğlu", *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından*, Hikmet Özdemir (Ankara: Bilgi,
2000), 298-301.

3 Yön, "Toplum Kalkınması ve Gençlik", 104 (1965), 10.

görmek ve o arada Abidin Dino gibi Türkiyeli sosyalistlerle tanışmış olmak onu sosyalist fikirlere yakınlaştırdı. Fransızcadan sonra İngilizce de öğrenebilmek için Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nden mezuniyetinin ardından İngiltere'ye gitti ve bir süre İngilizce eğitimi gördü. Paris yıllarında, ülkesinin dünyadaki konumunu daha geniş bir perspektiften görebilme imkânı elde etti. Üçüncü dünyada bağımsızlık savaşını en önce kazanmış olan memleketi yıllar içinde geriye düşmüş ve emperyalizme bağlanmış, onun gerisinden gelerek sömürgelikten çıkan ülkeler ise Sovyet modelinden esinlenerek kalkınmada daha ileri noktalara varabilmişlerdi. Kalkınma yarışında ön saflarda koşan azgelişmiş ülkelere karşı sempati, kendi memleketine karşı burukluk ve gücünün yettiği devletleri kendisine bağımlı kılan emperyalizme öfke içindeyken yurduna dönüyor ve iki soru üzerinde düşünüyordu: "Bizi hor gören bu pezevenklerin seviyesine nasıl geliriz ve Türkiye'yi nasıl değiştiririz?"⁴ Türkiye'nin kalkınması hakkındaki ilk fikirlerini *Forum* dergisine yurtdışından yazdığı okuyucu mektupları aracılığıyla kamuoyuyla paylaşmış, 'Türkiye nasıl kalkınabilir' sorusuna ilk yanıtlarını bu sayfalarda vermişti.

1955 yılında yurda döndüğünde Türkiye, Demokrat Parti iktidarının tam ortasıdaydı. Bu dönemde bir yandan Amerikan meftunluğu, bir yandan sosyalizm düşmanlığı, bir yandan köşe dönmeçilik ve bir yandan da otoriterlik alıp yürümüştü. Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde kısa bir süre araştırma asistanlığı yaptı. Askerliğini tank teğmeni olarak tamamladıktan sonra Merkez Bankası Etüt Bürosu'nda raportör olarak çalıştı. Ancak ne araştırma asistanlığı, ne de raportörlük onun siyasal ülkülerine yol verebilecek gibi gözüküyordu. Siyasal çalışmalarına ağırlık vermek amacıyla akademik veyahut bürokratik kariyeri reddetti. Kendisini doğal olarak DP iktidarına karşı yürütülen muhalefet hareketi içinde buldu. Bu dönemde haftalık *Akis* ve *Kim* dergileri ile CHP'nin yayın organı niteliğindeki *Ulus* gazetesinde yazılar yazdı. Kuruluşunda aktif olarak yer aldığı ve müdür yardımcılığını üstlendiği CHP Araştırma

Bürosu'nda iktisadi ve toplumsal konular üzerine çalıştı. 27 Mayıs sonrasında İsmet İnönü kontenjanından Kurucu Meclis'e girdi. Bir yandan 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda görev yaparken bir yandan da Ulus gazetesindeki yazılarını sürdürdü. Aynı dönemde Ankara Radyosu'nda dış haber yorumculuğu da yaptı.

1961 Anayasası'nın yarattığı siyasi iklimin elverişli koşullarında Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk ile birlikte *Yön* dergisini çıkardı. İlk sayısı 20 Aralık 1961'te yayımlanan *Yön*'ün çıkış bildirgesi, Türkiye'nin önde gelen aydın, sanatçı, bilim insanı, gazeteci ve sendikacılarının önemli bir kesimi tarafından imzalandı ve geniş yankılar uyandırdı. Bildiri, emekli subaylar, milletvekilleri, bürokratlar ve üniversite öğrencileri tarafından da desteklendi. Başyazarı Doğan Avcıoğlu olan *Yön*, yayın hayatında kaldığı beş buçuk yıllık dönem boyunca Türkiye'nin bütün temel sorunlarını tartışmaya açtığı gibi, sosyalizm, Nâzım Hikmet ve Kürt sorunu gibi konularda tam bir tabu-yıkıcı işlevi gördü. O zamanlar sosyalizmden bahsetmek, Nâzım Hikmet'in şiirlerini yayımlamak ve Kürt sorununu tartışma gündemine getirmek birer tabuydu. Doğan Avcıoğlu, *Yön*'ün daha birinci sayısında Türkiye için tek çıkar yolun sosyalizm olduğunu yazdı.⁵ Nâzım Hikmet'in şiirlerini cesurca yayımladı. Kürt sorununun sadece iktisadi bir sorun olarak değerlendirilemeyeceğini, etnik yönleri de bulunduğunu gündeme taşıdı.⁶ Doğan Avcıoğlu, *Yön*'ün yayımlandığı dönemde Albay Talat Aydemir önderliğinde gerçekleştirilen 21 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerindeki askerî darbe girişimlerine kuramsal açıdan yandaş göründü. "Sosyalizme inananları daha yakından fikri temasa geçirmek, aralarında sosyalizmin meselelerini tartışmalarına imkân vermek, belli çözümler üzerinde çalışmak, varılan sonuçları demeçler, konferanslar, açık oturumlar, broşürler, kitaplar yoluyla yaymak" hedefiyle⁷ 1963 başlarında açılan Sosyalist Kültür Derneği'nin (SKD) kuruluşunda önemli katkı-

5 Doğan Avcıoğlu, "Kemer Sıkılım", *Yön* 1 (1961): 3.

6 Doğan Avcıoğlu, "Kürt Meselesi", *Yön* 194 (1966): 3.

7 *Yön*, "Sosyalist Kültür Derneği: Bildiri", *Yön* 53 (1963): 16.

ları oldu. SKD ile eş zamanlı olarak kurulan Yön Yayınları'nı yönetti. Bu yayınevi tarafından yayımlanan ve nitelikçe kendi siyasal tezlerini destekleyen kitapların büyük çoğunluğu onun Türkiye'nin siyasal koşullarını gözeterek yazdığı önsözlerle çıktı. Aynı dönemde, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) tarafından kuruluş hazırlıkları yapılan Çalışanlar Partisi girişiminin hazırlık ve program toplantılarına katıldı. 1963-1965 yılları arasında TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevini yürüttü. 30 Haziran 1967'de *Yön* dergisinin yayın hayatına son verdikten sonra, başyapıtı olan *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*'ı yazdı.⁸ 21 Ekim 1969'da çıkarmaya başladığı *Devrim* gazetesinde yayımlanan yazılarını *Devrim Üzerine* adlı bir kitapta topladı.⁹ Bu yazılar, Avcıoğlu'nun Türkiye için tasarladığı asker ve sivil aydınlar öncülüğünde gerçekleştirilecek devrimin programı niteliğindedir. İçinde yer aldığı "9 Mart darbe girişimi" (1971) başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra 12 Mart Darbesinin ardından "orduyu isyana teşvik" suçundan tutuklandı. Hapishaneden çıktıktan sonra aktif siyasi yaşama katılmaktan kaçınarak tarih çalışmalarına ağırlık verdi. 1969'da yayımladığı *31 Mart'ta Yabancı Parmağı* adlı kitabına ek olarak bu dönemdeki çalışmalarını şu yapıtlarında topladı: *Milli Mücadele Tarihi* (4 cilt, 1974-75) ve *Türklerin Tarihi* (5 cilt, 1979-82).¹⁰ 4 Kasım 1984'te uzun süre mücadele ettiği kansere yenik düştü.

Doğan Avcıoğlu, Osmanlı-Türkiye tarihinin geleneksel vatan-sever ve ilerici aydın kuşağının son temsilcilerinden biriydi. Bu gelenek içinde ülkenin kurtuluşunu sosyalizmde gören, temsilcisi olduğu geleneksel aydınların on yıllar içinde biriktirdikleri fikirleri Marksizmden yararlanarak yeniden anlamlandıran, bu anlamlardan siyasal bir program inşa eden ve bu programı hayata geçirmek için bir iktidar denemesine girişen en son aydın oydu. O, geleneksel aydınların son çığılıydı.

8 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın*, 1. baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi).

9 Doğan Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, 1. baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi).

10 *Türklerin Tarihi*'nden geriye kalan yayımlanmamış notlar Doğan Yurdakul tarafından düzenlenerek *Türklerin Tarihi 6. Kitap: Osmanlı'nın Düzeni* adı altında kitaplaştırıldı.

Türkiye'nin Düzeni, 1968 yılında ilk kez yayımlandığında siyasal gündemin ana konusu hâline geldi. Çok etkili bir aydın, çok etkili dergisini 30 Haziran 1967 tarihli ve 222. sayısıyla kapatmış, Türkiye'nin toprakları toplumun her kesiminden gelen hak arama eylemleriyle altüst olurken, yanına aldığı iki-üç sandık kitap, dergi ve makaleyle Ankara'dan İstanbul Dragos'ta kiraladığı yazlığına taşınmış ve tam bir buçuk yıl süren yüksek tempolu bir çalışma sonunda ortaya kült bir yapıt çıkarmıştı.¹¹ Kitap ilk çıktığı günden itibaren âdeta kapış kapış satıldı. Sosyalistler, Kemalistler, milliyetçiler... kitaba akın ettiler. Memurlar, üniversite öğrencileri, öğretim üyeleri, aydınlar ve subaylar... herkes bu kitabı okuyor, herkes bu kitap hakkında konuşuyor ve herkes bu kitap hakkında yazıyordu. Kitap, bir anda Türkiye'nin bütün sorunlarıyla ilgili tartışmalarda referans ve karşı-referans noktası olmuştu.

Bu olağanüstü ilgiyi ve etkiyi aktarmak için bazı tanıklıklara başvurmak yerinde olacaktır.

Türkiye'nin Düzeni yayımlanıp Doğan Avcıoğlu popülaritesinin zirvesine tırmanmaya başladığı günlerde Ankara'da bir banka şubesine giden eşi Sevil Avcıoğlu [Yurdakul] bankadaki memur kadınların kendisine "gerçekten Doğan Avcıoğlu'nun karısı mısınız? Lütfen *Türkiye'nin Düzeni*'ni imzalayıp bize de getirir misiniz?" dediklerini hatırlıyordu.¹² Dönemin gençlik liderlerinden Ertuğrul Kürkçü, kitabı alacak parası olmadığından Erdal Öz'ün Ankara'daki kitabevinden *Türkiye'nin Düzeni*'ni çalmıştı. Çalma riskini göze aldığı kitap sözgelişi Karl Marx'ın *Kapital*'i değil, Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* idi. Nedenini kendisi şöyle anlatacaktı: "Herkesin *Türkiye'nin Düzeni* hakkında bir fikri var, tartışıyor ve fikriniz olmadığı zaman o konuda muteber addedilmiyorsunuz."¹³ Yine dönemin gençlik liderlerinden Aydın

11 Kitabın yazım aşamasındaki bilgileri anlatan: Doğan Yurdakul, "Gökhan Atılğan ile Görüşme"

12 Sevil Avcıoğlu [Yurdakul], "Gökhan Atılğan ile Görüşme"

13 Ertuğrul Kürkçü, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", İstanbul, 27 Eylül 2000.

Çubukçu'nun hatırladıkları da kitabın etki gücünü yansıtmaları bakımından çarpıcıydı:

Türkiye'nin Düzeni çapındaki bir araştırmanın, bir polisiye roman gibi otobüste, kahvehanede, yolda okunduğu belki de tarihte görülmemiş bir olaydır. ... uzaktan yakından siyasi teoriye ilgi duymayan, gazeteyle, dergiyle yetinen insanlar *Türkiye'nin Düzeni*'ni kapış kapış alıp okudular. Kitap, askeriye içinde okundu, devlet bürokrasisi içinde okundu, öğrenciler arasında okumayan kalmadı. *Türkiye'nin Düzeni* başlı başına bir olaydı.¹⁴

Kitap, bilimsel çevrelerde biraz hayret ve biraz imrenmeyle karşılanmıştı. Korkut Boratav o zamanlar Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistandı ve kitabı ilgiyle okuyanlar arasındaydı. Yıllar sonra ise kitap hakkında şunları söyleyecekti:

esaslı bir referans kitabıdır. Önceki örnekler çok ilginç ve kıymetli olmakla beraber, *Türkiye'nin Düzeni* daha sonrasında referans noktası olarak karşılaştırıldığında bize farklı perspektifler verebilir. Avcıoğlu'nun çok iyi bir araştırmacı olduğunu ortaya koyar. Türkçe yazılmış klasik bir kitaptır *Türkiye'nin Düzeni*. 1950'li 60'lı yılları anlamak isteyen herkesin muhakkak başvurması gereken kaynaktır.¹⁵

Türkiye'nin Düzeni'ni okumayan subay hemen hemen yok gibiydi. Sağ kanattan Taha Akyol, o sıralar Ankara'da bir yedek subaydı. Kitabı edinmek için Genelkurmay Başkanlığı kütüphanesine başvurmuş, ancak sıra beklemek zorunda kalmıştı. Kendisine sıra geldiğinde ise kitabın neredeyse bütün sayfalarının altının çizilmiş ve yapraklarının çevrilmekten yıpranmış olduğunu görecekti.¹⁶ Genç subayların okumak için sıraya girdiği kitap, komutanlar katında da ilgiyle karşılanmıştı. Zamanın Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Daire Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan'ın sözleri bunu gösteriyordu:

14 Aydın Çubukçu, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 18 Temmuz 2000.

15 Korkut Boratav, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 24 Ekim 2000.

16 Taha Akyol, "Gökhan Atılğan'a Mektup", 29 Nisan 2001.

Silahlı Kuvvetlerimizde [Doğan Avcıoğlu'nun] *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabı o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan bir referans kitabı hâline gelmişti ki hiç unutmam bir konuşmamız sırasında Orgeneral [Faruk] Gürler bana 'Celil, *Türkiye'nin Düzeni* kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm' demişti.¹⁷

Üniversite öğrencileri *Türkiye'nin Düzeni* üzerine seminerler düzenlediler, kitabın bölümleri hakkında tek tek oturumlar gerçekleştirildiler. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Komer kitap çıkar çıkmaz genişçe bir tercümesini yaptırdı ve Büyükelçiliğe gelip giden aydınlarla kitap hakkında konuşmalar yaptı. Nihayet, *Times* gazetesi *Türkiye'nin Düzeni*'nin yayımlanışını "son ayların siyasi olayı" olarak niteledi. Kitap, ilk altı ayda 32 bin kopya basılarak o zamana kadarki tüm rekorları kırdı.¹⁸ Bütün bu sıradışı ilgi, *Türkiye'nin Düzeni*'nin 1968-1969 yılı Yunus Nadi Araştırma Ödülü'nü (o zamanki adıyla 'Armağan'ını) kazanmasıyla zirveye çıktı.¹⁹

Türkiye'nin Düzeni, dünyanın ve Türkiye'nin çok kritik bir döneminde ve çok özel bir yılında yayımlandı: 1968. O yıl, yerkürede beklenmedik şeyler olmuştu. Çok değil, daha sekiz yıl önce ABD'li sosyolog Daniel Bell, 'ideolojinin sonu'nun geldiğini ilan etmiş, dünya kapitalizminin merkezlerinde düzenin tüm belalardan kurtulup, tüm badireleri atlatıp feraha erdiğine dair güvenli bir inanç oluşmuştu. Gelgelelim kapitalist düzenin hâkimlerinin ve savunucularının tüm inançları 1968'de tepetaklak oldu. Sistemin tümüne karşı dalga dalga yayılan başkaldırıları 1968'i diğer tüm yıllardan ayırdı. Bir yerde başlayan eylem bir başka yere ilham verdi, bir yerde çakılan kıvılcım bir başka yerdeki başkaldırışı tutuşturdu. Derry'de, New York'ta, Batı Berlin'de, Meksico City'de,

17 Mehmet Ali Birand, 12 Mart: İhtilâlin Pençesinde Demokrasi (Ankara: İmge Kitabevi, 1994), 175.

18 Fikret Otyam, "Doğan Avcıoğlu ile Bir Konuşma", *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1969, 1, 7.

19 Yunus Nadi Armağanı'nın o yılki konusu "Türkiye'nin kalkınma sorunu"ydü. Yarışmaya 32 eser katılmıştı. Jüri, Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Şevket Süreyya Aydemir, Memduh Aytür, Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Bülent Köprülü, Prof. Dr. Nurettin Şazi Kösemihal, Doç. Dr. Ali Özgüven, Dr. Melih Tümer ve Prof. Dr. Yüksel Ülken'den oluşuyordu. *Cumhuriyet*, "Yunus Nadi Armağanı'nı 'Türkiye'nin Düzeni' ile Doğan Avcıoğlu Kazandı", *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1969, 1.

Varşova'da, Roma'da, Prag'da, İstanbul'da ve daha pek çok yerde ayağa kalkan insanlar, kapitalist düzenin bütün fetişlerini birer birer yıkmaya yeltendiler; meta fetişini, para fetişini ve devlet fetişini. Dünya değişmiş ve yeni bir sahne kurulmuştu. Şimdi o sahnede siyah Amerikalıların isyanı doruktaydı; kısa bir süre öncesine kadar dorukta olan ABD'nin askerî prestiji ise yerlerde sürünüyordu, zira Vietnam'da beklenmedik bir darbeye yere serilmişti. O sahnede, bunlardan başka, Çekoslovakya'da Rus birliklerine '*socialism with human face*'²⁰ sloganıyla direniş; İtalya'da toplumu yedi yıl süreyle sarsacak işçi mücadeleleri dalgası; Fransa'da insanlık tarihinin en büyük genel grevi ve her yerdeki öğrenci protestoları vardı.²¹

Türkiye'nin '68'i işçilerin, köylülerin, memurların, gençlerin, şoförlerin, kapıcıların, çobanların, sanatçıların yani emeğiyle geçinen her kesimden kadın ve erkeğin meydanlara çıktığı, yollara döküldüğü bir süreçti. Bu süreci şekillendiren ilişkiler ve çelişkiler ağı, Türkiye toplumunun neredeyse 50 yıldır süregelen suskunluğunu bozmuş, onu içine çekildiği kabuğundan çıkarmış, ulusal bir şenlik yürüyüşüne yol vermişti. Devlet ile toplum, eski kuşaklar ile yeni kuşaklar, sermaye ile emek, ağa ile maraba, ezen ile ezilen, sömüren ile sömürülen, hâkim ile mahkûm, üst ile ast arasındaki çelişkilerin çatlamasına, çatlaklarda çakan kıvılcımların toplumun çok yerlerine sıçramasına ve bu kıvılcımların da bazı yerlerde ateşler çıkarmasına yol açan ilişkilerin aynı momentumda birleştiği bir yıl oldu 1968 Türkiye'de.²²

Gerek dünyada ve gerekse de Türkiye'deki başkaldırıları soyutlandığında ortaya çıkan öz, mevcut düzenin radikal eleştirilerle sorgulanması ve yeni bir düzen arayışı için iştiaqla yola çıkılma-

20 Mehmet Ali Aybar'ın harikulade tercümesiyle 'güler yüzlü sosyalizm'.

21 Chris Harman, *Halkların Dünya Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2011); Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi*, çev. Tuncel Öncel (İstanbul: Yordam Kitap, 2014); Daniel Bensaid ve Alain Krivine, *1968: Son ve Devam*, çev. Gülüm Şener (İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2008).

22 Gökhan Atılğan, "68'in Kapıları", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 315-340; Gökhan Atılğan, "Sanayi Kapitalizminin Şafağında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, ed. Gökhan Atılğan vd. (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 521-662.

sydı. İşte *Türkiye'nin Düzeni*, dönemin ruhuna mührünü vuran 'düzen' kavramını kendine mülk edinmiş, memleket düzenini her yönüyle eleştirmiş, sorgulamış ve onun içinden yeni bir düzenin nasıl çıkarılabileceğini araştırmış ve bu yeni düzenin ana hatlarını yalınlıkla çizebilmişti. Kitabın adı da zaten bunu ima ediyordu: Türkiye nasıl bir düzenin içinden geçip geliyordu (Dün), nasıl bir düzenin içinde bocalıyordu (Bugün) ve nasıl bir düzenin içine girmeliydi (Yarın). Kendi döneminin arayışlarıyla bu kadar iletişim içinde olan, bu arayışların akıp giden tarihselliğini büyük bir hüner ve çalışkanlıkla yakalayan bir yapıt olması, eseri siyasal gündemin en üstüne ve toplumsal arayışların en önüne sıçratmıştı. Kitap, devasa büyüklüğüyle, düzen konusundaki bütün sorulara açık ve net cevaplar verme iddiasındaydı ve kendi cevaplarının diğer bütün cevaplardan daha ikna edici olduğu konusunda büyük bir özgüvene sahipti.

Doğan Avcıoğlu'nun kendisi, kitabın yanıt aradığı sorular hakkında şunları yazmıştı: "Türkiye'miz birkaç yüzyıl önce, yeryüzünün en ileri ülkesiyken, nasıl olmuştur da bugün geri ülkeler arasında sayılmaktadır? İki yüzyılı aşan kalkınma ve Batılılaşma çabalarına rağmen, Türkiye neden hâlâ kalkınmış değildir?"²³ Sovyetler Birliği ile ABD'nin başını çektiği farklı dünyaların kalkınma konusunda kıyasıya yarış içinde olduğu, kalkınmanın tüm ülkeler için ulusal ülkü hâlini aldığı bir dönemde bu sorulardan yola çıkılarak girilen dev bir araştırma elbette ilgi çekici olma potansiyeli taşıyordu. Ancak *Türkiye'nin Düzeni*'ni esas ayırt edici kılan şey, sorduğu 'soru'dan ziyade, soruyu düğümlediği 'sorunsal'dı. Avcıoğlu'nun şu satırları işte bu çok önemli noktayı yakalamamıza imkân verir: " 'Neden kalkınamadık, nasıl kalkınırız?' sorusu 'Bu düzen nedir ve nasıl değişir?' sorusuyla eş anlamlıdır."²⁴ Kalkınma sorununu düzen sorunsalına bağlayan, kurulu düzeni kalkınmanın önündeki ana engel olarak gören, o engel kaldırılmadan kalkınma yarışında ön sıralara fırlamanın imkânsız olduğunu vurgulayan bu

23 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, arka kapak.

24 A.g.e.

tümce, *Türkiye'nin Düzeni*'ni ilgi çekici kılan en önemli yönlerden birine işaret eder. Bununla da kalmaz, kendi içeriğini bir solukta ele verir: *Türkiye'nin Düzeni* geçmişle ve bugünle bütün bir düzenin masaya yatırıldığı, tahlil ve tasvir edildiği, sorgulandığı ve eleştirildiği bir yapıttır. Ancak kapsam sınırları bunun da ötesindedir. Zira, eser, Türkiye'yi hızla kalkındırabilecek yeni bir düzenin hangi temellerde kurulabileceğini, bu düzene nasıl ulaşılabilirliğini ve bunun için de nasıl bir strateji takip edilmesi gerektiğini de ortaya serer. Doğan Avcıoğlu bunu yine arka kapak yazısında şöyle dile getirir: "Yeni bir düzen nasıl kurulacaktır? Denemenin son bölümünde bu soruyu cevaplamaya ve düzen değişikliği ve kalkınma için gerekli stratejiyi çizmeye çalıştık."²⁵

Gelin şimdi sosyoloji, tarih, iktisat, siyaset bilimi, edebiyat, istatistik gibi bilim dallarından yararlanılarak hazırlanmış koca bir kitabın bu denli büyük bir etki gücüne sahip olmasına yol açan manzarayı beraberce zihnimizde canlandıralım: Dünyanın bütün ülkeleri kalkınma yarışına girmişken, her siyasal akım kendini kalkınma stratejisini ortaya koyarak kitlelere takdim etme telaşına düşmüşken, kalkınma sorunu bir ulusal ülkü hâline gelmişken, şöhretli bir aydın çıkıyor, akılları kurcalayan bütün sorulara topluca cevap veren, bir zamanlar en öndeyken en geriye düşen Türkiye'nin zaman içinde nasıl yarı-sömürgeleştirildiğini hatırlatan dev bir eser kaleme alıyor ve memleketinin yeniden en önde yürümesi için kendi reçetesini somut olarak sunuyor. Herkes bir anda gözünü bu esere çeviriyor. Ve herkes, bu eseri okuduğunda, sanki Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı romanındaki madeleine kurabiyesini çayına batırmış da ıslanmış kurabiyenin kokusuyla geçip giden bütün yılları hatırlamış ve kaybedilen yılları geri kazanmış gibi hissediyor... Türkiye tarihinde hiçbir sosyal bilim eserinin erişemeyeceği çekim gücüne erişen, yaratamayacağı merakı yaratan, uyandıramayacağı ilgiyi uyandıran, ulaşamayacağı kadar büyük bir kitleye ulaşan bir kitabın öyküsü böyle... Hadi şimdi *Türkiye'nin Düzeni*'nin diğer yönlerine de bakalım.

Kaynaklar

Türkiye'nin Düzeni'nin çok geniş bir kaynakçası vardır. Kitabın sonunda Doğan Avcıoğlu'nun bir bilim insanı titizliğiyle düzenlediği tam 844 referans bulunur. Kaynaklar Türkçe, İngilizce, Fransızca dillerindedir. Bunlar, kitabın çok yoğun bir okumanın ve çok yoğun bir araştırmanın ürünü olduğunu hemencecik hissettirir. Kaynaklar arasında hatıralar da vardır, gazete yazıları da, belgeler de, araştırmalar da, bilimsel çalışmalar da, edebî eserler de ve istatistikler de. Doğan Avcıoğlu her iyi bilim insanı gibi çalışmasını olgusal olarak destekleyecek, ufuk olarak genişletecek, anlatım bakımından güçlendirecek ve tahlil bakımından derinleştirecek her türlü kaynaktan yararlanmıştır.

Kitapta, Türkiye'nin sosyal bilim ve araştırma birikimi (olumlu anlamda) sömürülürcesine kullanılmıştır. Ömer Lütfü Barkan'dan Mustafa Akdağ'a, İbrahim Sabri Ülgener'den Ömer Celâl Saraç'a, Ahmet Bedevi Kuran'dan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya, Behice Boran'dan Nermin Abadan'a, Bilsay Kuruç'tan Korkut Boratav'a ve Sencer Divitçioğlu'ndan İsmail Beşikçi'ye kadar pek çok araştırmacı ve bilim insanının çalışmalarından yararlanılmıştır. Kaynakçada yer alan Karl Marx, Rosa Luxemburg, Frantz Fanon, Maurice Dobb, Oskar L. Lange, Paul A. Baran, Paul Sweezy, Harry Magdoff, Maurice Duverger gibi isimler ise Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'nde kullandığı bilgi, bulgu ve verileri nasıl bir perspektifle yorumladığı ve yoğurduğu hakkında fikir verir. Bu perspektif, Marksizm ile Bağımlılık Okulunun fikriyatının bir sentezinden yola çıkılarak inşa edilmiştir. Ancak söz konusu sentez, en nihayetinde Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'nin sonunda önerdiği ve ayrıntılarını aşağıda göreceğimiz 'milli devrimci kalkınma' modelinin inşası için kullanılmıştır.

Mimari yapı

Türkiye'nin Düzeni, başka pek çok özelliğinin yanı sıra mimari yapısıyla da özel bir yapıttır. Her klasik eser gibi müthiş bir başlangıç

cümlesiyle açılır: “Diyorlar ki, bu düzene dokunulmaz, bu düzen atalarımızdan kalmıştır.”²⁶ Açılan bu kapıdan içeriye girdiğimizde, bütün Osmanlı-Türkiye tarihinin nasıl önünde sonunda düzen sorununa bağlandığını değişik katlarda ve odalarda görür, anlar ve aklımıza yerleştiririz. Işık, her odada devrin düzeninin üstüne düşürülür. Süregiden düzenin kimden yana ve kime karşı olduğunu, onu değiştirmek için çırpınanların kimlerden oluştuğunu ve muhafaza etmek için kimlerin bastırdığını teşhis ederiz. Her devrin öyküsünün izlekleri bir sonraki devre bağlanır ve en nihayetinde ilerici atılımlara yeltenen aydınlar ile bu atılımları durduran gerici kuvvetler müttefikleriyle beraber birer çizgi hâlinde ortaya çıkar. Öykü, bizi adım adım son çıkış kapısına doğru yönlendirir ve o kapının önünde başka bir çıkışın olmadığı, olamayacağı anlatılır. Kitabın ritmik atışları geçen zamanın çıkışın aleyhine işlediğini hissettirir.

Kitap dört bölüm olarak kurgulanmıştır. İlk üç bölüm Osmanlı-Türkiye tarihine ilişkin bir anlatıdır. Birinci bölüm sanayi devrimini başlatabilecek bir potansiyel taşıyan Osmanlı İmparatorluğu’nun nasıl emperyalizmin boyunduruğuna girdiğinin panoramik bir fotoğrafı gibidir. İkinci bölüm bu boyunduruğu kırmak için çabalayan milliyetçi-devrimci aydın hareketlerini konu alır. Namık Kemal vatanseverliğinden Mustafa Kemal devrimciliğine uzanan bir soy-çizgiyi resmeder. Üçüncü bölüm Kurtuluş Savaşıyla kazanılan bağımsızlığın çok partili hayata geçişle nasıl yeniden kaybedildiğini ortaya serer. Dördüncü ve son bölüm ise sömürgelekten kurtulup kalkınmış bir ülke hâline gelebilmenin önce nasıl olamayacağını ve sonra da nasıl olabileceğini kendi açısından açıklıkla gösterir. Kitap okunup bittiğinde geriye emperyalizm ve işbirlikçileri ile devrimci, milliyetçi, vatansever asker ve sivil aydınların altında durduğu iki bayrak kalır. Okur, 552 büyük sayfa boyunca satır satır bağımsızlık bayrağının altına çekilmiştir.

Doğan Avcıoğlu, upuzun öyküsünü bazen bir rehber yalınlığında, bazen bir gazeteci sadeliğinde, bazen bir bilim insanı derin-

liğinde ve bazen de bir siyasetçi heyecanında anlatır. Ancak kullandığı dil her an dikkatli ve ihtiyatlıdır. Çünkü önerdiği kurtuluş yoluna öncelikli olarak ikna etmek istediği kesim, asker ve sivil geleneksel aydınlardır. Dilinin ve bu dille anlattığı kurtuluş yolunun öncelikle bu hedef kitle tarafından makul, makbul ve muteber karşılanmasını ister. Kitabın “Kalkınma Yolları” başlığını taşıyan dördüncü bölümünde “milli devrimci kalkınma yolu” olarak adlandırdığı ve Türkiye için önerdiği kalkınma modeli, aslına bakılırsa, Avcioğlu’nun kendi tahayyülündeki sosyalist kalkınma modelidir. Gelgelelim, o, bu modeli, “komünist” ve “Amerikan tipi” kalkınma modellerinden ayrı bir model olarak sunar. Kendisi, sonradan, sosyalist ve kapitalist modellerin dışında bir model olamayacağını, “milli devrimci kalkınma modeli”nin “1971 öncesinin özel koşulları dikkate alınarak düşünüldüğünü” belirtmiştir.²⁷ Söz konusu özel koşullar da Doğan Avcioğlu’nun kurtuluş devrimi için asker ve sivil aydınların öncülüğünden başka bir öncülük formülü bulamadığı koşullardır.

Türkiye’nin Düzeni, yayımlandığı dönemde gerek siyasal çevrelerde gerekse de bilimsel çevrelerde tartışma konusu olmuştur. Sözelimi, Nurettin Şazi Kösemihal *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*’nde *Türkiye’nin Düzeni* üzerine bir eleştiri kaleme almıştır.²⁸ Demirtaş Ceyhun, *Ant* dergisinde yayımladığı iki makalesinde *Türkiye’nin Düzeni*’ni “montaj bilim” olarak tanımlamış, Doğan Avcioğlu’nu da “kapıkulu ideoloğu” olarak konumlandırmıştır.²⁹ Taner Timur, Türkiye İşçi Partisi’nin yayın organlarından *Emek* dergisinde kitap üzerine eleştirel bir değerlendirmeye yazmıştır.³⁰ O zamanın Maoçu genç teorisyenlerinden Şahin Alpay ise *Aydınlık* dergisinde bir makale yayımlamıştır.³¹ Ancak

27 Hikmet Özdemir, “Bir İlk Yapıt: *Türkiye’nin Düzeni*”, *Yapıt* 47 (1983): 101-107.

28 Nurettin Şazi Kösemihal, “*Türkiye’nin Düzeni* Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi* 21 (1967): 221-243.

29 Demirtaş Ceyhun, “*Türkiye’nin Düzeni=Montaj Bilim*”, *Ant* 119 (1969), 8-9; “Kapıkulu İdeoloğu”, *Ant* 120 (1969), 8-9; “Türkiye İçin Hangi Kalkınma Modeli”, *Ant* 121 (1969), 9.

30 Taner Timur [Ertan Cengiz], “Avcioğlu: Teorisiz Bir Devrimci”, *Emek* 8 (1969): 8-11.

31 Şahin Alpay, “*Türkiye’nin Düzeni* Üzerine”, *Aydınlık* 12 (1969): 448-477.

Türkiye'nin Düzeni'ni etki gücü bakımından esas önemli kılan şey sosyalist solda Türkiye tahlilleri için yararlanılan en önemli kaynak hâline gelmiş olmasıdır. Sosyalist sol, ortaya çıkardığı programatik metinlerde Türkiye çözümlemelerini uzunca bir süre en azından olgusal olarak *Türkiye'nin Düzeni*'ne dayandırmıştır. Türkiye'de sosyalist solu çok iyi tanıyan Aydın Çubukçu, "Bütün siyasi hareketlerin programında yer alan argümanlar oradan alınmıştır. Türkiye'nin tanımı, Türkiye ve Osmanlı tarihine bakış hep oradan nakledilmiştir" derken bu gerçekliğe işaret eder.³²

Tezler

Türkiye'nin Düzeni'nin ana tezlerini çözümlemeye ve sergilemeye geçmeden önce bu tezlerin oluşumunu şekillendiren bağlam, çerçeve ve perspektiflerle ilgili bazı noktaları hatırlatmak yararlı olacaktır.

Türkiye'nin Düzeni, Türkiye'nin tarihi ve toplumsal yapıları üzerine araştırmaların ve tartışmaların o zamana kadar en canlı, en kapsamlı, en yoğun olduğu bir dönemin belirli bir uğrağında yazılmıştır. 1967 Temmuz gibi yazılmaya başlanan kitap Aralık 1968'de yayımlanmıştır. Kitabın en önemli özelliklerinden biri tartışma sürecinin başlangıcında değil, olgunlaştığı bir anında orta çıkarılmış olmasıdır. *Türkiye'nin Düzeni*'nden önce *Yön* vardı, *Yön*'ün dümeninde de Doğan Avcıoğlu. Bu dergi ve yönetmeni, 222 hafta boyunca Osmanlı ve Türkiye tarihini ve yanı sıra da bu tarihle ilişkili gördükleri az gelişmişlik, emperyalizm, demokrasi ve sosyalizm gibi teorik konuları tartışmaya açmışlar, bu büyük tartışmaya ışık katacak araştırmaları teşvik etmişler, gerek tahlil gerekse de tasvir düzeyinde sözü olan hemen her aydına demokratik bir şekilde sayfalarında yer vermişlerdi. *Yön* koleksiyonu incelendiğinde görülür ki, 1960'lı yılların capcanlı tartışma ortamı bu koleksiyonun içinde gömülüdür. *Türkiye'nin Düzeni*'nin özelliği, bu sandığın içindeki bütün tartışmaları dikkate alarak, bütün araştırma

verilerini kullanarak, ortaya serilmiş bütün kuramlardan yararlanarak bunların tümünün yazarının siyasal hedeflerine uygun bir biçime, yani herkesin saygı ve gıpta ile bakabileceği dev bir esere büründürülmüş olmasıdır. Doğan Avcıoğlu'nun bu kitapta yaptığı bütün tahliller, anlattığı bütün öyküler, çarpıcı bir biçimde kullandığı rakamlar tek bir hedefe doğru yönlendirilmiştir. Bu hedef de, Türkiye'yi içine sürüklendiği çıkmazdan çıkarmaya muktedir yegâne kalkınma modeli olan 'milli devrimci kalkınma yolu'dur. Türkiye, asker ve sivil aydınlar öncülüğünde gerçekleştireceği bir devrimle bu kalkınma yolunu açarsa işçi ve emekçi sınıflar güçlenip bilinçlenebilecek ve sosyalist Türkiye'yi kuracak düzeye erişebileceklerdir. Bu bakımdan, kitapta ileri sürülen tezler ancak ana hedef gözetilerek değerlendirilebildiğinde yerli yerine oturtulabilir. *Türkiye'nin Düzeni*'nde tarihin bugünü anlamaya, iktisadın siyasal çözüm geliştirmeye, teorinin pratik bir yön tarif etmeye, araştırmanın da bu yöne işaret etmeye yaradığı ancak böyle anlaşılabilir.

Tezler izlenirken dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, Avcıoğlu'nun Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin geri kalmışlığını kendi içsel dinamiklerine değil, dışsal bir etkene, Batı'ya bağlamasıdır. Bu kuramsal hareket noktasıyla, Avcıoğlu, Bağımlılık Okulunun tezlerine yakın durur. Bağımlılık Okulu geri kalmış ülkelerin azgelişmişliğini, gelişmiş ülkelerdeki kapitalist gelişmenin bir ürünü olarak kavrar ve bu ülkelerin üretim yapısının dışsal etkiler sonucu değiştiğini savunur.³³ Aşağıda ayrıntılı bir biçimde göstereceğimiz gibi, Doğan Avcıoğlu, Bağımlılık Okulu'nun bu yaklaşımını genel düzeyde paylaşır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmışlığına ilişkin çözümlemesinde Batı'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesini nasıl engellediğine odaklanır. Beri yandan Avcıoğlu, Paul Baran'ın, emperyalizmin gelişmenin yolunu açmak bir yana onu engellediği ya da yavaşlattığı teziyle ortaklaşır.³⁴

33 Jorge Larraín, *Theories of Development* (Cambridge: Polity Press, 1989).

34 Baran'ın azgelişmişlik ve emperyalizm konusundaki tezlerinin önemli yanlarına işaret eden bir çözümleme için bkz. (Larraín, 1989: 80-84).

Belirginleştirilmesi gereken ikinci nokta, Doğan Avcıoğlu'nun sınıf çözümlemesinde, temel toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilere odaklanmaktan ziyade, bu sınıflar arasındaki ilişkileri aydınlar dolayısıyla gözlemlemesidir. Avcıoğlu, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki ilişki ve çelişkileri esas almak, bunları ampirik ve tarihsel olarak kavramak yerine, egemen sınıfların aydınlar ile emekçi sınıflar arasındaki ilişkileri nasıl perdelediğine odaklanır. Çünkü onun konumlandığı bakış açısından emekçi sınıflar hiçbir zaman bilinçli ve etken sınıflar olmamış, egemen sınıflar tarafından neredeyse tüm Osmanlı-Türk tarihi boyunca pasifize edilmişlerdir. Emekçi sınıfların toplumun yapılarında objektif bir yeri vardır Doğan Avcıoğlu'na göre, sömürüldükleri de bir gerçektir. Gelgelelim onlar orada öylece dururlar, tarihin öznesi ve toplumsal gerçekliğin biçimlendiricisi olmak bakımından belirleyici bir rolleri yoktur. Doğan Avcıoğlu'nun bu yaklaşımı Marksist açıdan değerlendirildiğinde iki önemli sorunla maluldür. İlk olarak Avcıoğlu, sınıf bilinci ve mücadelesinden yalıtık bir sınıf kavramlaştırmasından hareket eder. Bu sınıf kavramlaştırmasıyla Avcıoğlu, çalışmalarında sınıf sorunlarına ağırlıklı bir yer vermesine karşın, Marksist sınıf çözümlemesinden ayrılır. Zira Marksist açıdan sınıf, toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve değerlerde gözlemlenebilecek bir ilişki ve süreçtir; sınıf, sınıf bilincinden ayrı olarak oluşmaz. Sınıf mücadelesi olmadan toplumsal sınıflar var olmaz. Bunun anlamı, üretim araçları ile nesnel ilişkilerin sınıfsal karşıtlıklar, çelişkiler ve mücadeleler yaratması ve bunların kendilerini her zaman apaçık göstermeseler bile toplumsal tecrübeyi sınıfsal olarak biçimlendirmeleridir.³⁵

İkincisi; toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri aydınlar dolayısıyla gözlemleyen Doğan Avcıoğlu, aydınlara sınıflar üstü bir konum verir ve Osmanlı-Türkiye tarihinde vatan ve emekten yana bütün atılımların dinamosu olarak gördüğü aydınlara tarihen ilerici bir rol biçer. Oysa Marksizmde aydınlara sınıflar üstü bir konum

35 E. P. Thompson, *The Essential*, ed. Dorothy Thompson (New York: The New Press, 2001), 3-4; Ellen Meiksins Wood, "Bir Oluşum ve İlişki Olarak Sınıf", *Kapitalizm Demokراسiye Karşı*, çev. Şahin Artan, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 95-130.

atfedilmez³⁶; onlar zaman ve mekân aşırı bir biçimde tarihsel ve toplumsal koşullardan yalıtılarak ‘ilerici’ ya da ‘gerici’ olarak değerlendirilmez. Aydınlar, temel toplumsal sınıflar arasındaki ilişki ve mücadelelerde bu sınıflardan birine organik olarak bağlanan bir toplumsal katman olarak ele alınır. Doğan Avcıoğlu ise, bu kuramsal konumu paylaşmaz; geleneksel aydınların kendileriyle ilgili geliştirdikleri *esprit de corps* (grup ruhu) aracılığıyla toplumsal sınıflardan bağımsız ve özerk olduklarına ilişkin iddiayı³⁷ kesintisiz bir tarihsel süreklilik ve özel nitelik olarak kavrayıp Osmanlı-Türkiye tarihinin bütün dönemleri için yeniden ve yeniden canlandırır.

Az gelişmişliği dışsal faktörlerde, ilericiliği ve kurtuluşu ise aydınların vatansever eylemlerinde arayan Doğan Avcıoğlu, Türkiye toplumuna önerdiği çözümünü de bu eksenden üretmiştir: Türkiye’nin gelişmesini engelleyen emperyalizmin ilerici aydınlar öncülüğünde bir devrimle yenilgiye uğratılması. Öyleyse tarih ile şimdi, Türkiye’yi gerileten, çökerten ve nihayetinde kendine bağlayarak sömürgeleştiren emperyalizm ile onun pençesinden silkinişin dinamikleri arasındaki çelişkili ilişki olarak yeniden kurgulanmalı, mazinin bütün acı tecrübesi bugünün atılımında bir ibret vesikası olarak okunmalıdır. İşte, *Türkiye’nin Düzeni*’nin özü budur. Şimdi bu öze doğru süzülen tezleri tema tema görelim.

Osmanlı’da Düzen ve Sınıflar

Doğan Avcıoğlu’na göre, Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan 16’ncı yüzyıl başlarına kadar en ileri uygarlık düzeyinde bulunuyordu. İmparatorluk, eğer karşısına birtakım engeller çıkmasaydı ya da bu engelleri aşabilseydi “Batılılaşma” hareketlerinin beşiği değil, Batı’daki “Doğulaşma” hareketlerinin yatağı olabilecekti.³⁸ Avcıoğlu, bu saptamasından şöyle bir genel sonuca ulaşıyordu:

36 Marksist açıdan aydınlar ve sınıflar arasındaki ilişkilerin en önemli sayılan çözümlemesi için bkz. Antonio Gramsci, *Selections from Prison Notebooks* (New York: International Publishers 1989), 5-25.

37 Gramsci, *Notebooks*, 7.

38 Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, 11, 24.

Osmanlı İmparatorluğu Batılılaşmadığı için değil, Batı yüzünden geri kalmıştı. Öyleyse mesele, Osmanlı'nın arkaya düşüşünde Batı'nın oynadığı rolü keşfedebilmektir. Bu sorunun yanıtı da Osmanlı'nın toplum düzeninde saklıydı.

Doğan Avcıoğlu, Osmanlı toplum düzenini "prekapitalist bir düzen" olarak tanımlar.³⁹ Dönemin Türkiye'sinde Osmanlı toplumu üzerine tartışmalarda Asya Üretim Tarzı ve 'merkezî feodalite' şeklinde iki saf oluşmuşken, Avcıoğlu'nun bu iki tarafın dışında bir tanım geliştirme çabası üç nedenden kaynaklanır: İlk olarak 1960'lı yıllar Türkiye'sinde feodalite tartışmaları⁴⁰ henüz bir sonuca ulaşmamıştır. Avcıoğlu, sonuçlanmamış bir tartışmada taraf olmaktansa her iki tarafa da belirli bir mesafeden yaklaşan özgün bir konumu tercih eder. İkinci olarak, yaptığı tanımlamayla Batı feodalitesiyle Osmanlı toplum düzeni arasında tam bir özdeşlik bulunmadığını ima eder. Üçüncü olarak da 'Asya toplumlarının binlerce yıllık durgunluğu' tezinin Batı toplumlarına doğal bir üstünlük tanıyan çağrışımlarını taşıyan Asya Üretim Tarzı tanımlamasını doğru bulmaz. Osmanlı'nın toplum yapısı konusunda Asya Üretim Tarzı tanımlamasına ilgi gösteren aydınlarla açık bir şekilde karşı çıkar. Osmanlı'nın feodalizmin bir varyantı olduğunu savunan Behice Boran'ın tezlerine⁴¹ ise daha yakın durur. Zira, soruna üretim tarzı açısından bakıldığında senyör-serf, sipahi-reaya ilişkileri arasındaki farkın azaldığını görür. Ancak yine de çubuğu Osmanlı'nın kendine özgülüğünden yana eğmeyi tercih eder ve 'prekapitalist toplum' tanımında karar kılar.

39 A.g.e., 17.

40 Şu iki metin, dönemin feodalite tartışmalarının taraflarını ve tezlerini iyi bir biçimde ortaya serer: Oğuz Oyan, "Behice Boran'ın Feodalizm ve Osmanlı Toplum Yapısı Tahlilleri", *Bilim ve Sanat* 84 (1987): 14-16; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6 "Osmanlı Toplum Düzeni Üzerine Tezler", yay. yön. Ertuğrul Kürkçü (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 1734-1735.

41 Behice Boran, Osmanlı İmparatorluğu'nu "merkezî bir feodalite örneği" olarak tanımlamıştı. Boran'ın konuyla ilgili hepsi de *Yön* dergisinde yayımlanmış çözümlemeleri için bkz.: Behice Boran, "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?", *Yön* 39 (1962): 8-9; Behice Boran, "Marksist Metod Nedir?", *Yön* 50 (1962): 13; Behice Boran, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet: Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi", *Yön* 51 (1962): 13.

Doğan Avcıoğlu'nun Osmanlı İmparatorluğu'nun toplum düzenini 'prekapitalist' düzen olarak tanımladıktan sonraki sorunu, bu toplumun kendi içsel dinamikleriyle daha ileri bir toplumsal düzene geçip geçemeyeceğidir. Avcıoğlu, bu soruya olumlu yanıt verir. Çünkü, aksi bir yanıt İmparatorluğun durgunluğa mahkûm bir toplum yapısına sahip olduğunu açık ya da örtük bir biçimde kabul etmek anlamına gelecektir. Avcıoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi içsel evrimiyle kapitalizme geçebileceği tezini, kapitalizm öncesi toplumların kapitalizme geçiş şartlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunuşuna dayandırır. Bu şartlar şunlardır: Toprağa bağlı köylünün bu bağlılıktan kurtulmaya başlaması; uzmanlaşmış ve serbestleşmiş şehir zanaatının varlığı; ticari sermayenin belirmesi.⁴²

Osmanlı İmparatorluğu'nun durgunluğa mahkûm olan Asya Üretim Tarzına değil, kendi içsel dinamikleriyle kapitalizme dönüşmeye elverişli prekapitalist bir toplum yapısına sahip olduğunu saptayan Doğan Avcıoğlu'nun bundan sonraki sorunu, İmparatorluğun, Batı karşısındaki üstünlüğünü nasıl olup da yitirdiğini ve içsel evrimiyle kapitalizme geçemediğinin nedenini bulabilmektir.

Doğan Avcıoğlu, bu sorulara yanıt verirken, 'Türklerin göçebeliği', 'Müslümanlığın ileri gidişe engel olduğu' gibi gerekçelerin hiçbirini, inandırıcı, ikna edici ve bilimsel bulmaz. Bunların hepsinin yüzeysel tezler olduğunu düşünür. 15 ve 16'ncı yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun göçebelikle bir ilgisinin kalmamış olduğunu; 16'ncı yüzyıla kadar faizciliğe, bankacılığa, ticarete, teknik ilerlemeye engel olmayan İslamiyetin bundan sonra da toplumun önünde bir engel olmayabileceğini hatırlatır. "Geçelim" diyerek bu iddiaları bir yana iter.⁴³

Prekapitalist toplum düzeninden kapitalizme geçişte öncü olma olasılığına tarihsel olarak sahip olan Osmanlı'nın, öncülüğü Batı'ya kaptırışının nedenleri, Doğan Avcıoğlu tarafından şöyle sıralanır:

42 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, 18.

43 A.g.e., 26.

Batı, okyanuslara açık bir coğrafyadadır ve Doğu'nun zenginliklerine muhtaçtır. Bu iki özelliği, Batı'yı denizaşırı keşiflere zorlar. Bu keşifler sömürge talanını beraberinde getirir. Sömürge talanı da tüccar sermayesinin çoğalmasına yol açarak sermaye birikimini hızlandırır. Sermayenin hızlı birikimi ve bu birikimi sağlayan sınıfın itici gücüyle Batı'daki kurulu düzen çözülür, çözülen düzen içinde gelişen ticari kapitalizm sanayi kapitalizmine evrilir.⁴⁴

Avcıoğlu, üstünlük bakımından Doğu ile Batı arasındaki tarihsel rol değişiminin bazı önemli sonuçlaraya açtığını saptar: Avcıoğlu'na göre, Doğu'nun Batı karşısındaki üstünlüğünü kaybetmesinin bunlar arasında köprü durumunda bulunan Osmanlı'yı doğrudan etkilemesi kaçınılmazdır. Doğu ile Batı arasındaki ticaret yolunun Akdeniz'den okyanuslara kayması, Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük bir buhrana sürüklemiştir. Buhran, Anadolu'dan geçen uluslararası ticaretin sönmeye yüz tutmasından, fetihlerin bundan böyle kârlı bir iş olmaktan çıkmaya başlamasından, Batı'daki fiyat yükselişlerinin yarattığı sarsıntıdan ve İmparatorluğun gitgide Batı için cazip bir hammadde pazarı oluşundan kaynaklanmıştır. Büyük buhranın sonucu, Batı'da feodalite tasfiye edilirken Osmanlı İmparatorluğu'nda derebeyliğin inşa edilmeye başlamasıdır. Yani Batı feodal düzeninden sıyrılıp kapitalizme geçerken Osmanlı'nın bunun karşısında çare olarak anakronik bir biçimde feodalizmin yoz bir biçimi olan derebeyliğe sarılmasıdır. Oysa derebeylik, üreticilerin can ve mal güvenliğini ortadan kaldıran, bu yüzden üretimin gerilemesine yol açan bir düzendir.⁴⁵

Avcıoğlu, üstünlüğün Batı'dan Doğu'ya geçmesinin Osmanlı'da yarattığı büyük buhranın sonuçlarına ilişkin radikal tezler ileri sürer. Bu tezlerden biri, Celali İsyanları ile ilgilidir. Avcıoğlu, Celali İsyanlarını köylü ayaklanmaları olarak değil, "resmî sıfatlı kişilerin, geçim sıkıntısı içindeki işsiz köy delikanlıları kütlesini kullanarak, köylülere karşı giriştikleri haydutluk" olarak tanımlar.⁴⁶

44 A.g.e., 26-29.

45 A.g.e., 28-36.

46 A.g.e., 31.

Bir diğ er tez, Sened-i İttifak (1808) hakkındadır. Avcıoğlu, Sened-i İttifak'ın, Batı'daki bazı örneklerin etkisiyle despot padişahın yetkilerini sınırlayan ilk kamu hukuku kaidesi olarak değ erlendirilmesini doğ ru bulmaz. Devletin derebeylerinin haklarını ırs  bir şekilde tanımasını ve vergilerin padişahın vekilleriyle hanedanlar arasındaki müzakereler yoluyla kararlaştırılmasını getiren Sened-i İttifak'ı, "eşkıyalığın meşrulaştırılması" olarak değ erlendirir.⁴⁷ Osmanlı tarihine ilişkin çalışmalarda o zamana kadarki genel eğilimin Celali İsyânlarını köylü ayaklanmaları sayıp olumlamak ve Sened-i İttifak'a da ilerici bir rol atfetmek olduğu d ş n l rs  her iki tez de kendi devri için meydan okuyucu niteliktedir.

Beri yandan, Doğan Avcıoğlu, Osmanlı'nın bir büyük buhranın pençesine düşüp yoz bir feodalizme sarılmasına rağmen, bu girdaptan çıkabilmesinin, sömürgeleşme tehlikesinden silkinebilmesinin ve kapitalizme geçebilmesinin ihtimal dahilinde olduğu kanaatine ulaşır. III. Selim ve II. Mahmud'un İmparatorluğun düştüğü buhranın temeldeki nedeninin ekonomik olduğunu "sezdikleri"ne işaret eder. Bu iki padişahın ticaret ve sanayi alanında yapmaya giriştikleri reformları ve prekapitalist düzenin ulema, yeniçeri ve derebeyi gibi direnme odaklarına karşı yönelttikleri saldırıları hatırlatır. "Esas itibariyle doğru yönde" olduğunu ve Avrupa kapitalizminin henüz dünya üzerinde hegemonyasını kurabilecek güce erişemediği bir döneme denk geldiğini savunduğu bu reform ve adımların "kendi hâline bırakılabilse, Batı'dan sonra Türkiye'ye de kapitalist geleişme yolu açabileceğini" iddia eder. Ancak, Avcıoğlu'nun saptamasına göre, bu yola girebilmesi için Osmanlı'nın bir büyük eksikliği vardır. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere kapitalist geleişme hareketi aşağdan devinen Batı, prekapitalist düzenin direnmesini yendikten sonra yaslanabileceği yükselen bir sınıfa sahiptir. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nda yukarıdan gelişen devininin yaslanabileceği bir burjuva sınıfı yoktur.⁴⁸ İmparatorluk işte bu nedenle kapitalist geleişme yolunu a amamıştır. Ancak İmparatorluğun

47 A.g.e., 35.

48 A.g.e., 37-39.

kendi bağrından yeni bir yükselişe öncülük edecek bir burjuva sınıfı çıkarmayı bir neden olmasının yanı sıra aynı zamanda bir sonuçtur da. Bu sonucun başlıca sebebi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist gelişmeye zemin hazırlaması olası reformlara giriştiği dönemde Avrupa devletlerinin ağır baskılarına maruz kalmasıdır. Osmanlı'nın coğrafyası Doğu ile Batı arasında köprü konumundadır. Beri yandan büyük bir hammadde deposudur ve geniş bir pazardır. Bu önemli özellikler, Batı'nın Osmanlı'nın üzerine çökme iştahını kabartmıştır. 1838 Ticaret Antlaşması, İmparatorluk üzerindeki Avrupa baskısının en önemli dönüm noktası olmuştur. Bu antlaşma, Osmanlı'yı Avrupa'nın açık pazarı hâline getirmiş, kapitalist gelişmenin temel şartı olan bağımsız gelişme olanağını ortadan kaldırmış, sanayinin ilerlemesini engellediği gibi mevcut yapısının da duraklamasına neden olmuştur.⁴⁹

Türkiye'nin Düzeni'nde, Tanzimat reformları da bu çerçevenin içine yerleştirilir. Nasıl ki 1838 Antlaşması İmparatorluğu Batı kapitalizminin açık pazarı hâline getirmişse, Tanzimat reformları da açık pazar düzeninin gerekli kıldığı idari ve mali yapıyı hazırlayarak Türkiye'nin Avrupa emperyalizmine bağlı yarı sömürge düzenine dönüşmesinin yolunu açmıştır.⁵⁰ Avcıoğlu, Tanzimat reformlarının Osmanlı'nın Batılılaşma, modernleşmesi yolunda olumlu adımlar olduğuna ilişkin değerlendirmeleri elinin tersiyle sağ yanına iter ve onları uydulaşma ya da sömürgeleşmenin önemli dönemeçleri olarak değerlendirir. 1838 Antlaşması ve Tanzimat reformlarıyla yeniden biçimlenen düzen, *Türkiye'nin Düzeni*'nde, "prekapitalist düzenin miraslarını geniş ölçüde taşıyan, tarımın ağır bastığı sömürge tipi bir kapitalizm" olarak tarif edilir.⁵¹

Türkiye'nin Düzeni'nde, emperyalizmin yarı sömürgesi konumuna ilerleyen Osmanlı toplumunun sınıfsal yapısının çözümlenmesine önem verilir ve bu çözümlmelerden bazı önemli sonuçlar çıkarılır. Gelin şimdi, Avcıoğlu'nun, emperyalist sistem içinde ta-

49 A.ge.e., 50-53.

50 A.ge.e., 58-58.

51 A.ge.e., 82.

rımın ağır bastığı sömürge tipi bir kapitalizm olarak tanımladığı Osmanlı düzeninin sınıflarını nasıl gözlemlediğini görelim. Önce, tümü de emperyalizmin ülkedeki kolları olarak işlev göre hâkim sınıfları...

*Türkiye'nin Düzeni'*ndeki çözümlemeye göre, emperyalizm, kendi konumunu güçlendirdiği durumlarda prekapitalist düzenin unsurlarını desteklemiş ve güçlendirmiştir. Mültezimler iltizam yoluyla, derebeyleri ekonomi dışı zorlama yoluyla ve yükselen toprak ağaları da ekonomik faktörler yoluyla sömürülerini sürdürmek üzere emperyalist sistem içinde kendilerine yer bulabilmişler ve emperyalizmin Osmanlı toprak düzenindeki birinci kolu olmuşlardır. İkinci kol, emperyalizmin açık desteğiyle şehirlerdeki iş hayatına egemen olan Rum ve Ermeni tüccarlarıdır. Avrupa devletlerinin tebaasına geçme olanağını her an ellerinde tutan lövantenler de bunlarla birlikte aynı kolda yer almışlardır. Doğan Avcıoğlu'nun "komprador bürokrasi" adı verdiği devlet yöneticileri, emperyalizmin Türkiye'deki üçüncü koludur. Gözleri kendi toplumlarına değil sefirlere, tercümanlara, konsoloslara çevrili olan komprador bürokrasinin işlevi, devleti Avrupa sermaye gruplarının çıkarlarına göre yönetmektir.⁵²

Şimdi de *Türkiye'nin Düzeni'*nde ast sınıfların nasıl gözlemlendiğine bakalım.

Köylüler, Avcıoğlu'nun çözümlemesinde, sömürü ve baskının en zelif nesnesi olarak tasvir edilir. Doğrudan üreticiler olarak köylüler, bir yandan sömürülen alt toplumsal katmandırlar. Ağalar, mültezimler, tefeci tüccarlar ve daha büyük tüccarlar köylünün ürünü üzerinden insafsızca kazanırlar. Emperyalizm, tarımsal ürün ihracatı kendi belirlediği fiyat üzerinden yapıldığı için bu sömürden aslan payını kapar. Emperyalizmin ve hâkim sınıfın sömürüsü altında inleyen köylüler, devletten ise sürekli baskı görürler. Durmaksızın asker ve vergi isteyen devletin tüm ağırlığı köylünün üstüne çöker. *Türkiye'nin Düzeni'*nde ağır baskı ve katmerli sömürünün nesnesi olarak resmedilen köylüler, buna bir karşı duruş ser-

gileyemezler. Sadece susarlar, sinerler, içlerine kapanırlar veyahut da kaçarlar. Avcıoğlu'nun kendi sözleriyle:

Köylü, bitkin, güvensiz ve inançsızdır. ... Devlet yalnızca 'vergi ver, asker ver' demektedir. Bu durumda köylüyü takatsiz düşürmek pa-hasına da olsa, az çok bir güvenlik getiren derebey ve toprak ağasıyla iyi geçinmekten başka bir çıkar yol yoktur. Köylü, derebey, toprak ağası ve tefeci tüccarın dış âleme karşı gerdiği 'demirperde'nin gerisinde susmuş, sinmiş, içine kapanmıştır. Köylünün tek protesto biçimi 'askerden kaçıp dağda gizlenmektir'.⁵³

Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısının en altındaki sosyal sınıflar ise, Doğan Avcıoğlu'na göre, proletarya ve lümpen proletaryadır. Avcıoğlu'nun derlediği sayısal verilerden ulaştığı sonuçlara göre, sanayinin cılız olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda işçiden çok işsiz vardır. Seyyar satıcı, boyacı, küfeci, dilenci gibi on binlerce insan lümpen proletaryayı oluşturur. Köylerde toprağını kaptıran köylüler de bu sınıfa katılır. Küçük zanaatların fakirleşen usta ve kalfaları ile imalat sanayiinde işçiler önemli bir nicelik oluşturur. Bunun yanı sıra devlet tersaneleri, imalathaneleri ve kamu hizmet kurumları ile yabancıların imtiyaz şirketlerinde çalışan işçilerin sayısı da azımsanamayacak kadardır. Türkiye proletaryası açık pazar şartlarına rağmen büyümektedir. Gelgelelim, proletarya ve lümpen proletarya da tıpkı köylüler gibi, sınıfsal tutum ve toplumsal muhalefet bakımından durgundur. İşçiler, 1908'den sonraki çabalara rağmen örgütsüzdür. Zaman zaman rastlanan iş bırakmalar kendiliğindendir. Mütareke yıllarında baş gösteren grevler ise memurların öncülük ettiği milliyetçi tepkilerdir.⁵⁴

Türkiye'nin Düzeni'nde, Osmanlı'nın düzen ve sınıf tahlilinin nereye varacağı böylelikle belli olmuş olur. Emperyalizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun mazideki üstünlüğünü kaybedişinin ve kapitalizme geçmek suretiyle üstünlüğünü yeniden edinme şansının bertaraf edilşinin baş sorumlusu ve nedenidir. Onunla işbirliği yapan komprador sınıf ve bürokrasi bu baş sorumlunun içerideki

53 A.g.e., 89.

54 A.g.e., 96-97.

mümessil ve mesulleridir. Her ikisinin ezip sömürdüğü toplumsal sınıflar ise bunlar karşısında çaresizdir. Öyleyse bu çaresizlikten, bu çıkmazdan, bu kör gidişten ülkeyi kim kurtarabilecek, çıkış yolunu kim gösterebilecektir? Kurtuluş, uyuşuk, cahil, korkak ve sinik ezilen sınıflardan gelemeyeceğine göre; ışıık zinde, bilge, cesur ve atılgan aydınlardan yanacaktır. Asker ve sivil, milliyetçi aydınlardan...

Doğan Avcıoğlu'nun "milliyetçilik bayrağını yükselten" aydınlara hangi konumlanma noktasından yaklaştığını, onları nasıl sahiplendiğini ve ne şekilde eleştirdiğini göreceğiz. Lakin bundan önce toplumsal düzen ve toplumsal sınıf sorunsalının cumhuriyet döneminde nasıl çözümlendiğine bakmamız yerinde olacaktır. Düzen tahlili bütünlüğe varınca, onu düzlüğe çıkarma misyonu yüklenen aydınların tarihinin ve özelliklerinin nasıl tahlil edildiğine odaklanabiliriz.

Cumhuriyet'te Düzen ve Sınıflar

16'ncı yüzyıla kadar Batı'dan önde olan, bu yüzyılın ortalarından itibaren Batı'nın baskısıyla tökezleyip emperyalizmin yarı sömürgeliğine yuvarlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmışlığı içinden doğan Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal ve sınıfsal yapısı Doğan Avcıoğlu'nun çözümlemesinde önemli bir yer tutar. Avcıoğlu, Türkiye'nin dününden taşıdığı toplumsal ve sınıfsal özelliklerini, Kemalist Hareketin çağdaşlaşma yönündeki büyük atılımlarına rağmen sürdürdüğünü gözlemler. Onun gözünden görüldüğü biçimiyle Kemalist Devrim, üstyapı düzeyindeki devrimci girişimlerini temel yapıya dokunmaksızın gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu da önemli bir çelişkiye yol açmış, Kemalist Devrim temel yapıyı dönüştüremeyince, temel yapıdaki hâkim sınıflar uygun koşullarda üstyapıyı kontrol etme imkânını edinmişlerdir.

Türkiye'nin Düzeni'nde Cumhuriyet dönemi iki ana evreye ayrılır. Birinci evre, Cumhuriyetin kuruluşundan 1946'da çok partili siyasi hayata geçilinceye kadarki dönemi kapsar. İkinci evre,

1946'da çok partili siyasi hayata geçilmesiyle başlar, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesiyle sonlanacakmış gibi olur, ama sonrasında yine devam eder. Cumhuriyetin birinci evresine mührünü vuran sözcük 'devrim' ise, ikinci evresine mührünü vuran sözcük de 'karşıdevrim'dir. Bu iki evre, toplumsal yapı ve sosyal sınıf özellikleri bakımından bazı farklılıklar gösterir.

Türkiye'nin Düzeni'nde Cumhuriyetin birinci evresi 'devrim' sözcüğüyle mühürlenir ama, bu 'sınırlı' bir devrimdir. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Kemalist Devrim, evet, bir devrimdir; zira bir ulus devlet yaratmış, onu bağımsızlık içinde çağdaş uygarlığa doğrultmuştur. Ulusal bağımsızlığın kazanılması, saltanat ve hilafet gibi eski düzenin temel kurumlarının ilga edilmesi, laiklik hamleleri, öğretimin birleştirilmesi, Medeni Kanun'un kabul edilmesi gibi cesur atılımlar onun devrimci yüzüdür. İmparatorluktan devraldığı toplumsal yapıyı ve ona özgü sınıf ilişkilerini değiştirmemiş olması ise onun devrimci olamayan yüzüdür.⁵⁵

Kemalist Devrimin bu çelişkili özelliği, *Türkiye'nin Düzeni*'nde, Kurtuluş Savaşı'nın öteki bütün bağımsızlık savaşlarına göre istisna teşkil eden şu özelliğine dayandırılır: başka ülkelerdeki bağımsızlık savaşları, sömürgecilere ve onlarla işbirliği yapan prekapitalist düzenin egemen sınıflarına karşı verilmiştir. Söz konusu bağımsızlık savaşlarının ana dayanağını fakir köylülük oluşturmuş, savaş kazanıldıktan sonra toprak reformu gibi radikal adımlarla prekapitalist düzenin hâkim sınıfları tasfiye edilmiştir. Oysa Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nın toplumsal dayanağı, fakir köylülük olmamıştır. Hatırlayalım; Avcıoğlu'nun gözünde fakir köylülük, Türkiye'de bir "bezgin sınıf"tır; kırsal alandaki hâkim sınıf ve katmanların nüfuzu altındadır. Bu nedenle, Kurtuluş Savaşı, köylüleri hâkimiyeti altında tutan eşrafa ve ancak eşrafın nüfuzu dolayısıyla fakir köylülüğe dayanılarak yürütülmüş ve kazanılmıştır. Devrimin eski toplumsal yapıyı ve yapının egemen sınıflarını tasfiye edemeyişinin nedeni budur.⁵⁶ İşte bu ayırt edici özelliği, Türk Devrimini sınırlı

55 A.g.e., 163, 171, 177.

56 A.g.e., 151, 152

bir devrim kılmıştır. Bu sınırlılık, eski düzenden kopuşu simgeleyen reformların çelişkili biçimde eski düzenin toplum yapısının üstüne inşa edilmesini getirmiş, bu da devrimi ancak üstyapı alanıyla sınırlı kılmış ve temele inemeyen devrim kitlelerle bütünleşemeyerek hedeflerine varamamıştır. Böylelikle Türk Devrimi çağdaş uygarlık yolunda büyük hamleler yapmış olsa bile kitlelerin yazgısını değiştirememiş, sömürü ve tahakküme dayalı toplumsal ilişkileri bozamamış ve en sonunda geniş yığınların kendisine sırt çevirdiği bir hareket olarak orta yerde kalmıştır.⁵⁷

Türkiye'nin Düzeni'nde, çok partili siyasal hayata geçiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dış konjonktüre, ama esas olarak da içeride biriken çelişkilerin zorlamasına dayandırılır. Bu bakımdan da dışsal ya da keyfî bir adım olarak değerlendirilmek yerine içsel çelişkilerin bir momentumu olarak konumlandırılır. Gerçekleştirilemeyen toprak reformu, değiştirilemeyen bağımlı ticari yapı ve kazanılamayan ekonomik bağımsızlıkla bey, ağa, tefeci ve komprador kapitalistlerin durmaksızın güçlendiği bir tarihsel uğrakta geçilen çok partili siyasal hayat, bu sınıf ve kesimlerin siyasal iktidara yerleşmesi sonucunu doğurur. Bu sonuç da, İkinci Dünya Savaşı öncesinde devlet yardımıyla kurulmak istenen 'milli kapitalizm'in yerini devletin, yabancı sermayenin ve ABD Hazinesinin güç ve itilim verdiği 'işbirlikçi kapitalizm'in almasını sağlar. *Türkiye'nin Düzeni*'ndeki çözümlemeye göre, böylesi bir bağlamda doğan çok partili siyasal hayat ikili bir rol oynamıştır. Genel oy ve parti rekabeti bir yandan artık yöneticileri seçen ve belirleyen konumuna erişen, "vatandaş olma duygusunu az çok duyumsayabilen" emekçi kitleler üzerindeki baskıyı azaltmış ve onlara bazı tavizler verilmesini zorunlu kılmıştır. Ama genel oy bir yandan da, prekapitalist bir düzenin kalıntılarını taşıyan toplumsal yapıda bey, ağa, şeyh, tefeci, tüccar vb.'den mürekkep hâkim sınıfları daha da güçlendirmiştir. Parti örgütlerine hâkim olan bu sınıflar, bazı ufak tavizlerle ve yanı sıra da din istismarcılığıyla oyları yönlendirebilmişlerdir. Böylelikle genel oy, diğer az gelişmiş ülke-

lerde olduğu gibi Türkiye’de de ilericiliğin değil, muhafazakârlığın aracı hâline gelmiştir.⁵⁸

‘Karşıdevrim’ sözcüğüyle nitelenen Cumhuriyetin ikinci evresinde birinci evrede gerçekleştirilen bütün devrimler etkisiz kılınmış, solculuk yasaklanmış, toprak reformu ve Köy Enstitüleri gibi devrim hareketleri ‘komünistlik’ diye gösterilip lanetlenmiştir. Toprak reformunun yerini tarım reformunun, devletçiliğin yerini özel teşebbüsçülük ve yabancı sermayeciliğin, bağımsız dış politikanın yerini uyducu dış politikanın, Köy Enstitülerinin yerini imam hatip okullarının, hürriyetin yerini ağırlaştırılmış 141 ve 142’nci maddelerin aldığı bu dönem, siyasal yönden bir karşıdevrim olarak değerlendirilir *Türkiye’nin Düzeni*’nde.⁵⁹

Kitapta çizilen Türkiye panoramasına göre bu evrede kentlerde ve kırlarda kapitalistleşme sürecinin temposu ABD’nin desteğiyle yükselmiştir. Kitapta, bu yükseliş resmî verilere, bilimsel araştırmalara ve raporlara dayanılarak hem sektör sektör hem de bütünsel olarak sunulur. Bu harita, Türkiye kapitalizminin başta ABD olmak üzere emperyalist devletler tarafından desteklenerek gelişen, yerli ve yabancı özel sermaye işbirliğine dayanan bir kapitalizm olduğunu gözler önüne serer. ‘Millî’ değil, ‘işbirlikçi’ bir karaktere sahip olan Türkiye kapitalizmi ağır sanayiye, üretime, makine üreten makinelere yaslanmaz; özü ve esası ithalattır ve kendisi de ancak ‘montajcı bir sanayi’dir.⁶⁰ Beri yandan çeşitli bölgelerde farklı hız ve biçimlerde gelişmekle birlikte, Türkiye tarımı da kapitalist ilişkilerin hâkim olma yolunda olduğu bir yapıya bürünmüştür. Avcıoğlu, “Derebeylikten toprak ağalığına, toprak ağalığından kapitalist çiftçiliğe geçilmektedir” diye betimlemiştir tarımdaki yeni manzaryı.⁶¹ Türkiye tarımında üretim tarzlarının eklemelenişini de gözden kaçırmamış, “... tarımda geniş bir prekapitalist sektör ağası, beyi, şeyhi, tefecisi ve aracısıyla ve aşiret ilişkileri ve mezhep davalarıyla

58 A.g.e., 249, 254, 272

59 A.g.e., 250.

60 A.g.e., 272, 390, 397.

61 A.g.e., 305.

birlikte yaşamaktadır. Türk tarımı ... prekapitalist sektör ile kapitalist sektörün 'coexistence'ına dayanmaktadır" diye yazmıştır.⁶²

Gelin şimdi de, tıpkı yukarıda Osmanlı düzeni için yaptığımız gibi Avcıoğlu'nun Cumhuriyet döneminde toplum sınıflarını nasıl gözlemlediğini görelim. Yine başlangıç noktamız hâkim sınıflar olsun...

Cumhuriyetin 'devrimci dönemi'nin hâkim sınıflarından biri, Avcıoğlu'na göre, "eşraf"tır. Kendisi eşrafı şöyle tanımlar: "... toprak ağaları, derebeyleri, aşiret reisleri, tüccar ve din adamları gibi Anadolu illerinin geleneksel egemen sınıflarının tümünü kapsayan genel bir kavram ..." ⁶³ Eşraf, Kurtuluş Savaşında Rum ve Ermenilerin 'saldırıları' karşısında direnişe geçen ve kendisiyle birlikte nüfuzu altındaki köylü kitleleri de harekete geçiren, direnme hareketinin gerektirdiği maddi kaynakların bulunmasında ve Kuvayı Milliye müfrezelerinin hazırlanmasında belirleyici rol oynayan bir kesimdir. ⁶⁴ Bu kesim, Cumhuriyet döneminde yapılan reformlara köylü üzerindeki egemenliklerine herhangi bir hâle getirmedikleri müddetçe mukavemet göstermemiştir. Eşraf mukavemet göstermediği müddetçe de Doğan Avcıoğlu'nun 'milliyetçi devrimci kadro' olarak adlandırdığı kesimler, onların hâkimiyetine doku-nacak bir toprak reformunu gündeme almamışlar, "kendi bindikleri dalı kesmemişler" dir. ⁶⁵

Doğan Avcıoğlu'nun Cumhuriyet'in devrimci dönemi saydığı dönemde, İttihat ve Terakki döneminden devralınan "milli iktisat" politikası sürdürülmek istenmiş, bu politikanın ana hedeflerinden biri devlet eliyle sanayi burjuvazisi yaratmak olmuştur. Gelgelelim, bu hedefe varılamamıştır. Avcıoğlu, bu alandaki tüm girişimleri, yönelimleri ve bunların sonuçlarını inceledikten sonra "... 'devlet eliyle fert zengin etme' politikası, sanayileşmeyi sağlayamayan kısır bir faaliyet olarak kalmıştır. Zenginleşme çabası, sanayiye de-

62 A.g.e., 403.

63 A.g.e., 139.

64 A.g.e., 147, 150.

65 A.g.e., 171, 156.

ğil, ticarete ve spekülasyona yönelmiştir” diye yazar.⁶⁶ *Türkiye’nin Düzeni*’nde pek çok örnek olay ve ayrıntı zenginliğiyle kotarılan sergileme, geniş devlet desteğine rağmen bir sanayi burjuvazisi yaratılamadığını, sahneye çıkarılabilen toplumsal kesimin ancak “kolay ve garantili kazanç” sağlama peşine düşen ‘zenginler’ olduğunu gösterir.⁶⁷

Türkiye’nin Düzeni’nin ışığını, sanayi burjuvazisi olmayan ‘zenginler’ sınıfının üzerine düşürdüğünde onun üç katmanını ayırt eder. Birinci katmanda, devlet desteğiyle oluşan yeni işadamları bulunur. Bunlar, Lövantenlerin İstanbul’dan ayrılmasıyla doğan boşluğu devlet desteğiyle dolduran, Rum ve Ermeni işadamlarının ön plandaki konumlarına yerleşen Türk ve Müslüman iş erbabıdır. Paşazâde, Velizâde, Nemlizâde gibi soyadlarıyla ünlenen devlet destekli Müslüman ve Türk işadamları İstanbul Ticaret Odası’ndaki Manokyan, Vitali ve Kamhi gibilerinin saltanatını yıkmıştır. İkinci katmanda Yakup Kadri’nin *Ankara*’sında tasvir edildiği türden eski Kurtuluş Savaşı kahramanı, yeni işadamı tiplmesi ve yanı sıra da Anadolu’dan yükselen işadamları yer alır. Üçüncü katmanda ise yabancı devlet ve sermaye gruplarıyla güçlü ilişkilerini sürdüren, faaliyetlerini genellikle İstanbul ve İzmir’de yürüten azınlıklara mensup kompradorlar bulunur. İlk iki katmanda yer alan ve görünüşte ‘yerli ve milli’ olan işadamları üçüncü tabakayla ve yabancı şirketlerle uzlaşma yolunu seçmişler, çıkarlarının bir gereği olarak bunlarla ortaklığa girmeye meyletmişlerdir. Böylece, eski ticaret düzeni yeni şartlarda sürmüş, yönlendirici güç yine yabancı şirketler ve azınlıklara mensup kompradorlar olmuştur.⁶⁸ Sonuç, milli iktisat ve sanayi burjuvazisi hedefinin, ithalatçılığa ve yabancı firma temsilciliğine dayalı ticari kapitalizmle sonuçlanmasıdır.

Doğan Avcıoğlu, Cumhuriyet dönemi devlet bürokrasisinin çelişkili bir nitelik arz ettiğini gözlemler. Bürokrasi bu dönemde asker ve sivil olmak üzere iki kanattan, muhafazakâr ve devrimci

66 A.g.e., 205.

67 A.g.e., 193.

68 A.g.e., 166, 193, 211, 402.

olmak üzere de iki meşrepten mürekkeptir. Üstelik bu niteliğiyle devleti çekip çevirecek bir nicelik meydana getiremediği için 'eski Babiâli bürokratları'nın katılımıyla genişlemiştir. Bu genişlik içinde Atatürk'ün etrafındaki az sayıdaki 'devrimci kadro' dışta tutulursa, bürokrasinin önemlice bir kesimi kırlarda eşraf, şehirlerde yerli ve yabancı firma ve komprador sınıflar lehine bir tutum takınmış ve dönemin tek partisi olan CHP'de de etkin olmuştur. Avcıoğlu, bu şekilde, CHP'yi "eşraf-bürokrasi karışımı" bir parti olarak tanımlarken bürokrasinin hâkim sınıfların bir bileşeni olarak işlev gördüğüne dikkati çekmiştir.⁶⁹ Böylelikle, Cumhuriyetin devrimci dönemi, devletin çekirdeğindeki dar bir devrimci kadro eliyle yaptığı çağdaşlık hamleleri ile tutucu sınıflar ve bürokrasi arasında sıkışıp kalmış, devrim dönemi, kendi karşıdevrimin öznelerini kendi eliyle yaratmış olur. Yıllar içinde ve özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında toplumun bütün katmanlarında biriken hoşnutsuzluğu siyasal yollarla gidermenin bir yolu olabilecek olan çok partili siyasal hayat, karşıdevrim öznelerinin siyasal iktidarı kendi ellerine almasının yolunu açar. Doğan Avcıoğlu'nun kendi kelimeleriyle:

Çok partili hayatın toplumun bütün katlarına yaygın aşırı hoşnutsuzluk havasında ... muhtemel patlamalara karşı bir 'emniyet supabı' olarak düşünülmesi mümkündür. Fakat çok partili hayata iten nedenler ne olursa olsun, toplumsal açıdan bunun sonucu, milliyetçi-devrimci hareketin tasfiye edemediği, aksine güçlendirdiği bey, ağa, tefeci, komprador nitelikteki kapitalist sınıfın iktidara eskisinden daha güçlü biçimde yerleşmesi olmuştur.⁷⁰

Eşraf, işbirlikçi zengin işadamı ve bunların çıkarlarının devlet katındaki temsilcileri olan bürokratlar cumhuriyetin ikinci evresinde 'Amerikan kalkınma modeli'yle 'işbirlikçi bir kapitalizm'in hâkim sınıfları olarak yollarına devam etmişlerdir. Derebeylikten toprak ağalığına, toprak ağalığından kapitalist çiftçiliğe geçen, lakin zihniyet olarak hâlâ ağa olan tarımsal sınıflar; devlet, yabancı sermaye ve dış yardımlar yoluyla imal edilen 'işbirlikçi kapitalist'ler;

69 A.g.e., 174, 177.

70 A.g.e., 249.

(DP'li) partizan tüccarlar; çok partili siyasal hayat döneminde kolayca zenginleşmişler, karaborsa, spekülasyon, siyasi nüfuz, yolsuzluk, idari kararlar gibi yolları da kullanarak servetlerine servet katmışlardır.⁷¹

Bu da Türkiye'de Batı'daki gibi bir sanayi kapitalizminin ve buna önderlik eden bir sanayi burjuvazisinin oluşmadığı anlamına gelir. Tabii, daha aşağıda göreceğimiz gibi, Batı'daki gibi bir burjuvazinin olmayışı Batı'daki gibi bir işçi sınıfının da olmayışı anlamına gelecek ve dahası Batı'daki gibi bir sanayi kapitalizminin bulunmayışı da Türkiye'nin önünde gelişmiş bir kapitalizmden sonra ulaşılabileceği varsayılan sosyalizm seçeneğinin gündemde olmadığı sonucuna götürecektir.

Hadi şimdi de Cumhuriyet döneminde emekçi sınıfların nasıl konumlandıklarına bakalım.

Hâkim sınıfların tahakkümü altındaki emekçi sınıflar, *Türkiye'nin Düzeni*'nde Cumhuriyet dönemi için de "hareketsiz ve tepkisiz", "pasif ve güvensiz" küteller olarak tasvir edilirler.⁷² Cumhuriyetin birinci döneminde işçilerin hakları kısıtlanmıştır. Doğan Avcıoğlu, Cumhuriyetin devrimci dönemi olarak adlandırdığı dönem için "... özel teşebbüse sağlanan en büyük avantajlardan biri, işçi haklarının kısıtlanmasıdır" diye yazar.⁷³ Onun kanaatine göre, aynı devrimci dönemde köylüler üzerindeki baskı ve sömürünün engellenmesine, yok edilmesine ya da ortadan kaldırılmasına ilişkin herhangi bir adım atılmamıştır. "Genç Cumhuriyet" der Avcıoğlu, "geleneksel düzenin egemen sınıflarının gücünü kıramadığı gibi, onlara dayanarak, hükümet etme durumunda kalmıştır."⁷⁴

Tam burada, *Türkiye'nin Düzeni*'ndeki sınıfsal tahlille bir tartışmaya girmek yerinde olacaktır. Doğan Avcıoğlu, Kemalist Devrimin işçi sınıfı ve köylülük karşıtı adımlarını, *Türkiye'nin Düzeni*'nde olgusal olarak ve tek tek ortaya koyar. Ulaştığı sonuçla-

71 A.g.e., 305, 328, 344, 348.

72 A.g.e., 241-242

73 A.g.e., 222.

74 A.g.e., 241.

ra ilişkin naklettiğimiz ifadeleri de, onun, Kemalist Devrimin hangi sınıflara ait ve hangi sınıflardan yana olduğuna ilişkin düşüncesini ele verir. Avcıoğlu, devrimin işçiler ve köylüler aleyhine tavrını ve uygulamalarını ortaya sermesine karşın, sınıfsal tutum alışların sınıfsal ve siyasal konumlarla ilişkisi üzerine durmaya gerek bile duymaz. Tasvir düzeyinde ortaya koyduklarını tahlil düzeyine çıkararak Kemalist Devrimin bir burjuva devrimi olduğu sonucuna doğru ilerlemez. Bu tutukluğun ardında, sanki toplumsal sınıflardan bağımsız bir devlet varmış da, devleti kontrol eden ‘devrimci kadro’ devlet gücünü istediği sınıflardan yana ve istediği sınıflara karşı kontrol edebilirmiş gibi bir teorik kavrayış yatar. Bu kavrayış da, Doğan Avcıoğlu’nu zaman zaman yaklaştığı, eşiğine kadar geldiği Marksizm ile mesafelendirir. Marksist kurama dayanılarak yapılacak bir çözümleme, Kemalist Devrime önderlik eden kadrolara ‘tarafsız ve rasyonel bir egemen güç’ olma rolü atfedilemeyeceğinden ve devlet iktidarının havada asılı kalamayacağından yola çıkacaktır.⁷⁵ Böylelikle, Kemalist Devrim bir ‘burjuva devrimi’ olarak konumlandırılabilir, ona önderlik eden kadroların burjuva kökenleri fark edilebilecek ve icraatları da bu çerçevede değerlendirilebilecektir.⁷⁶ Oysa Doğan Avcıoğlu, böylesi bir değerlendirmeden uzak durarak Kemalist Devrimde halkçı bir öz bulma ümidini hep saklı tutmuştur. Bunun gerisinde yatan şey de, Kemalizmin Avcıoğlu’nun kendi ocağı olmasıdır. Kemalizmde gördüğü şey ile görmek istediği şey birbirine kaynaşmış, karışmıştır. Onun gözünden görüldüğünde Kemalist kadrolar aslında emekçi halktan yana bir yol izleyecekken elverişsiz şartlar ve zorunlu koşullar nedeniyle hâkim sınıfları güçlendirecek politikalar izlemeye mecbur kalmışlardır. Bu bakış açısı burjuva devriminin ana yönelişlerini gözlemlemek yerine, duygusal bir kayırmacılığa kaymış, olmayan halkçı özü varmış, olan burjuva özü yokmuş gibi görmek istemiştir. Bu

75 Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik* (İstanbul: Gerçek, 1974), 13-24; Karl Marx, *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam, 2016), 80.

76 Behice Boran, “Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz”, *Sosyal Adalet* 8 (1964): 5-8; Sungur Savran, *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri*, cilt 1: 1908-1980 (İstanbul: Yordam Kitap, 2010), 54-123.

yüzden Avcıoğlu kendi öngördüğü devrimi de talihsizliklere, şartların zorluğuna, tecrübesizliğe, bilgi birikimi yoksunluğuna ya da ufuk sınırlılığına yenik düştüğüne inandığı Kemalist Devrimin bir devamı olarak tanımlamış, onun yarım kalmış adımlarını tamamlama misyonunu yüklenmiştir. İkinci devrimde, devrimci kadrolar, geçmişin tecrübesinden ders çıkararak, bigilerini derinleştirerek, ufuklarını genişleterek yeniden fethedecekleri devlet iktidarını emekçi halk lehine kullanacaklardır...

Bu ara tartışmadan sonra, Cumhuriyetin ikinci evresinde *Türkiye'nin Düzeni*'nde emekçi sınıfların nasıl konumlandığına bakmaya devam edebiliriz.

Bu evrede kapitalist gelişmeler işçi sınıfını nicelik olarak çoğaltmıştır. Fakat, "Köyden kopup şehre gelenler için fabrika işçiliğinin bir yükselme teşkil etmesi, sanayinin küçük ve dağınık yapısı, fabrika işçiliği dışında inşaat işçiliğinin köysel, ufak atölye ve tamirhanelerde işçiliğinin ise 'paternalist' karakterde kalması, işsizlik korkusu, sendikacılığın işçiden kopuk bürokratik durumu vb..." etmenler, işçi sınıfının sayısal ağırlığına denk bir toplumsal rol oynamasını engellemiştir.⁷⁷ Bu evrede, kapitalizmin gelişimi tarımda 'ırgatlaşma' ya da 'proleterleşme' sürecini hızlandırmıştır. Kapitalizmin girdiği köylerde köylü geleneksel bağımlılık ilişkilerinden kurtulmaya başlamıştır. Buna karşılık, prekapitalist ilişkilerin hüküm sürdüğü yerlerde geleneksel bağlar devam etmiştir.⁷⁸

Türkiye'nin Düzeni'ndeki sergileme ve çözümlemeye göre Cumhuriyetin ikinci evresinde oluşan düzen ve sınıf ilişkileri 27 Mayıs 1960'taki darbeyle radikal bir değişime uğramamıştır. Zira 27 Mayıs'ta sorun Türkiye'nin düzenine ilişkin bir sorun olarak değil, üstyapısal bir sorun olarak kavranmıştır. Anayasal, hukuksal ve eğitimsel sorunlar çözülünce bütün sorunların kendiliğinden hallolacağı zannedilmiştir. Oysa, 27 Mayısçıların perspektifinin aksine DP döneminde ülkenin çıkmaza sürüklenişinin esastaki nedeni, ne Demokratların Kemalist devrimlerden taviz-

77 Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, 412.

78 A.g.e., 412-413.

ler veriş, ne giderek otoriterleşen hükmetme tarzı ve ne de siyasal alandaki saldırgan tavrıdır. Bunlar, ancak çıkmazın yüzeydeki görünümleridir. Öz ise DP döneminin yarattığı ekonomik ve politik çıkmazda, bu çıkmazlara ebelik yapan kapitalist düzende saklıdır. Doğan Avcıoğlu'nun kendi sözleriyle: "... politik çıkmazın temelinde, ekonomik çıkmaz yatmaktadır. Türkiye'de kapitalist gelişme çabası bir kez daha hoşnutsuzluk, sıkıntı ve hayal kırıklığı yaratmıştır."⁷⁹ Gelgelelim ki "silahlı milliyetçi devrimciler"ın toplumsal tepkilerin üzerine yükselen "kaçınılmaz" müdahalesi olarak gerçekleşen 27 Mayıs, belirli bir ekonomik ve sosyal görüşe dayanmamış ve bu nedenle de Türkiye'de kapitalizmin gelişiminde ve sınıf egemenliğinin siyasal düzeyinde esaslı bir yön değişikliği meydana getirmemiştir.⁸⁰

Aydın Tezleri

Türkiye'nin Düzeni'nin merkezinde yatan kavramlardan biri emperyalizm ise diğeri de aydınlardır. Bu neden böyledir? Avcıoğlu, sorunun yanıtını uzak tarihin derinliklerinden ve yakın tarihin tecrübelerinden bulup çıkarmıştır. Emperyalizm memleketi kendine bağlarken temel yapıdaki hâkim sınıflar kendi çıkarlarını emperyalistlerle birleştirmişler, onlarla işbirliğine yönelmişlerdir. Bu bütünleşik menfaat ağıdan doğan güç, değişik tabakalarda bulunan aydınların, devlet hiyerarşisinde görev yapan bürokratların, dinsel ve geleneksel yerel liderlerin önemlice bir kesimini de kendine bağlamıştır. Toplumun temelini oluşturan emekçi sınıflar ise bir yandan gücün, bir yandan dinin, bir yandan geleneğin ve bir yandan da düzeni bilinçlerde meşrulaştıran ideolojinin boyunduruğu altında kaderine yenik, çaresiz, ümitsiz ve hareketsiz kalmışlardır. Memleketin ve halkın aleyhine olan bu ahvale karşı çıkacak tek bir kesim kalmıştır. O da memleketinin ve milletin menfaatini kendi menfaatinin üstünde tutan, hakikati şöyle

79 A.g.e., 349.

80 A.g.e., 348, 351.

veya böyle görebilecek kadar bilgili, kımıldayacak ve kımıldatacak kadar zinde olan aydınlardır. Aydınlar, *Türkiye'nin Düzeni*'nde fedakâran-ı millettirler, vatanperverdirler, halkın ve memleketin giriftarıdırılar...

Türkiye'nin Düzeni'nin sayfalarına 'milliyetçi-devrimci' olarak tanımlanan aydın kuşaklarına, hataları ne olursa olsun, ufukları ne kadar dar olurlarsa olsun derinden bir sevginin saçılmış olmasının nedeni budur. Bu sevgi, kitapta onların köklü bir eleştiriyeye tâbi tutulmadıkları anlamına gelmez. Bilakis, Doğan Avcıoğlu, bu aydınları kendi ailesinin büyükleri gibi gördüğü için, eleştirilerinde daha rahat ve daha şedittir; elbette saygıda, sevgide kusur etmemeye içten bir özen gösterir.

Türkiye'nin Düzeni'nde Osmanlı-Türkiye tarihinin farklı dönemlerinde farklı adlar altında bir araya gelen aydınların "Avrupa neden üstün? Türkiye Avrupa gibi üstün duruma nasıl gelebilir?" sorusunun peşine sadece akıllarıyla değil hayatlarıyla da düştüklerine dikkat çekilir. Osmanlı-Türk aydın geleneğinin öncüleri Yeni Osmanlılardır. Onları sırasıyla Jön Türkler, İttihat ve Terakki Hareketi ve Kemalistler takip eder. Bu aydın hareketleri *Türkiye'nin Düzeni*'nde sürekliliğe sahip bir geleneğin uğrakları olarak ele alınır. Tanzimat Batıcılığının çıkmaz olduğunu ilk anlayanlar Yeni Osmanlılardır. Yeni Osmanlıların fikirleri ve mesajları halka duyurulamamıştır ama, kendilerini takip eden ve Jön Türkler olarak adlandırılan aydınlara ulaşmıştır. Jön Türkler, laiklik, kadın hakları, cehaletle mücadele, Latin harfleri, pozitivizm gibi reform fikirlerinin öncüsü olmuşlardır. İttihat ve Terakki Hareketi, Jön Türklerden devraldığı fikirlerle hareket etmiş; eğitime ve sanata verdiği önemle, laiklik ve kadın hakları için attığı adımlarla; takvim, ağırlık ve uzunluk ölçülerinde değişiklik, dil ve yazıda reform gibi çabalarla geleneği farklı bir düzlemde sürdürmüştür. İttihat ve Terakki, ilerici mirasını, tamamlayamadığı adımlarını, bu adımlarına yön veren fikirlerini Kemalistlere devretmiştir. Doğan Avcıoğlu, Kemalizmin kendini önceleyen aydın hareketlerinden bir kopuş olarak değerlendirilmesini uygun, gerekli ve doğru bulmamıştır. İmparatorluğun yıkıntıları içinden bir ulus devlet inşa etmeyi ba-

şarmakla, tarihsel şartların zorlamasıyla emperyalizmi görmek ve ona karşı mücadeleyi kazanmakla ayrıcalıklı bir yerde durmakla birlikte, Kemalizm, kendini önceleyen aydın geleneğiyle süreklilik bağlarına sahiptir. “Atatürk reformları” demiştir Doğan Avcıoğlu, “kendiliğinden birdenbire fıskırmış değildir. Türk milliyetçiliğinin çağdaş uygarlığa erişmek için gerekli bulduğu reformlar, uzun süre gazetelerde, kitaplarda yazılmış, tartışılmış, milliyetçilerce benimsenmiş ve hatta kısmen uygulama alanına konmuş bir birikimin sonucudur.”⁸¹ Kadro Hareketi de, Doğan Avcıoğlu açısından Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar ve Kemalistlerden oluşan Osmanlı-Türk aydın geleneğine eklenmesi gereken bir halka olarak değerlendirilmiştir.⁸²

Türkiye’nin Düzeni’nde Osmanlı-Türkiye tarihinde ilericiliğin, modernleşmenin öncülüğünü yapan aydınların bütün iyi niyetli çabaları saygıyla sayılıp dökülür, adları tek tek anılır; ama nihayetinde hepsinin yanlışları ortaya serilir ve bu yanlışların ortak yanları saptanır. Osmanlı-Türkiye geleneksel aydın hareketlerinin büyük yanlışları şunlardır: Uygarlığın “bir saksıya gül fidanı diker gibi”⁸³ eski toplumsal düzenin üstüne oturtulabileceğini sanmak; dört başı mamur bir anayasadan ve iyi bir eğitim sisteminden mucizeler beklemek; emperyalizmin ne demek olduğunun farkına varamamak; ‘milli iktisat’ olarak adlandırılan ama gerçekte yerli kapitalizmden başka bir şey olmayan sistemden medet ummak; kapitalist kalkınma yolundan başka bir kalkınma yolu olabileceğini tahayyül dahi edememek.

Bu hatalar, kendisini Osmanlı-Türkiye geleneksel aydın hareketinin son halkası olarak da gören Doğan Avcıoğlu’nun kendi hareketi ve eyleminin doğrultularını doğru saptamak ve eski yanlışları bir daha tekrarlamak için tecrübe kabilinden de sayılmıştır. Nitekim *Türkiye’nin Düzeni*’nde uygarlık ve kalkınma sorunlarının ele alınışında, devrimin yönünün saptanışında ve stratejisinin çi-

81 A.g.e., 134.

82 A.g.e., 214.

83 A.g.e., 114.

zilişinde bu hatalardan kaçınmaya dikkat gösterilmiştir. Şimdi, *Türkiye'nin Düzeni*'nin kalkınma ve düzeni değıştirme stratejisine ilişkin tezlerini göreceğiz.

Kalkınma Tezleri

Türkiye'nin Düzeni'nde bütün tarihsel öyküler, bütün ekonomik ve siyasal olgular, toplumun temel yapılarında biriken bütün çelişkilere, bu çelişkilere yol açan bütün süreçler, bu süreçlere itilim veren bütün ilişkiler ve ilişkilerdeki bütün etkileşimler Türkiye'de radikal bir 'yön değışikliği'nin nasıl meydana gelebileceğine ilişkin soruya doğru sürülerek yerli yerine oturtulmuştur. Okur, kitabın kısımlarında, bölümlerinde ve sayfalarında Türkiye'yi on yıllar boyu düşüre kaldıra sonunda çıkmaza saplayan yön tastamam değıştirilmeden nihai bir kurtuluşun mümkün olamayacağı fikrine hazırlanmış ve çare olamayan yönler tek tek gösterile gösterile geriye tek bir yönün kaldığına ikna olmaya hazır hâle getirilmiştir. Kitapta geliştirilen cevap etrafıca hesaplanmış, tekrar tekrar ölçülmüş ve ondan sonra inandırıcı bir şekilde okurun önüne konmuştur. Cevap özünde şöyledir: Türkiye, dünya kapitalist sisteminden çıkmadan kalkınamaz. Dünya kapitalist sisteminden çıkmak (huruç etmek) illa komünist sisteme dahil olmak anlamına gelmez. Ancak, bu, kalkınma deneyimlerine önyargısızca ve nesnel bir biçimde bakma gerekliliğini bertaraf etmez. Zira 'komünist kalkınma yolu'nun, 'Amerikan tipi kalkınma yolu'ndan daha başarılı olduğu tecrübeyle sabittir. Türkiye bu tecrübeye sırt çeviremez.

Bu cevabın ana hatlarını görelim.

Türkiye'nin Düzeni, kendi döneminin anahtar kelimesinin 'kalkınma' olduğunu bilir. Kalkınmanın dünya çapında bir ulusal yarış konusu olduğunu bildirir: "Çağımız, kalkınma çağıdır. Bütün azgelişmiş ülkeler, kalkınma çabası içindedir."⁸⁴ Tam bu bildirimin içinde, kendi sesini diğer bütün seslerden ayırmak için, diğer her şeyi karanlığa iterek ışığı şu sözlerin üzerine düşürür:

... kalkınma, ya da Atatürk'ün deyimiyle çağdaş uygarlığa ulaşma sorunu, toplumun yeni güçlerle yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Kalkınma, toplumsal düzen ve toplumsal güçlerle ilgisiz, soyut bir para, kredi, tasarruf, yatırım vb. ayarlamasından ibaret değildir. Bir düzen değişikliği sorunudur.⁸⁵

Bu tümce, aslına bakılırsa, *Türkiye'nin Düzeni*'nin özeti gibidir: Kalkınma rakamlarla, grafiklerle, hesaplamalarla ilgili ekonometrik bir iş olarak istatistik ve iktisadın konusu olmaktan ziyade, siyasetin konusudur. Mesele buraya çekilince iki ana yol belirir. Kapitalizm, emperyalizm, yerli ve yabancı sermaye ve bunlarla iş tutan tüm tabakalar ve aydınlar yollardan birinin başında durur. Kapitalizme, emperyalizme karşı çıkan, ancak sosyalist ya da komünist de olmayan asker ve sivil milliyetçi, devrimci aydınlar ve çıkarları onların gösterdiği yolda olan emekçi sınıflar ve gençler ise öteki yolun ağzında durur. Birinci yolun Türkiye'yi kalkındıramadığı, çağdaş uygarlık seviyesine çıkaramadığı tecrübeyle sabitlenmiştir. Öyleyse girilmesi gereken yol ikinci yoldur. Bu yol, Atatürk'ün Türkiye için çizdiği hedeflerle de uyumlu bir yoldur, Doğan Avcıoğlu'nun perspektifine göre.

Doğan Avcıoğlu, 'üç kalkınma yolu'nu birbirinden ayırt eder. Bunlar 'komünist kalkınma yolu', 'Amerikan tipi kalkınma yolu' ve 'milli devrimci kalkınma yolu'dur. Ancak bu ayrım, kendisinin de belirttiği gibi, dönemin hassasiyetleri dikkate alınarak yapılmıştır. Avcıoğlu, önerdiği düzen değişikliği devriminde vurucu bir rol oynayacak olan asker ve sivil aydınların komünizme karşı alerjik tutumlarını gayet iyi bildiğinden ve rakiplerinin alnına yapıştırmak için her fırsatı değerlendirdikleri 'komünist' etiketinden sıyrılmak istediğinden kapitalist olmayan ama komünist de olmayan bir üçüncü kalkınma yolunu 'icat etmiş'tir.

Türkiye'nin Düzeni'nde önce 'komünist kalkınma yolu' tarif edilmiştir. Bu yol, en nihayetinde kitabın önerdiği 'milli devrimci kalkınma yolu'yla paralel düşeceği için Doğan Avcıoğlu onu anlatırken kalemını son derece dikkatli bir şekilde kullanmıştır. Üç

şeye özellikle dikkat etmiştir. Birincisi, bu yola “nefretler ve sempa-tilerin ötesinde” bakmak gerektiğini vurgulamıştır. Zira bu yoldan kalkınmayı seçen az gelişmiş ülkelerin hayli başarılı oldukları, 10-15 yıl gibi kısa bir sürede az gelişmişlik çemberini kırdıkları Batılı uzmanların dahi kabul ettiği bir gerçekliktir. İkincisi, peşin fikirleri bir yana iterek Sovyetler, Çin, Bulgaristan gibi ülkelerin kalkınma deneyimlerinden ders almak gerektiğine işaret etmiştir. Üçüncüsü, ‘komünist kalkınma yolu’nun ‘proletarya hegemonyası temeline oturması’nın kabul edilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Ne de olsa, “bir albay bir işçinin ardından yürümez”⁸⁶, devrini yapacak asker ve sivil aydınlar proletaryanın öncülüğünü de, diktatörlüğünü de, hegemonyasını da kabul etmez. Bu üç uyarı dışında *Türkiye’nin Düzeni*’nde çok somut olarak ortaya konan şey ‘komünist kalkınma yolu’nun, “totaliter karakterinden dolayı” eleştirilmesi gerekse bile deneyen ülkeleri kısa sürede (10-15, 15-25 yıl arasında) kalkındırdığıdır.⁸⁷

Kitapta, nasıl ki, ‘komünist kalkınma yolu’na ilişkin önyargılar, peşin hükümler ve antipatiler aşındırılmak istenmişse, ‘Amerikan tipi kalkınma yolu’ için de önyargılar, peşin hükümler ve antipatiler yaratılmak ve pekiştirilmek istenmiştir. Zira, “yerli-yabancı özel sermaye işbirliğine dayanan bu kalkınma yolu, hiçbir geri kalmış ülkede ciddi bir gelişme ve sanayileşme sağlayamadığı gibi, gelir dağılımındaki uçurumu genişleterek toplumsal huzursuzluğu artırmıştır.”⁸⁸ Amerikan tipi kalkınma yoluna ilişkin bu ana tez, Meksika, Pakistan, Vietnam ve Güney Kore örnekleri incelenerek ceste ceste ortaya konmuştur. ABD tarafından Türkiye’ye “empoze edilen” bu kalkınma yolunun ülkeyi getirdiği nokta şu cümleyle özetlenmiştir: “Amerikan modeli kalkınma, ‘dolardan ciğer’ ile ancak teneffüs edebilen ... hasta bir ekonomi yaratmıştır.”⁸⁹

86 Bu sözler, 1960’larda Tabii Senatör ve emekli albay olan Ahmet Yıldız tarafından 12 Mart 1971 Askeri Darbesinden sonra kendisini ziyarete giden gençlik liderlerinden Ertuğrul Kürkçü’ye tembih babından söylenmiştir. Kürkçü, “Atılğan ile Görüşme”.

87 Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, 441-458.

88 A.g.e. 458.

89 A.g.e., 476.

Aynı zamanda bir 'devrim programı' gibi de yazılan 'milli devrimci kalkınma yolu'nun önce ne olmadığı açıklanmıştır, *Türkiye'nin Düzeni*'nde. 'Milli devrimci kalkınma yolu', "proletarya hegemonyası olmadığı için birinci yoldan, tutucular koalisyonuna karşı bulunduğu için de ikinci yoldan ayrılır."⁹⁰ Bu yolun çerçevesi, altı ana çizgiyle çizilmiştir: Kamu sektörü, ekonominin bütününde egemendir. Stratejik sektörlerde özel sermayeye yer yoktur. Tekelci nitelikteki yerli ve yabancı sermayenin faaliyet alanı daraltılmıştır. Köklü bir toprak reformu halledilmesi gereken en önemli meselelerden biridir. Sanayileşme planla yürütülür. Ülke kaynaklarının fiziki ve mali olarak planlanması zorunludur.⁹¹

Şimdi çok kritik bir noktaya gelmiş bulunuyoruz; ki bu noktada *Türkiye'nin Düzeni* ve yazarına yakıştırılan 'darbeci' ithamının geçersizliği bakımından önemlidir. Doğan Avcıoğlu, kalkınmanın ancak siyasi iktidar değişikliğiyle mümkün olabileceğini, bunun da iktidardaki toplumsal sınıfların alaşağı edilmesi anlamına geldiğini, dolayısıyla da bir siyasal devrim sorunu olduğunu belirtir.⁹² Gelgelelim, bu devrimi bilinç düzeyi son derece düşük, pasif, örgütsüz ve hâkim sınıfların ideolojik hegemonyası altındaki emekçi kitleler yapamaz. Devrimi gerçekleştirecek güç "küçük burjuva çevrelerden gelen" "milli devrimci" aydınlar olabilir. Lakin, yalnızca "güçlü ve azimli bir halk hareketine dayanabildiği"nde başarılı olabilecek bu devrim, halkın örgütlü ve bilinçli desteğini kazanamazsa yenilgiye uğrayacaktır. Bu yüzden, orta yerde duran sorun sadece bir siyasal devrim ve siyasal iktidar sorunu değildir. Aynı zamanda bir toplumsal devrim ve toplumsallaşmış bir iktidar sorunudur. Kendi sözleriyle:

Halk kitlelerinin örgütlü ve bilinçli desteği elde edilmedikçe ve bu toplumsal hareket bir kurmay bilgisi, mahareti ve inatçılığıyla sonuna kadar yürütülmedikçe, ekonomik gücü elinde tutan, kitleleri ideolojik egemenliği altında bulunduran ve kudretli dış desteklere

90 A.g.e., 477.

91 A.g.e., 477.

92 A.g.e., 485.

sahip olan tutucular koalisyonunun önünde yenilgi kaçınılmaz görünmektedir.⁹³

Doğan Avcıoğlu'nun darbecilik ile devrimcilik arasındaki sınır çizgisinde son derece dikkatli bir biçimde ve yüzü devrimciliğe dönük olarak yürüdüğünü gösteren vurgulardan sadece bir örnektir, bu satırlar.

Strateji Tezleri

Türkiye'nin Düzeni'nin en önemli yerlerinden biri IV. bölümün IV. alt bölümü olarak yazılmış olan "İktidar Yolları" başlıklı bölümdür. Burada devrimci bir stratejinin nasıl olabileceğine ilişkin tartışma romantiklik-gerçekçilik, söz-icraat ikilikleri üzerinden yürütülmüştür.

Doğan Avcıoğlu, Maurice Duverger ve Jacques Lambert gibi Batılı siyaset bilimcilerin çalışmalarına ve Mübeccel Kıray, Bahattin Akşit gibi sosyologların saha araştırmalarına dayanarak Batı'ya özgü politik kurumların az gelişmiş ülkelerde işlemediğini öne sürmüş, bu ülkelerde 'sandık'ın içinden daima tutucu güçleri çıkardığını belirtmiştir. "Bey, ağa ve şeyhten başlayıp köydeki geleneksel lider ve zengin köylüden geçerek kasaba tüccar ve tefecisine kadar uzanan bir tutucu zincir"ın nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylünün boğazını sıktığını düşünen Avcıoğlu, bu zincirin bir ucunun da kasaba tüccar ve tefecileri aracılığıyla büyük şehir kompradorlarına ve daha daha ötelere uzandığını vurgulamıştır.⁹⁴ Yüzyıllardan miras geleneksel inançların da tutucu güçlerin ideolojik egemenliğini pekiştirdiğine dikkat çeken Doğan Avcıoğlu, topraksızlıktan ölen köylünün buna isyan etmediğine, fakat cami vaadine oy verdiğine işaret etmiş, tutucu partilerin yol, su, elektrik vaadiyle büyük şehirlerdeki gecekondu oylarını kendilerine çekebildiklerini söylemiştir. Onun bu tabloda çıkar-
dığı sonuç, bu koşullarda 'tutucu güçler demirperdesi'ni yırtarak

93 A.g.e., 485.

94 A.g.e., 516.

parlamento yoluyla iktidara gelmenin mümkün olmadığıdır. Bu demirperde ancak siyasal iktidar alınıp köylü tutucu güçler ege-menliğinden kurtarıldığında yırtılmış olur. İşte o zaman bugün tutucu güçlerin hegemonyası altındaki emekçi kütleler devrimin bilinçli ve kararlı özneleri hâline gelebilir. Doğan Avcıoğlu açısından Türkiye'nin o dönemki koşullarında biricik gerçekçi ve mad-deci yol, bu yoldur. Parlamento yoluyla iktidara gelip bir devrim başlatmak ve sosyalizm inşa etmek azgelişmiş ülkeler ve Türkiye için romantik bir hayalden ibarettir.

Onun kendisine seçtiği yol, şöyle formüle edilebilir: Ne darbe-cilik, ne romantik sosyalistlik; gerçekçi devrimcilik! Bu 'devrimci gerçekçilik' darbeyi devrime dönüştürmeyi, devrimi de toplumu yeniden kurmanın bir atılımı olarak görmeyi esas alır. Avcıoğlu'nun devrimcilik anlayışına ilişkin Marksist açıdan söylenecek çok söz vardır ve bunlar dönemin en önemli Marksist kuramcısı Behice Boran tarafından söylenmiştir. Bu sözün özü şudur: Devrim, halk adına devrim yapan aydınların halk yararına bir yönetim kurma-larıyla ve sonra da halkı kazanmaya çabalamalarıyla değil, emekçi halkın örgütlenip bir siyasal özne olarak siyaset sahnesine çıkma-sıyla mümkün olabilir ve sosyalizm de ancak halkın kendi kolları-yla kurulabilir. Kestirme bir yol yoktur.⁹⁵ Bu eleştiri bâkidir. Ancak bu Marksist eleştirinin haklılığı ve doğruluğu ne kadar açıksa, Doğan Avcıoğlu'nun sıradan bir 'darbeci' gibi konumlandırılma-sının yanlışlığı da o oranda açık olmalıdır.

Sonuç

*Türkiye'nin Düzeni'*ne yüksekten uçan bir kuş bakışıyla baktığı-mızda Osmanlı-Türkiye tarihinde iki zirve noktasına işaret edil-diğini görürüz. Birinci zirve, Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz emperyalizmin yörüngesine girmeden önce Batı karşısında üs-tün bir konuma sahip olduğu döneme denk gelir. İkinci zirve ise

⁹⁵ Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde başka bir çalışmamda ele almıştım: Gökhan Atılğan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2009), 272-305.

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türkiye halkının emperyalizmin yörüngesinden çıkmaya azmettiği tarihsel evrenin üzerine oturur. Bunun tersi de doğrudur; Osmanlı-Türkiye tarihinin dip noktaları emperyalizmin yörüngesinde dönölüp durulan tarihsel evrelere yayılır. Bu bakımdan kitabın ana merkezlerinden biri emperyalizmdir. Emperyalizm, bu ülkenin ilerleyememesinin, geride kalmasının, kalkınamamasının başlıca nedenidir. Beri yandan baktığımızda geride kalan Türkiye de, emperyalizmin ileride bulunmasının nedenlerinden biridir. Emperyalizm, Türkiye'yi geride bırakması kendiliğinden olmaz. Bunu ancak Türkiye'nin kendi içinden destek alarak yapar. Bu destek, devlet yöneticilerinden, aydınlardan, hâkim sınıflardan ve ülkeye yerleşik yabancılardan gelir. Emperyalizmin maksadı Türkiye'nin geride kalması olduğu için çıkarını kendisiyle ortaklıkta gören en geri toplum sınıf ve katmanlarıyla işbirliği yapar. Geri kalma, geri bir toplum düzeninin geri egemen sınıfları sayesinde mümkün olur. Kapitalizm, feodalizm, burjuvazi ve toprak ağaları, Türkiye'nin geri kalmasından emperyalizmle birlikte sorumludur.

Geriliğe ve geride kalmışlığın sonuçlarına, geri sınıfların tahakkümü altındaki emekçi sınıflardan bir itiraz, bir isyan ya da bir başkaldırı gelmez. Bu sınıflar, cahil, korkak ve siniktir. Geriliğe isyan, düşün ve eylem düzeyinde toplumun en ileri ve zinde kuvvetlerini temsil eden vatansever, milliyetçi, inkılâpçı, ihtilalci ya da devrimci aydınlardan gelir. Bu bakımdan kitabın merkezindeki ikinci kavram, aydınlardır. Bunlar çıkarını ve geleceğini savundukları vatani kurtarmak, bağımsızlaştırmak ve kaldırmak için onun temel gücüyle, yani emekçi sınıflarla buluşamazlar. Çünkü emperyalizm ve onunla işbirliği hâlindeki geri sınıflar, bürokratlar ve aydınlar 'milliyetçi-devrimci' aydınlar ile 'emekçi kütleler' arasına bir 'demir perde' örmüştür. Bu demir perdenin özünde halkı uyuklatmaya, lakaytlığa, kaderciliğe ve şükürcülüğe razı edecek düşünce, davranış ve tutum alma biçimlerini koşullandıracak dinsel, kültürel ve düşüngüsel mayalar vardır. 'Milliyetçi-devrimci aydınlar' mezkûr demir perdeyi yaratan düzene değil, onun yarattığı görünümlere odaklandıkları için köklü ve kalıcı çözümler geliştiremez, alterna-

tifler üretemezler. Siyasi iktidarı kontrol ettikleri tarihsel uğraklarda, halkı kazanarak düzeni değiştirmeye koyulmak yerine, hâkim sınıflarla uzlaşmaya girerek zevahiri düzeltmeye koyulurlar. Bu düzeltimler de halkın geleneksel değerleriyle bağdaşmadığı için halktan iyice koparlar ve nihayetinde iktidarın kontrolünü yeniden tutucu güçlere kaptırırlar. Gerek ufukları, gerek bilinçleri ve gerekse de yönelişleri kurulu düzen değişmeksizin toplumun değişmeyeceğini görmeye yetmeyen ‘milliyetçi-devrimci aydınlar’, atılıma kalktıkları her tarihsel uğrakta ışık geçirmez demirperdeye çarpıp düşerler, sonra tekrar doğrulurlar, atılımlarına tekrar başlarlar ve yine kapkara demirperdeye çarpar, yine yıkılırlar. Hikâye böyle devam eder...

Türkiye’nin Düzeni’nin anlattığı hikâye kısaca budur. Ancak, o, sadece geçmişin hikâyesini anlatmakla yetinmez. Gerilikten kurtulmanın, bağımsızlığı kazanmanın yolunu ve yordamını da tarif eder. Bunun tek yolu düzeni değiştirecek devrimci bir iktidarın kazanılmasıdır. Gelgelelim devrimci bir iktidarın kurulu düzeni çözüp yeni bir düzen inşa etmesi emekçi halka dayanmadan mümkün değildir. Bu yüzden devrimin eşgüdümlü olarak yürütmesi gereken dört görevi vardır: İktidarı almak, onu mevcut düzeni yıkmaya sevk etmek, halkı kazanmak ve yeni bir düzen kurmak. *Türkiye’nin Düzeni*’ndeki formülasyona göre; kalkınma bir düzen değişikliği sorunudur, düzen değişikliği iktidar sorunudur, iktidar sorunu devrim sorunudur, devrim sorunu da emekçi halkı kazanma sorudur. Kitapta öngörülen yeni düzen ise kapitalizmi aşmayı ve sosyalizme açılmayı hedefleyen bir düzendir. Böylesi bir kavrayış hem *Türkiye’nin Düzeni*’ni hem de yazarını Marksist devrimciliğin tümüyle içine yerleştirmese bile, onları sıradan darbeciliğin kesinlikle dışında tutar.

Kaynakça

Antonio Gramsci, *Selections from Prison Notebooks* (New York: International Publishers 1989).

Aydın Çubukçu, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 18 Temmuz 2000.

Behice Boran, "Marksist Metod Nedir?", *Yön* 50 (1962): 13.

Behice Boran, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet: Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi", *Yön* 51 (1962): 13.

Behice Boran, "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?", *Yön* 39 (1962): 8-9.

Behice Boran, "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz", *Sosyal Adalet* 8 (1964): 5-8.

Chris Harman, *Halkların Dünya Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: Yordam Kitap, 2011).
Cumhuriyet, "Yunus Nadi Armağanı'nı 'Türkiye'nin Düzeni' ile Doğan Avcıoğlu Kazandı", *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1969, 1.

Daniel Bensaïd ve Alain Krivine, 1968: *Son ve Devam*, çev. Gülüm Şener (İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2008).

Demirtaş Ceyhun, "Türkiye'nin Düzeni=Montaj Bilim", *Ant* 119 (1969), 8-9.

Demirtaş Ceyhun, "Kapıkulu İdeoloğu", *Ant* 120 (1969), 8-9.

Demirtaş Ceyhun "Türkiye İçin Hangi Kalkınma Modeli", *Ant* 121 (1969), 9.

Doğan Avcıoğlu, "Kemer Sıkılım", *Yön* 1 (1961): 3.

Doğan Avcıoğlu, "Kürt Meselesi", *Yön* 194 (1966): 3.

Doğan Avcıoğlu, *Devrim Üzerine*, 1. baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi).

Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın*, 1. baskı (Ankara: Bilgi Yayınevi).

Doğan Yurdakul, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 3 Eylül 2000.

E. P. Thompson, *The Essential*, ed. Dorothy Thompson (New York: The New Press, 2001).

Ellen Meiksins Wood, "Bir Oluşum ve İlişki Olarak Sınıf", *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, çev. Şahin Artan, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 95-130.

Ertuğrul Kürkçü, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", İstanbul, 27 Eylül 2000.

Fikret Otyam, "Doğan Avcıoğlu ile Bir Konuşma", *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1969, 1, 7.

Gökhan Atılğan, "Sanayi Kapitalizminin Şafağında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, ed. Gökhan Atılğan vd. (İstanbul: Yordam Kitap, 2016), 521-662.

Gökhan Atılğan, "Doğan Avcıoğlu: Geleneksel Aydınların Son Çılgılığı", *Türkiye Solundan Portreler*, haz. Emirali Türkmen ve Ümit Özger (Ankara: Dipnot Yayınları, 2016), 425-472.

Gökhan Atılğan, "68'in Kapıları", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 315-340.

Gökhan Atılğan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön Devrim Hareketi*, 3. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2018).

Gökhan Atılğan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, 3. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2019).

Hikmet Özdemir, "Bir İlk Yapıt: Türkiye'nin Düzeni", *Yapıt* 47 (1983): 101-107.

Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından* (Ankara: Bilgi, 2000).

Hikmet Özdemir, *Tarih ve Politika* (İstanbul: İz, 1995).

Jorge Larraín, *Theories of Development* (Cambridge: Polity Press, 1989).

Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp (İstanbul: Yordam, 2016).

Korkut Boratav, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 24 Ekim 2000.

Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik* (İstanbul: Gerçek, 1974).

Mehmet Ali Birand, *12 Mart: İhtilâlin Pençesinde Demokrasi* (Ankara: İmge Kitabevi, 1994).

Metin Toker, "Doğan Avcıoğlu", *Doğan Avcıoğlu: Bir Jön Türkün Ardından*, Hikmet Özdemir (Ankara: Bilgi, 2000), 298-301.

Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi*, çev. Tuncel Öncel (İstanbul: Yordam Kitap, 2014).

Nurettin Şazi Kösemeihal, "Türkiye'nin Düzeni Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi* 21 (1967): 221-243.

Oğuz Oyan, "Behice Boran'ın Feodalizm ve Osmanlı Toplum Yapısı Tahlilleri", *Bilim ve Sanat* 84 (1987).

Sevil Avcıoğlu [Yurdakul], "Gökhan Atılğan ile Görüşme", Ankara, 3 Eylül 2000.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 6 "Osmanlı Toplum Düzeni Üzerine Tezler", yay. yön. Ertuğrul Kürkçü (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 1734-1735.

Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, cilt 1: 1908-1980 (İstanbul: Yordam Kitap, 2010), 54-123.

Şahin Alpay, "Türkiye'nin Düzeni Üzerine", *Aydınlık* 12 (1969): 448-477.

Taha Akyol, "Gökhan Atılğan'a Mektup", 29 Nisan 2001.

Taner Timur [Ertan Cengiz], "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci", *Emek* 8 (1969): 8-11.

Tarık Ziya Ekinci, "Gökhan Atılğan ile Görüşme", İstanbul, 26 Eylül 2000.

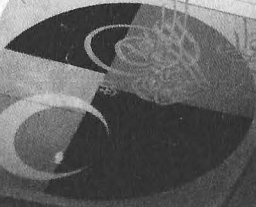
Yön, "Sosyalist Kültür Derneği: Bildiri", *Yön* 53 (1963): 16.

Yön, "Toplum Kalkınması ve Gençlik", 104 (1965), 10.

**Düzenin
yabancılaşması**
BATELAŞMA
Idris Küçükömer

ant

İSMEYKUL
KUTLU
YAYINLARI

Düzenin Yabancılaşması: Batılâşma ilk kez Ant Yayınları tarafından 1969 yılında yayımlandı. Kitap, Küçükömer'in *Akşam* gazetesinde 14-17 Ekim tarihleri arasında çıkan yazılarına dayanıyordu. Kitabın ilk baskısı dört ay gibi kısa bir sürede tükendi. Yayınevi, İdris Küçükömer'in kitaba yönelik eleştirilere vereceği yanıtı da içeren ikinci baskıyı kısa sürede yapacağını duyurdu. Buna karşılık *Düzenin Yabancılaşması: Batılâşma*'nın ikinci baskısı yıllar sonra, 1994'te Bağlam Yayınları tarafından gerçekleştirildi.

YANITINDAN ÇOK SORUSUYLA ÖNEM KAZANAN ESER:
'DÜZENİN YABANCILAŞMASI'
ATEŞ USLU, GÖKHAN ATILGAN

Düzenin Yabancılaşması Türkiye toplumunun, tarihinin ve siyasetinin özgün çelişkilerini dramatik bir biçimde teşhis etmesi, bu çelişkilere provokatif bir biçimde parmak basması ve bu çelişkilerden son derece tartışmalı şemalar çıkarmasıyla Türkiye Sosyalist Hareketinin en ayrıksı ve en çok tartışılan eserlerinden biridir. Türkiye'nin sosyalist aydınlarının kendi halklarıyla neden bütünleşemediklerine ilişkin anlamlı bir soruya aranan yanıt, (özellikle yeniden çizilen sol-sağ şemasında) çubuğun tersine doğru bükülürken kırılması gibi bir sonuca yol açmıştır. *Düzenin Yabancılaşması* iktisat ile tarihin, sosyoloji ile siyasetin, olgu ile çözümlemenin, tez inşa etme ile onu ifa etme biçiminin gerilimli ilişkilerini barındıran, özellikle 'sağ' ile 'sol'un dünya-tarihsel biçiminden farklı olarak Türkiye'de kendine özgü bir konumlanışa sahip olduğunu ileri sürmesi nedeniyle sağcı siyasetçi ve düşün insanlarının da ilgisini çeken bir kitaptır.

İdris Küçükömer, 1 Haziran 1925'te Giresun'da doğdu.¹ Babası Tirebolulu İdris Kaptan'ı henüz dokuz yaşındayken kaybetti. İlkokulu annesi Azize Hanım'ın çabaları ve dayısının desteğiyle tamamlayabildi. Zorlu şartlar ve kısıtlı imkânlar içinde ortaokulu ve liseyi Trabzon Lisesi'nde parasız yatılı olarak okudu. Lise yıllarında İkinci Dünya Savaşı'nın vahim koşullarına tanıklık etti; "açız" diye bağırarak Giresun Valisinin üzerine yürüyen fakir köylüleri görmek hayatının unutulmaz anlarından biri olacaktı. Liseden sonra yüksek tahsil için çalışıp para kazanmak zorundaydı. 1943-1944 döneminde Giresun Orman İşletmesi muhasebe servisinde stajyer olarak çalıştı, sonra inşaatlarda amelelik de yaptı. Askerliğinin ardından hayatının ana mekânlarından biri olacak olan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne 1947'de kaydoldu.

Üniversite öğreniminin maddi imkânlarını da kendi alınteriyle yaz tatillerinde çalışarak yarattı. 1951'de mezun olduğu İktisat Fakültesi'nde 1952'de asistan olarak göreve başladı. *Modern Kapital Teorilerinde Münakaşalı Bazı Problemler* başlıklı teziyle 1955'te doktor, *Sosyal Kıymet, İktisadi Refah, Sosyal Tercih ve Bazı Planlama Sebepleri* başlıklı teziyle de 1958'de doçent oldu. 1958-1960 döneminde bilimsel araştırmalarını İngiltere'de sürdürdü. Türkiye'ye döndüğünde 27 Mayıs'taki askerî darbenin ardından siyasal koşullar değişmiş, sol düşünce ve Marksizm yükselişe geçmişti. Küçükömer de bu yükseliş içinde yer aldı. 21 Aralık 1961'de yayımlanan ve geniş yankılar uyandıran Yön Bildirisi'nin imzacılarından biriydi. *Yön* dergisinde yazılar yazdı, ayrıca bu derginin öncüleri tarafından inşa edilen ve 1963'ün ilk günlerinde çalışmalarına başlayan Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı.²² Şubat 1962'de askerî darbe teşebbüsünde bulunan Albay Talat Aydemir'in temsil et-

1 Burada yazar hakkında verilen bilgiler temel olarak şu kaynağa dayanıyor: Ahmed Güner Sayar, "İdris Küçükömer'in Entelektüel Portresine Dair Bir Deneme", *İdris Küçükömer*, ed. Ahmed Güner Sayar (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 181-220.

tiği cuntacı eğilime kuramsal ve pratik bakımdan yandaş göründü. Ancak daha sonra cuntacı çizgiden hızla uzaklaşarak Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) katıldı. TİP Bilim Kurulu'nda görev yaptı ve partinin kuramsal görüşlerinin oluşumuna katkıda bulundu. 1966'da *Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine: Politik İktisadi Dönüş Denemesi* adlı kitabı ve diğer bilimsel çalışmalarıyla İstanbul Üniversitesi Profesörler Kurulu tarafından profesörlüğe yükseltilmesine karar verildi. Profesör kadrosuna atanması ise siyasal nedenlerle bundan ancak 10 yıl sonra, 1976'da mümkün olabildi.

1967'de yayımlanmaya başlayan *Ant* dergisinde iktisat ve siyaset üzerine makaleler yazdı. 1968'de *Akşam* gazetesinde Türkiye tarihi ve siyaseti üzerine yazıları çıktı. *Ant* dergisi ve *Akşam* gazetesindeki metinleri *Düzenin Yabancılaşması* kitabının düşünsel oluşumuna zemin hazırladı. 1969'da yayımladığı *Düzenin Yabancılaşması* ona siyasal bir kuramcı olarak büyük bir şöhret kazandı. 1970'li yılların başında Ali Gevgilili'nin *Milliyet* gazetesinde düzenlediği forumlarda görüşlerini geniş kitlelerle paylaşma ve tartışmaya açma imkânı buldu. 1973'te Milli Selamet Partisi'nin (MSP) parlamentoya girmesi ve hükümet ortağı olmasına olumlu ve önemli anlamlar yükledi. Milli Görüş Hareketini "toplumcu ve demokrat" olarak niteledi ve sol'a yakın bir mevkide konumlandırdı. 1970'li yıllarda kapitalizm ile emperyalizmi birbirinden ayıran bir kuramsal yöneliş içine girdi. Toplumun demokratikleşmesi için emperyalizmden bağımsız olmak, ama iktisadi hürriyetçilikten vazgeçmemek gibi bir perspektif benimsedi; iktisadi hürriyetçilik olarak adlandırdığı şey serbest piyasa ekonomisiydi. Bu yöneliş içindeyken Batı'da görülen sivil toplumun Doğu'da neden oluşmadığı üzerine düşünmeye başladı. 1983 yılında Erdal İnönü liderliğinde kurulan Sosyal Demokrasi Partisi'ne (SODEP) katıldı. 1980'li yıllarda *Yeni Gündem* dergisindeki yazılarında insanın ve toplumun Batılı anlamlarıyla Doğulu anlamları arasındaki farklara, bu farkların kökenlerine kafa yordu. Uzun bir tefekkür sürecinden sonra düşünsel çerçevesini sivil toplum, de-

mokrası, iktisadi hürriyetçilik gibi anahtar kavramlarla kurdu. 5 Temmuz 1987’de, 62 yaşındayken hayata veda etti. Cenazesi Fatih Camii’nden kaldırıldı.

Başlıca eserleri şunlardır: *Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine* (1966), *Bağımsızlık Üzerine* (1966), *İktisat İlkeleri Üzerine* (1967), *Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma* (1969), *İktisat İlkelerine Yeniden Bakış* (1972), *Yön ve Ant Yazıları: Cuntacılıktan Sivil Topluma* (1994), *Sivil Toplum Yazıları* (1994), *Halk Demokrasi İstiyor mu?* (1994), *Anılar ve Düşünceler* (1994), *İdris Küçükömer’le Türkiye Üzerine Tartışmalar* (1994).

Eser

Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma ilk kez Ant Yayınları tarafından 1969 yılında yayımlandı. Lakin kitabın bir evveliyatı vardı. Kitap, Küçükömer’in *Akşam* gazetesinde 14-17 Ekim tarihleri arasında çıkan yazılarına dayanıyordu.² Bu yazılar, çok kısa bir süre sonra *Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilmesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi* başlığıyla kitapçık olarak yayımlandı.³ 66 sayfalık bu kitapçık Fikir Kulüpleri Federasyonu, İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği ve İktisat Fakültesi Talebe Cemiyeti’nin ortak yayınıydı. Görünen odur ki, Küçükömer’in radikal tezleri ve iddialı çözümlemeleri dönemin devrimci gençliği tarafından ilgiyle karşılanmıştı. Yazılar, kısa bir süre sonra kitap olarak da basıldı. Ama bu kez ad değiştirerek.... *Düzenin Yabancılaşması: Batılaşma*. Bu ad, ne *Akşam*’daki yazıların başlıklarıyla, ne de bunların kitapçık olarak bir araya getirilmiş hâlinin başlığıyla uyumluydu. Kitap başlığı, daha ziyade dönemin ana sorunsalıyla ilişkilendirilmişti. Zira ‘düzen’ tartışmalarının bütün sol kamuoyunda do-

2 Bu yazılar, pek de değişmeden *Düzenin Yabancılaşması*’na girdiler. Başlıkları sırasıyla şöyleydi: “Türkiye Batılaşmaz”, “Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi”, “Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamit”, “Ortanın Soluna Sorular”

3 İdris Küçükömer, *Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilmesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi* (İstanbul: Saffet Matbaası, 1969).

ludizgin süregittiği bir ortamda yaşanıyor, Türkiye'nin içinden geldiği, içinden geçtiği ve içine girmesi gerektiği düzen hakkında hummalı görüşler ortaya atılıyor ve bunlar üzerinden saflar tutuluyordu. Döneme damgasını vuran yapıtlar, işte bu yüzden adlarında 'düzen' sözcüğünü taşıyorlardı. Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*, Bülent Ecevit'in *Bu Düzen Değişmelidir*'i, İsmail Beşikçi'nin *Doğu Anadolu'nun Düzeni* bu yapıtlardan bazılarıydı. Küçükömer'in kitabı da bu yapıtlar arasındaki yerini almıştı.

Düzenin Yabancılaşması, daha adından başlayarak ayrık bir kitaptı. Çünkü Marksist kuramcılar ve sosyalist düşünürler o zamana dek hep insanın yabancılaşmasını sorunsallaştırmışlardı; Küçükömer ise yabancılaşmanın insan değil, düzen olduğunu iddia ediyordu. Aslında kitapta bunun gibi başka ters çevirmeler de vardı. Sözelimi o zamana dek siyaseten solda konumlandırılan akımları sağa, sağda konumlandırılan akımları da sola yerleştiriyor ve alışlageldik şemayı altüst ediyordu. Esas olarak da bu özelliğiyle ilgi çekti *Düzenin Yabancılaşması*.

Kitap, Ant Yayınları tarafından 1969 Mart'ının son haftasında okuyucuyla buluşturuldu. *Ant* dergisi, kitabın çıkışını "Beklenen Kitap Çıktı" anonsuyla duyurdu. Derginin 1 Nisan 1969 tarihli 118. sayısında yer alan ilanda kitabın en temel amacının "sosyalistlere stratejik ipuçları vermek" olduğu belirtiliyordu. İlanda, Küçükömer'in üç temel savı öne çıkarılıyordu. Birinci sav: Türkiye'de Batılaşma halka karşı düşmüştür. İkinci sav: Osmanlı ve Cumhuriyet düzeni yabancılaştırılmıştır. Üçüncü sav: CHP tarafından temsil edilen Batıcı-laik bürokratlar ile İslamcı-Doğucu halk kitleleri arasındaki mücadeleyi doğru anlamak sosyalist için stratejik önemdedir. *Düzenin Yabancılaşması*, yayımlandıktan kısa bir süre sonra tükendi. *Ant* dergisi, 22 Temmuz 1969 tarihli sayısında kitabın mevcudunun kalmadığını, ancak sonbaharda ikinci baskısının yapılacağını bildiriyordu. Bu bildirimi içeren notta, Küçükömer'in kitaba yeni bir önsöz yazarak gelen eleştirileri cevaplayacağı da belirtiliyordu. Buna karşılık kitabın ikinci baskısı Ant Yayınları tarafından yapılmadı, ya da yapıla-

madı ve Küçükömer'in önsözü de yayımlanmadı. Kitabın ikinci baskısı, tam çeyrek yüzyıl sonra, 1994 yılında Bağlam Yayıncılık tarafından gerçekleştirildi.

Düzenin Yabancılaşması'nın kendine göre bir mimari yapısı, kendine göre bir üslubu vardır. Kitap dört bölümden oluşur. Birinci bölümde, Batı toplumlarının kapitalizme nasıl geçtikleri; sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin kapitalizmin gelişiminde nasıl bir rolleri olduğu soruşturulur. İkinci bölümde, Osmanlı toplumunun neden kapitalistleşemediğine ilişkin soruya cevap aranır. Tarihin, Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyılın ikinci yarısında ve 17. yüzyılda neden sanki geriye doğru işlediği sorgulanır. Üçüncü bölümde, Osmanlı toplumunda sınıflaşamamanın iktisadi, sosyal ve kültürel nedenleri incelenir. Dördüncü ve son bölümde ise Ortanın Solunun "Baticı laikler" ile "Doğucu İslamcılar" arasında yaptığı siyasal ayrımın gerçekliği ve geçerliği çözümlenir. Kitaptaki ana tartışma izlekleri her bölümde süreklilik gösterir. Her bölüm bir sonrakine ve bir öncekine bağlanır.

Kitabın özgün üslubu; radikal tezleri sakın, iddialı çıkarımları ağırbaşlı bir şekilde ortaya sermesinden, anlaşılabilirlik kaygısıyla yer yer şematik olmaktan çekinmemesinden, bir iktisatçının müşkül dilini yalınlaştırıp okunabilir hâle sokabilmesinden gelir. Lezizlik, edebîlik, ritmiklik gibi kaygılardan ziyade sözünü ulaştırılabilir bir forma sokma gayreti, yazarın sakince bağlı kaldığı biçimdir. İktisat ile kültür, tarih ile siyaset, Doğu ile Batı, modern çağ ile öncesi, Osmanlı ile Türkiye iç içe ve belirli bir hedefe kilitlenmiş olarak etkileşime sokulur. Bütün bu çaba, Türkiye'de siyasetin sağ-sol tasnifinin özgün bir biçimde ele alınması ve yeniden tarif edilmesi amacına doğru ilerletilir. Bütün anlatı, sosyalist strateji için yeni ipuçları, yeni perspektifler ve yeni tutum alışlar geliştirmek üzere kurgulanır.

Düzenin Yabancılaşması'nın genişçe bir kaynakçası vardır. İdris Küçükömer, yapıtını bir bilim insanı titizliğiyle de hazırladığı için sergileme, tahlil etme ve tez ileri sürme arasındaki ilişkiyi engin bir bilgi birikimi üzerinden kurmuştur. Kitap, Said Halim Paşa, Evliya Çelebi, Ömer Lütfü Barkan, Mustafa

Akdağ, Mustafa Cezar, Şükrü Baban, Tarık Zafer Tunaya, Enver Ziya Karal gibi Osmanlı tarihçilerinin eserlerine verilmiş referanslarla doludur. Düşünce tarihi alanında Tocqueville, Hobbes, Locke'a; dünya tarihi alanında Bertrand Russell'a; emperyalizm ve sömürgecilik konusunda Paul Baran, Paul Sweezy, Harry Magdoff, Hal Buckner Lary'ye referanslar vardır. Türkiye iktisat tarihi konusunda kitabın referansları Burhan Ulutan, Gündüz Ökçün, Bilsay Kuruç, Korkut Boratav gibi isimlerin eserlerine uzanır. Türkiye siyasi tarihi konusunda ise Celal Bayar, Hüsamettin Ertürk, Samet Ağaoğlu, Sabiha Sertel, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kılıç Ali, Mete Tunçay, Frederick F. Frey, Mazhar Levendoğlu'nun eserleri kitabın başlıca referanslarını oluşturur. İdris Küçükömer, eserinde, Mehmed Akif, Yahya Kemal gibi edebiyatçılara da göndermeler yapar. *Düzenin Yabancılaşması* İdris Küçükömer'in derin bilgi birikiminin yanı sıra böylesi bir kaynakçaya da dayanır.

Düzenin Yabancılaşması, yayımlandığı dönemden başlayarak günümüze kadar pek çok tartışmaya, eleştiriye ya da övgüye konu olmuştur. Kitaba yönelik ilk önemli eleştiri Yalçın Küçük'ten gelmiştir.⁴ Yalçın Küçük, *Düzenin Yabancılaşması*'na yönelik eleştirilerini iki noktada toplar. Birinci olarak Küçükömer'in kapitalizmin yarı sömürgeleştirdiği ülkelerde işçi sınıfının çoğalmasını engellediğine ve ağalar ile ırgatlar arasındaki çelişkiyi bir üst-yapı çelişkiyle maskeleydiğine ilişkin tezi, hatalı bir tarihsel analize dayanır. Kapitalizmin kendi bağrındaki sınıf çelişkilerini ihraç ettiği ülkelerde sınıf çelişkileri yaratmaması, olan çelişkileri de küllendirmesi *Düzenin Yabancılaşması*'nın başlıca teorik sorunudur. Yalçın Küçük'ün ikinci eleştirisi de sınıf çelişkisiz toplum olarak tarif edilen ülkelerde tarihsel özne rolünün bürokrasiye yüklenmesidir. Küçük'e göre, *Düzenin Yabancılaşması* bürokrasiyi haddinden fazla ciddiye alır, onu "düzenin temel açıklayıcısı" olarak konumlandırır, bu bakımdan da kuramsal olarak Doğan Avcıoğlu'nun analiz çerçevesine yakınlaşır.

Kitap üzerine, sonraki yıllarda da farklı perspektiften çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını burada anmak yararlı olabilir. *Düzenin Yabancılaşması*'na Marksist açıdan getirilen öldürücü eleştirilerden biri Korkut Boratav'dandır. Boratav, *Düzenin Yabancılaşması*'ndaki sağ-sol tasnifinin önemli bir hataya yaslandığını belirtir. Boratav'a göre, 'sol' terimi iki temel öge içerir. 'Sol', birinci olarak sınıfsal tavır alışlarla ilgili bir terimdir ve sermaye karşısında emekçiden, zengin karşısında fakirden, varlıklı karşısında çulsuzdan, muktedir karşısında yoksundan yana tavır almak demektir. Herhangi bir siyasi hareketin kitle desteğini emekçi sınıf ve katmanlardan alması ona 'sol' bir karakter kazandırmaz. Tayin edici olan belirli bir siyasi hareketin toplumdaki karşıt sınıflardan hangisinden yana tavır aldığıdır. Kitle desteği emekçilerden gelen sermaye partilerinin 'sol' sayılması bu bakımdan imkânsızdır. 'Sol', ikinci olarak, sınıfsal siyaset ve düşünce çizgisiyle ilişkilidir. Marksizm, sosyalizm veya sosyal demokrasi siyaset çizgisi bakımından emekçi sınıfların çıkarlarına odaklandıkları için 'sol'dur. Bu siyaset ve düşünce geleneklerinin Batı kökenli olmaları ya da Osmanlı bünyesinden kaynaklanmamaları onları 'sol' olmaktan çıkarmaz.⁵

Düzenin Yabancılaşması'na bir başka eleştiri Nuray Mert'ten gelecektir. Nuray Mert, kitap üzerine yazdığı makalede⁶, Küçükömer'in temelde dert ettiği şeyin Türkiye'de kitlelerin siyasal alanda seslerini duyuracakları bir ortamın tarihsel nedenlerle oluşmamış olması ve sol siyasetlerin de kendilerini bu tuzaktan kurtaramaması olduğunu hatırlatır. *Düzenin Yabancılaşması*, böylesi bir soruna dikkat çekme kaygısı bakımından anlamlıdır ama, Küçükömer'in kitaptaki tez ve değerlendirmelerinin bütününde kuramsal bir çerçeve, hatta tutarlı bir düşünce çizgisi yakalamak mümkün değildir. Sözgelimi,

5 Korkut Boratav, *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, 4. baskı (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 319-320.

6 Nuray Mert, "İdris Küçükömer ve *Düzenin Yabancılaşması*", *Doğu Batı* 11 (2000): 63-74.

Düzenin Yabancılaşması'nda sol diye bilinen siyasal akımlar üretim güçlerinin gelişimini engelledikleri için 'sağ yan'a yerleştirilir. Küçükömer'in 'üretim güçlerinin önünü açan siyasetlerden' kastı ise pazar ekonomisinin gelişmesi yönünde atılan adımlardır. Nuray Mert'in buradaki kritik sorusu şudur: Peki, sol iddialı siyasetler neden pazar ekonomisini geliştirmek için çabalayacaklardır? Böyle bir çaba içine girmedikleri oranda da neden siyaset yelpazesinin 'sağ' tarafına yerleştirileceklerdir?

Düzenin Yabancılaşması'nın tezleri ile Küçükömer'in kitabın yayınından bir süre sonra başlayan ve uzunca bir zaman devam eden entelektüel suskunluğu arasında bir bağlantı olduğunu fark edip, bu bağlantıyı sorgulayan çok önemli bir çalışma ise Ergun Aydınoglu imzasını taşır.⁷ Aydınoglu, Küçükömer'in, *Milliyet* gazetesindeki "Düşünenlerin Forumu" sayfalarında katıldığı açıkoturumlar dışarıda tutulursa, Sonbahar 1969'dan Yaz 1984'te *Yeni Gündem* dergisinde yazmaya başlayana kadar tuhaf bir entelektüel suskunluk içine girdiğine dikkati çeker. Yaklaşık 15 yıl süren bu suskunluk Aydınoglu'na göre, *Düzenin Yabancılaşması*'nda öne sürülen tezlerin toplumsal ve tarihsel gelişmeler tarafından inkâr edilmiş olmasından kaynaklanır. Aydınoglu, Küçükömer'in yakın tarih üzerine saptamalar yaparken amacının Türkiye'nin geleceğe dönük siyasal ve toplumsal dinamiklerini ortaya koymak olduğunu belirtir. Buna göre, "Batıcı-laik bürokratik" geleneğin son temsilcisi CHP-Ortanın Solu, Türkiye siyasetine egemen olmaya çalışacak, uygulamalarıyla üretici güçleri bir kez daha geriletecek ve "Doğucu-İslamcı Halk Cephesi"ni bir kez daha DP-AP geleneğinin yörüngesine sokacaktı. Oysa, Madanoğlu-Avcıoğlu ekibinin yeltendiği 9 Mart askerî darbe girişimi, "bürokratik geleneğin" temsilcisinin Küçükömer'in zannettiği gibi İnönü olmadığını ortaya koyacak; gelişmeler Ortanın Solu hareketinin liderinin İsmet Paşa değil, Bülent Ecevit olduğunu kanıtlayacak; Ecevit'in 1970'lerde bulduğu toplumsal karşılık emekçi sınıfların

7 Ergun Aydınoglu, "Düzenin Yabancılaşması ya da Bir Tezin Tarihsel Kaderi Üzerine Bir Deneme", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2012): 66-98.

“Doğucu-İslamcı Halk Cephesi” yörüngesinden çıkabileceğini gösterecek ve başta 15-16 Haziran başkaldırısı olmak üzere durmaksızın gelişen işçi eylemleri Türkiye’de bir emek hareketinin olamayacağına ilişkin yanılgıyı tarihin örsünde paramparça edecekti. Aydınoglu, Küçükömer’in iddialı tezleri ile büyük yanılgıları arasındaki çelişkinin onu bir suskunluk dönemine gömdüğü teziyle *Düzenin Yabancılaşması* üzerine en önemli kritiklerden birine imza atmış oluyordu.

Düzenin Yabancılaşması gibi Türkiye siyasetinde sol-sağ ayırımını yeniden kurmaya yeltenen bir eserin sağ kanat siyasetçiler, akademisyenler ve teorisyenler tarafından ilgiyle karşılanmaması mümkün değildi. Sözgelimi, İslamcı AKP’nin genel başkanlığını ve başbakanlığını da yapacak olan Ahmet Davutoğlu, *Düzenin Yabancılaşması*’nı değerlendirecek şekilde Küçükömer’in düşünceleri üzerine hayli geniş bir makale kaleme almış ve dini önemli bir parametre olarak incelemesi nedeniyle Küçükömer’i “kritik akıl” sahibi bir düşünür olarak yüceltmıştır.⁸

Tezler

İdris Küçükömer’in *Düzenin Yabancılaşması*’nda öne sürdüğü tezlere geçmeden önce kitabın ve kitapta ortaya konan tezlerin düşünsel arka planına bakmak uygun olacaktır.⁹

Düşünsel Arka Plan

İdris Küçükömer, 1960’lı yılların ilk yarısında *Yön* dergisindeki yazılarıyla Türkiye’deki entelektüel tartışmalarda ismini duyurmaya başladı. Türkiye solu içinde 27 Mayıs 1960 darbesini takip

8 Ahmed Davutoğlu, “Tekerrür Eden Talihsizlikten Kendini Fethet: İdris Küçükömer ve Sivil Toplum Anlayışı”, İdris Küçükömer, ed. Ahmed Güner Sayar (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 103-123.

9 *Düzenin Yabancılaşması*’nın “Tezler” kısmı, çok büyük ölçüde Ateş Uslu’nun şu çalışmasından kaynaklanıyor: Ateş Uslu, “İdris Küçükömer ve Türkiye’de Modernleşme-Kapitalizm İlişkinin Tarih Yazımı”, *Cumhuriyet ve Modernleşme: Olgular, Süreçler, Bunalımlar*, ed. Ahmet Emre Ateş (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2015), 65-86.

eden dönemde silahlı kuvvetlere ilerici bir tarihsel misyon yükleyen yaklaşımlar önem kazanmıştı. 20 Aralık 1961’de yayına başlayan *Yön* dergisi, yukarıdan devrimci radikalizm ve Marksizm gibi çeşitli eğilimlerden yazarları bir araya getiriyordu.¹⁰ *Yön* yazarları sınıf mücadelesinin varlığını ve önemini reddetmeseler de Türkiye’de sosyalizmin doğrudan sınıf mücadelesinin sonucunda kurulabileceğini kabul etmiyorlardı.¹¹ *Yön*, genel olarak, “zinde güçler”e (asker-sivil aydın zümreye) öncü bir rol atfediyordu ve zinde güçlerin öncülüğünde bütün halk güçlerinin ortak cephesinin kurulması yoluyla sosyalizme geçmeden bir “intikal evresi” yaşanması gerektiğini savunuyordu.¹² İdris Küçükömer, 1962-1965 yılları arasında *Yön* dergisinde birçok yazı yayımlamış; iktisat, siyasal düşünce, güncel siyaset gibi çeşitli konularda dergiye katkı sağlamıştır. Sosyalist perspektif ve sınıf mücadelesinin önemine yapılan vurgu, Küçükömer’in bu dönemdeki yazılarında ön plana çıkar; Küçükömer’in bu dönemdeki düşüncelerinin sosyalizm, sınıflar ve devrim konusunda *Yön* çevresinde yapılan tartışmalardan beslendiğini söylemek de mümkündür.

İdris Küçükömer’in 1960’ların başındaki faaliyetleriyle ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer nokta, Küçükömer’in Albay Talat Aydemir tarafından 1962’de düzenlenen darbe girişimine destek vermesidir. Murat Belge, Küçükömer’in kısa bir süre içinde Aydemir’e destek vermekten vazgeçtiğini aktarmaktadır.¹³ Küçükömer’in Aydemir’in 1963’te gerçekleştirdiği darbe girişimine destek vermemiş olması muhtemeldir. Dolayısıyla Küçükömer’in 1960’lı yılların başında sol cuntacılığa olumlu bir açıdan yaklaşıp bile bu görüşünü kısa bir süre içinde terk ettiği tahmin edilebilir.

10 Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar* (İstanbul: Yordam, 2008); E. Aydınöğlü, *Türkiye Solu (1960-1980): Bir Amneziğin Anıları* (İstanbul: Versus, 2007), 77.

11 Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: YÖN, MDD ve TİP* (Ankara: Yordam, 2010), 91.

12 A.g.e.. 95.

13 Murat Belge, “İdris Küçükömer”, İdris Küçükömer, ed. Ahmed Güner Sayar (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 2008), 135-137, 136.

Türkiye’de 1960’lı yılların ilk yarısında, özellikle de Küçükömer’in 1962-1965 arasında *Yön*’e yazılar yazdığı dönemde işçiler ve sendikacılar tarafından 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) başkanlığına Şubat 1962’de Mehmet Ali Aybar getirilmiştir. TİP, Aybar’ın genel başkanlığının ardından sosyalizme yakın aydınlar için yeni bir çekim merkezi olmuştur. *Yön* ve TİP arasında 1962’den itibaren yapılan polemikler sosyalizm, toplumsal sınıflar ve devrim gibi konuların entelektüel çevrelerde yoğun bir şekilde incelenmesine ve tartışılmasına olanak tanımıştır. Küçükömer’in bu polemiklere doğrudan katkı sağladığı bir metin bulunmasa da dönemin tartışmalarını takip ettiği düşünülebilir.

Küçükömer’in, *Yön* yazılarından itibaren Türkiye’de ilericilik-muhafazakârlık ikileminin CHP ile karşıtları arasındaki mücadeleye özdeşleştirilerek değerlendirilmesine karşı durduğu görülür. Yazar, 1962 tarihli bir yazısında, “[m]evcut sisteme dokunmayan politika muhafazakârdır” tanımını yapar.¹⁴ Aynı yazıda Türkiye’de iktidarın muhafazakârlarda olduğunu söyledikten sonra, “CHP’nin büyük ekseriyeti” ve diğer parti temsilcilerinin muhafazakâr olduğunun altını çizer.¹⁵ Bu görüşleri özellikle 1960’lı yılların ortasından itibaren kapitalizm, Osmanlı toplumu ve Türkiye siyaseti arasındaki bağlantıları daha ayrıntılı bir şekilde incelemesiyle daha ayrıntılı bir şekle bürünmüştür.

Türkiye siyasal hayatında 1965 yılı önemli dönüm noktalarının yaşandığı bir yıldır. CHP’nin genç liderlerinden Bülent Ecevit’in temsil ettiği siyasal hat, partinin belirgin bir şekilde solda konumlanması gerektiğini savunuyordu; Temmuz 1965’te Abdi İpekçi’nin yaptığı bir röportajda İsmet İnönü’nün CHP’yi “Ortanın Solu”nda konumlandırması da parti üyeleri arasındaki sol yönelimin güçlendiği anlamına geliyordu. Nihat Erim,

14 İdris Küçükömer, “Türkiye’de Temel Kararları Kim Alır?”, *Yön*, 27.06.1962; *Cuntacılıktan Sivil Topluma: Yön ve Ant Yazıları*, (İstanbul: Profil, [1962] 2009), 19.

15 A.g.e., 18.

Turan Güneş, İsmail Rüştü Aksal ve Bülent Ecevit gibi CHP üyeleri 1960'ların ilk yarısı boyunca çeşitli vesilelerle partinin sosyal politika ve sosyal adalet konusunda daha belirgin müdahaleler yaparak ve stratejiler geliştirerek "ortanın solu"nda yer alması gerektiğini savunmuşlardı.¹⁶ Ancak parti genel başkanı İnönü'nün bu fikri dile getirmesi çok daha büyük bir etki yapmıştı. CHP'nin Ekim 1965 seçimlerinden önceki bu dönemde "Ortanın Solu" açılımını yapması soldaki tartışmalarda da yankı buldu. *Yön* çizgisi, CHP'ye genel anlamda bir destek vermese de "Ortanın Solu" söylemine yönelik olumlu bir yaklaşım benimsedi.¹⁷

Ekim 1965 seçimleri Adalet Partisi'nin yüzde 53'e yakın oranda oy alarak birinci parti olmasıyla sonuçlandı; TİP de yüzde 2,97 oranında oy alarak meclise on beş milletvekili gönderebilmişti. Seçimleri izleyen dönemde sol içinde TİP'in gündeme getirdiği çeşitli konular yoğun bir şekilde tartışıldı. Haziran 1966'da *Yön*'de yer verilen TİP tartışmaları çerçevesinde derginin kurucusu Doğan Avcıoğlu, TİP'in klasik proleter-burjuva mücadelesinin argümanlarını öne çıkarmasına tepki gösteriyor ve milletçe mücadeleye öncelik tanınması gerektiğini belirtiyordu.¹⁸ Bu dönemde Doğan Avcıoğlu, Mihri Belli ile yakın ilişkiler geliştirmişti. Belli, Türkiye'de feodal kalıntıların ve işbirlikçi sermayenin tam olarak temizlenmediğini, hatta İkinci Dünya Savaşı koşullarından yararlanarak siyasal iktidarı asker-sivil zümreden aldığını öne sürüyor, feodalitenin kalıntılarına ve emperyalizme karşı bir milli kurtuluş devrimi yapılması gerektiğini savunuyordu. Zamanla "Milli Demokratik Devrim" (MDD) olarak adlandırılacak olan bu analiz ve siyasal strateji, TİP üyeleri tarafından derinlemesine eleştirildi. Küçükömer'in de 1965 yılı başından itibaren *Yön*'e yazı yazmadığı, siyasal ve teorik faaliyetlerini TİP içinde

16 Ö. Ağtaş, "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* Cilt 8: Sol, ed. Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 196-197.

17 Şener, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 137.

18 Aydınoglu, *Türkiye Solu*, 111.

yoğunlaştırdığı görülmektedir. Yazar, önceki dönemde yayınla-
dığı eserlerde belirgin olan sosyalizm ve sınıf mücadelesi vurgu-
sunu 1960'ların ikinci yarısında daha da güçlendirmiştir.

Yön dergisi, TİP ve MDD savunucuları arasındaki tartışma-
lar, Türkiye'nin sınıfsal yapısına, devletin sınıfsal karakterine
ve yapılması beklenen devrimin karakterine dair araştırmaları
yoğunlaştırmıştı. Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne
devredilen bir güçlü/despotik/ceberut devlet geleneğinin var ol-
duğuna dair görüşler bu dönemde sol içinde yaygınlaştı. Kemal
Tahir'in romanlarında savunduğu (ve roman karakterlerinin ağ-
zından aktardığı) görüşler bu dönemde büyük bir etki yapmıştır.
Kurtuluş Kayalı, Kemal Tahir'in eserlerinin 1960'lı yıllarda tarih
üzerine yapılan tartışmalarda belirleyici bir etkisi olduğunu be-
lirtir; İdris Küçükömer de bu dönemde Kemal Tahir'in gündeme
getirdiği birçok konunun etkisiyle görüşlerini geliştirmiştir.¹⁹
Kemal Tahir azgelişmişlik kavramına karşı çıkar, bu kavramla ta-
nımlanamayacağını belirttiği Türkiye'nin kendine özgü siyasal ve
toplumsal koşullarını inceler.²⁰ Tahir'in romanlarında savundu-
ğu görüşler, Marksist literatürde "Asya Üretim Tarzı" kuramının
yaygınlaşmasında yankı bulmuştur. Asya Üretim Tarzı, Marx'ın
Grundrisse gibi bazı eserlerinde Avrupa dışındaki güçlü devletle-
ri tahlil etmek için kullandığı, ancak derinlemesine geliştirmede-
ği bir kategoridir. Stalin'in 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nde
iktidarını konsolide etmesinden sonra Sovyet etkisi altındaki
Marksist tarih yazımından çıkarılmış ve yine Stalin'in etkisiyle
Marx'ın Avrupa tarihi için yaptığı tahliller (örneğin ilkel-kölec-i-
feodal-kapitalist üretim tarzlarının birbirini izlediğine dair gö-
rüşler) Rusya dahil olmak üzere tüm dünyaya uygulanmaya baş-
lamıştır.²¹ Osmanlı Devletinin "feodal üretim tarzı"ndan farklı

19 Kurtuluş Kayalı, "Solda Kemal Tahir Tartışmaları", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce* Cilt 8: Sol, ed. Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 1100-1101.

20 A.g.e., 1104.

21 Nick Knight, "Applying Marxism to Asian Conditions: Mao Zedong, Ho Chi Minh and the 'Universality' of Marxism", *Twentieth-Century Marxism: A Global Introduction*, ed. Daryl Gla-ser – David M. Walker, (London: Routledge, 2007), 143.

bir üretim tarzına sahip olduğuna dair fikirler 1960'lı yıllardaki tartışmalarda öne sürülmeye başlamış, Osmanlı Devletinin güçlü bir merkezî-mutlak devlet ve onun memurları çevresinde gelişen "Asya Üretim Tarzı"na sahip olduğuna dair fikirler geliştirilmiştir. Asya Üretim Tarzı, yerleşik Sovyetik-Stalinci anlayışlara bir alternatif teşkil ettiği için de ilgi çekmiştir.²² Sencer Divitçioğlu'nun ilk baskısı 1966'da yapılan *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu* kitabı bu çerçevedeki müdahalelerin ilk önemli örneklerindendir. İdris Küçükömer, Osmanlı toplumsal formasyonunu incelerken bu tartışmaların etkisinde kalmış ve Osmanlı Devletindeki üretim tarzının özgüllüklerini incelerken Osmanlı Devletinin "Asyatik despotizm"den devraldığı özellikleri de dikkate alarak çözümleme yapmıştır. Bununla birlikte, Divitçioğlu gibi yazarların aksine Osmanlı üretim tarzını tam anlamıyla bir Asya üretim tarzı olarak tanımlamamıştır.

Türkiye solunda 1960'ların ortasında görülen entelektüel ve siyasal canlanma yeni dergilerin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Bunların en önemlilerinden biri, 3 Ocak 1967'de yayına başlayan haftalık *Ant* dergisidir. TİP'li ve TİP'e yakın aydınların yazılarını yayınlayan derginin ilk sayısında Küçükömer'in "Sınıf Açısından 1966'da Türk Ekonomisi" başlıklı bir yazısı yer alıyordu.

Ant'ın yayına başlamasından birkaç ay sonra, 30 Haziran 1967'de *Yön* dergisi yayınına son verdi; aynı dönemde MDD teorisi sol çevrelerde, özellikle de genç sosyalistler arasında güç kazandı. MDD teorisini sahiplenenlerin 17 Kasım 1967'den itibaren Mihri Belli önderliğinde *Türk Solu* adlı bir dergi çıkarmaya başlamaları da hareketi güçlendiren gelişmelerden biriydi.

MDD'nin başlıca savunucusu olan Mihri Belli'nin *Yön*'de yazılar yazmasına ve Doğan Avcıoğlu ile iyi ilişkiler içinde olmasına rağmen *Yön* ile MDD'nin ideolojik bir örtüşme içinde olduğunu iddia etmek pek doğru olmaz.²³ MDD, Türkiye Komünist Partisi

22 Kayalı, "Küçükömer Tartışmaları", 1104.

23 Aydınöğlu, *Türkiye Solu*, 143.

(TKP) ile süreklilik içindeydi.²⁴ MDD'ciler kendilerini komünist olarak tanımlıyor, Kemalizmi ise ittifak yapılacak bir güç olarak değerlendiriyorlardı; Kemalizm küçük burjuvaziyi örgütlemek ve harekete geçirmek için önemli bir müttefik idi.²⁵ Oysa Yöncüler Kemalist gelenekten geliyorlardı ve Marksizmden yararlanarak Kemalizme yeni bir içerik kazandırmaya çalışıyorlardı.

TİP-MDD tartışmaları ve CHP'nin "Ortanın Solu" tanımı 1968 yılı boyunca da Türkiye sosyalist solunun gündeminde kaldı. *Ulus* gazetesinde 2 Temmuz 1968'de "Ortanın Solu" tanımı yayınlandı. İdris Küçükömer bu dönemde CHP ve sol arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir tarihsel-sosyolojik tahlil konusu yapmaya girişti ve CHP'nin 18 Ekim 1968 tarihli XIX. Kurultayı'nı²⁶ önceleyen dört gün boyunca (14-17 Ekim 1968 tarihleri arasında) *Akşam* gazetesinde "Türkiye Nereye Gidiyor" başlıklı dört makalelik yazı dizisini yayınladı. Bu makaleler, bir sonraki yıl yayınlanan *Düzenin Yabancılaşması* kitabına temel oluşturdu.

Türkiye solunda tarihsel analiz konusunda en önemli katkılardan biri Doğan Avcıoğlu'nun Aralık 1968'de yayımlanan *Türkiye'nin Düzeni* başlıklı kitabıdır. Avcıoğlu kitapta MDD'cilerin tezlerine de başvurarak Türkiye'de işçi sınıfının örgütlenme ve bilinç düzeyi bakımından yetersiz olduğunu belirtmekte, devrimci özne olarak ise milliyetçi-devrimci aydınları tarif etmekteydi.²⁷ Bu bağlamda Küçükömer'in Türkiye'deki yerleşik aydın-bürokrat geleneğine eleştirel bir açıdan yaklaşan çalışmaları güncelliğini korudu ve bir açıdan Avcıoğlu'nun görüşlerine alternatif teşkil etti.

İdris Küçükömer'in üyesi olduğu ve yöneticiliğini de yaptığı TİP içindeki tartışmalar da *Düzenin Yabancılaşması*'nın düşünsel arka planında durur. 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgalini şiddetle eleştiren Mehmet Ali Aybar'ın

24 A.g.e., 148-149; Şener, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 173.

25 Aydınöğlu, *Türkiye Solu*, s. 151; Şener, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 176.

26 Bkz. CHP XIX. Kurultayı: Parti Meclisi Raporu, (Ankara, 18.10.1968).

27 Bu kitaptaki *Türkiye'nin Düzeni* bölümüne bakınız.

“bürokratik sosyalizm”, “ceberut devlet”, “güleryüzlü sosyalizm” kavramlarında, bu kavramlarla Türkiye’yi ve dünya sosyalizmini tahlil edişinde Küçükömer’in *Düzenin Yabancılaşması*’na temel teşkil eden tezleriyle olumlu bir ilişki, kuramsal ve siyasal bir akrabalık bulunur.²⁸

'Batı' Kapitalizmini Anlamak

İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*’nda “üretim ilişkileri” ve “üretim araçları” kategorilerinden yola çıkarak feodalite ve kapitalizmi tanımlar ve bu şekilde tahlillerini Marksist bir çerçeve içinde konumlandırır. Emeğin ve emek tarafından kullanılan üretim araçlarının tümünü “üretim güçleri” olarak tanımlar; üretim araçları ile insanlar arasında ve insanlar ile insanlar arasındaki ilişkiler ise “üretim ilişkileri”dir. Üretim ilişkilerinin temelinde üretim araçlarının mülkiyet şekilleri bulunur; feodalitede toprağın, kapitalizmde ise sermayenin mülkiyetinin insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen derecede önemi vardır.²⁹

Yazar, bu temel öncüllerden hareketle kapitalizm üzerine genel bir tarihsel çerçeve geliştirir. Küçükömer’in anlatımına göre Avrupa’da Ortaçağ koşullarında merkezî mutlak bir otoritenin olmadığı bir bağlamda şehirler büyümüş, “ekonomik açıdan otonom” özelliklerini korumuştur.³⁰ Burjuvazi, bu şekilde tüccar sermayesinin verdiği güçten ve siyasal merkezîyetçilik yokluğundan yararlanarak, “feodalite düzeninde gedikler açarak” bu düzeni kapitalizme dönüştürmüştür.³¹

Küçükömer’in Batı/Doğu ayrımını ve kitaptaki görüşlerinin çok önemli bir kısmını üzerine inşa ettiği bu kapitalizm tanımı, yazarın eser verdiği dönemde Marksist ve Marksist olma-

28 Krş. Aydınöğlu, “Bir Tezin Tarihsel Kaderi”, 84.

29 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma* (İstanbul: Profil, [1969] 2009), 26.

30 A.g.e., 29.

31 A.g.e., 25.

yan tarih yazımında yaygınlıkla yapılan tanımın bir tekrarı niteliğindedir. Adam Smith'in siyasal iktisat incelemelerinden Max Weber'in kimi yapıtlarına, Henri Pirenne gibi tarihçilerin eserlerinden Sovyetler Birliği'nde yayınlanan ders kitaplarına uzanan geniş bir literatürde kapitalizmin Ortaçağ şehirlerinde burjuvazinin gelişerek feodal sistemi çökertmesiyle ortaya çıkan bir sistem ya da üretim biçimi olduğu savunulur. Karl Polanyi gibi tarihçilerin savunduğu kimi görüşleri geliştiren Robert Brenner'in öncülüğünde gelişen alternatif yorum ise kapitalizmin şehirlerde burjuvalar tarafından feodalitenin yok edilmesiyle oluşan bir üretim tarzı olduğunu reddeder ve kapitalizmi özgül bir bağlamda, XVII. yüzyıl İngiltere'sinde gelişen ve sonraki yüzyıllarda çeşitli yollarla dünyanın geri kalan kısımlarına yayılan bir sistem olarak ele alır. Brenner'in yaklaşımına göre kapitalizmin gelişmesinde mülkiyetle bağlantılı toplumsal ilişkiler (iktisadi, hukuki, siyasi ve kültürel ilişkiler) etkili olmuştur. Dolayısıyla kapitalizm şehirlerin ve burjuvazinin büyümesi ve etki kazanmasıyla zorunlu olarak ortaya çıkacak bir sistem değildir, belirli konjonktürlerde gelişme gösterir.³² Brenner'in kapitalizmin doğuşu, burjuvazi-kapitalizm ilişkisi gibi konularda Marx'ın ve Engels'in erken dönem eserlerinden, örneğin *Komünist Parti Manifestosu*'ndan yola çıkmak yerine daha geç dönem eserlerinden, örneğin *Grundrisse* ve *Kapital*'den hareket ettiği görülür.³³ Brenner'in yaklaşımı E. P. Thompson, Ellen Meiksins Wood, George C. Comninel, Benno Teschke, Hannes Lacher, William Beik, Neal Wood ve Justin Rosenberg gibi tarihçiler, siyaset bilimciler ve uluslararası ilişkiler uzmanlarınca da paylaşılr. Yaklaşım, "yapısal kanunlar"dan ziyade sınıf mücadelesine vurgu yaptığı için tarihçi Guy Bois tarafından "politik Marksizm"

32 Sébastien Rioux ve Frédérick Guillaume Dufour, "La sociologie historique de la théorie des relations sociales de propriété", *Actuel Marx*, 43 (2008), 126, 128; Şebnem Oğuz, "Maddeci Tarih Yazımında Temel Tartışmalar", *Praksis*, 17 (2007), 33-56.

33 Paul Blackledge, *Reflections on the Marxist Theory of History* (Manchester: Manchester University Press, 2011), 123.

olarak adlandırılmıştır.³⁴ Küçükömer'in kapitalizm tanımının bu perspektiften eleştirilmesi mümkündür: Kapitalizmi geliştirmiş ve feodal yapılardan özerkliğini kazanmış bir burjuvaziyle özdeşleştirmek, yakın dönem tarih yazımında keşfedilen ya da gündeme getirilen bulgularla ve olgusal gerçeklikle uyum göstermemektedir. Kaldı ki, politik Marksizm yaklaşımını savunan yazarların perspektifini eleştiren çalışmalarda da kapitalizmin tahlilinde özgül bağlamın dikkate alınması gerektiği fikrinin öne çıktığı görülür.

Küçükömer'in benimsediği kapitalizm tanımı, merkeziyetçi-mutlakiyetçi devlet üzerine yaptığı tahlillerin tarihsel geçerliliğini zedeleyici etki yapmaktadır. Yazara göre burjuvazinin feodalitede gedikler açma sürecinde feodal kurumların burjuva sermaye birikimini engelleme çabalarının getirdiği gerilim ve bu gerilimle birlikte oluşan mücadeleler, burjuvazinin "ekonomik, hukuki, hatta askerî savunma gücü" oluşturmaya yol açmıştır. Bu şekilde feodal tepki ile burjuvazinin gelişme isteği arasındaki gerilimden yeni kurumlar doğmuştur.³⁵ Küçükömer'in işaret ettiği kurumların başında merkeziyetçi devlet yer alır: "Avrupa'da feodal üretim ilişkileri, merkeziyetçi olmaya elvermeyecekti. Merkezi teokratik mutlak krallıklar, ancak burjuvaların tarihî arenada rol oynamasıyla, yani feodalite düzeninin bozulmaya başlamasıyla ortaya çıkabilecekti."³⁶

XVI. yüzyılın ve sonrasının mutlakiyetçi devletlerini "modern devlet" olarak tanımlayan bu yaklaşım, politik Marksizm akımı başta olmak üzere yakın dönem tarih yazımı akımları

34 Rioux ve Dufour, "La sociologie historique", 126; Dimitris Milonakis, "Prelude to the Genesis of Capitalism: The Dynamics of the Feudal Mode of Production", *Science & Society*, 4 (1993/1994), 392; Blackledge, *Reflections*, 122. Politik Marksizm yaklaşımının Osmanlı Devleti ve Türkiye'nin toplumsal dinamiklerinin ve üretim biçimlerinin incelenmesi çabası çerçevesinde kullanıldığı çalışmalara örnek olarak bkz. Eren Düzgün, "Class, State and Property: Modernity and Capitalism in Turkey", *Archives of European Sociology*, 2 (2012), 119-148. Eren Düzgün, "Capitalist Modernity a la Turca: Turkey's 'Great Transformation' Reconsidered", *Critical Sociology*, 2012, 1-21. Bu çalışmalar henüz Türkçe literatürde gereğince tartışma konusu yapılmamıştır.

35 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 28, 55.

36 A.g.e., 29.

tarafından eleştirilmektedir. Örneğin mutlakiyetçi-merkeziyetçi devletin en önemli örneklerinden birinin ortaya çıktığı XVII. yüzyıl Fransa'sında mutlakiyetçiliğin kapitalizmle herhangi bir ilgisinin olduğunu ileri sürmek mümkün değildir; burjuvazi ve mutlakiyetçi devlet arasında da bir organik ilişki kurulamaz, hatta tüccar toplulukları mutlakiyetçi-merkeziyetçi politikalara çoğu zaman karşı çıkmıştır.³⁷ Hannes Lacher, Benno Teschke, Justin Rosenberg ve Kees van der Pijl'in çalışmalarında da görülebileceği gibi yakın dönemli tarih yazımında mutlak monarşiyi kapitalist olmayan bir siyasal iktidar biçimi olarak inceleme eğilimi yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla mutlak monarşilerin feodal toplumun geç dönem gelişme koşullarıyla uygunluk gösteren bir siyasal iktidar biçimi olarak ele alındığı tezlerin güncel tarih okumalarında dikkate alınması gerekmektedir.³⁸

Küçükömer'in burjuvazi-mutlak monarşi arasında bir organik ilişki kurması uluslaşma hareketini de bu çerçeveye yerleştirmesine neden olmaktadır: "Batı'da, tarihi bir gelişme olarak merkantilist genç burjuva sınıfı ile kralın bir süre beraberliğinden milli krallıklar kurulmuştu. Burjuvazinin rolü ile kurulan bu krallıklar Batı'da uluslaşma hareketinin de başlangıcıdır."³⁹ Oysa uluslaşma süreci çok çeşitli siyasal-toplumsal dinamiklere bağlı olarak gelişen ve burjuvazi ile mutlak monarşi arasında var olduğu iddia edilen bir ilişkiye indirgenemeyecek karmaşıklıkta ve çeşitlilikte bir süreçtir.

Küçükömer'in kapitalizm tarihine yaklaşımı kültür tarihi alanında da bazı tek yanlı açıklamalar yapmasına neden olmaktadır. Örneğin yazar Rönesans ve hümanizm gibi akımların ekonomik ve sınıfsal bir gelişmeyle bağlantılı olduğunu ve aşağıdan bireyci bir gelişmenin sonucu olarak ortaya çıktığını belirtir.⁴⁰

37 David Parker, *Class and State in Ancien Régime France: The Road to Modernity?* (London: Routledge, 2003), 262.

38 Bu konuda bkz. Ellen Meiksins Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen (İstanbul: Yordam, 2012).

39 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 52.

40 A.g.e., 59.

Kültür ve sanat akımlarının toplumsal formasyonun bütünlüğü içinde yer alan unsurlar olduğu, dolayısıyla iktisadi dinamiklerden ve sınıfsallıktan ayrılamayacağı açıktır, ancak Batı'daki akımların Batı'nın yapısal özellikleri gereği aşağıdan-bireyci gelişmelere bağlı olarak geliştiği güncel tarih yazımında eleştirilen bir tezdur.⁴¹ Hümanizm ve Rönesans, Geç Ortaçağ koşullarında ortaya çıkmıştır, ancak doğrudan doğruya burjuvazinin gelişmesinin sonucu olan akımlar olarak değerlendirilmeleri mümkün değildir; birçok durumda geç feodal aristokrasi ve Kilise bu akımların gelişimine katkıda bulunan esas güçlerdir. Kapitalizmin ise –yukarıda belirtildiği gibi XVII. yüzyıl İngiltere'sinin özgül toplumsal mülkiyet ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan ve sonrasında yaygınlık kazanan bir üretim biçimi olarak tanımlandığı takdirde– Hümanizm ve Rönesans ile herhangi bir ilişkisi olduğu iddia edilemez. Dolayısıyla mutlakiyetçi-merkeziyetçi devlet ve uluslaşma örneklerinde olduğu gibi sanat akımlarının gelişimi incelenirken de Batı'da burjuvazinin ve kapitalizmin birleşik gelişimi ile sanat akımlarının gelişimi arasında doğrudan bir bağlantı kurulması olgusal gerçekleri yansıtmaz.

Osmanlı Devleti

Küçükömer'in Osmanlı Devletinin toplumsal ve ekonomik formasyonu üzerine yaptığı tahliller “Asyatik despotluk” kavramı çevresinde gelişen tartışmalarda öne sürülen argümanlarla diyalog içinde şekillenir. Küçükömer'e göre Osmanlı Devletinin bir merkezi-mutlak monarşi olması üretim ilişkileri üzerinde belirleyici bir etki yapmıştır. Küçükömer, Osmanlı toplumsal-siyasal yapısını üç ana kategoriye ayırarak inceler; Padişah, onun rütbe verdiği gruplar (ulema, yeniçeriler ve tımarlı sipahiler gibi yönetici grupları) ve emekçiler. Bu sistemde gerek rütbe sahibi gruplar, gerekse emekçiler padişaha tâbi konumdadır; bu mekanizma Batı'daki anlamda bir ekonomik gelişmeyi engeller ve “Asyatik

41 Örneğin. bkz. Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet*, Bölüm 2.

despotluğu” sağlar.⁴² Bu tespit, Küçükömer’e göre özellikle imparatorluğun yayılma dönemi için geçerlidir; “Padişahın (sarayın), İmparatorluğun yayılma döneminde egemenliği tamdı; genel olarak toprak üzerindeki tasarrufu güçlüydü” sözleriyle tezini kanıtlamaya çabalar.⁴³

Küçükömer’e göre Batı’da otonom şehirler gelişirken Doğu’da güçlü devlet nedeniyle böyle bir gelişme mümkün olmamıştır; dolayısıyla Osmanlı Devletinde Batı’daki anlamıyla “tüccar şehirler”in gelişmesinden söz etmek mümkün değildir.⁴⁴ Osmanlı Devletinde ticaret ve imalatla uğraşan kesim yine aynı nedenle özerk bir güç kuramamıştır.⁴⁵ Bu, Küçükömer’e göre, Osmanlı Devletinde önemli ve kalabalık şehirler olmadığı anlamına gelmez; aksine, nüfus artışı ve toprakların veriminin düşmesi gibi çeşitli nedenlerle köyleri terk ederek şehirlere yerleşenlerin sayısı çeşitli dönemlerde artmış, üstelik bu Batı’daki gelişmeye benzer bir şekilde ucuz ücretle çalıştırılabilen bir şehirli kitlenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴⁶ Ancak Osmanlı Devletinin Batı ülkelerinden başlıca farkı, kırsal bölgelerle şehirler arasındaki işbölümü ve mübadelenin önemli olmaması, bu nedenle ticaret ve finans sermayesinin sanayi sermayesi birikimine zemin hazırlamamasıdır.⁴⁷

Görüldüğü gibi, Küçükömer kapitalizmi şehirleşme-burjuvazinin özerk gelişimi çizgisinin sonucu olarak tanımladıktan sonra Osmanlı Devletini merkezî bir devletin varlığı nedeniyle burjuvazinin özerk gelişme sağlayamadığı için kapitalizmin gelişemediği bir bağlam olarak incelemektedir.

Politik Marksizm de dahil olmak üzere modern tarih yazımı perspektifleriyle incelendiğinde ise Osmanlı Devletinin merkezî-

42 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 46.

43 A.g.e., 48.

44 A.g.e., 29.

45 A.g.e., 55.

46 A.g.e., 40.

47 A.g.e., 41.

mutlakiyetçi devletin Avrupa devletleriyle karşılaştırıldığında bir anomali teşkil etmediği görülebilir. Avrupa mutlak monarşilerinin şehirlerin özerkliklerini kısıtlamasıyla, Kiliseyi ve yerel aristokrasiyi denetim altına almaya çabalamasıyla eş zamanlı olarak Osmanlı Devletinde de merkezileşme çabaları gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti, resmî metinlerde kullanılan dilde her ne kadar aksi iddia edilse de, durağan ve eşi benzeri olmayan derecede merkezietçi bir yapı olmaktan uzaktır.⁴⁸ Belirli tarihsel dönemlerde somut bağlamın, siyasal konjonktürün, coğrafi yayılımın ve diğer şartların sonucu olarak merkezileşme çabaları gösterilmiş, yine belirli tarihsel dönemlerde ise bu çabalar geri plana itilmiştir;⁴⁹ bu anlamda “Batı” ile Osmanlı Devleti arasında büyük bir karşıtlık yoktur. Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde ve Osmanlı Devletinde yaşanan merkezileşme-mutlaklaşma süreçlerinin farklı dinamiklere ve hedeflere sahip olduğu açıktır; ancak bu farklılık yekpare bir “Batı” ile Osmanlı Devletini burjuvazinin gelişmesi ya da gelişmesine izin verilmemesi sorunsalı üzerinden karşı karşıya konması ile anlaşılamaz. Demet Dinler’in de belirttiği gibi,⁵⁰ Osmanlı Devletinde ve Türkiye’de “güçlü devlet geleneği”nin var olduğu ön kabulünden yola çıkarak, devlet/toplum ilişkisinin dışsal bir ilişki olduğu fikrine dayanan genellemeci tahliller yapmak yerine devletin toplumsal ilişkilerin bir biçimi olarak, bir mücadele alanı olarak ve sınıf karakteriyle beraber düşünülmesi, tarih incelemeleri açısından daha ufuk açıcı olacaktır.

48 Bu konuda bkz. Demet Dinler, “Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi”, *Praksis*, 9, (2003), 17-54.

49 Küçükömer’in analizlerinde de kimi yerlerde Osmanlı Devletinin mutlak-merkezî yapısını soursallaştıran bir yaklaşımın izine rastlanabilir. Örneğin yazar XVIII. yüzyılda eyaletlerdeki âyanın gelişmesinin yer yer merkezî otoriteye karşı durmasına dikkat çeker; 1808 tarihli Sened-i İttifak da âyanın gelişmesinin ve fiili toprak mülkiyetini padişaha kabul ettirmesinin sonucudur. Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 62-63.

50 Dinler, “Güçlü Devlet Geleneği”, 51.

Sağ-Sol Ayrışması

Düzenin Yabancılaşması'nin en çok alıntılanan tezi, CHP'yi ve Kemalist geleneği sağa yerleştiren, "İslamcı-Doğucu" akım olarak adlandırdığı Demokrat Parti-Adalet Partisi hattını ise solda konumlandırıran ünlü tezidir. Kimi zaman iddia edildiğinin aksine Küçükömer'in bu tezi basit bir sivil toplum-devlet karşıtlığı içinde devlet yanlısı akımlara sağ, sivil toplumculara sol politika atfetmesinden kaynaklanmamaktadır; kitapta belirgin bir şekilde görülebileceği gibi, kapitalizm tahlili konusunda benimsenen tutumdan kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Devleti ve Türkiye tarihinde iki ana siyasal akım olduğunu tespit eden Küçükömer, ayrışmayı Batılılaşma çabaları üzerinden yapar. Küçükömer'e göre Batılılaşma XVIII. yüzyılın başında, Lale Devrinde başlamıştır. Bu dönemde siyasal ve kültürel dönüşümler "aşağıdan" bir sınıfın girişimiyle başlamamış, saray ve ona bağlı bürokratların eliyle gerçekleştirilmiştir.⁵¹ Lale Devri, Küçükömer'e göre Batıcı ve Doğucu akımlar arasındaki ilk çatışmanın da yaşandığı dönemdir. Lale Devrinin yönetici ve bürokrat kesimi ilerleyen yüzyıllarda Batıcı akıma kaynaklık ederken, bu dönemin yukarıdan yenilik hareketlerine karşı çıkan esnaf-yeniçeri-ulema ittifakı Doğucu akımın kökeni olmuştur.⁵² Etnaf-yeniçeri-ulema ittifakı, birbirleriyle çeşitli çıkar ilişkileri içinde olan bu kesimlerin Batıcı akım tarafından başlatılan yenilik hamlelerine karşı ortak hareket etmeleriyle daha da güçlenmiştir.⁵³ Bu şekilde, *Düzenin Yabancılaşması*'nin ilk satırlarından itibaren değinilen, "son yüzyıl içinde [XIX. yüzyılda] Osmanlı toplumuna yön vererek onu kurtarmak amacıyla" olduğu belirtilen iki akım,⁵⁴ "Doğucu-İslamcı akım" ile "Batıcı-Laik akım" tarihsel bir bağlama yerleştirilmiş olur.

51 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 58.

52 A.g.e., 59.

53 A.g.e., 66.

54 Aynı Eser, s. 21.

Küçükömer, Doğucu akımın Batıcı akıma kıyasla daha tutarlı olduğunu belirtir. Batıcı-Laik akıma Küçükömer'in yönelttiği eleştiri, bu akımın Batı'nın çeşitli kurumlarını aktarmasında ve laikliği bir kurtuluş ilkesi olarak görmesinde düğümlenir; Batıcılar kapitalizmin gelişmediği bir ülke olan Türkiye'de burjuvaziyi ve sivil toplumu yaratmak gibi sonuçsuz kalmaya mahkûm bir çabaya girişmişlerdir.⁵⁵ Bu noktada Küçükömer'in sivil toplumu "özel çıkarlar" ve sınıf mücadeleleri alanı olarak anladığı ve sağ ile solun bu alanda anlam kazandığını ileri sürdüğü hatırlatılmalıdır;⁵⁶ dolayısıyla yazarın liberal perspektifteki sivil toplum/devlet karşıtlığında sivil toplumu devlet dışında kalan alan olarak mutlak bir şekilde yüceltmek yerine sınıf mücadelelerini dikkate almaya çabaladığı söylenebilir. Ancak tarihsel olguları ayrıntılarıyla kavramak yerine genellemeler yoluyla incelemesi, çalışmalarının tarihsel temelinı zayıflatmıştır.

Küçükömer'in Batıcı-Doğucu akımlar konusundaki incelemelerinde odak noktasını XIX. yüzyılda Osmanlı Devletindeki Batılılaşma hareketleri oluşturmaktadır. Küçükömer, Batı kapitalizminin Osmanlı Devletindeki ticari ve finansal etkisini Osmanlı bürokratları ve gayrimüslim topluluklar⁵⁷ vasıtasıyla örgütlediğini vurgular.⁵⁸ Yazara göre Mustafa Reşit Paşa, Lale Devrinin Damat İbrahim Paşa'sından sona Batıcı akımın en önemli temsilcisidir.⁵⁹ Mustafa Reşit Paşa sonrasında Osmanlı

55 Aynı Eser, s. 22.

56 Mısır, "İdris Küçükömer Gerçekte Ne Demişti?", <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/14731-idris-kucukomer-gercekte-ne-demisti> (son erişim tarihi: 18 Mayıs 2019).

57 Küçükömer XIX. yüzyıl Osmanlı Devletinin Batı kapitalizmi ile ilişkisini sağlayan gayrimüslim toplulukları nitellemek için "azınlık" ve "Levanten" terimlerini kullanır. Her iki terim de Küçükömer'in Osmanlı Devletinin etnik yapısını ve bu etnik yapının toplumsal formasyonla ilişkilendirme biçimlerini tüm karmaşıklığıyla kavramadığını göstermektedir. "Levanten", çoğunlukla İtalyan ve Fransız kökenli tüccar ailelerini belirtmek için kullanılan bir sıfattır ve genel olarak "gayrimüslim" ile eş anlamlı olarak kullanılamaz. "Azınlık" ise ulus devletlerde hukuki olarak tanımlanmış bir kategoridir ve Osmanlı Devletinin toplumsal ve demografik yapısını yansıtmaz.

58 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 69, 154.

59 A.g.e., 71.

bürokratları Osmanlı Devleti ile Batılı kapitalistler arasındaki ilişkileri sağlayan topluluklardan olmuş, “Levantenlerle birlikte Batı’nın işbirlikçileri durumuna” itilmişlerdir.⁶⁰ Küçükömer, başka bir yerde, Tanzimat ve Meşrutiyetin bürokratlarının, “emperyalizmin emirleriyle paralel düşen talihsiz rolü” oynadıklarını öne sürer.⁶¹ Batı kapitalizminin ve emperyalizmin zorlamaları arasında Batı’nın kurumlarının Osmanlı Devletinde inşa edilmesi de bulunmaktadır: Küçükömer’e göre “tarihi kapitalist üretim ilişkilerine bağlı üst Batı müesseselerini alma prensibi, içerden bir sınıf tarafından getirilmekten daha çok, açıkça dışarıdan kapitalizmin zorlamaları ile” getirilmiştir.⁶²

Bu noktada, Küçükömer’in perspektifi bir defa daha Robert Brenner’ın ve politik Marksizm akımının kapitalizm ve modern devlet tarihine yaklaşımıyla incelenebilir. Yukarıda da değinildiği gibi, Küçükömer’in kendi döneminde yaygın olan kapitalizm tahlilinden yola çıkarak yaptığı analize göre burjuvazi, kapitalizmin geliştiği koşullarda, mutlakiyetçi devletin gelişimine katkıda bulunmuş ve modern ulus-devletin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Oysa politik Marksizm yaklaşımında mutlakiyetçi devlet ve ilişkili kurumların kapitalizmin gelişmediği koşullarda oluştuğu, bu kurumların burjuvaziyle de zorunlu bir bağlantısı olmadığı savunulur. Dolayısıyla halk egemenliğini meşruiyet kaynağı olarak gösteren modern devlet kurumları kapitalizmin zorunlu gelişiminin değil, politik ve sosyal müdahalelerin sonucudur. Kapitalizm ve modern devlet her özgül bağlamda farklı bir şekilde oluşur ve gelişme gösterir. Osmanlı Devletinde de kapitalizmin ve Batı’nın kimi devletlerinden ilham alan siyasal kurumlarının XIX. yüzyılda çeşitli politik müdahalelerle kurulması şaşırtıcı değildir. Kaldı ki Osmanlı Devletinde kapitalizmin ve devlet kurumlarının bütünüyle dış müdahaleyle ve bürokrat-gayrimüslim topluluklar aracılığıyla kurulduğu söylenemez. Bunların önemli bir kısmı toplumdaki içsel dinamiklerle

60 A.g.e., 73.

61 A.g.e., 99.

62 A.g.e., 64.

rin organik gelişiminin ve bu gelişime bağlı ihtiyaçların parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Küçükömer, Batıcı akımın halk kitleleri ile kurduğu bağlantıyı incelerken de geçmişe dönük bir basitleştirmeci okuma yapmaktadır. Küçükömer'e göre Batıcı akım "halk ile gerçek bir organik bağlantıyı" sağlamaktan uzaktır; sınıfsız, halksız bir yoldan devleti kurtarmaya çabalamaktadır.⁶³ Aynı akımın temsilcileri "halk için" söylemini kullanmalarına rağmen halka karşı bir konumlanışta yer almıştır.⁶⁴ Halk bu iki grubu emperyalizmle ve "gâvurlaşma" ile özdeşleştirmiş ve işsizlik gibi sorunlardan sorumlu tutmuştur.⁶⁵ Bu akımın karşısında önceki dönemlerin yeniçeri-esnaf-ulema birliğinin mirasçısı olan "halk" vardır. Küçükömer'e göre II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif unsurları bir araya getiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası, halk muhalefeti cephesine dayanır.⁶⁶ Buna karşılık, Küçükömer Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi siyasal yapılar ile halk arasında bir özdeşlik kurmamaya önem gösterir: Ona göre bu yapılar halkı temsil etmez, halka dayanır; zira Batıcı akımın başında olduğu gibi, Doğucu cephenin de başında bürokratlar bulunur.⁶⁷

Küçükömer'in halk ve Batıcı/Dogucu siyasal güçler arasındaki ilişkiyi kurma biçimi, halkı pasif bir kitle olarak ele aldığını gösterir; yazar çeşitli sınıfların ve etnik/dinsel toplulukların özellikle XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında siyasallaşmasına, 1908'de II. Meşrutiyet döneminin başlangıcına zemin hazırlayan toplumsal dinamiklere ve toplumsal hareketliliğe, II. Meşrutiyet dönemindeki toplumsal mücadelelere değinmez.⁶⁸

63 A.g.e., 96, 100.

64 A.g.e., 99.

65 A.g.e., 73, 80.

66 A.g.e., 85.

67 A.g.e., 85-87.

68 Bu konuda bkz. Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004). Ayrıca bkz. Önder Uçar, "Türkiye'de Tarih yazımı ve Burjuva Devrimleri: Bazı Gereksiz Kıstaslar", *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, 16 (2013), 145-178.

Bu toplumsal dinamiklerin siyasal yapılanmalar üzerindeki karmaşık etkilerini ele almaz ve bürokratlar ile halkı birbirine mutlak açıdan dışsal kategoriler olarak düşünür. Sınıf mücadeleleri olarak anladığı “sivil toplum”u merkeze alarak tahlil yapma yönündeki çabasına rağmen sivil toplum ve siyasetin diyalektik ilişkilerini incelemesine dahil etmemesi, kullandığı kaynakların etkisi altında olmasıyla açıklanabilir: 1960’lı yıllarda tarih yazımı devlet merkezli siyasal tarih yaklaşımlarını aşamamış durumdadır; Küçükömer de ikincil kaynaklar üzerinden inşa ettiği tarihsel sosyolojik yaklaşımında bu yaklaşımların belirli boyutlarını yeniden üretmektedir.

Cumhuriyet Döneminde Sağ ve Sol

Küçükömer’in Batıcı ve Doğucu cephele arasında kurduğu ikilik, cumhuriyet tarihi incelemelerinde de devam eder. Birinci Meclisteki İkinci Grup’u, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı ve Demokrat Parti’yi aynı hattın temsilcisi olarak değerlendirir ve bunların Hürriyet ve İtilaf Fırkası paralelinde olduğunu söyler; ona göre bu sayılan fırkaların özelliği, İslamcı-Doğucu cephenin güçlerine dayanma zorunluluklarıdır.⁶⁹ Bunların karşısındaki Birinci Grup ve CHP ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin mirasçısıdır ve Batıcı-laik akımın uzantısı konumundadır. Küçükömer’in Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemi Türkiye’si arasında süreklilik kurması bu dönemin tarih yazımı dikkate alındığında dikkate değer bir özgün yaklaşıma işaret eder.⁷⁰ Ancak Küçükömer’in Cumhuriyet dönemindeki siyasal bölünmeleri incelerken kendi kurduğu şematik modelin tuzaklarına düştüğü rahatlıkla görülebilir. İkinci Grup, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti gerek kuruluş süreçleri, gerek kurucu kadroların amaç ve hedefleri, gerekse halk kitleleri ile kurdukları ilişki açısından aynı kategoride değerlendirilemez.

69 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 102.

70 Kayalı, “Küçükömer Tartışmaları”, 1103.

Küçükömer, özellikle Demokrat Parti'ye ilişkin değerlendirmelerinde Batıcı cepheyi sağ ile, Doğucu cepheyi sol ile özdeşleştirir. Ona göre servet farkları yaratması bir kenara bırakılırsa, DP'nin CHP'ye göre daha solda olduğu söylenebilir. Küçükömer, burada üretim güçlerinin geliştirilmesini ve "büyük kitlelere mutlak olarak bir şeyler verebilmeyi" "sol"un esas kriteri olarak kabul eder,⁷¹ bürokratik reformları ise üretici güçleri geliştirme-yen, durağanlığı yerleştiren müdahaleler olarak ele alır.

Sinan Yıldırım, Küçükömer'i partilerin politik anlayışlarının mevzilendiği yerleri belirlerken temsil ettiği sınıfları dikkate almadığı için eleştirmektedir; Yıldırım'a göre "herhangi bir siyasetin kendisini solda tanımlamasının ön koşulu, toplumsal desteğin ne kadarını elde ettiği olmamalıdır".⁷² Küçükömer sağ-sol ayrımını halk kitleleriyle kurulan destekte aramakla birlikte, bu dönemde halk kitlelerinin siyasallaşmasını dikkate almamaktadır.⁷³ Yıldırım'ın bu değerlendirmeleri, Küçükömer'in Osmanlı Devletinde toplumsal mücadeleler ile siyasal iktidar arasındaki diyalektik ilişkileri yeterince değerlendirememesine ilişkin eleştirilerle birlikte ele alınabilir. Küçükömer incelemelerinde Marksist bir yaklaşım benimsemeye çabalamasına karşın soyut bir "halk" ve "devlet" karşıtlığı kurgusundan yola çıktığı ve bu halkın desteğini alan siyasal partileri incelediği ölçüde tarihsel materyalist perspektiften uzaklaşan bir analiz yapmaktadır.

Küçükömer'in CHP'ye yönelttiği eleştirilerin, dönemin bir dizi siyasal açılımına (CHP'nin "ortanın solu" söylemine ve özellikle MDD akımının Kemalizmi devrim sürecinde ilerici bir müttefik olarak değerlendirmesine) karşı aldığı tavrın yansıması olduğu söylenebilir. Küçükömer, "ortanın solu"nun 1965 yılında Batılılaşma akımının "yeni kılığı" olarak ortaya çıktığını

71 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 123.

72 Sinan Yıldırım, "Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih yazımında 'Kayıp' Zamanın İzinde", *Praksis*, 18 (2008), 31.

73 A.g.e., 30, 39.

söyler;⁷⁴ İsmet İnönü'yü “son bürokrat paşa” olarak niteler ve “devrimci denilen CHP'nin devrimci bir teorisi yoktur” tespiti- ni de yapar.⁷⁵ Küçükömer'e göre Batıcı laik bürokratlara “devrim yobazı” denebilir.⁷⁶

Küçükömer'in tezleri incelenirken, TİP üyesi olduğu ve sos- yalist bir politika geliştirmek amacıyla çalışma yaptığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu çerçevede Kemalizm-CHP geleneği ve halk arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırırken üç ana amacı olduğu söy- lenebilir:

1-) 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında ortaya çıkan ve *Yön* dergisinde gündeme gelen asker-sivil bürokrasi ve aydınların önemli bir kısmını teşkil ettiği “zinde güçler”den bir devrim bekleme yöntemini eleştirir. Küçükömer'in bu stratejiye karşı tavrı şu cümlelerinde açık bir şekilde ortaya çıkar:

Devrimciliğin yolu, herhalde subayları, iç ve dış kapitalist sınıfa dahil etme gayretiyle açılmaz. Aksine kapanır. Bu yoldan subayları bağlamaya çalışmak, onları giderek bir çıkmaza sokacaktır. Eğer bu yolda devam edilirse, subayların bir kısmı, halk kitlelerinin kar- şısına düşebileceklerdir.⁷⁷

2-) Küçükömer'e göre Batıcı akımın bu tutumunun sınıf mü- cadeleleri ve siyaseti açısından da önemli sonuçları olmuştur: Halk kitleleri ile doğrudan ve organik bağlantısı olan Doğucu akım, Batıcıların tutumuna karşı tepkiler üretmiş, bu nedenle hal- kın içinden gerçek bir sınıf hareketi ortaya çıkaramamıştır.⁷⁸ Küçükömer bu çerçevede bürokrasi karşısında oluşan karşı-he- gemonya mücadelesinin, sınıf hareketinin yerine laiklik karşıtı ya da Batı karşıtı yönleri belirleyici olan hareketlerin çıkmasına neden olduğunu öne sürmektedir. Bu, XX. yüzyılın ikinci yarı- sında ve XXI. yüzyıl başında Türkiye'de siyasal düşünce ve top-

74 Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 23.

75 A.g.e., 129.

76 A.g.e., 138.

77 A.g.e., 133.

78 A.g.e., 23.

lumsal hareketlerin anlaşılma çabası için ilginç ve geliştirilmeyi hak eden bir noktadır.

3-) Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*'na temel oluşturan dört makalenin yayınlanmasından kısa bir süre sonra yazdığı "TİP Programı Değişmelidir" başlıklı 19 Kasım 1968 tarihli makalede sosyalistlerin CHP ve AP'ye karşı takındıkları tutumun değişmesi ve ilerici-gerici gibi ayrımların süratle bir kenara bırakılması gerektiğini vurgular.⁷⁹ Küçükömer'in, daha belirgin bir sınıf politikasının TİP programında yer almasını arzu ettiği anlaşılmaktadır.

Yabancılaşma Kavramı

Düzenin Yabancılaşması'na adını veren 'yabancılaşma' kavramının kullanımı, kitabın en sorunlu yanlarından biridir. Kitapta, 'yabancılaşma' kavramının Marx'tan devşirildiği açıktır. Buna karşılık kavram Küçükömer tarafından Marx'taki gibi ya da ona benzer bir şekilde kullanılmaz. Marx, yabancılaşma kuramında⁸⁰, kapitalist toplumlarda insanın bazı yaşamsal bağlarının nasıl koparıldığına işaret eder. Buna göre, kapitalist toplumlarda işçiler üretici etkinliklerinden, üretici etkinliklerinin ürünlerinden, diğer insanlardan, ortak yaşamdan ve yaratıcı niteliklerinden yabancılaşır. Bu dört ilişkideki kopma, Marx'ın yabancılaşma kuramının özüdür. Dikkat edilirse Marx'ın kuramı düzene yabancılaşan insana odaklanır; bu kuramda yabancılaşan toplumsal sınıflara mensup insanlardır. Oysa Küçükömer insanın düzene değil, düzenin insana yabancılaştığını ileri sürer. Üstelik kitabın merkezî bir kavramının neden bu şekilde ters bükülerek kullanıldığını izah etmeye gerek bile duymaz. Marx, insanın durduğu yerden düzeni anlamaya ve açıklamaya çalışır, düzen içinde yabancılaşan insanın kendi çıkarlarına aykırı

79 İdris Küçükömer, "TİP'in Programı Değişmelidir", *Ant*, 19.11.1968; *Cuntacılıktan Sivil Toplum: Yön ve Ant Yazıları* (İstanbul: Profil Yayınları, [1968] 2009), 180.

80 Bertell Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, çev. Ayşegül Kars (İstanbul: Yordam Kitap, 2012).

tercihler yapabilme potansiyellerini ortaya koyar. Küçükömer ise düzenin durduğu yerden bireyi anlamaya çalışarak tam tersi bir yol katettiği için insanın kendi çıkarına aykırı tercihlerinin haklılığını ya da normalliğini iddia etmeye yeltenir. *Düzenin Yabancılaşması*'nın sol-sağ tasnifindeki ters çevirme 'yabancılaşma' kavramının ters bükülerek kullanılmasıyla yakından ilişkilidir.⁸¹

Sonuç

Düzenin Yabancılaşması, gerek yazarı İdris Küçükömer'in kullandığı argümanlar, gerek kapitalizm tanımı ve Osmanlı tarihi gibi konularda içerdiği referanslar, gerekse siyasal çıkarımları dikkate alındığında, 1960'lı yılların siyasal ve entelektüel bağlamını ve akademik ufkunu yansıtır. Kitap bu bağlam dikkate alınmaksızın güncel siyasal analizlerin açıklanması için bir rehber olarak kullanıldığı takdirde Küçükömer'in birçok tartışmalı (ve güncel tarih ve siyaset bilimi literatürü tarafından aşılmış ya da aşılmakta olan) argümanı, örneğin "güçlü devlet geleneği" tezi ya da "kentlerden doğan kapitalizm" tanımı güncel tartışmalar içinde yeniden üretilecektir.

Bu yaklaşımlar bir kenara bırakılırsa, Küçükömer'in çalışmasının Türkiye'de modernleşme sürecini anlamak için herhangi bir anlam ifade edip etmediği sorusu gündeme gelir. *Düzenin Yabancılaşması*, sosyalist bir teorisyenin, modernleşmecilik-Batıcılık-ilericilik ile sosyalizmi özdeşleştirme refleksini ya da Kemalist politikayı "ilerici doğası" gereği sosyalist solun doğal bir müttefiki sayma çabasını reddetmesi bakımından önem taşır. Ancak yazarın amaçlarının özgünlüğü, dönemin yaygın tarih yazımı ekollerinin kapitalizm tarihi gibi alanlarda getirdiği kısıtları aşmaya yetmez; yazarın birincil kaynakların ayrıntılı bir incelemesini yapmak yerine tarihsel sosyoloji pers-

81 Gökhan Atılğan, "Yeraltından Notlar'dan Bir Kahraman Gibi: İdris Küçükömer...", *Duvar* 7 (2013), 26-29.

pektifinden kurduğu bir model uyarınca tarihsel çıkarımlarda bulunması da Türkiye’de modernleşme ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi yetkin bir şekilde incelenmesine engel teşkil eder. *Düzenin Yabancılaşması* amaçları ve ortaya koyduğu sorunlar bakımından ilgi çekici ve önemli, ancak kullandığı yöntem ve tarihsel çerçeve bakımından aşılmış, bulduğu cevaplar bakımından da tarihsel olarak inkâr edilmiş bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Ahmed Davutoğlu, "Tekerrür Eden Talihsizlikten Kendini Fethe: İdris Küçükömer ve Sivil Toplum Anlayışı", *İdris Küçükömer*, ed. Ahmed Güner Sayar (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 103-123.

Ahmed Güner Sayar, "İdris Küçükömer'in Entelektüel Portresine Dair Bir Deneme", *İdris Küçükömer*, ed. Ahmed Güner Sayar (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 181-220.

Ateş Uslu, "İdris Küçükömer ve Türkiye’de Modernleşme-Kapitalizm İlişkinin Tarih Yazımı", *Cumhuriyet ve Modernleşme: Olgular, Süreçler, Bunalımlar*, ed. Ahmet Emre Ateş (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2015), 65-86.

Bertell Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, çev. Ayşegül Kars (İstanbul: Yordam Kitap, 2012).

David Parker, *Class and State in Ancien Régime France: The Road to Modernity?* (London: Routledge, 2003).

Demet Dinler, "Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi", *Praksis*, 9, (2003), 17-54.

Dimitris Milonakis, "Prelude to the Genesis of Capitalism: The Dynamics of the Feudal Mode of Production", *Science & Society*, 4, (1993/1994), 390-419.

Ellen Meiksins Wood, *Özgürlük ve Mülkiyet: Rönesans’tan Aydınlanma’ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, çev. Oya Köymen (İstanbul: Yordam Kitap, 2012).

Eren Düzgün, "Class, State and Property: Modernity and Capitalism in Turkey", *Archives of European Sociology*, 2 (2012), 119-148.

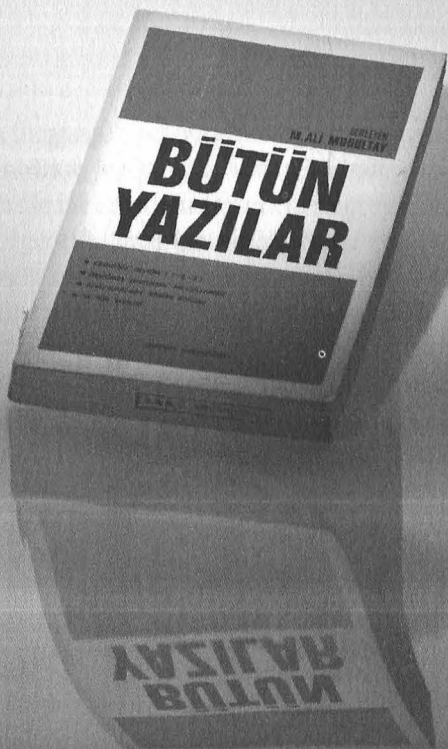
Eren Düzgün, "Capitalist Modernity a la Turca: Turkey's 'Great Transformation' Reconsidered", *Critical Sociology*, (2012), 1-21.

Ergun Aydınöğlu, "Düzenin Yabancılaşması ya da Bir Tezin Tarihsel Kaderi Üzerine Bir Deneme", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2012): 66-98.

Ergun Aydınöğlu, *Türkiye Solu (1960-1980): Bir Amneziğin Anıları* (İstanbul: Versus, 2007).

Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar* (İstanbul: Yordam Kitap, 2008).

- Gökhan Atılğan, "Yeraltından Notlar'dan Bir Kahraman Gibi: İdris Küçükömer...", *Duvar* 7 (2013), 26-29.
- İdris Küçükömer, "TİP'in Programı Değişmelidir", *Ant*, 19. 11.1968; *Cuntacıliktan Sivil Topluma: Yön ve Ant Yazıları* (İstanbul: Profil Yayınları, [1968] 2009).
- İdris Küçükömer, "Türkiye'de Temel Kararları Kim Alır?", *Yön*, 27.06.1962; *Cuntacıliktan Sivil Topluma: Yön ve Ant Yazıları*, (İstanbul: Profil Yayınları, [1962] 2009).
- İdris Küçükömer, *Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilmesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi* (İstanbul: Saffet Matbaası, 1969).
- Korkut Boratav, *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, 4. baskı (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 319-320.
- Kurtuluş Kayalı, "Solda Kemal Tahir Tartışmaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* Cilt B: Sol, ed. Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 1102-1107.
- Murat Belge, "İdris Küçükömer", İdris Küçükömer, ed. Ahmed Güner Sayar (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 135-137.
- Mustafa Bayram Mısır, "İdris Küçükömer Gerçekte Ne Demisti?", <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/14731-idris-kucukomer-gercekte-ne-demisti> (son erişim tarihi: 18 Mayıs 2019).
- Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: YÖN, MDD ve TİP* (Ankara: Yordam, 2010).
- Nick Knight, "Applying Marxism to Asian Conditions: Mao Zedong, Ho Chi Minh and the 'Universality' of Marxism", *Twentieth-Century Marxism: A Global Introduction*, ed. Daryl Glaser – David M. Walker, (London: Routledge, 2007).
- Nuray Mert, "İdris Küçükömer ve Düzenin Yabancılaşması", *Doğu Batı* 11 (2000): 63-74.
- Önder Uçar, "Türkiye'de Tarihyazımı ve Burjuva Devrimleri: Bazı Gereksiz Kıstaslar", *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, 16 (2013), 145-178.
- Özkan Ağtaş, "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* Cilt 8: Sol, ed. Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 194-233.
- Paul Blackledge, *Reflections on the Marxist Theory of History* (Manchester: Manchester University Press, 2011).
- Sébastien Rioux ve Frédérick Guillaume Dufour, "La sociologie historique de la théorie des relations sociales de propriété", *Actuel Marx*, 43 (2008).
- Sinan Yıldırım, "Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih yazımında 'Kayıp' Zamanın İzinde", *Praksis* 18 (2008), 23-42.
- Şebnem Oğuz, "Maddecî Tarih Yazımında Temel Tartışmalar", *Praksis* 17 (2007), 33-56.
- Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).
- Yalçın Küçük, "Empresyonist Bir Tablo", *Ant* 134 (1969): 10-11.

MÜTÜB
YAZILAR

Kesintisiz Devrim, ilk kez Mart 1971'de Kurtuluş Yayınları tarafından broşür olarak basıldı. Bu baskıya günümüzde ulaşmak mümkün olmuyor. *Kesintisiz Devrim*'in yanı sıra Mahir Çayan'ın diğer makalelerini de bir araya getiren *Bütün Yazılar* (der. M. Ali Muğultay) 1976'da Evren Yayınları tarafından yayımlandı. *Kesintisiz Devrim*'i de içeren Çayan yazılarının o tarihten sonra değişik yayınevleri tarafından değişik baskıları yapıldı.

MAHİR ÇAYAN VE 'KESİNTİSİZ DEVRİM'

BARIŞ YILDIRIM

Mahir Çayan'ın ilk gençlik yıllarından başlayan ve Kızıldere'de dokuz yoldaşıyla birlikte bir gerilla muharebesinde düşmesinin hemen öncesine kadar bir an bile ara vermeden süren teorik macerası, onu yalnızca bir gençlik önderi, bir şehir ve kır gerillası komutanı, bir devrimci örgüt lideri olmaktan çıkarıyor. Onun kuramı, emperyalizmin ikinci paylaşım savaşı sonrasındaki sömürgecilik politikalarına karşı, dünyanın her köşesinde yükselen devrimci kavgaların teorik mirasında ve Türkiye sosyalist geleneğinde birer ikişer serpiştirilmiş hâlde bulunan kavram ve tahlilleri tutarlı ve sıkı bir bütünlük hâlinde örer ve silahlı mücadeleyi 'suni denge' adını verdiği bir ideolojik temele sağlamca oturtur. Bu topraklardan dünya Marksizmine yapılmış en önemli katkılardan birini oluşturan bu kuram bugün *Bütün Yazılar* veya *Toplu Yazılar* adıyla derlenen yazılarında çeşitli gelişim aşamalarından geçerek en olgun hâline *Kesintisiz Devrim I* ve *Kesintisiz Devrim II-III* başlıklarını taşıyan iki broşürde erişir.¹

Denebilir ki Çayancı teori ve pratik, 1970'lerden bu yana bu topraklardaki sol muhalefetin paradigmasını belirleyen eserlerden biri olmuştur. 1980 öncesinin Devrimci Yol ve Kurtuluş² gibi on binleri

1 Bundan sonra bu metinlere yalnızca "Kesintisiz" şeklinde ve bölüm numaralarıyla referansla bulunulacak.

2 KSD/Kurtuluş Sosyalist Dergi çevresi.

kucaklayan kitlesel hareketlerin ve Devrimci Sol gibi binlerce devrimci militanı açık bir silahlı mücadele programında birleştirebilen yapıların yanı sıra Devrimci Kurtuluş ve 'Acilciler' gibi mücadelenin silahlı yanını vurgulayan hareketler, bu hattı ya olduğu gibi yahut tadilatlarla sürdürdüler. Bunlar, '71 silahlı devrimci hareketlerinin peşinden giden diğer devrimci gruplarla birlikte, 30 Mart 1972'de Kızıldere'de bir köy evinde çarpışan Mahirlerin mirasını taşıdıklarını tereddütsüz vurgulayarak egemenleri tarihin gördüğü en barbar askerî darbelerden birine zorlayacak bir karşıt hegemonun örgütlenişinde önemli roller oynadılar.³

1980'lerden bu yana gelen süreçte bu paradigmayı saptayan hegemonya çok daha açık görülebilir. Son 30 yıldır yasal/cı, silahlı mücadeleciler ve Kürt Yurtsever muhalefet damarlarına güçlü bir biçimde kan pompalayan ÖDP, DHKP-C ve PKK gibi sol hareketler Mahir Çayan ve THKP-C'nin devamacısı olma iddiasını taşıdı ve/ya taşıyorken İBDA-C gibi şeriatçı bir hareket bile aynı iddiada bulunabiliyor.

Mahir Çayan ve düşünceleri Türkiye siyaseti üzerindeki kapsamlı etkisiyle ters orantılı bir akademik ilgiye mazhar olmuştur. Çayan'ın bu topraklarda epik kahramanlıklarla sahiplenilen ve çeşitli biçimlerde sürdürülen pratik mirası kadar sömürge devrimciliğinin özgün örneklerinden birini oluşturan teorik mirası da bu ilgiyi hak ediyor. Çayan'ı inceleyecek bir araştırmacı, onun teorisi-

3 Çayan'ın ardılları olduğu iddiasıyla ortaya çıkan onlarca gruptan Devrimci Yol, Devrimci Kurtuluş/THKP-C 'Acilciler' ve Devrimci Sol'un Parti-Cephe çizgisini takip etmede üç ana-akım tarzı siyaseti temsil ettiği söylenebilir. Elbette 1980 öncesi süreç burada örneklenenlerin dışındaki diğer THKP-C kökenli yapıların yanı sıra THKO ve TKP/ML-TİKKO kökenli hareketlerin de çabası ve kanyla örüldü. Bunların arasında Halkın Kurtuluşu ve Halkın Birliği gibi çok geniş kitlelerikucaklayan hareketler ve 1920'lerden beridir mücadele eden TKP ve yakın çizgideki başka yapılar vardı. Ancak yine de 1980 öncesi kitlesel ve silahlı mücadelenin asıl paradigmasını ve gövdesini "Çayançı çizgi"nin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Devrimcilerle en ufak bir sempati ilişkisi bulunmayan Atilla Yayla *Yeni Forum*'un Ağustos 1990 tarihli sayısında şöyle diyor: "[Mahir Çayan'ın] asıl önemi, kanaatimizce, ortaya koyduğu fikirleriyle sonraki nesil(ler) üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten, özellikle 1973'ten sonra şiddet eylemlerine karışmış veya aynı çizgide yürümeyi sürdürmüş gençler üzerine yapılan gözlemler, onların en fazla Mahir Çayan'dan etkilendiğini göstermektedir" (akt. Turhan Feyizoğlu, *Mahir: On'ların Öyküsü* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2007), 549.

ni oluşturan kavram cephaneliğinin tek tek bütün unsurlarının ve ortaya çıkardıkları bütünün izini bir yanda İkinci Paylaşım Savaşı sonrası sömürge devrimciliği teorilerinde (III. bunalım dönemi, yarı ve yeni sömürgecilik, gizli işgal, sürekli ve örtülü faşizm, evrim ve devrim dönemleri, silahlı propaganda, Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi/PASS vd.); bir yanda Lukács'tan Gramsci ve Althusser'e giden Marksist ideoloji eleştirisi hattında (ideoloji, hegemonya ve suni denge ilişkisi); bir yanda da Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Hikmet Kıvılcımlı, Doğan Avcıoğlu, Mihri Belli gibi Türkiye sosyalist hareketinin kuramcılarında sürmelidir. Çayan'ın ardıllarının –ve hatta kendisinin– sandığı gibi Guevaracı bir kavram olmayıp bir çeviri yorumu olarak Türkçeye giren 'suni denge' terimi çerçevesinde yapılan kavramsallaştırma, çağın 'İdeolojik Dönüş' diyebileceğimiz ruhunun iyi bir öğrencisi olan Çayan'a özgün bir ideoloji kuramı esinlemesi ve onun teorisinin taşıyıcı kolunu hâline gelmesiyle bu kuramsal izciliğin ilginç patikalarından birini oluşturuyor.

Mahir Çayan'ın düşünsel evrimi bir 'kapsayarak aşma' silsilesi oluşturur, ilgilendiği izlekler eğrildikçe kirmana sarılan yün ipler gibi alttakini bazen kapatıp, bazen göstererek birbiri üstüne biner. Kemalist milliyetçi ve anti-emperyalist duyarlılıklara sahip bir ilk gençlik döneminin ardından Marksist-Leninist klasiklerin öğrencisi olan Çayan, Milli Demokratik Devrim (MDD) teorisinin bir versiyonunu benimseyerek TİP içinde faaliyetler yürüttü. Yükselen sivil ve resmî faşist saldırılar süreci, onu önce TİP'ten sonra diğer MDD'ci gruplardan ayrı bir yol aramaya yöneltti. Düşüncesi en olgun şekline kurucusu olduğu THKP-C'nin eylemlerine başlamasından epey sonra, hapishaneden firarının ardından İstanbul ve Ankara'da kaçaklık koşullarında yazdığı *Kesintisiz II-III* broşüründe erişti. Göreceğimiz üzere bu metin yalnızca MDD'ciliğin değil Sosyalist Devrim (SD) teorisinin, yalnızca gerillacı geleneğin değil Marksist ideoloji eleştirisinin çeşitli unsurlarını bir araya getirir. Çayan bu metni yazdığında, ilk yazılarını kaleme almaya başladığı yerden çok ayrı bir noktadadır; fakat önceki katettiği vadilerin her birine, ulaştığı coğrafyada bir yer vardır. *Kesintisiz I* ile *Kesintisiz II-III* arasında bile birçok kavramsal farklılık olmasına rağmen,

Çayan geçmişteki kuramlarını nadiren açıkça reddeder ve her durumda yeni fikirlerini eskilerinin üzerine kurar. Sürekli bir vagon-
dan bir vagona geçerken hep aynı trende olduğunun bilincindeki
bir yolcu gibidir. Veya her katettiği vadide daha çok kendisi olan
bir Simurg.

Dönüşen Bir Ülkede Dönüşen Bir Kuramcı ve Eylemci

*Bulamayacaksın aradığımı
Bulamayacaksın aradığımı bulanı
Aradığımı tanrı bile bulamadı
Bulamadı ki insanı yarattı.*

– Mahir Çayan⁴

Abdülaziz Çayan ve Naciye Aktaş'ın ilk oğulları Mahir Çayan, 15 Mart 1946'da Samsun'da dünyaya geldi.⁵ Çayanlar, Feyizoğlu'na göre Boz-Ulus Türkmenlerindendir. Ancak Çerkezler onu kendilerinden sayarak bağırlarına basıyorlar.⁶ Kafkas kökenli olup Gürcü mü Çerkez mi olduğundan emin olmayanlar da var.⁷ Her yazarın hayatı ile eserleri arasında bir ilişki vardır. Ama istisnasız her yazısında pratik ile teorinin birlikteliğini vurgulayan, "Biz Marksizmi entelektüel gevezelik ve dünya devrimci hareketinin trafik polisliğini yapmak için okuyup öğrenmiyoruz. Biz dünyayı değiştirmek için, dünyanın Türkiye'sinde devrim yapmak için Marksizmi ögre-

4 Bu şiiri 1968 Eylül'ünde bir pastanede Ahmet Yağcıoğlu'na yazdırmıştır.

5 Mahir Çayan hakkındaki biyografik bilgilere derli toplu olarak Turhan Feyizoğlu'nun çalışmasından ulaşabiliyoruz. İlk baskısı 1996'da çıkan bu kitabın elimizdeki en kapsamlı kaynak olduğunu söyleyebiliriz: Turhan Feyizoğlu, Mahir: On'ların Öyküsü (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2007). Bu metindeki biyografik bilgiler aksi belirtilmediği sürece bu kaynağa yaslanarak oluşturuldu. Mahir'in doğum tarihi konusunda Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi bir başka tarihi, 14 Ağustos 1945'i veriyor (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. Cilt 7 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 2184, [bundan sonra: STMA]. *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*'nde ise doğum yeri ve tarihi "Üsküdar, 1946" şeklinde belirtiliyor (*Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, Cilt 6 (İstanbul: May Yayınları, 1980), 293, bundan sonra: SKA).

6 Bkz. Çerkeslerin Özgür Sesi yayın kurulu açıklaması yazısı: Çerkeslerin Özgür Sesi JINEPS Yayın Kurulu, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/cerkesliginden-utanan-birisi-1043421/>, Radikal 2, 20 Mart 2011 (son erişim tarihi 17 Nisan 2018).

7 Murat Bjeduğ, <http://bianet.org/biamaq/toplum/133429-bir-gundelik-yasam-partizani>, Bianet, 15 Ekim 2011 (son erişim tarihi 17 Nisan 2018).

niyoruz!” diyen bir kişi için bu ilişki özellikle önemlidir. İlk yazısını yayımladığı 1968 yılından *Kesintisiz II-III*’ü yazdıktan haftalar sonra Kızıldere’de çarpışarak düştüğü 30 Mart 1972 tarihine dek geçen dört yıl başta olmak üzere Çayan’ın biyografisinin satırbaşlarına yoğunlaşmak onun fikirlerini anlamak açısından özel bir önem taşıyor.

Mahir’in doğum tarihi hem ülkenin hem de dünyanın önemli değişimler yaşadığı bir döneme denk düşer. Ülke daha sonra onun kuramında “yeni sömürgeleşme” şeklinde açıklayacağı yola girmiştir, dünyaya ilişkin kuramının olgun aşamasında benimseyeceği tahlildeki “III. Bunalım Dönemi” de yine bu tarihten başlatılabilir. İki dünya savaşından dehşetli yıkıntılarla ve muazzam umutlarla çıkan dünyanın üçte biri sosyalist olmuştur ve Çayan’ın en önemli esin kaynaklarından olan Çin, Vietnam ve Küba başta olmak üzere sömürge dünyada yeni devrimler hazırlanmaktadır. Yükselen sosyalizm tehdidine karşı ABD’nin başını çektiği taraf yeni müttefikler aramaktadır ve SSCB’nin hemen yanı başındaki Türkiye bu bakımdan en gözde adaylardan biridir. Elbette emperyalistler müttefikten ziyade sömürge ararlar ancak iki savaş öncesinin sömürgecilik yöntemleri hem teşhir olmuş hem dekolonizasyon süreciyle etkisiz kılınmıştır. Bu noktada Kurtuluş Savaşı döneminin emperyalizm alerjisini bünyesinde taşıyan ve kapitalizmle ilişkisine tereddüt fırtınaları içinde devam eden Kemalist kadrolar yerine her mahalleden bir milyoner çıkarma sloganıyla ülkeyi kapitalizme ve onun dünyadaki egemen emperyalist iktidarına tam anlamıyla teslim etmek isteyen Menderes hükümeti kusursuz bir olanaktır. 27 Mayıs 1960 darbesi ve ardından gelen görelilik özgürlük dönemiyle kısa bir kesintiye uğrayacak olsa da ülkenin uluslararası planda emperyalist yörüngeye girmesi, iktisadi planda serbest piyasa kapitalizmine artık bütünüyle geçmesi, siyasal planda ise Çayan’ın faşist diyeceği baskıcı yönetimlere emanet edilmesi süreci Çayan’ın kısa yaşamının sonuna dek sürekli değilse de ısrarlı ilerleyişini sürdürecektir.

İlkokul ve ortaokulla liseyi İstanbul’un Anadolu yakasında okuyan ve futbol oynamayı çok seven Çayan, ilk hak mücadelesine de

–ne kadar küçük görünürse görünsün, bir devrimcinin mücadelesi özel bir öneme sahiptir– gençlik yıllarında girer. 1963 yılında bir öğretmenlerine atılan iftiraya karşı eyleme geçen ve gözaltına alınıp yargılsalar da taleplerini elde eden öğrencilerden biri de odur. Futbol sevgisi ona dizine takılan iki platin çubuğa mal olur. Bu dönemde hem bol bol okur hem de ilk aşkını yaşar. 27 Mayıs sonrasının görelî düşünsel özgürlük ortamına denk gelen bu dönemde, düşünsel gelişimi üzerinde önemli etkisi bulunan amcası Enver Çayan’la birlikte Divan Oteli ve Park Oteli’nin barlarında dönemin önde gelen aydınlarıyla buluşurlar. Lise döneminde kendisini “Türkçü” olarak tanımlayan Mahir, “Daha sonra Türkçülük beni tatmin etmeyince sosyalizme geçtim” diyecek,⁸ kendisini devrimciliğe iten öfkenin nedenlerinden biri olarak 6-7 Eylül olaylarını gösterecektir.

1963’te üniversite sınavından sonra kısa dönem Hukuk ve Tıp fakültelerinde okur, sonra tekrar sınavlara girerek 1964 yılında siyasal açıdan oldukça canlı olan Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne (SBF), yani Mülkiye’ye kaydolur. Dönem arkadaşları arasında Yusuf Küpeli, İstemihan Talay, Ümit Hassan, Ömer Madra, Hasan Celal Güzel gibi isimler dikkati çeker. Çayan ve yoldaşlarının Maltepe ve Kızıldere çatışmalarında söyledikleri marşlardan biri Mülkiye Marşı olacaktır.

Mahir, 1965 Kasım’ında SBF Fikir Kulübü’ne kaydını yaptırır; önce ikinci başkan, sonra başkan olur. O dönem kendini Marksist olarak tanımlamaya başlar. Kuzinen’in *Diyalektik Materyalizm*’i okuyup anlamaya çalıştığı Marksist yayınlardan biridir. Ateşli tartışmalara girer, öğrenci eylemleri örgütler, bildiriler yayımlar. Türkiye İşçi Partisi (TİP) Çankaya ilçesine de bu dönem kaydolur. O dönem gençlik içinde güçlü olan TİP’in çalışmalarını yetersiz bularak daha aktif bir gençlik örgütlenmesi istemektedir. ABD’ye karşı Sovyetler’in lehine konuşmalar yapar, “komünizm propagandası” bahanesiyle aydınlarla ve TİP’e yönelen baskılara, Atatürk büstlerine yapılan gerici saldırılara karşı bildiriler yayımlar.

Doğan Avcıoğlu'nun yönetimindeki *Yön* dergisi ile TİP arasındaki tartışmaların yoğunlaştığı dönemde, SBF'den arkadaşı Yusuf Küpeli ile birlikte TİP çizgisine karşı MDD'nin hâkim olduğu FKF'yi (Fikir Kulüpleri Federasyonu) öne çıkarırlar. Giderek siyasal çizgisi daha da netleşecek ve zaman zaman taktiksel nedenlerle geri dönecek olsa da TİP'ten uzaklaşacaktır.

ABD karşıtı gösterilerin yükselişe geçtiği bu dönem Mahir, ilişkide bulunduğu subaylardan Orhan Savaşçı'nın kız kardeşi olan Fen Fakültesi Öğrenci Birliği Başkanı Gülten Savaşçı'yla tanışır. Gülten, 1968'de fizik doktorası için Paris'e gittiğinde sömestr tatilinde Mahir'i yanına çağırır. Bu, o dönemde birlikte olduğu ilk aşkı Sevgi Yener'le çatışmaya neden olsa da Paris'e gider. Bir ara dilini bildiği için daha rahat edeceği İngiltere'ye de giden, orada çalışan Mahir, bir iki ay sonra, 1969 başlarında ülkeye döner. Gülten Savaşçı'yı nişanlısı olarak tanıttığı bu ayların düşünsel evrimine nasıl yansıdığı üzerine pek bilgi bulunmuyor. "Fransa'da çok farklı görüşler öğrendim, çok farklı olaylar gördüm, çok farklı eylem yolları var. Türkiye'de yapılanlar yeterli değil, çok pasif" demesi ve öğrenci hareketi içinde rehin alma, bombalama gibi eylem tarzlarının gündeme alınmasını önermesi hem Fransız 68'inden hem de yükselen halk kurtuluş savaşlarından edindiği etkiyi gösteriyor.

Ülkede silah bir yöntem olarak giderek öne çıkmakta, Mahir de silah taşımaktadır. DTCTF'de silahlı bir gizli örgütlenmenin ilk nüveleri içinde daha sonra THKP-C'li olacak isimler de yer alırlar. Vedat Demircioğlu'nun 1968 Temmuz'unda öldürülmesinin ve faşist "komando"ların silahlı saldırılarının ardından bu girişimler hız kazanır, Amerikalıların bulunduğu mekânlar daha sonra THKP-C'nin üye ve kurucuları olacak isimlerin de katıldığı şiddet eylemlerine hedef olur.

Yurtdışında okuldaki ilişkilerini epey kaybeden Mahir, TİP'li işçilerden Bingöl Erdumlu ile tanışır; Zonguldak ve Aliaga'daki işçi çevreleriyle temaslar kurar. Bir yandan da TİP içinde faaliyetlerini sürdürerek Aren, Boran ve Aybar'ın temsil ettiği Sosyalist Devrim ve barışçıl geçiş tezlerine karşı MDD'yi savunur. 16 Şubat 1969'da faşist saldırılarda yüzlerce kişinin yaralandığı, iki kişinin katledil-

diği “Kanlı Pazar” da dahil olmak üzere çeşitli eylemlere katılır, büyük ölçüde “devrim” ve “Türkiye’nin bağımsızlığı” sloganları etrafında birleşen gençliğin önderlerinden biri hâline gelir. Mihri Belli bu dönemde Doğu Perinçek’in itirazlarına rağmen Mahir Çayan’ın yazılarını *Türk Solu* dergisinde yayımlamaya başlar.

İlk yazılarından biri, FKF Üyesi imzasıyla 6 Mayıs 1968 tarihli *Türk Solu*’nda yer alan “Son Gençlik Hareketleri Üzerine... İçinde Bulunduğumuz Evre ve Gençliğin Durumu” başlığını taşır.⁹ Türkiye’yi “az gelişmiş, kapitalist ve feodal ilişkilerin yan yana bulunduğu yarı sömürge” bir ülke olarak tanımlayan bu kısa metin, “proletaryanın kendisi için sınıf durumunda olmadığı ve proleter sosyalist bir partinin bulunmadığı” tespitleri temelinde anti-emperyalist mücadelede gençliğe özel bir rol biçer. “Proleter sosyalistleri”nin diyalektik bir bütün olarak birbirini tamamlayan iki görevi “Bir yandan emperyalizme karşı mücadelede tüm milli sınıf ve tabakaların yanında yer almak, *anti-emperyalist ve anti-feodal mücadeleye* hız vermek, diğer yandan proletaryaya politik bilinç vererek örgütlenmesini sağlamak” şeklinde formüle edilir. Çayan bu yazısında büyük ölçüde yaslandığı Mihri Belli görüşlerine paralel olarak ‘milli burjuvazi’yi de halkın içinde sayar. Bu görüşünü olgun döneminde terk edecek olsa da ‘halk’ın soyut bir kavram değil “ülkenin içinde bulunduğu devrim aşamasında çıkarları devrimde olan sınıf ve tabakalar” olduğu görüşü, düşüncesinin kilit taşlarından olacaktır.

Esinini Çin Devrimi’nden alan ve Mahir’in de bu dönemine karakterini veren MDD tezi, en net şekliyle 1960 Kasım’ında Moskova’da toplanan SBKP çizgisindeki partilerin az gelişmiş ülkeler için öngördükleri aşamalı devrim stratejisinde formüle edilmiş, yeraltındaki Türkiye Komünist Partisi’nin temel tezi niteliğine gelmiştir. Özellikle 1960-70 dönemi sol için tartışmalara, emper-

9 Mahir Çayan, *Bütün Yazılar* (İstanbul: Boran Yayınevi, 2004), 30-35. (Çayan’ın yazılarına bütün atıflar Boran Yayınları’ndan çıkan *Bütün Yazılar*’ına yapıldı. Çayan metinlerini derleyen kitaplar büyük ölçüde birbiriyle tutarlı olsa da kolay okunurluğu ve PDF olarak erişilebilirliğini göz önüne alarak bu versiyonu tercih ettik. Bundan sonraki dipnotlarda yalnızca Çayan ismi ve sayfa numarası ile belirtilecektir.).

yalizme bağımlı ve geri bir ülkede sosyalist devrimin başarılabilceğini, emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadelenin bir arada ele alınması gerektiğini söyleyen, milli burjuvaziyi dışlayan ve iktidar değişiminin asıl olarak barışçıl yöntemlerle gerçekleşeceğini, ancak sosyalist iktidara karşı bir emperyalist müdahale durumunda silahlı direniş yöntemlerinin gündeme gelebileceğini söyleyen Sosyalist Devrim tezi ile MDD arasındaki tartışmaların damga vurduğu söylenebilir.¹⁰ Mahir bu tartışmada doğrudan MDD tarafında duran bir genç kuramcı olarak yer alsa da, düşüncesinin en olgun aşamasında yerel burjuvaziyi ‘milli’ ve devrimci bir güç değil emperyalizmin uzantısı olarak sayması ve Kemalist aydınlara öncü bir rol biçmemesiyle Behice Boran’ın kuramsallaştırdığı SD tezinin barışçıl geçiş dışındaki önemli unsurlarını kendi tezine dahil ettiği söylenebilir.

Devrimci gençler dönemin sol topoğrafyası içinde kendi mevzilerinin sınırlarını çizmekte, bu yüzden de sol içi mücadelelere girmektedirler. 1960’ların bu son yılında üniversite içinde çeşitli çatışmalara ve eylemlere giren, boykotlar örgütleyen, ABD kurumlarına karşı saldırılara katılan Çayan ve arkadaşları bir yandan Mihri Belli’nin stratejisinde önemli bir yer kaplayan Dev-Güç’ten uzaklaşırlar, diğer yandan da fikir kulüpleri içindeki Boran çizgisine karşı mücadeleler geliştirirler. Sosyalist gençler, eylemlerini destekleyen fakat kendilerini ‘Atatürk gençliği’ olarak tanımlayan Doğan Avcıoğlu çevresine de mesafelidir. Yine de bu dönemde asıl mücadele TİP içindeki Aren hegemonyasına karşıdır.

Çayan’ın “Aren Oportünizminin Niteliği” başlığıyla kaleme aldığı ve 23 Temmuz 1969 tarihli *Türk Solu*’nda “TİP Çankaya üyesi” imzasıyla yayımladığı yazısı bunu yansıtır.¹¹ Bir sömürge devrim kuramcısı olarak Çayan’ın bütün analizlerinde yer alan emperyalist metropoller ile yarı/yeni sömürgeler arasındaki ayırım burada “sanayi devrimini tamamlamış, politik bilinci geliş-

10 Bu tartışmaların ayrıntılı bir serimi için bkz. Gökhan Atılğan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* (İstanbul: Yordam Kitap, 2009).

11 Çayan, *Bütün Yazılar*, 36-50.

miş çok güçlü proletarya sınıfına sahip bir ülke” ile “milli demokratik devrim aşaması içinde bulunan yarı sömürge ve yarı feodal bir ülke” şeklinde karşımıza çıkar. Yazının odağında Aren çizgisine işaret edecek şekilde ‘oportünizm’ kavramı yer alır. Bir ideoloji olarak oportünizmin ve genel olarak ‘sapma’ların sınıfsal temelleri Çayan’ı son dönemine dek meşgul edecek konulardan biri olacaktır. Yazı SD tezine karşı MDD tezinin temel argümanlarının özeti şeklindedir; tahlilinin odağına yarı sömürgecilik tespitini alsa da “yeni sömürgecilik” terimini bir yerde kullanması ve bu kavramla bağlantılı olarak halk tarafından görünür olmayan, yerel unsurlarca uygulanan ‘gizli işgal’ tespitini nüve hâlinde barındırmasıyla Çayan’ın olgun kuramı açısından özel bir ipucu niteliğindedir.

Bir ay sonra 12 ve 19 Ağustos 1969 tarihli, 91 ve 92 sayılı *Türk Solu* dergilerinde iki bölüm hâlinde yayımlanan “Revizyonizmin Keskin Kokusu”,¹² *Emek* dergisinde sosyalizme barışçıl geçişi savunan Kenan Somer’in Lenin ve Mao’nun kitaplarını tanıtırken yaptığı iddia edilen ‘tahrif’lere karşı bir polemiktir ve böylesi bir barışçıl geçişin Marx tarafından yalnızca İngiltere ve Amerika için bir istisna olarak sunulduğunu öne sürer. Çayan, *Devlet ve İhtilal*’le birlikte devrimin silahlı yoldan gerçekleştirileceği tezinin evrenselleştiğini, Mao’nun “iktidar tüfeğin ucundadır” formülasyonunun bilhassa ‘kapitalizmin üçüncü bunalım dönemi’nde bütün dünya için geçerli hâle geldiğini söyler. Çayan’ın olgun teorisinin temelinde yer alan III. Bunalım Dönemi tezi dile getirilse de Türkiye (teoride genel olarak II. Bunalım Dönemi’ne özgü görülen) “yarı sömürge ve yarı feodal bir ülke” olarak tarif edilir. Marksist-Leninist tezlerin o dönem devrimci gençler arasındaki anlaşılan biçiminin bir serimi niteliğindeki yazı, özellikle Mao ve Althusser üzerinden ulaşılan bir diyalektik kavrayışını ifade etmesi, devrimi siyasal demokrasi-nin bir yöntemi olarak darbeden titizlikle ayırması ve parlamenter sisteme dayanan ‘barışçıl geçiş’i bir devrim yolu olarak tamamen dışarıda bırakması ile önemlidir.

Çok yakında '71 devrimci silahlı hareketleri THKP-C ve THKO'yu oluşturacak kadroların Ortadoğu'da ve ülkenin kırsal bölgelerinde gerilla eğitimi almaya başladıkları ve Türkiye'de bir gerilla hareketi başlatmayı ciddiyle düşündükleri bu dönem, Mahir de eğitim almak için Filistin'e gitmeyi aklından geçirir, fakat vazgeçer. 1969 sonbaharında MDD'ci gruplar artık bireysel olarak değil, stratejilerinin bir gereği olarak silah taşımaktadır. Taylan Özgür'ün 26 Eylül 1969'da öldürülmesinden sonra MDD'ciler "dökülen her devrimcinin kanının hesabını sormak" üzere giderek radikalleşecek, hatta öğrenci önderlerinin vurulmasına misilleme olarak polis şeflerini hedef alacak 'İntihar Gönüllüleri'ni telaffuz etmeye başlayacaklardır. Münir Ramazan Aktolga'nın bu tür radikal eylemleri 'devrimci kitle çizgisi'ne aykırı bulan Perinçek taraftarlarınca *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD) yazı kurulundan ihracı MDD'ci grup içindeki temel bir bölünmeye işaret eder. 1969 FKF kongresinde Cengiz Çandar, "Mahir'in kitle çizgisi, SBF yurduyla SBF amfisi arasındadır" diyecektir. Okulda kalarak mücadeleyi sürdürmek için derslerinin birini bilerek bırakan Mahir, Aktolga ile birlikte hareket ederek bu kongre sürecini birlikte yönetir, ancak henüz Mihri Belli'ye yönelik eleştirilerin telaffuz edilmesine karşıdır. 12 Ekim 1969 genel seçimlerine giden bu günlerde Mahir ve arkadaşları hâlâ TİP içerisindeyler ve pasif gördükleri TİP yönetimine karşı mücadelelerini sürdürürler. PDA'cılara ve SD'cilere karşı oluşturulan Devrimci TİP Komitesi üyelerinden biri ve sözcüsü Çayan'dır. Ekim ayının son günlerinde gerçekleşen 'Proleter Devrimcilerin Sohbet Toplantıları'nda Belli'ye karşı alınan tavır giderek netleşecektir.¹³

1970 Ocak ayında ASD'de yayımlanan "Sağ Sapma, Devrimci Pratik ve Teori" yazısı, aynı dergide Perinçek grubu içindeki yazı kurulu üyelerince yayımlanan "Proleter Devrimci Safları Çelikleştirelim" başlıklı yazıyı eleştirir.¹⁴ Hikmet Kıvılcımlı'dan Türkiye'de işçi sınıfının köklü tarihini vurgulayan bir epigrafla

13 STMA, 2184.

14 Çayan, *Bütün Yazılar*, 106-168.

başlayan yazı, hem zayıf durumdaki proletaryanın MDD'ye öncülük edemeyeceği, dolayısıyla öncülüğün 'asker-sivil aydın zümre'ye bırakılması gerektiğini iddia eden Perinçekçi 'sağ sapma'ya hem de proletaryayı devrimin fiili öncüsü olarak gören SD'cilere karşı çıkar. Ancak Türkiye'de toplumsal mücadeleye öncülük edebilecek yegâne tabakanın aydınlar olduğu, dolayısıyla Türkiye'de gerçekleşecek bir devrimin aşamalı olması gerektiği¹⁵ yönündeki Yön hattının devamı niteliğindeki ilk çizgiye oldukça yakın olan Mihri Belli eleştiri kapsamının dışında bırakılır. Mao'ya atıfla bir köylü devrimi olarak tanımlanan MDD'de proletaryanın fiili değil, ideolojik öncülük yapacağı iddiası derinleştirilir. Hâlâ ana hatlarıyla Belli'nin MDD görüşlerini yakından takip eden metnin asıl katkısı Kemalizm eleştirisi konusuna getirdiği bakıştır. "Küçük burjuva devrimciliğinin, işgal altındaki ... Türkiye'de emperyalizme karşı isyan bayrağı", "niteliği gereği anti-emperyalist saflarda er veya geç yerini alacak olan küçük burjuvazinin en bilinçli zümresi" olarak tanımlanan Kemalistlerin sağ ve sol kesimlere ayrılması şeklindeki şema reddedilir ve Kemalizm iddiasına sahip olsa da anti-emperyalist niteliği olmayan ve en önemli örneğini Ecevit'te bulan kesime 'Kemalist' sıfatını layık görmez. Doğru olan 'asker-sivil aydın zümre'yi sağ ve sol diye ayırmaktır, Kemalizmi değil. Mahir kendilerine getirilen goşizm vb. eleştirilere karşı Lenin, Fidel, Guevara gibi isimlerden örneklerle radikal taktik ve stratejilerinin savunusunu yapar. Çayan'ı MDD kamuoyuna kuramcı kimliğiyle tanıtan bu yazı doğrudan Mihri Belli'ye karşı çıkmasa ve onun MDD şemasını takip etse de¹⁶ Kemalizm konusundaki kuramsal müdahalesiyle ayrılığın ilk ipuçlarını verir.

Bu yazının ardından gelen süreçte Perinçek grubunun *Aydınlık* dergisine el koymak istemesi ve buna karşılık Aktolga'nın hukuki sahiplik belgesini kullanarak 'karşı darbe' yapması ile Kırmızı *Aydınlık* (ASD) ve Beyaz *Aydınlık* (*Proleter Devrimci Aydınlık*, PDA)

15 Atılgan, *Behice Boran*, 339.

16 Bu şemanın Belli'ye, hatta Mao'ya değil genel olarak "Marksizm-Leninizm'e ait olarak addedildiği unutulmamalıdır.

dönemi başlar. Cuntanın değil, devrimin yolunu seçen Çayan daha sonra 'politik askerî liderliğin birliği' şeklinde formüle edeceği örgüt liderliğinin seçimle değil eylemler içerisinde belirlenmesi görüşünü, sosyalist kurama bağlı MDD'ci gençlerin kendilerini zaman zaman SBF-TKP ve ODTÜ-TKP gibi adlarla tanımladığı bu dönem ortaya atar.

Mahir, 1969 Kasım'ında katıldığı bir teorik tartışmada SBF-TKP grubu adına ilk sözcülüğünü yapmıştır ve teorisyen kimliği giderek öne çıkmaktadır. Birçok eyleme katıldığı hâlde entelektüel retorığı ve genel üslubuyla 'eylem yapmayan, sırf teori yapan biri' izlenimi uyandırır. Mahir kendisini Halil Berktaş, Şahin Alpay gibilerle aynı kefeye koyan bu 'kalem efendisi' imajına derinden tepki duyar. SBF-TKP denilen çekirdek grup ilk toplantısını Çayan, Oktay Etiman, İlhami Aras, Mustafa Kaçaroglu, Sabahattin Kurt, Hüseyin Cevahir gibi isimlerle, 1969 yılı Aralık ayının ilk haftasında SBF Spor Salonunda gerçekleştirir. Toplantının sonuçları arasında profesyonel devrimcilik anlayışının benimsenmesi, grubun iç ilişkilerinin düzenlenmesi, diğer okullarda örgütlenme ve militan eylem çalışmalarının yapılması vardır. Aynı dönemde Toroslar'daki kamptan dönen Aktolga, Ulaş Bardakçı ve İrfan Uçar gibi isimler, ODTÜ-TKP grubunu oluşturur. Bu grubun 17 Aralık 1969 günü Tuslog Amerikan Kulübü'ne koyduğu dinamit lokumları fark edilip etkisiz hâle getirilse de silahlı eylem yoluna bir kez çıkmıştır.

1969'un son günlerinde trenle 6. Filo protesto eylemlerine giden grubun arasında Mahir Çayan da vardır. Eylemler, repertuvarını molotofkokteylleri ve taşlarla genişleterek diğer kentlere yayılır. Bir ay sonra Mahir ve arkadaşları bütün işçilerine destek vermek üzere bir kez daha Ege bölgesindedir. Mahir köy kahvelerinde konuşmalar ve propaganda çalışmaları yapar, ancak "Böyle sabırlı bir politik çalışmayla herhâlde bu insanları bilinçlendirmemiz ve devrim mücadelesine kısa sürede katabilmemiz pek olanaklı değil. Kitlelerin bilinçlenmeleri için silahlı mücadeleden başka yol görmüyorum" diyecektir bir arkadaşına.

Gençlik içindeki ideolojik ve kuramsal tartışmalarda M. Belli, H. Kıvılcımlı gibi "eski tüfeklerle boy ölçüşebilen bir lider" olarak

görülen¹⁷ Çayan'ın üslubu, eski kuşağın diliyle barışık olmayan kesimler üzerinde tesirlidir. Bu dönemde yaptığı çeşitli konuşmalarla özellikle daha sonra kır gerillasını başlatmak üzere seçecekleri Karadeniz'deki ilişkileri gelişir. Mahir, daha sonra Fatsa Belediye Başkanı olacak Fikri Sönmez'in (Terzi Fikri) de içinde bulunduğu çeşitli kesimlerle temaslar kurarken Dersimli Hüseyin Cevahir de o günlerde meydana gelen olaylara ilişkin olarak köylülerle görüşmek üzere Silvan ve Bismil'dedir. Mihri Belli'lerin bir sol cunta umudunu koruduğu bugünlerde SBF-TKP grubu Balgat'taki Amerikan Yardım Deposu'na karşı silahlı ve bombalı bir eylem gerçekleştirir. Arkadaşları eyleme katılmak isteyen Mahir'i "Bu işleri yapabilecek çok arkadaşımız var, ama teorik-ideolojik mücadeleyi üstleneceklerin sayısı çok az" diyerek engellerler. Eylemin ardından öğrenci önderlerine yönelik tutuklamalar hız kazanır.

Çayan'ın 1970 Haziran'ında ASD'nin 20. sayısında yayımlanan "Yeni Oportünizmin Niteliği Üzerine" yazısı, Belli'nin Türkiye'de bir "proleter devrimci örgüt" kurmanın önünde engel olarak gösterdiği 141-142. maddeleri artık engel olarak görmeyen ve yasallıkla bağlarını bütünüyle koparmaya hazırlayan gençliğin bu yönelimlerinin ifadesidir. Şahin Alpay'ın 'sağ sapma'sına karşı kaleme alınan metin "bütün sömürge ve yarı sömürge ülkeler için tek devrimci çizgi"nin MDD olduğu görüşünü kuvvetle tekrarlar. Kökeni II. Enternasyonal'e dayandırılan 'sosyalizme barışçıl geçiş' tezinin bir kez daha mahkûm edildiği yazı, "Fidel-Guevara ve Küba Deneyi" karşısında bütünüyle olumlayıcı bir tavır takınır. "Çin'den Küba'ya kadar bütün bu devrimler istisnasız silahlı mücadele ile ve silahlı emperyalist saldırısına ve müdahalesine karşı savaşmakla kazanılmıştır" ifadesi, silahlı yol konusunda kesinleşen kanaati gösterir. III. Bunalım Dönemi tespitini, Mao'nun 'Yeni Demokratik Devrim' stratejisini ve devrimin işçi sınıfının *fiili* değil *ideolojik* öncülüğüne yaslanması gerektiği tezini benimseyen metin "Biz, sosyalistlerin partisi, Marksist bir partiyiz ve partimizin de eylem kılavuzu Kemalizm değil, bilimsel sosyalizmdir"

diyerek Yön-Belli-Perinçek çizgisiyle ayrımını kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde ortaya koyar.

FKF'nin dönüştüğü Dev-Genç'in (TGDF, Türkiye Gençlik Dernekleri Federasyonu) hızla dahil olarak çatışmaların ön saflarına geçtiği 15-16 Haziran'ın ardından gelen haftalarda Mahir'in de içinde olduğu devrimciler çay, tütün, fındık üreticilerinin mitingler düzenlediği Karadeniz'e giderler. Ertan Saruhan ve Ziya Yılmaz'ın da aralarında bulunduğu kişilerle 'Kemalizm kisvesi' altında gelse bile Kemalist değil faşist olacak olan cuntaya karşı silahlı direniş başlatma kararı alırlar. 12 Ağustos 1970'de Ankara'da nikâhlandığı Gülten Çayan birkaç gün sonra Fransa'ya gidecek ve bir daha bir araya gelemeyeceklerdir.

1970'in ikinci yarısında Dev-Genç'i elinde bulunduran Mahir ve arkadaşları bir yandan Orhan Savaşçı üzerinden ordu içinde güçlü bir varlık kazanmış (THKP-C davasının sanıklarının üçte biri askerdir), diğer yandan Necmettin Giritlioğlu'nun emekleri ile işçi-sendika ilişkilerini güçlendirmiş durumdadır. Bu dönem kaleme alınan ve Çayan derlemelerinin hepsinde yer almayan "Yol Kavşağı" bu kazanımları bir partiye dönüştürme ihtiyacını dile getirir.¹⁸ Devrimcilerin cenazelerde bulunduğu, faşist paramiliter gruplarla çatışmaların yükseldiği günlerde Muzaffer Erdost, Mahir Çayan, M.R. Aktolga, Şevki Akşit, Mihri Belli gibi MDD'nin farklı yerlerinde duran isimleri içinde barındıran ASD içindeki ayrılıklar giderek uç vermektedir. 1970 Ağustos'unda *Aydınlık*'ın 40 kişilik Danışma Kurulu, MDD'ci kesimin merkezî örgütlenmesini sağlamak üzere bir "Proleter Devrimci Kurultay" çağrısı yapar; Mahir de kurultaya hazırlık sürecinde hareket içindeki bağlantılardan ve programı oluşturmaktan sorumlu İrtibat Komitesi üyesidir. Fakat Mahir çok daha kapsamlı bir parti girişimini kafasında olgunlaştırdığı bu günlerde gerçekleşecek kurultaya katılmayacaktır. 12 Eylül günü TİP, 'Devrimci TİP Komitesi' kurdukları gerekçesiyle Mahir ve arkadaşlarını partiden ihraç eder. İki grup arasında çatışmalar başlar, yaralananlar olur.

17 Ekim 1970'de Dev-Genç kurultayı başlar, Ertuğrul Kürkçü başkan olur. Çayan, kurultayda yaptığı konuşmada "devrimi gerçekleştirecek iki unsurun profesyonel devrimciler ve işçi ve köylü kitlesi olduğunu, ... Dev-Genç'ten üstün Marksist-Leninist bir savaş partisi kurulması gerektiğini" söyler.¹⁹ MDD'yi bir savaş stratejisi olarak yürütecek olan, parti adına sahip olmasa da parti olarak hareket edecek bu örgüt, kırlardan kentlere yönelecek savaşta temel güç olarak köylülüğe yaslanacaktır, önder güç ise proletaryadır. *Kurtuluş* dergisi bu süreçte Dev-Genç'in görüşlerini dile getirecek organ olarak işaret edilir.

1971 Ocak ayında Çayan, Küpeli, Kürkçü ve Aktolga imzalarıyla *Kurtuluş Yayınları*'ndan basılan "Aydınlık Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup", Çayan'ın düşüncelerinin olgunlaştığı somut bir örgütsel yapı olarak THKP-C'ye doğru giden yoldaki önemli bir duraktır.²⁰ Dünyanın "yarı sömürge ve sömürge" ülkeleri için "işçi sınıfının önderliğinde köylü ordusunun halk savaşıyla kırlardan şehirleri kuşatması teorisi"ni evrensel bir kılavuz olarak gören metin, işçi sınıfını temel güç ve fiili öncü olarak gören Belli'ye karşı "köylülük temel güçtür, proletarya önder güçtür, proletaryanın önderliği ideolojik önderliktir" tezini net biçimde formüle eder. Sınıfsal kökeni ne olursa olsun bir 'çelik çekirdek'ten oluşan bir partiyi savunan metin, Kemalizm ile arasına kesin bir çizgi çekmesi ve ilk kez Kürt ulusal sorununu dile getirmesiyle Çayancı çizgi içinde önemli bir sıçrama anını temsil ederken, o vakte dek savunulagelen MDD tezlerinin de rafine edilmiş ve sınırları keskinleştirilmiş bir özeti niteliğindedir.

Çayan, Küpeli ve Özudoğru bu görüşleri İstanbul Dev-Genç'e anlatmak üzere İstanbul'a giderler. Şubat ayında gerçekleşen toplantılarda Mahir ve arkadaşları Mihri Belli'yi pasifizizmle ve milliyetçilikle eleştirirler, Hikmet Kıvılcımlı'nın milli sermaye ve milli burjuva görüşlerini de hedef tahtasına koyarlar. Çayan burada "parti önderliğinde bir cephe hareketi"nin başlayacağını ilan eder.

19 Bu aktarımlar Feyyazoğlu'nun *Mahir* kitabında *THKP-C İddianamesi*'ne atıfla yer almaktadır.

20 Çayan, *Bütün Yazılar*, 235-60.

THKP-C'nin Kuruluşu, İlk Eylemleri ve 12 Mart

1969 Aralık ayında Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Münir Ramazan Aktolga, Ertuğrul Kürkçü, Orhan Savaşçı, Ulaş Bardakçı, Bingöl Erdumlu ve Ziya Yılmaz daha sonra Türkiye Halk Kurtuluş Partisi olarak açıklanacak yapının ilk çekirdeğini oluştururlar. Örgütün Genel Komitesi'ne bu isimlerin yanı sıra Sina Çiladır ve İrfan Uçar; Merkez Komitesi'ne ise Çayan, Küpeli ve Aktolga seçilir. Çayan örgütün politik-ideolojik-örgütsel temellerini atmak için *Kesintisiz I*, Küpeli "1965-1971 Türkiye'de Devrimci Mücadele ve Dev-Genç" broşürlerini kaleme almaya koyulur. Aktolga ise *Kurtuluş* gazetesinin dağıtılmasının sorumluluğunu ve gazeteye örgütün ideolojik, politik görüşlerini içeren yazılar yazmayı üstlenir. Silahlı propaganda bu dönemin metni olan *Kesintisiz I*'de görüleceği üzere henüz örgütün resmî stratejisi içinde değildir. Silahlı stratejinin oluşumunda o günlerde yayımlanan Marighella'nın *Şehir Gerillası* kitabı etkili olacaktır. 24 Aralık 1970'te Fransız Büyükelçiliğine atılan bir bomba THKP adına üstlenilir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları da silahlı eylemlere başlarlar. Ancak 1971'in ilk günlerinde SBF'de yapılan bir toplantıda Mahir, radikalleşen harekete karşı olası şiddet girişimlerine cevap vermek için beşer kişilik timler hazırlamayı önerecektir.

Mahir'in, transkripsiyonu *THKP-C Doğuşu ve İlk Eylemleri* kitabı içinde yer alan²¹ "Dev-Genç Toplantısı Konuşması", emperyalist kapitalizmin krizi koşullarında 'baş çelişki'yi "emperyalizmle yarı sömürge ülkeler" arasında tanımlar. Artık "ülkesel kurtuluş"un yerini "bölgesel kurtuluş" almıştır, ezilen-sömürülen halkların dayanışmasından ve ortak mücadelesinden başka bir yol yoktur ve Ortadoğu, "devrimci fırtınanın asıl merkezi hâline gelmiştir". Bu görüşlerini istatistiki verilerle ve ABD'li iktisatçı Rostow'un görüşleriyle temellendiren Çayan, sosyalist bloktaki 'modern revizyonizm'i de eleştirir. Emperyalizm saldırganlaşırken sosyalist ülkelerin gelişen devrimlere desteğinin zayıfladığı yeni dönemde ilk iki dünya savaşı döneminin devrim anlayışı, yerini

“tekelci kapitalist dönemin devrim anlayışı”na bırakmalıdır, bu da emperyalizmi en zayıf halkalarından, yani yarı sömürgelerden vurmak demektir. “Türkiye’de Amerikancı olduğunu ilân ederek gelecek bir faşist yönetim beklemek ve bunun dışında faşizm olmaz demek, açıkça meseleyi tahrif etmektir, Türkiye’nin orijinalitesi budur” diyen Mahir, sömürge tipi faşizm tespitiinin de ilk nüvelerini ortaya koyar. Dev-Genç’in parti görevini görerek verdiği mücadelelerle örgütsel yapısı arasındaki kayıplara neden olan çelişki aşılmalı, teşkilat yapısı gözden geçirilmeli, karşı-devrimin ‘askeri taktiklerine’ göre taktikler belirlemelidir.

THKO 1971 başında banka soygunlarıyla eylemlerine hız verir. İlk askeri eylemler Dev-Genç içinde polisin gençlik liderlerini infaz bahanesi olarak kullanacağı bir tertip izlenimi doğurur.²² Ne var ki banka soygunlarını başlangıçta eleştiren THKP-C de ‘kamulaştırma’ eylemlerine başvurur. Ankara’da gerçekleşen bir dizi silahlı eylemin sonrasında şehirde saklanma olanaklarının zor olması ve örgüt üyelerinin birçoğunun deşifre olması nedeniyle buradan ayrılan Çayan, Bardakçı ve Cevahir’in de içinde bulunduğu grup, İstanbul’da bir dizi eylem örgütler. Bunlar daha ziyade örgütün mali krizini çözmek üzere yapılan soygunlar ve fidye eylemleridir. Bu dönem THKO ve THKP-C arasında bir kez daha günde gelen birlik önerisi, “Siz kent proletaryasına inanıyorsunuz, biz ise kır proletaryasına” diyen ve teoriye karşı pratiği öne çıkaran THKO’lular tarafından reddedilir.²³

Mahir, Şubat ve Mart aylarında bir yandan banka kamulaştırma eylemlerine katılmakta bir yandan Aktolga ile birlikte THKP Tüzüğü’nü hazırlamaktadır.²⁴ ‘Solcu’ subayların darbe yapacağı beklenen gece THKP-C’liler silahlı bir biçimde beşer kişilik gruplar hâlinde nöbet tutarlar; görevleri Ankara’ya girecek sağcı zırhlı birlikleri durdurmaştır. Bundan sonra Emniyet Müdürlüğü’nü ele geçirmeyi, ardından da darbeyi bir anti-emperyalizm sınamasıy-

22 Ersan, 1970’lerde..., 41.

23 A.g.e.

24 STMA, 2185.

la karşı karşıya bırakmak üzere ABD konsolosluğunu işgal etmeyi planlarlar.²⁵ Bu gerçekleşmez ve 12 Mart faşist darbesi, ‘sol’ cuntacıları hızla devreden çıkardıktan sonra devrimcilerin başına “balyoz gibi” inmek üzere hazırlıklara başlar. Kurumlar ve dergiler kapatılır, Mahir ve arkadaşları gizlilik koşullarına geçerler. *Kurtuluş* dergisi 12 Mart’ı önce ordu içindeki küçük burjuva radikalleri (Kemalistleri) ardından “anarşist dedikleri sivil kanattaki sağlam Marksist-Leninistleri” vuracak “zor ama zevkli kavga günleri” olarak karşılar.²⁶

Çayan’ın 15 Mart tarihli *Kurtuluş*’un 1. sayısında yayımlanan “Yayın Politikamız” yazısı “Leninizm temelleri üzerinde, devrimci yoldaşlığın oluşturduğu, kelimenin geniş anlamı ile proleter devrimci bir örgüt”ün doğuşunu müjdeler.²⁷ *Kurtuluş*, bu örgütün ideolojik ve politik yayın organıdır. PASS (Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi) fikri ilk kez burada dile getirilir. Derginin aynı sayısında yayımlanan “Devrimde Sınıfların Mevzilenmesi” başlıklı yazı²⁸ ise devrim için objektif şartların hazır olduğunu, fakat ülke işgal altında olduğu için emperyalizme karşı bir halk savaşının verilmesi gerektiğini, bu savaşın “zalim yönetimin yumuşak karnı” olan kırlarda gerçekleşeceğini ilan eder. Askerî yayın ideolojik ve politik yanla bütünlüklü olarak ele alınması fikri de ilk kez burada, bu netlikte formüle edilir. Tezlerini ayrıntılı olarak ele alacağımız *Kesintisiz Devrim I* de bu günlerde bir broşür olarak bastırılır.

THKP-C İstanbul’daki eylemlerine darbeyi takip eden günlerde hız verir. Özellikle finansal hedefli bu eylem dizisinde kamu-laştırmaların yanı sıra fidye amaçlı kaçırma eylemleri de vardır. Mahir’in de aralarında bulunduğu Parti-Cephe’liler Mete Has’ı kaçırlılar. Bu dönem örgütün siyasi, ideolojik ve örgütsel çizgisi üzerine tartışmalar devam etmektedir.

25 Ersan, 1970’lerde..., 46.

26 STMA, 2176.

27 Çayan, *Bütün Yazılar*, 261-4.

28 A.g.e., 265-84.

Çayan, Cevahir ve Bardakçı'nın içinde olduğu bir grup, 17 Mayıs 1971'de, Deniz, Yusuf ve İnan'ın ve "tutuklu bulunan bütün devrimcilerin" serbest bırakılması talebiyle İsrail Başkonsolosu Elrom'u kaçıırır. Nihat Erim Hükümeti hiçbir taviz vermeyeceğini açıklar. Demokratik kamuoyuna yapılan baskınlarda eylemle ilgisi olmayan onlarca aydın da dahil 547 kişi gözaltına alınır. Hükümet 22 Mayıs günü "İstanbul'daki bütün mekânları tek tek arama" emri verir. Devrimciler Yılmaz Güney'in evi dahil çeşitli yerlerde kalarak ilk aramayı atlatırlar. Grup içinde bu konuda çeşitli tartışmalar gerçekleşmesine rağmen Bardakçı ve Çayan'ın kararı doğrultusunda Elrom öldürülür.²⁹ Bu dönemde Çayan'ın kaleme aldığı ama yazı derlemelerinin birçoğunda bulunmayan "Durum Değerlendirmesi Taslağı" "İçinde bulunduğumuz devre ricat devresidir. Öz gücümüzü ezdirmeme, güç toplama, savaşı gücüne göre sürdürme devresidir" saptaması yapmaktadır.

Mahir ve arkadaşları kaldıkların evin polis tarafından fark edilmesi üzerine kaçarlar, sokak sokak çatışarak Binbaşı Dinçer Erkan'a ait bir eve girerek binbaşının kızı Sibel Erkan'ı alıkoyarlar. 14 yaşındaki kızı güvenli bir yere aldıktan sonra polis ve askerlerin teslim ol çağrısına silahla karşılık veren Çayan ve Cevahir, "Asla teslim olmayacağız. Bizim buradan ölümüz çıkar. Çocuğa dokunmayacağız. Silahımızı da asla teslim etmeyeceğiz" diyerek "Yaşasın THKC" sloganları atarlar. 30 Mayıs'ı 31 Mayıs'a bağlayan gece Nurhak dağlarında Sinan Cemgil ve arkadaşlarının vurulduğunu öğrenen Çayan ve Cevahir marşlar söyler. 1 Haziran 1971 sabahı helikopter ve uçakların da keşif amaçlı olarak katıldığı bir operasyona karşı çatışma kararı alan iki yoldaştan Hüseyin Cevahir 25 kurşunla 'devrim şehidi' olarak düşerken Mahir Çayan sağ yakalanır. Mahir, sağ ele geçmemek için göğsüne ateş eder, fakat solak olduğu için hedefi tam olarak tutturamaz; çatışmada aldığı tek yara budur. Yaralıyken yazdığı şiirlerine "kendini bile bile öldürmedi" diyen yorumlara "Bu adam kurşunların değil, kahredici okların

29 İnfazı gerçekleştirenin kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir, fakat Çayan olduğunu söyleyenler ağırlıktadır.

hedefi" diyecektir. Polisler, Mahir'i alıp götürürken bu kez balkondan atlamak ister, fakat bunu da başaramaz. Mahir, polislerin onu "Sen Kürtsün demek" diyerek dövmesinden Hüseyin'in kendisi sanılarak katledildiğini çıkarır. Gerçekten de sorguları sırasında yoldaşları Mahir'in tipini bilerek yanlış tarif etmiştir.

THKP-C davası duruşmaları 23 Ağustos 1971'de başlar. Mahir çoktan kaçma hazırlıklarına başlamıştır. THKP-C'nin dışarıdaki kadroları ise önderlerini kurtarmak için Kraliçe II. Elizabeth'in kaçırılması da dahil bir dizi eylem düşünürler. Bu sırada Kartal-Maltepe Askerî Cezaevi'nde THKO tutuklularıyla birlikte tünel yoluyla firar çalışmaları başlamıştır. Aylarca penceresiz bir hücrede kalan Çayan, ancak kasım ayında, uzun süren yalnızlık ve güneşsizlik günlerinin ardından Maltepe'ye, diğer siyasi tutsakların yanına götürülür. Bu dönemde hazırlanan ve *Kesintisiz II-III*'te de birkaç kez göndermede bulunulan *Savunma*'da MDD'ci motifler baskındır. Ulaş Bardakçı'nın *Türkiye'nin Düzeni*'ne yaslanarak hazırladığı ülke tahlili kısmına ek olarak Mahir'in Selimiye'de hazırladığı bölümlerde Kemalizmin abartıldığı gözlemlenir.³⁰ Savunma konusunda tartışmalar sürerken firar hazırlıkları hız kazanır, bu yüzden savunma içeriği ikinci plana atılır. Bugün *Savunma*, tamamlanmamış ve tartışmalı niteliğinden dolayı Çayancı çizginin açıklanmasında nadiren başvurulmuş bir kaynaktır.

Cihan Alptekin, Mahir Çayan, Ömer Ayna, Ulaş Bardakçı ve Ziya Yılmaz, 29 Kasım 1971 günü firar ederler. Münir Ramazan Aktolga da Ankara Askerî Cezaevi'nden kaçmıştır. Mahir'lerin kaçışı o denli etkilidir ki 12 Mart cuntası ve hükümeti içinde sarsıntılara neden olur. Bu dönemde Aktolga ve Küpeli Ankara'da THKP-C'nin çalışma tarzına dair eleştirilerini geliştirmeye başlarlar. Şehir gerilla eylemlerinin deşifre unsurlarca gerçekleştirilmesi yanlış görülür, işçi yığınları arasında mevzilenme ve kitleler arasında örgütlenme fikirleri odağa alınır. Kürkçü ve Savaşçı'nın da katıldığı toplantılarda Küpeli ve Aktolga'nın THKP-C stratejisini içeren bir belge hazırlayarak MK'nin onayına sunmasına karar verilir.

Bu durum Mahir tarafından arkadan vurmak olarak görülür. Aralık ayında gruplar arasındaki görüşmelerde Çayan, *Kesintisiz II-III*'ün taslaklarını diğer tarafa verir. Aktolga ise bunların "Latin Amerika Troçkistlerinin görüşlerinden farklı olmadığını" söyleyerek karşı çıkar. "THKP-C'nin Aralık 1971 Kararı"yla³¹ Aktolga ve Küpeli, "yeni sömürgecilik çağında dünya ve Türkiye halklarına karşı enternasyonal ve milli görevini" yerine getirmek için "politik mücadelenin en üst ve etkili biçimi olan" gerilla savaşını ve "birleşik devrimci savaş ilkesi"ni temel alan partinin "politikleşmiş askerî savaş çizgisi"ni benimsemedikleri gerekçesiyle ihraç edilirler. Bu belgede partinin örgütsel ilkesi "politik ve askerî liderliğin birliği", örgüt yapısı "yeni sömürgecilik döneminin bolşevik çizgisi" olarak saptanır. Aktolga ve Küpeli'nin bu çizgiyi "Marksizm ile narodnizmin eklektik birleştirilmesi, en tehlikeli sol sapma" olarak nitelemesi mahkûm edilir.

Her gelen yılın başı, Çayan çizgisindeki yeni bir sıçramayı temsil etmektedir âdetâ. 1969 Ocak'ında FKF Kurultayı ile TİP'ten, 1970 Ocak sonunda beyaz-kırmızı Aydınlık tartışmasıyla Perinçek çevresinden, tam bir yıl sonra ASD'ye açık mektupla Mihri Belli'den kopan Mahir Çayan, bu kez 1972 Ocak'ında Küpeli-Aktolga grubu ile yollarını ayırmış olur. 'Çayanizm'in doğuşu olarak da görülen bu kopuş, emperyalizmin III. bunalım döneminin yeni sömürgecilik koşullarında gerilla savaşını siyasal bir yöntem olarak temele koymasıyla Bachelard ve Althusser terminolojisiyle bir 'epistemolojik kopuş' niteliğini taşır ve en olgun ifadesini *Kesintisiz II-III*'te bulur.

Ocak ayının ikinci haftasında İstanbul'da toplanan THKP-C yöneticilerinin aldığı kararlara göre Çayan ve Kürkcü Ankara'da, Bardakçı ve Ziya Yılmaz İstanbul'da örgüte mali olanaklar yaratmak üzere eylemler gerçekleştirecek, ardından Çayan ve Yılmaz, Karadeniz'e geçerek kır gerilla eylemlerini başlatacaktır. Denizleri kurtarma hedefinde birleşen THKP-C ve THKO arasında birlik bir kez daha gündeme gelse de, bu girişim, Kızıldere'deki 'eylem

birliği' ile sınırlı kalacaktır. Mahir, kendi talebi üzerine ocak ayının son günü bir kamyonetle Ankara'ya intikal ettirildikten kısa süre sonra Ulaş Bardakçı ve Ziya Yılmaz'ın etrafındaki çember daralır. 13 şubat'ta çemberi aşmayı başaran iki devrimci 19 şubat'ta Arnavutköy'de kuşatılır. Ziya Yılmaz yaralı yakalanırken, Ulaş Bardakçı atışarak Cevahir'in ardından THKP-C'nin ikinci devrim şehidi olur. Mahirlere Ankara'da silah elde etme konusunda yardımcı olan Koray Doğan isimli bir devrimci de sonraki günlerde katledilecektir.

Mahir bu dönemde bir yandan *Kesintisiz II-III* zerine çalışmaya devam etmekte, bir yandan da eylemler için keşif çalışmaları yapmaktadır. Deniz Gezmiş ve yoldaşlarının özgürlüğünü sağlamak için planlanan rehine eylemlerinin Ankara'da mümkün olmayacağı görülünce Karadeniz'e geçerek nye'deki İngiliz teknisyenlerinin kaçırılması gündeme gelir. Ankara'da Mahirleri saklayan evlere ardı ardına operasyonlar düzenlenirken makarna yüklü bir kamyonun kasasında yola çıkan ayan ve arkadaşları 18 Mart 1972 günü Fatsa Yapraklı köyüne ulaşırlar. Burada yapılan hazırlıkların ardından "Yaşasın Türkiye İhtilali, Yaşasın İhtilalci Cephe, Kurtuluşa Kadar Savaş" sloganlarıyla biten ve infazların derhal durdurulmasını talep eden 25 Mart tarihli bildiri hazırlanır. nye Radar ssnde görevli  İngiliz, ertesı günün akşam saatlerinde ayan, Alptekin, Kürkçü ve Hüdai Arıkan tarafından nye hkmet binasının bitişiğindeki apartmandan kaırılırlar. İstikamet, Kızıldere köyü muhtarı Emrullah Aslan'ın evidir.

30 Mart 1972 Perşembe günü sabahın çok erken saatlerinde askerler köye girer. İçerideki 11 devrimci mutfak kısmında kalan üç çocuğu serbest bıraktıktan sonra çatışmaya hazırlanır. "Biz buraya dönmeye değil ölmeye geldik" diyen Mahir ayan ve arkadaşları saatlerce slogan atar, marşlar söylerler. Saat 14.00 sıralarında başlayan operasyonun ilk kurşunlarından biri Mahir'i bulur. Kalan savaşçılar rehin alınan İngilizleri kurşuna dizer. Gerçekleştirilen baskında Cihan Alptekin, Saffet Alp, Ömer Ayna, Sinan Kazım zdoğru, Hüdai Arıkan, Ahmet Atasoy, Ertan Saruhan, Sabahattin Kurt ve Nihat Yılmaz katledilir, Ertuğrul Kürkçü sağ olarak yakalanır.

Türkiye devrimci hareketine sonraki on yıllar boyunca etkisi olacak Kızıldere çatışması böylece sona erer. Mahir Çayan'ın cenazesi Tümgeneral Tefvîk Tûrûng'ün zorlamasıyla 2 Nisan 1972'nin ilk saatlerinde apar topar Karşıyaka Mezarlığı, L-3 No'lu ada 29 numaralı mezara gömülür.

Kızıldere, bugün Çayanizm olarak adlandırabileceğimiz kuramsal bütünü oluşturan *Kesintisiz Devrim* metninin yazarın önceki düşüncelerinden bazı kopuşlar barındıran II ve III. bölümleri yalnızca çok küçük bir militan grubunun erişimindeyken gerçekleşti. 1972 Ocak ve Şubat aylarında kaçaklık koşullarında yazılan ve uzun süre gizli olarak çoğaltılan bu metin ancak yıllar sonra basılacaktır; fakat tarihin alabildiğine hızlandığı 1971-72 zaman diliminde ve Kızıldere'de çoktan pratiğe geçmiştir. Çayan “dünyanın hiçbir ülkesinde devrim hareketi, önce teorik planda binlerce sayfalık yazıları yazıp sonra pratiğe geçmemiştir” dese de onun kuramının pratikle girift ilişkiler içindeki yanı, devrimci teorinin daha oluşturulurken uygulanmaya konması gibi nadir bir durumun örneğini oluşturur.

Çayancı Kuramın Kaynakları

Mahir Çayan döneminin canlı çeviri ve telif ortamında özellikle soldan yayımlanan hemen her şeyi tutkuyla okuyan ve hızla kendi metinlerine dahil eden bir yazar olarak görülüyor. Yazılarının dipnotlarından çıkartılan yaklaşık 50 kitaplık listeye³² yaslanarak Mahir'in okumalarını yoğunluğuna göre şu başlıklar hâlinde toplayabiliriz:

Marksist-Leninist Klasikler: Bunların arasında Marx, Engels ve Lenin'in temel eserlerinin birçoğunun yanı sıra Stalin, Troçki, Mao, Dimitrov, Politzer gibi isimler yer alır. Çayan kaynakçasının yaklaşık yarısını bu metinler teşkil eder.

Çağdaş Marksistler: Lefebvre, Deutscher gibi kitaplarına atıfta bulunulan yazarların yanı sıra Althusser (dergilerde yayımlanan

çevirileriyle) önemli bir yer tutar. Althusser'in de esin kaynaklarından olan ve onun rıza kavramı ile Çayan'ın suni dengesi arasında paralellikler kurulabilecek Gramsci'ye herhangi bir atıf bulunmuyor. Arzumanyan'ın *Dünya Kapitalizminin Bugünkü Buhramı* da yaslanılan kaynaklardan.

Türkiye Sosyalist Yazını: Hikmet Kıvılcımlı'nın Türkiye'de kapitalizme, halk savaşına ve oportünizme dair metnlerinin yanı sıra tek bir girdiyle (*Yazılar*) yer alan Mihri Belli, Çayan'ın erken dönem kuramında önemli bir yer tutar. Eleştirel bir cephe aldığı Sadun Aren, Behice Boran, Kenan Somer gibi isimlerden uzun uzun alıntılar yapan Çayan'ın yeri geldikçe belirtildiği üzere özellikle Boran'ın geliştirdiği düşüncelerden etkilendiği ve bunları tadilatlarla tâbi tutarak kuramına dahil ettiği söylenebilir. Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni, THKP-C Savunması*'nda da gözlemleneceği üzere hem MDD çizgisinin genelinde hem de Çayan üzerinde etkili olan metinlerdendir.

Gerilla Kuramcıları: Castro, Lin Piao, Pomeroy gibi devrim önderleri ve/veya kuramcılarının metinleri özellikle Çayan'ın ilerleyen metinlerinde önemli bir yer kaplar. Mao, gerilla stratejisi üzerine metinleriyle bu kategoriye de dahil edilebilir. Mahir Kesintisiz II üzerinde çalışmaktayken Kürkcü ile yaptığı bir konuşmada Douglas Bravo ve Carlos Marighella'ya daha dikkatli bakmak gerektiğini söyler. Debray'sa bütün yazılarında tartıştığı bir isimdir. Özet olarak yarattığı sentezde Latin Amerika devrim kuramcılarının özellikle önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz..

Dergiler: Çayan'ın bunların yanı sıra sol içinde yayımlanan hemen her dergiyi takip ettiği görülür. Yanı sıra, Türkiye'de yayımlanan dergilerin dışında, metinlerinde *New Left Review*, *Monthly Review*, *Progressive Labor*, *Verde Olive* gibi başka dillerde, özellikle İngilizcede yayımlanan dergilere de yer yer uzun atıflarda bulunur.

Kesintisiz'lerdeki kavramsal çerçeveyi ayrıntılandırırken yukarıdaki kategorilere giren çeşitli kaynaklara önemlerine göre yeniden değineceğiz.

Genelden Özele: Kesintisiz'lerin Mimari Yapısı

Kesintisiz I metni Çayan'ın THKP-C'yi lokomotif olarak gördüğü Türkiye Devriminin Yolu tartışmaları için bir zemin hazırlama işlevine sahiptir ve Marksist devlet ve devrim teorisinin kaynaklarını hem anlaşılır hem bütünlüklü bir biçimde özetlemesiyle âdeta akademik bir 'ikincil kaynak' niteliğine sahiptir.

Giriş bölümünde 'devrim' kavramını tanımlayarak başlayan metin iki ana başlığa ayrılır: Tekel Öncesi Marksizmde Devrim Teorisi ve Emperyalist Dönem Marksizminin Devrim Teorisi. Daha bu bölümlmeden anlaşıldığı üzere Çayan bu iki dönemde devrimin kuramında bir kopuş tespit eder.

Hiçbir şekilde kabul edilmese de barışçıl geçiş teorilerine sayfalar boyunca odaklanan ilk başlık, barışçıl geçişin tarihin geçici ve istisnai bir dönemiyle sınırlandırılacağını iddia eder. Bu başlıkta yer alan alt bölümler Marx ve Engels'ten Ekim Devrimi öncesine dek giden süreçteki Marksizm içi devlet, devrim ve buhran tartışmalarını özetler. Yeni bir senteze ulaşmaya çalışan bütün disiplinlerden bütün düşünürler gibi Çayan da kendi Marksizm tarihi anlatısını inşa eder. Bu bölümdeki alt başlıklar şunlardır: Marx ve Engels'de Devrim Kavramları – Devrim Aşaması, Evrim Aşaması ve Buhranlar Teorisi – Sürekli Buhran ve Sürekli Devrim Teorisi – Devrimci Şiddet ve Barışçıl Geçiş – 'Millilik' ve Enternasyonalizm – Proletarya Devrimi, Tek Ülkede mi Bütün Avrupa'da mı?

Emperyalist Dönem Marksizminin Devrim Teorisi bölümü ise yazarın Marksizmin ardından Leninizm okumasıdır. Serbest Rekabetçi Kapitalizmin Tekelci Kapitalizme Dönüşmesi – Marksizmin 'Ortodoks' Tarifi ve Leninist Devrim Teorisi (I ve II) – Bolşeviklerin ve Menşeviklerin Parti Anlayışları – 1905 Devrimi ve Lenin'in Öngördüğü Demokratik Halk Devrimi – Evrim Aşaması ve Devrim Aşaması alt başlıklarıyla yapılan tartışma konuyu ustaca dünya sosyalizminin teorik tartışmalarından Türkiye bağlamına yaklaştırır. 1905 Devrimi özelindeki tartışma Lenin'in devrim modelini 'Demokratik Halk Devrimi' ile özdeşleştirerek o zaman kadar savunduğu MDD'den kopuşun zeminini hazırlar.

Burada Devrim Şehirden Kıra Stratejik Bir Rota Takip Edecektir ve Kurulacak Olan İktidar Temel Güçlerin İktidarı Olacaktır başlıklarını taşıyan kısımlar köylülüğün yoğun olduğu bir toplumda işçi sınıfı dışındaki emekçi kesimleri halk öznesi altında birleştirirken önerilen modelin klasiklere (burada Lenin'e) uygunluğunun altını çizer. Evrim ve devrim aşamalarını ele alan son iki kısım Marx ve Lenin'in devrim kuramlarının içinden Çayancı 'evrim ve devrim aşamalarının iç içe geçmesi' şemasına hazırlık niteliğindedir.

Bundan yaklaşık bir yıl kadar sonra tamamlanan *Kesintisiz II-III* metninin Birinci Bölümü bir önceki metinde ayrıntılı olarak ele alınan Marksizm-Leninizmin 'Evrensel Tezleri'ni özetleyerek başlasa da odağına genelde emperyalizmin yeni sömürge ülkelerini, özelde ise Türkiye'yi alır. Yazının neden II-III olarak numaralandırıldığını anlamak güçtür. Kendi içinde dört bölüme ayrılan metnin İkinci Bölümü Emperyalizmin Üçüncü Bunalım Dönemi ve Leninist Çizgi başlığı altında *Kesintisiz I*'in ikinci kısmında aktarılan Leninist tezlerin iki dünya savaşı sonrası dünyasına uyarlanması girişimidir. Emperyalizmin Üçüncü Bunalım Dönemi ve Oligarşik Dikta başlıklarıyla dünyayı ve ülkeyi okurken yaslanacak iki temel kavram (yeni sömürgecilik ve oligarşik diktatörlük) açıklandıktan sonra Üçüncü Bölüm, Türkiye'nin Tarihi-Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Pratiğimize İlişkin Sonuçlar başlığının çok açık belirttiği üzere bir ülke tahlili girişimidir. Bu tahlil Merkezî Feodal Osmanlı Devleti -Kemalizm- 1923 Devrimi, 1923-42 ve 1942-50 Dönemleri, 1950-71 Dönemi ve 12 Mart ve Değişen Sınıflar İlişkisi etaplarından geçerek Çayancı teorinin temel kavramları olan suni denge, silahlı propaganda ve PASS için tarihsel teorik bir zemin oluşturma işlevini üstlenir.

Stratejik Hedefimiz, Anti-Emperyalist ve Anti-Oligarşik Devrimdir başlığını taşıyan Dördüncü ve son bölüm Çayan'ın devrim stratejisinin bütün öğelerini bir araya getiren bir sentezdir. Ayrı bir başlık hâlinde yer alan 12 Mart Sonrası Türkiye Solu bu devrim stratejisi içinde artık 'Silahlı devrim cephesi' ve 'Oligarşinin soldaki uzantısı pasifist cephe' şeklinde ikiye ayrılmış sol güçlere yönelik tavrı, umutları ve eleştirileri barındırır. Metin kuramsal

yazında alışık olmadığımız biçimde ve bugün de etkisi görülen bildirisi üslubu içinde THKP-C'nin "Silahlı Kurtuluş Savaşı"nı selamlayarak "Kurtuluşa Kadar Savaş"a davet eden sloganlarla sona erer. Kesintisiz'lerde yer alan tezleri, kullandıkları kavramsal cephaneliğin unsurlarının devrimci literatür içindeki köklerini de belirterek özetleyelim.

Kesintisiz Devrim I: Marksist-Leninist Öncüller

1971 yılı Mart ayında Kurtuluş Yayınları tarafından broşür olarak basılan *Kesintisiz Devrim*'in birinci bölümü³³ Marksist-Leninist devrim teorisinin ana hatlarını, Türkiye bağlamına dair kimi dipnotlarla özetleyen bir monografi niteliğindedir. Türkiye'yi odağa alacak II-III'üncü bölümler için bir teorik-kavramsal çerçeve hazırlama hedefiyle yazılan *Kesintisiz I*'de Marksist devrim tartışmaları *determinist yön* (devrimin koşulları) ile *volontarist yön* (ihtilalci inisiyatif veya öncü parti) arasındaki ayrım temelinde serimlenir. Tekel öncesi dönemde determinist yönün, emperyalizm döneminde volontarist yönün ağır bastığı ve devrim mahrecinin Batı'nın ileri kapitalist ülkelerinden emperyalist halkanın en zayıf olduğu Doğu'ya kaydığı tespit edilir. Devrim ile kastedilenin "proletarya devrimi veya proletaryanın hegemonyasındaki demokratik devrim" olduğu belirtilerek başka tür iktidar değişimleriyle devrimin arasına bir çizgi çekilir. Lenin'in emperyalist dönemde en olgun hâline eriştiği Marksist devrim anlayışı "sürekli ve kesintisiz bir ihtilâl süreci" olarak tariflenir.

Çayan'ın bu metinde ele aldığı üç temel kavram; "politik iktidarın o tarihsel süreç içinde daha ilerici bir yönetime, mevcut gerici iktidarın alaşağı edilerek geçmesi" olarak tanımlanan *politik devrim*, iktidara geçenlerin sosyal dönüşümü sağlaması ve "yeni bir sosyal ve ekonomik düzene geçmesi" olan *sosyal devrim* ve metnin başlığıyla eşanlamlı kabul edilen *sürekli devrim*dir. Politik devrim, sosyal devrimin zorunlu bir aşaması olarak "ihtilalci atılı-

mın eseri” dir, ancak sosyal dönüşümün sağlanabilmesi, yani sosyal devrim olabilmesi için bir yandan ekonomik ve sosyal koşulların yeterli olması, diğer yandan “halk kitlelerinin bilinç ve örgütlenme seviyesinin yüksek olması” gerekir. Bu tekel öncesi dönemde ancak sosyal devrimin şartıyken, emperyalist dönemde her tür devrim için temel şart hâline gelmiştir.

Marx ve Engels’in 1800’lerin ortalarında geldiğini düşündüğü, yanıldıklarını görünce de devrimin determinist yönüne vurgu yapmaya geri döndükleri sürekli kriz ve nihai çatışma anı, emperyalizm dönemi ile birlikte artık gelmiştir. Lenin’in devrim teorisi, bu anın getirdiği koşullara uygun olarak, iradi (volontarist) öncünün büyük ölçüde gizlilikle, dar iç halkada kadrolar, daha geniş dış halkada öncü işçi üyeleri içerecek şekilde örgütlediği; ilk aşamada proletaryaya dışarıdan bilinç getiren aydınlar baskın olsa da giderek işçilerin ağırlığının artacağı proletarya partisine dayanır. Parti, ekonomik, siyasal ve sosyal krizin derinleşmediği evrim aşamasında sabırla biriktirdiği bilinçlilik ve örgütlülüğü bu üç krizin son haddine ulaşarak doğurduğu devrimci durum koşullarında ayaklanmaya dönüştürerek iktidara geçecek ve toplumu dönüştürecek tir. “[E]n küçük reformist hareketten, devrimci tedhişçiliğe kadar her çeşit eylem biçimi” yeri ve zamanına göre proletarya partisinin repertuvarına dahildir. Ancak devrim, ‘barışçıl geçiş’le değil şiddetle dayanarak gerçekleştirilebilir. Marx ve Engels’in nüfusun çoğunluğunu proletaryanın oluşturduğu İngiltere gibi bir ülkede istisnai olarak tanıdığı şiddete dayanmayan devrim imkânı, emperyalizm çağında kalmamıştır.

Çayan, *Komünist Manifesto*’daki “Almanya’daki burjuva devrimi, onun hemen ardından gelecek bir proletarya devriminin ilk adımı olacaktır” tespitinden hareketle “sürekli” ve “aşamalı” bir devrimi temel alır ve bunu Troçki ve Gosschalk’ın “tek aşamalı sürekli devrim”inden ayırır. Proletaryanın “gecikmiş burjuva devrimini, liberal burjuvaziyi karşısına alarak küçük burjuva demokratlarla ittifak kurarak yapması ve proletaryanın hiç durmadan, devrimi sürekli kılarak sosyalizme geçmesi”, fakat bunu yine de ilk aşamada sosyalist değil “cumhuriyetçi ve sosyal” bir devrim

gerçekleştirerek yapması fikri böylece Marx ve Engels dolayımıyla Çayan'ın teorisine girmiş olur. Köylü kitlelerinin gücüne dayanmaksızın devrim yapmaya kalkmak, sol sapma ve Troçkizm olarak tanımlanır. Gerçekleştirilecek devrim "içeriği bakımından değil, sadece formu bakımından milli" olacak, "her ülkenin işçi sınıfı, sınıf olarak her şeyden önce kendi ülkesinde iktidarı ele alabilecek şekilde" örgütlenecektir.

Lenin'in emperyalizm tahliline ve 'eşitsiz gelişme yasası'na dayanarak Stalin'in formüle ettiği ulusal ekonomilerin dünya ekonomik zincirinin halkaları olduğu "emperyalist dönemde, herhangi bir ülkede devrim şartları, üretici güçlerin gelişme seviyesine bağlı değildir" tespitini alıntılaman Çayan, böylece kapitalizmin gelişmesinin yetersizliğine dayanarak demokratik devrimin önüne çekilebilecek kuramsal engelleri devreden çıkarmış olur. Dahası, Leninizmin Rusya koşullarındaki 'kesintisiz devrim' teorisini "bütün emperyalist kapitalist gelişme sürecine girememiş, dolayısıyla sömürge ve yarı sömürge olan ülkeler için" genelleştirir.

Leninist kesintisiz devrimin özü, emperyalist dönemde, burjuva demokratik devrimini tamamlamamış bir ülkenin sosyalistlerinin, karakterleriyle, hedefleriyle ve ittifaklarıyla tamamen birbirinden farklı iki devrimin savaşını tek bir süreç içinde vermesine dayanmaktadır.³⁴

Yani "proletarya devrimi ile burjuva devrimi arasına bir Çin Seddi" sokulamaz, bunlar 'kesintisiz' bir sürecin iki 'aşama'sıdır.

Çayan bu metninde Mihri Belli'yi "kendinden başka hiç kimseye ve hiçbir şeye inanmayan, kerameti kendinde bulan" tırnak içinde bir "sosyalist" olarak tanımlayarak en çok ilişkilendirildiği kuramsal gelenekten kopuşunu netleştirir. Türkiye'deki yolun ancak sosyalizme giden yol olduğunu tespit ederek, demokratik devrimde proletaryanın öncü rolünün küçük burjuvazi tarafından ikame edilebileceğini iddia eden Mihri Belli 'Menşevizm'ini mahkûm eder. Ona göre, devrimde önemli bir rol oynayacak "köylü ordusuna, emperyalist dönemde proletarya kumanda edebilir" ve proletaryayı

bilinçlendirecek olanlar, Belli'nin iddia ettiği gibi, daha başlangıçtan itibaren proletarya veya diğer halk kesimleri değil 'profesyonel devrimciler' olacaktır. Partide hangi kesimlerin çoğunlukta olması gerektiği konusunda MDD ve SD çevrelerinde uzun süredir devam eden tartışmada Çayan'ın tavrı "halk savaşı vermek zorunda olan ülkeler"de Lenin'in önerdiği gibi proletaryanın değil, Çin devriminde olduğu gibi köylülerin çoğunluk olmasından yanadır.

Çayan Leninist teoriden politikanın ve 'ihtilalci inisiyatif'in tek başına değilse de ekonomiye oranla belirleyici olduğu tespiti- ni çıkarır. Bu önerme, *Kesintisiz II-III*'te formüle edilecek 'politik bir mücadele biçimi olarak silahlı propaganda' teorisinin öncülü niteliğindedir. Bu yüzden, özgünlüğü, silahların siyaset kuramına organik bir biçimde dahil edilmesi olan Çayan kuramı açısından özel önem taşır.

Kesintisiz I'le birlikte Çayan artık MDD terimini kullanmaz ve önceki dönem yazılarında müttefik olarak saydığı 'milli burjuvazi'nin sözünü etmez. MDD'nin III. Bunalım Dönemine özgü biçimi olarak görülen Demokratik Halk Devriminin (DHD) temel güçleri "işçiler, köylüler ve şehir küçük burjuvazisi" olarak sayılır, "temel güç birliği" ise "işçi-köylü ittifakı" olacaktır. Devrim bu ittifaklar politikasına uygun olarak, (Sovyetler'de olduğu ve Kıvılcımlı'nın Türkiye için önerdiği gibi) proletaryanın fiili öncülüğünde işçi milis kuvvetleri ve işçi ordusunun ayaklanması sonucu değil (Mao'nun "Yeni Demokratik Devrim"inde öngördüğü gibi) proletaryanın ideolojik önder güç, köylülerin temel güç olduğu, kırdan şehre doğru giden bir halk savaşıyla gerçekleşecektir. Böylece Çayan, kendi DHD stratejisini SD'cilerin işçilerin ağırlıklı olduğu bir partiye seçimlere katılmayı temel alan barışçıl yolundan; *Yön*'den Belli'ye uzanan MDD çizgisinin "sivil-asker aydın zümre"ye ve kentlere verdiği öncü rolden; ayrıca Kıvılcımlı'nın önerdiği Sovyetik Ayaklanma modelinden ayırır.

Kesintisiz II-III'te iç içe geçtikleri iddia edilecek olan evrim ve devrim dönemleri kavramlarına özel bir yer ayıran metin, bu iki dönemin mücadele yöntemlerini Türkiye özgüllüğüne taşımadan, Marksist-Leninist klasiklerde yer aldığı genel hâliyle özetler.

Devrim döneminin Sovyet modeli çerçevesinde geçiş devresi (yaygınlaşan kitle eylemleri), taktik taarruz (öncünün şehir eylemleriyle ayaklanma taktiklerini öğrenmesi) ve stratejik taarruz (düzenli orduya geçiş ve ayaklanma) şeklinde aşamalara ayrılması, bu kuramın Türkiye'ye uyarlanmasında önemli olacak ve bu dönemler, *Kesintisiz II-III*'te, şehir ve kır gerillaları özgülünde yeniden formüle edilecektir. *Kesintisiz Devrim*'in bu ilk bölümü şu diyalektik uyarıyla biter:

Elbette hayat hiçbir zaman şu veya bu şemalandırmaya harfiyen uygun akmaz. Her soyutlama ve şemalandırma gerçeğin bir kısmını ihmal eder, bir kısmını ise ister istemez abartır. ... Bu yüzden bu şemalandırmamızdaki dönemleri mekanik bir şekilde birbirinden ayrı şekilde değil de, bir sürecin, birbiri içine girmiş iç halkaları olarak görmek gerekir.³⁵

Kesintisiz Devrim II-III: Türkiye Devrimi İçin Sonuçlar

Çayan, ilk yazılarından birinde Lenin'in iki ay gibi kısa bir sürede kaleme aldığı *Devlet ve İhtilal*'inin çok daha uzun bir devrede biriken fikirlerin ürünü olduğunu, geçerliliğinin yalnızca yazıldığı dönemle sınırlandırılmaması gerektiğini söylüyordu.³⁶ Aynı şey 1972'nin Ocak ve Şubat aylarında kaçaklık koşullarında yazdığı *Kesintisiz Devrim II-III*³⁷ için de tekrarlanabilir.

Çayan'ın günümüzde hâlâ örgütsel ve siyasal bir etki alanına sahip düşüncelerinin en olgunlaşmış biçimini temsil eden bu broşür, Yön-MDD-TİP-Dev-Genç sürekliliği boyunca çeşitli yazarlar tarafından geliştirilen ve önceki yazılarında çeşitli boyutlarıyla ele aldığı kavramsal ve analitik mirası devralır. Birçoğu ilk kez dünyadaki Marksist, Leninist, Maocu ve Guevaracı tartışmalarda dile gelmiş olan Yeni Sömürgecilik, Demokratik Halk Devrimi, Sömürge Tipi Faşizm, Sürekli Milli Kriz, Cephe, Silahlı Propaganda, Politikleşmiş

35 A.g.e., 358.

36 A.g.e., 83.

37 A.g.e., 359-440.

Askeri Savaş Stratejisi (PASS) kavramları çerçevesinde bir devrim stratejisi önerir. Bu stratejinin ekseninde çok sık bahsedilen fakat soykütüğü çıkarılmamış bir kavram durur: Suni Denge. Çayancı teorinin taşıyıcı kolonu olarak görülebilecek bu kavramın ayrıntılarına girmeden önce bu ‘kapsayarak aşma’ metninin ana hatlarını özetleyelim.

Kesintisiz I gibi *II-III de* sol içinde önemsiz nüansları büyüten kısır tartışmalara ve devrimci hareketin “devrimci-milliyetçi bir rota”nın yani Kemalizmin peşine takılmasına yönelik şikâyetlerle başlar. “İşte biz bu hava içinde, biraz da bu havanın etkisinde kalarak, doğru çizgiyi, ayaklarımız bu bataklıkta olduğu için ağır ağır yürüyerek bulduk” özeleştirisiyle “pratikten çıkan zengin deney ve tecrübeleri, Marksizm Leninizm kılavuzluğunda” yoğuran, “kısa, öz ve açık” bir teorik metin olmayı taahhüt eder. THKP-C’yi “di-yalektik ve tarihi materyalizmin ilkeleri üzerine kurulmuş Leninist bir parti” olarak tanımlar, devrim stratejisini “kır ve şehri, silahlı propaganda ve öteki politik kitlevi mücadele biçimlerini di-yalektik bir bütün olarak ele alan” Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi olarak saptar.

Birinci Bölüm, değişen şartları gözetmeden teoriyi “nas ve dogma” olarak ele alan oportünizmi, III. bunalım döneminde gerilla savaşının Leninist niteliğini görmemekle eleştiren “Marksizm Leninizm Bir Eylem Kılavuzudur” tespitiyle açılır ve “Leninizmin Evrensel Tezleri” başlığı altında *Kesintisiz I*’de aktarılan görüşleri özetler. Buna göre egemen sınıfların baskı örgütü olan devlet, bürokrasi ve militarizmi ile bir bütündür. Devrim için devrimci milli krizin varlığı, öncünün varlığı, kitlelerin bilinçli ve örgütlü olarak savaşa katılması şarttır. Tek ülkede devrim mümkündür. Geri bıraktırmış ülkelerde proletarya “tek bir süreç içinde ikili bir devrimci görev”le karşı karşıyadır, bu yüzden *aşamalı* fakat *kesintisiz* bir devrimle iktidar ele geçirilmeli, sosyal dönüşüm gerçekleştirilmeli ve sınıfsız topluma doğru gidilmelidir. Çayan’ın Leninizm yorumuna göre Türkiye gibi ülkelerde bir burjuva demokratik devrime ihtiyaç vardır; fakat “devrimci niteliğini kaybetmiş” olan burjuvazi bu görevi yerine getiremez. Proletarya partisi devrimin

birinci aşamasında burjuva demokratik devrimin görevlerini tamamlamalı fakat bununla kalmayıp yoluna sosyalist dönüşümle devam etmelidir.

Bu şemanın, metnin yazıldığı dönemde ilk gençliğini yaşayan Küba Devrimi'ni hatırlattığı açıktır. Devrimin ardından tarım reformunu başlatan, büyük şirketleri kamulaştıran, Sovyetler'le yakın diplomatik ilişkiler yürüten, 1960 1. Havana Deklarasyonu'yla "insanın insan tarafından sömürülmesi"ni³⁸ mahkûm eden Küba, 1961 Baharına dek sosyalizm kavramını açıktan telaffuz etmemişti. Fakat Fidel Castro 1961 1 Mayıs konuşmasında "Küba sosyalist bir ülkedir" diye ilan etti.³⁹ Küba'da devrimin aşamalarını seçmek mümkün olmasına rağmen açık bir süreksizlikten de bahsedilebiliyordu.

Çayan'a göre devrim için, ideolojik, ekonomik-demokratik ve politik olmak üzere üç cephede savaşılan bir parti şarttır. "Evrim-Devrim Aşamaları ve Çalışma Tarzı" başlıklı bölüm Marx, Engels ve Lenin'de sırasıyla "Almanca konuşmak" ve "Fransızca konuşmak" metaforlarıyla aktarılan evrim ve devrim dönemlerini tarif ettikten sonra emperyalist hegemonya altındaki ülkelerde (gerek yarı gerek yeni sömürgelerde) her iki aşamanın iç içe girdiğini tespit eder: "Evrim aşamasının nerede bittiğini, devrim aşamasının nerede başladığını tespit etmek imkânsızdır." Dolayısıyla,

...emperyalist hegemonya altındaki bütün geri bıraktırmış ülkelerde milli kriz, tam anlamı ile olgunlaşmış olmasa bile mevcuttur. Bu ise devrim durumunun sürekli olarak var olması, evrim ve devrim aşamalarının iç içe girmesi, bir başka deyişle silahlı eylemin objektif şartlarının mevcudiyeti demektir.⁴⁰

38 "The First Declaration of Havana", <http://www.walterlippmann.com/fc-09-02-1960.html> (son erişim tarihi 17 Nisan 2018.)

39 Fidel Castro, "May Day Celebration (1961): Cuba is a Socialist Nation", <https://www.marxists.org/history/cuba/archive/castro/1961/05/01.htm> (son erişim tarihi 17 Nisan 2018.)

40 Çayan, *Bütün Yazılar*, 376.

III. Bunalım Dönemi ve Yeni Sömürgecilik

Bu tespit bir önceki bunalım dönemi (yani Mao'nun Çin Devrimi'ni yaptığı koşullar) için de geçerli sayılabilir. Ancak Çayan "II. bunalım döneminin emperyalist hegemonyasının *dışsal* bir olgu olduğu feodal, yarı-feodal ülkeler" ile "III. bunalım döneminde emperyalist hegemonyanın *içsel* bir olgu olduğu, emperyalist-kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu geri bıraktırmış ülkeler" arasında bir ayrıma gider. Hatırlanacağı üzere Çayan'ın düşünsel evriminde başından beridir 'yeni sömürgecilik' kavramı zaman zaman gevşek olarak kullanılsa da ve bu analizin bir parçası olan 'gizli işgal' tespitine başvurulsa da Türkiye bir yarı feodal yarı sömürge ülke olarak görülmekteydi, hatta yarı sömürge tespiti *Kesintisiz I*'de bile kendine yer bulabiliyordu. *Kesintisiz II-III* ile birlikte Çayancı teori Türkiye'yi bütünüyle *yeni sömürge* olarak gördüğünü beyan etmiş olur. Ülkede *gizli işgal* olduğu tespiti ile emperyalist işgalin "silahlı savaşın objektif şartlarının mevcudiyeti demek" olduğu öncülleri birleştirilerek silahlı mücadelenin zorunlu ve mümkün olduğu sonucuna varılır.⁴¹

Metnin ikinci bölümü Emperyalizmin III. Bunalım Dönemi'nin ayrıntılı bir siyasi-iktisadi çözümlemesiyle başlar. Emperyalistler arası rekabetin nükleer silahlar gerçeğiyle birlikte yeni bir dünya savaşı olasılığını ortadan kaldırıp emperyalistler arası zorunlu entegrasyona yol açması ve emperyalist işgalin hemen hiçbir yerde açık işgal şeklinde sürmeyip gizli işgal biçimini alması bu dönemin iki temel niteliğidir. Özü aynı kalan, fakat içte ekonomisini askerileştirip dışta yeni sömürgeciliğe yönelen emperyalizmin bu döneminde "üretimin yoğunlaşması, sermayenin temerküzü, özel tekellerle devlet tekellerinin iç içe girmesi ve anormal bir talep yetersizliği" devrim için elverişli koşulları yaratmıştır. Bu stratejik çöküşe mukabil, tekellerin gücüyle devletin gücü bir araya gelerek tekelci devlet kapitalizmini ortaya çıkarmış ve bu, emperyalizme taktik bir güç vermiştir.

41 Bu bölümdeki alıntılarda Çayan teorisindeki en önemli kavramları öne çıkarmak için yapılan vurgular bana ait.

Çarpık kapitalizm olarak da adlandırılan “yukarıdan aşağı bir kapitalizm” kurarak sömürgelerde bir pazar yaratmaya çalışan emperyalizm, böylece “yukarıdan aşağıya demokratik devrim”i de bir ölçüde gerçekleştirmiş olur. Bu ülkelerde feodalite genelde üstyapıda ve ideoloji biçiminde sürdürülürken iç dinamiklere sahip olmayan burjuvazi daha baştan emperyalizmle bütünleşmiş hâlde ortaya çıkar; gizli işgalin ve emperyalist sömürünün “içsel bir olgu” olması tespitinin zemininde bu ekonomik olgu vardır.

Çayan, yerel burjuvazilerle emperyalizm arasındaki entegrasyon tespitini Che Guevara’nın 1968 tarihli “Küba Devriminin Taktik ve Stratejisi” yazısından alınan verilere dayandırır ancak bu fikrin izleri Türkiye sosyalizminde “yabancı sermaye son on yıl içinde devlet ve yerli sermaye ile işbirliği yaparak gelişmeye başlıyor” diyen Behice Boran’ın yerli sermayenin yabancı sermayeye direnmekten çok onunla işbirliği yaptığı yönündeki 1963 gibi erken tarihli bir tespitinde de bulunabilir. Boran’a göre “dışsal” olan “içsel” olanın değişimine etki ettiği oranda içselleşir ve “Batılı emperyalistlerle işbirliği ederek, kendi emekçi sınıflarını yabancılarla birlikte sömürmekte” olan azgelişmiş ülke burjuvazilerinin emperyalizmle ilişkileri dışsal değil, içsel nitelik taşır: “Dış sömürü ve iç sömürü sistemleri birbirine geçmiş hâldedir.”⁴²

Metin, Türkiye’nin 1946’dan sonra “Truman, Marshall doktrinleri ve askerî paktlarla, ikili anlaşmalarla” bir yeni sömürge hâline geldiğini tespit eder. Nakit sermaye ihracının yerini “isim, patent hakkı, yedek parça, teknik bilgi, teknikeleman” gibi unsurlar önemli ölçüde alırken ülkede ancak tamamen dışa bağımlı hafif ve orta sanayinin gelişimine izin verilmiştir. Yine de pazarın genişlemesi “feodalizmin etkin olduğu eski sömürgecilik dönemine kıyasla ... toplumsal üretim ve *nispi refahı* artırmıştır.” Bu da ilişkilerin yumuşamasını ve “halk kitlelerinin düzene karşı tepkisi ile oligarşi arasında *sunî bir denge*” kurulmasını beraberinde getirmiştir. Emperyalist işgalin gizli olması, merkezî devlet aygıtının güçlenmesi ve militarize olması ‘sunî denge’yi –yani ‘rıza’nın yeni sömürgelerde aldığı biçimi– güçlendiren diğer olgulardır.

Çayancı çizgiyi izleyen hareketlerin âdeta alametifarikası olan *oligarşi* kavramı, kapitalizmin tekelci döneminde “serbest rekabet, milliyetçilik ve demokratik yönetim ilkeleri”nin yerine tekel ve kozmopolitizmle birlikte koyduğu şey olarak görülür. Emperyalist ülkelerde finans kapitali temel alan, yani finans oligarşisi olan oligarşi, bizim gibi ülkelerde emperyalizmle daha baştan bütünleşen yerel burjuvazi ile toprak burjuvazisi ve feodal kalıntılar arasındaki hegemonik blokun adıdır. Bu blokun ülkeyi hak ve özgürlükleri iptal ederek yönetme biçimine ‘*sömürge tipi faşizm*’ adı verilir. Bu faşizm iki biçimde, “ya klasik burjuva demokrasisi ile uzaktan yakından ilişkisi olmayan ‘temsili demokrasi’ ile (*gizli faşizm*) ya da sandıksal demokrasiye itibar edilmeden açıkça icra edilir.” *Açık faşizm*, oligarşinin ancak “ipin ucunu kaçırdığı zaman” başvurduğu bir yöntemdir.

Çayan’ı İdeoloji Kuramcılarına Bağlayan Köprü: Suni Denge

Emperyalizmin gizli işgalinin yarattığı çarpık kapitalizm sonucu nispi bir refah ortaya çıksa da sömürge tipi bir faşizmin hüküm sürdüğü koşullarda *silahlı propaganda* ve öncü savaşı, kitlelerle faşizm arasındaki suni dengeyi bozmayı mümkün kılan temel mücadele biçimi hâlini alır. Bu Çayancı formülasyonun odağında yer alan suni denge kavramının izi Marksizmin ideoloji tartışmaları içinde bulunabilir.

Marx’ın *Kapital*’inin ve Lenin’in *Emperyalizm*’inin iki doruğunu oluşturduğu *siyasi-iktisadi analizler*, Freud’un bilinçaltı incelemelerinin popülerleşmesi, Gramsci’nin *Hapishane Defterleri*’nin ve *hegemonya* kavramının 1950’lerde ortaya çıkışı ve Althusser’in ideoloji etrafında şekillenen çalışmalarıyla birlikte, Marksizm içi tartışmalar devrimin önünde engel olan düşünce biçimlerinin ve kurumlarının incelenmesine, yani *ideolojik analizlere* odaklandı. Benim ‘ideolojik dönüş’ adını verdiğim bu odak değişimi, kendisine çıkış noktası olarak *gerçek insanların gerçek ilişkilerini* alan ve son kertede temelin/altyapının belirleyiciliğini kabul eden tarihsel materyalizm içinde *gerçek insanların gerçek* (fakat bir şekilde ya-

nılgılı, yanılısamalı, yanıltılmış) *düşüncelerini* ve bunun toplumun dönüşüm üzerindeki etkilerini incelemeyi iş edinme şeklinde tarif edilebilir. Kapitalizmin dönemsel bunalımlarına ve Çin, Vietnam, Küba gibi sömürgelerdeki önemli devrimlere rağmen devrimin görece duraklama dönemine girdiği bir çağda, toplumun analitik amaçlarla temel (altyapı) ve üstyapı olarak ayrılmasını ve temelin 'son kertede' belirleyici oluşunu bütünüyle kabul eden ideolojik dönüş düşünürleri, merceklerini üstyapıya yöneltti. Üstyapının materalist bir analizi ortaya konulurken Marx'ın öne sürdüğü "iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile ... hukuki, siyasal, dini, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götördükleri ideolojik şekiller"⁴³ arasındaki ayrımın ideolojik tarafı tahlil edildi.

Çayan'ın *sunı denge* kavramı aynı izleği takip eder ve anlaşılan o ki devrimci teorimize talihli bir çeviri hatası yahut yorumu üzerinden taşınmıştır. Çayan'ın kavrama ilişkin tek atfı Che'yedir:

Bu yol [silahlı mücadeleyi içermeyen klasikkitle çalışması] "oligarşik diktatörlük ile halktan gelen baskı arasında kurulmuş olan suni dengeyi bozacak yerde onu devam ettirecektir" (Che).⁴⁴

Bu pasaj Che Guevara'nın ancak 1976'da *Askerî Yazılar* adıyla çevrilen derlemesinde yer alan "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem" makalesindendir. Ancak Mahir sözü Régis Debray çevirisinden kaynak göstermeden –ve muhtemelen ezberinden– alıntılar. Debray'ın ünlü *Révolution dans la révolution?*'unu 1967'de, yani Fransa'da yayımlanır yayımlanmaz *Devrimde Devrim* adıyla ve "R. Güngör" imzasıyla Türkçeye kazandıran Alaattin Bilgi'nin⁴⁵ bu şekilde çevirdiği cümle,⁴⁶ Debray metninin Fransızca aslında ve hemen ardından sırasıyla çevrildikleri İspanyolca ve İngilizcede şu şekilde yer alır:

43 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi* (Ankara: Sol Yayınları, 1976).

44 Çayan, *Bütün Yazılar*, 396

45 'R. Güngör'ün *Kapital* çevirmeni Alaattin Bilgi olduğunu, çeviriyi ilk kez yayımlayan Toplum Yayınları'nın sahibi Remzi İnanc'tan öğrendik. Bu iletişimi sağlayan Dipnot Yayınları'ndan Emir Ali Türkmen'e teşekkürler.

46 Régis Debray, *Devrimde Devrim: Latin Amerika'da Silahlı ve Politik Mücadele*, çev. R. Güngör (Ankara: Toplum Yayınevi, 1967).

[silahlı öz-savunma] “oligarşik diktatörlük ile halktan gelen baskı arasındaki *denge*”yi “bozmak” yerine devam ettirir (Che).

Alaattin Bilgi, Che’nin Debray tarafından parçalar halinde alıntılanan ifadelerini tek cümlede birleştirmekle ve ‘(silahlı) öz-savunma’ kavramını ‘silahlı savunma’ olarak değiştirmekle kalmaz, metnin diğer bütün versiyonlarında yalnızca ‘denge’ olarak geçen sözcüğü ‘*sunı*’ sıfatıyla ikame ederek “*sunı denge*” terimini yaratır.

Bu kavram Fransızcada “*l’équilibre dictature oligarchique-pression populaire*”⁴⁷ şeklinde geçerken İspanyolcaya “*el equilibrio dictadura oligárquica-presión popular*” şeklinde çevrilmiştir.⁴⁸ Dengenin iki tarafını bir tireyle değil ‘arasında/between’ sözcüğü ile ayıran İngilizcede ise “*equilibrium between oligarchic dictatorship and popular pressure*” şekline dönüşmüştür.⁴⁹

Mahir Çayan’ın aslını yabancı dilden okuyup okumadığını bilmediğimiz Guevara metninde ‘denge’ sözcüğü çeşitli bağlamlarda kullanılır. Kendisini devrimin kuramcısından ziyade savaşçısı olarak gören Che, bu makaleyi yazarken bir kuramsal katkı sunmayı değil, 1960 yılında Raúl Castro tarafından başına getirildiği eğitim bölümünün çalışmalarının bir parçası olarak Küba Devrimci Silahlı Kuvvetleri (FAR) mensuplarına bir eğitim materyali hazırlamayı hedefliyordu.⁵⁰ Makalesinde sözcükleri çoğunlukla betimleyici nitelikte kullanırken tutarlı bir kavram seti oluşturmayı hedeflemeye dönük bir çaba gözlemlenmez.

Guevara, burada Küba Devrimi’nin Amerika’daki mevcut durumda gerçekleşecek devrimin yasalarına yaptığı üç önemli katkı-

47 Régis Debray, *Révolution dans la révolution?: lutte armée et lutte politique en Amérique latine* (Paris: François Maspéro, 1967).

48 Régis Debray, “¿Revolución en la Revolución?”, *El Historiador*, http://www.elhistoriador.com.ar/articulos/los_70/elhistoriador-revolucion_en_la_revolucion.pdf (son erişim tarihi: 8 Aralık 2012).

49 Régis Debray, *Revolution in the Revolution?* Çev. Bobbye Ortiz (New York: Grove Press, 1967).

50 Paul J Dosal, *Comandante Che: Guerilla Soldier, Commander and Strategist, 1956-1967* (University Park: The Pennsylvania State Press, 2003), 168.

dan ikincisini şöyle tanımlar: “Devrim yapmaya elverişli tüm koşulların gerçekleşmesini beklemek gerekmez; bizzat ayaklanma bu koşulları yaratabilir.”⁵¹ Gerçi Mahir Çayan, devrimin koşullarının mevcut bulunduğunu, fakat suni denge yüzünden bu koşulların kendiliğinden tepkileri yeterince açığa çıkarmadığını söyleyerek ideolojik dönüş düşünürlerinden biri olduğunu gösterecektir. Fakat yukarıdaki tahlilde “Amerika” yerine “III. Bunalım Dönemi’ndeki bütün yeni sömürge ülkeler”, “ayaklanma” yerine de “öncü savaşı” konulacak olursa, Mahir Çayan kuramı genel olarak Guevaracılık/*Guevarism* veya Kastroculuk/*Castrism* içinde görülebilir. Bu durumda (suni/kararsız) denge kavramı da bu sürekliliğin bir ifadesi olarak yorumlanmaya açıktır.

Ne var ki ayrılıklar benzerliklerden çok daha derin ve önemlidir. Guevara, ‘denge’ (*el equilibrio*) kavramını bu makalesinde her kullandığında oligarşi ile halk güçleri arasında bir kuvvet dengesine referansta bulunur. “Bugün Amerika’da oligarşik diktayla halkın baskısı arasında bir *kararsız denge* [*equilibrio inestable*] durumu gözlenmektedir.”⁵² Che, bunun dışında hiçbir yerde denge sözünü bir sıfatla nitelenmiş hâlde kullanmaz. Kararsız/istikrarsız anlamındaki *inestable* sıfatı bu dengenin bozulabileceğini göstermekten başka bir şey ifade etmez, yani sunilik/yapaylık durumu içermez. Che, değinip hemen geçtiği bu hususa, silahlı devrim sürecinin karşı karşıya kalacağı tehlikeleri çözümlerken yeniden dönecektir, ancak önce Debray’ın, ondan da Mahir’in alıntıladığı pasajdaki *denge* kavramı çok daha az belirlenmiştir.

Guevara’nın denge’si de, Debray’ınki gibi, basitçe halk güçleri ile hâkim sınıf bloku olan oligarşi arasında askerî savaşın yahut şiddetli çatışmaların olmadığı bir durumu ifade eder. Devrim güçleri silahlı şiddet kullanarak egemen güçleri maskesini atmaya ve halka karşı baskı uygulamaya zorlamalıdır. Suni denge durumu da bir savaş-öncesi durumdan savaş durumuna geçmenin aracıdır. Çayan, Che’nin (kararsız) denge’sine bir ‘Kopernik dönüşü’ yaptırır. Che,

51 Çayan, *Bütün Yazılar*, 71.

52 Che Guevara, 2005 “Gerilla Savaşı: Bir Yöntem”, *Askeri Yazılar* içinde, yazar Che Guevara, 158-178 (İstanbul: Yar Yayınları). Benim italiklerim.

bu savaş başlamazsa halkın durumunun daha kötüye gideceğini söyleyerek devrimcilere bir taktik öneriyordu. Mahir ise ideolojik dönüş kavşağını almış bir kuramcı olarak asıl vurguyu, göreceğimiz üzere, zihniyete yaparak yeni sömürge devrimlerinde suni dengeye karşı mücadelenin stratejik bir mesele olduğunu vurgular. Che, metnin diğer kısımlarında ve başka eserlerinde dengenin bu sosyopolitik yorumunu ayrıntılandırmaz, kavramı daha ziyade, Mao'nun gerilla savaşının aşamaları arasında saydığı ve Çayan'da da geçen 'stratejik denge aşaması'yla aynı anlama gelecek şekilde, politik ve/ya askerî 'güçler dengesi' içeriğiyle kullanır.

Mahir Çayan'ın 'suni denge'si hem sosyopolitik hem sosyopsikolojik karaktere sahiptir; halkla iktidar arasındaki güç ilişkisini ve bu ilişkinin halkın psikesindeki tezahürünü temsil eder. Diyebiliriz ki çeviri süreci sırasında yaratılan bir terimden esin alan Mahir Çayan, Che ve Debray'da büyük ölçüde belirlenimsiz kalan, momentleri tahlil edilmemiş denge teriminin belirlenimlerini saptayarak onu bir kavram ve oldukça özgün bir teorinin harcı hâline getirebilmiştir. Suni denge, Mahir Çayan'ın devrim kuramında, ülke tahlilini devrim stratejisine bağlayan ve verili durumla (faşizm) arzulanan durum (sosyalizm) arasındaki geçişin temel momentini oluşturan kavramdır. Suni dengeyi bu kuramdan çıkartmak ancak ülkenin emperyalizmin sürekli faşizmle yönetilen bir yeni sömürge olduğu tahlilinden vazgeçmek yahut silahlı mücadeleyi stratejik bir kuramdan kahramanca bir jeste indirgemekle mümkündür.

Hegel'in diyalektiğinde, hayatını tehlikeye atmadığı için hayvani varoluşun üstüne yükselemeyen, kendini de o aşağı hâliyle, yani efendisinin kendini gördüğü gibi gören kölenin bu görüşü de köle ve efendi arasında olmaması gereken bir savaşıklık, bir denge hâli ortaya çıkarıyordu.⁵³ Benzer bir hâle işaret eden suni denge, ezilenlerin *habitus*'unun bir parçasıdır.⁵⁴ Ağır baskı ve yoksulluk koşulları altında yaşayan bir halkın bu baskıya karşı tepkilerini yükseltme-

53 Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, çev. Selahattin Hilav (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004).

54 Suni denge ile Bourdieu'nun *habitus* kavramı arasındaki ilişkiye dikkat çeken ve bu metnin oluşmasında eleştirilerini ve önerilerini esirgemeyen Eren Buğlalılar'a teşekkürler.

sinin önüne geçmek üzere tarihin beyinlere ve bedenlere ördüğü hapishanedir; masaya yumruğun vurulamayacağını, vurulmaması gerektiğini, vurulduğu zaman da masaya bir şey olmazken elinin kırılacağını düşünen ve bu yüzden 'eylemeyen' insanın öyküsüdür.

Althusser'de Devletin Baskı Aygıtı ve Devletin İdeolojik Aygıtları; Gramsci'de zor ve rıza yahut diktatörlük ve hegemonya arasında kurulan ayrım, Çayan teorisinde "pasifikasyon ve propaganda araçları" hâlini alır. Ancak, teslimiyet yalnızca zorun ve propagandanın gücü sayesinde değildir. Onun maddi bir temeli de vardır. Bu maddi temel, isyan hareketlerinin örneğin Güney Amerika'daki gibi bir süreklilik kazanmadığı Osmanlı'da devletin iç sömürünün azgınlığını dış talan yoluyla yumuşatmasıdır. Cumhuriyetten sonra kapitalist pazarın genişlemesi, toplumsal üretimin artması, köyden kente göç sonucu ortaya çıkan *nispi refah* da yine maddi temelin içindedir.

Ulusların Zenginliği'nde kapitalizm koşullarındaki çok yoksul bir işçinin bile ilkel toplumdaki insandan çok daha ferah koşulda yaşadığını söyleyen Adam Smith'e kadar izi sürülebilecek olan⁵⁵ nispi refah fikrini, *Kapital*'in son cildindeki "devrevi buhran" dönemlerinin arasında gözlenen "yeniden-üretim sürecinin yoğun genişleme, hızlanma ve canlanma" yaşadığı "bolluk zamanları" fikrine yaslar Çayan.⁵⁶ Bu tahlilin izleri Behice Boran'ın, yokluklar içindeki köyünden çıkıp göçtüğü şehirde iş bulabilen işçinin gecekondularda sürdürdüğü hayat kent ölçütlerine göre ne kadar aşağıda olursa olsun, köy hayatına göre daha üstün olduğu, bunun da işçilerde "mevcuda rıza gösterilmesinin" bir temeli hâline geldiği tespitinde de bulunabilir.⁵⁷

55 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Londra: Methuen & Co., Ltd, 1904), Bölüm: I.1.4.

56 Karl Marx, *Kapital, Ekonomi Politiğin Eleştirisi, Üçüncü Cilt*, çev. Alaattin Bilgi (Ankara: Sol Yayınları, 1990), 394. Fakat Mahir, doğrudan ve özel olarak bu pasaja değil *Kapital*'in bir (?) baskısının 5. cildine genel olarak referans verir. (Gökhan Atılğan, mevzu bahis metnin büyük olasılıkla M. Selik'in Sol Yayınları'nca 5 kitap hâlinde yayımlanan *Kapital* I çevirisi olduğunu saptıyor.)

57 Atılğan, *Behice Boran*, 328.

Nispi refah Osmanlı'dan Türkiye'ye geçişte eklenen yeni bir parametreyse, *baba devlet / kerim devlet* karşıtlığı da bu geçişte korunarak kalan parametredir. Çayan'ın Osmanlı toplum düzeni tartışmalarından aldığı bu görüşe göre, Osmanlı'da devlet, hem gücü her şeye yeten bir kendilik olarak, hem de halkın koruyucusu ve hamisi olan bir 'yüce baba' olarak görülüyordu. Bu *baba devlet* algısı, Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük burjuva diktatörlüğün merkezî politikaları ile daha da güçlenmiş ve 1970'lere taşınmıştır. Devlet 'baba'nın faşizm uyguladığı gerçeği 'Filipin tipi demokrasi' yahut 'demokrasicilik oyunu' ile faşizmin bir aletinden başka bir şey olmayan sözde bağımsız parlamento imgesinin arkasında gizlenmeye çalışılır.

Bunun sonucu olarak, geri bıraktırmış ülke içindeki çelişkiler görünüşte yumuşamış (feodal döneme kıyasla) halk kitlelerinin düzene karşı tepkisi ile oligarşi arasında suni bir denge kurulmuştur. ... Artık geri bıraktırmış ülkelerdeki oligarşik devlet aygıtı, mevcut üretim ilişkilerini –buna ülkedeki kapitalizm iç dinamiklerle gelişmediği için, emperyalist üretim ilişkileri demek yanlış olmayacaktır– uzun bir süre koruyabilecek seviyeye gelmiş, bu ülkelerdeki halk kitlelerinin özellikle geniş emekçi yığınlarının tepkileri pasifize edilerek, bu tepkiler ile oligarşi arasında suni bir denge kurulmuştur. (Bu durum, pasifizmin, revizyonizmin bu ülkelerdeki maddi dayanağını teşkil etmektedir.)⁵⁸

Çayan, suni denge bütünüyle alaşağı edilmemiş olsa bile, halkın kendiliğinden tepkilerinin bir dereceye kadar ortaya çıkacağını kabul eder. "Halkın düzene karşı memnuniyetsizliği ve genellikle bilinçsiz tepkileri" mevcuttur ancak bunlar karşı ağırlıklarla dengelenmekte ve faşizm ve emperyalizme karşı olması beklenen düzeye erişememektedir. Che ve Debray bu durumu silahla değiştirilmesi gereken bir vakıa olarak ifade eder, Mahir ise o durumu ortaya çıkaran etkenleri, yani dengenin belirlenimlerini ortaya koyarak silahın neden araçlar içinde bir araç değil, bu hâli halledecek temel araç olduğunu söyler. Temel-altyapı metaforuna genişletici

bir kullanımla başvuracak olursak suni dengeyi oluşturan etkenler beş katman hâlinde özetlenebilir.

- 1- *Emperyalizm*: Yeni sömürgecilik ve gizli işgal sonucu nötralize olan “gâvura alerji”.
- 2- *Kapitalizm*: Feodal döneme oranla görece daha iyi koşullarda yaşayan emekçi sınıfların çelişkilerinin yumuşaması (nispi refah).
- 3- *Faşizm*: Kukla parlamentoyla demokrasi gibi gösterilen (demokrasiçilik oyunu) ve sürekli bir nitelik kazanmış (gizli) faşizm.
- 4- *Devlet*: Merkezileşmiş, militarize olmuş ve tâbi olduğu emperyalistlerle uluslararası ittifaklara girerek güçlenmiş bir devlet aygıtı.
- 5- *İdeoloji*: Osmanlı’dan devralınan her şeye gücü yeten (kerim) ve halkın koruyucusu (baba) devlet algılarının sırasıyla güçlenmiş merkezî aygıtla (pasifikasyon araçları) ve ideolojik aygıtlarla (propaganda araçları) daha da tahkim edilmesi.

Silahlı Propaganda, Öncü Savaşı, PASS

Emperyalizmin ve kapitalizmin özgün biçimlerinin (yeni sömürgecilik ve çarpık kapitalizm) ortaya çıkardığı sürekli ve gizli faşist nitelikteki güçlü merkezi devlet aygıtı; onun halkın zihninde oluşturduğu baba devlet ve kerim devlet algıları; nispi refah sayesinde yumuşamış çelişkiler ve isyan geleneği eksikliği bir araya gelerek emperyalizm ve faşizm koşullarında ortaya çıkması beklenen kendiliğinden tepkileri (mutlak değilse de) büyük ölçüde bastıran suni denge durumunu yaratır. Oligarşi ile halk arasında kurulan bu suni denge ancak ve ancak, lafa söze doymuş, yalnızca somut eylemleri ciddiye alan bir halkı savaşa yöneltmek için yürütülmesi gereken bir öncü savaşı ve bu savaşın en önemli aracı olan silahlı propaganda ile bozulabilir.

Kesintisiz II-III, “silahlı propagandayı temel alan ve öncü savaşı ile emekçi kitleleri devrim saflarına çekerek, devrimci mücadelenin bir halk savaşı ile zafere ulaştırılması” yolunun Küba Devrimi’nin olduğu gibi THKP-C’nin de stratejisi olduğunu ilan eder. Silahlı propagandaya dayanan öncü savaşının rolü, suni dengeyi bozmak

ve diğer mücadele biçimleriyle bir arada, halkı devrim saflarında birleştirmektir. Silahlı propaganda, “askerî değil politik mücadele”, “ferdî değil kitlevi mücadele biçimi” olarak görülür; amacı ve biçimiyle “bireysel terörizmden” kesin biçimde ayrılır.

Silahlı propaganda kavramının geçmişi Çin ve Vietnam devrimlerine dek sürülebilir. Mao Kızıl Ordu’nun savaşmanın yanı sıra “kitleler arasında propaganda yapmak, kitleleri örgütlemek, silahlandırmak, onlara devrimci siyasi iktidarı kurmalarında yardımcı olmak ve Parti örgütleri kurmak” gibi görevlere sahip olduğunu söylüyordu.⁵⁹ 1944 yılında Vietnam’da Ho Chi Minh’in bir sigara paketinin arkasında yazdığı anlatılan Silahlı Propaganda Ekipleri’nin ilk komutanlarından biri ve bu fikri olgunlaştıracak kişi, Dien Bien Phu savaşıyla askerî tarihe geçecek olan General Giap’tır. Giap’ın formülasyonuna göre silahlı mücadele ile propaganda görevi birleşik fakat karşıt ikiliklerdir. Gerilla birlikleri, düşmanı askerî yöntemlerle Vietnam’dan sürmek üzere çalışmalar yürütürken silahlı (aslında ‘silah taşıyan’ diye düzeltmek gerekir) propaganda ve ajitasyon ekipleri bu çalışmalara ideolojik destek sunar.⁶⁰ Vietnam’da silahlı grupların propagandası olarak anlaşılan silahlı propaganda kuramında Güney Amerika bir geçiş yeri oldu. Hem Vietnam’daki gibi silahlı grupların yaptığı propaganda, hem de bizatihi silahlı eylemlerin politik mesajlar iletme gücü tanınıyordu. Brezilya’da Quartim’in teorisinde bu kavram, Debray’daki kadar müphem, hatta bazen çelişkili unsurlar taşımıyordu, ancak yine de pratik eylemlerin tentatif bir kuramlaştırması niteliğinin ötesine geçmedi.

Mahir Çayan, yalnızca silahlı propagandanın siyasi niteliğini berraklaştırmasıyla değil, bu yöntemi suni denge ile ilişkilendirerek devrim stratejisinde mantıksal olarak yerinden edilemez bir konuma kavuşturmasıyla da diğer sömürge devrimcilerinden ayrılır. O, politik kitle mücadelesi ile silahlı propagandayı bir diyalektik ikilik olarak görür. Yeni sömürgeler açısından bu ilişkide temel

59 Mao Zedung, *Seçme Eserler*, Cilt 1 (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1979), 136-137.

60 Vo Nguyen Giap, *Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı* (Ankara: Aşama Yayınları, 1974).

olan, silahlı taraftır ve “silahlı propagandayı temel, öteki politik, ekonomik ve demokratik mücadele biçimlerini, bu temel mücadele biçimine tabi olarak ele alan devrimci stratejiye *Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi* denir”.

Silahlı propaganda, her şeyden önce, günlük maişet derdi vs. içinde kaybolan, emperyalist yayınla şartlanmış, düzenin şu veya bu partisine “umudunu” bağlamış kitlelerin dikkatini devrim hareketine çeker, uyuşturulmuş, pasifize edilmiş kitlelerde kıpırdanma yaratır.⁶¹

Çayan’ın teorik sentezindeki en önemli kavramlardan biri olan PASS, ilk olarak, *Kesintisiz I*’le aynı günlerde yayımlanan “Yayın Politikamız” yazısında geçer: “Halk savaşının zorunlu bir durak olduğu ülkelerde sosyalizmin temel mücadele metodları, politikleşmiş askerî savaş metodudur.”⁶² Bu kavram, Brezilyalı devrimci Quartim’in 1970 tarihli bir *New Left Review*’de yayımlanan “Regis Debray ve Brezilya Devrimci Hareketi” başlıklı makalesinde de geçmektedir;⁶³ bu yazı Türkçeye ancak 1970 ortalarında çevrilip 70’lerin sonlarında basılacak olsa da kuramın tarihi daha eski olmalıdır.

Türkiye Özgünlüğü

Kesintisiz II-III’ün Üçüncü Bölümü, Osmanlı’dan 12 Mart’a Türkiye analizini içerir. 15. yy’dan sonra tam olarak askerî- merkezî bir feodal devlet olarak tanımlanan Osmanlı’nın gelişimi kapitalizmin uç vermeye başladığı dönemde Avrupa kapitalizminin dış müdahalesi ile engellenmiş, yerli kapitalizmin ve devrimci bir burjuvazinin gelişmemesi komprador feodal bir yapıya neden olmuştur. Osmanlı’nın oto-dinamizminin zayıflığı böylece sömürgeleşme

61 Çayan, *Bütün Yazılar*, 399.

62 A.g.e., 261-4.

63 João Quartim, “Regis Debray and the Brazilian Revolution”, *New Left Review*, 1-59 (Ocak-Şubat 1970). Quartim bu yazıyı 1968’de Devrimci Halk Öncüsü saflarında bir militanken yazmış, metin NLR’den önce 1969’da *Les Temps Modernes*’de yayımlanmıştır (bkz. <https://newleftreview.org/1/59/joao-quartim-regis-debray-and-the-brazilian-revolution>).

sürecine girmesi sonucunu doğurmuştur. Osmanlı feodalizminin özgünlüğü nedeniyle feodal-serf ilişkisindeki sömürü boyutunun “yumuşak ve gizli” olması bir isyan geleneği yaratamamış, devlet, “Anadolu halkına bir yüce baba, bir hami gibi” görünebilmiştir. Devletin yenilmezliği ve karşı konulmazlığı da kitlelerde âdetâ “fikri sabit” hâline gelmiştir. Bu ideolojik silsile, faşizm ve halk arasındaki suni dengeyi bugün de güçlendirmektedir.

Devrimci bir burjuvazinin olmaması yüzünden bu sınıfın görevlerini küçük burjuva aydınları omuzlamak durumda kalmıştır. “Asker-sivil aydın zümrenin jakobenleri” olan Kemalistler, “küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışı” olarak bu sınıfın en radikal kesimini teşkil eder. Onların damgasını taşıyan bir “milli devrim” olarak tanımlanan 1923, burjuvazinin tüm fraksiyonlarının küçük burjuvazi önderliğindeki iktidarını kurmuş ve “tek parti yönetimi altında küçük burjuvazinin diktatörlüğü” ülkeye bir süre hâkim olmuştur. 1932’ye kadar bağımsız bir “milli tüketim ekonomisi”ne sahip olan Türkiye, dünya krizinden 1942’ye kadar bürokrat burjuvazinin (Kemalistlerin), ticaret burjuvazisi ve yabancı tekellerle birleşip tekelci burjuvaziye dönüşme döneminden geçmiştir. Buradan 1950’ye kadarki dönemde ise Amerikan emperyalizmi ülkeye iyice girmiş ve Türkiye yeniden sömürgeleşmeye başlamıştır. 1950-71, oligarşi sayesinde içsel bir olgu hâline gelen emperyalist üretim ilişkilerinin ülkenin her tarafına egemen olduğu dönemdir. Yine de devrimci milliyetçi özelliğini taşımaya devam eden küçük burjuvazi ile oligarşi arasında bir yere kadar korunan ‘nispi denge’ 12 Mart’ta bozulmuştur. Çayan, darbeyi bir tesadüf olarak değil ABD’nin 1967’den beri içine girdiği korkunç krizin bir yansıması olarak okur.

12 Mart’la birlikte “Türk Ordusu, oligarşinin halkımıza karşı yürüttüğü baskı politikasının açık ve doğrudan bir aleti” hâline gelmiştir. Ancak küçük burjuvazinin hassasiyetleri dikkate alınarak ‘Atatürkçü’, ‘milliyetçi’, ‘reformcu’ bir yüz takınan Erim’in ‘reform’ları tekelci burjuvazi dışındaki diğer “gerici sınıf ve zümreleri” (ticaret ve tarım burjuvazisi ile feodal kalıntılar) rahatsız

etmektedir. THKP-C ve THKO'nun yürüttüğü silahlı propaganda eylemleri, Erim Hükümeti'nin maskesini düşürmüş, sonuçta darbe hükümeti bu iç ve dış çelişkilerin sonucu olarak reformları askıya almak zorunda kalmıştır. İkinci Erim Hükümeti, oligarşi içindeki geçici dengeyi yeniden kurulmasını temsil eder.

Tüm bu gelişmeler, Çayan'a göre "bütün legal yolların tıkanmasından, emekçi kitlelere karşı tenkil politikasının en gaddarca sürdürülmesinden dolayı, kitlelerle diyalog kurmanın ve onları devrim saflarına çekmenin temel mücadele biçimi" olarak silahlı propagandayı zorunlu kılar. Halk ve faşizm arasındaki suni dengeyi ancak sözler değil eylemler etkileyecektir. Türkiye'nin Osmanlı'dan beridir gelen gelişimi dikkate alınınca silahlı propaganda Latin Amerika ülkelerinden bile daha "şart ve elzem" hâle gelmiştir.

Bu tahlilde, Türkiye jeo-politik konumuyla hem avantaj hem dezavantaj içinde görülür, zira Çayan'ın daha önce tespit ettiği üzere Ortadoğu "devrimci fırtınanın asıl merkezi hâline gelmiştir" fakat bir yandan da Türkiye'de "Moskof düşmanlığı"na dayandırılan bir anti-komünizm hâkimdir. Silahlı propaganda eylemleri kitlelerde bir sempati yaratmışsa da onları henüz aktif olarak mücadeleye katamamıştır ki bu doğaldır, birkaç eylem böylesi güçlü bir sonuç doğuramaz. Ancak kararlılıkla, tutarlılıkla, daha az hatayla sürdürülecek bir gerilla savaşı sempatiyi güvene dönüştürebilir.

Çayan metnin son bölümünde külliyyatının büyük kısmında "anti-feodal ve anti-emperyalist" olarak tanımladığı stratejik hedefi, "anti-emperyalist ve anti-oligarşik devrim" şeklinde tadil eder; ancak bu kavramın MDD'den pek farklı olmadığını da belirtir. Daha kapsamlı içeriğiyle çelişkinin dışsal değil içsel hâle geldiği III. bunalım dönemi için daha tutarlı olan DHD tahlilinde artık baş çelişki, emperyalizm ve bir avuç hainin dışındaki bütün ulus arasında değil "oligarşi ile halk arasında"dır. Emperyalizm doğrudan oligarşinin içinde yer aldığı için savaş yalnızca sınıfsal değil, ulusal planda yürümelidir.

Devrim halk savaşı ile zafere erişecektir ancak bu halk savaşının Çin'den farklı olarak bir Öncü Savaşı aşamasından geçmesi gerekir.

PASS'nin ilk aşamada şehirlerde uygulanmaya başlamasının nedeni; şehirlerde örgütün varlığını kitlelere duyurmanın daha kolay olması; Dev-Genç gibi militan bir örgütün varlığı ve silaha sarılmakta geç kalınmasından dolayı kır gerillası için gerekli mühimmatın toplanamamış olmasıdır. 2. aşamada parti, şehir gerillasını geliştirip kır gerillasını yaratırken kuvvet gösterilerine girecek, 3. aşamada şehir gerillası yaygınlaştırılıp kır gerillası geliştirilecek, 4. aşamada kır gerillası yaygınlaştırılacaktır. Önder güç proletarya, temel güç ise köylülerdir. Proletarya da devrim yükseldikçe temel güçlere katılacaktır. Kemalist aydın çevre, dünya sosyalist bloku ve Ortadoğu başta olmak üzere sömürgelerdeki kurtuluş hareketleri “vasıtasız ihtiyatlar”; küçük burjuvazinin sağ kanadı, demokrat Batı ülkeleri ve kamuoyu ile oligarşi içi çelişkiler “vasıtalı ihtiyatlar” arasında sayılır.

Kesintisiz II-III, “12 Mart öncesinde yedi sekiz fraksiyon hâlinde” olan solun bugün gerilla mücadelesi yöntemine karşı çıkan “oligarşinin soldaki uzantısı pasifist cephe” ile (THKO’yu da içeren) “silahlı devrim cephesi” şeklinde ikiye ayrıldığını belirterek sonlanır. Metni noktalayan son slogan sonraki on yıllar boyunca Türkiye Devrimci Hareketinin imzası olacaktır: “Kurtuluşa kadar savaş!”⁶⁴

Kaynakça

Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* Londra: Methuen & Co., Ltd, 1904).

Ahmet Murat Aytaç, *Kitlelerin Ruhu: Siyasal ve Sosyal Kuramda Kalabalık Tahayyülleri* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2011).

Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, çev. Selahattin Hilav (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004).

64 Bu metin Barış Yıldırım'ın Ankara Üniversitesi SBF için hazırlamakta olduğu “Sömürge Devrimciliği ve Mahir Çayan” başlıklı doktora tez çalışmasından yararlanarak hazırlanmıştır. Yine bu tez çalışmasına yaslanarak hazırlanan ve Türkiye Sosyal Bilimler Derneği'nin 2015 tarihli 14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan “İdeolojik Dönüş’ ve Mahir Çayan’ın Sömürge Devrimciliği Kuramına Özgün Katkısı: SUNİ DENGİ” başlıklı bildirinin verilerine de burada yer verilmiştir.

Behice Boran, "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı I* içinde, haz. Emir Ali Türkmen (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013).

Carlos Marighella, *Şehir Gerillasının El Kitabı* (Eriş Yayınları, 2003).

Che Guevara, 2005 "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem", *Askeri Yazılar* içinde, 158-178 (İstanbul: Yar Yayınları).

Cindy C Combs ve Martin Slann, *Encyclopedia of Terrorism (Revised Edition)* (New York: Facts on File, Inc, 2007).

Çerkeslerin Özgür Sesi JINEPS Yayın Kurulu, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/cerkesliginden-utanani-birisi-1043421/>, Radikal 2, 20 Mart 2011 (son erişim tarihi 17 Nisan 2018).

Emir Ali Türkmen, der. *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı I* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013).

Fidel Castro, "MayDay Celebration (1961): Cuba is a Socialist Nation", <https://www.marxists.org/history/cuba/archive/castro/1961/05/01.htm> (son erişim tarihi 17 Nisan 2018.)

Friedrich Engels, "Socialism in Germany", *marxists.org*, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1892/01/socialism-germany.htm>, (son erişim tarihi 25 Mayıs 2012)

Gökhan Atılğan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* (İstanbul: Yordam Kitap, 2009).

Herbert A Friedman, "The Armed Propaganda Teams of Vietnam", *Psywarrior*, 14 Haziran 2006, <http://www.psywarrior.com/VNArmedPropTeams.html> (Son erişim tarihi 27 Mayıs 2012).

João Quartim, "Regis Debray and the Brazilian Revolution", *New Left Review*, 1-59 (Ocak-Şubat 1970).

Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi* (Ankara: Sol Yayınları, 1976).

Karl Marx, *Kapital, Ekonomi Politikin Eleştirisi, Üçüncü Cilt*, çev. Alaattin Bilgi (Ankara: Sol Yayınları, 1990).

Mahir Çayan, *Bütün Yazılar* (İstanbul: Boran Yayınevi, 2004).

Mao Zedung, *Seçme Eserler*, Cilt 1 (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1979).

Marjorie Van de Water, "Propaganda: An n Insidious Assault Upon the Intelligence, Psychology Warns You Howto Recognizelt", *The Science News-Letter* (Society for Science & the Public) 34 (15): 234-235, 1938.

Mehmet Ali Aybar, "Türkiye Sosyalizmi", *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı I*, haz. Emir Ali Türkmen (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013), 127-164

Mihri Belli, "Milli Demokratik Devrim", *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı I*, haz. Emir Ali Türkmen (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013), 199-262.

Murat Bjedug, <http://bianet.org/biamag/toplum/133429-bir-gundelik-yasam-partizani>, *Bianet*, 15 Ekim 2011 (son erişim tarihi 17 Nisan 2018).

Paul J Dosal, *Comandante Che: Guerilla Soldier, Commander and Strategist, 1956-1967* (University Park: The Pennsylvania State Press, 2003).

RAF, "Şehir Gerillası Konsepti", *Haber Fabrikası*. Erişildi: Mayıs 25, 2120. <http://www.haberfabrikasi.org/s/wp-content/uploads/Sehir-Gerillası-Konsepti.pdf>, (2012).

Regis Debray, J. Quartim. *Devrimde Devrim – Regis Debray ve Brezilya Devrimci Hareketi* (Erişim Yayınları, 2003).

Régis Debray, *Devrimde Devrim: Latin Amerika'da Silahlı ve Politik Mücadele*, çev. R. Güngör (Ankara: Toplum Yayınevi, 1967).

–, "¿Revolución en la Revolución?", *El Historiador*, http://www.elhistoriador.com.ar/articulos/los_70/elhistoriador-revolucion-en-la-revolucion.pdf (son erişim tarihi: 8 Aralık 2012).

–, *Révolution dans la révolution?: lutte armée et lutte politique en Amérique latine* (Paris: François Maspéro, 1967).

–, *Revolution in the Revolution?* Çev. Bobbye Ortiz (New York: Grove Press, 1967).

Sırrı Öztürk, *12 Mart 1971'den Portreler I* (Ankara: Sorun Yayınları, 1999).

Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, Cilt 6 (İstanbul: May Yayınları, 1980).

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. Cilt 7 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988).

"The First Declaration of Havana", <http://www.walterlippmann.com/fc-09-02-1960.html> (son erişim tarihi 17 Nisan 2018.)

Turhan Feyizoğlu, *Mahir: On'ların Öyküsü* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2007).

Vehbi Ersan, *1970'lerde Türkiye Solu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

Vincenzo Ruggiero, *Understanding Political Violence: A Criminological Analysis* (New York: Open University Press, 2006).

Vladimir İliç Lenin, *Ne Yapmalı?* (Ankara: Sol Yayınları, 1990).

Vo Nguyen Giap, *Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı* (Ankara: Aşama Yayınları, 1974).

William J Pomeroy, *Marksizm ve Gerilla Savaşı* (İstanbul: Belge Yayınları, 1992).

HÜSEYİN İNAN
TÜRKİYE
DEVİRİMİNİN YOLU

YÖ-20

DEVİRİMİNİN YOLU
TÜRKİYE
HÜSEYİN İNAN

Türkiye Devriminin Yolu'nun öyküsü A. Tuncer Sümer'in *Mühürler* için yazdığı bilgi notuna göre şöyle: Hüseyin İnan, 1970 yılında Diyarbakır Cezaevi'ndeyken silahlı mücadele ve devrim stratejisi üzerine küçük bir broşür hazırlıyor. Daktilo edilmiş 7-8 sayfalık bu metni Yusuf Aslan ve Gülay Özdeş'e teslim ederek kadro çalışmalarında kullanılmasını istiyor. Bu metne günümüzde erişmek mümkün değil... Ankara 1 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi, 9 Ekim 1971 günü Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve 16 arkadaşları hakkında idam cezası veriyor. Ankara Mamak 1 Nolu Askerî Cezaevi'nde bulunan Hüseyin İnan, Mahkemenin verdiği idam kararlarının ardından Diyarbakır Cezaevi'nde yazdığı broşürü genişletme kararı alıyor. *Türkiye Devriminin Yolu*'nun genişletilerek yeniden yazılması sürecinde Atilla Keskin ve Hacı Tonak da Hüseyin İnan'a yardım ediyor. Hüseyin İnan, başta Deniz Gezmiş olmak üzere arkadaşlarının görüşlerini aldıktan sonra *Türkiye Devriminin Yolu*'na son şeklini veriyor. Böylece sonuçlanan metin Hacı Tonak tarafından orta boy, çizgili bir okul defterine temize çekiliyor. Bu defter aynı cezaevinin 2. Koğuşunda Ankara Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'ndan Dev-Gençlilerle tutuklu bulunan Tuncer Sümer'e iletiliyor. Tuncer Sümer ve Şefik Şenel metni daktiloya çekip çoğaltıyor. Çoğaltılan metinler o sırada tahliye edilen devrimcilerden biri tarafından dışarıya çıkarılıyor.

HÜSEYİN İNAN VE 'TÜRKİYE DEVRİMİNİN YOLU' BARIŞ YILDIRIM

Türkiye Devriminin Yolu broşürü “71 Devrimci Çıkışı”nın en önemli kuramsal kaynaklarından biri olmasına rağmen –yazarı Hüseyin İnan ile yoldaşları Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan’ın aksine– çok az tanınmaktadır. Genellikle “TDY” kısaltmasıyla bilinen metnin bütününe erişmek bile zordur.¹ Broşüre gösterilen ilgisizlik, sıklıkla, “özgün bir yanı olmadığı” gerekçesi ile açıklanır. Oysa doğru değildir bu.

Dönemin özellikle Doğan Avcıoğlu’nun metinlerinde ifadesini bulan Türkiye tahlilleri ile ilk kez Mihri Belli’nin ortaya koyduğu Milli Demokratik Devrim anlayışını eleştirel bir biçimde sentezleyen ve bunlardan her iki yazarın da ulaşmadığı bir sonuca; mücadelenin ilk aşamalarında parti ve ordu işlevlerini birlikte yerine getirmesi beklenen bir silahlı mücadele örgütüne varan TDY, Türkiye’deki sömürge devrimciliği kuramları içinde özel bir yere sahiptir.

1 İnternetteki çoğu eksikli versiyonların dışında metne ulaşmak isteyenler yakın döneme kadar kütüphanelere veya kişisel arşivlere başvurmak durumundaydı. A. Tuncer Sümer’in 2013’te çıkan *Devrim: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun Kuruluşu ve Kısa Mücadele Öyküsü* adlı kitabı ve *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1: 20’lerden 70’lere Seçme Metinler* derlemesiyle birlikte, artık, metne bütünüyle erişme imkânımız var (Derleyen: Emir Ali Türkmen, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013, 425-490.) Burada TDY’nin 1991 Ulusal Kültür Yayınları versiyonundan da faydalandım.

Kuramsal ifadesini TDY’de ifade edilen görüşlerde bulan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), 1971 devrim kuşağının üç önemli hareketinden biridir ve ne zaman bu dönem anılsa, hem bu hareketin hem “68 Kuşağı”nın önderlerinden Deniz Gezmiş’in adı, Mahir Çayan ve İbrahim Kaypakkaya ile birlikte, dahası onlardan önce anılır. THKO hiçbir zaman kuramsal yapısıyla öne çıkan bir örgüt olmadı. Hareketin kendisi de pratik ve eylem odaklı olmasıyla övünür ve en önemli eylemci liderleri, 6 Mayıs 1972’de idam edilen Deniz Gezmiş ve 31 Mayıs 1971’de Nurhak dağlarında vurulan Sinan Cemgil ve 30 Mart 1972’de Kızıldere’de vurulan Cihan Alptekin’dir. Ne var ki, ismi hepsinden daha az bilinse de, bu hareketin kuramsal ve örgütsel önderi Hüseyin İnan’dır.² THKO’nun teorik öncüllerini kuran ve Türkiye Devrimci Hareketinde TDY olarak kısaltılan *Türkiye Devriminin Yolu* broşürü ona aittir.

Hüseyin İnan: Devrimci ve Önder

Hüseyin İnan 1 Kasım 1948’de Kayseri Sarız’la Sivas Gürün’ün ortasındaki Bozhüyük köyünde Kürt Alevi bir ailenin çocuğu olarak doğdu.³ Aile 1954’te Sarız’a göç etti, babası Hıdır İnan orada her

2 Fehmi Erbaş’ın şu sözleri başka kaynaklar tarafından da doğrulanıyor: “Hüseyin yoldaş polis ve basın tarafından fazla tanınan biri olmadığından bunu kendi lehinde kullanabilen ender arkadaşlardan biridir. ... [İ]yi bir lider vasfının olması onu katıldığı örgütlenme ve eylemlerde yönetici pozisyonuna getirir. [O] dönemin THKO militanları şunu çok iyi bilir ki esas THKO’yu belirleyen Hüseyin İnan’dır.” Akt. Turhan Feyizoğlu, *Hüseyin İnan: Erikler Çiçek Açtığı Zaman-Dede* (İstanbul: Tekin Yayınları, 2014), 172.

3 Köy, bugün Gürün’e bağlı olsa da daha önce Sarız’a bağlı olduğu için Hüseyin İnan’ın doğum yeri zaman zaman Sarız olarak da verilmektedir. Köyün adı Bozhöyük veya Bozhüyük olarak yazılıyor. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* Cilt 7 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 2184, bundan sonra: STMA), İnan’ın doğum bilgilerini 1949, Sarız, Bozhüyük olarak veriyor. 68 kuşağının birçok önderinin biyografisini yazan Turhan Feyizoğlu, *Hüseyin İnan* başlıklı çalışmasında, aileyle yaptığı görüşmelerin ışığında 1 Kasım 1948, Gürün, Bozhüyük bilgisine erişiyor; fakat doğum tarihinin nüfus kütüğünde 10 Şubat 1949 olarak yazıldığını da belirtiyor (Feyizoğlu, *Hüseyin İnan*, 22). İnan’ın biyografisinde sıkça faydalanacağımız bir çalışma olmakla birlikte Feyizoğlu’nun devrim önderlerini Türk boy-larına bağlama konusundaki takıntısına bir not düşelim. Metnin bütününde İnan ailesinden Zazaca konuşanların olduğu belirtilse de Feyizoğlu’na göre aile, “Orta Asya’dan gelmiş bir Türk boyu” olan Sinemilli aşiretinin Komazan Oymağına bağlı. Kafkas uluslarından olduğu

tür ürünün satıldığı bir dükkân açarak esnafılık yapmaya başladı. Hıdır İnan CHP'liydi ve maddi durumu, Hüseyin İnan'ın babasını sömürücü sınıflardan görmesine yetecek kadar iyiydi.

İnan (yalnızca soyadı kullanımı akademik geleneklere uygun olduğu için değil, devrimci çevrelerde kullanılan "Deniz-Yusuf-İnan" üçlüsünde de çoğunlukla soyadıyla anıldığı ve İnan isimli birçok çocuğa ismini verdiği için Hüseyin İnan'dan böyle bahsedelim), ilkokulu Sarız'da, ortaokulun ilk yıllarını Pınarbaşı'nda dedesinin evinde okudu. İdamına giden tutukluluğu da yıllar sonra yine bu evde gerçekleşecekti. 1962 yılında Ankara'ya geçti. Tuzluca'yı da bir tanıdıklarının evinde kalmaya başladı ve bir yıl sonra Mamak Ortaokulu'ndan mezun oldu. Tanıyanları bu döneminde çalışkan, başarılı, ilkeli, sevecen fakat aynı zamanda sessiz ve içe kapanık bir genç portresi çiziyorlar.

1963 yılında Kayseri Lisesi'nin paralı yatılı kısmına kaydoldu. Şehirde yaşayan akrabaları olmadığı için ailesi bu yöntemi seçmişti. Kayseri Lisesi iyi olanaklara, güçlü bir öğretmen kadrosuna sahip bir okuldu, bu kadroda Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'sunu benimseyen birçokgerici öğretmen de vardı. İnan, üç yılda tamamladığı lise hayatında, yemek boykotları sayılmazsa, aktif siyasi mücadele içinde yer almadı fakat TİP'lilerle bağlantıları olduğunu, çokça kitap ve gazete okuduğunu, bu yüzden "Aristo" lakabı edindiğini, okulun voleybol ve tiyatro etkinliklerine katıldığını, şiirler yazdığını, yaz tatillerinde Sarız'a geldiğinde çocuklara İngilizce dersi verdiğini biliyoruz.

"Ortadoğu'nun Yolları"

İnan, 1966 yılında henüz 10 yıllık bir okul olan ve adını öğrencilerinin yüzde 10'unu Ortadoğu ülkelerinden kabul etmesinden alan Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne (ODTÜ) girdi. Okula girdiği sene, bugünkü Ankara'nın yeşil alanının büyük kısmını oluşturan

konusunda birçok veri olmasına rağmen Mahir Çayan'ın da "Boz-Ulus Türkmenleri"ne bağlı olduğunu iddia ediyordu (Turhan Feyizoğlu, *Mahir: On'ların Öyküsü* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2007), 23).

ODTÜ ormanlarını yaratan Ağaç Bayramı etkinliklerine katıldı. Hazırlık sınıfının ardından 1967’de Elektrik Mühendisliği bölümüne girdi fakat bir yıl sonra kaydını İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’ne aldırdı. Devrimci mücadelenin yükseldiği 1969-70 yılında kaydını yenilemediği için ODTÜ’den ilişkisi kesilecek fakat yurtlarda kalmaya devam edecekti.

Üniversiteler, özellikle de ODTÜ ve İstanbul Üniversitesi, Türkiye’de yükselişe geçen muhalif siyaset dalgalarına işaret veren fenerler gibidir. Bu dönem ODTÜ Öğrenci Birliği ve Sosyalist Fikir Kulübü (SFK) gibi yapılarda örgütlenen öğrenciler, okul ve yemek boykotlarından gösteri yürüyüşlerine ve devrimci şiddet eylemlerine uzanan pek çok yöntemle öğrenci sorunlarına, faşist saldırılara ve Türkiye’nin emperyalizme giderek daha bağımlı hâle gelmesine tepkilerini gösteriyor, bu eylemlerde gözaltına alınan ve tutuklanan arkadaşları için dayanışma eylemleri örgütlüyordu. Eylemciler etki alanlarını giderek şehrin meydanlarına ve ülkenin başka köşelerine yaymaya başladılar.

İnan, öğrencilik hayatının ilk yıllarında Sol Yayınları’nın kitapları başta olmak üzere çokça okuyan, “gözünde gözlük, boynunda kravat”la yurt odasında çalışan bir öğrenci görünümünü çiziyor. İnan, giderek NATO’ya Hayır, 6. Filo Defol gibi eylemlerin içerisinde yer almaya başlayacak ve örgütleyici niteliğiyle öne çıkacaktı. Vedat Demircioğlu’nun 24 Temmuz 1968’de öldürülmesinin ardından önce siyah boyalar, sonra molotofkokteylleriyle gerçekleşen eylemlerin içinde o da vardı. ODTÜ SFK ve TİP Çankaya örgütüne üyeydi, 1968 sonunda SFK’nin yönetimine geldi. SFK’nin bu dönem yayımladığı bir bildiri, İnan’ın sonraki kuramsal görüşlerinin ipuçlarını barındırır:

Önümüzdeki tarihi aşama sosyalizmdir. Ne var ki ülkemizde, kapitalist üretim ilişkileri henüz gelişmemiştir. Çünkü Türkiye, emperyalizmin boyunduruğu altına sokulup geri bırakılmış bir yarı sömürge'dir. Bu nedenledir ki, Türkiye’de sosyalist mücadele, anti-emperyalist mücadele ile birlikte yürütülmelidir.⁴

İnan, bu dönemde TİP'teki parti içi mücadelelere, Ankara civarındaki köylerde propaganda çalışmalarına, Çetin Altan'ın milletvekili seçimi faaliyetlerine katılır fakat 1968'deki olağanüstü genel kurulun ardından TİP'ten hızlı bir şekilde kopar. İnan, silahlı mücadeleyi düşüncelerinin merkezine almış durumdadır. Mevcut düzene uyum sağladığını düşündüğü TİP'ten umutlu değildir artık.⁵

Sonradan MHP adını alacak CKMP'nin komandolarına karşı kavgalara katılır ve 1968 yılı sonunda faşist komandoların (ODTÜ ile birlikte Ankara'daki iki önemli öğrenci mücadelesi odağından biri olan) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) yaptığı saldırıya karşı çatışmaya girer. Elinde sopayla yakalanarak ilk gözaltısını yaşar.

Vietnam'da yaptığı katliamlarla her ülkede devrimcilerin nefretini kazanmış olan CIA uzmanı Robert Komer, Türkiye'ye ABD büyükelçisi olarak atanmasının ardından, Rektör Kemal Kurdaş'ın davetiyle ODTÜ'ye gelir. Türkiye 68'inin en önemli dönüm noktalarından biri, bu davet vesilesiyle, 6 Ocak 1969'da gerçekleşir; Komer'in arabası, İnan'ın da içinde bulunduğu devrimci öğrencilerce yakılır. Öğrencilerle ilişkileri giderek daha çok gerilecek olan Kurdaş yine de polisin üniversiteye girmesine izin vermez. Eylemin ardından aranır duruma düşen öğrencilere destek olmak üzere bir araya gelen öğrenci örgütleri "Bu ülkede daha çok ABD elçisi arabası yakılacaktır" diyecektir. Aranan öğrenciler, ODTÜ'de yapılan büyük bir eylemin ardından teslim olur ve bir süre hapis yattıktan sonra tahliye edilir. İnan, aranan öğrenciler arasında değildir.

İktidarın öğrenci eylemlerine karşı uyguladığı şiddeti ve baskı yasalarını protesto eden ODTÜ öğrencileri 1 Nisan 1969'da bir forum başlatırlar. Eylem, bir hafta sonra, rektörlüğe asılan "Bu Amerikan üssü ele geçirilmiştir" pankartıyla birlikte işgale dönüşecektir. Okul ekim başına kadar tatil edilir ve yönetim polis ve jandarmayı işgali bitirmesi için okula çağırır. İnan, rektörlüğün savunmasını örgütleyenler arasındadır, "Dede ne yapıyorsun?"⁶

5 A.g.e., 105.

6 Alevi kökeni dolayısıyla arkadaşları ona "Dede" diye seslenmektedirler.

diye soran arkadaşına “Polis bekliyorum,” der, “ilk gelen polisin beynini dağıtacağım.” Üniversiteye saldıran kolluk güçleri işgale son verir, aralarında Ulaş Bardakçı’nın da olduğu öğrencileri tutuklar; Sinan Cemgil, Taylan Özgür, Münir Ramazan Aktolga gibi öğrenciler aranır duruma düşer. Çatışmanın ardından açıklama yapan öğrenciler “Suçlu aranıyorsa hepimiz suçluyuz” yazan dilekçeler imzalarlar.

Bu dönem gençlik hareketlerinde sosyalist, anti-emperyalist ve Kemalist söylem bir arada etkindir ve devrimci öğrenciler, bu üçünü birbiriyle ilişkili, neredeyse özdeş kabul ederler. Örneğin, tutuklu öğrenci gençlik önderlerinin bir mektubunda “Zafer halktan, laiklikten, bağımsızlıktan yana olanlarıdır. Yaşasın gücünü Mustafa Kemal’den alan devrimci cephe, kahrolsun emperyalizm ve işbirlikçileri” satırlarını okuruz. Bugünün popüler algısına göre, 71 devrimci kuşağı içinde Kemalist söylemle bağıni en az koparan hareket THKO’dur. Fakat bu onları hiçbir biçimde Kürt halkının ulusal sorununa yönelik bir körlüğe götürmez, tersine, göreceğimiz üzere, bu konu *TDY*’de ayrı bir başlıkta, şovenizmden ari bir biçimde ele alınır.

ODTÜ işgalinin sona erdirilmesinin ardından Hüseyin İnan –tıpkı Latin Amerika’yı motosikletle dolaşan Che Guevara gibibeyaz bir motosikletle Anadolu’yu dolaşmaya çıkar. Dağlar ve kır gerillası, giderek devrimci düşüncelerinde önemli bir yer kazancak, İnan’ın arkadaşları “Dağcılar” adıyla anılmaya başlanacaktır. Arkadaşı Tayfur Cinemre ile birlikte Adana ve Antalya’yı dolaşan İnan, yaz sonunda Ankara’ya döner. “Dağcılar” bu dönem bir de kırmızı motosiklet satın alırlar.⁷

1969 yazında Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Mahir Çayan ve Sinan Cemgil ilk kez temasa geçerler ve aralarından El Fetih kamplarında eğitime gidecekler olduğu için dönüşte tekrar bir araya gel-

7 Tayfur Cinemre 26 Mayıs 2019’da, 70 yaşında hayatını kaybetti. Daha sonra İnan ve arkadaşlarını Ankara’dan çıkarmak üzere yapılan yolculukta kullanılacak bu motosikletler hakkındaki “Motosiklet Hikâyesi” (çalışma başlığı) belgeselinin hazırlık süreci devam ediyor. Bu vesileyle, bu belgesel için yaptığı çalışmaları benimle paylaşan Aslı Esma Karaca’ya ve ayrıca, kaynak önerileri ve görüşleri için *Halkın Kurtuluşu* sitesi editörlerine teşekkürler.

mek üzere ayrılırlar. “Dağcılar” bu dönemde Hakkârî’de dağa çıkmayı dillendirmeye başlamışlardır.

ODTÜ’de 69 öğrenim yılı başlamadan hemen önce Hüseyin İnan, Taylan Özgür, Alpaslan Özdoğan ve arkadaşları ODTÜ stadyumunun merdivenlerine –bugün de orada duran ve stadyuma adını veren– DEVRİM yazısını yazarlar. ODTÜ SFK yeni dönemin başlangıcında “İkinci Kurtuluş Savaşımız, Sosyalizm, Bilim, Üniversite” temalarını öne çıkaran bir bildiri yayımlar. Hüseyin İnan’ın önerisiyle, Sinan Cemgil, ODTÜ’nün üniversitede yüksek bir temsil ve etki gücüne sahip Öğrenci Birliği’ne aday olur.

Bu seçimde Cemgil’i aday gösteren Toplumcu Grup’un broşürü, daha sonra THKO olarak adlandırılacak hareketin siyasi çizgisinin ana hatlarını dile getirmektedir. Halk, “işgal ettiği ağa toprağını ellerinde kazma kürekle savunanlar, işgal ettikleri fabrikalarda çatışanlar ve bütün bunları daha ileride yapacak olanlar” şeklinde tarif edilir. “Barışa giden yol” olarak savaş, işçi sınıfının devrimci iktidarı, “geniş halk yığınlarını özgürlüğe kavuşturacak halk demokrasisi” gibi anlayışlar savunulur. Vietnam halkının mücadelesi ve “Arap halklarının Ortadoğu’da verdikleri anti-emperyalist savaş ... Milli Kurtuluş Savaşımızın bölünmez bir parçası” olarak selamlanır. “Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm savaşına katılalım. Bugün için en büyük sınav devrim, en kutsal ders sosyalizmdir” çağrısı yükseltilir.

Öğrenci Birliği seçimleri MDD’ciler ile sosyal demokratlar arasında çatışmalara neden olur. Bir başka olaylı öğrenci örgütü seçimine (İÜ Talebe Birliği) destek vermek üzere İstanbul’a giden Mustafa Taylan Özgür, 23 Eylül 1969’da faşistler tarafından katledilir. Polisin bazı arkadaşları için ölüm kararı verdiğine dair bilgi aldıklarını söyleyen ve Taylan’ın ölümünü Komer’in arabasının intikamı olarak gören devrimci öğrenciler “Her ölen için on can alacağız” sloganıyla devrimci şiddet eylemlerini başlatırlar; Amerikalı askerlere saldırır, TUSLOG binasını kurşunlar ve daha ileri düzey eylemler için silah arayışına girerler. Hüseyin İnan, bu süreçte Gaziantep’e giderek silah alıp getirir.

Vietnam, K baveya gerilla mücadelesi verilen bir Latin Amerika ülkesine gitmeyi planlayan İnan, dönemin olanaklarıyla bunu gerçekleştiremeyince ekim ayında daha önce Deniz Gezmiş'in gidip döndüğü El Fetih kamplarına gider. Eğitim alır, FK  ile birlikte İsrail'e karşı savaşır, İsrail içlerinde yapılan karakol baskınlarına katılır. Kampta devrimci gençler arasında kişisel ilişkilerden dolayı çeşitli gerilimler de çıkar. İnan, 1970 şubatında kamptan dönerken bir otobüste yakalanarak tutuklanır, işkence görür, 8 ay kadar Alpaslan  z doğru, Kadir Manga, Atilla Keskin ve aynı davadan tutuklu başka devrimci öğrencilerle birlikte Diyarbakır Cezaevi'nde kalır. Yalçın Küçük, Teslim T re, M. R. Aktolga gibi isimler onları ziyaret eder. İnan, o dönem önce Sağmalcılar'da, sonra Bursa'da tutuklu olan Deniz Gezmiş ve Cihan Alptekin'le yazışarak ilişkilerini güçlendirir. TDY broşürünün ilk taslağını da Amed'de hazırlar.

Ekim ayında bir başka dava için Ankara'ya getirilen ve tahliye edilen Hüseyin İnan, ODTÜ yurtlarının meşhur 202 numaralı odasında silahlı mücadele çalışmalarına hız verir. Mahir  ayan, Yusuf Küpeli ve M. R. Aktolga bu dönemde THKO kadrolarıyla bir ortak yapı arayışına devam etmektedir. ODTÜ'de bir araya geldiklerinde İnan, Mahir'e değilse de "yanındakilere güvenmediğini" belirterek öneriyi geri çevirir.⁸  ayan ve arkadaşları Sinan Cemgil'i evinde ziyaret ederler ama o da birlikte davranmayı "kibarca reddeder." Cemgil zaten dağa çıkmaya karar vermiştir; arkadaşlarına "Artık bu iş T P'le gidemez. Mihri Belli'nin cuntasıyla da bu iş yürümez. Gerilla hareketi kuruldu ve başladı" demektedir.

Parti ve Ordu Olarak Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

 lk kez 1969'da belirli bir  evre ("Dağcılar") olarak bir araya gelen ve Filistin kamplarında ve Diyarbakır Cezaevi'ndeki tartışmalarla şekillenen THKO, kuruluşunu 1970 sonlarında ODTÜ'de gerçekleştirmiştir. THKO'yu oluşturan iki odaktan biri ODTÜ'de "Toplumcu Grup" olarak bilinen Sinan Cemgil,

Mustafa Taylan Özgür, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan gibi Ankaralı isimlerden oluşur; diğer odak ise İstanbul'da Deniz Gezmiş ve Cihan Alptekin'in önderliğinde Devrimci Hukuklular Örgütü (DHÖ) ve Devrimci Öğrenci Birliği'nde (DÖB) örgütlenen anti-empyralist öğrencilerdir.⁹

THKO, TDY'de de açıklandığı gibi, bir parti ihtiyacını reddetmez ama partiyi kurma görevini, ordunun eylemlerinin sonrasına erteler. Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu ve TİP gibi devrimci çevrelerin kurultaylarına katılsalar da İnan, Deniz ve yoldaşları şehir mücadelesinden giderek uzaklaşır ve Adıyaman, Antep, Maraş, Malatya ve Dersim'de kır gerillası için araştırmalar yapmaya başlarlar; gelir kaynağı oluşturacak çeşitli etkinlikler gerçekleştirir, silah edinir ve bunları -Teslim Töre aracılığıyla tanıdıkları- Malatya Akçadağ bölgesine götürürler.

1970 Aralık ayında Nail Karaçam ve İlker Mansuroğlu isimli devrimci öğrenciler birbiri ardınca katledilince, bir yandan kır gerillası için hazırlık yapan İnan ve arkadaşları, ABD elçiliğinin önündeki polis kulübesini tararlar. Planlanan ve çoğu gerçekleşmeyen bir dizi eylem girişiminin ardından 1971 yılının başında, 11 Ocak'ta yapılan "kamulaştırma" eylemi, "71 Devrimci Çıkışı" denilen dönemin önemli dönüm noktalarından biridir; dönemi başlattığı bile söylenebilir. Türkiye İş Bankası Emek Şubesi'ni açıldığı gün, yüzlerini gizlemeden basan Sinan, Deniz, Yusuf ve İnan, önemli bir meblağa el koyarlar. THKP-C bu eylemi başta eleştirdiği ve kendini örgütsel olarak hazır hissetmediği hâlde silahlı mücadeleye geç kalmamak için, banka soygunlarını da içeren silahlı eylemlerine bu dönemde başlayacaktır. Ankara Emniyet Müdürü'nün şu sözleri, eylemin silahlı propaganda niteliğinin ve ateşleyici özelliğinin devlet tarafından bütünüyle anlaşıldığını gösterir:

Bu soygun alelade bir banka soygunu değildir. Şehir gerillasının başlangıç noktasıdır. Önümüzdeki günlerde benzeri olaylar ve adam kaçırmaya hadiseleri beklenmelidir. Bu, bence sanıkların bir

9 Orhan Yalçın Gültekin, "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)", *Halkın Kurtuluşu*, Yayımlanma tarihi: 19 Mayıs 2016, Son erişim: 12 Ağustos 2019, Erişim adresi: <http://halkinkurtulusu.net/?p=7130>

banka soygununun nasıl yapılacağı konusunda halkı bilinçlendirme gayesi güttüklerini ortaya koymaktadır. Soygunu maskesiz yapan gençler, teşhis edilmeyi, olayların alevlenmesi yönünden bilhassa istemişlerdir.¹⁰

Eylemciler Ankara'da subay elbiseleriyle evden eve geçerek gizlenirken yaşayan efsaneye dönüşürler. Sokaklarda "Deniz Gezmiş canımız, feda olsun kanımız" sloganları attıranlar arasında Hikmet Kıvılcımlı çizgisini takip etmesine rağmen Deniz'e güçlü dostluk bağlarıyla bağlı Sarp Kuray da vardır. Denizler bu dönemde askerî okul öğrencilerinin evlerinde de saklanırlar ve "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu" adını kullanmak için, daha önce bildirilerinde "Halk Ordusu" adını kullanan Tıbbiyelilerin rızasını alırlar. Bu dönemde THKP-C önderleri bir kez daha THKO ile birlik çabalarına girerler. Birlik konusu, Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan arasında yaşanan ve fiziksel şiddetin eşiğine gelen sert bir tartışmadan sonra, Kızıldere'de gerçekleşecek savaş birliğine kadar bütünüyle gündemden kalkacaktır.

Ankara'daki THKO'lular soygundan elde edilen paraları kır gerillası hazırlıklarını yürüten ekibe gönderirken yeni eylemlere girerler. Silah elde etmek üzere Balgat Amerikan Üssü'nü basarlarsa da pek bir şey bulamazlar ve kaçırdıkları Amerikalı çavuş Finley'i siyahi olduğu için serbest bırakırlar. Bu dönemde planlanan ve çoğu gerçekleşmeyen bir dizi eylemin ardından THKO'nun kaderini belirleyecek dört Amerikalı askerin kaçırılması olayı gerçekleşir. ABD Radar Üssüne giden arabada dört generalin olduğu yanlış bilgisini almalarının üzerine 3-4 Mart 1971 gecesi arabayı Eskişehir Yolu üzerinde durdurarak kısa sürede er olduklarını anlayacakları dört askeri kaçırlar. Askerler Ayrancı'daki Amaç Apartmanı'nda tutulurken tüm Ankara'da operasyonlar başlar. Kaçırılan askerlerin bulunduğu iddia edilen ODTÜ yurtlarının aranmasına direnen öğrenciler barikatlar kurarlar. Askerler değilse de Hüseyin İnan okuldadır ama meşhur beyaz motosikletle dışarı çıkarılır. Sonradan

MİT'e çalıştığı anlaşılan bir kişinin provokasyonu ile çıkan ve aralıklarla 9 buçuk saat süren çatışmada öğrenci Erdal Şener, bir asker ve bir çalışan hayatını kaybeder. Prof. Muammer Aksoy'un da arabulucu olarak katıldığı (daha sonra bu yüzden hapiste kalacaktır) rehine pazarlığında devrimciler, "THKO'nun 1 Numaralı Bildirisi" ile 400 bin dolar fidyeyi ve eylemler dolayısıyla hiç kimsenin soruşturulmamasını talep ederler.

"Halkımızın kurtuluşu ve ülkemizin bağımsızlığının silahlı mücadeleyle kazanılacağı" tespitiyle başlayan bildiri, THKO'nun amacını "Amerikancı ve bütün yabancı düşmanları temizlemek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye'yi kurmak" olarak ilan eder, "esas düşman"ı oluşturan unsurları "Amerika, hain patronlar, ağalar, tefeci ve bezirgânlar" şeklinde sıralar. Verilen mücadeleyi "Ulusal Kurtuluş Savaşı" olarak tanımlayarak yoksul halka ve emekçi kesimlere "hainlere karşı başkaldırı" çaresini önerir. "Yarının Türkiye'si, bize cennet, düşmana zindan olacaktır", diye biten THKO bildirisi, "bu mücadeleye son nefesine kadar ve kanının son damlasına kadar devam etme" sözü verir.¹¹

Hükümet, devrimcilerin taleplerini kabul etmez. Süre uzatılır fakat durum değişmez. Polis her yerde kaçırılan askerleri ararken sıradan insanlar sahte ihbarlarla polisi meşgul eder, hatta baskın yapılan evlerin birinin çevresinde toplanarak devrimcileri destekleyen sloganlar atanlar olur. Bu sırada başka bir konuyla ilgili olarak Amerikan askerlerinin tutulduğu yere gelen polisi gören Hüseyin İnan'ın "Eğer istediklerimiz yerine gelmezse ABD'li erlerden en yaşlısını vurun" talimatına rağmen Deniz, Yusuf ve Sinan ABD'li askerleri serbest bırakmaya karar verir ve kendileri kaçarlar. Dönemin iki önemli olayı, 9 Mart'ta planlanan "sol darbe"nin bastırılması ve 12 Mart Muhtırası, bu günlerde gerçekleşir, Demirel hükümeti istifa eder. İnan, tereddüt etmeden "Yapılan sağ bir darbedir. Amaçları bizi ezmektir" tespitini yapar.¹² Ankara, Maltepe'deki

11 A.g.e., 336-340 içinde.

12 A.g.e., 233.

bir evde THKO'nun 2 Numaralı Bildirisi'ni yazan İnan, 12 Mart Muhtırası'nın reformcu söylemine aldanmamak gerektiğini, yapılanın faşist bir darbe olduğunu ve sözde reform hükümetinin başına Portekiz diktatörü Salazar benzeri birinin geçirileceğini öngörek devrimcilere güçlerini faşizme karşı birleştirme çağrısı yapar.¹³

Sıcak takip günlerinde Deniz, Yusuf, İnan, Sinan ve Tayfur Cinemre bir araya gelerek Ankara dışına çıkma planları yaparlar. İnan'ın bir süre daha Ankara'da kalmasına karar verilir. Tayfur Cinemre ve Sinan Cemgil beyaz motosikletle, Yusuf Aslan ve Deniz Gezmiş kırmızı motosikletle Malatya'ya doğru yola çıkarlar. Sinan hedefine erişecek ama 31 Mayıs günü Nurhak dağlarında vurulacaktır, Deniz ve Yusuf ise Sivas Şarkışla'nın Gemerek nahiyesinde jandarmayla girdikleri çatışmanın ardından yakalanacaktır.

Hüseyin İnan, birkaç gün sonra, bir arkadaşının otomobili ile, dağ grubuyla bir araya gelmek amacıyla yola çıkar. 23 Mart'ın ilk saatlerinde Kayseri Pınarbaşı'na ulaşırlar. İnan ve arkadaşı, sabah yola devam etmek üzere İnan'ın dayısı Kemal Kalaycı'nın evinde kalırlar. Polis bölgeyi abluka altına almıştır. Ertesi sabahın ilk saatlerinde dayısının muhtar olan damadı Hüseyin Sarıbaş'ın ihbarı ve dayısının silahları polise teslim etmesi üzerine silahsız olarak yakalanırlar.

Kayseri'ye götürülen ve valinin odasında gazetecilerle görüştürülen İnan, "Biz, bağımsız Türkiye ideali için mücadele ediyoruz. Bunu sağlayıp başta Amerikan emperyalizmi olmak üzere, ülkemizi sömürenleri kovduktan sonra, sosyalist Türkiye'yi kuracağız. Babam da sömürücü. Ve dağıtımına önce babamın mal varlığından başlayacağız. Benim yakalanmamla devrimci kavga bitmez. Ben uykuda yakalanmasaydım ölür veya öldürür, müsademeye girişerek kaçmaya çalışırdım" der.

İnan ve arkadaşlarının Ulucanlar Cezaevi'ndeki bir yılı aşan konukluğu işkenceler, hücre cezaları, açlık grevleri ve hukuki mücadelelerle örülüdür. *TDY'*de belirtilen stratejik çizgiyi anlamak için

13 Bu bildirinin metni bulunmadığı için Gülay Ünüvar'ın (Özdeş) belleğinden aktarılır. A.g.e., 238-239 içinde.

Hüseyin İnân'ın 20 Temmuz 1971 günü yaptığı ilk savunmada ve Deniz, Yusuf, İnân tarafından eylül ayında yapılan ortak savunmada yapılan ülke tahlillerine bakmak anlamlı olacaktır.

THKO Davası Savunmaları

Hüseyin İnân, 16 Temmuz gününde Ankara Sıkıyönetim 1. Askerî Mahkemesi'nde başlayan davada verdiği ilk savunmasında¹⁴ politik yanı ağır basan iddianameye yine politik bir yanıt geliştirir.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından ülkenin yeniden emperyalizme teslim edildiğini tespit ederek THKO'nun gizli bir örgüt olarak aynı mücadeleyi sürdürdüğünü belirten İnân, kendilerine yönelen "hain" suçlamalarının daha önce de Hasan Tahsin gibi Kurtuluş Savaşı kahramanlarına yöneltildiğini hatırlatır. İnân'a göre, Türkiye, 1950'lerde bir kez daha 1920'lere dönmüş, Amerikan mamul maddelerinin satılması için ağır sanayi engellenmiş, montaj sanayiine öncelik verilmesiyle ve askerî anlaşmalarla ekonomik ve askerî alanda Amerika'ya bağlanmıştır. 1960 askerî müdahalesi bu gidişe birkaç yıllık bir ara verilmesine neden olmuşsa da Demokrat Parti'nin başladığı iş Adalet Partisi tarafından sürdürülmüştür: "Böyle bir Türkiye, bize göre yarı bağımlı bir Türkiye'dir.

Türkiye gibi ekonomisi Amerika'ya bu derece bağlı ve bu kadar üssün bulunduğu ülke parmakla gösterilecek kadar azdır."

"Erim faşizmi"nin Anayasayı ihlal ettiği için asıl suçlu olduğunu söyleyen İnân, reformcu söylemin en fazla "beyaz bir reform" doğuracağını; toprak reformunun yapılamayacağını; Türkiye'nin yine kalkınamayacağını; boraks, krom gibi madenlerin devletleştirilmesi "çok önemli ve ilerici bir hareket" olsa da bu yolda sonuna dek gidilemeyeceğini; Amerika'nın gerekirse iktidarı değiştirerek buna izin vermeyeceğini ileri sürer. İnân'ın ilk savunması "Bizler yarınlar ümitli bakıyoruz, çünkü tarih çok büyük saltanatları yerle bir etmiştir. Buna inancım tamdır. Son sözüm: Yaşasın 1961 Anayasası!" sloganıyla kapanır.

14 Halit Çelenk (der. ve yay. haz.), 1. THKO Davası (İstanbul: İnternet edisyonu, 2013), 271-282 ve Feyizoğlu, 254-264 içinde. İlk kaynak halitcelenk.org adresinde erişime açıktır.

İlk savunma, emperyalizm ve Türkiye arasındaki ilişkiyi neredeyse mutlak bir bağımlılık olarak tarif etse de “yarı bağımlı ülke” ifadesini kullanması, yine de dönemin MDD’ci çizgisine hâkim olan “yarı sömürge” kavramına başvurmaması dikkat çekiyor. Oysa iddianame bile “yeni sömürgecilik” sözünü kullanmıştır fakat kavramdan ziyade bir tariftir bu: “İstismarcı devletler, Osmanlı İmparatorluğundan kopan topraklarda yeni sömürgecilik sistemi kurmak çabasında idiler, emellerine de kavuştular.”¹⁵ Halit Çelenk ve diğer avukatlar ise, mahkemeye sundukları savunmada, Haydar Tunçkanat’ın *İkili Anlaşmaların İçyüzü* çalışmasından yaptıkları alıntılarla milliyetçiliğin ve kurtuluş savaşlarının gelişmesi, “bir kısım sömürge ve yarı-sömürge ülkelerinin bağımsızlık kazanmaları karşısında, eski usul sömürgeciliğin biçim değiştirerek iktisadi, askerî, teknik vb. yardım adları altında ikili anlaşmalarla az gelişmiş ülkelere dost görünerek sızmaya başladığını” belirterek yeni sömürgecilik kavramını çağrıştıran tespitler yaparlar.¹⁶ Yine de, savunmalarının başka bir yerinde, ülkenin “iktidarlar tarafından yarı-sömürge, yarı-bağımlı hâle getirildiği”ni söylemeleri¹⁷ bu durumu sömürgecilikte yeni bir nitel aşamadan ziyade yarı sömürgeciliğin biçim değiştirmesi olarak gördüklerini gösterir.

THKO’nun kapsamlı ortak savunması 28 Eylül 1971 ile 1 Ekim 1971 arasında aynı mahkemeye verildi.¹⁸ Savunma, dünyadaki anti-emperyalist mücadelelere gönderilen selamlarla ve “halkımızı sömüren emperyalizme ve emrindeki bir avuç satılmışı karşı verilen bağımsızlık ve kurtuluş mücadelemizin bayrağı dalgalanmaya devam edecektir” beyanıyla başlar ve metnin mantığını kuran üç soruyu formüle eder:

1. Türkiye 50 yıl önce Kurtuluş Savaşı vermesine rağmen neden kalkınamamıştır?

2. Tekrar emperyalizmin sömürüsü altına nasıl girmiştir?

15 Çelenk, *THKO Davası*, 38.

16 A.g.e., 119

17 A.g.e., 156.

18 A.g.e., 316-459 ve 459 ve Feyizoğlu, *Hüseyin İnan*, 355-533 içinde. Takip eden bölümü bu kaynaklardan özetliyoruz.

3. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun amacı nedir?

Böylece THKO'nun ülkede gördüğü temel sorunu kalkınma ve sömürgecilik olarak formüle eden savunma, Osmanlı'nın kısa bir tahlili ve kapitülasyonlarla birlikte emperyalizmin ülkeye girişini serimledikten sonra Kurtuluş Savaşı dönemini ayrıntılarıyla anlatır. Kuvayı Milliyecilerin soygun ve saldırı eylemleriyle THKO arasında bir paralellik kuran devrimciler, genç Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki dostane ilişkilere özel bir vurgu yaparlar; Mustafa Kemal'in de "Türkiye Halkı" ifadesini kullandığını alıntılarla göstererek neden "Türk halkı" değil "Türkiye halkı" dediklerini açıklarlar.

Savunmayı sırayla okuyan Deniz, Yusuf ve İnan'a göre Cumhuriyet ile birlikte Türkiye askerî alanda bağımsızlığını kazanmıştır; fakat bu "teorik anlamda bağımsızlığın" ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması gerçekleştirilmemiştir. 1923-1931 arasındaki "liberal dönem ... tüccar ve sanayici takımına her türlü imkânı" bahşetmiştir. 1931-1945 arasındaki devletçilik döneminde, Sovyet sosyalist planlamacılığının başarısının etkisiyle planlı bir yönetim uygulanmaya çalışılmış, yabancı şirketler millileştirilmişse de süreç ileriye taşınamamış, Atatürk'ün ölümüyle birlikte de "iş çevrelerinin ve onların temsilcisi politikacıların emperyalist ülkelerle ilişki kurmaları karşısında" engel kalmamıştır. "İkinci Emperyalist Dünya Savaşı" sırasında uygulanan "savaş ekonomisi tamamen özel teşebbüsün lehine gelişmiş", toprak reformunun yapılmaması da köylülüğü yoksulluğa mahkûm etmiştir.

İstilacı bir geçmişe yaslanan ve "Ormanda kan tadı duymak gibi halkın ağzında bir imparatorluk tadı var" diyen Amerikan emperyalizmi, giderek, başka sömürgelerde olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik ve siyasi hayat üzerinde ağırlık kurmuştur. Ne var ki, tüm dünyada başlayan Ulusal Bağımsızlık Savaşları, bu savaşlardan "Azrail'den korkar gibi korkan" ABD'nin sömürü mekanizmasını tıkamaya başlamıştır. ABD, Monroe Doktrini çerçevesinde nüfuzunu, önce, bol miktarda işlenecek hammadde bulduğu Latin Amerika'ya, sonra da Asya'ya yoğunlaştırmıştır. Bu kıtalardaki "geri bıraktırmış ülkelerde" edindiği kârlarla "Avrupa ekonomisini sö-

mürgeleştirme ve sömürü alanını Afrika ve Okyanusya'ya doğru genişletip yayma"ya girişmiştir. Ekonomik nüfuzu siyasi baskılarla birleştirerek yalnızca geri bıraktırmış ülkelerde değil, Kanada ve Avrupa ülkelerinde bile egemenliğini kurmuştur. Monroe Doktrini ile Amerika kıtasının bütününü hedefleyen, Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'da "dizginleri ele geçiren" ABD, 1957'den itibaren uygulamaya başladığı "Eisenhower Doktrini" ve 6. Filo aracılığıyla Yakındoğu'nun jandarması hâline gelmiştir.

ABD'nin emperyalist rolünü istatistiki verilerle uzun uzadıya açıklayan ve Küba, İran, Guyana gibi birçok ülkede örnekleyen *Savunma*, "emperyalist kültür", "beyin sömürüsü" gibi yöntemlerle uygulanan sömürgeci pratikleri sergiledikten sonra Türkiye ve ABD ilişkilerine odaklanır. Türkiye'nin kalkınamamasının temel nedeni ülkedeki Amerikan emperyalizmidir.

Savunma "Türkiye Kurtuluş Savaşı'yla bağımsız oldu ve hâlâ da bağımsızdır" dedikten hemen sonra "Türkiye, İkinci Emperyalist Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını yitirdi ve tekrar yarı bağımlı bir ülke oldu" der. Burada bir çelişkiden ziyade "yarı bağımlılık" kavramının aynı zamanda "yarı bağımsızlık" olarak görülmesi vardır. Uluslararası hukuk anlamında bağımsız olan Türkiye, ekonomik ve siyasi olarak büyük ölçüde ABD'ye bağımlıdır ve ABD'nin emperyalist politikası "yardım edeceği ve sermaye ihraç edeceği" ülkelere sanayi mamulleri satabilmek için endüstrisinin geri olmasını, yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle kârlı bir yatırım alanı sunmasını, özel teşebbüsün kısıtlı olmamasını ve varlığını sürdürecektir "politik iktidar ve zümrelerin bulunması"nı ister. DP de CHP de bu son kriteri yerine getirme konusunda oldukça isteklidir. Savunma, bu iddialarını, ABD menşeli raporlardan alıntılar, Türkiye yakın siyasi tarihinden olaylar, siyasi ve askerî antlaşmalardan örnek maddelerle temellendirir ve sorar: "Şayet bu antlaşmalara rağmen Türkiye hâlâ bağımsız ise, o zaman; Kurtuluş savaşı neden verilmiştir?.. Ya bu antlaşmalara giren Türkiye yarı bağımlıdır veya Kurtuluş savaşı bağımsızlık savaşı değildir."¹⁹

Tüm bu süreç “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yapısını da değiştirmiş”, onu Amerikan ordusuna benzetmiştir. Çünkü “Amerika’nın büyük ordu kurması ve geliştirmesi çok masraflı olduğu için yabancı orduları Amerikanlaştırmayı, ittifaklarla istediği zaman kullanmayı daha uygun bulmuştur.” Amerikalı General Edward Szutos’un sözünü vurgulayarak alıntıl原因an devrimciler, mahkemenin subay üyelerinin asker onuruna hitap etmeye çalışır: “İnşa ettiğimiz orduların uluslararası düzeyde hiçbir önemi yoktur... Her ülke kendi ordusu tarafından işgal edilmiştir.”

“Çevresindeki bir avuç kişiyi mutlu etmek için vatani satarak her türlü tahakkümü kabul eden” Menderes, ABD çıkarlarının en önde gelen savunucusu olmasına rağmen ABD ile ilişkileri bozulmaya başlamış, hatta Sovyet yardımı bile koparmaya çalışmıştır ama sonuçta kaçınılmaz olan olmuş ve “27 Mayıs İhtilali” ile bu sürece bir ara verilmiştir. Sosyal adaletten bahseden, servet beyannamesi isteyen, yeni anayasa hazırlayan 27 Mayıs, sermaye çevrelerini korkutmuştur ve bu çevreler Cemal Gürsel’i ve Milli Birlik Komitesi’ni (MBK) etki altına almak için harekete geçmiştir. ABD de 27 Mayıs’a radikal bir tepki göstermemiş, darbeden sonra Türkiye’ye giren Amerikan sermayesi artmıştır.

Savunma’ya göre, o günlerden 1970’lere kadar “planlı kalkınma dönemi” uygulanmıştır ancak askerî hükümet, reformlar yoluyla “halkın insanca muameleye tâbi tutulma arzusu”nu yerine getiremeden gelen sivil yönetim süreci akim bırakmıştır. Yeni hükümet, 27 Mayıs’ın etkisiyle halka (grev hakkı gibi) bazı hakları tanımak zorunda kalmışsa da toprak reformu gibi temel sorunları çözmemiştir. Emperyalizm, “geri bırakılmış bir ülkenin kalkınması için” elzem olan ağır sanayi ve zorunlu tüketim malları sektörünün gelişmesinin önünde engeldir. ABD, Türkiye’nin ağır sanayi ve enerji yatırımları yerine tarıma ve lüks tüketime ağırlık vermesini istemekte, üniversiteleri de buna göre yapılandırmaktadır. Bunun tipik örneği de İnan’ın da okulu olan ve Amerikan tipi eğitim yapan ODTÜ’dür. Türkiye’deki işgücünün dış ülkelere gönderilmesi, Vehbi Koç gibi sermaye sahiplerinin ABD temsilcilerine dönüşmesi, montaj sanayinin yaygınlaşması gibi unsurlar da

“kalkınma”nın önüne geçmiş, Türkiye’nin bağımlılığı, ikili antlaşmalarla ve ülkenin içinde olduğu hâlde “bিরer Amerikan adası gibi Türkiye’nin kontrolünün dışında” kalan Amerikan üsleriyle artırılmıştır. Sonuçta,

1971 Türkiye’si, bir avuç sermaye çevresinin çıkarı uğruna Amerika’ya her türlü imtiyazın verildiği ve Türkiye halkının yarı bağımlı durumda olduğu bir ülke olmuştur.²⁰

Artık, her vatandaş Amerika’ya borçlu doğmakta, imtiyazları sayesinde, “Amerika istediği zaman Türkiye’deki sermayesini ve güçlerini korumak için müdahale edebilecek” bir konumda bulunmaktadır. Sağlık ve eğitim başta olmak üzere her alanda geri kalmışlık vardır. Bunlara karşı gelişen işçi, köylü ve öğrenci hareketlerini ezmek için örgütlenen faşist saldırılar ve cinayetleri ayrıntılarıyla anlatan *Savunma*, Taylan Özgür, Nail Karaçam, Hıdır Altınay, Dr. Necdet Güçlü, Necmettin Giritlioğlu, İlker Mansuroğlu, Mehmet Cantekin’in katillerinin kimliklerini de ilan eder.

Metnin “Mücadelemizin Yolu” başlığını taşıyan bölümü Türkiye’yi “yarı-bağımlı, yarı-sömürge, geri bir kapitalist ülke” olarak tanımlar. Çıkarları ülke halkıyla çelişen bu düzeni sürdüren “gayrimilli sınıf ve zümreler”e karşı, ulusal sınıf ve zümreler bir araya gelmeli, birleşip savaşmalıdır. “Bunu yapmadan, Türkiye’yi emperyalizmin vesayetinden, içinde bulunduğu çağdışı koşullardan kurtarmak mümkün değildir.” Ulus olmanın öğelerini (dil birliği, toprak birliği, iktisadi bütünlük, ortak ruhi şekillenme, tarihi olarak şekillenmiş istikrarlı birlik) büyük ölçüde Stalin’in formülasyonuna dayanarak açıklayan devrimciler, ırkın ulus olmaktadır rolünü ve ırkçılığı açıkça reddeder.²¹ “Gayrimilli” olanlar devrimciler değil, “Türkiye’yi mali oligarşinin basit bir pazarı” hâline getirenlerdir. Bu duruma karşı verilecek mücadelenin tarafları şöyle belirtilir:

20 A.g.e., 432.

21 Stalin, “Marksizm ve Ulusal Sorun” broşüründe “Ulus nedir?” sorusuna yanıt olarak dört ayırt edici özellik (dil birliği, toprak birliği, iktisadi yaşam birliği, ruhsal biçimlenme birliği) sayar ve “Ulus, tarihsel olarak oluşmuş, kararlı bir dil, toprak, iktisadi yaşam, ve kendini kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğidir” tanımını sunar [Josef Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu* (Ankara: Sol Yayınları, 1977), 11-15].

Türkiye’de bugün iki cephe vardır: Birincisi; yurtseverlerin, devrimcilerin cephesi. İkincisi de; emperyalizm, işbirlikçi sermaye, feodal mütegalibe ittifakı gerici cephesi.

“Amerikan ortağı, patron, ağa, tefeci ve bezirgânlar dışında kalan ve ezilen tüm TÜRKİYE HALKI”nı bir araya getirmeyi hedefleyen “devrimci ve millici güçler”in politikası “her ulusal sınıfın, kendi öz siyasi örgütü ve gücüyle orantılı olarak Türkiye’nin gelişimini etkileyebileceği, demokratik düzeni kurma ve bunu başardığı ölçüde tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye’yi kurma yolunca mücadele” olmalıdır. Gerici ittifaka karşı koyacak sınıfsal kesimler “işçi sınıfı, şehir ve köy küçük burjuvazisi ve onun en aktif kesimi olan asker-sivil-aydın zümre” olarak tanımlanır. Takip edilmesi gereken strateji Milli Demokratik Devrim stratejisi olarak konur ve “bütün millici sınıf ve tabakaların ortak devrim anlayışı ... 27 Mayıs İhtilali’nin ve 1961 Anayasası’nın bir devamı ve tamamlayıcısı” olarak tarif edilir. Bu süreç “En az, Atatürk’ün kumanda ettiği Milli Kurtuluş Savaşı kadar zor ve çetin. Ama mümkün”dür.

Dönemin şeytanlaştırılmış muhalifi komünistler olduğu için 1971 devrimci kuşağı mahkeme savunmalarında sosyalizme vurgu yapmaktan kaçınıyor ve mücadelelerinin ulusal kurtuluşu yönünü vurgulayarak Kurtuluş Savaşı ve 27 Mayıs ile bir ortaklık arıyorlardı. *THKO Savunması* da gayrimillî olanın, anayasaya aykırı davrananların kendileri değil “emperyalizme ortaklık, ulusumuza ihanet edenler” olduğunu ilan ederek “emperyalizme karşı mücadele suç değildir, silahlı mücadele ise anayasayı ihlal değildir” tespitleriyle sonuçlanır. Devrimiler “Bizler ölsek de kalsak da bu kavga devam edecektir” diyerek zaferi müjdelerler.

Türkiye halkı bu kavgadan alını açık ve muzaffer çıkacaktır. Ama bu defa Kurtuluş Savaşımızda sorulması unutulmuş bütün hesaplar, bugünkülerle beraber mutlaka sorulacaktır. Gülerek, alay ederek ve bazen acıyarak maroken koltuklarda rahatınızı kaçıran bu kavga ne anarşist adını taktığınız beş on kişinin, ne birkaç öğrencinin, ne de kandırılmış kişilerin kavgasıdır. Bu kavga otuz beş milyon nüfuslu Türkiye halkının bağımsızlık ve kurtuluş kavgasıdır.²²

THKP-C Savunması gibi THKO Savunması da hareketin kuramsal temelini anlamak açısından temel alınabilecek metinler değildir. Zira, sanık sandalyesinden de olsa, verilen mücadelenin meşruluğunu ilan etme çabasıyla hem hukuki bakımdan anlamlı hem geniş kitleler nezdinde tepki çekmeyecek bir metin oluşturma çabası arasındaki denge arayışı, bu metinlerde, 12 Eylül sonrasının büyük davalarındaki “kopuş savunma”larından farklı olarak, istikrarlı bir kuramsal zemin oluşturmazlar. Hukuki ve ajitatif hamleleri ayıklayan seçmeli bir okumayla, savunmalar, hareketlerin siyasal mantığına dair veriler sunabilirse de bu okumayı hareketlerin “saf” metinleriyle birleştirmek şarttır. THKO’nun neredeyse tek siyasal kuramsal metni olan *Türkiye Devriminin Yolu*’na yakından bakarak bunu yapmaya çalışacağız.

'Türkiye Devriminin Yolu' Broşürü

Risale veya broşür formu, Bedreddin’in *Varidat*’ından Boétie’nin *Gönüllü Kulluk*’una, Lenin’in *Ne Yapmalı*’sından Çayan’ın *Kesintisiz Devrim*’lerine dek yayılan bir yelpazede gördüğümüz üzere, siyasi mücadele verenlerin elinin ilk uzandığı form olmuştur. Çoğunlukla kitap boyutunda çalışmalara vakit hasredebeyecek dönemlerden geçen önderler, tam da bu yoğun dönemlerin ihtiyaç duyduğu teorik girdiyi bu biçimde oluştururlar. Bu tür metinler pratik yönelimli görünürler, akademik başvuru rutinlerinden uzak durur veya durmak zorunda kalırlar fakat aslında had safhada yoğunlaştırılmış teorik öncüller barındırırlar. *Mühürler*’in bu bölümünün asıl konusu olan TDY de bunlardan biridir ve THKO’nun görünüşteki “teoriye mesafeli” duruşunu tekzip eder gibidir.

Filistin dönüşünde tutuklanan ve 1970 Şubatından Ekimine kadar Diyarbakır Cezaevi’nde kalan devrimcilerin kendi aralarında ve geniş bir çevreden sık sık gelen ziyaretçileriyle yaptıkları tartışmalar belli bir olgunluk düzeyine eriştiğinde gelecekte THKO çizgisi olarak kabul edilecek bir broşür yazma ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Broşürün ilk taslağı Hüseyin İnan tarafından Diyarbakır’da kaleme alındı ve daktiloyla çoğaltılarak dışarı çıkarıldı. Türkiye

Devriminin Yolu, araya giren iki yıllık yoğun mücadele günlerinin ardından, Hüseyin İnan'ın son kez tutuklandıktan sonra kaldığı Ulucanlar Hapishanesi'nde, 1972 yılının Mart ayında tamamlandı. 60 sayfalık bir cep defterine yazılmış metin, İnan ve yoldaşları idam edildikten sonra dışarı çıkarıldı ve daktilo edildi. 29 sayfa hâline gelen metin teksirle çoğaltılarak 1972 Ekim ayından itibaren dağıtılmaya başlandı.²³

Dönemin birçok broşürü gibi TDY de “yarı bağımlı” olduğu tespit edilen “Türkiye Toplumunun Yapısı”nın çözülmesiyle başlar.

Emperyalizmin sömürüsü altında bulunan yurdumuz (Ekonomik, politik, askeri, kültürel) yarı bağı durumda olup, farklı üretim biçimlerini bağrında taşımaktadır. Bu farklı üretim biçimlerinin ortaya çıkarttığı sınıfsal yapı ve buna bağılı olarak beliren tahlillerden hareket ederek devrim stratejimizi çizeceğiz. Türkiye’de kapitalist (Genel yapısı ile az gelişmiş Kapitalizm) Feodal ve yarı-feodal üretim ilişkileri birarada yaşamakta ve bu durum bütün alanlarda (politik, askeri, kültürel) varlığını hissettirmektedir.²⁴

Savunma’da olduğu gibi ana sorun, Türkiye’de emperyalistlerin iradesiyle ağır sanayiye değil, tüketime dönük imalat sanayii ve montaj sanayine ağırlık verilmesiyle ülkenin kalkınmasının engellenmesi olarak konulur. “Kapitalizmin evrensel kanununa göre” az gelişmişlikten kurtulmak için istikrarlı bir yapıya ihtiyaç duyan sermaye sahipleri, siyasi gücü de elinde tutmak ister. Ne var ki, Türkiye’de emperyalizmin Osmanlı’ya girişi ile dejenere olan ekonomik yapı böylesi bir istikrarlı yapıya izin vermemiştir. 1923-50 dönemi bir yandan anti-emperyalist politikanın uygulandığı, diğer yandansa “ticaret burjuvazisinin yabancı tekellerle bağlarını tamamen koparmadığı” bir “bocalama” dönemidir. 1950’den 70’lere kadar olan dönemse “emperyalizmin sömürü politikasına bağılı olarak güdümlü kapitalizmin sanayi sektöründe hâkim olduğu”,

23 Metnin oluşum hikâyesi Feyizoğlu, *Hüseyin İnan*, 176-77 ve 281’de ortaya çıkmasına katkı sunan kişilerin isimleriyle birlikte aktarılıyor.

24 Hüseyin İnan, *Türkiye Devriminin Yolu* (İstanbul: Ulusal Kültür Yayınları, 1991), 5. Bu bölüme de kaynak belirtilmeden parantez içinde verilen bütün sayfa numaraları bu kaynaktır.

montaj ve imalat sanayiine dayanan dönemdir. Gelineen noktada “Türkiye’de milli burjuvazi ve onun kontrolünde milli sanayi yok denecek kadar azdır”, yerli sermayedarlar çoğunlukla “emperyalizmle ortaklık hâlinindedir.” Bu yüzden, der İnan, “sınıf tahlilimizde milli burjuvaziden bahsetmeyeceğiz” (5-10).

Gerek Savunma, gerek broşürde tekrarlanan ve Çayan’ın kuramsal yörüngesinin ilk dönemine de damgasını vuran bu sınıf tahlili, bir devrim stratejisi hâlinde ilk kez Mihri Belli’nin “Milli Demokratik Devrim” makalesinde ortaya konmuştur. Ancak, iyi bilindiği üzere, sosyolojik zeminini Doğan Avcıoğlu’nun *Türkiye’nin Düzeni*’ne, ilk siyasal çıkışını da yüzlerce imzayla yayımlanan ve Mümtaz Soysal’ın kaleme aldığı “Yön Bildirisi”ne, borçludur.²⁵ İnan’ın söyleminin “kalkınma”ya yaptığı vurgu, “Atatürk devrimleriyle amaç edilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın ... ancak iktisadi alanda hızlı kalkınmakta, yani milli istihsal [üretim] seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğunu” ileri süren bu bildirinin “kalkınma felsefesi” ile doğrudan örtüşür. Mihri Belli’ye göre “Bir toplumun sosyalist devrim eşiğine varabilmesi için, onun gerçekten bağımsız ve gerçekten demokratik bir toplum durumuna yükselmesi, yani Milli Demokratik Devrim’in bütün görevlerini yerine getirmiş olması şarttır” ve bu devrimdeki sınıflar; kırlar ve kentlerdeki “Türkiye proletaryası, yarı-proleter unsurlar, yoksul köylülük, şehir ve köy küçük burjuvazisi” şeklinde sayılır. Küçük burjuvazi kategorisi içinde “sivil-asker aydın zümre”yi de içeren kentlerdeki küçük burjuvazi ile tarım bölgelerinin orta köylüsü vardır. Belli de milli burjuvaziye mesafelidir, mevcudiyetini hepten reddetmese de “devrimci barutunu” tükettiği için “herhangi bir devrime önderlik” edemeyeceğini söyler.²⁶

TDY’nin ülke ve ülkedeki sınıfların tahlilinde bu iki kaynağa neredeyse bütünüyle sadık kaldığını söyleyebiliriz. Buna göre Türkiye’de gerici sınıflar, işbirlikçi burjuvazi, ticaret burjuvazisi,

25 “Yön Bildirisi”, *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı –1: 20’lerden 70’lere Seçme Metinler* der. Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013), 265-271.

26 “Milli Demokratik Devrim”, Mihri Belli. A.g.e. 199-262.

toprak ağaları, aracı sınıflar, tefeci ve eşraf takımı, sivil-asker (yüksek) bürokratlar gibi “emperyalizm ile ittifak halinde olan” sınıflar şeklinde sıralanır. Karşı tarafta ise işçi sınıfı (çoğu köylülükten gelen sanayi proletaryası ve kapitalist çiftliklerde çalışan tarım proletaryası), yoksul köylüler (tarım proletaryası ile birlikte “halk savaşında halk ordusunun temel insan-gücü kaynağını teşkil edeceklerdir), orta köylüler, zengin köylüler (zenginleşip kapitalist ağalar haline gelemeyecek olan ve genellikle gerici bir rol oynayan bu kesimi hiç değilse tarafsızlaştırmak önerilir), lümpen proletarya ve şehir küçük burjuvazisi yer alır. Memurlar, teknokratlar, öğretmenler, seyyar satıcılar, serbest meslek sahipleri, esnaflar, zanaatkârlar gibi unsurlardan oluşan bu son kategoride farklı düzeyde güven duyulacak kesimler vardır, örneğin “Kurtuluş Savaşı’nda da kaypak davranan [esnaf tabakasına] hiçbir zaman güvenmemeliyiz” denir (14-24). Ordu ise 12 Mart’tan sonra “kesin olarak gerici ve işbirlikçi politikanın halk yığınlarına karşı baskı aracı hâline gelmiştir.” Elbette “bugün de ordu içinde ilerici, radikal unsurlar vardır. Fakat bu unsurların toplu ve iktidara yönelik hareketleri beklenemez. Kısa dönemde devrimci mücadeleye ancak fert olarak katkıda bulunabilirler”. Ezilen ve sömürülen sınıf kökenlerinden gelen “astsubaylar devrimci cepheye daha yakındır”. Geldikleri sınıf ve tabakaların özelliğini taşıyan ve subaylara sıkı sıkıya bağlı olan erlerin kısa dönemde değilse de “mücadelenin ileri dönemlerinde, kitle hâlinde” halk savaşına katılmaları muhtemel görülür (26). THKP-C içinde birçok subayın bulunduğu, THKO’luların harp okulu öğrencileri –subaylarca saklandığı düşünülecek olursa İnan’ın ordunun rolünü “fert olarak katkı” ile sınırlaması gerçeğe uygun görünüyor.

TDY, farklı üretim biçimlerinin ve mülkiyet ilişkilerinin bulunduğu Türkiye’de feodal ve kapitalist egemen sınıflar arasındaki çelişkileri de ele alır; köyden şehre göç, toprak reformu gibi konularda birbiriyle çatışan egemen grupların, devrimci ve toplumsal mücadeleler karşısında ittifakını sürdürmek zorunda kalacağını öngörür. Toprak reformuna –dönemin ruhuna uygun olarak– özel bir vurgu yaparak bu reformun yapılmamış olmasından en çok etkilenen Kürt halkını odağa alır:

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da feodal ve yarı-feodal kalıntıların devamı gericiiler açısından çok önemlidir. Bu bölgelerde yaşayan halk Kürttür. Bir taraftan toprak ağaları, tefeci ve eşrafın insanlık dışı tahakkümü altındadır, diğer taraftan ezilen bir ulus tüm demokratik haklarından yoksun olup, dilleri ve kültürleri asimilasyona tabi tutulmaktadır. Feodal ve yarı-feodal kalıntıların tasfiyesi, bu bölgedeki Kürtlerin uluslaşma sürecini hızlandıracak ve daha çok bağımsız düşünme imkânı sağlayacaktır. HALK SAVAŞIMIZDA çok önemli yer işgal edecek bu bölge üzerindeki gerici çemberin (ekonomik, politik, ideolojik) kalkması gerici sınıfların aleyhine ve onlar için büyük tehlikedir (17-18).

Gerek ordu gerekse Kürt sorunu bağlamında dönemin devrimci metinlerine yakından bakıldığında, çoğu "eski solcu" olan liberal kalemlerin 71 devrimciliğinin üstüne giydirmeye çalıştığı "milliyetçi Kemalistler" gömleğinin döküldüğünü görmek mümkündür. "Milli Mesele" başlığında (27-29) konuya ayrı bir yer ayıran İnan, "meseleyi ulusal değil, sınıfsal temele dayandırmak ve hâkim çelişkiyi hiçbir zaman gözden kaçırmamak" gerektiğini vurgular. Kapitalist gelişmenin yavaş, feodal ilişkilerin baskın olduğu "Doğu ve Güneydoğu"da ayrılıkçı bir politika izlenmesi Kürt burjuvazisinin lehine, Kürt emekçilerin aleyhine görülür. Emperyalizm ve işbirlikçilere karşı verilen mücadelede "bütün TÜRKİYE HALKI'nın çıkarları ortaktır", bu yüzden "tali bir çelişki" olan ulus meselesi "halk idaresinin kuruluşundan sonra" gündeme gelecektir ve "Türkiye'deki tüm emekçilerin çıkarlarına en uygun çözüm yolu BÖLGESEL ÖZERKLİK" olacaktır. Sosyalist kültür ve ekonomi üzerinde yükselen bu özerkliğin kapsamı "halkların kendileri" tarafından "tayin edilecektir". *Savunma*'nın aksine "komünizm propagandası" yapmama gibi bir kaygıya sahip olmayan metin, THKO'nun her şeyden önce sosyalist bir örgüt olduğunu açıkça belirtir:

Biz mücadelenin hiçbir döneminde işçi sınıfının savaşçısı olduğumuzu, genel olarak tüm dünya işçilerinin, özel olarak da Türkiye proletaryasının sınıfsal çıkarlarını ön plana almamız gerektiğini hiçbir zaman unutmamalıyız (29).

TDY, Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal analizini yaptıktan sonra "Milli Demokratik Devrim" bölümünde (s. 30-37), asıl meselesine, Türkiye devriminin yolunun ne olduğu sorusuna odaklanır. Ardından gelen "Milli Cephe Politikası" ve "Halk Savaşının Stratejik Sorunları" başlığını taşıyan bölümlerle tamamlanacak bu bölüm farklı MDD yorumlarına, özellikle de THKO'ya en yakın çizgi olan THKP-C'ye yönelik bir eleştiri olarak kurulur ("Kesintisiz I" broşüründe Milli Demokratik Devrim'i savunmaya devam eden Çayan, "Kesintisiz II-III"te artık Demokratik Halk Devrimi kavramını kullansa da DHD'nin MDD'nin bir biçimi olduğunu reddetmez). İnan, MDD anlayışını, "Türkiye'de hâkim çelişkinin, emperyalizm ile halk kitleleri arasındaki çelişki olduğu noktasından" kurar. Dolayısıyla işçi sınıfı, kendi iktidarını gerçekleştirme yolunda, önce bu çelişkiyi çözüme bağlamalı, sosyalist devrimin önündeki bu engeli ortadan kaldırmalı, bu mücadelede, halkı oluşturan diğer sınıf ve tabakalarla ittifak içine girerek çelişkilerini ikinci planda tutmalıdır. "Bu ittifak, gerici sınıf ve tabakalara karşı kurtuluş mücadelesi veren ilerici sınıf ve tabakaların birliğidir."

"Gerici sınıflar diktatoryası" milli sınıfların birliğiyle yıkıldıktan sonra devrimi yapan sınıflarla aynı karaktere sahip olan "halk iktidarı" kurulacaktır. "Sosyalist devrimde, işçi sınıfı ile ittifaka girecek sınıf ve tabakalarla, anti-emperyalist mücadelede (M.D.D. süreci) işçi sınıfı ile ittifaka girecek sınıf ve tabakalar farklıdır"; sınıfsal karakteri gereği hem sosyalizme hem emperyalizme karşı olduğu için MDD'ye katılacak, SD'ye (Sosyalist Devrim) katılmayacak sınıflar olacaktır.

İnan, MDD konusundaki farklı görüşleri eleştirir ve *doğru* stratejinin MDD olmasının nedenini milli burjuvazinin varlığı ile veya Türkiye'de feodalitenin baskın olmasıyla açıklayanlara karşı çıkar. "Emperyalist politika, farklı üretim ilişkileri içinde tüm gerici sınıf ve tabakalarla ittifak hâlinedir", bu yüzden de bu kesimlerin hepsine karşı mücadele verilmelidir. Bir diğer eleştiri, MDD'nin, işçi sınıfı öncülüğünde tamamlanacak bir burjuva demokratik devrim olduğu tezini hedef alır. Ülkede feodal ve yarı feodal üretim ilişkilerinin bulunduğu ve bu ilişkilerin işçi sınıfı öncülüğünde tasfiye

edileceği doğru ise de MDD “emperyalizmin hegemonyası altındaki ülkelerin, evrensel bir öz kazanmış stratejisidir”, oysa burjuva demokratik devriminde emperyalizm faktörü önemli değildir. Son olarak “Aşamalı Devrim Teorisi” ve “Kesintisiz Devrim Teorisi” eleştirilir. İnan’a göre bu iki teori birbirine karşıt görülse de ilişkilidir. Aşamalı devrim teorisi, sosyalist devrime geçiş için MDD’nin tamamlanmasını bir ön şart olarak sunar. Kesintisiz devrim teorisi ise emperyalizmin tasfiyesine kadar emperyalizm ile halk kitleleri arasındaki çelişkiyi, bu süreçten sonra da emek-sermaye çelişkisini hâkim çelişki olarak gördüğü için aslında MDD’yi bir tür burjuva demokratik devrim olarak görmektedir. Oysa emperyalizmin tasfiyesinden sonra halk kitlelerinin kendi içindeki çelişkiler ön plana çıkacak olsa da “emek-sermaye çelişkisi temel çelişki olmayacaktır ve olamaz” çünkü bunun için toplumda kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olması gerekir. MDD böyle bir toplum yaratmayacaktır, onun yarattığı toplumda emek-sermaye çelişkisi, temel değil tali bir çelişki olacaktır çünkü işçi sınıfı, kendi öncülüğünde gerçekleşecek bir devrimde emek-sermaye çelişkisinin bu denli keskinleşmesine izin vermez.

Devrim stratejisi tartışmalarında bir başka sorun “başka ülkelerin devrim modellerini kıstas alıp inceleyerek hatalı politik sonuçlara” varmaktır. İnan’a göre MDD, işçi sınıfı öncülüğünde gerçekleşecek bir stratejidir. Bu öncülüğün olmadığı bir devrimde ya toplum sosyalizm değil kapitalizm yoluna girecek ya da gerisin geri emperyalizmin kontrolüne girecektir. Bu yüzden “işçi sınıfı politik mücadelesine devam ederek mevcut iktidarı yıkıp, kendi sınıf hâkimiyetini kurmak zorundadır.”

Bu devrim sürecinin temel karakteri anti-emperyalist olmasıdır ve “uzun halk savaşı sürecini de kapsar.” Bu noktada “halk savaşı teorisi”ne yaslanacağını belirten İnan, adını vermeden Mao’ya atıfta bulunur. Halk savaşı teorisi konusundaki hatalı düşüncelerin MDD konusundaki hatalı düşüncelerin sonucu olduğu tespitini getirerek kendi halk savaşı yaklaşımını “milli cephe politikası”nın üstünde kurar, çünkü “halk savaşında ezilen sınıf ve tabakaların ortak mücadelesi ve bu mücadelenin belirlediği politika, milli cephe

politikasıdır". Fakat Marksist-Leninistlerin kendi işçi sınıfı örgütünü, diğer sınıf ve tabakalarına kendi örgütlerini kurduğu, proleter devrimcilerin diğer kesimlere kendi örgütlerini kurmada yardım ettiği bir yaklaşımı öngörenler, barışçıl mücadeleye dayanan oportünist bir görüşü savunmaktadırlar. Bu görüş, halk ordusunu farklı sınıfların örgütlerinin bir araya geldiği bir cepheyle ikame eder, dahası her şeyi burjuva demokratik ortamın işlemesine bağlar. Oysa doğru MDD çizgisinde, işçi sınıfı örgütü ve halk ordusu zorunlu iki araçtır. Milli cephedeki sınıfların politik örgütlenmeleriyle güç birliği yapılacaktır fakat güç birliği ile ortak cephede birleşmek birbirinden farklı şeylerdir.

Bir başka hatalı görüş de dünyada barışçıl mücadele ile herhangi bir devrim olmadığı için silahlı mücadeleyi savunur görünen ama halk ordusu kurma yoluna gitmeyenler yahut bu ordunun kurulmasını ileriki bir tarihe erteleyenler arasında görülür. Çayancı parti ve cephe anlayışını hedef alır gibi görünen bu eleştiriye göre, halk ordusunun kurulmasını stratejinin ilk aşamalarına yerleştirmek "silahlı bir güç olmadan halk savaşından bahsetmek" demektir. Adından başlayarak "halk ordusu" olma iddiasını dile getiren THKO'nun taktik hataları ve başarısızlıkları bu gerçeği değiştirmez. İnan, kendilerini maceracılıkla, küçük burjuva anarşizmiyle suçlayanları "pasifist, oportünist, liberalist" sıfatlarıyla tanımlar, "küçük burjuva kaypaklığı" içinde olmakla eleştirir.

Bu sert eleştirilerin sahiplerinin Kızıldere'de birlikte savaşmışları; "Orduların" önderlerinin idamını engellemek için "Cephecilerin" fiziksel ve siyasi olarak yok olmayı göze aldıkları iyi biliniyor. Fakat yakınlaşma sadece Kızıldere ile sınırlı değildi. TDY, "Politik mücadele yöntemlerinin en üst düzeyine şiddet politikası ve şiddet politikasının temel yöntem olduğu politik mücadeleye de silahlı mücadele diyoruz" (41) derken "THKP-C'nin Aralık 1971 kararı" ise gerilla savaşını "politik mücadelenin en üst ve etkili biçimi" olarak tanımlar.²⁷ TDY'de bu kavram kullanılmasa da her iki hareketin de Marighella'nın "Politikleşmiş Askerî Savaş

Stratejisi”nden etkilendiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, Çayan, silahlı mücadelenin gerekliliğini “suni denge” kavramıyla ideolojik bir zemine oturturken İnan, “yurdumuzdaki şekli demokrasi sınırları içinde, gerici güçler dışındaki politik mücadele ve örgütlerinin legal çalışma olanakları”na sahip olmamasıyla açıklar. Bu durumu devrimci bir iktidar kurmadan, demokratik halk hareketlerinin baskısıyla değiştirmek olanaksızdır. “Halk kitlelerinin politik çıkışlarına, hâkim sınıflar zorla cevap verecek ve silahla bastırmak yoluna sapacaklardır” ki bu durum da Sovyetik bir devrim modelini bir seçenek olmaktan çıkartır. Silahlı mücadeleyi örgütlemek için hiçbir şey yapmadan MDD’yi savunur görünenler (Mihri Belli-Avcıoğlu çizgisi kastediliyor olsa gerek) pratikte umutlarını darbeye bağlayan, “politik mücadeleyi darbeci bir mantık içinde sürdür[enlerdir]” (42-44).

Bütün bu sebeplerden dolayı başta işçi sınıfı olmak üzere, ezilen halk yığınlarının politik mücadelelerinde şiddet politikasını temel almak ve ikili bir örgütlenme içinde mücadelesine devam etmek zorundadırlar. Bu iki örgütlenme işçi sınıfı örgütü ve halk ordusudur. [S]alt bir parti anlayışı içinde örgütlenerek saldırganları yenmek olanaksızdır. Halk savaşı hem işçi sınıfı ve onun müttefiklerinden yoksul köylüyü de içine alacak bir parti örgütlenmesi; hem de geniş halk kitlelerinin silahlı gücü durumunda halk ordusu temeli üzerinde gelişecektir. Halk savaşının temel iki örgütlenme aracı olan parti ve ordu ikilisinden birisini ihmal etmek politik mücadeleden uzaklaşmaktır. Böyle bir durumda, M.D.D. teorisinden sapılarak, başka ideolojilerin mücadeleye yön vermesi mukadder olacaktır (43).

Halk savaşını “devrimci bir iç savaş” olarak kavrayan TDY’nin stratejisine göre halk savaşında “işçi sınıfı mücadelenin ve devrimin öncülüğünü yapacak, köylüler ise halk savaşının temel gücünü” ve “en büyük insan gücü kaynağını” teşkil edecektir; Sovyetik modelden farklı olarak köylüler “yedek” değil “temel güç”tür. Dahası, şehirlerin gerici sınıfları barındırması ve emperyalizmin kontrolü altında olması hasebiyle verilecek mücadelenin stratejik temel alanı, kırlar olarak belirlenir. “T.H.K.O.’nun politik müca-

delesi, kırsal bölgeleri temel alan ve kırdan şehre doğru bir rota çizecek olan strateji içinde gelişecektir.” İşçi sınıfı ve kentler temel olarak alınacak olursa, halk ordusunun işçi sınıfı ordusu olması ve köylülerin yedek güç olarak kalması gerekecektir ki bu, MDD içinde “işçi sınıfı[nın] müttefiklerinin önemini küçümsemek” anlamına gelir. Devrimci kadroların yeni geliştiği bir dönemde kırsal bölgelerin temel alınmaması veya gerilla savaşının taktik bir sorun olarak görülmesi, teslimiyetçiliğe dek gidecek kısır bir politika üretecektir (45-48).

İnan, silahlı mücadeleye yönelik Debray’cı görüşü, gerillayı araç değil amaç olarak gördüğü için eleştirir. Oysa gerilla savaşı “halk savaşının başlangıç döneminde stratejik bir sorun ve halk kitlelerini örgütlemeye en doğru araç”tır, amaç değil. Bu hatanın öbür kutbunda ise “klasik parti çalışmasını amaç edinen” ve silahlı mücadeleyi reddedenler yer alır.

İnan, partiyi reddetmez, tersine gerekli ikili örgütlenmenin, halk ordusu ile birlikte temel bir gerekliliği olarak görür. Ancak, mücadelenin bu erken dönemlerinde ordunun saflarına katılan savaşçıların çoğunluğu “işçi sınıfı ideolojisini kabul etmiş kişiler” olacağından THKO tek başına hem parti hem ordu fonksiyonlarını yerine getirecektir ve bu aşamada “parti-ordu ikilemi ayrımı” gerekli değildir. İlle de parti diyerek “ideolojik bir zorunluluk” sonucu silahlı mücadeleye girmiş örgütü bu aşamada parti ve ordu diye ayırmak “örgütü, şekli bürokrasi mantığı içinde suni bir ayrıma tâbi tutmak olur.” Mücadele ilerleyip halkın desteği ve orduya katılımı arttıkça, partiye sızan küçük burjuva ideolojisine set olmak için bir partinin yaratılması gerekli olacaktır. Başlangıçta ordu içinde “işçi sınıfı savaşçısı durumuna gelmiş savaşçılar” bu dönemde partinin çekirdeğini oluşturacaktır. Ordunun asıl olarak kırlarda faaliyet göstermesi ve ilk kadrolarının kır kökenli olmasını işçi sınıfı partisinin örgütlenmesi açısından bir sorun olarak görmek “soyut bir örgütlenme anlayışı içinde, politik mücadelenin önemini küçümsemek ve doğal olarak işçi sınıfı örgütünü ekonomik düzeyde ele almak”tır. Kendine parti diyen veya bunu açıkça söylemese de kendini parti olarak gören örgütler kırları temel almadıkları,

halk savaşına hazırlanmadıkları ve sınıflar ittifakını doğru yorumlamadıkları için, saflarında işçiler çoğunlukta olsa bile, küçük burjuva ideolojisini sürdürmektedirler ve işçi sınıfı partisi olarak görülemezler (48-51). Bunlar partiyi amaç olarak görmektedirler, oysa amaç devrimdir. “Önemli olan temel politikamız ve ideolojik birliğimizdir” (53) diyen İnan, görüldüğü gibi, partiyi esas olarak bir “ideolojik birlik” meselesi olarak görür ve mücadelenin erken aşamalarında partiye ihtiyaç olmamasını, yani THKO’nun bir parti olarak örgütlenmemesini, ideolojik ayrılık tehlikesinin olmaması ve örgütün sıkı bir ideolojik anlayışta birleşmiş az sayıda kadrodan oluşmasıyla açıklar.

THKO örgütlenmesinin illegal olduğu açıkça söylenir,²⁸ parti-nin kurulmasından sonra, silahlı mücadele temel olarak kalmaya devam etmekle birlikte “diğer politik çalışma yöntemleri”nin uygulanacağı belirtilir ve mücadelenin ilerleyen aşamaları için üç çalışma yöntemi saptanır: Gerilla savaşı, halkın ekonomik mücadelelerine politik nitelik kazandırılması ve “geniş politik ve ideolojik propaganda çalışmaları”. Silahlı mücadele dışındaki diğer yöntemler sayesinde “köy komiteleri ve milisler” yaratılacak, kırsal bölgedeki haberleşme ve üs olanakları geliştirilecek, kırsal bölgelerde bulunan işletmelerdeki işçilerle de bağlantı kurulması sağlanacaktır. THKO’nun temel politik mücadelesi kırlarda yürütülen gerilla savaşı olarak saptanmakla birlikte, birkaç büyük şehirde, “kır gerillasını takviye” göreviyle yüklü şehir gerillacılığı da öngörülür (52-54). Fakat şehir gerillasının temel alınması ve Bolşevik Partisi’nin çalışma tarzının etkisiyle partinin olmazsa olmaz görülmesi (bir kez daha THKP-C eleştirilmektedir) bir yanda Sovyetik devrim modeli diğer yanda halk savaşı olmak üzere iki ayrı ideolojinin örgütsel ittifak içine girmesi anlamına gelmektedir ki bu, örgütsel parçalanmaya kadar gidebilir. Latin Amerika’dan farklı olarak, şehir gerillası, ülkemizin sosyoekonomik yapısı içinde, temel alınabilecek bir yöntem değildir (54).

28 Bu noktada dile getirilen, emperyalizmin kontrolü altındaki Türkiye’de “bir partinin legal ya da illegal olması önemli değildir. Esas olan politik çizgidir” fikriyle ne kastedildiği pek açık değildir.

70'lerde ortaya çıkan birçok devrimci yapı, kendi varoluş gerekçelerini –mevcut devrimci gruplardan birine katılmayıp ayrı bir yapı olarak örgütlenmelerini– oportünizm kavramına başvurarak açıklar. TDY de kendini, bir metin olarak, çeşitli oportünizmlere karşı eleştirilerle kurar: halk savaşı yerine Sovyetik devrim modeline veya darbelere bel bağlamak, kır gerillası yerine şehir gerillasını temel almak, partiyi veya silahlı mücadeleyi araç olmaktan çıkarıp amaç hâline getirmek, halk ordusunun kurulmasını ve halk savaşını başlatmayı geciktirmek gibi alternatif tutumlar mahkûm edilir. İnan, tek tek oportünizmlere eleştiri getirmenin yanında bunların hepsini kendi altında toplayan iki “tarihi oportünizm” biçimi saptar: legaliteyi temel alma ve silahlı mücadeleyi erken görerek erteleme (55).

İnan, 12 Mart sonrası Türkiye'nin değerlendirilmesine geçmeden önce dönemin iki sıcak tartışma başlığı olan Ortadoğu ve Ortak Pazar hakkında kısa tespitler yapar (57-60). Ortadoğu bağlamında Türkiye'nin Sovyetler'e karşı “tampon bir devlet” olarak emperyalizm açısından stratejik öneme sahip olduğu saptanır. Bu yüzden de, Türkiye'de gerçekleşecek bir devrim, Ortadoğu'nun geneline etki yapacaktır. Fakat “Ortadoğu Devrimci Çemberi” veya “Bölgesel savaş” gibi tezler ancak taktik olarak doğrudur. Ortadoğu'daki gelişmeler elbette bir dış etken olarak Türkiye'yi etkileyecektir, fakat yalnızca dış etken olarak; çünkü “Türkiye devriminin temel belirleyici unsuru, toplumumuzun iç dinamizmidir” Ortak Pazar meselesi, Türkiye'yi kalkındırma gibi bir iddiaya sahip olduğu için, kalkınma meselesini mücadelesinin temeline koyan THKO açısından önemlidir. Fakat Türkiye'nin Ortak Pazar'a geçişini hazırlamak adı altında yapılan, iç pazarın sömürüsünün artırılması, gerici sınıfların ekonomik ve politik açıdan önünün açılması ve önlerinde engel olarak görülen devrimci mücadelenin bastırılmasıdır.

TDY'nin “Türkiye Faşizmi” başlığını taşıyan son bölümü 12 Mart'ın ardından gelen baskı ve mücadele günlerini tahlil eder. İsminin kapsayıcılığının hilafına oldukça bağlamsal ve taktik bir bölümdür bu. 12 Mart Muhtırası öncesi 61 Anayasasının elverdiği

“şekli demokratik ortam”da ekonomik-demokratik örgütlerin ve giderek “halk savaşına dönük örgütlenmeler”in ortaya çıkmasının ve “Devrimci cephe”nin halk kitlelerine yayılmasının anlatımıyla başlar. Hem devlet otoritesi hem “gerici güçler” zayıflamaktadır, devlet halkı baskı altına alamaz, kendi işlevlerini de yerine getiremez. Buna karşılık, “devrimci cephe”nin henüz iktidara geçecek gücü yoktur. İktidar alternatifi olabilecek “radikal güçler” vardır (bu, Avcıoğlu ile özdeşleşen “solcu cunta” taraftarlarına işaret eder gibi görünmektedir ve sınıfsal temeli “şehir burjuvazisi” şeklinde tahlil edilir).

Bu siyasi bunalım ortamında “12 Mart Muhtırası, uzun yıllar boyunca uygulanmasına girişilecek olan faşizmin kalk borusu” olur. Muhtıra devrimci cephede şaşkınlık yaratırken “radikal güçler”in ilk etaptaki olumlu tavırları da bu kafa karışıklığını artırır. Hatta “halk savaşımızın ciddi hazırlığı içinde olan kadrolar dışındaki devrimci güçler” faşizm ile güç birliği yapma düşleri bile kurarlar. 12 Mart, kanlı yüzünü gösterdikçe bu düşler dağılır.

Böylece 12 Mart’ı Türkiye’de faşizmin miladı olarak tanımlayan TDY, darbenin hedeflerini üç başlık altında özetler: “Milli cephe” içindeki sınıf ve tabakaların örgütlenmelerinin ve bu örgütlenmelere izin veren yasa ve kurumların ortadan kaldırılması; ekonomik ve politik krizin önlenmesi; gerici güçlerin birleştirilmesi. Metin sırasıyla bu üç başlığı açarak devam eder.

İlerici örgütlerin, devrimci cephenin ve buna izin veren hukuki ve kurumsal yapının değiştirilmesi süreci önce sıkıyönetim, sonra onu izlemesi beklenen göstermelik demokratik ortam (“faşizmin demokrasi diye lanse ettiği legalite”) içinde gerici güçler dışındaki tüm güçlerin siyasi arenanın dışına itilmesi ile yürütülür. İşçi ve memur sendika ve örgütleri kapatılır, sarı sendikacılık teşvik edilir, işçi hakları gasp edilmeye hazırlanır. TİP, Dev-Genç, DDKO kapatılmakla kalmaz Türkiye Birlik Partisi (TBP) bile kapatılmak istenir.²⁹ Bu örgüt ve partilerin en militan unsurları “zindanlara

29 Alevi partisi olarak görülen bu parti parlamento içi, yumuşak bir muhalefet yürütür. İnan bu partinin kapatılmasına karşı mücadele edilmesi gerektiğini söyler.

doldurulurken” diğerlerine “pasifize etme metotları” uygulanır. TRT gibi devlet kurumlarındaki devrimciler uzaklaştırılır, başka devrimcilerin buralara sızma olanakları ortadan kaldırılır. Devletin idari ve adli boşlukları “reform” adı altında kapatılmaya çalışılırken devrimcilerin birkaç günde “yakala-yargıla-as işlemleri”nin dışları arasına atılmasını sağlayacak ortam yaratılır. İnan, bu müdahalelerin zamanlamasını iki ekonomik etkenle açıklar: 1972’nin işçilerin toplu sözleşme yılı olması ve Ortak Pazar’a katılmaya hazırlanan Türkiye devletinin iç pazarı sömürme olanaklarını artırmak istemesi.

Ekonomik ve politik krizin politik kısmı, yani yönetme krizi, faşizmle çözülmüştür. Ekonomik krizin çaresi olaraksa “tüm az-gelişmiş ülkelerde uygulanan klasik usul” olan zam ve vergilere başvurulacaktır. Bütçe açıkları artan sömürüyle yamanırken “iş-birlikçi burjuvazi”nin yatırımlarının önü açılacaktır. “Köylülerin alın terini sömüren ağa, tefeci ve tüccarların” sermayeleri planlı yatırımlara dönüşmediği için buna ihtiyaç vardır ve bundan da en çok “üretim içindeki işçi sınıfı, küçük burjuvazi ve köylüler” zarar görecektir.

Gerici güçler arasında birlik sağlama hedefi, ilk hedef olan ilerici güçlerin bastırılmasıyla bir bütün oluşturur. 12 Mart öncesi, gerek gerici sınıfları temsil eden partiler, gerekse de devlet iktidarı dağınık bir manzara sergilemektedir. AP başta olmak üzere çok yıpranmış olan ve halkın tepkisini çeken gerici partileri işin içine katmamak için bulunan formül, “gerici partiler ve parti dışı uzmanları” içinde barındıran, sözde “partiler üstü” bir teknokrat hükümettir.

İleriki süreci “Sıkıyönetim kalkacak, faşist politika devam edecektir” diye tahlil eden ve sıkıyönetimin kalkmasının boşluğunun baskı yasaları ile doldurulacağını öngören İnan, bu dönemi önceki dönemin büyük partilerinin siyasi sorumluluğu taşımaya devam ettiği “yarı askerî” bir dönem olarak tarif eder. Devrimci güçleri yok etme amacı ve toprak reformundan vazgeçilmiş olması gerici güçler arasındaki çelişkileri önemsizleştirmiş olsa da, bu çelişkiler yine de gerçek çelişkilerdir. Bir tarafta 12 Mart iktidarının temsil

ettiği “işbirlikçi burjuvazi” diğer tarafta ise özellikle AP’nin temsil ettiği toprak reformundan korkan “toprak ağası, tefeci, mütegalibe” vardır. Mevcut “hükümet ve faşist askerî güçler” burjuvazinin tarafında olmasına rağmen parlamento, “pre-kapitalist” diye nitelenebileceğimiz diğer grubun lehine bir denge unsuru oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, “Resmî adı partiler üstü olan faşist iktidar, fiilî yapısıyla gerici sınıflar koalisyonudur” ve anti-komünizm bayrağı altında yürüyen yarı-askerî bir yapıya sahiptir.

Bir yıllık 12 Mart iktidarı sivil ve asker gerici güçler arasında “karşı-devrimci bir cephe” oluşturmayı başarmış ve kendi içindeki çelişkileri en aza indirmiştir. Şimdi hep birlikte devrimcilere saldıran bu cephe böylece hem muhalefeti terör, provokasyon ve yalanla ezmek hem de dikkatleri hayat pahalılığı ve vergilerden uzaklaştırmak gibi ikili bir işlevi yerine getirmektedir.

“Faşizme Karşı Tavrımız” başlığını taşıyan ikinci ve son kısım metnin üçte birini oluşturur ve bir yıllık süreçte “emperyalizmin ve ortaklarının faşist cepheyi oluşturma çabaları”nın mutlak bir başarıya ulaşmadığı tespitiyle açılır. “Generaller-iktidar-AP-Parlamento dörtlüsü belli bir çıkar çizgisinde birleşmiş” olsa da burjuvazi ile diğer sınıflar arasındaki çelişkiler yüzünden ilk Erim hükümeti dağılmış, ikincisi ise dengeyi AP lehine değiştirmiştir. CHP’nin ağırlığını yitirmesi, dahası “radikal demokrat” kesimlerinin iktidarın baskısının hedefi olması çelişkileri daha da artıracaktır. İnan, bu koşullar altında, metnin geri kalanında ayrıntılandıracağı üç temel görev saptar:

1. Faşist cephenin oluşmasını engellemek ve anti-faşist cepheyi güçlendirmek.

2. Faşist politikanın gizli oyunlarını ortaya çıkarmak ve baskı altına alınmak istenen halkımızı uyarmak. “Sansür ve terörün gerçekleri gizlediği bu ortamda çok önemlidir.”

3. Politik mücadelemizde varlığımızı korumak, ağır kayıplar vermemek için içinde bulunduğumuz şartları doğru değerlendirmek ve faşist politikanın zayıf noktalarını bularak saldırı metotlarımızı çok iyi ve zamanında uygulamak.

“Devrimciler-sosyal demokratlar-ilerici güçler” arasında “asgari müşterekler” temelinde oluşturulması gereken antifaşist cephenin içine alması gereken unsurlar CHP’nin “ilerici-radikal sosyal demokrat kanadı”, “şehir küçük burjuvazisi”nin içinde yer alan “reformist, demokrat ve anti-emperyalist ‘geniş aydın kesim’”, “antifaşist, reformist yapı”sını koruyan TBP sayılır. Cephenin çizgisi antifaşist ve anti-emperyalist olmalı, 12 Mart rejimine karşı duran sosyal-demokratları devrimcilerle güç birliğine getirmeyi başarmalıdır. “Faşizmin hem severek hem döverek saflarına almak için tavır takındığı bu güçlere karşı oynadığı oyunlara engel olmak gerekir.”

Faşist politikaların açığa çıkarılması ve halkın uyarılması şeklinde formüle edilen ikinci görev görece kolaydır. “İşçi sınıfı ve şehir küçük burjuvazisi”nin demokratik hakları ellerinden alınmaktadır, köylülerinse zaten hiç hakları olmamıştır. Ekonomik krizin faturasının halka kesilmesi, haşhaş ekiminin yasaklanması gibi uygulamalarla birleşince halkın faşizme tepki duyması doğal sonuç olacaktır. Bu durumda görev “faşist politikanın bütün oyunlarını ortaya koymak”, “halk kitlelerinin pasifize edilmesini önleyici çalışmaları yoğunlaştırmak”, sansür ve teröre karşı “faşizmin ve faşist politikaların gözler önüne serilmesi”dir. TDY ilk kez bu noktada bu görevlerin nasıl yerine getirilebileceği konusunda somut bir dil kullanır ve “faşist politikayı en iyi sergileyebilecek silahlı mücadele yöntemi”nden bahseder. “Diğer bütün politik mücadele yöntemleri” de uygulanmalı “fakat silahlı mücadelenin temel politik mücadele yöntemimiz olduğu unutulmamalıdır”.

“Ağır kayıplar vermemek” şeklinde özetleyebileceğimiz son görevi açarken İnan, bir yenilgi yaşandığını kabul etse de THKO’nun politikasında hiçbir değişiklik olmayacağını ilan eder. Bu yenilgi her mücadelede olabilecek zikzaklardan biridir, devrimcilerin ve halkın pasifize edilmesine karşı mücadele sürecektir, tüm ilerici güçleri antifaşist bir cephede birleştirme hedefi takip edilecek, halk kitlelerinin ekonomik ve demokratik hakları için mücadele sürdürülecektir. Metin, başlıkta sorduğu soruya sonunda cevap verir gibi görünmektedir:

Silahlı mücadelede THKO'nun politikasında faşizmin gürültüsüne göre strateji değişikliği olmayacaktır. Zira faşist politikanın güçlü görünen yapısı yanında, güçsüzlüğü -halk kitlelerini karşısına alır-kavgamızın yolunu çizen devrimci teorinin alfabetidir.

TDY, yazarına özgü bir ağırbaşlılık ve gösterişsizlikle THKO'nun "kırsal alanları ve şiddet politikasını temel alan politik mücadelesine devam edeceği" taahhüdüyle biterken metnin genelinde yalnızca her tür haktan ve örgütlülüğün yoksun bir halk kesimi olarak değinilip geçilen köylülüğün mekânını ("kırsalı") stratejisinin odağına yerleştirir.

Deniz Gezmiş'in tutsak düştükten sonra ilk sorduğu sorulardan biri "Cihan dışarıda mı?" olur. Sorusuna olumlu yanıt alınca rahatlar. Gerçekten de Cihan Alptekin ve Ömer Ayna yoldaşlarını kurtarmak için harekete geçecek ve Mahir Çayan önderliğindeki THKP-C kadrolarıyla birleşecektir.

Kızıldere'de THKP-C ve THKO arasında gerçekleştirilen eylem birliğinin yenilgiye uğramasının ardından Hüseyin İnanc ve iki yoldaşının asılarak idam edilmesi Türkiye Devrimci Hareketinin en iyi bilinen epizotlarından biridir. *Türkiye Devriminin Yolu*'nun öyküsü de aslında 30 Mart ve 6 Mayıs 1972 tarihlerinde sona erer. THKO'dan arta kalan kadrolar, kimi bugün de yaşamaya devam eden çeşitli yapılar oluşturacaktır, fakat bunlardan hemen hiçbiri TDY'de ortaya konan stratejiyi temel almaz.³⁰ THKP-C'nin ardıllarının çoğu Çayancı kuramın mirasını kendilerinin taşıdığını iddia ederken THKO'nun ardıllarının kendi kökenlerine dair böyle bir iddiaları yoktur. TDY'nin bir metin olarak neredeyse unutulması veya yalnızca döneme özel ilgi gösterenlerce bilinmesi, bugün sade-

30 Aslında THKO-TDY adıyla faaliyet gösteren küçük bir grup 80 darbesi sonrasına kadar çeşitli düzeylerde faaliyetler yürüttüyse de etkili olamadı. THKO geleneğini bugün de sahiplenen çevrelerden *Halkın Kurtuluşu*'nda yayımlanan bir yazıda TDY'de ortaya konulan programatik görüşleri bütünüyle sahiplenen kesimler, "örgüt çizgisine bağlı kalanlar, Türkiye Devriminin Yolu adını altında birbirinden bağımsız grupçuklar oluşturmaktan öteye gidemediler" sözleriyle anlatılıyor (Orhan Yalçın Gültekin, A.g.e.).

ce arşiv niteliğindeki yayınlarda veya sahaflarda bulunması ve çok az okunması metnin zayıflıklarından çok bu gerçeğe atfedilmeli.

Öte yandan, TDY'nin öne sürdüğü stratejiyi önemli, fakat belirleyici olmayan kavramsal nüanslarla sürdüren THKP-C ardılları da bu metne özel bir ilgi göstermediler. Bu, kendi kuramsal miraslarında zaten TDY'de önemli olan ne varsa içerildiğini düşündükleri için midir, farklılıkları çok daha önemli gördükleri için midir, yoksa iki hareketin önderleri arasında yumruklaşmaya kadar vardığı söylenen rekabetin anısı yüzünden midir, bilinmez. Bilinen o ki, Çayan ve arkadaşları yalnızca İnan'ların idamını engelleme talebiyle çıktıkları yoldaki ölümleriyle değil, yaşadıkları süreçteki birlik çabalarıyla da bu iki hareket arasındaki ayrımı belirleyici görmediklerini gösterdiler.

Türkiye Devriminin Yolu, başka devrim modellerini uyarlamak yerine, tam da adının imlediği üzere, Türkiye'ye özgü bir devrim güzergâhı belirlemek için ortaya konan kuramsal çabaların içinde önemli bir yer kaplamaya devam ediyor. İnan, idama gitmeden önce yazdığı mektubunda "Yazılacak çok şey var. Fakat hem mümkün değil, hem sırası değil" diyordu. Bu sözler, yalnızca 6 Mayıs şafağında çıktığı sehpayı tekmeleyen Hüseyin için değil, kısa ve yoğun hayatında fırsat bulduğu her anda okuyan ve yazan İnan için de doğrudur.

Kaynakça

A. Tuncer Sümer, *Devrim: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun Kuruluşu ve Kısa Mücadele Öyküsü* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2013).

Emir Ali Türkmen (der.), *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı - 1: 20'lerden 70'lere Seçme Metinler* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013).

Halit Çelenk (der. ve yay. haz.), *1. THKO Davası* (İstanbul: İnternet edisyonu, 2013).

Hüseyin İnan, *Türkiye Devriminin Yolu* (İstanbul: Ulusal Kültür Yayınları, 1991).

Josef Stalin, *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu* (Ankara: Sol Yayınları, 1977)

Mahir Çayan, *Bütün Yazılar* (İstanbul: Boran Yayınevi, 2004).

Orhan Yalçın Gültekin, "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)", *Halkın Kurtuluşu*, Yayımlanma tarihi: 19 Mayıs 2016, Son erişim: 12 Ağustos 2019, Erişim adresi: <http://halkinkurtulusu.net/?p=7130>

- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 7 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988).
- Tarık Ali, "71 Devrimci Kardeşliği", *Parti Bayrağı*, 2 Şubat 2014, Sayı: 2, s. 3-4 (çevrimiçi versiyon: <http://halkinkurtulusu.net/?p=2970>).
- Turhan Feyizoğlu, *Hüseyin İnan: Erikler Çiçek Açtığı Zaman-Dede* (İstanbul: Tekin Yayınları, 2014).
- Turhan Feyizoğlu, *Mahir: On'ların Öyküsü* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2007).

İBRAHİM KAYPAKKAYA
BÜTÜN YAZILAR
I

Tefin Yayınları

BÜTÜN YAZILAR
I

İbrahim Kaypakkaya'nın *Bütün Yazılar*'ı ilk kez Ekim 1976'da Tufan Yayınları tarafından basıldı. Hasan Çançöte'nin Kaypakkaya'nın dava dosyalarından yararlanarak hazırladığı altı makalelik bu derleme, yazarının ölümünün üçüncü yılında yayımlandı. *Bütün Yazılar*, daha sonra farklı yayınevleri tarafından farklı biçimlerde basıldı.

İBRAHİM KAYPAKKAYA VE PROLETER DEVRİMİN GÜNCELİĞİ ATEŞ USLU

*Şimdi biz, herkesin gözü önünde yükseslere bir bayrak çekiyoruz.
Bu bayrak, proletaryanın kızıl bayrağı olacaksa, onun kızılığını
bozan bütün lekeler, ciddi ve titiz bir çabayla silinip atılmalıdır.¹*

İbrahim Kaypakkaya (1948-1973), Türkiye devrimci hareketi tarihinde örgütlenme faaliyetlerinin yanında teorik alanda da son derece büyük bir etki yapmıştır. 24 yıllık kısa ömrünün kısa bir döneminde, 1969 ve 1973 arasında yoğun bir yazı faaliyeti içinde olmuş, Marksizm ve devrimci strateji üzerine temel önem taşıyan dört eserini ise 1971-1972 yıllarında, dolayısıyla iki yıldan az bir süre içinde vermiştir: “Türkiye’de Milli Mesele”, “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”, “Şafak Revizyonizminin Kemalist Hareket, Kemalist İktidar Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Savaş Sonrası ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezleri” ve “Şafak Revizyonizmi ile Aramızdaki Ayrılıkların Kökeni ve Gelişmesi: TİİKP Revizyonizminin Genel Eleştirisi”. Söz konusu eserler, dönemin sosyalist hareketi içindeki iç tartışmalara, özellikle de bu dönemde Doğu Perinçek liderliğindeki Türkiye İhtilalci İşçi-Köylü Partisi (TİİKP) yönetiminin devrim stratejisi anlayışına, toplum çözümlemesine ve tarih yorumuna

1 İbrahim Kaypakkaya, “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”, ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Ocak 1972] 2015), 57.

bir yanıt niteliğindedir. Başka bir deyişle, Kaypakkaya'nın bu çalışmaları polemik özellikleriyle ön plana çıkmaktadır.

Kaypakkaya'nın eserlerinin polemik niteliği, söz konusu eserlerin derinlikli bir teorik incelemeye dayanmasını engellemez. Gerek 1971-1972 yıllarında kaleme aldığı dört metinde, gerekse diğer metinlerinde bir yandan bütünlüklü ve tutarlı bir çözümleme çerçevesi, diğer yandan da bu çerçeve ile bağlantılı olarak geliştirilen bir devrim stratejisi kendini gösterir. Kaypakkaya bir yandan Maoizmden etkilenerek geliştirdiği devrim stratejisini Türkiye'nin özgül koşullarında hayata geçirmeye çabalamış ve bu doğrultuda Türkiye Komünist Partisi-Marksist-Leninist (TKP-ML) adlı illegal örgütü kurmuş, diğer yandan da bu devrim stratejisini de tamamlayacak şekilde derinlikli bir Kemalizm eleştirisi yaparak ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusunda kapsamlı bir analiz ortaya koymuştur. Kaypakkaya, eserlerinde yer alan çalışmalarından hareketle Türkiye'de üretim ilişkilerini ve sınıf mücadelelerini inceler, bu şekilde devrim stratejisi tartışmalarını toplumsal formasyonun somut analizi üzerinde temellendirmeye çabalar; Mao Zedong'dan etkilenirken Maoizmin Türkiye'de nasıl yeniden düşünülebileceği sorusuna yanıt arar. Eserlerinde ortaya koyduğu sınıfsal temelli Kemalizm eleştirisi, Türkiye sol literatüründe bu konuda yapılmış olan en kapsamlı çalışmalar arasında yer alır. Bu eserlerin çok kısa bir dönemde, 23-24 yaşında bir devrimcinin kaleminden çıkmış olmaları dikkat çekicidir.

Bu bölümde Kaypakkaya'nın eserlerinin toplumsal ve politik-entelektüel bağlamı içinde değerlendirilmesi hedeflenmektedir; Garbis Altınoğlu'nun yaygınlığına dikkat çektiği "Romantik Kaypakkayacılık"² eğilimini bertaraf eden, Kaypakkaya'nın eserlerini yazdığı bağlamı dikkate alan bir inceleme çerçevesi çizilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda bir yandan yazarın siyasal biyografisine ve döneminin koşullarına değinilecek, diğer yandan da okumuş olduğu eserlere ve ilham kaynaklarına özel bir yer ay-

2 Garbis Altınoğlu, "İbrahim Kaypakkaya'yı Anarken", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, 2015), 356.

rılacaktır. İlk kısımda Kaypakkaya'nın politik ve entelektüel biyografisinin ana hatlarına ilişkin bilgiler verilecektir. İkinci kısım Kaypakkaya'nın tarih ve toplum üzerine değerlendirmelerinin incelenmesine ayrılmıştır; bu kısımda özellikle Türkiye tarihi ve ulusal sorun üzerine yazıları tahlil edilecektir. Son olarak Kaypakkaya'nın devrim stratejisi üzerine görüşlerine odaklanılacaktır.

Yazar

İbrahim Kaypakkaya'nın eserlerinin incelenmesinden önce yaşamının politik ve entelektüel uğraklarının sergilenmesi gerekmektedir. Bu bölümde öncelikle 1960'lı yıllarda Kaypakkaya'nın siyasal düşüncelerinin oluşumuna değinilecek; bu dönemde Türkiye sol hareketi içinde devrim stratejisi üzerine yapılan tartışmaların önemine dikkat çekilecektir. Daha sonra Kaypakkaya'nın 1960'ların sonunda Maoizm ile tanışması, dönemin siyasal ve düşünsel bağlamı içinde değerlendirilecektir.

İbrahim Kaypakkaya 1948'de Çorum'un Sungurlu ilçesinin Karakaya köyünde doğdu. Fakir bir köylü ailesine mensuptu. Ailesi ve köyün diğer sakinleri, köye "yol getirdiği" gerekçesiyle Adnan Menderes'i ve Demokrat Parti (DP) hükümetlerini destekliyordu. Babası, İbrahim'in ilkokul yıllarında DP'ye karşı tavır aldığını kaydetmektedir. İlkokulu bitirdikten sonra 1961'de Ankara Hasanoğlu Öğretmen Okulu'nda yatılı öğrenci olarak öğrenime başlayan Kaypakkaya, ortaokul ve lise döneminde yaz tatillerinde köylülerle olan bağlantılarını sürdürdü. Pek çok biyografi yazarı, Kaypakkaya'nın bu dönemlerde kır yoksulluğu ve köylülük üzerine yaptığı gözlemlerin 1960'ların sonundan itibaren köyleri merkeze alan bir devrim stratejisini benimsemesinde etkili olduğunu savunmaktadır. Ayrıca öğretmen okulundaki yıllarında Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Hasan İzzettin Dinamo ve Bekir Yıldız gibi yazarların eserlerini okumuş, bu eserlerde Anadolu halkı üzerine yapılan güçlü anlatıları inceleme fırsatı bulmuştu.³

3 Hasan Kıyafet, "İbo: İbrahim Kaypakkaya", *Saklanmaya Çalışılan Bir Meşale: İbrahim Kaypakkaya* (İstanbul: Umut, 2008), 33

Kaypakkaya, Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda (Çapa Yüksek Öğretmen Okulu) ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Bölümü'nde öğrenimine devam etti. Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi (TİP) yükseköğretim kurumlarında büyük bir etki alanına sahipti; parti 1965 genel seçimleri sonucunda oyların yüzde 2,97'sini almış ve Millet Meclisi'nde 15 milletvekili ile temsil edilmeye başlamıştı. Ankara'daki yükseköğretim kurumlarındaki sosyalist öğrencilerin Kasım 1965'te kurduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) TİP ile yakın ilişkileri vardı. Aynı dönemde Türkiye'de yapılacak olan devrimin bir 'milli demokratik devrim' mi, yoksa bir 'sosyalist devrim' mi olması gerektiği üzerine kapsamlı tartışmalar yürütülmeye başlanmıştı. Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar gibi TİP yöneticileri Türkiye'de gündemde olan devrimin sosyalist devrim olduğunu söylerken, Mihri Belli'nin çalışmalarından etkilenen ve FKF de dahil olmak üzere gençlik örgütleri içinde yaygınlaşmaya başlayan eğilime mensup olanlar Türkiye'de önce bir 'milli demokratik devrim' aşamasının tamamlanması gerektiğini, bundan sonra sosyalist devrime doğru ilerlenebileceğini ileri sürüyorlardı. Kaypakkaya, 1972'de kaleme aldığı bir metinde bu tartışmaları "pasifist, parlamentarist TİP yönetici kliğiyle, askerî darbeye bel bağlayan Mihri Belli kliği arasında ortaya çıkan mücadele" olarak niteleyecekti.⁴ TİP'in yükselişine, FKF gibi sosyalist öğrenci örgütlerinin etkisinin artmasına ve sol örgütler içinde strateji üzerine tartışmaların yaşanmasına bağlı olarak Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir İlyiç Lenin ve Josef Stalin başta olmak üzere çok sayıda komünist yazarın eserlerinin Türkçe çevirileri yayımlanıyordu. Bu yayın çeşitliliğine sol/sosyalist yönelimli dergiler de zenginlik katıyordu. Doğan Avcıoğlu'nun girişimiyle 1961-1967 arasında yayımlanan *Yön* dergisinde artan bir oranda Marksizme ve sosyalizme ilişkin yazılara yer verilmişti. 1967'de yayımlanmaya başlayan *Ant* ve *Türk Solu* dergileri de bu yayın zenginliğine katkıda bulunmuştu.

4 İbrahim Kaypakkaya, "Şafak Revizyonizmi ile Aramızdaki Ayrılıkların Kökeni ve Gelişmesi: TİKP Revizyonizminin Genel Eleştirisi", ed. Türkmen, Emir Ali, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Haziran 1972] 2015), 216.

Kaypakkaya, böyle bir bağlamda, 1967 yılında TİP'in bir sempatizanı oldu; partinin propagandasını izledi, Partili köşe yazarlarının yazılarını takip etti, ayrıca o dönemde sayısı giderek artan sol yayınları sistematik bir biçimde okudu.⁵ Dönemin en etkili gazetecilerinden olan ve aynı zamanda TİP milletvekili olarak görev yapan Çetin Altan'a bir gezi sırasında saldırı düzenlenmesini takiben ilk bildirisini kaleme aldı. FKF'ye bağlı olan İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Fikir Kulübünün kurulmasında önemli bir rol oynadı ve 21 Kasım 1967'de kurulan bu kulübün başkanlığını yürüttü. Bu faaliyetleri nedeniyle okul yönetimi ona ve kulübün diğer üyelerine bir ay okuldan uzaklaştırma cezası verdi. FKF'nin Mart 1968'de düzenlenen ikinci genel kuruluna Çapa delegesi olarak katıldı. Bu dönemde 'sosyalist devrim' stratejisini benimseyen Kaypakkaya *Forum* dergisine ve TİP'in genel merkezine yakın bir konumda olan *Ant* dergisine yazılar yazdı.

ABD Donanması Altıncı Filosu'na karşı Temmuz 1968'de düzenlenen gösteriler bağlamında yayımladığı bir bildiri nedeniyle Kasım 1968'de Yüksek Öğretmen Okulundan atıldı. Aynı dönemde sosyalist gençler arasında MDD tezleri giderek daha fazla yaygınlık kazanıyordu; Kasım 1968'de yayınlanmaya başlayan *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD), Mihri Belli çevresinde toplanan Milli Demokratik Devrim yanlılarını bir araya getiriyordu. Bu tezler İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Fikir Kulübü içinde büyük ilgi topladı. Kaypakkaya, 1969 ortalarından itibaren Milli Demokratik Devrim tezini benimsedi ve hemen sonrasında *Türk Solu* dergisine yazılar yazmaya başladı; önce grevler ve toplumsal mücadelelerle ilgili kısa haberler kaleme aldı, daha sonra daha ayrıntılı haberler yayımladı.⁶ Aynı dönemde klasik Marksist metinler üzerine yoğun okumalar yapmaya başladı ve kısa teorik yazılar da yazdı.

5 Ali Taşyapan, *Anılarla Geçmişe Yolculuk: Birinci Cilt: Kaypakkaya'lı Yıllar* (İstanbul: Belge, 1997), 434.

6 A.g.e., 436.

'Mao Zedong Düşüncesi' ve Kaypakkaya

Kaypakkaya'nın öğrenciliği sırasında İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerde öğrenci ve işçi eylemleri gerçekleşirken, Anadolu ve Trakya'nın çeşitli yörelerindeki köylü eylemleri de düzenleniyordu. Özellikle 1967 yılından itibaren Akçadağ (Malatya), Dursunbey (Balıkesir), Yerköy (Yozgat), Kozan (Adana), Fatsa (Ordu), Akhisar (Manisa) ve Ödemiş (İzmir) gibi ilçelerde köylüler toprak işgalleri gerçekleştirmişlerdi. Dönemin diğer sosyalist gençleri gibi Kaypakkaya'nın da bu gelişmelerden haberdar olduğu tahmin edilebilir. İstanbul'un Silivri ilçesi sınırları içinde kalan Değirmenköy'de Kasım 1969'da başlayan toprak işgali sırasında ise Kaypakkaya köylü hareketine doğrudan destek verme fırsatı bulmuştu. Çorlu'nun büyük çiftliklerinden Esece Çiftliği'nin sahibi olan Yılmaz ailesi, Değirmenköy köylülerinin yaşadıkları ve işledikleri topraklar üzerinde hak iddia ediyordu. Köylüler 1969'da traktörleriyle yaklaşık altı bin dönümlük bir toprağı işgal ettiler. Köylülere destek vermek için Değirmenköy'e giden devrimcilerin arasında Cihan Alptekin, Hüseyin Cevahir, Gökalp Eren, Mahir Çayan ve Harun Karadeniz bulunuyordu; Hikmet Kıvılcımlı da köylülere bir konuşma yapması için genç devrimciler tarafından Değirmenköy'e davet edilmişti. İbrahim Kaypakkaya bu devrimciler arasında en yoğun çaba gösterenlerden biriydi. Kaypakkaya böylece çocukluk yıllarından itibaren parçası olduğu köylülüğün devrimci potansiyelini de doğrudan doğruya gözlemleme fırsatı bulmuştu.

Milli Demokratik Devrim hareketi içinde gerçekleşen ayrılmalar Kaypakkaya'nın düşüncelerinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. *Aydınlık* dergisi 5 Ocak 1970'te ikiye bölündü; Mihri Belli, Mahir Çayan, Münir Ramazan Aktolga, Yusuf Küpeli ve Atilla Sarp'ın dahil olduğu bir grup *Aydınlık Sosyalist Dergi*'yi çıkarırken Doğu Perinçek, Şahin Alpay, Halil Berktaş, Gün Zileli, Cengiz Çandar, Ömer Özerturgut, Oral Çalışlar, Atıl Ant ve Bora Gözen'in dahil olduğu bir diğer grup *Proleter Devrimci Aydınlık*'i (PDA) çıkardı. *Proleter Devrimci Aydınlık* ilk sayısında Mao Zedong'dan

bir çeviri yayımladı⁷; Çin Komünist Partisi'ne ve Maoist çizgideki diğer partilere yapılan referanslar derginin yayın sürecinde giderek arttı. Kaypakkaya bu dönemde PDA çevresine katıldı; Çin Devrimi ve Mao Zedong üzerine okumalar yaptı.

Dünya sosyalist hareketi içinde 1960'ların ortasından itibaren Çin Devrimi ve Maoizme yönelik olarak büyük bir ilgi uyanmıştı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Çin Komünist Partisi arasında 1950'lerin ortasından itibaren ideolojik düzlemde ayrılıklar kendini göstermişti: Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1949 yılını izleyen yaklaşık beş yıllık dönem boyunca Çin Marksizmi, Sovyet Marksizminin yoğun etkisi altında gelişirken 1955'ten itibaren Mao başta olmak üzere Çin komünistleri Çin'in özgüllüklerine dikkat çekmişlerdi. Mao, bu dönemde bir yandan köylülüğün sosyalist kuruluş sürecindeki önemine işaret etmiş, ayrıca Çin'de komünizmin kuruluşunda silahlı mücadelenin ve ordunun başat rolünü vurgulamıştı.⁸ Yine 1950'lerin sonunda Çin Halk Cumhuriyeti yetkilileri SSCB'nin dış politika stratejisini (örneğin SBKP Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev'un 'barış içinde bir arada yaşama' politikasını) eleştiriyorlar ve Lenin ile Stalin'in gerçek mirasını kendilerinin savunduğunu iddia ediyorlardı.⁹ Pek çok komünist partisi 1963-1964 yıllarında Çin yanlısı ve Sovyet yanlısı olarak ayrıışmıştı; aynı dönemde Çin'de 'Mao Zedong Düşüncesi'nin kitlelere yayılması için yoğun bir çaba ortaya konmuş, Mao'nun 1920'li yıllardan itibaren kaleme aldığı yazı ve söylevlerden yapılan seçmelerden oluşan *Küçük Kırmızı Kitap* 1964 yılında yayımlanmıştı. Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB arasında 1966'da hükümet düzeyinde bir karşıtlık ortaya çıkmış, 'Çin-Sovyet ayrışması' kesin olarak gerçekleşmişti. Aynı yıl Çin'de başlayan 'Kültür Devrimi', 'eski kültür' (devrim öncesi dönem) ile ilişkilendirilen unsurların yanı sıra Sovyetler Birliği

7 Mao Zedong, "Halk İçin Çalış!", *Proleter Devrimci Aydınlık* 1/15 ([1944] 1970): 173-176.

8 Stuart R. Schram, *The Thought of Mao Tse-Tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 199-200.

9 M. Görkem Doğan ve Kerem Üniüvar, "'Üçüncü Dünya'cılık, Maoculuk, Aydınlikçılık", ed. Murat Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*: Cilt 8: Sol (İstanbul: İletişim, 2008), 715.

Komünist Partisi politikalarına karşı da kitlesel bir kampanya niteliği taşıyordu.¹⁰

Dünya komünist hareketi içinde Çin etkisinin artışının Türkiye'deki izdüşümü özellikle çeviri eserler üzerinden gözlemlenebilir. 'Milli Demokratik Devrim' yanlılarının kendi devrim stratejilerini Marx, Engels, Lenin ve Stalin'e dayandırma çabasına bağlı olarak 1960'lı yıllarda bu yazarların eserlerinden Türkçeye çeviriler çoğalmıştı. Erkal Ünal'ın belirttiği gibi, 1965 sonrasında Marx, Engels ve Marksist yazarlardan yapılan çevirilerin sayısında belirgin bir artış görüldü: "İlk yıllarda, daha ziyade sosyalizmin felsefi temelleri, az gelişmişlik, kalkınma, emperyalizm gibi konular revaçtayken, bir süre sonra 'devrime rehberlik edecek' çalışmalar yerleşmiştir gündeme."¹¹

Mao Zedong'un kitaplarının 1960'ların ikinci yarısı boyunca bir dizi Türkçe çevirisi yayımlandı: *Çin İnkılabının Teorik Meseleleri* (Sosyal, 1966), *Kültür, Sanat, Edebiyat* (Ataç, 1966), *Yeni Demokrasi* (Sosyal, 1967), *Çin Kurtuluş Savaşı* (Habora, 1967), *Gerilla Harbi* (Payel, 1967), *Sağ ve Sol Sapma* (Ekim, 1970), *Seçme Eserler: Birinci Cilt* (Ser, 1970, üç kitap hâlinde), *Askerî Yazılar* (Sol, 1971). Kaypakkaya'nın Mao, Çin Devrimi ve Vietnam Devrimi hakkında okumalarının 1970'te yoğunlaştığı ve 1970 Baharından itibaren yazdığı yazılarda Mao'nun eserlerine yaptığı atıfların sayısının giderek arttığı görülmektedir.

Türkiye'de 1960'ların sonunda Maoizm etkisi Mao Zedong'un eserlerinin yaptığı etki ile sınırlı değildi. Hindistan'ın kuzeydoğusunda bulunan Batı Bengal eyaletinin Naksalbari köyünde Mayıs 1967'de başlayan ve Maoistlerin denetimi altında büyük bir hareket hâline gelen Naksalit Hareket, dönemin Maoistleri tarafından yakından takip ediliyordu. Naksalit Hareket Mao'nun 'ulusal demokrasi' fikrine uygun olarak büyük toprak sahiplerine karşı çeşit-

10 Manoranjan Mohanty, *Red and Green: Five Decades of the Indian Maoist Movement* (Kolkata: Setu Prakashani, 2015), 245.

11 Erkal Ünal, "Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Kitaplar", ed. Murat Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8: Sol* (İstanbul: İletişim, 2008), 422-423.

li 'halk sınıfları'nın oluşturduğu bir cepheyi bir araya getirmeyi öngörüyordu¹² ve kısa süre içinde büyük bir kitleselliğe kavuşmuştu. Naksalitlerin başlıca önderi olan ve 1969'da Hindistan Komünist Partisi-Marksist-Leninist adlı partinin kurulmasında rol oynayan Çaru Macumdar'ın¹³ yazıları ve Hareket hakkında bilgiler, partinin çıkardığı *Liberation* adlı İngilizce dergi üzerinden 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Türkiye'de yaygınlaştı. Bu fikirlerin Maoist devrimcileri önemli ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır.¹⁴ Ragıp Zarakolu, bu dönemde Naksalit Hareketin etkisini şu sözlerle özetlemektedir:

[Naksalitlerin], toplumun, kırsal kesimlerin en yoksullarını hareket alanı olarak seçen, komünist hareket içindeki bürokratikleşmeyi kıyasıya eleştiren, üretim araçlarını aynı zamanda bir direniş ve isyan aracı olarak yücelten özgün görüşleri vardı.¹⁵

Proleter Devrimci Aydınlik, Ağustos 1970'te Macumdar'ın bir yazısının Türkçe çevirisini yayımladı,¹⁶ daha sonra da Hindistan'da Marksizm ve Maoizmin gelişimi üzerine kapsamlı yazılara yer verdi.¹⁷ "Macumdarcılık" bu dönemde köylülerle birlikte yaşamak, onların arasında faaliyet göstermek olarak anlaşılmıştı. PDA çevresinden Kaypakkaya da Macumdar'dan ve Naksalit Hareketten etkilenmişti.¹⁸ Bununla birlikte, Kaypakkaya'nın yazılarında

12 Bidyut Chakrabarty, *Communism in India: Events, Processes & Ideologies* (New Delhi: Oxford University Press, 2014), 146.

13 Bengali dilinde "Çaru Macumdar" olarak telaffuz edilen bu isim, yaygın Bengali transkripsiyon kurallarına göre Latin harflerine "Charu Majumdar" şeklinde aktarılır. Aynı isim 1960'lı yıllardan itibaren "Mazumdar" şeklinde de yazılmıştır.

14 Turhan Feyizoğlu, *İbo: İhtilalin Fidanı* (İstanbul: Alfa, 2011), 142-144.

15 Ragıp Zarakolu, "İbrahim Kaypakkaya Dünya Devrimcilerinin Pantheon'unda", *Saklanmaya Çalışılan Bir Meşale: İbrahim Kaypakkaya* (İstanbul: Umut, 2008), 19.

16 Çaru Macumdar, "1970'leri Kurtuluş Yılları Yapalım", *Proleter Devrimci Aydınlik* 8/22 (1970): 300-315.

17 "Hindistan'da Halk Savaşı", *Proleter Devrimci Aydınlik* 25 (1970): 31-41; "Hindistan Komünist Partisi (Marksist-Leninist) Programı ve Kongre Belgeleri", *Proleter Devrimci Aydınlik* 25 (1970): 42-49.

18 Oral Çalışlar, "Benim 68'im İstanbul'da Başladı Ankara'da Devam Etti", Nadire Mater ile söyleşi, Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?* (İstanbul: Metis, 2012), 262.

Naksalit harekete ve Macumdar'a ilişkin herhangi bir değerlendirmeye rastlamak mümkün değildir.

Kaypakkaya bu dönemde PDA çevresinin gazetesi olan *İşçi-Köylü*'ye yazılarıyla katkıda bulundu. Mayıs 1970'te ise *Proleter Devrimci Aydınlik*'a "İşçi-Köylü Hareketleri ve Proleter Devrimci Politika" başlıklı uzun bir yazı yazdı. Bu yazısında işçi sınıfı hareketliliğinin 1960'lı yılların sonunda yükselişine dikkat çekiyor, daha sonra Lenin'in *Ne Yapmalı*'sına (1902) çok sayıda atıf yaparak "kendiliğinden-gelmeliğe boyun eğerek proleter devrimci hareketin büyümesini geciktiren bütün eğilimlere karşı" mücadele etmenin önemini vurguluyordu.¹⁹ İşçi hareketi içinde ve sendikalar bünyesinde yapılması gereken örgütlenme faaliyetlerinin yanında köylülük içinde de örgütlenmek gerektiğini belirtiyor ve bu bölümde özellikle Mao'nun yazılarına göndermeler yapıyordu.

Kaypakkaya dönemin işçi hareketi üzerine yazılı değerlendirmeler yapmakla yetinmedi. İstanbul'da 15-16 Haziran 1970 tarihlerinde gerçekleşen büyük grev hareketinde fabrikalarda propaganda çalışmaları yaptı. Demirdöküm, Sungurlar, Horoz Çivi, Petriks, Ege Sanayi, EAS Akü, Gislaved, Gamak, Singer ve Derby fabrikalarında işçilerle doğrudan temas hâlinde oldu.²⁰ İşçi eylemlerini takip eden üç aylık sıkıyönetim döneminde PDA çevresinden bazı arkadaşlarıyla birlikte derginin legal olanaklara aşırı önem vermesini eleştirmeye başladı. Bu dönemdeki yeni yönelimi, daha sonraları "eski dergicilik faaliyetini aşan, az çok kendi kuvvetimize dayanan, az çok ihtilalci ve illegal bir faaliyete girişmiştik" sözleriyle anlatacaktı. Aynı dönemde PDA, Hikmet Kıvılcımlı ile yakınlaşma sürecindeydi; Kaypakkaya bu yakınlaşmaya tepkisini ortaya koymakta gecikmedi.²¹

PDA çevresi 1970 sonunda MDD çevrelerini Hikmet Kıvılcımlı önderliğinde bir araya getirecek olan bir parti kurmaya çabaladı,

19 İbrahim Kaypakkaya, "İşçi-Köylü Hareketleri ve Proleter Devrimci Politika", *Bütün Eserleri* (İstanbul: Nisan, 2016), 96.

20 Taşyapan, *Kaypakkayalı Yıllar*, 438.

21 Kaypakkaya, "Aramızdaki Ayrılıklar", 225, 228.

bu girişimin başarısızlığa uğraması sonucunda 1970 sonu-1971 başında Türkiye İhtilalci İşçi-Köylü Partisi (TİİKP) kuruldu. Partinin Şubat 1971’de yayımlanan bir genelgesinde ‘demokratik burjuvazi’ ile ittifak yapılması öngörölüyordu. Kaypakkaya, aynı dönemde TİİKP içinde faaliyet gösterdi. İstanbul Teknik Üniversitesi’nden Mehmet Altun isimli bir arkadaşıyla birlikte 1971 başlarında Çorum ili sınırları içinde uzun süre dolaşarak bölgedeki sınıflar üzerine bir araştırma yaptı. Bu araştırmanın sonuçları Kaypakkaya’nın Mehmet Altun, Ali Mercan ve Adil Ovalıoğlu ile birlikte kaleme aldığı, *Proleter Devrimci Aydınlık*’ın 6 ve 13 Nisan 1971 tarihli sayılarında yayımlanan “Çorum İlinde Sınıfların Tahlili” başlıklı yazı dizisinde özetlenmiştir. Hamit Bozarslan, gerek bu metnin, gerekse Kaypakkaya’nın daha sonra kaleme aldığı *Kürecik Bölge Raporu*’nun kapsamlı saha çalışmalarına dayanan monografiler olduğuna dikkat çeker ve dönemin diğer sol liderlerine oranla Kaypakkaya’nın ‘saha’ya daha fazla önem verdiğini tespit eder.²²

12 Mart 1971 Darbesini takip eden dönemde Kaypakkaya’nın PDA-TİİKP yönetimi ile arasındaki ilişkiler giderek daha gerilimli bir seyir izlemeye başlıyordu. TİİKP liderliği 10-12 Nisan 1971 tarihleri arasında “silahımız devrimci güç birliğidir” sloganını ortaya atmış, buna karşılık Kaypakkaya liderliğin parti ve halk ordusunu gündeme getirmemesini eleştirmişti.²³ Bakanlar Kurulunun 26 Nisan 1971’de 11 ilde sıkıyönetim ilan etmesi ise PDA-TİİKP içinde bir kopuşu başlattı. Bu dönemde PDA dergisinin ve *İşçi-Köylü* gazetesinin yasaklanmasını takiben TİİKP *Şafak* adlı illegal bir yayın organı çıkarmaya başladı.²⁴ Aynı dönemde Kaypakkaya TİİKP Doğu Anadolu Bölge Komitesi (DABK) sorumlusu oldu. Dersim’de, Malatya’nın Kürecik ilçesinde köylüler arasında bir araştırma yaparak bölgenin toplumsal dinamiklerinin coğrafi-fiziksel şartlarının devrimci bir strateji için sunduğu olanakları de-

22 Hamit Bozarslan, “İbrahim Kaypakkaya: Bir Devrimcinin Tarihsel ve Sosyal Portresi”, ed. Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger, *Türkiye Solundan Portreler* (Ankara: Dipnot, 2016), 545-546.

23 Kaypakkaya, “Aramızdaki Ayrılıklar”, 235.

24 a.g.e., 248

gerlendirdi. Bu sırada TİİKP yönetimi ile kimi temel konular üzerine görüş ayrılıkları yaşamaya başladı. O günlerde TİİKP'nin Hasan Yalçın, Oral Çalışlar ve Gün Zileli gibi üyeleri tutuklanmışlardı.²⁵ Dolayısıyla Kaypakkaya'nın TİİKP eleştirilerinin başlıca muhatabı henüz içeriye düşmemiş olan Doğu Perinçek idi. Kaypakkaya, 1971 sonu ve 1972 başında TİİKP yönetiminin Türkiye tahlili ve devrimci strateji konusundaki konumlanışlarını eleştiren üç yazı kaleme aldı: "Türkiye'de Milli Mesele" (Aralık 1971), "Başkan Mao'nun Kızıl Siyasal İktidar Öğretisini Doğru Kavrayalım" (Ocak 1972), "TİİKP Program Taslağı'nın Eleştirisi" (Ocak 1972). Bu yazıların temel noktaları genişleterek Ocak 1972'de yazdığı son yazıya ise birkaç ay sonra "Şafak Revizyonizminin Kemalist Hareket / Kemalist İktidar Dönemi / II. Dünya Savaşı Yılları / Savaş Sonrası ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezlerinin Eleştirisi" başlığını verdi.

DABK tarafından 7-8 Şubat 1972'de duyru lan kararda objektif şartların devrime elverişli olduğu, işçilerin, yoksul köylülerin ve diğer devrimci sınıf ve tabakaların mücadelesinin son yıllarda hızla büyüdüğü vurgulanıyor, silahlı mücadeleyi belirsiz bir geleceğe ertelemenin hata olduğu belirtiliyordu. Metinde halkın birleşik cephesinin proletarya önderliğindeki işçi-köylü temel ittifakı üzerinden kurulması gerektiğinin altı çiziliyor; bunun ancak bir ya da birkaç bölgede kızıl siyasal iktidar kurulmasıyla gerçekleşebileceği de belirtiliyordu.²⁶

Bu raporun yayımlanması sonrasında Kaypakkaya ve bir grup arkadaşı, Perinçek ve diğer TİİKP yöneticilerinin silahlı mücadeleyi geciktirdikleri, pasif ve reformcu oldukları gerekçesiyle Şubat 1972'de örgütten ayrıldı. Bu grup 24 Nisan 1972'de Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist (TKP-ML) adlı ayrı bir örgüt kurdu; örgütün silahlı kanadı ise Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) adını taşıyordu. Örgüt, 15 kişilik kadro ve 20'ye yakın sempatizanla kurulmuştu; yedi kişilik bir koordinasyon

25 Oral Çalışlar, "Bir Şeye İnandığı Zaman Onu Çok Sessiz ve Sert Bir Şekilde Savunurdu", *Saklanmaya Çalışılan Bir Meşale: İbrahim Kaypakkaya* (İstanbul: Umut, 2008), 83.

26 Kaypakkaya, "Aramızdaki Ayrılıklar", 254-256.

komitesi vardı. Bundan sonra Kaypakkaya Malatya, Tunceli ve Antep'te örgütlenme faaliyetlerinde bulundu; Çin, Vietnam ve Ekim devrimleri üzerine sohbetler düzenledi, Malatya'da okuma grupları kurdu.

Tezler: Tarih ve Toplum Okuması

Kaypakkaya'nın eserlerinde Türkiye tarihi ve toplumunun sınıf mücadeleleri açısından değerlendirilmesi özel bir yer tutar. Bu bölümde Kaypakkaya'nın Kemalizm başta olmak üzere Türkiye tarihinin temel uğrakları üzerine nasıl bir Marksist çözümleme geliştirdiğine değinilecek, daha sonra ulusal sorunu ele alış şekli incelenecektir.

Türkiye Tarihi Üzerine Değerlendirmeler

Kaypakkaya'nın Kemalizm ve erken cumhuriyet dönemi tarihine ilişkin en ayrıntılı değerlendirmeleri "Şafak Revizyonizminin Kemalist Hareket, Kemalist İktidar Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Savaş Sonrası ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezleri" başlığını taşıyan, Ocak 1972'de yazdığı ve aynı yılın Ağustos ayı içinde gözden geçirdiği metninde yer alır. Kaypakkaya, bu çalışmasına *Şafak* dergisinin Kemalizm, Cumhuriyet Halk Partisi ve 27 Mayıs üzerine değerlendirmelerinden bir dizi alıntı yaparak başlar. Daha sonra kendi tezlerini ortaya koyar. Tezlerini, A. Şnurov'un Türkçe çevirisi 1970'de Ant Yayınlarından çıkan *Türkiye Proletaryası* kitabı üzerine temellendireceğini söyler. Bu kitabın tezlerinin Stalin ve diğer Bolşevik liderler tarafından da benimsenmiş olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtir ve bu şekilde Türkiye değerlendirmelerinin Stalin'in onayını almış bir kitap üzerine kurulu olduğunu savunur.

Bu noktada *Türkiye Proletaryası* kitabı üzerinde durmak gerekir. Kitabın özgün baskısı 1929'da *Turetskiy Proletariat* başlığıyla yayımlanmıştı. Kitabın yayımlandığı dönemde (1928'den itibaren) Komünist Enternasyonal 'sınıfa karşı sınıf' olarak bilinen stratejiyi

benimsemiş ve komünist hareket dışındaki tüm siyasal hareketleri sınıf düşmanı olarak ilan etmişti. Bu hamleyle birlikte, 1917'yi izleyen dönemde Bolşeviklerin müttefiki olarak görülmüş olan ulusal kurtuluş hareketleri (ve bu arada erken cumhuriyet dönemi Türkiye hükümeti) artık sınıfsal bir eleştiriye tâbi tutulmaya başlanmıştı. Şnurov'un kitabı Komünist Enternasyonal'in ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bu yöneliminin izlerini taşıyor, Türkiye hükümetlerinin sınıfsal temelini oluşturan burjuvazinin kapsamlı bir eleştirisini içeriyordu.²⁷

Kaypakkaya, metninde gerek Milli Demokratik Devrim, gerekse Sosyalist Devrim tezini savunan Türkiye sosyalistlerinin Kemalizmi 'ilerici' ve 'devrimci' bir hareket olarak ele alan yaklaşımlarına sert bir şekilde karşı çıkar. Yaşadıkları çağı "proleter devrimleri ve milli kurtuluş savaşları çağı" olarak adlandıran yazarları eleştirir. Bu adlandırma 1930'larda Şevket Süreyya Aydemir başta olmak üzere *Kadro* dergisi yazarları tarafından benimsenmiş, 1960'larda ise *Yön* çevresi ve MDD tezini savunanların önemli bir kısmı (özellikle de PDA çevresi üyeleri) tarafından kullanılmıştı. Bu dönem tahlilini yapanların ortak özelliği, Milli Kurtuluş Savaşının önderliğine ve genel olarak Kemalizme ilericilik atfetmeleri, Kemalizmde kristalize olan 'milli burjuvazi'yi emperyalizm ve feodalizm karşıtı mücadelede proletaryanın ve köylülük gibi "halk sınıfları"nın müttefiki olarak görmeleriydi.

Kaypakkaya, Kemalizmi ilerici olarak değerlendiren bu yaklaşımları reddeder. Ona göre içinde bulunulan dönem "proleter devrimleri çağı"dır. Kurtuluş Savaşı'nın Asya'nın ezilen halklarına cesaret verdiğini söyleyenleri de olumsuzlar. Ona göre Kurtuluş Savaşı "Asya'nın korkak burjuvazisine ve emperyalist ülkelerin mali oligarşisine" cesaret vermiştir.²⁸ Mao'ya atıfla Kemalist Devrimin

27 Aynı dönemde Hikmet Kıvılcımlı *Yol* başlığı altında toplanan metinlerini yazmış ve Kemalist harekete sınıfsal perspektiften kapsamlı eleştiriler yöneltmiştir; bu eleştiriler de tıpkı Şnurov'un eleştirileri gibi Komintern'in "Dördüncü Dönem" (1928-1935) politikası çerçevesinde değerlendirilebilir.

28 İbrahim Kaypakkaya, "Şafak Revizyonizminin Kemalist Hareket, Kemalist İktidar Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Savaş Sonrası ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezleri", ed. Emir Ali Türk-

dünya proleter devrimlerinin bir parçası değil, eski burjuva demokratik devrimlerinin bir parçası olduğunu söyler.²⁹ Mustafa Kemal'in Çin'de proleter devrimin gerçekleşmesine engel olmak için mücadele eden milliyetçi lider Çan Kay Şek ile benzer yönlerle sahip olduğunu savunur.³⁰

Kaypakkaya Mao Zedong'un bulgularından hareketle komprador burjuvaziye ve toprak sahiplerine karşı "milli burjuvazi" ile ittifak yapılmasını öngören, Kemalist Devrimi de bir "milli burjuva" devrimi olarak değerlendiren Milli Demokratik Devrim yanlısı yazarlara eleştiriler yöneltilir. Kaypakkaya Lenin, Stalin ve Şnurov'un yazılarında kullanıldığı haliyle "milli burjuvazi" teriminin Mao Zedong'un eserlerinde karşılaşılan "milli burjuvazi" terimi ile karıştırılmaması gerektiğini söyler. Lenin, Stalin ve Şnurov ise 'milli burjuva'yı 'Türk olan burjuva' anlamında kullanırlar; Mao ise 'milli burjuvazi'yi 'işbirlikçi/komprador' burjuvazinin karşıtı olarak kullanmaktadır; üstelik Şnurov toprak ağalarını da "burjuva" kategorisi içinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla Lenin, Stalin ya da Şnurov'un eserlerinde Kemalist Devrimi 'milli burjuvazinin devrimi' olarak nitelemeleri, onların Kemalist Devrimi Türk burjuvazisinin devrimi olarak gördüklerini gösterir; bu anlamıyla milli burjuvazinin içinde emperyalizm ile işbirliği yapan ('komprador') burjuvazi de bulunur. Kaypakkaya bundan sonra gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde, gerekse Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde ve Milli Kurtuluş Savaşının önderliğinde komprador büyük burjuvazinin, toprak ağalarının ve tefecilerin ağırlık taşıdığını söyler. Cumhuriyetin kuruluşu da bu durumu değiştirmemiştir; eski büyük ticaret burjuvazisi ve Ermeni/Rum burjuvazi tasfiye edilse de komprador büyük burjuvazinin ve toprak ağalarının belirli kesimlerinin hâkimiyeti devam etmiştir. Kaypakkaya, bu değerlendirmeleriyle Osmanlı döneminde burjuvazinin işbirlikçi gayrimüslim

men, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Ocak/Ağustos 1972] 2015), 142.

29 Kaypakkaya, "TİKP Program Taslağı Eleştirisi", 69.

30 Kaypakkaya, "Şafak Revizyonizminin Tezleri", 158.

topluluklardan ibaret olduğunu, Cumhuriyetle birlikte gayrimüslim burjuvazinin tasfiye edildiğini ve ‘milli burjuvazi’nin yaratıldığını öne süren Doğan Avcıoğlu başta olmak üzere çok sayıda yazarın ve Türkiye’de burjuvazinin mevcut olmadığını öne süren kişilerin tarih anlatılarını reddeder.³¹

Kaypakkaya’nın 1971-1972 yıllarında yazdığı tüm eserlerinde ‘milli burjuvazi’ kavramını kullanmaktan kaçınması, halk sınıfları arasında işçi sınıfı, köylülük ve küçük burjuvazinin yanında ‘milli burjuvazi’ yerine ‘orta burjuvazi’den söz etmesi dikkate değerdir: Yazar, bu şekilde yaygın sol söylemde ‘milli burjuvazi’ kavramına atfedilen olumlu anlamları reddetmekte, ‘milli karakterde orta burjuvazi’ terimini ise temkinli bir şekilde, çoğunlukla entelektüelleri belirtmek için kullanmaktadır. Kaldı ki ona göre ‘milli karakterdeki orta burjuvazi’ Kurtuluş Savaşı sırasında önder konumda değildir; komprador Türk büyük burjuvazisinin ve toprak ağalarının yedek gücü olarak rol oynamıştır.³² Halk da Milli Mücadeleye katılmıştır, ancak bağımsız bir kuvvet olarak değil, burjuvazinin ve toprak ağalarının arkasında katılmıştır.³³ Bununla birlikte, Kaypakkaya, komünistlerin Kurtuluş Savaşı’nda faaliyet göstermiş olan halk kahramanlarının mirasçısı olduklarını belirtmekten geri durmaz.³⁴

Kaypakkaya, Cumhuriyet Halk Partisi ile diğer partiler (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti-Adalet Partisi) arasındaki çatışmaları ilericiler ve gericiler arasında bir mücadele olarak düşünmez; bunları toprak ağaları ile komprador burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki gerilimler olarak ele alır. Yön çevresinin ve MDD tezini benimseyenlerin savunduğunun aksine Kemalizm ve CHP’nin “milli burjuvazi”yi, diğer partilerin ise toprak ağaları ve/veya komprador burjuvaziyi temsil etmesi söz konusu değildir. CHP’nin nispeten

31 A.g.e., 144-145.

32 Kaypakkaya, “Şafak Revizyonizminin Tezleri”, 141.

33 Kaypakkaya, “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”, 70.

34 Kaypakkaya, “Şafak Revizyonizminin Tezleri”, 163.

“ilerici” olması sınıfsal karakterinin farklılığından kaynaklanmaz, partiye destek olsa da partide etkin konumda olmayan “milli karakterdeki orta burjuvazi”nin varlığından kaynaklanır.

Kaypakkaya, Şnurov’dan çok sayıda alıntı yaparak CHP’nin ve Kemalist iktidarın neden ilerici olarak nitelenmemesi gerektiğini örnekleriyle anlatır. Kemalist Devrimin sonucunda halk yine ezilen, sömürülen, tahakküm edilen bir kitle olarak kalmıştır.³⁵ Kaypakkaya, tek parti döneminde işçi hareketlerine ve TKP’ye uygulanan baskı politikasından ve işçi sınıfına uygulanan sömürüden örnekler verir. Yazar, cumhuriyet döneminde burjuvazi ve toprak sahiplerinin bir ittifakının hâkim olduğunu belirtir. Burjuvaziye ilerici ya da ‘milli’ olarak nitelemek mümkün değildir, zira bu dönemin burjuvazisi tıpkı önceki dönemlerde olduğu gibi emperyalizm ile eklemlenmiş, işbirlikçi (komprador) nitelik taşır. Ona göre meşrutiyet yönetimine kıyasla ‘burjuva cumhuriyeti’ bu hâkim sınıfların çıkarlarına en iyi cevap veren yönetimdir.³⁶

Erken Cumhuriyet döneminde Kemalistlerin ‘milli burjuvazi’ yaratma çabasında olduklarına dair çok sayıda argüman ileri sürülmüştür. Kaypakkaya, bu görüşün hatalı olduğunu düşünür; ona göre 1920’lerden itibaren devlet eliyle milli burjuvazi yaratmak söz konusu olmamıştır, devlet imkânları Kemalist burjuvazinin zenginleşmesine tahsis edilmiştir.³⁷ Kaldı ki devlet hâkim sınıf ya da sınıfların baskı ve sömürü aracıdır, yeni bir sınıf yaratması mümkün değildir.³⁸

Kaypakkaya, Kemalistlerin devletçi oldukları gerekçesiyle onlara ilericilik atfedenlerin görüşlerini de kesin bir şekilde reddeder. Hâkim sınıfların hiçbiri ebedî olarak devletçi, hür teşebbüsçü, tek partici ya da çok partici değildir; hâkim sınıflar konjonktüre göre ekonomi politikası ya da parti sistemi gibi alanlarda tercihler yapabilirler ve sosyalist hareket bu tercihlere dayanarak hâkim sınıfla-

35 Kaypakkaya, “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”, 70.

36 Kaypakkaya, “Şafak Revizyonizminin Tezleri”, 132.

37 Kaypakkaya, “Şafak Revizyonizminin Tezleri”, 128.

38 Kaypakkaya, “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”, 73.

ra ilericilik atfedemez: “bir komünist hareket için elbette iki gerici klikten birini tercih etmek söz konusu olamaz.”³⁹

Kaypakkaya'nın 1930'lardan 1960'lara uzanan dönemde Türkiye politikası ve toplumu üzerine değinileri, erken Cumhuriyet dönemi üzerine yazdıklarına kıyasla çok daha sınırlı bir yer tutar. DP'nin 1946'da kurulmasından sonra hızlı bir şekilde toplumsal destek almasını, halkın II. Dünya Savaşı yıllarında “Alman faşizminin kuklası” olan komprador ve toprak ağalarını temsil eden CHP iktidarına kızgınlığı sonucunda “ABD uşağı” olan DP'yi desteklemeye yönelmesiyle açıklar.⁴⁰ Bu argüman, 1940'lı yıllar boyunca gerçekleşen siyasal değişimlerin sınıfsal temellerini tüm karmaşıklıkıyla açıklamaktan uzaktır.⁴¹ Kaypakkaya 27 Mayıs 1960 Darbesi ile sonuçlanan süreçle ilgili olarak da ayrıntılı açıklamalar getirmez. Ona göre 27 Mayıs, CHP'nin muhalefet önderliğini ele alıp orta burjuvazinin ve gençliğin heyecanlı atılımını kendi iktidarı yönünde ustalıklı kanalize etmesiyle gerçekleşmiştir. Bu açıklama da 1950'li yıllar boyunca sınıf ilişkilerinin ve sanayi burjuvazisi öncülüğünde oluşan hegemonik blokun 27 Mayıs'a giden süreçte oynadığı rolü açıklamaz. Bununla birlikte Kaypakkaya 27 Mayısçıları arasında “komprador büyük burjuvazi, toprak ağaları ve Türkes gibi faşistler”in bulunduğu dikkat çekerek darbenin temelini oluşturan hegemonik blokun karmaşık yapısına kısaca da olsa işaret eder.⁴²

'Milli Mesele': Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kaypakkaya'ın ulusal sorun, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve özel olarak Kürt sorunu üzerine görüşleri Aralık 1971'de kaleme aldığı “Türkiye’de Milli Mesele” başlıklı yazıda yer alır.

39 Kaypakkaya, “Şafak Revizyonizminin Tezleri”, 130, 135.

40 A.g.e., 135-136; Kaypakkaya, “TİİKP Programı Taslağı Eleştirisi”, 76.

41 Bu yönde bir eleştiri için bkz. Erdoğan Aydın, “Sosyalizmin İçinden, Hareketin Dışından: Kaypakkaya Değerlendirmesi”, ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, 2015), 465-467.

42 Kaypakkaya, “Şafak Revizyonizminin Tezleri”, 140.

Kaypakkaya, bu yazısını Stalin'in *Marksizm ve Milli Mesele* başlıklı kitabından ve Lenin'in ulusal sorun üzerine yazılarının derlendiği *Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı* kitabından hareketle kurgular. Bu kitapların Türkçe çevirileri sırasıyla 1967 ve 1968'de yayımlanmıştır. Kaypakkaya'nın Kürt sorunu konusundaki duyarlılığı, dönemin politik-entelektüel bağlamı ile ilişkili olarak incelenebilir. TİP'in ön ayak olmasıyla 1967-1969 arasında düzenlenen Doğu Mitingleri, sosyalist hareket içinde Kürtlere uygulanan baskı politikaları konusunda bilinçliliğin gelişmesine önemli bir katkı yapmıştı. TİP içindeki 'Doğulular' adı verilen bir grubun varlığı, 14 Mayıs 1969'da Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın kurulması ve İsmail Beşikçi'nin 1969'da *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller* başlıklı çalışmasını yayımlaması gibi etmenler Kürt sorununa dair ilgiyi canlandırmıştı. Hikmet Kıvılcımlı'nın Kürt sorununa dikkat çeken çalışmaları da bu ilginin artmasında etkili olmuştu. Aynı dönemde Deniz Gezmiş gibi sosyalistler Kürtlerle ayrı bir özne olarak ittifak kurulması gerektiğini düşünüyorlardı.⁴³ Kaypakkaya'nın Kürtler, şovenizm ve ulusal sorun üzerine yapılan tartışmalara başlıca katkısı ise, bu konuyu Stalin'in 1913 tarihli eserinden hareketle genel bir teorik-stratejik çerçeveye yerleştirerek incelemeye çabalamasından kaynaklanıyordu.

İbrahim Kaypakkaya, Nisan 1971 sıkıyönetiminden önce 'milli mesele' konusunda "azgın bir hâkim ulus milliyetçiliği"nin savunulduğunu, bunun Mihri Belli'den miras alındığını söyler. Bundan sonra PDA çevresinin ulusal sorun üzerine tezlerini eleştirir.⁴⁴ Milli baskı sadece hâkim milletin hâkim sınıfları tarafından yapılmamaktadır; milli karakterdeki Türk orta burjuvaları ve temsilcileri de onların suç ortaklarıdır. Kaypakkaya, çoğunlukla PDA çizgisinin yetersiz bulduğu görüşlerine karşı çıkar, ancak daha da sert bir dille Doğan Avcıoğlu, Bülent Ecevit, Mihri Belli ve Hikmet

43 Bu konuda bkz. Ateş Uslu, "Deniz Gezmiş: Öğrenci Hareketlerinden 'Halk Savaşı'na Giden Yolda Bir Devrimcinin Portresi", ed. Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger, *Türkiye Solundan Portreler* (Ankara: Dipnot, 2016), 522-523.

44 İbrahim Kaypakkaya, "Türkiye'de Milli Mesele", Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Aralık 1971/Haziran 1972] 2015), 166.

Kıvılcımlı'yı eleştirir; onların 'ulusal birlik' ve 'toprak bütünlüğü' gibi sloganları kullanarak milliyetler arasındaki eşitsizliği ve Türk burjuvazisinin imtiyazlarını savunduğunu söyler.⁴⁵

Kaypakkaya'nın benimsediği tanıma göre halk, "her tarihi dönemde devrimden menfaati olan, devrim safında yer alan sınıf ve tabakaları ifade eder"; işçi sınıfını, yoksul ve orta hâlli köylüleri, yarı-proleterleri ve şehir küçük burjuvazisini kapsar. Millet ise bütün sınıf ve tabakaları içerir. Kaypakkaya millet tanımını yaparken Stalin'in metnine referans verir ve millet-sınıf-kapitalizm ilişkisi konusunda da Stalin'in görüşlerini tekrarlar. Ona göre milletler kapitalizmin şafağında ortaya çıkarlar: "Kapitalizmin bir ülkeye, bir bölgeye belli ölçülerde girmesiyle ve o ülkede, o bölgede pazarları belli ölçüde birleştirmesiyle, *millet olmanın diğer şartlarını bir arada taşıyan* topluluklar artık millet hâline gelmiş sayılırlar."⁴⁶

Kaypakkaya, milli baskının temeline sınıfsal bir açıklama yerleştirir. Ezilen millete mensup burjuvazi ve toprak ağaları "kendi pazarına kendisi sahip olmak, bu pazarı dilediği gibi kontrol etmek, maddi zenginlikleri ve halkın işgücünü kendisi sömürmek ister." Hâkim millete mensup kapitalistler ve toprak ağaları ise "ülkenin bütün zenginliklerinin ve pazarlarının rakipsiz sahibi olmak ister." Örneğin dil birliğini kurarak ticareti en geniş ölçüde ve kendi lehlerinde geliştirmeyi amaçlar. Milli baskının temel amacı da hâkim milletin burjuvazisinin rakipsizleşme çabasıdır.⁴⁷ Böylece iki milletin hâkim sınıfları karşı karşıya gelir. Ezilen milletin burjuvazisinin ve toprak ağalarının bir kısmı hâkim milletin burjuvazisiyle ittifak yapmakta olsa da bu 'işbirlikçi' kesimlerin sayısı gayet azdır.⁴⁸

Kaypakkaya, Türkiye'de 'milli baskı' konusunu çeşitli boyutlarıyla inceler. Ona göre PDA metinlerinde söylenenin aksine Türkiye'de milli baskı sadece Kürt milletine değil, "bütün azınlık uyruk milliyetlere" uygulanmaktadır.⁴⁹ Türkiye'de jenosidin bir-

45 A.g.e., 175.

46 A.g.e., 167, vurguözgün metinden.

47 A.g.e., 169, 172.

48 A.g.e., 169.

49 A.g.e., 166.

çok örneği olduğunu söyler, Kaypakkaya. “1915’de ve 1919-20’de kitle hâlinde katledilen ve topraklarından sürülen Ermeniler”den bahsederek⁵⁰ “Ermeni soykırımı” nitelemesini kullanan ilk sosyalist olur. Ancak bu konuda ayrıntılı bir inceleme yapmaz. “Şafak Revizyonizminin Kemalist Hareket, Kemalist İktidar Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Savaş Sonrası ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezleri” başlıklı yazısında ‘milli baskı’nın çeşitli örneklerini verir; örneğin erken Cumhuriyet döneminden itibaren Kürt dilinin yasaklandığını hatırlatır. Kürtler ve diğer uluslar üzerine uygulanan baskıyı devlet kurumlarınca desteklenen bir Türk milliyetçiliğinin yükselişine paralel olarak ele alır; ‘Güneş Dil Teorisi’ gibi teorilerle baskının pekiştiğini anlatır. “Bir Türk dünyaya bedel” ve “Ne mutlu Türküm diyene” gibi sloganları şovenist olarak niteler.⁵¹ “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”nde 1950’li yıllarda Kore Savaşına sürülenler arasında azınlık milliyetlerinden, özellikle de Kürtlerden çok sayıda asker olduğuna dikkati çeker.⁵² Ona göre azınlık milliyetlerin emekçilerine bir “katmerli baskı” yapılmaktadır; Kürtler ve diğer azınlık milliyetler, sınıfsal baskının yanında “tüm sınıflara yapılan milli baskı”ya maruz kalmaktadır.⁵³

Kaypakkaya’ya göre Türkiye’de ırkçılık politikası burjuvazinin siyasal açıdan en geri kesimlerinin ve feodalizmin politikasıdır; bu politika en belirgin şekilde MHP tarafından uygulansa da Adalet Partisi ve CHP de dahil olmak üzere çoğu partide benzer politikaların savunulduğu görülür. Kaypakkaya bu noktada ırkçılığın ‘dış kaynaklı’ olduğuna dair tezlere karşı çıkar. Ona göre emperyalizm ırkçılık politikasını çıkarlarına göre destekleyebilir ya da desteklemeyebilir; dolayısıyla ırkçılık “dışarıdan sokulan bir şey değildir, ama dışarıdan desteklenebilir”. ırkçılığa karşı mücadele ise her şeyden önce hâkim milletin hâkim sınıflarına karşı yöneltilecek olan mücadeledir.⁵⁴

50 A.g.e., 172, 182.

51 Kaypakkaya, “Şafak Revizyonizminin Tezleri”, 126-127.

52 Kaypakkaya, “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”, 82.

53 A.g.e., 87.

54 Kaypakkaya, “Türkiye’de Milli Mesele”, 174.

Devrim Stratejisi

Türkiye’de 1960’lı ve 1970’li yıllarda sosyalist siyasal düşünüş devrim stratejisi tartışmalarıyla ayrılmaz bir bütün içinde gelişmiştir. Bu bölümde öncelikle Kaypakkaya’nın Mao Zedong’dan etkilenererek geliştirdiği ‘kesintisiz-aşamalı devrim’ stratejisinin temel hatları incelenecek, daha sonra ulusal sorun konusunda komünistlerin benimsemesi gereken strateji hakkında görüşleri ele alınacaktır.

Kesintisiz-Aşamalı Devrim ve Öncü Parti

Kaypakkaya’nın yazılarında “devrim stratejisi” konusu merkezî bir öneme sahiptir; hatta onun tarihsel ve teorik değerlendirmelerinin bütünüdür devrimci strateji konusuyla ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Kaypakkaya’ya göre Selçuklu ve Osmanlı tarihindeki köylü isyanlarının incelenmesi, ancak bunların ortaya çıktıkları bölgelerde imiraslarının canlı olması ve günümüzde de bir kitle temelini mevcut olması hâlinde anlamlıdır.⁵⁵

İbrahim Kaypakkaya’ya göre Türkiye gibi yarı-sömürge ve yarı-feodal ülkelerde faşizm komprador büyük burjuvazi ve toprak ağalarının diktatörlüğüdür. Faşizmin askerî bir darbe yoluyla iktidara gelmesi beklenemez, ayrıca faşizm parlamento ile bağdaşabilir. Kaypakkaya bu bağlamda Endonezya, Güney Vietnam, Pakistan, Hindistan, İran ve İspanya örneklerini sıralar. Ona göre parlamento nasıl bir parlamento olduğuna bakılmalıdır.⁵⁶ Faşizm kimi durumlarda parlamentoyu muhafaza eder, kimilerinde de lağveder. Faşist diktatörlüğe karşı bir ‘reformcu burjuva iktidarı’ savunulamaz; böyle bir iktidar şartları müsait görür görmez, gericilikle işbirliği aracı olacaktır. Faşizme karşı ancak antifaşist halk cephesi iktidarı savunularak zafer kazanılabilir.⁵⁷ “Halk cephesi” konusundaki görüşlerini çok çeşitli yazılarında tekrarlayan Kaypakkaya, bu

55 Kaypakkaya, “Kızıl Siyasi İktidar Öğretisi”, 48-49.

56 Kaypakkaya, “Aramızdaki Ayrılıklar”, 237-239.

57 A.g.e., 241.

konuyu 'kesintisiz ve aşamalı devrim' ve 'öncü parti' ile bağlantılı olarak inceler.

Bu noktada, Kaypakkaya'nın devrim stratejisi üzerine görüşlerini dönemin tartışmaları içinde konumlandırmak gerekmektedir. Önceki bölümde de belirtildiği gibi, 1960'ların sonuna gelindiğinde Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran başta olmak üzere TİP liderleri Sosyalist Devrim tezini savunuyor, Türkiye'de sosyalist devrimin koşullarının oluşmuş olduğunu öne sürüyorlardı. Mihri Belli'nin önderlik ettiği Milli Demokratik Devrim tezi savunucuları ise burjuva demokratik devrim aşaması tamamlanmaksızın sosyalist devrim aşamasına geçilemeyeceğini belirtiyorlardı. Kaypakkaya önce sosyalist devrim, 1969 ortalarından itibaren ise milli demokratik devrim tezini savunmuştu. Kaypakkaya'nın, 1971-1972 yıllarında yazdıkları yazılarda kullandığı 'kesintisiz ve aşamalı devrim' terimi ise Mao Zedong ve Çin Marksizmi etkisinin göstergesidir.⁵⁸ Çin Halk Cumhuriyeti'nde "Büyük İleri Atılım" kampanyasının başlatıldığı 1958 yılından itibaren Mao başta olmak üzere Çin Marksistleri 'kesintisiz devrim' terimini sıklıkla kullanmışlar, benimsedikleri devrim stratejisinin 'kesintisiz ve aşamalı' devrim olduğunu da yaygınlıkla belirtmişlerdi.⁵⁹ Çin Komünist Partisi'nin Aralık 1958 tarihli kararında demokratik devrim ile sosyalist devrim arasında da, sosyalizm ile komünizm arasında da Çin Seddi olmadığı belirtiliyor, ancak bu farklı aşamaların farklı niteliksel dönüşümler getireceği için birbirinden farklı aşamalar teşkil ettiği belirtiliyordu. Dolayısıyla devrim süreci farklı aşamalar birbirlerinden farklı dönüşümler getirdiği ölçüde 'aşamalı', bu aşamalar birbirine bağlı olduğu ölçüde de 'kesintisiz' olarak tanımlanıyordu. 1960'ların ikinci yarısında ortaya atılan Milli Demokratik Devrim

58 Mahir Çayan da Maoist gelenek içinde yer almamasına rağmen aynı dönemde Mihri Belli'yi ve *Aydınlık Sosyalist Dergi* çevresini eleştirirken benzer bir terminoloji kullanmıştır. Örn. bkz. Mahir Çayan, "Kesintisiz Devrim I", der. Emir Ali Türkmen, *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1: 20'lerden 70'lere Seçme Metinler* (Ankara: Dipnot, [1971] 2013), 362: "Marksist devrim anlayışı, sürekli ve kesintisiz bir ihtilal sürecini öngörmektedir."

59 Stuart R. Schram, "Mao Tse-tung and the Theory of the Permanent Revolution, 1958-69", *The China Quarterly*, 46 (1971).

stratejisiyle Kaypakkaya'nın Çin Marksizminin etkisiyle 1970'lerin başında savunduğu "kesintisiz ve aşamalı devrim" stratejisinin birbirinden farklı niteliklere sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Milli demokratik devrim stratejisinde işçi sınıfı, köylülük, küçük burjuvazi ve milli burjuvazinin ittifakıyla emperyalizm ve feodalizme karşı yapılacak olan bir "milli demokratik devrim" in tamamlanmasından sonra sosyalist devrim için gerekli şartların oluşacağı savunulurken, "kesintisiz ve aşamalı devrim" stratejisinde aşamalar tek ve bütünleşik bir sürecin uğrakları olarak tarif ediliyordu. Kaypakkaya (ve aynı dönemde Çayan) Mihri Belli gibi Milli Demokratik Devrim teorisyenleriyle polemige girerken gerek terminolojik açıdan, gerekse içerik açısından 'milli demokratik devrim' stratejisi ile bir kopuş gerçekleştirmişlerdir.

Görüldüğü gibi, Kaypakkaya, stratejisini adlandırırken Maoizm içinde 1950'lerin sonunda ve 1960'ların başında geliştirilmiş olan terminolojiye başvurur. Buna karşılık, devrimci strateji üzerine görüşlerinin içeriği esas olarak Mao Zedong'un 1920'li yılların sonunda kaleme aldığı çalışmaların etkisini taşır. "Başkan Mao'nun Kızıl Siyasi İktidar Öğretisini Doğru Kavrayalım" başlığıyla Ocak 1972'de kaleme aldığı yazısında kızıl iktidarın var olabilmesinin ve gelişmesinin hangi şartlara bağlı olduğunu araştırır. Mao Zedong'un 5 Ekim 1928 tarihli bir metninde kızıl iktidarın var olabilmesi ve gelişebilmesi için sıraladığı şartları aktarır ve buradan hareketle ayrıntılı bir inceleme geliştirir.⁶⁰ Mao, kızıl iktidarın emperyalist bir ülkede ya da bir sömürge de mümkün olmadığını, ancak yarı-sömürge olan Çin'de mümkün olduğunu söyler. Kızıl iktidarın var olması bir "olağanüstü olay"dır, başka bir olağanüstü olayın varlığıyla (beyaz rejimin savaş içinde bulunmasıyla) gerçekleşebilir, bu da Çin gibi yarı-sömürgelerde mümkün olur. Mao'ya göre kızıl iktidarın ikinci şartı, kuvvetli bir kitle temelinin varlığıdır. Üçüncü şart, devrimci durumun ülke çapındaki gelişmesidir. Dördüncü şart, yeterli güce sahip ve düzenli bir kızıl ordudur. Beşinci şart ise komünist parti örgütünün güçlü ve politikasının

60 Mao Zedong, "Çin'de Kızıl İktidar Niçin Var Olabilir? (5 Ekim 1928)", *Seçme Eserler I* (İstanbul: Kaynak, [1928] 2000), 101-112.

doğru olmasıdır. Mao 25 Kasım 1928 tarihli bir metninde Çin'in komprador ve toprak ağaları sınıfları içindeki parçalanmalara ve savaflara dikkat çeker. Ona göre devrimci durumun bir süre durgunlaşması, onun varlığını ortadan kaldırmaz.⁶¹

Devrim stratejisi konusunda yapılan tartışmaların ayrılmaz bir parçası, öncü parti üzerine değerlendirmelerdir. Kaypakkaya 1970 yılında kaleme aldığı "İşçi-Köylü Hareketleri ve Proleter Devrimci Politika" başlıklı yazısında öncü partinin halk sınıfları (işçi sınıfı ve köylülük) içinde yürütmesi gereken çalışmaların önemine dikkat çekmişti. 1971-1972 yıllarında yazdığı yazılarında da partinin önemini vurgulamaya devam eder. Kaypakkaya, devrimci partinin isminde 'komünist' sözcüğünün kullanılmasından kaçınılmaması gerektiğini belirtir; ona göre Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi (THKP) ve TİP küçük burjuva ve burjuva demokratlarıdır; komünist olduklarını söyleyememektedirler.⁶² Türkiye Komünist Partisi (TKP) ise Kaypakkaya'ya göre 'komünist' adını taşımasına rağmen bir "revizyonist burjuva kulübü"dür. Kendi partisinin TKP ile arasına mesafe koymak için "Marksist-Leninist" sıfatını da kullanması gerektiğini belirtir. Böylece "Türkiye Komünist Partisi-Marksist-Leninist" (TKP-ML) adlı yeni bir illegal partinin kurulacağını duyurmuş olur. Bu noktada, 1960'ların ortasından itibaren dünyada kurulan çok sayıda Maoist partinin "Marksist-Leninist" sıfatını almış olduğunu belirtmek gerekiyor: 1964'te Avustralya'da Avustralya Komünist Partisi (Marksist-Leninist), 1965'te Bolivya Komünist Partisi (Marksist-Leninist) ve Paraguay Komünist Partisi (Marksist-Leninist), 1967'de Fransa'da Marksist-Leninist Komünist Parti, 1968'de İtalyan Komünistleri Birliği (Marksist-Leninist) ve Avusturya Devrimci İşçiler Birliği (Marksist-Leninist), 1969'da Hindistan Komünist Partisi (Marksist-Leninist), 1970'te İran'da Komünist Devrimciler Örgütü (Marksist-Leninist) ve

61 Mao Zedong, "Ciangsi Dağları'ndaki Mücadele (25 Kasım 1928)", *Seçme Eserler I* (İstanbul: Kaynak, [1928] 2000), 113-153.

62 Kaypakkaya, "TİİKP Program Taslağı Eleştirisi", 59.

Malezya'da Mayaya Komünist Partisi/Marksist-Leninist, 1971'de ise ABD'de Komünist Parti (Marksist-Leninist) adlı örgütler kurulmuştu. Kaypakkaya'nın TKP-ML adını tercih etmesi dönemin Maoist hareketinin yönelimleriyle uyumluydu.

Kaypakkaya'nın komünist partiden bahsederken partiye işçi ve köylülerin değil, işçilerin önderliği için ihtiyaç duyulduğunu söylemesi dikkat çekicidir.⁶³ İşçi sınıfı ve köylülük konusunda şu sözleri söyler: "Biz işçi sınıfı hareketiyiz, onun öncü müfrezesiyiz. Köylü hareketi asla değil. Ülkemizin bugünkü somut şartları bize köylülükle ilgili görevler yüklüyor, ama bu geçicidir, bizi asıl görevimize yaklaştıran geçici bir adımdır."⁶⁴ Ona göre köylülük özel mülkiyet alanındadır, proletarya ise özel mülkiyetle bütün bağlarını koparmıştır; "insanlığın tümünün kurtuluşunu, tarih, işçi sınıfının omuzlarına yüklemiştir". Köylü partileri ise küçük burjuva demokratlarıdır, proletarya partileri burjuva demokrasisini son sınırlarına kadar genişletmeye çalışsa da bunu proleter demokrasisine geçişin ön şartlarını yaratmak için yapar, "proletaryanın vazgeçilmez önder rolü olmadan, burjuva demokrasisinden bir adım bile öteye ilerleyemezler."⁶⁵

Bütün bu değiniler, Kaypakkaya hakkında kimi zaman öne sürülen 'köylü devrimcisi' adlandırmasının yanlışlığını ortaya koyar. Kaldı ki Mao Zedong da çoğu zaman sanıldığıının aksine köylülüğün önderlik ettiği bir devrim modelini savunmamış, köylülüğün devrim stratejisi içinde ve 'halk sınıfları' arasındaki önemini sürekli olarak vurgulasa da devrimin önderliğini işçi sınıfının yapması gerektiğini sıklıkla hatırlatmıştır. Bununla birlikte, Çin'de köylülüğün demografik ağırlığı ve 1920'li yıllardan itibaren Çin Komünist Partisi'nin devrim mücadelesinde köylülüğün başat bir rol oynaması Mao'nun işçi sınıfı ve köylülük arasındaki ittifakın mahiyeti konusunda kimi durumlarda birbiriyle çelişen değerlendirmeler yapmasına da neden olabilmektedir.

63 A.g.e., 71.

64 A.g.e., 58.

65 A.g.e., 59.

Kaypakkaya benimsediği devrim stratejisini “Marksist-Leninist kesintisiz ve aşamalı devrim teorisi” olarak niteler.⁶⁶ Kaypakkaya’ya göre, “proletaryanın kıvıllı bayrağı altında, işçi-köylü temel ittifakı üzerinde, halkın demokratik diktatörlüğünü kurmaya yönelen bir cephe” oluşturmak gereklidir.⁶⁷ Devrim stratejisi konusunda ilişkili olarak dönemin diğeri sosyalist yazarları gibi Kaypakkaya da devrim sürecindeki ittifaklar üzerine tartışmalar yürütür. İttifaklardan söz ederken Georgi Dimitrov’un *Faşizme Karşı Birleşik Cephe* (1935) kitabına atıf yapar. Türkçe çevirisi 1969’da Ser Yayınları tarafından yayımlanan bu kitapta Dimitrov faşizmin sosyal dayanağı olan sınıfın devrilmesini ve yerine birleşik, cephe kurulmasını gerekli görür. Kaypakkaya’ya göre Avrupa’da burjuvazi, Türkiye’de ise komprador burjuvazi ve toprak ağaları faşizmin toplumsal dayanağını oluşturur. Kaypakkaya, Türkiye’de birleşik cephe kurulmasının faşizmin mevcudiyetine bağıllı olmaksızın proletarya iktidarının kurulması yolunda kaçınılmaz bir aşama olduğu görüşündedir.⁶⁸ Türkiye’de anti-feodal, anti-emperyalist ve antifaşist cephe işçiler, köylüler, şehir küçük burjuvazisi ve milli burjuvazinin devrimci kanadı üzerine kuruludur.⁶⁹ Kaypakkaya’nın sıraladığı bu dört ‘halk sınıfı’, Mao Zedong’un Mart 1949’da “halkın demokratik diktatörlüğü”nden bahsederken tanımladığı dört halk sınıfına tekabül eder.

Kaypakkaya’ya göre “kesintisiz ve aşamalı devrim” sürecinin “demokratik devrim” aşaması özü itibarıyla bir köylü devrimidir. Kıvıllı iktidarın belirli bölgelerde kurulmasını takiben “halkın devrimci birleşik cephesini (işçi-köylü temel ittifakı üzerine kurulan cepheyi)” gerçekleştirmek mümkün olur. Halkın birleşik cephesi, bir veya birkaç bölgede kıvıllı siyasi iktidarın doğmasıyla mümkün olabilir.⁷⁰ Dolayısıyla devrimin ‘aşamalı’ olması, kimi dönüşümlerin burjuvaziye ya da kapitalizme bırakılması ve sosyalist devrimin

66 Kaypakkaya, “Kıvıllı Siyasi İktidar Öğretisi”, 54.

67 Kaypakkaya, “Aramızdaki Ayrıllıklar”, 318.

68 a.g.e., 233.

69 a.g.e., 234.

70 A.g.e., 317.

bilinmeyen bir geleceğe ertelenmesi anlamına gelmez. Örneğin “işbirlikçi kapitalizm”in feodalizmi yıkması mümkün değildir; feodalizmin “köylü usulü veya devrimci hâl tarzı”, güçlü bir köylü isyanıyla feodal mülkiyetin ve feodal ilişkilerin tasfiye edilmesidir.⁷¹ Kaypakkaya, Mao Zedong düşüncesinin yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde nasıl bir anlam taşıdığını sorduktan sonra Mao’nun “Marksist-Leninist kesintisiz ve aşamalı devrim teorisini, yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerin şartlarına” uyguladığını hatırlatır ve bu ülkelerde feodalizme karşı yürütülen mücadele ile emperyalizme karşı mücadelenin birbirine kopmaz bağlarla bağlı olduğunu söyler. “Demokratik halk devriminin özü toprak devrimidir. Toprak devrimi, proletarya önderliğinde halk savaşı yoluyla başarıya ulaşır. Halk savaşı, özünde bir köylü savaşıdır.”⁷² Kaypakkaya’ya göre proletarya partisi ve halk ordusu uzun süreli savaş içinde adım adım inşa edilmelidir.

Kaypakkaya ‘kesintisiz ve aşamalı devrim’ sürecinde işçi sınıfının köylülük dışındaki müttefiklerinden bahsederken temkinlidir. Gerek milli demokratik devrim, gerekse sosyalist devrim tezini benimseyen yazarların büyük bir çoğunluğunun ilericilik atfettiği ve müttefik olarak gördüğü Kemalistlerin devrim sürecinde yeri olmayacağını savunur. Ona göre Kemalistlerin burjuva devrimini tamamlamasını beklemek, Menşeviklerin mantığını savunmak anlamına gelir. Bu hata, tarihsel süreçte TKP tarafından yapılmıştır; Şefik Hüsnü yönetimiyle beraber Leninizmden uzaklaşan TKP, işçi köylü ittifakı yerine burjuvazi ile ittifakı ön plana çıkarmıştır.⁷³ PDA-Şafak çevresi de “reformist milli burjuvaziye kuyruk olma politikası” izlemektedir, bu aynı zamanda “proletaryayı burjuvaziye kuyruk yapma çabası” anlamına gelmektedir.⁷⁴

Kaypakkaya diğer sosyalistlerin orduyu değerlendirme biçimlerini de eleştirir; dönemin yazarlarının neredeyse ‘yurtsever su-

71 Kaypakkaya, “Kızıl Siyasi İktidar Öğretisi”, 53-54.

72 Kaypakkaya, “Aramızdaki Ayrılıklar”, 220.

73 Kaypakkaya, “TİKP Program Taslağı Eleştirisi”, 79-80.

74 Kaypakkaya, “Aramızdaki Ayrılıklar”, 317, 319.

baylar' diye ayrı bir sınıftan söz edecek olduklarını söyler. Örneğin Mihri Belli, Kemalist Hareketi küçük burjuvazinin en uyanık kesimi olan asker/sivil aydın zümrenin hareketi olarak görür.⁷⁵ Kaypakkaya ise Kemalizme de, orduya da herhangi bir ilerencilik atfetmez ve onları burjuvazi ile ilişkilendirir. Ona göre 15-16 Haziran 1970 işçi direnişinin sıkıyönetimle bastırılması, halkın kurtuluşunu "hâkim sınıfların ordusundan beklemenin" bir hayal olduğunu göstermiştir.⁷⁶ Kaldı ki ona göre 'ihtilal' sözcüğünü kullanırken temkinli olmak gerekmektedir: Bu sözcük Türkiye'de halk arasında özel bir anlam kazanmıştır; 27 Mayıs 1960 darbesinden itibaren ihtilal "burjuva subaylarının darbesi olarak anlaşılmaktadır".⁷⁷ Dolayısıyla komünist hareketin bu kavramı kullanmaktan kaçınması gerekir.

"TİİKP Program Taslağı'nın Eleştirisi" metni, öncü parti üzerine kapsamlı değerlendirmeler içerir. Kaypakkaya'ya göre partide yasallık endişesi olmamalıdır, parti faaliyetinin esas olarak illegal bir faaliyet olma zamanı gelmiştir.⁷⁸ 15-16 Haziran 1970 Büyük İşçi Direnişi ile doruğuna ulaşan işçi hareketi, devrimin şiddete dayanacağını göstererek TİP yönetiminin görüşlerine ("Aybar-Boran oportünizmi"ne) darbe indirmiştir. Buna karşılık, aynı direniş, gerçek kahramanın kitleler olduğunu da kanıtlamıştır. Kaypakkaya'ya göre 15-16 Haziran'ın yenilgisi, devrimin ilk başlarda şehirlerde başarıya ulaşamayacağını göstermiş, sonrasında ilan edilen ve üç ay süren sıkıyönetim ise illegal faaliyet gösteren bir devrimci örgütlenmeyle mücadeleye devam edilebileceğini ortaya koymuştur. Kaypakkaya son olarak 15-16 Haziran Direnişinin Türkiye'de devrimin objektif şartlarının ne derecede olgunlaşmış olduğunu gösterdiğini belirtir.⁷⁹

75 Kaypakkaya, "Kızıl Siyasi İktidar Öğretisi", 52-53; Kaypakkaya, "TİİKP Program Taslağı Eleştirisi", 72.

76 Kaypakkaya, "Aramızdaki Ayrılıkların Kökeni", 223.

77 Kaypakkaya, "TİİKP Program Taslağı Eleştirisi", 61.

78 A.g.e., 59-60.

79 İbrahim Kaypakkaya, "Aramızdaki Ayrılıklar", 223-224.

Kaypakkaya'ya göre silahlı mücadele esas, diğer mücadele biçimleri tali olmalıdır.⁸⁰ Oysa PDA çevresi ve diğer 'revizyonistler' silahlı mücadeleyi "ülke çapında örgütlenme"nin tamamlanmasından sonraya, dolayısıyla belirsiz bir geleceğe ertelemektedirler. Kaypakkaya, silahlı mücadelenin, şartların elverişli olduğu bölgelerden ve hemen başlatılması gerektiğini savunur.⁸¹ Devrimciler iktisaden geri bölgelere çekilmelidir: Bu bölgeler bir yandan kendine yeter niteliktedir, diğer yandan da ulaşım ve haberleşme imkânları kıttır; büyük şehirlere bu bölgelerden doğru saldırı başlatılmalıdır.⁸² Kaypakkaya, bütün ezilen ve sömürülen ülkelerde (gerek sömürgelerde, gerekse yarı-sömürgelerde) kızıl iktidarların kurulması ve şehirleri ele geçirmek amacıyla savaşa girişmeleri için gereken şartları sıralar: Sağlam bir kitle temeli, sağlam bir parti örgütü ve güçlü bir kızıl ordu, askerî harekâta uygun arazi ve beslenme için yeterli ekonomik kaynaklar.⁸³ Ona göre sağlam kitle temeli tüm ülke çapında çıkmayacak, bazı bölgelerde daha kuvvetli olacaktır. Parti örgütü ve kızıl ordu ise silahlı mücadelenin içinde ortaya çıkacaktır. Bir örgütün ülke çapında örgütlenmesinden ziyade ülke çapında sesini duyurması önemlidir.⁸⁴ Mevcut kuvvetler birkaç önemli bölgede yoğunlaştırılmalı ve burada silahlı mücadele başlatılmalı, bu şekilde parti ve ordu ortaya çıkarılmalıdır. Kaypakkaya bu noktada Dersim İsyanından örnek verir: Bu olayda köylüler kendi gayretleriyle ve aşiret reislerinin önderliğinde bölgeyi üç sene kontrol altında tutmuşlardır. Bu noktada köylülüğün devrim stratejisi için önemi ortaya çıkar. Köylüler sadece kendi kuvvetleri ile kızıl siyasal iktidarı kurabilirler. Şehirlerde işçi sınıfı hareketi bastırılrsa dâhi köylüler kendi alanlarındaki siyasal iktidarı sürdürebilirler; ona göre Çin Devrimi'nin zaferi de bu şekilde mümkün olmuştur. Türkiye'nin yarı-sömürge olması ve emperyalizmin ülke üzerinde-

80 A.g.e., 285.

81 A.g.e., 274.

82 A.g.e., 297.

83 Kaypakkaya, "Kızıl Siyasi İktidar Öğretisi", 46.

84 A.g.e., 50.

ki boyunduruğu, “devrimin geri kırılık alanlarda üsler kurarak oradan şehirlere doğru gelişmesini gerekli kılmaktadır (bizde demokratik devrim, milli devrimle ayrılmaz bir şekilde birleşmektedir)”.⁸⁵

Ulusal Sorun Konusunda Sınıfsal Strateji

Kaypakkaya, çeşitli metinlerinde ‘milli mesele’ üzerine yaptığı çözümlemeleri devrim stratejisi ile ilişkilendirir. Türk komünistlerinin önünde “Türk milliyetçiliğini yıkmak görevi”nin olduğunu, komünistlerin işçi ve köylüleri burjuva milliyetçiliğinin her türlü kalıntılarından temizlemekle yükümlü olduklarını söyler.⁸⁶ “Demokratik halk diktatörlüğü sisteminde bütün milletlerin ve dillerin tam eşitliği garanti edilecektir. Hiçbir zorunlu dil tanınmayacak, halka bütün yerli dillerin öğretildiği okullar sağlanacaktır.”⁸⁷

Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkından bahsedilen PDA-Şafak metinlerinde “Kürt halkı”nın haklarına gönderme yapılmasını da eleştirir Kaypakkaya. Ona göre milli baskı sadece Kürt halkına değil, tüm Kürt milletine uygulanmaktadır.⁸⁸ Dolayısıyla baskı görenler arasında sömürülen sınıfların yanında sömürücü sınıflar da bulunmaktadır. Savunulması gereken “Kürt halkının” (dolayısıyla yalnızca sömürülen sınıfların) kendi kaderini tayin hakkı değil, bir bütün olarak “Kürt milletinin kendi kaderini tayin hakkı”dır.⁸⁹ Kendi kaderini tayin hakkı ayrı bir devlet kurma hakkından başka bir şey değildir.⁹⁰

Bununla birlikte, Kaypakkaya Kürt burjuvazisinin ve küçük toprak ağalarının kendi sınıf emellerini Kürt halk sınıflarının emelleriyle bir ve aynı şey olarak göstermelerine kesin bir dille karşı çıkar. Komünistlerin hem sınıfsal baskıya, hem de milli baskıya karşı olduğunu, Kürt hâkim sınıflarının ise milli baskıya karşı çı-

85 A.g.e., 51-52, 54.

86 Kaypakkaya, “Milli Mesele”, 198.

87 A.g.e., 213.

88 A.g.e., 169.

89 Kaypakkaya, “Kızıl Siyasi İktidar Öğretisi”, 53.

90 Kaypakkaya, “Türkiye’de Milli Mesele”, 200.

karken sınıfsal baskıya herhangi bir şekilde karşı durmadıklarını söyler.⁹¹ Komünist hareketin, ezilen milliyetlerin burjuvazisinin ve toprak ağalarının kendi üstünlükleri için mücadelesini desteklediğini belirtir; ona göre komünist hareket, ulusal sorunu somut durum içinde “sosyal gelişmenin ve sosyalizm için proletaryanın sınıf mücadelesinin menfaatleri açısından” yargılar.⁹² Bir ulusal ayrılma talebinin nasıl destekleneceği, komünistlerin bu ayrılmayı “proletaryanın sınıf menfaatleri” açısından nasıl değerlendireceklerine göre değişir.

İbrahim Kaypakkaya, kendi kaderini tayin ve kendi kaderini tayin hakkı arasında kesin bir ayrım yapılması gerektiğini söyler, ikincisi her zaman, ilki ise şartlara bağlı olarak savunulur.⁹³ Komünistler ayrılmayı proletaryanın sınıf menfaatleri açısından olumlu bir gelişme olarak gördükleri takdirde bu ayrılmayı destekleyecekler ve bununla birlikte devrimin başarıya ulaşması için de mücadele edeceklerdir. Komünistler ayrılmayı olumsuz bir gelişme olarak gördükleri takdirde ise bu konuda propaganda yapacaklar, buna rağmen Kürt ulusu ayrılma yönünde karar verirse Türk komünistleri buna razı olacaklar, ancak Kürt feodal beyleriyle, şeyhlerle, mollalarla, burjuvazinin milliyetçi amaçlarıyla mücadeleye devam edeceklerdir.⁹⁴

Kaypakkaya, her milli harekette olduğu gibi Kürt milli hareketinde de hâkim milletin politikalarına karşı yönelmiş bir “genel demokratik içerik” ile hâkim sınıfların üstünlük ve imtiyazlarını gerçekleştirmeye yönelik “gerici içerik” bulunduğunu belirtir. Türkiye proletaryası Kürt milli hareketinin demokratik muhtevasını destekleyecek, Kürt milliyetçiliğini güçlendiren eğilimlere destek olmayacak, Kürt burjuvalarının ve toprak ağalarının “kendi üstünlükleri ve imtiyazları için giriştikleri mücadeleyi kesinlikle desteklemeyecektir”.⁹⁵ Komünistlerin Türkiye’de ‘kendi kaderini

91 A.g.e., 170, 173.

92 Kaypakkaya, “TİİKP Program Taslağı Eleştirisi”, 89-90.

93 Kaypakkaya, “Milli Mesele”, 202.

94 A.g.e., 186.

95 A.g.e., 190, 194.

tayin'i desteklemeyeceği durumlara ilişkin çeşitli örnekler verir Kaypakkaya. Örneğin ayrılma "Türkiye Kürdistanı'nda demokratik halk devriminin gelişmesini ve başarıya ulaşmasını geciktirecekse, zorlaştıracaksa" ya da Türkiye'nin diğer bölgelerinde devrim daha hızla geliyorsa ve Kürt bölgesindeki gelişme yavaşsa Türkiye proletaryası ayrılmayı desteklemeyecektir.⁹⁶ Ayrışma devrimin gelişmesini olumsuz etkilediği takdirde komünistler birleşme yönünde propaganda yapacak, ancak ayrı bir devlet kurup kurmama kararını tamamen ve kesinlikle Kürt milletine bırakacaklardır.⁹⁷

Sonuç

İbrahim Kaypakkaya'nın 1971-1972 yıllarındaki yoğun yazı faaliyeti, örgütlenme faaliyetleriyle beraber yürüyordu. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın 6 Mayıs 1972'de idam edilmesi üzerine Kaypakkaya ve arkadaşları, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını ihbar etmiş olan Kahyalı köyü muhtarı Mustafa Mordeniz'i yakalayıp kurşuna dizdiler. Kaypakkaya "Şafak Revizyonizmi ile Aramızdaki Ayrılıkların Kökeni ve Gelişmesi: TİİKP Revizyonizminin Genel Eleştirisi" başlıklı yazısını bu olaydan sonra, Haziran 1972'de tamamladı, daha sonra teorik çalışma yapmadı. "Bir Köylük Bölgedeki Yönetici Yoldaşlara Mektup" başlığıyla tanınan 7 Aralık 1972 tarihli mektubunda tecrübeye ve "derin bir teorik kavrayış"a sahip olan kadroların gerilla bölgelerinde halka önderlik etmeleri gerektiğini yazıyordu. Kaypakkaya, 24 Ocak 1973'te yakalandı; Tunceli ve Elazığ'dan sonra Diyarbakır Cezaevi'ne nakledildi; tutuklu kaldığı süre boyunca işkence gördü ve 18 Mayıs 1973'te Diyarbakır'da kurşuna dizilerek öldürüldü.

Kaypakkaya'nın bu çalışmada incelenen yazıları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bunların 1971-1972 yılları arasında belirli bir politik bağlam içinde yazılmış metinler oldukları görülür: Kaypakkaya bu metinleri esas olarak PDA-TİİKP çevresinin

96 A.g.e., 204.

97 A.g.e., 206.

Türkiye tahlili, devrim stratejisi ve ulusal sorun gibi konulardaki değerlendirmelerinin eleştirisi olarak kaleme almıştır. Marx, Engels, Lenin, Stalin, Mao ve diğer sosyalist yazarların eserlerinin henüz kısmen çevrildiği bir dönemde sınırlı bir literatür içinden Marksist teori ve devrim stratejisi üzerine görüşlerini geliştirmiş olsa da, tüm eserlerine teori ve güncel bağlam arasındaki diyalektik ilişkileri kurarak teoriyi yeniden değerlendirme çabası damgasını vurmuştur. Kaypakkaya kendisini 1970’ten itibaren Maoizm içinde konumlandırmasına rağmen Mao’nun eserlerinin çok az bir kısmını okuyabilmiş, özellikle Mao’nun 1920’lerin sonunda strateji ve taktik üzerine yazmış olduğu yazılardan etkilenmişti. Eserlerini kaleme aldığı yıllarda hâlen sürmekte olan Kültür Devrimi döneminde Mao’nun kaleme aldığı eserleri ise yine çeviri yokluğu nedeniyle okuyamamıştı. Bununla birlikte, Mao başta olmak üzere dönemin sosyalist yazarlarının fikirlerinden dolayı olarak (özellikle gazete ve dergi haberlerinde yer alan özetler ve röportajlar üzerinden) etkilenmiş olduğu tahmin edilebilir.

Kaypakkaya’nın Kemalizm ve Kürt sorunu üzerine eleştirel değerlendirmelerinin özgün niteliği çoğu yazar tarafından vurgulanmıştır. Gerçekten de bu konular üzerine Türkiye sosyalist literatüründe o döneme kadar nadir görülen bir keskinlikte eleştiriler getirmiştir Kaypakkaya. Ancak bu eleştirileri yaparken Stalin ve Şnurov gibi sınırlı sayıda yazarın eserlerinden devrildiği bir düşünce çerçevesini geliştirmiş olduğu da belirtilmelidir. Dolayısıyla Kaypakkaya’nın bu temel önemdeki konular üzerine değerlendirmeleri, sosyalist literatür içinde daha önce geliştirilmiş olan kimi temel argümanların 1970’lerin başının tartışmalarına uyarlanmasının sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kaypakkaya’nın 1971-1972 döneminde tarih, toplum ve devrimci politika üzerine değerlendirmelerini yaparken esas aldığı kaynaklar kısıtlı olsa da, temel sorunsalı ve çözümleme yöntemi dikkat çekicidir. Kaypakkaya özellikle Kemalizm ve ulusal sorun gibi XXI. yüzyılda güncelliğini koruyan konular üzerine değerlendirme yaparken komünist hareketin nihai hedefini temel almış, sınıfların ve devletin ortadan kalktığı bir dünyaya geçiş için işçi

sınıfının öncülük ettiği bir devrim süreci tarif etmiştir. Dolayısıyla Kaypakkaya'nın eserlerinde proleter devrim belirsiz bir geleceğe ertelenen ya da gerçekleşmesi ilerici müttefiklerin desteğine bağlanan bir uğrak değil, bütün politik kararlarda dikkate alınması gereken kesintisiz ve güncel bir süreçtir. Kaypakkaya Türkiye tahlili yaparken sınıflar üstü bir devlet tanımına başvurmaksızın ya da 'ilerici burjuvazi' ezberini tekrar etmeksizin Kemalizme keskin bir sınıfsal eleştiri yöneltmiş; ulusal sorunu incelerken ise bir yandan milliyetçiliği radikal bir şekilde reddetmiş, diğer yandan da soyut-ilkesel bir 'ulusların kendi kaderini tayini' savunusu yapmak yerine 'ulusların kendi kaderini tayini'ni proleter devrim perspektifinden değerlendirmiştir.

Kaynakça

Ali Taşyapan, *Anılarla Geçmiş Yolculuk: Birinci Cilt: Kaypakkaya'lı Yıllar* (İstanbul: Belge, 1997).

Ateş Uslu, "Deniz Gezmiş: Öğrenci Hareketlerinden 'Halk Savaşı'na Giden Yolda Bir Devrimcinin Portresi", ed. Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger, *Türkiye Solundan Portreler* (Ankara: Dipnot, 2016), 503-535.

Bidyut Chakrabarty, *Communism in India: Events, Processes & Ideologies* (New Delhi: Oxford University Press, 2014).

Çaru Macumdar, "1970'leri Kurtuluş Yılları Yapalım", *Proleter Devrimci Aydınlik* 8/22 (1970): 300-315.

Erdoğan Aydın, "Sosyalizmin İçinden, Hareketin Dışından: Kaypakkaya Değerlendirmesi", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, 2015), 443-476.

Erkal Ünal, "Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Kitaplar", ed. Murat Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8: Sol* (İstanbul: İletişim, 2008), 418-431.

Garbis Altınoğlu, "İbrahim Kaypakkaya'yı Anarken", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, 2015), 353-370.

Hamit Bozarslan, "İbrahim Kaypakkaya: Bir Devrimcinin Tarihsel ve Sosyal Portresi", ed. Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger, *Türkiye Solundan Portreler* (Ankara: Dipnot, 2016), 537-551.

Hasan Kıyafet, "İbo: İbrahim Kaypakkaya", *Saklanmaya Çalışılan Bir Meşale: İbrahim Kaypakkaya* (İstanbul: Umut, 2008), 29-34.

"Hindistan Komünist Partisi (Marksist-Leninist) Programı ve Kongre Belgeleri", *Proleter Devrimci Aydınlik* 25 (1970): 42-49.

"Hindistan'da Halk Savaşı", *Proleter Devrimci Aydınlik* 25 (1970): 31-41.

- İbrahim Kaypakkaya, "Başkan Mao'nun Kızıl Siyasi İktidar Öğretisini Doğru Kavrayalım", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Ocak 1972] 2015), 43-55.
- İbrahim Kaypakkaya, "İşçi-Köylü Hareketleri ve Proleter Devrimci Politika", *Bütün Eserleri* (İstanbul: Nisan, [1970] 2016), 85-132.
- İbrahim Kaypakkaya, "Şafak Revizyonizmi ile Aramızdaki Ayrılıkların Kökeni ve Gelişmesi: TİİKP Revizyonizminin Genel Eleştirisi", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Haziran 1972] 2015), 215-339.
- İbrahim Kaypakkaya, "Şafak Revizyonizminin Kemalist Hareket, Kemalist İktidar Dönemi, İkinci Dünya Savaşı Yılları, Savaş Sonrası ve 27 Mayıs Hakkındaki Tezleri", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Ocak/Ağustos 1972] 2015), 109-164.
- İbrahim Kaypakkaya, "TİİKP Program Taslağı Eleştirisi", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Ocak 1972] 2015), 57-107.
- İbrahim Kaypakkaya, "Türkiye'de Milli Mesele", ed. Emir Ali Türkmen, *İbrahim Kaypakkaya Kitabı: Seçme Yazılar ve Üzerine Yazılar* (Ankara: Dipnot, [Aralık 1971/Haziran 1972] 2015), 165-213.
- M. Görkem Doğan ve Kerem Ünüvar, "'Üçüncü Dünya'cılık, Maoculuk, Aydınlanıcılık", ed. Murat Gültekin, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8: Sol* (İstanbul: İletişim, 2008), 705-742.
- Mahir Çayan, "Kesintisiz Devrim I", der. Emir Ali Türkmen, *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1: 20'lerde 70'lere Seçme Metinler* (Ankara: Dipnot, [1971] 2013), 361-422.
- Manoranjan Mohanty, *Red and Green: Five Decades of the Indian Maoist Movement* (Kolkata: Setu Prakashani, 2015).
- Mao Zedong, "Ciangsi Dağları'ndaki Mücadele (25 Kasım 1928)", *Seçme Eserler I* (İstanbul: Kaynak, [1928] 2000), 113-153.
- Mao Zedong, "Çin'de Kızıl İktidar Niçin Var Olabilir? (5 Ekim 1928)", *Seçme Eserler I* (İstanbul: Kaynak, [1928] 2000), 101-112.
- Mao Zedong, "Halk İçin Çalış", *Proleter Devrimci Aydınlik* 1/15 ([1944] 1970): 173-176.
- Oral Çalışlar; "Benim 68'im İstanbul'da başladı Ankara'da Devam Etti", Nadire Mater ile Söyleşi, Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?* (İstanbul: Metis, 2012), 255-269.
- Oral Çalışlar, "Bir Şeye İnandığı Zaman Onu Çok Sessiz ve Sert Bir Şekilde Savunurdu", *Saklanmaya Çalışılan Bir Meşale: İbrahim Kaypakkaya* (İstanbul: Umut, 2008), 79-87.
- Ragıp Zarakolu, "İbrahim Kaypakkaya Dünya Devrimcilerinin Pantheon'unda", *Saklanmaya Çalışılan Bir Meşale: İbrahim Kaypakkaya* (İstanbul: Umut, 2008), 18-19.
- Stuart R. Schram, "Mao Tse-tung and the Theory of the Permanent Revolution, 1958-69", *The China Quarterly*, 46 (1971): 221-244.
- Stuart R. Schram, *The Thought of Mao Tse-Tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).
- Turhan Feyizoğlu, *İbo: İhtilalin Fidanı* (İstanbul: Alfa, 2011).

R.Yürükoglu

**Emperyalizmin
zayıf halkası
Türkiye**

İLKOKUL İKİNCİ SINIF

Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye ilk kez Şubat 1978'de İşçinin Sesi dizisinin beşinci broşürü olarak R. Yürükoğlu imzasıyla yayımlandı. İlk çıktığında 43 sayfalık bir broşürdü. Daha sonra genişletilmiş Türkçe ve İngilizce baskıları yapıldı.

'EMPERYALİZMİN ZAYIF HALKASI TÜRKİYE' ÜZERİNE HALUK YURTSEVER

Giriş

Siyasal yazın söz konusu olduğunda, dönemler, yazarlar ve eserler birbirlerine kopmaz bağlarla bağlıdırlar. *Mühürler* kitabı, sol tarihimizin belli evrelerinde etkili olan, iz bırakan kişiler ve eserleri üzerine bir derleme. Bu tür eserler, yazıldıkları dönemin havasını, toplumsal ilgi alanlarını, tartışma başlıklarını, yazarların bu ortam içindeki konumlarını yansıttıkları ölçüde tarihe de ışık tutar ve ancak var oldukları zamanın ideolojik-siyasal iklimi içinde değerlendirilebilirler.

Bu açıdan bakıldığında, derlemede yer alan kitapların ve yazarlarının Türkiye sosyalist düşünce ve siyaset tarihi üzerindeki etkilerinin başka başka olduğu açıktır.

Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye (EZHT) kitabı, 1978'de, devrimci durumla devrimci öznellik arasındaki uyumsuzluğun kendini dışa vurduğu, Türkiye'nin 12 Eylül'e doğru yol aldığı, neredeyse tüm sol-sosyalist hareketlerin bölündüğü bir zaman kesitinde yazıldı.

Yazarı R. Yürükoğlu, gerçek adıyla İsmail Nihat Akseymen, 1973 TKP "Atılımı"nın aktif yönetici kadrolarından biriydi. TKP, parti etkinliklerinin sık sık kesintiye uğradığı, örgütsel yapısının dağıtıldığı zincirleme likidasyonlar sürecinden sonra 1973 Atılımı

ile ayağa kalkmış, yarım yüzyılı aşkın tarihinde ilk kez, Türkiye'nin toplumsal siyasal yaşamında ve özel olarak da sınıf mücadelesinde etkili bir aktör olarak yer almaya başlamıştı.

EZHT, dünya kapitalist sistemi, dünya devriminin yolu, Türkiye'de kapitalist gelişme, Türkiye işçi sınıfının oluşumu, iş ve yaşam koşulları üzerine teorik saptama ve çözümlemeler getiren, bunları ampirik verilerle gerekçelendiren bir kitaptır. Kitabın, sosyalist siyaset açısından en önemli katkılarından biri, devrimci durumun yaşandığı, TKP'nin yükseldiği bir dönemin yoğun pratikleri üzerine düşünmeyi, ideolojik siyasal konular üzerine derinleşmeyi özendirme, TKP tarihinde belki de ilk kez parti içindeki görüş farklılıklarını en başta partililer, ama aynı zamanda tüm sol-sosyalist hareket tarafından bilinir kılan bir "açık tartışma" düzlemi yaratmayı denemiş olmasıdır.

1974'te İngiltere'de TKP üyesi oldum. 1976'dan 1978'e kadar önce İstanbul, sonra İzmir'de semt komitesi üyeliğinden merkez komitesi üyeliğine çeşitli görev ve sorumluluklar üstlendim. EZHT kitabındaki temel tezlere katıldım. 1979'dan 1984'e kadar TKP-İşçinin Sesi saflarında yer aldım. Bu bilgiler, "okur hakkı" için...

Bu makalede, kitaba ve yazarına belli bir mesafeden bakmaya çalışacağım. Kitabı bugünkü görüşlerimle değerlendirmek yerine, ağırlığı, yazıldığı döneme, kitabın ana tezlerine ve ortaya çıkış sürecine verdim.

Bu giriş notlarından sonra, döneme, 1970'li yılların TKP'sine, kitabın yazarına ve kitabın kendisine daha yakından bakabiliriz.

Dönem

'Dönem' derken, Türkiye'de solun toplumsal bir güç, aktör olduğu 1960 ile 1980 arasındaki 20 yılı kastediyorum.

1960'lı yılların başı tüm dünyada, işçi sınıfı hareketinin, Latin Amerika gerillacılığından, Asya'da 'halk savaşı'na silahlı devrimci hareketlerin yükselişte olduğu; Sovyetler Birliği, Çin ve onları izleyen ülkelerde sosyalizm denemelerinin ilerlemeler kaydettiği; ulu-

sal kurtuluş mücadelesini zaferle sonuçlandıran ülkelerin, Sovyet ve Çin şemsiyesi altında bağımsız ve o zamanın deyimiyle “bağlantısız” kalabildikleri bir dönemdi. Sosyalist ülkeler, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı hareketi ve ulusal kurtuluş mücadelesi üçlüsü çok geniş bir sol kesim için dünya devrimci sürecinin üç bileşeni, sacayağı olarak kabul ediliyordu.

Bir başka açıdan bakıldığında, 1960’lı yıllar, sonradan kapitalizmin ‘altın yıllar’ olarak nitelenen döneminin (1945-1974) içinde yer alıyordu. 1962’deki Küba kriziyle en yüksek noktasına tırmanan Soğuk Savaş, bu krizin çözülmesiyle birlikte yerini yumuşama siyasetlerine (*detant*) bırakmaya başlamıştı. İki sistemin birbirine yaklaştığını, yakınsadığını öne süren konverjans (*convergence*) teorileri de bu dönemde ortaya atıldı.

Konverjans teorisi konumuz değil.

Reel kapitalizm ile reel sosyalizm arasındaki ilişki ve etkileşime ise geçerken de olsa işaret etmek gerekiyor.

Doğruluğu yanlışlığı tartışılabilir, ‘reel sosyalizm’, Sovyetler Birliği’ndeki düzenin teorideki sosyalizm tanımından farklılığını, kimi zaman uyuşmazlığını, ama aynı zamanda, var olduğu, gerçekleştiği hâliyle de kapitalist dünyanın içinde nitelikçe farklı bir enklave olduğunu anlatan bir terim olarak kullanıldı ve bir ihtiyaca yanıt verdi.¹ ‘Reel kapitalizm’ terimiyle, aynı dönemde kapitalizmin de, sosyalizm denemelerinin yarattığı denetim, basınç ve etki altında ‘teorik’ olmaktan, arı olmaktan, tüm ilke ve işlemleri bakımından kapitalizmin kendisi olmaktan belli ölçülerde uzaklaşarak ‘gerçekçi’ bir biçim kazandığını anlatmak istiyorum. Bu, ayrıca, başlı başına ele alınmaya, üzerinde çalışmaya değer bir konudur. ‘Neo-liberal’ de denilen, kapitalizmin Sovyetler’in çözülüşü sonraki dönemini, bugününü anlamak açısından önemlidir.

1 Bu durumu anlatmak üzere, Sovyet ekolünden olanlar, ‘yaşayan sosyalizm’, ‘gerçekleşmiş haliyle sosyalizm’ türünden kavramlar da kullandılar. Daha eleştirel bakanlar ‘yozlaşmış işçi devleti’ vb. kavramlar önerdiler ve kullandılar. Kanımca, 1917’den 1991’e tüm Sovyet deneyimini, hangisi olursa olsun tek bir kavrama sığdırmak, onunla açıklamak mümkün değil. ‘Reel sosyalizm’ kavramını buradaki bağlama en uygun olduğunu düşündüğüm için kullandım.

Burada, dönemi bugünden bir bakışla anlamaya yardım edecek bir saptama olarak bırakıyorum.

Dönemin önemli bir gelişmesi, dünya komünist hareketinde bölünme yaratan Sovyet-Çin çatışmasıdır.

Bu ayrılık dünya solunu çok derinden etkiledi.

1960'lı yıllarda, daha çok da 1970'li yıllarda Sovyet, Çin (daha sonra Arnavutluk) ve Latin Amerika solculuğu neredeyse bütün renk ve çeşitleriyle Türkiye'de var oldular.

1960'lı yılların çok önemli bir özelliği daha vardı: Dünya kapitalist sisteminin sermaye birikim modeliyle, bu modelin sonucu olan yönelişleriyle solun söylem ve yaklaşımları arasında, 'sosyal devlet', 'kalkınmacılık', 'modernleşme' kavramları üzerinden kimi ilginç koşutluk ve dil ortaklıkları oluşmuştu. Örneğin, 'kalkınma' dönemin tüm siyasal akımlarının gözde kavramlarından, paradig-malarından biriydi.

1960'ların başında, Türkiye, tarihinin yeni bir dönemine girdi. Dönemi, tarihsel anlamda 'yeni' yapan iki olgu vardı. Birincisi, 27 Mayıs'la birlikte burjuva demokrat hareketi daha ileri gidemeyeceği son sınıra dayanmıştı. Bu tarihten sonra Türkiye'de burjuvazi-nin hiçbir kesiminden hiçbir 'demokrat' hareket gelmedi. İkincisi, Türkiye solu, dünya ve Türkiye koşullarının elverişli olduğu bu yıllarda bir 'yeniden doğuş' gerçekleştirdi; topluma ve yığınlara açıldı.

1960'lı yılların başında ve özellikle de ortasında sol/sosyalist güçlerin toplanma merkezi Türkiye İşçi Partisi (TİP) oldu. Sonraki dönemin tüm örgüt ve partileri, kadroları büyük çoğunluğuyla TİP'ten çıktı.

60'lı yıllarda bir 'son' ve bir 'başlangıç' var. Ancak başlangıç, burjuva düşünce ve etkilerden kesin ve tam bir kopuş değildi. Burjuva liberalizmi, Kemalizm ve çeşitli renkleriyle sosyalizm eğilimleri uzun süre iç içe, yan yana oldular. 1960'lı yılların döneme rengini veren karakteristik çizgilerinden biri budur.

60'lı yılların en önemli ve belirgin özelliklerinden biri, işçi sınıfı hareketindeki yükseliştir. 1963'te 1374 işçinin katıldığı 7, 1964'de 6608 işçinin katıldığı 81, 1965'te 5573 işçinin katıldığı 43, 1966'da 10401 işçinin katıldığı 39, 1967'de 8162 işçinin katıldığı 91,

1968'de 8098 işçinin katıldığı 59, 1969'da 23190 işçinin katıldığı 82 ve 1970'de 25963 işçinin katıldığı 111 grev gerçekleşti. 1963 ile 70 arasında toplam olarak 89839 işçinin katıldığı 513 grev biliniyor.²

13 Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kuruldu. 1968-1978 arasında işçi sınıfı hızla siyasallaştı.

TKP

Türkiye'de solun tarihi, 1950, hatta 1960'lara kadar TKP tarihidir. Kronolojik bir anlatıma girişmeden, TKP'nin doğuş, oluşum ve gelişmesinin kimi önemli özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Bir: TKP, Ekim Devrimi'nin çocuğudur. TKP'nin oluşum ve gelişmesindeki en temel çizgilerden biri, Ekim Devrimi ülke ve partisinin, bu anlamda 'dış dinamiğin' TKP üzerinde belirleyici bir rol oynamış olmasıdır. Doğustaki bu özellik tüm TKP tarihine damgasını vurmuştur. Konumuz olan kitabın ve yazarının siyasal geleceğine de.

İki: TKP'nin kuruluş kongresini topladığı günlerde Ekim Devrimi, kritik bir dönemeç alıyordu. Komintern (Üçüncü Enternasyonal) 1921 başından itibaren çubuğu dünya devrimi stratejisinden Sovyet iktidarını koruma önceliğine bükmüş, böylece, Sovyet sosyalizmini yaşatmak ve korumak, yalnız Sovyet komünistlerinin değil, Komintern'e bağlı bütün partilerin temel politikası durumuna gelmişti.

Üç: Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin komşu ülkeler olmaları TKP'nin durumunu daha da zor ve karmaşık hâle getiriyordu. Türkiye, İran ve Afganistan ile birlikte Sovyetler'in 'güvenlik kordonu' içindeki ülkelerden biriydi. Mustafa Kemal Türkiye'si ile iyi ilişkiler Sovyetler için yaşamsal önemdeydi. Bu durum, varlık nedeni, düzene ve iktidara karşı sınıf ve sosyalizm cephesinden mücadele etmek olan komünistleri çetin bir ikilemle karşı karşıya getirdi.

Dört: Ekim Devrimi'nin ve Bolşevizmin saygınlığı, Türkiye toplumunda komünist düşüncelere açık genişçe bir alıcı kitlesi ya-

2 Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, cilt: 6 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 2014.

ratmış, o günlerde Bolşeviklik neredeyse 'moda' olmuştu. Çerkez Ethem komutasındaki Yeşil Ordu, TBMM'deki Halk İştirakiyun Fırkası (HİF) ve yeni kurulan TKP, üçü birden kurtuluş savaşında etkili, ağırlığı olan bir blok oluşturma potansiyeli taşıyorlardı. Mustafa Kemal ve arkadaşları üçlü gücün bloklaşmasının güçlü bir olasılık olduğunu gördüler. Bir ay kadar kısa bir zamanda üçünü de ortadan kaldırdılar. 6 Ocak'ta Yeşil Ordu dağıtıldı; 28 Ocak'ta Mustafa Suphi ve 14 yoldaşı Karadeniz'de katledildi. Aynı gün TBMM'deki HİF mensupları tutuklandı.

Beş: TKP'nin tüm tarihi boyunca yakasını kurtaramadığı geleneksel zaaflarından biri, teorizizlik ve teoriyi küçümsemedir. Bu görece uzun tarihin arkasında bıraktığı entelektüel birikim çok zayıftır. Bu tarih içinde Marksist klasikleri yorumlama, Türkiye'nin özgünlüğünü bulma çabasıyla arkasında çok sayıda kitap, broşür ve makale bırakan Hikmet Kıvılcımlı'yı (1902-1971) çok da iyi anlaşılmamış üretken bir yazar olarak anmak gerekir. Doktor, 1930'lar-daki 'Yol' yazıları ile TKP'ye ideolojik bir canlılık kazandırmaya çalışmıştır. 1973 Atılımı ile etkili bir siyasal hareket haline gelen TKP'nin bu yıllardaki teorik, siyasal üretimi de cılızdır. Nihat Akseymen, bu makalenin konusu olan EZHT kitabından önce ve sonra birçok kitap, broşür ve yazıyla 1973 Atılımı'na teorik bir içerik, yorum getirmiştir.

Altı: TKP tarihi, zincirleme likidasyonlar tarihidir. Parti yaşamında, örgüt ve önderliğin olağan yollardan devredildiği bir süreklilik kurulamamış, araya uzun ölü dönemler girmiştir.

Yedi: TKP'nin cılız ve örgütsel çalışması sık sık kesintiye uğrayan bir parti olarak kalmasında burjuvazinin uyguladığı ağır terör ve baskının çok önemli bir payı olduğu açıktır.

Sekiz: TKP dünya komünist hareketine enternasyonal bir bağlılık göstermiş, Komintern gelenek ve normlarını yanlışıyla doğrusuyla Türkiye komünist hareketine taşımıştır.

1951 TKP tevkifatı, sonraki yıllarda TKP içindeki ayrışmaların tohumlarının da ekildiği bir olaydır.

Bundan sonraki on yıl boyunca yalnız TKP'nin değil, genel olarak solun en dağınık, örgütsüz ve sessiz dönemi yaşandı.

1973 Atılımı

12 Mart 1971 sonrasının en önemli yeniliklerinden biri, 1951 tev-kifatından sonra, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Bulgaristan başta olmak üzere Doğu Avrupa'daki Sovyet bloku ülkelerinde yaşayan ve genellikle radyolarda çalışan bir avuç partilinin sınırlı etkinliklerinden başka bir varlığı duyulmayan Türkiye Komünist Partisi'nin birkaç yıl içinde Türkiye'de solun etkili hareketlerinden biri olmasıdır.

Önce 'Dış Büro', sonra da 'TKP Merkez Komitesi Politik Bürosu' adını alan, başında Zeki Başımar (1905-1973) ve İsmail Bilen'in (1902-1983) yer aldığı çevrenin 1970'lerde yola TKP adıyla devam edebilmesinde SBKP'nin desteği önemli olmuştur.

TKP Politik Bürosu 24 Mayıs 1973'te yaptığı toplantıda '1973 Atılımı' diye bilinen süreci başlattı. Yıllar sonra yeni parti program ve tüzük taslakları hazırlandı. Ocak 1974'te Merkez Komitesi organı *Atılım* düzenli olarak çıkmaya başladı. Merkez Komitesi oluşturuldu ve nihayet TKP çok uzun bir aradan sonra 1977'de ilk forumunu, "Konya Konferansı"nı topladı.³

1973 çıkışını 'Atılım' yapan nesnel ve öznel koşullar nelerdi?

Bir kez, yukarıda özetlemeye çalıştığımız dünya ortamı uygundu. 1970'ler genel olarak dünyada solun yükseldiği bir dönemdi. Vietnam Savaşının ABD'nin yenilgisiyle sonuçlanması, dünyanın birçok yerinde yeni devrim odaklarının ortaya çıkması, dünya komünist hareketinin canlanması, 'Brejnev Doktrini', 'domino' teorisi vb. dönemin karakteristik çizgileriydi.

İkincisi, Türkiye ve Türkiye sol ortamı da, çeşitli açılardan TKP atılımına uygun bir zemin sunuyordu. 1974 affı ile birlikte, sol kendisini yeniden kitlesel ölçekte var edeceği koşullara kavuştuğunda, TİP ve MDD hareketlerinin, 1971 devrimciliğinin sınırları ve dersleri de devrimci kadroların şu ya da bu ölçülerde bilincine çıkmaya, eleştirel ve yeni bir bakışla değerlendirilmeye başlanmıştı. Birçok insan kendisini devrimci/solcu olarak görüyor, ama yeni dönem

3 Toplantı 1977 başında Moskova'da yapılmış, Konya'da yapıldığı ilan edilmişti.

sosyalistliğinin TİP türü legal bir partiyle de, öğrenci gençlik kökenli devrimcilikle de yol alamayacağını düşünüyordu.

1973 Atılımını hazırlayan toplumsal, ekonomik temel 1950'lerde fabrika aşamasına gelen Türkiye kapitalizminin 1960'larla birlikte güçlü işçi sınıfını, sanayi proletaryasını var etmiş olmasıydı. Türkiye'nin yakın tarihinde, işçi sınıfının toplumsal-siyasal yaşamda ağırlığının, etkisinin en çok duyulduğu, işçi sınıfı içinde siyasal örgütlenme isteğinin, parti arayışının kendisini en güçlü biçimde gösterdiği dönem 1960-1980 arasındır. 1974 affından sonra, 'işçi sınıfı partisi' arayışı ivme kazanmış, illegal ve tarihsel TKP, bu arayışa en etkili biçimde yanıt verecek adres gibi görünmeye başlamıştı.

Sovyetler Birliği'nin o yıllarda yükselen saygınlığının da etkisiyle bu arayışlarda 'enternasyonalizm', aynı anlama gelmek üzere Sovyetler'le, SBKP ile ilişki büyük önem kazanmıştı. Bu o kadar öyleydi ki, 1975 ve 1976 yıllarında birçok örgütlü çevre, TKP'nin programını benimsemedikleri ve Türkiye içinde TKP'den çok daha güçlü örgütlülükleri olduğu halde 'enternasyonalizm' gerekçesiyle bu partiye katıldılar.

Özetlemek gerekirse, 'illegal, enternasyonalist, işçi sınıfı partisi' 1970'ler TKP'sinin üç alametifarıkası (ayırıcı özelliği) olarak bu partiye önemli bir çekim gücü kazandırıyordu.

TKP dışarıdan atılıma karar vermişti ve Türkiye yeni bir sol mayalanmanın içindeydi. Bu iki dinamiğin buluştuğu kavşakta, 1973 TKP Atılımı gerçekleşti.

TKP, 1973 sonrasında, en çok TİP kadrolarından olmak üzere, sol/sosyalist hareketin insan/kadro birikiminden beslendi.

Atılım'ın Türkiye'de ete kemiğe bürünmesi için ise birkaç yıllık bir zaman gerekti. H. Erdal'ın (Aydın Meriç) verdiği 1976 ve 1977 yıllarına ait Türkiye'deki parti üye sayıları şöyle: "1 Mayıs 1976'da Türkiye'de TKP üyesinin toplam sayısı 50'nin altındaydı. 1977 Konferansı'na gittiğimizde 120 civarında komünist vardı. Eylül 1977'de bu sayı 200 civarına yükselmişti. Bir avuç kararlı insandık. Tabii dıştan öyle görünmüyordu."⁴

TKP, kendi örgütlülüğü, yandaş örgütleri ve DİSK içindeki etkinliğiyle etkili bir eylem gücüne ulaştı.

Dönemin önemli eylemlerinin öyküsü, TKP yükseliş ve düşüşünün de öyküsüdür. Bu öyküye burada giremiyoruz.⁵

Nihat Akseymen

TKP Atılımı'nın çekirdek kadrosunda yer alanlardan biri İsmail Nihat Akseymen'di. Parti adı Veli Dursun, yazar adı R. Yürükoğlu'ydü.

İsmail Nihat Akseymen, 4 Kasım 1945 tarihinde Ankara'da doğdu. Orta gelirli bir memur ailesinin tek çocuğuydu. Ankara Koleji'nde okudu. 1963 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdi. TİP Çankaya ilçesinde çalıştı. Arkadaşlarıyla birlikte Sosyalist Gençlik Örgütü'nü (SGÖ) kurdu.

1970 yazında eşi Merih Kutsal ile birlikte İngiltere'ye gitti. *Kardeş* dergisi aracılığıyla TKP'yi buldu. Zeki Baştımar'la (Yakup Demir) görüştü ve TKP üyesi oldu. Atılım döneminin erken üyelerinden, Türkiye'de TKP örgütlenmesinin bir kolunu başlatanlardan biridir.

7 Ocak 1971'de, tekrar İngiltere'ye gitti. Siyasal Bilgiler Fakültesi 4. sınıfından Londra'daki City Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün ikinci sınıfına geçiş yaptı; 1973 yılında bu üniversiteden mezun oldu.

Nihat Akseymen, arkadaşlarıyla görüşmek ve ikna edeceklerini 'partilemek' üzere 1974'te, İngiltere'den Türkiye'ye geldi. Görüşmeler yaptıktan, kimi ilişkiler kurduktan sonra, Türkiye'den çıkarken Kapıkule'de gözaltına alınmak istendi; arabasıyla sınır bariyerlerini kırarak Bulgaristan'a, oradan da tekrar İngiltere'ye geçti.⁶ Bu sıralarda kendisine Zeki Baştımar tarafından MK üyesi

5 Daha fazlası için: Haluk Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960-1980*, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).

6 Nihat Akseymen (R. Yürükoğlu), *İrmak Gibi Mektuplar 1974-1976*, (İstanbul: TÜSTAV, 2003) kitabına Merih Kutsal'ın (Emine Engin) yazdığı "Giriş" bölümünden.

olduğu bildirildi.⁷ 1974 sonbaharında eşi Merih Kutsal ile birlikte Moskova'ya, SBKP MK Marksizm Leninizm Enstitüsü'ne gönderildi. Burada iki yıl eğitim gördü. Rusça öğrendi. 1976 sonbaharında tekrar İngiltere'ye döndü. *İşçinin Sesi*'nin editörlüğünü üstlendi. *İşçinin Sesi*, giderek siyasal bir yayın içeriği kazandı.

Nihat Akseymen'in bundan sonraki yaşamına, makalemizin konusu olan EZHT kitabı, kitabın doğuşuna, sonrasında Nihat Akseymen ve arkadaşlarının TKP'den tasfiyesine yol açan TKP içi ilişkiler yön verdi.

Konumuz, kitap ve kitabın yazıldığı dönemle sınırlı olduğu için, Akseymen'in bundan sonraki yaşamının ayrıntılarına girmiyor, özetle aktarıyoruz. Yaşamını yitirdiği 11 Aralık 2001 tarihine kadar İngiltere'de yaşadı. Örgütlü siyasal mücadeleye ve yeni kitaplar üretmeye devam etti. Ölümünden sonra, kendi isteği doğrultusunda bedeni yakıldı. Külleri, Heybeliada'da, TKP bileşenlerinden bir topluluğun katıldığı uğurlama töreniyle denize serpidi.

Başlıca kitap ve broşürleri şunlardır: *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye, Açık Mektup, Proletarya Enternasyonalizmi, Üçüncü Program ve Görevlerimiz, İyi Öncü Değil Kötü Artçı Bile Değil, Örgüt ve Örgütçü, Faşizmin Çözülüşü, Sosyalizm Üstün Gelecektir, Durum ve Görevlerimiz, Yaşayan Sosyalizm, Sınıf Savaşının Vardığı Aşama ve Komünist Partisinin Taktikleri, Bu Kavga Gelecek Kavgasıdır, Sosyalizm ve Demokrasi, Kankun Konferansı ve Düşündürdükleri, Durum ve Görevlerimiz, Okunacak En Büyük Kitap İnsandır, Sosyalizmin Çözülüşü Üzerine Üç Makale, Sosyalizm Nedir?*

Sosyalizm Nedir? kitabının ön hazırlığı yapılmış ancak sağlığında tamamlanmamış olan iki cildi, kendi vasiyeti uyarınca ölümünden sonra yayımlandı.

7 Bu anlatım okuru şaşırtabilir. Zeki Baştımara'nın (Yakup Demir) partiyi yönettiği dönemde tüm parti çalışma ve ilişkileri çok koyu bir gizlilikle, TKP jargonuyla söylersek "konspirasyon" içinde yürütülüyor, insanlar partiye, öteki partililerle ilişkisiz biçimde tek tek alınıyor, kimi partililer de Merkez Komitesi'ne "koopte" ediliyorlardı. Politbüro dışındaki hiçbir MK üyesi öteki MK üyelerini bilmiyordu. '1977 Konya Konferansı'na kadar böyleydi.

Şimdi, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye* kitabının TKP içindeki gelişmelerle doğrudan bağlı doğuş öyküsüne geçebiliriz.

Kitaptan Önceki Gelişmeler

Nihat Akseymen'in başında olduğu İngiltere örgütü, 1973 TKP Atılımının yurtdışındaki köprübaşlarından biriydi. Londra merkezli İngiltere Türkiyeli İlericiler Birliği (İTİB), düzenli söyleşi ve seminerlerin yapıldığı, İngiltere'ye okumaya, doktora yapmaya gelmiş öğrencilerin, lokanta ve dikim işkollarında çalışan işçilerin, 12 Mart siyasal göçmenlerinin toplandığı etkili bir sosyalist dernekti. Parti örgütü, küçük ama üretkendi. TKP'nin, sosyalist ülkeler dışındaki ilk matbaası İngiltere'de kurulmuş ve başta *Atılım* olmak üzere, İsmail Bilen'in *Savaş Yolu*, *Günümüzde TKP'si* vb. parti yayınlarını basmaya, çoğaltmaya başlamıştı. TKP, İngiltere'deki Türkiyeli öğrenciler, kadınlar ve işçiler için kitle örgütleri de kurmuştu.

TKP İngiltere örgütü, bu ülkenin tarihinde, lokanta işkolunda bir 'ilk' olan Wimpy⁸ grevlerini örgütledi ve başarıya ulaştırdı. Wimpy işçileri 60 işyerinde greve çıktılar. Ardından konfeksiyon işçilerinin grevi başladı. Bu eylemlerin içinden Londra İşçi Birliği ve yerel bir işçi gazetesi olarak İşçinin Sesi doğdu.

İşçinin Sesi, 1977 Konya Konferansı Raporu'nun gizlilik nedeniyle yayımlanmayan bölümlerinde parti yayını olarak geçiyordu.⁹

TKP birkaç yıl içinde kendisini Türkiye toprağında işçi sınıfı, gençlik, aydınlar arasında yoktan var etmiş, ancak aynı süreç TKP'nin örgütsel etki ve gücü ile ideolojik siyasal önderlik kapasitesi arasındaki açının büyüklüğünü de açığa çıkarmıştı. MK üye-

8 Wimpy, Londra'nın birçok yerinde şubeleri olan, Ali Usta diye bilinen Kıbrıslı Türk bir işadama ait, çoğu kaçak Kıbrıslı ve Türkiyeli işçilerin çok uzun saatler, çok az ücretle çalıştığı bir fastfood lokantalar zincirinin adıydı.

9 H. Erdal şu bilgiyi aktarıyor: "1977 Konferans Raporu'nda ve İ. Bilen'in okuduğu Politik Büro raporunda İşçinin Sesi gazetesi, partimizin başarılı bir organı olarak övülmekteydi. Raporun bu bölümü baskıya giderken konspirasyon nedeniyle daha sonra çıkarıldı." Erdal, *TKP'miz*, 9.

leri, hatta *Atılım* editör ve yazarları arasında birçok temel konuda ideolojik birlik, ortak bakış yoktu.

Merkez Komitesi üyesi Veli Dursun, İ. Bilen'in bilgisi ve görevlendirmesiyle 18 sayfalık "Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye" broşürünü bu ortamda yazdı. Broşür, "R. Yürükoğlu" imzasıyla, Şubat 1978'de İşçinin Sesi Yayınları'ndan çıktı.

Broşür, daha sonra kitap boyutlarını alacak çalışmanın özeti, ya da önceden yazılmış *synopsis*'i gibiydi.

1978 yazında yapılan TKP tam üyeli Merkez Komitesi toplantısında (*plenum*), Merkez Organ *Atılım*'la, *İşçinin Sesi*'nin karışıklık ve iki başlılık yarattığı eleştiri ve değerlendirmeleri üzerine¹⁰, Politbüro, İ. Bilen'in önerisiyle MK üyesi Veli Dursun'un *Atılım* editörlüğüne getirilmesine karar verdi. *İşçinin Sesi* bu karar üzerine yayınına son verdi.

TKP Politbüro üyesi Aydın Meriç (H. Erdal) bu süreci şöyle anlatıyor:

1978 Plenumu'ndan sonra İ. Bilen yoldaşın önerisiyle MK üyesi Veli Dursun yoldaş, Politbüro kararıyla parti Merkez Komitesi'nin ideolojik işlerini yürütecek aygıtın üyeliğine ve Merkez Komitesi organı *Atılım*'ın redaktörlüne getirildi. Kendisine bu karar iletildi ve yer değiştirmesi söylendi. 1978 Haziranından yılın sonuna kadar, bu kararın uygulanması için geçici bir yerde¹¹ bekletildi. Benim bugün hâlâ anlayamadığım en haksız nedenlerle bu karar uygulanmadı, uygulanamadı.

Bu dönemde Veli Dursun yoldaş yine İ. Bilen yoldaşın önerisiyle değişik ideolojik konularda çalışma yürütüyordu. Kararın uygulanamaması üzerine Veli Dursun yoldaş söz konusu geçici yerden sürekli yaşamakta olduğu ülkeye döndü. Kısa süre sonra İ. Bilen'in ona çok önceden önermiş olduğu kitabı yayınladı.¹²

10 TKP Merkez Komitesi üyesi olarak o toplantıda bulunanlardan biriydim. Sorunu gündeme Adana Yöre Komitesi Sekreteri ve MK üyesi Turgut Metin Öztürkoğlu (Duvarcı) getirmiş, *İşçinin Sesi*'nin yörede geniş çapta okunan, aranan, beğenilen bir yayın olduğunu, ancak bu durumun merkez organı *Atılım*'ı gölgelediğini, iki başlı bir görünüm yarattığını belirterek buna bir çözüm bulunması gerektiğini söylemişti.

11 Batı Berlin'de.

12 Erdal, *TKP'miz*, agy, 21

Nihat Akseymen'in yeni göreviyle ilgili karar, politbüro üyeleri Aram Pehlivan, Mustafa Demir ve Ali Durak'ın direnmeleri sonunda uygulanmadı.¹³

EZHT'nin genişletilmiş ikinci baskısı, yani kitap boyutlarındaki ilk baskısı 1978 Aralık ayında yayımlandı.

Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye

R. Yürükoğlu, 6 bölümden oluşan 140 sayfalık kitabın girişinde, İsmail Bilen'in 29-30 Haziran 1976'da Berlin'de toplanan Avrupa Komünist ve İşçi Partileri Konferansı'nda yaptığı konuşmada, "Partimiz, Türkiye'de anti-emperyalist, demokrat hareketlerin güçlenmesinin objektif koşullardan doğduğuna, zıtların gittikçe sivrileştigi, Türkiye'nin emperyalizmin zayıf halkası olduğuna inanıyor" sözlerine yer veriyordu.¹⁴

Kitap, şu altı bölümden oluşuyordu: 1. Dünya ve Türkiye 2. Türkiye'de Kapitalist Gelişmenin Yeni Aşaması: Devrimci Durumun ve Faşizm Tehlikesinin Genel Ekonomik Temeli 3. Türkiye İşçi Sınıfının İş ve Yaşam Koşulları ve Devrimci Süreç 4. Türkiye İşçi Sınıfının Savaşımı Giderek Siyasal Nitelik Alıyor 5. Devrimci Durum ve Yükselen Faşizm Tehlikesi 6. Sonuç: Devrimci Durum Her Alanda Yenilik İster.

Bölüm başlıklarından da görüldüğü gibi, kitap genelden özele, dünyadan Türkiye'ye bir sırayla, altıncı bölümdeki siyasal önerinin ekonomik, toplumsal ve siyasal temellerini ortaya koyan bir çalışma olarak kurgulanmıştı.

13 O dönemde hiçbirimiz gerçek nedenin ne olduğunu anlayamamıştık. Olay patlak verdikten, Nihat Akseymen MK'den çıkarıldıktan sonra, ortalıkta "Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin güvenlik nedeniyle Akseymen'in topraklarında ikametine izin vermediği" söylentileri dolaşmaya başladı. Çok sonra, 20 Şubat 2002'de, Berlin'de görüştüğüm politbüro üyelerinden Mustafa Demir'e (Nejat Yelkenci) bu konuyu sordum. Şöyle yanıtladı: "Nihat'ın Doğu'ya geçişini biz önledik. Geçinemeyeceğimizi düşündük. Kişisel tutumları itici ve kavgacıydı, mütevazı değildi." Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş*, 245.

14 R. Yürükoğlu, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye-Oportünizme Karşı Savaş Burjuvaziye Karşı Savaşın Ayrılmaz*, 4. basım, (Londra: İşçinin Sesi, 1979), 26.

Kitaptaki sırayı izleyerek temel saptama ve tezleri özetlemeye çalışalım. Alıntılarının tümü, kitabın beşinci basımından (Londra, Mart 1980).¹⁵

Dünya Kapitalist Sistemi

Bu bölümün temel tezi, “dünya kapitalist ekonomisi”nin ve uluslararası işbölümünün emperyalizmle birlikte ortaya çıktığı, emperyalizmin sermaye ihracı demek olduğu, sermaye ihracıyla kapitalist üretim ilişkilerinin ihraç edildiği, böylelikle, kapitalizmin temel çelişkisi olan emek-sermaye çelişkisinin tüm dünyaya yayıldığı, dolayısıyla dünyanın bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaşmış olduğu biçiminde özetlenebilir (s. 30). Yürükoğlu, bu tezin, tüm ülkelerde aynı anda sosyalist devrim olacağı anlamına gelmediğini, dünya tarihinin, devrimlerin “zayıf halka” denilen ülkelerde gerçekleştiğini öğrettiğini ekliyordu.

İzleyen “Devrimci Merkez-Zayıf Halka” başlıklı alt bölümde, dünya devrimci merkezini şöyle tanımlıyordu: “*Dünya devrimci merkezi, proleter hareketin, proleter savaşımının en yüksek aşamaya ulaştığı yerdir*” (s. 31, italikler Yürükoğlu’nun). Bu tanıma bağlı olarak, önce İngiltere’nin, sonra Fransa’nın, 1871’den sonra da Almanya’nın dünya devrimci merkezi konumunda olduklarını, 19. yüzyılın sonunda bu konunun “uluslar hapishanesi” Rusya’ya geçtiğini, Ekim Devrimi’yle birlikte “daha yüksek doruklara ulaştığını”, kitabın yazıldığı tarihte dünya devrimci merkezinin hâlâ Sovyetler Birliği olduğunu yazdı: “Günümüzde dünya devrimci merkezi hâlâ Sovyetler Birliği’dir. Çünkü, ekonomik ve toplumsal yönden en gelişmiş sosyalist ülke işçi sınıfı hareketinin en yüksek boyutlara ulaştığı ülke demektir. Ve dünyanın ilk işçi devleti Sovyetler Birliği bugün en ileri sosyalist ülkedir”(s. 32).

Görüldüğü gibi, son derece nesnel ve kategorik bir “devrimci merkez” tanımı yapıyor. Sovyetler Birliği için yapılan bu devrimci

15 İnternette okumak isteyenler için: <http://t-k-p.net/yayinlar/kitaplar/EZHT.pdf>, Erişim: 05.02.2017.

merkez saptamasının, o dönem hiç tartışılmamış, ilgi görmemiş olması ilginçtir. Bu konuya döneceğim.

Yürükoğlu, o yıllarda solda genel kabul gören “çağ” tanımını şöyle açıyordu:

Çağımız kapitalizmden sosyalizme geçiş çağıdır diyoruz. Bu değerlendirmeye, kapitalist sistemden kopmuş ayrı bir devrimci merkezin varlığını ve giderek güçlenişini, emperyalist zincirden kopan yeni halkalarla beslenişini yansıtıyor. Kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci, bir başka deyişle, devrimci merkezin nitel ve nicel olarak güçleniş ve egemen oluş sürecidir... Bu süreç içinde, sosyalist sistemin her alanda kapitalizmi geçmesiyle çağ değişecek, sosyalizm çağı açılacaktır. Kuşkusuz bunun en kestirme yolu, büyük emperyalist ülkelerde devrimin gerçekleşmesidir. Ne var ki, bu şimdilik ufukta görünmüyor. Ve Sovyetler Birliği bu çağın ağır sorumluluğunu tüm güçlülere karşı onurla, üstün başarıyla taşıyor (s. 33).

“Sosyalist sistemin her alanda kapitalizmi geçmesiyle çağın değişeceği” görüşünü, sosyalist sistemin ekonomik bakımdan güçlenmesiyle dünya sosyalizmine ulaşılacağı biçimindeki Sovyet tezinin Yürükoğlu’ndaki yansıması olarak okumak doğru olur.

‘Zayıf Halka’

Kitapta, “Emperyalist zincirin zayıf halkası ne demektir?” sorusu şöyle yanıtlanıyordu:

Kapitalizmde, ‘eşitsiz ekonomik ve siyasal gelişme yasası’nın işlediğini biliyoruz. Bu yasanın işleyişi sonucu, dünya kapitalist ekonomisinde çelişkiler zaman içinde başka başka ülkelerde toplaşarak, yoğunlaşıyor, keskinleşiyor. İşte biz, böylesi ülkelere, ‘emperyalist zincirin zayıfhalkaları’ diyoruz (s. 32).

Çağımızın ana çelişkisi, yaşayan sosyalizmle emperyalizm, yani devrimini yapmış devletini kurmuş proletarya ile, köhnemiş düzene sarılmış bırakmak istemeyen burjuvazi arasındadır diyoruz. Bu çelişki de, bir başka deyişle, gelişip güçlenen devrimci merkezle evrensel egemenliğini giderek yitirmekte olan gericilik ve karşı devrim merkezi emperyalist yataklar arasındaki çelişki demektir” (s.33).

Yürükoğlu, sömürgeciliğin yıkılışıyla birlikte emperyalizmle sömürülen ülkeler arasındaki ilişkinin değiştiğini belirttikten sonra, kitabın yazıldığı dönemde hak ettiği ilgiyi görmeyen, kırımca çok önemli bir saptama daha yapıyor: “Bugün sosyalist sistemin her yönden baskısı altında emperyalizm olağan olarak kabullenemeyeceği pek çok şeye boyun eğmek zorundadır” (s. 36). Bu, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra önemi daha iyi anlaşılan bir değerlendirmedir. Sovyetler Birliği’nin frenleyici, denetleyici basıncı ortadan kalktıktan sonra, kapitalizm daha arı biçimde kendisi oldu.

Türkiye’ye geçmeden önce, bir genelleme yaparak, az ve orta gelişmiş ülkelerin dünya kapitalist sisteminin zayıf halkaları olduğunu, orta derecede gelişmiş kapitalist ülkelere “önde gelen zayıf halkalar” denebileceğini yazıyor (s. 37). “Çünkü” diyor, “emperyalist sömürü ... ileri kapitalist yani emperyalist ülkelerde de sınıfsal çelişkilerin yumuşatılması yolunda önemli silahlar sağlıyor”(s. 37). Orta derecede gelişmiş ülkelerin ise böyle olanakları yoktur.

Konuyu şöyle bağlıyor:

Az ve orta gelişmiş ülkeler hem emperyalizme olan bağımlılıklarıyla, emperyalist sömürden, hem de emperyalist ülkeler arası ilişkilerin yoğunlaşıp (ki buna emperyalist entegrasyon diyoruz) kendilerinin bu çerçeve içindeki rollerinin azalmasından çekiyorlar. Hem de tüm bunlar geri kalmışlığın üstüne biniyor. Dolayısıyla, az ve orta gelişmiş kapitalist ülkeler dünya kapitalist sistemi içinde kaldıkça giderek artan biçimde tüm çelişkilerin ‘merkez toplam’ yeri, odak noktası oluyorlar (s. 40).

Bunları “geçiş kuşağı ülkeleri” olarak adlandırıyor. Hindistan, Pakistan, Türkiye, İran, Yunanistan, Filipinler, Mısır, Brezilya, Venezuela, Arjantin, Meksika, Portekiz, Güney Kore, Malezya vb.’nin genel olarak bu kuşakta yer aldığını yazıyor.

Türkiye

Kitabın ikinci bölümünde Yürükoğlu, Türkiye’de kapitalist gelişmenin devrimci durumun ve faşizm tehlikesinin ekonomik teme-

lini oluşturan yeni bir aşamaya geldiği tezini öne sürüyor, gerekçelerini sıralıyor.

Bu bölümdeki temel saptamaları şöyle özetleyebiliriz:

Türkiye’de kapitalizm daha baştan dışa, emperyalizme bağımlı olarak doğmuş, devlet kapitalizminin olanaklarından da yararlanarak hızla gelişmiştir (s. 44).

“... Türkiye emperyalizmin sömürüsü altında, endüstrisini tamamlamamış, özellikle tarımın teknik açıdan geri olduğu, orta derecede gelişmiş bir kapitalist ülkedir. Bunun yanında tekellerin büyüyüp güçlendiği ve bu temel üstünde finans kapitalin oluştuğu ve devletle tekellerin iç içe geçtiği bir ülkedir” (s. 49).

Kapitalizm Türkiye’de serbest rekabetçi dönemi yaşamadan daha baştan tekelci olarak gelişmiştir (s. 50).

Türkiye’de finans kapital oluşmuştur. Orta derecede gelişmişlik, emperyalist sömürü altında bir ülke olmak finans kapitalin varlığıyla çelişmez (s. 50).

“1970’lerle birlikte ekonomiyi ahtapot gibi saran, devletle sarmaşan finans-kapital olgusu toplumsal çelişkileri yumuşatmıyor. Tersine azdırıyor. Gerçekten de yurdumuz, özellikle 1968’lerden bu yana sürekli olarak ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımlara sahne oluyor Türkiye, 1968’lerden bu yana, zaman zaman ilerleyen, gerileyen ama giderek yükselen, olgunlaşan bir süreç içinde devrimci durum yaşıyor” (s. 54).

Tekellerin ve finans kapitalin ortaya çıkışıyla birlikte, sermaye ihracı da gündemegelmekte, Türkiye’de sermaye ihracı denemelerine rastlanmaktadır. Ancak bunlar henüz cılızdır (s. 55). Yayılamayan sermaye içeride derinleşir. Türkiye’de olan budur.

Bunun sonucu ülke çapında sömürünün yoğunlaşmasıdır. Türkiye’de sömürü oranı ileri kapitalist ülkelerde olduğundan çok daha yüksektir.

Türkiye’de bu nedenle burjuva demokrasisinin ekonomik temeli yoktur. Batı tipi burjuva demokrasisi ufku kapalıdır. Faşizm tehlikesinin kaynağı, bu ekonomik toplumsal yapıdadır. Faşizm isteği yapısalıdır (s. 57).

Sonuç olarak, Türkiye’de orta yollar geçicidir. “Ya halkın aşırı sömürüsünü garanti altına alan faşizm, ya halkın devrimci enerjisini

seferber ederek sorunları çözecek olan yol, ileri demokratik halk devriminin gerçekleşmesi” (s. 57).

Türkiye İşçi Sınıfının İş ve Yaşam Koşulları

Yürükoğlu, az ve orta gelişmiş ülkelerde sömürü oranının yüksek olduğunu öne sürüyor ve bu görüşünü üç tarihsel koşula bağlıyor: Ücretin işgücü değerine oranı ileri kapitalist ülkelere göre düşüktür. Türkiye işçi sınıfı insanlık dışı koşullarda çalışmaktadır. Kadın işçi sömürsü, ‘çırak’ adı altında çocuk sömürsü, sigortasız-kaçak işçi sömürsü akıl almaz boyutlardadır. İşsizlik yüksektir (s. 61).

Türkiye yapım endüstrisindeki sömürü oranının, ABD’deki orandan 2-3 kat daha çok olduğunu yazıyor (s. 67):

Kitapta, bundan sonra, sömürü oranı, reel ücret düşüklüğü, işsizlik verileri değerlendirilerek Türkiye işçi sınıfının ağır sömürü altında olduğu görüşü temellendiriliyor.

Dünya işçi sınıfının genel durumunu belirleyen üç gerçekliği, “1) kapitalizmde sürekli olarak işleyen, işçinin durumunun giderek kötüleşmesi yasası, 2) proletaryanın sınıf savaşımları, 3) emperyalizm olgusu...” olarak sayıyor (s. 61).

Ücretleri de inceliyor. Asgari ücret ile işgücünün değeri arasındaki, işçi ücretlerindeki artışla emek verimliliğindeki artış arasındaki farkları tablolar üzerinden gösterdikten sonra, komünistlerin ve sınıf sendikalarının ücret siyaseti üzerine şunları yazıyor:

Kapitalizmde ücret artışı istemlerinin işçi sınıfı açısından bir sınırı yoktur. ... Bizim bakacağımız, genel toplumsal gelişmenin çıkarıdır. Bu ise kapitalizmi yıkmak, sosyalizmi kurmaktır. Öyleyse kapitalizmin ‘veremeyeceği’ kadar yüksek ücretler neden istemeyelim? (s. 80).

İşçi sınıfının çalışma koşulları da kötüdür. İşyerlerinin yüzde 96,7’si her çeşit sağlık denetiminden uzaktır (s.82). Türkiye, iş kazalarının en yüksek olduğu ülkelerden biridir.

1969’dan 1976’ya kaçak işçi çalıştıran işyerlerinin sayısı ve oranı her yıl artmış ve işyerlerinin yüzde 71’ine varmıştır. 1976 yılında 2 milyondan fazla işçi kaçak çalışmaktadır (s. 87).

İşsizlikle ilgili olarak şunları yazıyor: "... Türkiye'nin eski bir sorunu olan işsizlik, artık patlama düzeyine varmıştır. OECD, 1978 sonu için Türkiye'de 15-64 yaş arasındaki çalışabilir nüfusun en az yüzde 20'sinin, yani en az 3,5 milyonunun işsiz olduğunu bildiriyor"(s. 88). İşsizliğin, çalışanıyla, işsiziyle tüm işçi sınıfının yaşam düzeyini olduğundan geri çektiğini ekliyor (s. 88).

Bölümün sonundaki genel değerlendirmede, Türkiye'de işçi sınıfının durumunda "göreceli kötüleşme" ve "mutlak kötüleşme" yasalarının işlediğinin, işçi sınıfının yaşam koşullarının gereksinmelerini karşılamaktan uzak olduğunun altını çiziyor (s.90).

Türkiye İşçi Sınıfının Savaşımı Giderek Siyasal Nitelik Alıyor

1968 yılında Derby lastik fabrikasının 1800 işçi tarafından işgal edilmesinden bu yana gerçekleşen fabrika işgallerini, 15-16 Haziran'ı anımsatarak Türkiye işçi sınıfının ekonomik-sendikal mücadelesinin bazı önemli eğilimlerini sıralıyor: Hızlı sendikalaşma, sınıf sendikalarına yöneliş, burjuvaziden izin almadan, var olan yasaların sınırlarını zorlayarak yapılan eylemler, provokatörleri saflarından temizleme, öne attığı istemlerle tüm ilerici sınıf ve katmanlara öncülük etme, Türkiye devrim hareketine bir bütün olarak sahip çıkma, enternasyonal bağ ve duyguların güçlenmesi ve sonuç olarak ekonomik mücadelenin giderek siyasal bir nitelik kazanması (s. 96-99).

Yürükoğlu, Marx, Engels ve Lenin'den referanslarla, ekonomik mücadele, siyasal mücadele, 'kendiliğinden sınıf', 'kendisi için sınıf' kavramlarını tanımlayıp irdeliyor. Şöyle diyor:

Buraya dek tüm söylediklerimizden de anlaşılıyor ki, ekonomik savaşım giderek siyasal savaşımı doğurur. Ve de savaşımı siyasal savaşım (yani sınıf savaşımı) durumunu almış sınıf 'kendisi için sınıf'tır. Bunun olabilmesi için o ülkede işçi sınıfını gerçekten kavramış bir partinin varlığı gerekmez (s.107).

Buradan Türkiye'ye geliyor:

Türkiye işçi sınıfının savaşım tarihine bakınca görürüz ki, 1950'lere dek işçi sınıfımızın örgütlenmesi ve savaşımı genel ola-

rak yerel ve spozmadiktir. 1850'lerden 1950'lere dek sayısız çıkışlar olmuş fakat kurulan örgütler ya kendileri yaşayamamışlar ya da kapatılmışlardır... Bu durumu açıklamada çok çeşitli nedenler yardımcı olabilir. Fakat temel neden, bu 100 yıllık dönemde Anadolu'daki işçi sınıfının genel olarak gerçek endüstri proletaryası, fabrika işçisi olmayışıdır. Bu dönemin işçilerinde daha çok yarı-proleter yanlar ağır basmaktadır. Ülkede yaygın ve gerçek anlamda endüstri yoktur (109).

İlk sanayi devriminin gerçekleştiği ülke olan İngiltere'de işçi sınıfının kendisi için sınıf olma sürecinin çok uzun sürdüğünü belirttikten sonra, şöyle devam ediyor:

Türkiye'de ise, işçi sınıfının 'kendisi için sınıf' olmasına, fabrika aşamasından bu yana uzun zaman gerekmemiştir. 1960'ların başından bu yana işçi sınıfımız bambaşka bir sınıftır, bu ortada. Ülke çapında sayısı artmış, güçlenmiş, güçlü örgütler kurmuş, tarihinin hiçbir dönemiyle kıyaslanmayacak denli üstün ve militan bir savaşıma atılmıştır. 1970'lere geldiğimizde, Türkiye işçi sınıfı hiç kuşkusuz 'KENDİSİ İÇİN SINIF'tır. Savaşımı siyasal nitelik almıştır. Savaşımı sınıf savaşımıdır [Büyük harfler Yürükoğlu'nun] (s. 110).

Türkiye işçi sınıfının ekonomik savaşımının nesnel olarak siyasal bir nitelik kazanışını anlatan örnekler olarak, işçilerin sendika seçme özgürlüğü için ve anti-demokratik yasaların kaldırılması için yürütülen mücadeleleri gösteriyor. Bu düzeyin henüz işçi sınıfının "en gelişkin siyasal savaşımı" olmadığını, kendiliğinden bu düzeye ulaşamayacağını, bunun için Komünist Partisi'nin bilinçlendirme ve örgütleme çalışmalarının gerekli olduğunu belirtiyor. Türkiye Komünist Partisi'nin yeni tüzük programıyla çok canlı bir gelişme içinde olduğunu, "her fabrika TKP'nin kalesi olmalıdır" belgisiyle sınıf içinde, işçi yataklarında hızla örgütlendiğinin altını çiziyor (s. 113).

Bu saptamanın 1970'ler TKP'sini, TKP'nin DİSK'le ilişkilerini ve işçi sınıfı içinde örgütlenmesini anlamak açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Bu gelişme, kendiliğinden, rastlantısal ya da sıkça dillendirildiği gibi, TKP'nin, "yukarıdan" DİSK'te kimi yönetim/danışman mevkilerini ele geçirmesiyle olmadı. Nasıl olduğu-

nu, *Yükseliş ve Düşüş*'ün ikinci basımında ayrıntılarıyla anlatmaya çalıştım.¹⁶

Devrimci Durum ve Yükselen Faşizm Tehlikesi

Devrimci durum konusunda dört yanlış düşünce olduğunu yazarak başlıyor:

Birinci yanlış, devrimci durumun varlığını yadsımak. İkinci yanlış, bu kavramı hemen devrim olacakmış ya da biz öyle söylemek istiyormuşuz gibi anlamak. Üçüncü yanlış, 'yurdumuzda olanlar devrimci durum değil, bireysel terördür' anlayışı. Ve dördüncü yanlış, 'devrimci durum yok, faşist tırmanış var' anlayışı (s. 114).

Devrimin nesnel ve öznel koşullarını tanımlıyor.

Nesnel koşulların temeli, özü, Marx'ın deyimiyle her şeyin altında bir kızıl şerit gibi uzanan ekonomik koşullardır. Bu temel koşulla birlikte, tüm toplumsal, siyasal, iç ve dış koşulların toplamı nesnel koşulları oluşturur. Nesnel koşulların devrim için olgunluk derecesi kendini sınıf çelişkilerinin keskinlik düzeyi ile açığa vurur. Öznel öge (sübjektif faktör) insan eylemidir, bilinçli davranışlarıdır.

Devrimci durum: "Devrimci durum, asıl belirleyici olan nesnel koşullar temelinde, nesnel ve öznel koşulların birleşmesiyle varılan, olağan ortamlardan farklı bir aşamadır. Yüksek sınıf savaşımını dışa vuran nesnel bir durumdur" (s. 115).

Devrimci durumun Lenin'in tanımladığı üç belirtisini anımsatıyor: 1) Ezilen sınıfların, sıkıntı ve çilelerinin 'olağan'ın üstüne çıkması sonucu, artık eskisi gibi yaşamak istememeleri. 2) Üst sınıflar arasında şu ya da bu biçimde kendini gösteren bir bunalım. 3) Üstteki iki nedenden dolayı, olağan zamanlarda çilesine sessizce katlanan yığınların eyleminde göze batır bir yükselmenin ortaya çıkması (s. 118). Ekonomik verileri, sanayide atıl kapasite artışı, işsizliği, enflasyonu, son dört yılın yükselen sınıf mücadelesini, grevleri, 1 Mayısları, siyasal cinayetlerdeki artışı devrimci durumun göstergeleri olarak sayıyor (s.118-121). Devrimci durum, dev-

rim olacağı anlamına gelmez. “Devrimci durum, kötüleyen ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullar altında, yığınlar yeterince örgütlenmişse ve yeterli şiddetle saldırabilirse devrimin olabileceği bir ortamdan başka bir şey değildir” (s. 123).

Sonuç: Devrimci Durum Her Alanda Yenilik İster

Yine Lenin’e dayanarak, devrimci durumun komünistlere üç görev yüklediğini yazıyor: Devrimci durumun varlığını yığınlara duyurmak, derinliğini açıklamak, proletaryanın devrimci bilincini, devrimci kararlılığını yükseltmek; proletaryanın devrimci eyleme geçmesine yardım etmek; devrimci durumun gereklerine uygun örgütler kurmak (s. 131). Türkiye koşullarında bu görevleri somutluyor. Oportünizme ve sosyal demokrasiye karşı ideolojik mücadeleyi yoğunlaştırmak (s. 132); işçi sınıfının ve halkın örgütlerini, en başta TKP’yi güçlendirmek (s.134); devrimci durumun gerektirdiği, faşist saldırının acıllaştırdığı, yeni duruma uygun örgütler kurmak, geliştirmek (s.137).

Kitabı, araya pek az girerek, kendi sözleriyle ve en temel görüşleriyle özetlemeye çalıştım.

Sonrası

Politbüro üyesi Aydın Meriç, “H. Erdal” ismiyle yazdığı “TKP’mizi Yükseltelim” broşüründe şöyle diyor:

Kitaba haklı-haksız ama sübjektif nedenlerle karşı çıkanlar olduğu gibi, olumlu yaklaşım gösteren yoldaşlar da oldu. En başta İ. Bilen yoldaşla, partinin ideolojik işlerinin yöneticisi durumunda olan Zaro (Veysi Sarısözen-HY) yoldaşlar olumlu tutum takındılar. Hatta ikisi birlikte bu kitabın radyodan tanıtılması için tanıtma yazısı yazdılar.¹⁷

Aydın Meriç, Veysi Sarısözen’in kitabın partiye büyük bir canlılık getireceğini söylediğini kaydettikten sonra şunları yazıyor:

İ. Bilen'in Veli Dursun yoldaşa, kitaba ve çalışmalarına sempatisi o kadar yüksekti ki, toplanacak önümüzdeki plenumda Veli Dursun'un Politbüro'dan çıkarılacak bir başka yoldaşın yerine Politbüroya girmesi yolundaki önerisini söyledi ve bu konudaki düşüncelerimi sordu.¹⁸

Partizan grubunun Türkiye'deki etkili kişisi Nabi Yağcı (Haydar Kutlu) ise soruna en 'ideolojik' bakan kişidir. Birçok yerde yazılı ve sözlü olarak ifade ettiği üzere, Yağcı, yalnız *İşçinin Sesi*'ni ve Akseymen'i değil, İ. Bilen başta olmak üzere TKP yönetiminin çoğunluğunu 'sol sekte' buluyor. Naciye Babalık'a şunları söylüyor:

Bilen'in kafasındaki çizgi öyle sanıyorum ki tam aynı olmasa bile o dönemlerde Yürük'e yakın bir çizgiydi. Konuşmalarında ve yazılarında barikata çıkmaktan söz ediyordu. Bu hepimizin kulağına hoş geliyordu. Hele bir de parti genel sekreteri söylediği için. O zaman Bilen de bir mitti parti içinde. Daha doğrusu hoşumuza giden bir laf olarak dinliyorduk barikatlara çıkmayı, devrimci romantizmimizi de okşadığı için. Fakat Yürük de bunun teorisini yaptı. Teorisini yaptığı zaman irkildik. Bir bakıma Yürük ayna tuttu partiye. Partinin söylemediği bir şeyi söylemedi, o konuda haksızlık etmemek lazım. Yürük teorisini yaptı. O zaman ayıktık!¹⁹

Politbüro üyesi Mustafa Demir (Nejat Yelkenci) parti üyelerinin kitap ve makaleleri "partinin ideolojik, politik ve örgütsel normlarına ters düşerse, parti haklı olarak müdahale eder ve bunun hesabını sorar. Zayıf Halka meselesi de böyle ele alınmıştır.", "...Yürükoğlu olayının özü disiplinsizliktir, parti politikasına ters düşen bir politikayı dayatmak ve bunu örgütlemektir" diyor.²⁰

1979 yazında TKP MK Plenumu parti içinde Politbüro'dan başlayarak her düzeyde baş gösteren sorun ve tikanıklıkları çözmek, parti içindeki sağ eğilime önlem alma havasında toplanıyor. Aydın Meriç durumu şöyle özetliyor:

18 A.g.e.

19 Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi* (Ankara: İmge Kitabevi, 2005), 158.

20 A.g.e., 161-162.

1979'da Plenum tarihi yaklaştığında birdenbire yüz seksen de-recelik bir dönüş oldu. Bir 'disiplin' sorunu ortaya çıkarıldı. İ. Bilen'in önerisiyle yazılan kitabın, parti yönetiminin onayı dışında yayınlandığı gerekçesiyle, Veli Dursun'u disiplinsizlikle suç-ladık. İdeolojik bir gerekçe hiç kimse getirmiyordu. Getiremezdi de, çünkü Kasım 1977'de örgüt sekreterleriyle yapılan toplantıda Politbüro, devrimci durum dahil, kitabın belkemiğini oluşturan tüm görüşleri onaylamıştı. Onun için saldırının kılıfı 'disiplinsizlik' olarak bulundu. Böylece İ. Bilen'in Politbüro'ya almayı düşündüğü Veli Dursun'u yine İ. Bilen'in önerisiyle disiplinsizlik gerek-çesiyle MK'dan çıkarttık!²¹

1979 MK Plenumuna sunulan Rapor'un "Parti içi bazı gelişme-ler" başlığını taşıyan VII. bölümünde şunlar yer alıyordu:

Baskı ve terör karşısında pasifliğe, yılgınlığa, bir de sabırsızlığa, se-rüvenciliğe kapılan küçük burjuvazinin sağa sola savrulmaları işçi hareketinde sağ ve 'sol' oportünist yanlışlara temel olur. Bu sallan-tılar partimizde de kimi yanlış ve sorumsuz görüş ve tutumlarda yansıyor.

... Parti içindeki yanlış görüşler yalnızca nesnel koşulların otoma-tik sonucu değildir. Bu görüşlere ve onların ideolojik kökenlerine, kaynaklarına karşı yoğun bir ideolojik savaşım bu nesnel koşulla-rın etkilerini ortadan kaldırabilir.

... Parti içinde yanlış görüşler kendilerini hangi sorunlarda ortaya koyuyorlar?

Bunun çarpıcı bir örneği 'Zayıf Halka' kitabının yayınlanması ve dağıtılmasında görüldü. Kitap Plenum kararlarına, disipline, konspirasyona ters düşen bir biçimde dağıtıldı. Partiden gizli kitap basmak, dağıtmak, grupçuluğa yol açmaktır. Parti tüzüğünde yeri yoktur. Kitabın içeriği parti görüşlerini savunur görünüyor. Ama parti taktiğini serüvencilik yönünde saptırıyor. Bugün memlekette devrimci durumun var olduğundan hareket ediyor. Partinin bu-nun gerisinde kalan bir politika izlediğini öne sürüyor. Bugünkü koşullarda serüvene götürücü önerilerde bulunuyor.

Kitap 'zayıf halka' görüşünü kendi yanlış görüşlerine kalkan-ederken, kimi yoldaşlar da Türkiye'nin emperyalizmin zayıf halka-

sı olduğunu yadsıyor. Merkez Komitesinin can güvenliği sorununu içeren bildirisini, Konferans kapanış konuşmasının bazı bölümlerini aynı biçimde yanlış buluyor. Kimisi partinin dışında komünist grupların varlığını öne sürüyor.²²

Akseymen'in MK'den çıkarılması, parti içi tasfiyenin başlangıç adımı oluyor. *İşçinin Sesi* yeniden çıkmaya başlıyor.

Kitabın yarattığı etkiye ve 15 günde bir yayımlanan *İşçinin Sesi*'nin eleştiri bombardımanına TKP yönetimi, *Atılım*'ın Temmuz 1979 sayısında yer alan "Bir Broşür Üstüne" başlıklı yazıyla yanıt veriyor. Bu yazıyı olduğu gibi aktarıyorum [Bkz. "Bir Broşür Üstüne" başlıklı Kutu].

İşçinin Sesi "Bir Broşür Üstüne" yazısına hemen yanıt veriyor, yanıt vermekle kalmayıp karşı taarruza geçiyor.

İşçinin Sesi'nin özel kapaklı 100. sayısında R. Yürükoğlu imzasıyla yayımlanan "Açık yanıt vermek zorundasınız" başlıklı yazıda, TKP içindeki kavganın siyasal içeriğini açık biçimde ortaya koyan yanıtların içinde 26 soru soruluyor [Bkz. "Sorular" başlıklı Kutu].

TKP yönetimi bu sorulara yanıt vermiyor.

Yürükoğlu, kitabının 4. basımına (Ağustos 1979) önsözde kitabın ana fikirleri olarak 10 saptama-tezi şöyle sıralıyor:

Sovyetler Birliği dünya devrimci merkezidir.

Az ve orta gelişmiş kapitalist ülkeler emperyalist zincirin zayıf halkalarıdır.

Türkiye'de devlet tekelci kapitalizmi vardır.

Türkiye'nin bir yanda finans-kapitalin ekonomiyi ele geçirmiş, devlet-tekelci kapitalizmine ulaşmış bir ülke oluşu ile öte yanda emperyalist sömürü altında oluşu ekonomiyi yapısal bir açmazın içine sokmuştur.

Bu açmaz temeli üstünde Türkiye'de devrimci durum oluşmuştur.

Ekonomik açmaz temelinde oluşan devrimci durum, finans kapitali faşizme zorlamakta, faşizm tehlikesini acıllaştırmaktadır.

Ekonomik açmaz temelinde devrimci durumun oluşması, buna bağlı olarak faşizm isteğinin güçlenmesi toplumsal ve siya-

sal düzeyde ikilem getirmiştir: Ya faşizm, ya ileri demokratik halk devrimi.

Türkiye işçi sınıfının sömürüsü, emperyalist ülkelerde olduğundan çok daha yüksektir.

Türkiye işçi sınıfının durumunda hem 'toplumsal anlamda mutlak kötüleşme', hem 'fiziksel anlamda mutlak kötüleşme' vardır.

Devrimci durum, ideolojik ve örgütsel konularda yeni bir yanışım ister. Devrimci duruma uygun ideolojik çalışma ve örgütlenme gerekir.

TKP merkezi itiraz ve eleştirisini, 'devrimci durum' üzerine kuruyor. Yürükoğlu, yukarıdaki 10 ana fikri saydıktan sonra, sorunun bu son noktaya hapsedilmesini şöyle eleştiriyor:

'Zayıf Halka'nın ana fikirlerini böyle alt alta yazınca kitap çevresinde yaratılan kör dövüşünün gerçek anlamı hemen ortaya çıkıyor. Oportünistlerin ve ortacıların ilgilendikleri tek şey, bugün izledikleri siyasetin açığa çıkmasıdır. Onun için yalnızca son fikirle boğuşuyorlar. Bu gerçek, 1976'dan bu yana yukarıdaki fikirleri (sonuncusu dışında) yazan İşçinin Sesi'ne neden hiçbir eleştiri gelmediğini açıklıyor. Böyle davranarak oportünistler ve ortacılar aslında kendi eklektik, tutarsız yaklaşımlarını da sergilemiş oluyorlar. Son fikir, önceki fikirlerden ayrı düşünülemez. Tümü bir bütündür ve birbirinin kaçınılmaz uzantısıdır" (Dördüncü Basıma Önsöz, Ağustos 1979).

TKP yönetiminin kitap ve sorular karşısındaki tutumunu Aydın Meriç şöyle anlatıyor:

Ülkede Partizan kliğinin parti içinde başını çeken kişi,²³ Politbüro'nun karar ve onayı olmadan, 'baş tehlike sol tehlikedir, sağ tehlike önemli değildir, sağ tehlikeden söz etmek sol tehlikeye hizmet eder' tezini ileri attı. Bu belge altında parti içinde hızlı bir tasfiye kampanyası başlatıldı. Nedense bir süre sonra, sorunun bir ideolojik yönü de olması gerektiği hatırlanıp(!), o dönem Politbüro üyesi olanlar kitaba karşı yazılı eleştirilerini hazırladıysa da, ortaya bir ürün çıkmadı. Yazılan şeyler yazarları bile tatmin etmedi. Bu kez başka yoldaşlara görev verildi. Yoldaşlarımızın görev ve

ilişkilerinden yararlanarak dışarıdan yardım istedik. Kitaba karşı bir broşür yayınlıyacağımızı tüm parti örgütüne ilan ettik. Ama bu broşürü ortaya çıkartamadık. Bu arada örgütsel tasfiyeler tabii sürdü.²⁴

1980 yaz ortalarında toplanan TKP Merkez Komitesi Plenum'una sunulan Politikbüro Raporunda konuyla ilgili olarak yer alanlar ise 'resmî' TKP yönetiminin özrünü özetliyor. Şöyle:

partimizin ideolojik aygıtı, daha en baştan bu grubun yanlış görüşlerini enine boyuna ele alıp inceleyemedi. Parti içi ideolojik savaşın önemini yeterince kavrayamadı ve kavratamadı.

Örgütsel alanlarda tümüyle yenik düşmekle birlikte, parti düşmanı grupla ideolojik savaşım sürüyor, sürecektir. Şimdi örgütlerimiz, tüm yayın organlarımız bu grubu ideolojik olarak ezmekle görevlidirler.²⁵

İşin ideolojik cephesini bu bilgiler yeterli açıklıkla aydınlatıyor. TKP Merkezi *İşçinin Sesi*'nin ideolojik taarruzuna doyurucu yanıtlar veremediğini itiraf ediyor.

TKP 1979 ayrışmasının, *İşçinin Sesi* yandaşlarının partiden tasfiyesiyle sonuçlanmasının pek az değinilen nedenlerinden biri, Sovyet, Doğu Almanya ve Bulgaristan Komünist partilerinin *İşçinin Sesi* ve Yürükoğlu'nun devrimci durum saptamasını, önerdiği ideolojik açılım ve siyasal taktikleri doğru ya da yanlışlıklarından bağımsız olarak o dönemki siyasal çizgileriyle uyumlu bulmalarıdır. *İşçinin Sesi*'nin tasfiyesi, bu partilerin destek ve onayıyla gerçekleşmiştir.

Bu iddianın canlı tanıklarından biri, o tarihte TKP Politikbüro üyesi olan Aydın Meriç'tir. Meriç, EZHT'nin yayınlanmasından sonraki gelişmeleri şöyle özetliyor:

İlk muhalefet Mustafa Demir ve Ali Durak tarafından Nihat'ın (Akseymen-HY) kişiliğine muhalefet olarak ortaya çıktı. Kitap yayınlanır yayınlanmaz sadece Nihat'ın kişiliğine değil kitaba ve

24 H. Erdal, *TKP'miz*, 25-26

25 "Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri İ. Bilen Yoldaşın Merkez Komitesi Plenum'unda Okuduğu Politik Büro Raporu'ndan" başlıklı, Mayıs 1980 tarihli broşür, s. 56.

"Bir Broşür Üstüne"

'Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye' adlı broşürün genişletilmiş baskıları çıktı. Önsözünde belirttiği gibi bu baskılar 'yeni yanlar' taşıyor. Özellikle vardığı politik sonuçlar üzerinde durmak zorunluluk oluyor.

Yazar savunduğu kimi görüşlerle TKP'nin politikasını yansıtır yönde bir izlenim yaratıyor. TKP adına görüş bildirir bir üslup kullanması TKP MK Genel Sekreteri İ. Bilen yoldaşın adını sürekli geçirmesi bu izlenimi güçlendiriyor. Öte yandan, kimi sosyalist çevreler de, 'zayıf halka', 'devrimci durum', 'barikata çıkmak', 'savaş komiteleri' gibi kavramlarla söz konusu broşürü animsatmak, onu TKP'nin yayınıymış gibi göstermek için uğraşıyorlar. Gerici burjuva basını ve Maoocu basın da aynı çarpıtmayı daha kaba olarak yapıyor.

Türkiye Komünist Partisi'nin politikası, Konferans, Plenum kararlarıyla, Merkez Komitesi belgeleriyle, yazılı-sözlü merkez yayınlarıyla belirlenmiş, halkımıza duyurulmuştur. Yazar bu belgelerden, yayınlardan, TKP MK Genel Sekreteri İ. Bilen yoldaşın konuşmalarından işine geldiği gibi bölümler seçiyor. Bunları kendi görüşlerine kalkan ediyor, içeriklerini çarpıtıyor.

Yazar, günümüzde bunalımın derinleşmesiyle artan faşizm tehlikesine karşı savaşın önemini küçümsüyor. Güçler dengesini çok yönlü olarak özenle incelemiyor. TKP

tezlerine de muhalefet etmeye başladılar. Sanırım Almanlara da şikâyeteye başladılar. Bir süre sonra Sovyetler'den de sorular gelmeye başladı. Hatırladığım en ciddi tartışma Moskova'da SBKP Merkez Komitesi'nde, Marat (İsmail Bilen) ve benim Vadim Zagladin ile yaptığımız görüşmede oldu. Zagladin, Nihat'ın tezlerinin doğru ve yanlışlığından çok bu tezlere sahip çıkıldığı takdirde izlenecek siyasetin maceracı bir siyaset olacağını söyledi. Bu siyasetin izlenmesi durumunda en iyi ihtimalle Türkiye'nin bölüneceğini, ABD'nin Türkiye'nin bir bölümünü işgal ederek Sovyetler'in komşusu olacağını belirtti.²⁶

O tarihte SBKP Merkez Komitesi Uluslararası Bölüm Başkan Yardımcısı, 1988-1991 arasında Gorbaçov'un en yakın danışmanlarından olan Vadim Zagladin'in (1927-2006) sözleri SBKP'nin dünya devrimine, Türkiye'ye, dolayısıyla EZHT kitabındaki tezlere bakışını özetlemektedir.

Kanımca, 1978'de Türkiye'de devrimci durum vardı. Devrimci hareket, sermaye sınıfını ürküttüğü ölçüde güçlü ve iktidarı alacak durumda değildi.

programının cephe-bağlaşıklık ilkesinin gereklerini, ulusal demokratik güçlerin birliği politikasını atlıyor. Yığınsal eylem birlikleri olan 'can güvenliği komitelerini' amacından saptırmaya, silahlı ayaklanmanın örgütleri yönünde bir anlam vermeye çalışıyor. '...ayaklanma ve devrim, burjuva devletinin yerle bir edilmesi ve diktatörlük sorunlarının bugün çeşitli yönleriyle pratik sorunlar olduğunu' ileri sürüyor.

Broşür verdiği sonuçlarla, yaptığı önerilerle TKP'nin eylemlerine hareket birliğine temel oluşturan politikasına ters düşüyor. Partinin Leninci politikasını bugünkü koşullarda serüvenciliğe götürecek bir biçimde çarpıtıyor.

Sonra, uluslararası komünist hareketin sorunlarına sorumsuzca, günümüz koşullarında kardeş komünist partilerin birliğine hizmet etmeyen bir yanaşımla değiniyor. TKP'nin bu konudaki ilkesel tutumunu çarpıtıyor.

TKP MK Politik Bürosu'nun Açıklama'sı sağ ve 'sol' yanlış görüşleri eleştirme-nin, 'parti politikasını çarpıtan' yanlış tutumlarla savaşmanın zorunluluğunu belirtiyor. Marksizm Leninizm ilkelerinin temelinde, parti kararlarının ışığında ideolojik çalışmayı her alanda geliştirmenin önemini vurguluyor.¹

1 Atılım, Temmuz 1979

TKP-İşçinin Sesi'nin TKP'den tasfiyesinde SBKP'nin yaklaşımının belirleyici olduğunu R. Yürükoğlu da, 12 Eylül Darbesinden iki gün önce 10 Eylül 1980'de yaptığı konuşmada şu sözlerle dile getirdi:

Şu bir buçuk yıllık ideolojik savaşımın sonucuna bakın... Hiçbir savımızı yanıtlayamadılar. Peki, böyle yoksul bir oportünizm, bu denli yere çalındığı halde neden hâlâ varlığını koruyabiliyor? Bu önemli bir sorudur. Ayrıntıları ayıklarsak, tek temel neden kalır: Dünya sosyalist sisteminin resmen onları tanıması. Bu destek çekilsin, bakalım TKP yönetimi oportünistlerin elinde kalır mı?²⁷

Türkiye'deki parti örgütleri ve partililer kitaba merkezin müdahalesine kadar farklı tepkiler gösterdiler. Kimileri, kitaptaki saptama ve tezleri İsmail Bilen'in ve TKP'nin kabul görmüş, parti görüşlerinin sistematik hâle getirilmiş bir versiyonu olarak algıladılar. Devrimci durum saptaması ve önerilen parti taktiğini heyecanla karşılayanlar olduğu gibi, kimileri de abartılı, keskin ve hatta maceracı buldular. Ancak, kitap, postayla ve elden geniş biçimde

"Sorular"

1- Sovyetler Birliği dünya devrimci merkezi midir, değil midir?

2- Yuro-komünizmin dünya işçi sınıfının çıkarlarına ters bir akım olduğunda anlaşıyorsak, yuro-komünizmin egemen olduğu bir parti isterse 1 milyon 700 binlik olsun ülkesini devrime götüremez demek uluslar arası komünist hareketi bölücü bir tutum mudur, yoksa özüyle sözü bir doğru bir tutum mudur?

3- Türkiye'de devrimci durum (devrim anı değil!) var mıdır, yok mudur?

4- Türkiye'de faşizmin acil tehlike oluşu, derin ekonomik ve toplumsal bunalımın üstünde yükselen devrimci durumdan doğmuyorsa nereden doğuyor?

5- Çeşitli 'üçüncü yol'lar olabilir ve de denenecektir. Ama bunalım derinleştikçe, ya faşizm ya ileri halk devriminden başka yol olmadığı daha iyi ortaya çıkacaktır. Buna ne diyorsunuz?

6- Antifaşist savaşımlı, anti-emperyalist ve antitekelci savaşımla birleştiyor musunuz? Yoksa, emperyalizme ve tekellere karşı savaşımlı yükseltmek antifaşist cepheyi zayıflatır mı diyorsunuz?

7- İleri demokratik halk devrimi için savaşımla faşizme karşı savaşım tek bir bütündür, birbirinden koparılamaz mı diyorsunuz? Yoksa, 'aşamalar

dağıtıldığı hâlde görüşleri üzerine açık bir tartışma hiçbir biçimde gerçekleşmedi. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere Partizan grubunun yönetiminde olduğu parti örgütlerinde, İşçinin Sesi ve Yürükoğlu'nun 'sol sektor' olduğu önceden işlenmişti. Parti merkezinin, kitabın basılmasının ve dağıtılmasının disiplinsizlik olduğunu duyurmasından ve tutum almasından sonra ise kitabın dağıtımı engellendi, toplatıldı. Birçok yerde okunması ve tartışılması yasaklandı. Kitabı ve *İşçinin Sesi*'ni savunanlar parti örgütlerinden tasfiye edildi.

Eleştirel notlar

Nihat Akseymen'in, EZHT kitabı ve diğer yazılarıyla, TKP Atılımı'na ideolojik bir içerik, düzey kazandırdığı açıktır. Daha önce de belirttiğim gibi, görüşlerinin o günün dünya ve Türkiye koşulları içinde değerlendirilmesi doğru olur.

teorisi'nin etkisinde, şimdi faşizmi geriletelim, yarın ileri demokratik devrim savaşımı mı diyorsunuz? Bir başka deyişle, ileri demokratik halk devrimi için savaşım la faşizme karşı savaşımı tek yumrukta birleştirenleri, dolayısıyla faşizmi gebertmenin tek gerçek utku yolunu gösterenleri "faşizme karşı savaşın önemini küçümsemekle" mi suçluyorsunuz?

8- Ulusal demokratik cephe, ileri demokratik halk devrimini gerçekleştirmek üzere kurulacak halkın en geniş birliği değil midir? UDC'yi antifaşist, anti-emperyalist, antitekelci halk devrimini gerçekleştirmek için istemiyor muyuz?

9- 'Tekel dışı burjuvazi'nin UDC'de yeri var mı? Liberal burjuvazi devrim istiyor mu?

10- İşçi sınıfı ya da herhangi bir sınıf savaşım da ya önce gider ya geride, ya hegemon olur ya kuyrukçu. Buna ne diyorsunuz?

11- Kürt halkının kendi yazgısını kendi belirlemesi hakkını, yani özünde ayrılma hakkını ikircimsiz, amasız-fakatsız tanıyor musunuz? Yoksa, liberal burjuvaziye hoş gözükme çabasıyla bin dereden su mu getiriyorsunuz?

12- Kürt halkının devrimimiz açısından oynayacağı can alıcı rolü tanıyor musunuz? Yoksa onu Lazlar, Çerkezlerle aynı kefeye mi koyuyorsunuz?

13- Türkiye ordusu, ileri demokratik halk devrimi dışında 'halkın ordusu' durumuna getirilebilir mi?

20. yüzyılın en önemli iki olayı, Ekim Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin çözülüşüdür. Kitap, Sovyet sosyalizminin güçlü görüldüğü ama daha sonraki gelişmelerin açıkça gösterdiği gibi aslında çözülüş öğelerinin biriktiği bir dönemde yazılmıştır.

Sovyetler'in olduğu dünya ile bugünkü dünya arasında çok büyük farklar var. SBKP'nin dünya devrimine ilişkin ideolojik-siyasal çizgisi ile kapitalist dünya sistemi, sınıf ve ulusal kurtuluş mücadeleleri üzerindeki nesnel etkisi arasında farklılık olduğunu kabul etmek gerekiyor. Nesnel etki, Sovyetler Birliği çözüldükten sonra çok daha iyi anlaşılmıştır.

SBKP'ye 1970'lerde egemen olan ideolojik siyasal çizgi, kapitalizmden sosyalizme geçişte, belirleyici, başat rolü sosyalist ülkelere veriyordu. Bu ülkelerin her alanda kapitalizmi geçmesiyle çağın değişeceği savunuluyordu. "Barış içinde yan yana yaşama", "barışçıl geçiş", "kapitalist olmayan kalkınma yolu" vb. bu çizginin farklı bağlamlardaki yaklaşımlarını yansıtan belgilerdi.

14-Kapitalist devlette ordu-militarizm ayrımları yapıp tüm 'kötülükleri' militarizme yüklemek doğru bir tutum mudur? Kapitalist devlette ordu ile militarizm ayrılır mı? Biri birinin örgütlenişi, biri birinin düşünsel varlığı değil midir?

15-Dine karşı yoğun bilimsel propaganda ve ajitasyon yürütmek mi, 'sosyalizmle din çelişmez' safsatası mı doğrudur?

16-Sosyal demokrat ideoloji burjuva ideolojisi midir, yoksa işçi sınıfının 'yanılgıya düşmüş' ideolojisi midir, oportünizm midir?

17-Bir yandan 'parlamentoda halkın temsilcisi yoktur' deniyor, öte yandan 'sol sosyal demokratlar halkın istemleri yönünde ilkesel tutum alıyorlar' diye övülüyor. Öyleyse bu sol sosyal demokratlar nerededir sorusu bir yana, Türkiye'de sol sosyal demokratlar hangi sınıf ya da katmanın temsilcisidir?

18-Sosyalist Enternasyonal'in üyesi parti için 'CHP sosyal demokrat değildir' demeye başladınız. Bu ilk bakışta CHP'ye bir eleştiri gibi görünüyorsa da, altında sosyal demokrasiyi aklama yatıyor. Açıkça söyleyin, sosyal demokrat partiler 'işçi sınıfı partisi' midir? Yoksa, ideolojisi burjuva, siyaseti burjuva, yönetim kadrosu burjuva olan bu partiler 'işçi sınıfının üstünde etkin burjuva partileri' midir?

19-TİP ve TSİP küçük burjuva sosyalizminin partileri midir, yoksa 'yanlışlar da yapan' ama işçi sınıfı sosyalizminin partileri midir?

Yürükoğlu, özellikle 'zayıf halka' ve 'dünya devrimci merkezi' tezlerini böyle bir ortamda geliştirdi. Daha sonraki yazılarında, özellikle *Sosyalizm Üstün Gelecektir* (Eylül 1980) ve *Kankun Konferansı'nın Düşündürdükleri* (Ocak 1982) broşürlerinde²⁸ ve sağlığında yayımlanmış son kitabı olan *Sosyalizm Nedir?*²⁹ de Sovyet sosyalizmine eleştiriler getirmiştir. EZHT'de henüz bunlar yoktur. EZHT, SBKP çizgisinin eleştirilmeden soldan yorumlandığı bir metindir.

Sovyetler Birliği 'Devrimci Merkez' miydi?

Sovyetler Birliği'nin dünya devrimci merkezi olduğu tezi, 1970'ler dünyası için bile tartışma götürür. Ekim Devrimi'ne kadar "işçi sınıfı hareketinin en gelişmiş olduğu yer" in, hiyerarşik ve kurum-

28 İşçinin Sesi Yayınları'nın tüm kitap ve broşürlerine www.t-k-p.net sitesinden ulaşılabilir.

29 Rıza Yürükoğlu, *Sosyalizm Nedir?* (İstanbul: Alev Yayınevi, İstanbul, 1999).

20-İşçi sınıfımızın devrimci birliği TİP-TSİP-TKP birliğiyle mi, yoksa her çeşit sapmaya, bu arada TİP ve TSİP'in temsil ettiği küçük burjuva legalist sosyalizmine karşı amansız bir savaşla mı kurulur?

21-Halkımızı devrimin gereklerine hazırlamak gerektiğine göre, Türkiye gerçeklerinden çıkan ve devrimci savaşımın zaten ilerlemekte olduğu yolun açık propaganda ve ajitasyonu gerekmez mi? Yoksa, halkta boş hayaller uyandıran 'her yoldan devrim olabilir, barışçı da olabilir' yollu tutum mu daha doğrudur? Bir başka deyişle 'dün genel teorik sorunlar olan proleter hegemonyası, devrimci zor kullanım, ayaklanma ve devrim... bugün çeşitli yönleriyle pratik sorunlar olmuştur' demek ve bunu 'çeşitli yönleriyle'nin altını çizerek ve de örgüt ve eylem bölümlerinde değil de ideolojik görevler bölümünde yazmak, devrimci hareketin geçmekte olduğu yolun açık propaganda ve ajitasyonu görevimize dikkat çekmek mi doğrudur? Yoksa bu cümleyi çarpık yorumlayarak, altındaki üstündeki cümlelerden kopararak bizi 'serüvencilik'le, 'iç savaş çağırmak'la, 'kardeş kavgası istemek'le suçlamak mı doğrudur?

22-TKP Genel Sekreteri İ. Bilen yoldaşın, 1977 Konferansı'nda söylediği, 'Oraya barikata çıkacağız. Barikata zorluyorlar bizi. Bizim savaşımız kan ve ateş içinden geçiyor. Rız olmayacağız işçileri, gençleri sokaklarda, alanlarda vursunlar. Savaşacağız' sözleri 'serüvencilik', 'iç savaş çağırmak', 'kardeş kavgası istemek' midir, değil midir?

sal anlamda değil ama, siyasal önderlik ve öncülük kapasitesi bakımından devrimci bir odak, bu anlamda merkez olduğu kabul edilebilir. Dünya devrimine büyüemeyen, tek ülkede sosyalizm denemesi pratikleri içindeki bir ülkenin "devrimci merkez" olarak nitelenmesi için ise, kanımca başka ve yalnızca nesnel olmayan ölçütler gerekir. Bu ölçütlerin başında, dünya devrimin çıkarlarını başa alan bir ideolojik-siyasal çizgi gelir. Devrimci merkez olmak için devrimci bir öznellik gerekir. "Sosyalist ülkelerin her alanda kapitalizmi geçmesi"yle sosyalizm çağının açılacağı görüşü, bir dünya devrimi perspektifine değil, başta Sovyetler Birliği, sosyalist ülkelerin ekonomik açıdan güçlenerek kapitalist sisteme üstün geleceği öngörüsüne dayanıyordu. Bu tezin kaynağında ise Stalin'in 1952'de dile getirdiği "iki dünya pazarı" çözümlemesi yer alıyordu. Stalin, "tek ve evrensel dünya pazarının çözüldüğünü" ve "böylece günümüzde birbirine karşıt iki dünya pazarının ortaya çıktığını" belirttikten sonra, "dünya pazarının çözülmesi sonu-

23-Marksçı-Leninci devrim teorisinin en önemli kavramlarından olan 'iç savaş' kavramı ne zamandan beri 'kardeş kavgası' olmuştur? İşçiyle, köylüyle, Kürt emekçisiyle burjuvazi kardeş midir?

24-Ülkenin sorunlarını Leninizmin ışığında ve program doğrultusunda ele alan bir kitap yazmak mı disiplinsizliktir, yoksa 'yazacağın her şeyi önce biz okuyacağız' demek mi disiplinsizliktir?

25-Lenin disiplinsizlik üç şeyle belli olur diyor: Günü, saati, yeri belli somut bir eylem kararı alındıktan sonra ve eylemden önce (sonra da değil) bu konuda yığınlara açık olarak ya da parti içinde ters görüş belirtmek, böylece partinin eylem birliğini bozmak, 2) Verilen görevleri yerine getirmemek, 3) Parasal kaynakları sakınmak. Bunların dışında görüşlerini, hatta sert eleştiri bile taşısa, hem parti içinde hem yığınlara açık olarak savunmak Lenin'e göre disiplinsizlik değildir. Haktır, hatta görevdir. (Zaten tersi bir anlayışla Lenin o kütüphaneler dolduran ürünlerini veremezdi). Siz bu konuda ne diyorsunuz?

26-Bir yığın örgütünün bir başka yığın örgütüne gazete, kitap postalaması disiplinsizlik midir, değil midir? ¹

1 R. Yürükoğlu, "Açık Yanıt Vermek Zorundasınız", *İşçinin Sesi*, 100 (1979), 5.

cunda dünya kapitalist sisteminin genel bunalımının ağırlaştığı" sonucuna varıyordu.³⁰ Bu bunalımın temelinde ise "kapitalizmden kopan ülkelerin büyümekte olan ekonomik gücü" bulunuyordu.³¹ Yürükoğlu, bu geleneksel Sovyet tezine, daha önce verdiği alıntıda da görüldüğü gibi, "devrimci merkezin emperyalist zincirden kopan yeni halkalarla beslenişi"ne vurgu yaparak sol bir yorum getiriyordu.

SBKP, benimsediği stratejinin sonucu olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kapitalizmden yeni halkalar koparma çizgisinde bir dünya devrimi perspektifiyle davranmadı. Kapitalizmden kopmuş ülkelerin ekonomik gelişmesi öncelikli stratejik hedef hâline geldi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta Çin ve Küba olmak üzere gerçekleşen devrimlerin hiçbirine SBKP çizgisindeki partilerin önderlik etmemiş olması rastlantı sayılamaz.

30 J. Stalin, *Son Yazılar 1950-1953*, Çev. M. Gaziturhan, 3. basım (Ankara: Sol Yayınları, 1977), 88-90.

31 A.g.e., 115.

SBKP'ye, kendi varlığını tehlikeye atma pahasına dünya devrimini öne alan bir yaklaşım egemen olsaydı dünya tarihi nasıl yol alırdı? Bu sorunun yanıtını bilemeyiz. Tarih, "eğer" kabul etmez. Ama çözülüşün yaşandığı biçimde gerçekleşmesi, izlenen strateji ve siyasetin, dünya devrimine de Sovyetler Birliği'nin yaşamasına da hizmet etmediğini artık biliyoruz.

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin izlediği siyaset nedeniyle "dünya devrimci merkezi" olamadığını söyleyebiliriz.

Yürükoğlu, sonraki yazılarında, "devrimci merkez" görüşünü EZHT'deki açıklık ve kesinlikte tekrarlamadı. Hatta, SBKP'nin merkezinde olduğu dünya komünist hareketinin bir bütün olarak sağa kaydıgı saptamasını öne çıkarmaya başladı. Şöyle:

Bugün dünya komünist hareketinin ideolojik birliği parçalanmıştır. Emperyalist ülkelerin geçici bir tarihsel dönem için bile olsa, az gelişmiş ülkelerden çalarak da olsa sağladıkları daha ileri ekonomik-teknolojik gelişme düzeyinin getirdiği güçlü ideolojik baskı altında; 1945'den bu yana dünyada yaşanan göreceli barışçıl dönemin etkisi altında; sosyalist ülkelerde yeni yetişen kuşakların işkence, polis, zindan, ölüm, burjuva, emperyalist görmemiş bilinci altında; tarihsel bir gerçeklik olarak, sosyalizmin, Marx'ın öngördüğü gibi önce ileri kapitalist ülkelerde değil, az gelişmiş ülkelerde başarıya ulaşmasının kaçınılmaz sonucu olarak gelen, sosyalist ülkelerdeki nesnel güçlükler altında; kendi içinde derin ve büyük farklılıklar taşımasına karşın, dünya komünist hareketi bir bütün olarak sağa kaymıştır.³²

1999'da, ölümünden iki yıl önce yayımlanan *Sosyalizm Nedir?* kitabında "Sovyetler Birliği'nin yıkılma nedeni, son çözümlemede, siyasal kararlardır, siyasettir. Bu saptamayı reddeden her çeşit çözümleme, tarihsel, ekonomik, siyasal ve toplumsal gericiliğe açılır"³³ diyerek SBKP'nin devrimci bir siyaset izlemediğini de belirtmiş oldu.

Aynı kitapta, Stalin'in SBKP'nin siyasetindeki rolünün altını çizdi:

32 Yürükoğlu, *Sosyalizm Üstün Gelecektir*, 24-25.

33 Yürükoğlu, *Sosyalizm Nedir?*, 18.

Stalin'in 'çözümleri' olmasaydı (onlar da gökten düşmedi, günün çeşitli dayatmalarına bulunan yanıtlardı) bugünlere gelinmezdi. Sonun başlangıcı o siyasetlerdeydi. Gorbaçov'la başlamadı, Hruşçov'la başlamadı, orada başladı.³⁴

'Zayıf halka'

"Zayıf halka" konusuna gelince. Bu tezin en önemli dayanağı, Ekim Devrimi'nin kendisidir; pratiktir. Emperyalist zincirin gerildiği, "halka"ların yani ulus-devletlerin birbirleriyle sürtünme katsayılarının arttığı bir uğrakta, tarihsel, toplumsal ve güncel çelişkilerin üst üste bindiği, Bolşevik Partisi'nin ve Sovyet örgütlenmesinin devrimin öznel etmenini yarattıkları bir ülkede Ekim Devrimi'nin, ilk proleter devrimin gerçekleşmiş olması ve ardından da bu devrimin tek ülkede kalması "zayıf halka" teorisine önemli bir teorik-pratik gerekçe kazandırmıştır.

Sonraki tarih ise "zayıf halka" durumunun, kalıcı ve teorileştirilebilir olmadığını gösterdi. Ekim Devrimi, eğer onu izleyen başta Almanya, Avrupa'da kopacak halkalarla dünya devrimine büyüye-bilseydi "zayıf halka" konusunu bugün başka türlü tartışıyor, "zincir bir yerinden koptuktan sonra tümü parçalandı" diyor olurduk. Tarih, böyle ilerlemedi. Avrupa ve dünya devrimiyle tamamlanmayan Ekim Devrimi'nin tek ülkede kalmasıyla birlikte zayıf halka çözümlemesi, tek tek ülkelerde oluşacak "ulus devlet sosyalizmleri" tezinin teorik dayanağı hâline geldi.

Bütünlüğünü koruyan dünya sistemi ise, örselenen, çatlayan halkaları onararak 'zayıf' olmaktan çıkarabildi.

Böyle bakıldığında, EZHT kitabında köşeli biçimde tanımlandığı, ayrıca "önde gelen zayıf halkalar" olarak alt kategorilere ayrıldığı bir ekonomik toplumsal nesnellik olarak zayıf halka yaklaşımı sorunludur.

Sorun, "zayıf halka" tezinin kategorik ve determinist bir içerikle sunulmasından, içinde uzun süre yaşanacak bir statü olarak konulmasından kaynaklanıyor. Yoksa, tarihsel, toplumsal çelişkilerin

üst üste bindiği, ekonomik toplumsal temelini devrim karşı-devrim gelgitlerini, devrimci durumları sıklıkla gündeme getirdiği ülkelerde yaşanan geçici, konjonktürel ve somut durumlar için 'zayıf halka' saptaması yapılmasında sakınca olmadığını düşünüyorum.

Yürükoğlu, *Sosyalizm Nedir?* kitabındaki "beş temel vargı"yı sıralarken, "sosyalizme, ileri kapitalist ülkelerin tümünde ya da en azından dengeyi değiştirebilecek birkaçında aşağı yukarı eş zamanlı bir devrimle geçilecektir. Tek ülkede, yalnızca komünizm değil, sosyalizm de olamaz"³⁵ diyerek EZHT'deki kategorik yaklaşımdan belli ölçülerde uzaklaşmış oldu.

Türkiye Tezleri

Türkiye'nin, kapitalizmin baştan tekelci olarak geliştiği, devletle tekellerin iç içe geçtiği, finans kapitalin olduğu orta derecede gelişmiş bir kapitalist ülke olduğu saptamaları hem yazıldığı zaman, hem de bugün için önemli, doğru ve ileri görüşlerdir. Kanımca, Yürükoğlu, Türkiye'de kapitalist gelişmenin yeni aşamasını doğru ve gelişim yönünü önceden gören bir yaklaşımla ortaya koymuş, Türkiye'nin kapitalist gelişmişlik düzeyiyle ilgili sol içi tartışmalara yeni boyutlar katmıştır. 'Bağımlı', 'az gelişmiş' ülkelerde kapitalizmin nasıl geliştiğini, neden baştan tekelci olarak doğduğunu anlayıp açıklamak açısından son derece önemli bir saptama yapmıştır: Sermaye ihracı kapitalist üretim biçiminin ihracıdır. Kapitalist üretim biçiminin ihracı ise metropol ülkelerdeki kapitalist biçimlerin ihracı demektir (s. 52)

Yürükoğlu, Lenin'in yayılma gereksinimi duyup yayılamayan sermayenin derinleşip, içeride yoğunlaşacağı düşüncesinden hareketle, Türkiye halkından başka sömürü kaynağı olmayan tek tek sermayenin içeride sömürüyü yoğunlaştırdığını, dolayısıyla, Türkiye işçi sınıfında sömürü oranının ileri kapitalist ülkelerde olduğundan çok daha yüksek olduğunu savunuyordu (s. 56). Bu genel saptama Yürükoğlu'nun problematiği içinde mantıklı ve itihale ikameci birikim modeli için geçerlidir. 12 Eylül sonrasında,

ihracata yönelik birikim modeline geçilmesiyle birlikte bu durum değişmiştir.

Türkiye’de burjuva demokrasisinin ekonomik temelinin olmadığı, Batı tipi burjuva demokrasisi ufkunun kapalı olduğu, faşizm tehlikesinin, bu ekonomik toplumsal yapıdan kaynaklanan yapısal bir eğilim olduğu saptamaları yakın tarih tarafından doğrulanmıştır.

EZHT kitabının önemli yönlerinden biri, Türkiye kapitalizminin 1950’lerde fabrika aşamasına gelişiyle, 1960 sonrası işçi sınıfı hareketindeki yükseliş arasındaki ilişkiyi görmüş ve göstermiş olmasıdır. İşçi sınıfının iş ve yaşam koşullarıyla ilgili saptamalar genel olarak doğru, ancak yer yer abartılı olduğu izlenimi veriyor. Kitabın sonundaki eklerde, “artık değer oranını bulma yöntemi”, “artık değer yığını” ve “ücretler” üzerine açıklama, hesaplama ve grafikler yer alıyor.

Türkiye tarihinde, işçi sınıfının toplumsal bir sınıf olarak varlığını, ağırlığını en ileri düzeyde duyurduğu evre, aynı zamanda solun yükseliş dönemi olan 1960-1980 yılları arasındaki yirmi yıldır. ‘İthal ikameci sanayileşme’, bu yıllarda sanayi proletaryası oluşumuna ve kentleşmeye ebelik etmiş, komünist/sosyalist örgütlerle işçi sınıfı hareketi ilk kez bu ölçüde yakınlaşmış, işçi sendikaları ilk kez bu dönemde ileri düzeyde bir örgütlülük ve etki gücü kazanmıştır. EZHT’deki, “Türkiye işçi sınıfının savaşımı giderek siyasal nitelik kazanıyor” saptaması bu süreci anlatıyor. Bu süreç, bugün, yeniden ve yeniden değerlendirilmeyi, çözümlenmeyi hak ediyor. Örneğin, “ekonomik savaşımın siyasal nitelik alışı süregelenleşiyor” türünden formülleri yalnızca süreç açısından değil, ekonomik mücadele-siyasal mücadele ilişkisinin içeriği üzerinden tartışmak gerekiyor. Bu konuyla ilgilenen okura, *Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya’nın*, “Ekonomi-Siyaset, ‘Ekonomizm’, ‘Politisizm’” başlıklı 16. Bölümünü önermekle yetiniyorum.³⁶

36 Haluk Yurtsever, *Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya* (İstanbul: Yordam Kitap 2012), 149-165.

‘Kendisi için sınıf’ konusunda kısa bir not. EZHT’de konunun tarihsel ve teorik çerçevesi, Marx, Engels ve Lenin’in konu üzerine yazdıklarından süzülerek çizildikten sonra “İşçi sınıfının ülke çapında, ayrı bir sınıf olduğu bilinciyle ve yine ayrı ve düşman sınıf olan kapitalistlere karşı savaşım amacıyla birleşmesiyle birlikte, savaşım da sınıfın sınıfa karşı savaşımı oluyor. Artık bu bir sınıf savaşımıdır. Ve artık proletarya ‘kendisi için sınıftır’” (s. 104) sonucuna varılıyor.

Buradaki soru şudur: ‘Kendisi için sınıf’ durumu, somut bir ülkedeki işçi sınıfı için bir kez ulaşıldıktan sonra hep var olacak, geri dönüşsüz bir kazanım mıdır? Tarihsel pratik öyle olmadığını gösteriyor. Örneğin, Türkiye işçi sınıfı, kitapta da altı çizildiği gibi, 1960’lı yılların sonlarından 1970’li yılların sonlarına dek ‘kendisi için sınıf’ pratikleri göstermiş, 12 Eylül 1980 sonrasında ise sol dalganın geri çekilmesiyle birlikte bu konumunu sürdürememiştir. Bundan çıkarılacak sonuç kanımca şudur: ‘Kendisi için sınıf’ durumu, işçi sınıfının yalnızca içsel oluşum ve mücadelesiyle edinilen kalıcı bir konum değil, ülkedeki sınıf mücadelesine, nesnel siyasal ortama, sınıf ve siyaset güçleri arasındaki güç ilişkilerine bağlı olarak değişkenlik gösteren bir durumdur.

Bu makalede, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye* kitabını, yazarını, yazıldığı ortamı, içinden çıktığı siyasal hareketteki gelişmeleri, ortaya attığı tezleri özetleyerek, kimi eleştirel notlar ekleyerek tanıtmaya çalıştım.

Bu hedefe ne ölçüde yaklaştığıma okurlar ve genç kuşaklar karar verecek.

Kaynakça

- H. Erdal, *TKP’imizi Yükseltelim* (Londra: İşçinin Sesi Yayınları, 1983).
- Haluk Yurtsever, *Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya* (İstanbul: Yordam Kitap 2012).
- Haluk Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960-1980*, 2. basım (İstanbul: Yordam Kitap, 2016).
- J. Stalin, *Son Yazılar 1950-1953*, Çev. M. Gaziturhan, 3. basım (Ankara: Sol Yayınları, 1977).
- Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi’nin Sönümlenmesi* (Ankara: İmge Yayınevi, 2005).

Nihat Akseymen (R. Yürükoğlu), *İrmak Gibi Mektuplar 1974-1976*, (İstanbul: TÜSTAV, 2003).

R. Yürükoğlu, "Açık Yanıt Vermek Zorundasınız", *İşçinin Sesi*, 100 (1979).

R. Yürükoğlu, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye-Oportünizme Karşı Savaş Burjuvaziye Karşı Savaştan Ayrılmaz*, 4. Basım, (Londra: İşçinin Sesi, 1979).

R. Yürükoğlu, *Sosyalizm Üstün Gelecektir* (Londra: İşçinin Sesi Yayınları, 1980).

Rıza Yürükoğlu, *Sosyalizm Nedir?* (İstanbul: Alev Yayınevi, İstanbul, 1999).

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, cilt. 6 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988).

Y A Z A R L A R

GÖKHAN ATILGAN

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesidir. *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi, Behice Boran Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı* adlı kitapların yazarıdır. *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat, 100. Yılında Ekim Devrimi* adlı kitapların editörüdür.

METİN ÇULHAOĞLU

Yazar ve siyasetçidir. ODTÜ Ekonomi-İstatistik Bölümünden mezundur. *Tarih Türkiye Sosyalizm, Sovyet Deneyinden Siyaset Dersleri, Solda Yürüyüş Polemiği, Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu, İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği, Doğruda Durmanın Felsefesi: Seçme Yazılar 1970-2000* (üç cilt) adlı kitapları yayınlanmıştır.

NECMİ ERDOĞAN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir. *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* adlı kitabın editörü, *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği* adlı kitabın A. Bora vd. ile birlikte ortak yazarıdır. Ayrıca Türkiye siyaseti, popüler kültür ve kültürel tarih alanlarıyla ilgili çeşitli dergi ve kitaplarda yayımlanmış makaleleri vardır.

CEM EROĞUL

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesidir. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi, Devlet Nedir?, Birey Nedir?, Marksizm ve Birey Sorunsalı* adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayınlanmıştır. Öteki kitapları ise şunlardır: *Anayasayı Değiştirme Sorunu, Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu'nun Yeri, Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, Anatüzeve Giriş, Çağdaş Devlet Düzenleri*.

ATEŞ USLU

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Temel ilgi ve araştırma alanları 19.-20. yüzyıl siyasal düşünceler tarihi ve kültür tarihidir. *Lukács: Marx'a Giden Yol* (2006) ve *Siyasal Düşünceler Tarihine Giriş: Tarih Yazımı, Temel Yaklaşımlar ve Araştırma Yöntemleri* (2017) adlı iki kitabı vardır.

BARİŞ YILDIRIM

A.Ü. DTCF Tiyatro Bölümü Dramatik Yazarlık Ana Sanat Dalından mezun olduktan sonra yüksek lisans eğitimini ODTÜ Felsefe Bölümü'nde *İçerik ve Biçimde Marx* başlıklı tezi ile tamamladı. A.Ü. DTCF Tiyatro ve SBF Siyaset Bilimi bölümlerinde "Dramatik Yapının Diyalektikleri" ve "Sömürge Devrimciliği ve Mahir Çayan" konulu doktora çalışmalarını sürdürüyor. *Sanki Devrim* (2014) başlıklı kitabının yanı sıra yayımlanmış bir şiir kitabı (*Dünden Yarınları Görebilenlerimize*), çeşitli derleme kitaplarda katkıları ve İngilizce ve İspanyolcadan başka çevirmenlerle birlikte veya tek başına yaptığı 20'yi aşkın çeviri kitabı var.

HALUK YURTSEVER

Yazar ve siyasetçidir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. *Sınıf ve Parti, Süreklilik ve Kopuş İçinde Marksizm ve Türkiye Solu, Türkiye'nin Dönemeci, Emperyalizm mi? Sosyalizm mi?, Marksist Bakış Açısından Program Yöntemi, Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet, Özgürlük ve Örgütlülük, Yeni Bir Sol Atılım İçin, Kapitalizmin Sınırları ve Toplumsal Proletarya, Orta Sınıf Efsanesi, Neyi Nasıl Okumalı?* adlı kitapların yazarıdır.

Sosyalizm bu topraklarda gerek düşünsel gerek siyasal açıdan g     ve önemli bir hat oluşturdu. Bu çizginin önemli düşünürleri, bilim insanları, bilgeleri, yazarları, hatipleri, liderleri ve neferleri, bir de sosyalizmin soy izgisinde kalıcı izler, tezler ve etkiler bırakan eserleri var... Sosyalist düşüncenin şekillenmesinde ve içsel evriminde belirleyici roller oynayan, onun değişik damarlarını derece derece ve yıllar boyunca etkilemiş olmalarıyla  ne çıkan eserler bunlar... Türkiye'de sosyalist düşünceye "mühür" vuran eserler!

Mühürler'de, işte bu eserlerden on ikisini     mleyen metinler bir araya geliyor.

şefik Hüsnü'den *Toplumsal Sınıflar, Türkiye Devrimi ve Sosyalizm*; Hikmet Kıvılcımlı'dan *Osmanlı Tarihinin Maddesi*; Mehmet Ali Aybar'dan *Bağımsızlık Demokrasisi Sosyalizm*; Behice Boran'dan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*; Mihri Belli'den *Milli Demokratik Devrim*;  etin Altan'dan *Onlar Uyanırken*; Doğan Avcioğlu'ndan *Türkiye'nin Düzeni*; İdris K      r'den *Düzenin Yabancılaşması*; Mahir  ayan'dan *Kesintisiz Devrim*; Hüseyin İnan'dan *Türkiye Devriminin Yolu*; İbrahim Kaypakkaya'dan *Bütün Yazılar* ve Nihat Akseymen'den *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye* derlemede ele alınan yapıtlar.

Bunlar, "fildişi kule" metaforuna uygun konforlu mekânlar yerine, hapislerde, sürgünlerde ya da siyasal, düşünsel mücadelelerin tam ortasında yazılmış eserler.

Bu eserleri ele alan yazarlarımız da, sosyalist düşüncenin Türkiye'deki serüveninin ortaya konmasına katkıda bulunmayı; sosyalizm tahayyülünün Türkiye'deki içsel gelişim evreleri ile ana temalarını hatırlatmayı ve "d n , bugüne, bugünü de yarına" bağlama perspektifine girdiler sağlamayı amaçlıyor.

Mühürler'i bu amaç disipliniyle kaleme alan yazarlarımız:

Gökhan Atılgan, Metin  ulhaoğlu, Cem Eroğul, Necmi Erdoğan, Ateş Uslu, Barış Yıldırım ve Haluk Yurtsever.

Yordam Kitap

f YordamKitap t YordamKitap @ YordamKitap

42 TL. KDV'den muafır

3990000723498